

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ON ÜÇÜNCÜ YÜZYIL ÖNCESİ TÜRKÇESİNDE SORU

ENGİN ÇETİN

DOKTORA TEZİ

Adana – 2008

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ON ÜÇÜNCÜ YÜZYIL ÖNCESİ TÜRKÇESİNDE SORU

Engin ÇETİN

Danışman: Prof. Dr. A. Deniz ABİK

DOKTORA TEZİ

Adana – 2008

ÖZET

ON ÜÇÜNCÜ YÜZYIL ÖNCESİ TÜRKÇESİNDE SORU

Engin ÇETİN

Doktora Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. A. Deniz ABİK

Şubat 2008 / xxiv+408 sayfa

Bu çalışmada, başlangıcından on üçüncü yüzyıla kadar Türkçenin yazı dilinde yer alan soru sözcükleri, bu sözcüklerin türlü cümle yapılarıyla kazandığı soru ve soru dışındaki işlevleri, sözcük türü ve cümle ögesi olarak görevleri incelenmiştir. Başlangıcından on üçüncü yüzyıla kadar Türkçenin yazı dili, Orhon Türkçesi, Eski Uygurca ve Karahanlı Türkçesi metinlerini kapsamaktadır. Çalışma kapsamında, söz konusu dönemde yazılmış (ya da çevrilmiş) yapıtların çoğunluğu soru sözcükleri açısından değerlendirilmiştir.

Çalışmada kullanılan malzeme - söz konusu dönemlere ait yapıtların tamamı olmamasına karşın - Eski Türkçenin Orhon Türkçesi ve Uygurca ile Karahanlı Türkçesi dönemlerini dil özellikleri açısından büyük ölçüde temsil eden metinlerden oluşmaktadır.

Tezin *Giriş* bölümünde, çalışmanın konusu, amacı ve çalışmada kullanılan yöntem konusunda açıklayıcı bilgiler verilmiş; çalışmanın kuramsal temellerini oluşturmak amacıyla soru kavramı, genel olarak sorunun türlü bilim dallarındaki yeri ve önemi ile özel olarak evrensel dilbilimdeki algılanışı, tarihî ve çağdaş Türk dilbilimi açısından soru yapıları üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Bu bölümde ayrıca, tarihî bakış açısının oluşturulabilmesi ve kültürel değişimin dildeki etkilerini ortaya koyabilmek amacıyla başlangıcından on üçüncü yüzyıla kadar Türk yazı dili ayrıntılı biçimde ele alınmış; çalışmada incelenen metinlere ilişkin öne çıkan bilgiler verilmiştir.

On Üçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçesinde Soru Sözcükleri başlıklı bölüm, tezin ana bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde, soru sözcükleri alfabetik olarak sıralanmış; her sözcük, anlam özellikleri, sözcük türü ve cümle ögesi olarak üç alt bölümde incelenmiştir. Bu bölümde öncelikle, her sözcüğün kökeni ve kullanımına ilişkin araştırmacıların görüşleri sıralanmış; sözcüğün incelenen metinlerdeki kullanım sıklığı belirtilmiştir. Sonrasında sözcüğün anlam ve görevi konusundaki her alt başlık için her

metinden beş tanık verilmiş; tanık sayısının beşten fazla olması durumunda diğer tanıkların metindeki yerleri gösterilmiştir.

İkinci bölüm, *Soru Sözcüklerinin Anlam Özellikleri* adını taşımaktadır. Bu bölümde, Türkçenin Orhon Türkçesi, Eski Uygurca ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde saptanan soru sözcüklerinin işlevleri ve anlam özellikleri üzerinde örneklerle ayrıntılı olarak durulmuştur.

Çalışmanın *Değerlendirme ve Sonuç* başlıklı üçüncü bölümünde, diğer bölümlerde elde edilen bilgiler ışığında, on üçüncü yüzyıl öncesi Türkçesi yazı dilinde saptanan soru sözcükleri, yeni soru sözcüklerinin ortaya çıkış yolları, sözcüklerin dönemsel kullanımları, dönemlere özgü ve genel kullanım sıklıkları verilerek bu kullanımlarla ilgili yorumlara yer verilmiş; sözcük türü ve cümle ögesi olarak ulaşılan sonuçlar üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca, soru sözcüklerinde genel olarak ortaya çıkan anlamlar üzerinde durulmuş, buna ilişkin kullanımlar ve istisnalar değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Eski Türkçe, Karahanlı Türkçesi, Soru, Soru yapıları.

ABSTRACT**INTERROGATIVES OF PRE-THIRTEENTH CENTURY TURKISH****Engin ÇETİN****Ph. D. Thesis, Turkish Language and Literature Department****Supervisor: Prof. Dr. A. Deniz ABİK****February 2008 / xxiv+408 pages**

In this work, interrogative words (taking part) in the literary language of Turkish from its beginning up to the thirteenth century; their functions in and out of questions they obtain by means of various sentence structures and functions as word-type and element of sentence have been examined. The literary language of Turkish, from its beginning to 13th. century includes the text of Orkhon, old Uighur and Karakhan Turkish.

In the work, most of the works, written (or translated) in the mentioned period, have been evaluated in respect of the interrogative words.

The material used in the work-though the Works of that period are not wholly present-consists of the texts highly representing the Orkhon, Uighur and Karakhan periods of old Turkish in the aspects of the language qualities.

In the entry part of the thesis, illustrative information about the subject, aim and the style of the work have been given. In order to form a theoretical basis of the work, the concept of question; its place and importance in various sciences; its perception in universal linguistics; and question structures in respects of historical and modern Turkish linguistics have been dealt with in detail. In this part Turkish literary language from its beginning to the 13th century is also dealt with, in order for a historical point of view to be composed and some leading information about the texts examined in the work has been given.

The part with the title question words in pre-thirteenth century Turkish constitutes the main part of the thesis in this part question words have been lined up in an alphabetical order and then each word has been examined in the three sub-parts as meaning qualities word-type and element of sentence. First of all, the ideas-of some researches about the origin and use of each word have been lined up; and the frequency of usage of the word in texts examined has been stated. Afterwards, five examples from

everytext for every sub-tittle were given. When examples were more than five the places of other examples were shown.

Second part is titled as meaning properties of question words. In this part, functions and meaning properties of interrogative words determined in Turkish texts (Orchon, old uighur, Qarakhanid Turkish) have been dealt with in detail.

In the third part of the work titled as evaluation and result question word determined in pre-thirteenth century Turkish literary language formation ways of new question words, the periodical uses of the words, frequency of uses , general and special to periods, have been given under the light of the information obtained from other parts. Comments on these uses have been included, and the results reached as words type and element of sentence have been dealt with. Meanings generally appearing in question words have also been mentioned and uses and exceptions about this have been evaluated.

Keywords: Old Turkic, Qarakhanid Turkish, Interrogatives, Interrogative words and particles.

ÖNSÖZ

Tarihî dönem metinlerine ait dil malzemesinin incelenmesi, söz konusu dil kullanıcılarının dili, edebiyatı, tarihi, kültürü, düşünce dünyası ve daha pek çok alanda bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Ancak, bir *dilcinin* ilk amacı belki de, metinleri ve metinlerdeki dilsel yapıları incelemek yoluyla genel olarak dilin bilinmeyen bir yönüne ve gücüne ilişkin bilgilere yenilerini katabilmek düşüncesidir.

1893 yılında Orhon yazıtlarının çözümlenebilmesiyle başlayan, yirminci yüzyılın başlarından itibaren Uygur metinlerinin elde edilmesiyle hız kazanan eski Türkçe metinlerin yayımlanarak bilim dünyasına kazandırılması işi, günümüzde hâlâ sürmekle birlikte bugüne değin binlerce parça yayımlanmıştır. Çalışmalar, günümüzde çoğunlukla bu metinler üzerinden eski Türk dilinin betimlenmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Bu çalışmada, Türkçenin Orhon Türkçesi, Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde saptanan soru sözcükleri ve bu sözcüklerin işlevleri üzerinde durulmuş; Türk yazı dilinin ilk beş yüz yılına ait dil malzemesinde saptanan soru yapıları anlam, sözcük türü ve cümle ögesi olarak kullanımları, betimlemeli bir biçimde incelenmiştir.

Çalışma kapsamında incelenen metinler, yukarıda sözünü ettiğimiz metin yayımlarının büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Kimi metinlere türlü nedenlerle ulaşamamış olmakla birlikte, kullanılan malzemenin çalışmanın kapsadığı dönemin dilini büyük ölçüde temsil etmektedir.

Hiçbir çalışma yalnız bir kişinin çalışmasıyla tamamlanamaz. Yüksek lisans öğrenimimden başlayarak bugüne değin, bilgisinden ve deneyiminden yararlandığım değerli hocam Prof. Dr. A. Deniz Abik'e; tezimin bu duruma gelmesindeki yardımlarından dolayı Tez izleme komitesinde görev alan değerli hocalarım Prof. Dr. Mehmet Özmen'e ve Prof. Dr. Tahir Balcı'ya; bilgilerinden, kitaplıklarından yararlandığım hocalarım ÇÜ Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim üyelerinden Prof. Dr. Erman Artun'a ve Yrd. Doç. Dr. Muna Yüceol Özezen'e; tezin düzeltilmesi konusunda yardımlarını gördüğüm çalışma arkadaşlarım Arş.Gör. Nigar Oturakçı ve Arş.Gör. Nesrin Mengi'ye; çalışmanın oluşması sırasında maddi-manevî yardımını esirgemeyen, her türlü özveriyi gösteren eşim, meslektaşım Gülendam Karaca Çetin'e ve aileme; bu konuyu çalışma konusu olarak öneren değerli hocam Prof. Dr. Sema Barutçu Özönder'e; ulaşamadığım kaynakları elde etmemi

sağlayan değerli hocalarım Prof. Dr. Mehmet Ölmez'e ve Prof. Dr. Peter Zieme'ye sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu çalışma FEF2005D4 kayıt numarasıyla ÇÜ Bilimsel Araştırma Projeleri Birimince desteklenmiştir.

Engin ÇETİN

Adana 2008

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR.....	xxi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Tanıtımı.....	1
1.1.1. Konu.....	1
1.1.2. Amaç.....	1
1.1.3. Yöntem.....	2
1.2. Çalışmayla İlgili Kuramsal Açıklamalar.....	4
1.2.1. Soru Nedir?.....	4
1.2.1.1. Soru Kavramının İlişkide Olduğu Alanlar.....	5
1.2.1.1.1. Felsefede Soru.....	5
1.2.1.1.2. Dilbilimde Soru.....	6
1.2.1.1.2.1. Evrensel Dilbilimde Soru.....	6
1.2.1.1.2.2. Türk Dilbilimi ve Türkoloji Çalışmalarında Soru.....	9
1.2.1.1.2.3. Günümüz Türk Lehçelerine İlişkin Çalışmalarda Soru.....	12
1.2.1.1.2.4. Tarihî Türk Gramerlerinde Soru.....	16
1.2.1.1.2.4.1. Divanü Lugati't-Türk'te Soru.....	16
1.2.1.1.2.4.2. Memlük Kıpçak Sahası Gramerlerinde Soru.....	17
1.2.1.1.2.4.3. Anadolu Sahası Gramerlerinde Soru.....	18
1.2.1.1.2.5. On Üçüncü Yüzyıl Öncesini İnceleyen Çalışmalarda Soru.....	20
1.2.2. Soru İncelemelerinin Dayandığı Dilbilim Alanları.....	22
1.2.2.1. Anlambilim.....	22
1.2.2.2. Edimbilim.....	23
1.3. On Üçüncü Yüzyıla Kadar Türkçenin Yazı Dili.....	23
1.3.1. Eski Türkçe.....	24
1.3.1.1. Orhon Türkçesi Yazı Dili.....	24
1.3.1.2. Uygur Yazı Dili.....	26
1.3.1.2.1. Maniheist Uygur Dil Alanı.....	26

1.3.1.2.2. Budist Uygur Dil Alanı.....	27
1.3.1.2.3. Hristiyan Uygur Dil Alanı.....	28
1.3.2. Karahanlı Türkçesi Yazı Dili.....	28
1.4. İncelenen Metinler.....	29
1.4.1. Orhon Türkçesi Metinleri.....	30
1.4.2. Budist Uygur Metinleri.....	31
1.4.3. Maniheizt Uygur Metinleri.....	42
1.4.4. Hristiyan Uygur Metinleri.....	44
1.4.5. Uygurlara Ait Din Dışı Belgeler.....	45
1.4.6. Karahanlı Türkçesi Metinleri.....	47

İKİNCİ BÖLÜM

ON ÜÇÜNCÜ YÜZYIL ÖNCESİ TÜRKÇESİNDE SORUYU

OLUŞTURAN BİÇİMBİRİMLER.....49

2.1.On Üçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçesinde Soruyu Oluşturan

Bağımsız Biçimbirimler.....	50
2.1.1. <i>kaç</i> Soru Sözcüğü	50
2.1.1.1. <i>kaç</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	51
2.1.1.2. Sözcük Türü Olarak <i>kaç</i> Soru Sözcüğü.....	56
2.1.1.2.1. Sıfat Görevinde Kullanılan <i>kaç</i> Soru Sözcüğü.....	56
2.1.1.2.2. İsim Görevinde Kullanılan <i>kaç</i> Soru Sözcüğü.....	57
2.1.1.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kaç</i> Soru Sözcüğü.....	57
2.1.1.3.1. Özne İçerisinde <i>kaç</i> Soru Sözcüğü.....	58
2.1.1.3.2. Yüklem İçerisinde <i>kaç</i> Soru Sözcüğü.....	58
2.1.1.3.3. Nesne İçerisinde <i>kaç</i> Soru Sözcüğü.....	59
2.1.1.3.4. Dolaylı Tümleç İçerisinde <i>kaç</i> Soru Sözcüğü.....	60
2.1.1.3.5. Zarf Tümleci İçerisinde <i>kaç</i> Soru Sözcüğü.....	60
2.1.1.3.6. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar.....	61
2.1.2. <i>kaçan</i> Soru Sözcüğü.....	62
2.1.2.1. <i>kaçan</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	63
2.1.2.2. Sözcük Türü Olarak <i>kaçan</i> Soru Sözcüğü.....	94
2.1.2.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan <i>kaçan</i> Soru Sözcüğü.....	80
2.1.2.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan <i>kaçan</i> Soru Sözcüğü.....	80
2.1.2.2.3. İsim Görevinde Kullanılan <i>kaçan</i> Soru Sözcüğü.....	83

2.1.2.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kaçan</i> Soru Sözcüğü.....	84
2.1.2.3.1. Zarf Tümleci Olarak <i>kaçan</i> Soru Sözcüğü.....	84
2.1.2.3.2. Yüklem Olarak <i>kaçan</i> Soru Sözcüğü.....	87
2.1.2.3.3. Özne Olarak <i>kaçan</i> Soru Sözcüğü.....	87
2.1.3. <i>kaçar / kaçur</i> Soru Sözcüğü.....	87
2.1.3.1. <i>kaçar / kaçur</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	88
2.1.3.2. Sözcük Türü Olarak <i>kaçar / kaçur</i> Soru Sözcüğü.....	89
2.1.3.2.1. Sıfat Görevinde Kullanılan <i>kaçar / kaçur</i> Soru Sözcüğü.....	89
2.1.3.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan <i>kaçar / kaçur</i> Soru Sözcüğü.....	89
2.1.3.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kaçar / kaçur</i> Soru Sözcüğü.....	90
2.1.3.3.1. Zarf Tümleci İçerisinde <i>kaçar / kaçur</i> Soru Sözcüğü.....	90
2.1.4. <i>kalı</i> Soru Sözcüğü.....	90
2.1.4.1. <i>kalı</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	91
2.1.4.2. Sözcük Türü Olarak <i>kalı</i> Soru Sözcüğü.....	95
2.1.4.2.1. Bağlaç Görevinde Kullanılan <i>kalı</i> Soru Sözcüğü.....	95
2.1.4.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan <i>kalı</i> Soru Sözcüğü.....	97
2.1.4.2.3. İsim Görevinde Kullanılan <i>kalı</i> Soru Sözcüğü.....	97
2.1.4.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kalı</i> Soru Sözcüğü.....	97
2.1.4.3.1. Bağımsız Tümleç İçerisinde <i>kalı</i> Soru Sözcüğü	98
2.1.4.3.2. Zarf Tümleci İçerisinde <i>kalı</i> Soru Sözcüğü	99
2.1.4.3.3. Dolaylı Tümleç İçerisinde <i>kalı</i> Soru Sözcüğü.....	99
2.1.5. <i>kalıtı</i> Soru Sözcüğü.....	99
2.1.5.1. <i>kalıtı</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	101
2.1.5.2. Sözcük Türü Olarak <i>kalıtı</i> Soru Sözcüğü.....	118
2.1.5.2.1. Bağlaç Görevinde Kullanılan <i>kalıtı</i> Soru Sözcüğü.....	118
2.1.5.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan <i>kalıtı</i> Soru Sözcüğü.....	121
2.1.5.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kalıtı</i> Soru Sözcüğü.....	122
2.1.5.3.1. Bağımsız Tümleç Olarak <i>kalıtı</i> Soru Sözcüğü	122
2.1.5.3.2. Zarf Tümleci Olarak <i>kalıtı</i> Soru Sözcüğü	124
2.1.5.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar.....	125
2.1.6. <i>kança</i> Soru Sözcüğü.....	125
2.1.6.1. <i>kança</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	126
2.1.6.2. Sözcük Türü Olarak <i>kança</i> Soru Sözcüğü.....	131
2.1.6.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan <i>kança</i> Soru Sözcüğü.....	131

2.1.6.2.2. İsim Görevinde Kullanılan <i>kaçça</i> Soru Sözcüğü.....	131
2.1.6.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kaçça</i> Soru Sözcüğü.....	131
2.1.6.3.2. Zarf Tümleci Olarak <i>kaçça</i> Soru Sözcüğü	132
2.1.6.3.1. Dolaylı Tümleç Olarak <i>kaçça</i> Soru Sözcüğü	132
2.1.7. <i>kaçcuğ</i> Soru Sözcüğü.....	132
2.1.7.1. <i>kaçcuğ</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	133
2.1.7.2. Sözcük Türü Olarak <i>kaçcuğ</i> Soru Sözcüğü.....	133
2.1.7.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kaçcuğ</i> Soru Sözcüğü.....	134
2.1.8. <i>kaında / kaında</i> Soru Sözcüğü.....	134
2.1.8.1. <i>kaında / kaında</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	135
2.1.8.2. Sözcük Türü Olarak <i>kaında / kaında</i> Soru Sözcüğü.....	138
2.1.8.2.1. İsim Görevinde Kullanılan <i>kaında / kaında</i> Soru Sözcüğü.....	138
2.1.8.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan <i>kaında / kaında</i> Soru Sözcüğü.....	138
2.1.8.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kaında / kaında</i> Soru Sözcüğü.....	138
2.1.8.3.1. Yüklem Olarak <i>kaında / kaında</i> Soru Sözcüğü	138
2.1.8.3.2. Zarf Tümleci Görevinde Kullanılan <i>kaında / kaında</i> Soru Sözcüğü.....	139
2.1.8.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar.....	139
2.1.9. <i>kaında</i> Soru Sözcüğü.....	139
2.1.9.1. <i>kaında</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	140
2.1.9.2. Sözcük Türü Olarak <i>kaında</i> Soru Sözcüğü.....	140
2.1.9.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kaında</i> Soru Sözcüğü.....	140
2.1.10. <i>kaında / kaında</i> Soru Sözcüğü.....	141
2.1.10.1. <i>kaında / kaında</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	141
2.1.10.2. Sözcük Türü Olarak <i>kaında / kaında</i> Soru Sözcüğü.....	142
2.1.10.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kaında / kaında</i> Soru Sözcüğü.....	142
2.1.11. <i>kaında</i> Soru Sözcüğü.....	142
2.1.12.1. <i>kaında</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	143
2.1.11.2. Sözcük Türü Olarak <i>kaında</i> Soru Sözcüğü	143
2.1.11.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kaında</i> Soru Sözcüğü.....	143
2.1.12. <i>kaında</i> Soru Sözcüğü.....	144
2.1.12.1. <i>kaında</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	144
2.1.12.2. Sözcük Türü Olarak <i>kaında</i> Soru Sözcüğü.....	146
2.1.12.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kaında</i> Soru Sözcüğü.....	146
2.1.13. <i>kaında / kaında</i> Soru Sözcüğü.....	147

2.1.13.1. <i>ğayda / ğayuda</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	148
2.1.13.2. Sözcük Türü Olarak <i>ğayda / ğayuda</i> Soru Sözcüğü.....	154
2.1.13.2.1. İsim Görevinde Kullanılan <i>ğayda / ğayuda</i> Soru Sözcüğü.....	154
2.1.13.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan <i>ğayda / ğayuda</i> Soru Sözcüğü.....	154
2.1.13.3. Cümle Ögesi Olarak <i>ğayda / ğayuda</i> Soru Sözcüğü.....	155
2.1.14.3.1. Yüklem İçerisinde Yer Alan <i>ğayda / ğayuda</i> Soru Sözcüğü	155
2.1.14.3.2. Dolaylı Tümler Görevinde Kullanılan <i>ğayda / ğayuda</i> Soru Sözcüğü.....	155
2.1.14.3.3. Zarf Tümler Görevinde Kullanılan <i>ğayda / ğayuda</i> Soru Sözcüğü.....	156
2.1.14. <i>ğayu</i> Soru Sözcüğü.....	156
2.1.14.1. <i>ğayu</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	157
2.1.14.2. Sözcük Türü Olarak <i>ğayu</i> Soru Sözcüğü.....	166
2.1.14.2.1. Sıfat Olarak Kullanılan <i>ğayu</i> Soru Sözcüğü.....	166
2.1.14.2.2. İsim Olarak Kullanılan <i>ğayu</i> Soru Sözcüğü.....	168
2.1.14.3. Cümle Ögesi Olarak <i>ğayu</i> Soru Sözcüğü.....	169
2.1.14.3.1. Özne Olarak <i>ğayu</i> Soru Sözcüğü.....	169
2.1.14.3.2. Dolaylı Tümler İçerisinde Yer Alan <i>ğayu</i> Soru Sözcüğü.....	170
2.1.14.3.3. Yüklem İçerisinde Yer Alan <i>ğayu</i> Soru Sözcüğü.....	170
2.1.14.3.4. Özne İçerisinde Yer Alan <i>ğayu</i> Soru Sözcüğü.....	171
2.1.14.3.5. Zarf Tümler İçerisinde <i>ğayu</i> Soru Sözcüğü.....	172
2.1.14.3.6. Nesne İçerisinde Yer Alan <i>ğayu</i> Soru Sözcüğü.....	173
2.1.14.3.7. Yüklem Olarak Kullanılan <i>ğayu</i> Soru Sözcüğü.....	173
2.1.14.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar.....	174
2.1.15. <i>ğayudın / ğayutın / ğanyudın</i> Soru Sözcüğü.....	175
2.1.15.1. <i>ğayudın / ğayutın / ğanyudın</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri....	175
2.1.15.2. Sözcük Türü Olarak <i>ğayudın / ğayutın / ğanyudın</i> Soru Sözcüğü.....	178
2.1.15.3. Cümle Ögesi Olarak <i>ğayudın / ğayutın / ğanyudın</i> Soru Sözcüğü.....	179
2.1.16. <i>ğayun</i> Soru Sözcüğü.....	179
2.1.16.1. <i>ğayun</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	179
2.1.16.2. Sözcük Türü Olarak <i>ğayun</i> Soru Sözcüğü.....	180
2.1.16.3. Cümle Ögesi Olarak <i>ğayun</i> Soru Sözcüğü.....	180
2.1.17. <i>kim</i> Soru Sözcüğü.....	180
2.1.17.1. <i>kim</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	182

2.1.17.2. Sözcük Türü Olarak <i>kim</i> Soru Sözcüğü.....	190
2.1.17.2.1. Bağlaç Görevinde Kullanılan <i>kim</i> Soru Sözcüğü	190
2.1.17.2.2. Zamir Görevinde Kullanılan <i>kim</i> Soru Sözcüğü.....	192
2.1.17.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kim</i> Soru Sözcüğü.....	194
2.1.17.3.1. Bağımsız Tümleç Olarak <i>kim</i> Soru Sözcüğü.....	194
2.1.17.3.2. Özne Olarak <i>kim</i> Soru Sözcüğü.....	197
2.1.17.3.3. Yüklem İçerisinde <i>kim</i> Soru Sözcüğü.....	198
2.1.17.3.4. Nesne İçerisinde <i>kim</i> Soru Sözcüğü.....	199
2.1.17.3.5. Dolaylı Tümleç Olarak <i>kim</i> Soru Sözcüğü.....	200
2.1.19. <i>ne</i> Soru Sözcüğü.....	200
2.1.19.1. <i>ne</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	201
2.1.19.2. Sözcük Türü Olarak <i>ne</i> Soru Sözcüğü.....	209
2.1.19.2.1. Zamir Görevinde Kullanılan <i>ne</i> Soru Sözcüğü.....	209
2.1.19.2.2. Sıfat Görevinde Kullanılan <i>ne</i> Soru Sözcüğü.....	209
2.1.19.2.3. Bağlaç Görevinde Kullanılan <i>ne</i> Soru Sözcüğü.....	210
2.1.19.3. Cümle Ögesi Olarak <i>ne</i> Soru Sözcüğü.....	211
2.1.19.3.1. Yüklem İçerisinde Yer Alan <i>ne</i> Soru Sözcüğü.....	211
2.1.19.3.2. Nesne Olarak <i>ne</i> Soru Sözcüğü.....	212
2.1.19.3.3. Zarf Tümleci Olarak <i>ne</i> Soru Sözcüğü.....	212
2.1.20. <i>neçe</i> Soru Sözcüğü.....	213
2.1.20.1. <i>neçe</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	213
2.1.20.2. Sözcük Türü Olarak <i>neçe</i> Soru Sözcüğü.....	222
2.1.20.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan <i>neçe</i> Soru Sözcüğü.....	222
2.1.20.2.2. Sıfat Görevinde Kullanılan <i>neçe</i> Soru Sözcüğü.....	223
2.1.20.2.3. İsim Görevinde Kullanılan <i>neçe</i> Soru Sözcüğü.....	223
2.1.20.3. Cümle Ögesi Olarak <i>neçe</i> Soru Sözcüğü.....	223
2.1.20.3.1. Zarf Tümleci İçerisinde Yer Alan <i>neçe</i> Soru Sözcüğü.....	223
2.1.20.3.2. Yüklem Olarak Kullanılan <i>neçe</i> Soru Sözcüğü.....	224
2.1.21. <i>neçeketegi</i> Soru Sözcüğü.....	224
2.1.21.1. <i>neçeketegi</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	225
2.1.21.2. Sözcük Türü Olarak <i>neçeketegi</i> Soru Sözcüğü.....	228
2.1.21.3. Cümle Ögesi Olarak <i>neçeketegi</i> Soru Sözcüğü.....	228
2.1.22. <i>neçekleti / neçükleti</i> Soru Sözcüğü.....	229
2.1.22.1. <i>neçekleti / neçükleti</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	229

2.1.22.2. Sözcük Türü Olarak <i>neçekleti / neçükleti</i> Soru Sözcüğü.....	230
2.1.22.3. Cümle Ögesi Olarak <i>neçekleti / neçükleti</i> Soru Sözcüğü.....	230
2.1.23. <i>neçeme</i> Soru Sözcüğü.....	230
2.1.23.1. <i>neçeme</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	231
2.1.23.2. Sözcük Türü Olarak <i>neçeme</i> Soru Sözcüğü.....	233
2.1.23.3. Cümle Ögesi Olarak <i>neçeme</i> Soru Sözcüğü.....	235
2.1.24. <i>neçete</i> Soru Sözcüğü.....	235
2.1.24.1. <i>neçete</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	236
2.1.24.2. Sözcük Türü Olarak <i>neçete</i> Soru Sözcüğü.....	240
2.1.24.3. Cümle Ögesi Olarak <i>neçete</i> Soru Sözcüğü.....	241
2.1.24.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar.....	242
2.1.25. <i>neçök / neçük</i> Soru Sözcüğü.....	242
2.1.25.1. <i>neçök / neçük</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	243
2.1.25.2. Sözcük Türü Olarak <i>neçök / neçük</i> Soru Sözcüğü.....	248
2.1.25.3. Cümle Ögesi Olarak <i>neçök / neçük</i> Soru Sözcüğü.....	248
2.1.25.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar.....	248
2.1.26. <i>neçökin / neçükin</i> Soru Sözcüğü.....	249
2.1.26.1. <i>neçökin / neçükin</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	249
2.1.26.2. Sözcük Türü Olarak <i>neçökin / neçükin</i> Soru Sözcüğü.....	254
2.1.26.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan <i>neçökin / neçükin</i> Soru Sözcüğü....	254
2.1.26.2.2. İsim Görevinde Kullanılan <i>neçökin / neçükin</i> Soru Sözcüğü....	254
2.1.26.3. Cümle Ögesi Olarak <i>neçökin / neçükin</i> Soru Sözcüğü.....	255
2.1.26.3.1. Zarf Tümleci Olarak <i>neçökin / neçükin</i> Soru Sözcüğü.....	255
2.1.26.3.2. Yüklem İçerisinde Yer Alan <i>neçökin / neçükin</i> Soru Sözcüğü..	255
2.1.27. <i>negü</i> Soru Sözcüğü.....	255
2.1.27.1. <i>negü</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	256
2.1.27.2. Sözcük Türü Olarak <i>negü</i> Soru Sözcüğü.....	261
2.1.27.2.1. Zamir Görevinde Kullanılan <i>negü</i> Soru Sözcüğü.....	261
2.1.27.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan <i>negü</i> Soru Sözcüğü.....	261
2.1.27.3. Cümle Ögesi Olarak <i>negü</i> Soru Sözcüğü.....	261
2.1.27.3.1. Yüklem İçerisinde <i>negü</i> Soru Sözcüğü.....	262
2.1.27.3.2. Özne Olarak <i>negü</i> Soru Sözcüğü.....	262
2.1.27.3.3. Zarf Tümleci İçerisinde <i>negü</i> Soru Sözcüğü.....	261
2.1.27.3.4. Nesne Olarak <i>negü</i> Soru Sözcüğü.....	262

2.1.27.3.5. Sözde Özne Olarak <i>negü</i> Soru Sözcüğü.....	262
2.1.28. <i>negök / negük</i> Soru Sözcüğü.....	262
2.1.28.1. <i>negök / negük</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	263
2.1.28.2. Sözcük Türü Olarak <i>negök / negük</i> Soru Sözcüğü.....	263
2.1.28.3. Cümle Ögesi Olarak <i>negök / negük</i> Soru Sözcüğü.....	264
2.1.28.3.1. Nesne Olarak <i>negök / negük</i> Soru Sözcüğü.....	264
2.1.28.3.2. Yüklem İçerisinde <i>negök / negük</i> Soru Sözcüğü.....	264
2.1.29. <i>negüke</i> Soru Sözcüğü.....	264
2.1.29.1. <i>negüke</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	264
2.1.29.2. Sözcük Türü Olarak <i>negüke</i> Soru Sözcüğü.....	265
2.1.29.3. Cümle Ögesi Olarak <i>negüke</i> Soru Sözcüğü.....	265
2.1.30. <i>negül</i> Soru Sözcüğü.....	265
2.1.30.1. <i>negül</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	265
2.1.30.2. Sözcük Türü Olarak <i>negül</i> Soru Sözcüğü.....	267
2.1.30.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan <i>negül</i> Soru Sözcüğü.....	267
2.1.30.2.2. Zamir Görevinde Kullanılan <i>negül</i> Soru Sözcüğü.....	268
2.1.30.3. Cümle Ögesi Olarak <i>negül</i> Soru Sözcüğü.....	268
2.1.30.3.1. Zarf Tümleci Olarak <i>negül</i> Soru Sözcüğü.....	268
2.1.30.3.2. Yüklem Olarak <i>negül</i> Soru Sözcüğü.....	268
2.1.31. <i>negün</i> Soru Sözcüğü.....	268
2.1.32.1. <i>negün</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	269
2.1.31.2. Sözcük Türü Olarak <i>negün</i> Soru Sözcüğü.....	269
2.1.31.3. Cümle Ögesi Olarak <i>negün</i> Soru Sözcüğü.....	269
2.1.32. <i>negü için</i> Soru Sözcüğü.....	269
2.1.32.1. <i>negü için</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	270
2.1.32.2. Sözcük Türü Olarak <i>negü için</i> Soru Sözcüğü.....	271
2.1.32.3. Cümle Ögesi Olarak <i>negü için</i> Soru Sözcüğü.....	271
2.1.33. <i>nelek / nelük</i> Soru Sözcüğü.....	271
2.1.33.1. <i>nelek / nelük</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	272
2.1.33.2. Sözcük Türü Olarak <i>nelek / nelük</i> Soru Sözcüğü.....	276
2.1.33.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan <i>negül</i> Soru Sözcüğü.....	276
2.1.33.2.2. İsim Görevinde Kullanılan <i>negül</i> Soru Sözcüğü.....	277
2.1.33.3. Cümle Ögesi Olarak <i>nelek / nelük</i> Soru Sözcüğü.....	277
2.1.33.3.1. Zarf Tümleci Olarak <i>nelek / nelük</i> Soru Sözcüğü.....	277

2.1.33.3.1. Yüklem Olarak <i>nelek / nelük</i> Soru Sözcüğü.....	278
2.1.34. <i>negülük</i> Soru Sözcüğü.....	278
2.1.34.1. <i>negülük</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	279
2.1.34.2. Sözcük Türü Olarak <i>negülük</i> Soru Sözcüğü.....	283
2.1.34.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan <i>negülük</i> Soru Sözcüğü.....	283
2.1.34.2.2. İsim Görevinde Kullanılan <i>negülük</i> Soru Sözcüğü.....	283
2.1.34.3. Cümle Ögesi Olarak <i>negülük</i> Soru Sözcüğü.....	283
2.1.34.3.1. Zarf Tümleci Olarak <i>negülük</i> Soru Sözcüğü.....	284
2.1.34.3.2. Yüklem İçerisinde <i>negülük</i> Soru Sözcüğü.....	284
2.1.35. <i>negüme</i> Soru Sözcüğü.....	284
2.1.35.1. <i>negüme</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	284
2.1.35.2. Sözcük Türü Olarak <i>negüme</i> Soru Sözcüğü.....	285
2.1.35.3. Cümle Ögesi Olarak <i>negüme</i> Soru Sözcüğü.....	285
2.1.36. <i>neke</i> Soru Sözcüğü.....	285
2.1.36.1. <i>neke</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	286
2.1.36.2. Sözcük Türü Olarak <i>neke</i> Soru Sözcüğü.....	286
2.1.36.3. Cümle Ögesi Olarak <i>neke</i> Soru Sözcüğü.....	287
2.1.37. <i>neme</i> Soru Sözcüğü.....	287
2.1.37.1. <i>neme</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	287
2.1.37.2. Sözcük Türü Olarak <i>neme</i> Soru Sözcüğü.....	288
2.1.37.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan <i>neme</i> Soru Sözcüğü.....	288
2.1.37.3. Cümle Ögesi Olarak <i>neme</i> Soru Sözcüğü.....	289
2.1.37.3.1. Yüklem İçerisinde <i>neme</i> Soru Sözcüğü.....	289
2.1.37.3.2. Zarf Tümleci Olarak <i>neme</i> Soru Sözcüğü.....	289
2.1.38. <i>nemen</i> Soru Sözcüğü.....	289
2.1.38.1. <i>nemen</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	289
2.1.38.2. Sözcük Türü Olarak <i>nemen</i> Soru Sözcüğü.....	290
2.1.38.3. Cümle Ögesi Olarak <i>nemen</i> Soru Sözcüğü.....	290
2.1.39. <i>neteg / netek</i> Soru Sözcüğü.....	291
2.1.39.1. <i>neteg / netek</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri	291
2.1.39.2. Sözcük Türü Olarak <i>neteg / netek</i> Soru Sözcüğü	298
2.1.39.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan <i>neteg / netek</i> Soru Sözcüğü.....	298
2.1.39.2.2. İsim Görevinde Kullanılan <i>neteg / netek</i> Soru Sözcüğü.....	299
2.1.39.3. Cümle Ögesi Olarak <i>neteg / netek</i> Soru Sözcüğü.....	299

2.1.1.39.3.1. Zarf Tümlenci Olarak <i>neteg / netek</i> Soru Sözcüğü.....	299
2.1.1.39.3.2. Yüklem Olarak <i>neteg / netek</i> Soru Sözcüğü.....	300
2.1.40. <i>netegin</i> Soru Sözcüğü.....	300
2.1.40.1. <i>netegin</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	300
2.1.40.2. Sözcük Türü Olarak <i>netegin</i> Soru Sözcüğü	303
2.1.40.3. Cümle Ögesi Olarak <i>netegin</i> Soru Sözcüğü.....	304
2.1.41. <i>netegleti</i> Soru Sözcüğü.....	305
2.1.42.1. <i>netegleti</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	305
2.1.41.2. Sözcük Türü Olarak <i>netegleti</i> Soru Sözcüğü.....	306
2.1.41.3. Cümle Ögesi Olarak <i>netegleti</i> Soru Sözcüğü.....	306
2.1.42. <i>ne için / niçün</i> Soru Sözcüğü.....	306
2.1.42.1. <i>ne için / niçün</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	306
2.1.42.2. Sözcük Türü Olarak <i>ne için / niçün</i> Soru Sözcüğü.....	309
2.1.42.3. Cümle Ögesi Olarak <i>ne için / niçün</i> Soru Sözcüğü.....	309
2.1.43. <i>nü</i> Soru Sözcüğü.....	309
2.1.43.1. <i>nü</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	310
2.1.43.2. Sözcük Türü Olarak <i>nü</i> Soru Sözcüğü.....	310
2.1.43.3. Cümle Ögesi Olarak <i>nü</i> Soru Sözcüğü.....	311
2.1.43.3.1. Nesne Olarak <i>nü</i> Soru Sözcüğü.....	311
2.1.43.3.2. Özne Olarak <i>nü</i> Soru Sözcüğü.....	311
1.2. On Üçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçesinde Soruyu Oluşturan	
Bağımlı Biçimbirimler.....	311
1.2.1. <i>ğu / gü</i> Soru Parçacığı	311
1.2.2.1. <i>ğu / gü</i> Soru Parçacığının Anlam Özellikleri.....	313
1.2.2.1. <i>ğu / gü</i> Soru Parçacığının Cümledeki Durumu.....	314
1.2.2. <i>mu / mü</i> Soru Parçacığı.....	314
1.2.2.1. <i>mu / mü</i> Soru Parçacığının Anlam Özellikleri.....	315
1.2.2.2. <i>mu / mü</i> Soru Parçacığının Cümledeki Durumu.....	336

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SORU SÖZCÜKLERİNİN ANLAM ÖZELLİKLERİ.....	337
3.1. Gerçek Soru.....	339
3.1.1. Evet ya da Hayır Cevabı Gerektiren Gerçek Sorular.....	339
3.1.1.1. <i>mu / mü</i> Soru Parçacığı	339

3.1.2. Bir Açıklama Gerektiren Gerçek Sorular.....	340
3.1.2.1. kaç Soru Sözcüğü.....	340
3.1.2.2. kaçan Soru Sözcüğü.....	340
3.1.2.3. kaçar / kaçur Soru Sözcüğü.....	341
3.1.2.4. kalı Soru Sözcüğü.....	341
3.1.2.5. kaçna Soru Sözcüğü.....	341
3.1.2.6. kanda / kanta Soru Sözcüğü.....	342
3.1.2.7.kanı Soru Sözcüğü.....	342
3.1.2.8. kantaran / kantıran Soru Sözcüğü.....	343
3.1.2.9. kayda / kayuda Soru Sözcüğü.....	343
3.1.2.10. kayu Soru Sözcüğü.....	343
3.1.2.11. kayudın Soru Sözcüğü.....	344
3.1.2.12. kayun Soru Sözcüğü.....	344
3.1.2.13. kim Soru Sözcüğü.....	345
3.1.2.14. ne Soru Sözcüğü.....	345
3.1.2.15. neçe Soru Sözcüğü.....	345
3.1.2.16. neçekleti / neçükleti Soru Sözcüğü.....	346
3.1.2.17. neçök / neçük Soru Sözcüğü.....	346
3.1.2.18. neçökin / neçükin Soru Sözcüğü.....	347
3.1.2.19. negü Soru Sözcüğü.....	347
3.1.2.20. negök Soru Sözcüğü.....	348
3.1.2.21. negül Soru Sözcüğü.....	348
3.1.2.22. negülük Soru Sözcüğü.....	349
3.1.2.23. negü için Soru Sözcüğü.....	349
3.1.2.24. neke Soru Sözcüğü.....	350
3.1.2.25. nelek /nelük Soru Sözcüğü.....	350
3.1.2.26. neteg Soru Sözcüğü.....	350
3.1.2.27. netegin Soru Sözcüğü.....	351
3.1.2.28. netegledi / netegleti Soru Sözcüğü.....	352
3.1.2.29. nü Soru Sözcüğü.....	352
3.2. Sözde Soru.....	352
3.2.1. Evet ya da Hayır Cevabı Gerektiren Sözde Sorular.....	353
3.2.1.1. gu / gü Soru Parçacığı.....	353
3.2.1.2. mu / mü Soru Parçacığı.....	354

3.2.2. Cevap Gerektirmeyen Sözde Sorular.....	354
3.2.2.1. Belirsizlik İşlevli Sözde Sorular.....	354
3.2.2.1.1. Belirsiz Bir Zaman İfadesi Barındıran Sözde Sorular.....	354
3.2.2.1.1.1. kaçan Soru Sözcüğü.....	355
3.2.2.1.1.2. neçeketegi Soru Sözcüğü.....	357
3.2.2.1.1.3. neçete Soru Sözcüğü.....	358
3.2.2.1.2. Belirsiz Bir Sayı / Miktar İfadesi Barındıran Sözde Sorular.....	360
3.2.2.1.2.1. kaç Soru Sözcüğü.....	360
3.2.2.1.3. Belirsiz Bir Kişi / Nesne İfadesi Barındıran Sözde Sorular.....	361
3.2.2.1.3.1. kayu Soru Sözcüğü.....	361
3.2.2.1.3.2. kayusı Soru Sözcüğü.....	361
3.2.2.1.3.3. kim Soru Sözcüğü.....	362
3.2.2.1.3.4. ne Soru Sözcüğü.....	362
3.2.2.1.4. Belirsiz Bir Yer İfadesi Barındıran Sözde Sorular.....	362
3.2.2.1.4.1. kaçça Soru Sözcüğü.....	363
3.2.2.1.4.2. kaççuk Soru Sözcüğü.....	363
3.2.2.1.4.3. kanda / kanta Soru Sözcüğü.....	364
3.2.2.1.4.4. kayda / kayuda Soru Sözcüğü.....	364
3.2.2.2. Çokluk / Abartı İşlevli Sözde Sorular.....	365
3.2.2.2.1. kaç Soru Sözcüğü.....	365
3.2.2.2.2. kaçar / kaçur Soru Sözcüğü.....	366
3.2.2.2.3. neçe Soru Sözcüğü.....	367
3.2.2.2.4. neçeme Soru Sözcüğü.....	367
3.2.2.2.5. neme Soru Sözcüğü.....	368
3.2.2.3. Anlatımı Kuvvetlendirme İşlevli Sözde Sorular.....	368
3.2.2.3.1. kaçan Soru Sözcüğü.....	368
3.2.2.3.2. kalı Soru Sözcüğü.....	369
3.2.2.3.3. kaçça Soru Sözcüğü.....	369
3.2.2.3.4. kanda / kanta Soru Sözcüğü.....	370
3.2.2.3.5. kanı Soru Sözcüğü.....	370
3.2.2.3.6. kayda / kayuda Soru Sözcüğü.....	371
3.2.2.3.7. kayu Soru Sözcüğü.....	372
3.2.2.3.8. kayudın Soru Sözcüğü.....	372
3.2.2.3.9. kayun Soru Sözcüğü.....	373

3.2.2.3.10. <i>neçe</i> Soru Sözcüğü.....	373
3.2.2.3.11. <i>nelek /nelük</i> Soru Sözcüğü.....	373
3.2.2.3.12. <i>negülük</i> Soru Sözcüğü.....	374
3.2.2.3.13. <i>negün</i> Soru Sözcüğü.....	374
3.2.2.3.14. <i>neke</i> Soru Sözcüğü.....	375
3.2.2.3.15. <i>neteg</i> Soru Sözcüğü.....	375
3.2.2.4. Şaşma İşlevli Sözde Sorular.....	376
3.2.2.4.1. <i>ķayda / ķayuda</i> Soru Sözcüğü.....	376
3.2.2.4.2. <i>ķayudın</i> Soru Sözcüğü.....	376
3.2.2.5. Hatırlatma ve Uyarma İşlevli Sözde Sorular.....	377
3.2.2.5.1. <i>ķandan / ķantan</i> Soru Sözcüğü.....	377
3.2.2.5.2. <i>nelek / nelük</i> Soru Sözcüğü.....	377
3.2.2.6. Bağlaçlık İşlevli Sözde Sorular.....	378
3.2.2.6.1. <i>ķalı</i> Soru Sözcüğü.....	378
3.2.2.6.2. <i>ķaltı</i> Soru Sözcüğü.....	379
3.2.2.6.3. <i>kim</i> Soru Sözcüğü.....	380
3.2.2.6.4. <i>ne</i> Soru Sözcüğü.....	380
3.2.2.6.5. <i>neçe</i> Soru Sözcüğü.....	381
3.2.2.6.6. <i>neçeme</i> Soru Sözcüğü.....	381

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	382
KAYNAKLAR.....	394
ÖZGEÇMİŞ.....	407

KISALTMALAR

- AH: Atebetü'l-Hakayık → ARAT, Reşid Rahmeti (1992)
- Antiisl. : Antiislamische Polemik in einem alttürkischen buddhistischen Gedicht aus Turfan → TEZCAN, Semih – Peter Zieme (1990)
- AT : Altun Tamgan Tarkan (İhe Aşete) Yazıtı → ORKUN, Hüseyin Namık (1999)
- Atab. : Ata bitigi → ARAT, Reşid Rahmeti (1977)
- AY : Altun Yaruk → KAYA, Ceval (1994)
- B : Batı yüzü
- BA : Besim Atalay → ATALAY, Besim (1999)
- BK : Bilge Kağan Yazıtı → TEKİN, Talat (1988)
- Block. : Fragmente eines uigurischen Blockdruck-Faltbuches → HAZAI, Georg (1975)
- BÖ : Bahşı Ögdisi → ÖLMEZ, Mehmet (1998)
- Brief. : Uigurische Brieffragmente → TEZCAN, Semih – Peter Zieme (1971)
- BTT : Berliner Turfan Texte
- C : Cilt
- Christ. : Ein christliches und ein manichäisches Manuskriptfragment in türkischer Sprache aus Turfan (Chinesisch-Turkistan) → LE COQ, A. von (1909)
- Chü. : Die alttürkische Inschrift am Tor-*Stūpa* von Chü-yung-kuan → RÖHRBORN, Klaus – Osman Sertkaya (1980)
- çev.: çeviren
- Çoyr : Çoyr Yazıtı → SERTKAYA, Osman F. (1998); BARUTÇU ÖZÖNDER (2006)
- D : Doğu yüzü
- D-K : Dankoff-Kelly → DANKOFF, Robert – James Kelly (1982-1985)
- DKPAM: Daśakarmapathāvadānamālā
- DLT: Divanü Lugati't-Türk
- DTS: *Drevnetyursky Slovaş* → NADALYAEV, V. M. vd. (1969).
- ed. : editör(ler)
- EDPT: *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish* → CLAUSON, Sir Gerhard (1972).
- Erns. : Ein uigurischer Erntesege → ZIEME, Peter (1975b)

- EWT: *Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen*, → RÄSÄNEN, Martti (1969).
- FourUig. : Four Uigurian Documents → RAMSTEDT, G. J. (1940)
- G : Güney yüzü
- GB : Güneybatı
- H : Huastuanift
- HT : Hüen-Tsang Biyografisi
- hzl. : Hazırlayan(lar)
- IB : Irk Bitig → TEKİN, Talat (1993) ve TEKİN, Talat (2004)
- IS : Das uigurische Insadi-Sūtra → TEZCAN, Semih (1974)
- Jin'. : Fragmente der uigurischen Version des 'Jin'gangjing mit den Gāthās des Meister Fu' → HAZAI, Georg – Peter Zieme (1971)
- K : Kuzey yüzü
- KİP : Kuanşi im Pular → TEKİN, Şinasi (1993)
- KB : Kutadgu Bilig → ARAT, Reşit Rahmeti (1991)
- KİÇ : Köl İç Çor (İhe Huşotu) Yazıtı → ÁRPÁD, Berta (2004)
- KP : Prens Kalyanamkara ile Papamkara → HAMILTON, James Russel (1998)
- krş.: karşılaştırınız
- KşitiZieme: Ein alttürkisches Fragment des Kşitigarbha-Sūtras aus Bāzāklık → ZIEME, Peter (1990)
- KT : Köl Tigin Yazıtı → TEKİN, Talat (2006)
- Ku.T. : Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) → ATA, Aysu (2004)
- M : Maytrisimit Nom Bitig → TEKİN, Şinasi (1976)
- MahāpariZieme : Bruchstücke einer alttürkischen Übersetzung des Mahāyāna Mahāparinirvāṣāsūtras aus Turfan → ZIEME, Peter (1991)
- Man. : Türkische Manichaica aus Chotscho → LE COQ, A. von (1911-1922)
- Manic.: Ein christliches und ein manichäisches Manuskriptfragment in türkischer Sprache aus Turfan (Chinesisch-Turkistan) → LE COQ, A. von (1909)
- Manİdikut : Ein manichäisch-uigurisches Fragment aus İdikut-Schahri → LE COQ, A. von (1908)
- MT : Magische-Texte des uigurischen Buddhismus → ZIEME, Peter (2005)
- MTT : Manichäisch-türkische Texte → ZIEME, Peter (1975a)

- Nest. : Das nestorianische Glaubensbekenntnis in einem alttürkischen Fragment aus Bulayık → ZIEME, Peter (1998)
- O : Ongin Yazıtı
- OY : Orhon Yazıtları
- s. : Sayfa
- S : Sayı
- SaddFedakâr: Das Altürkische in Sogdischer Schrift Textmaterial und Orthographie → FEDAKÂR, Durdu (1994)
- SaddHazai: Ein Buddhistisches Gedicht aus der Berliner Turfan-sammlung → HAZAI, G. (1970)
- SaddMaue-Röhrborn: Zur alttürkischen Version des Saddharmapuṇḍarīka Sūtra → MAUE, Dieter-Klaus Röhrborn (1980)
- SaddZieme : Zwei neue alttürkische Saddharmapuṇḍarīka-Fragmente → ZIEME, Peter (1989)
- Schwitzbad : Chinesisch-alttürkische Fragmente des ‘Schwitzbad-Sūtras’ → KUDARA, Kōgi – Peter Zieme (1988)
- SDB : Die Geschichte von Sadaparudita und Dharmodgata Bodhisattva → TEKİN, Şinasi (1980) ve BARUTÇU, F. Sema (1987)
- Sünd. : Ein uigurisches Sündenbekenntnis → ZIEME, Peter (1969)
- T : Tunyukuk Yazıtı → TEKİN, Talat (1994)
- TON : Hsin Tözün Oqıtıdaçı Nom → TEKİN, Şinasi (1980)
- TS : Türkçe Sözlük → *Türkçe Sözlük* (2005)
- TT : Türkische Turfan-Texte I-X
- Tug. Hüen. : Uygurskaya Versiya Biyografi Syüan’-Tsana → TUGUŞEVA, L. JU. (1991)
- U : Uigurica → MULLER, F.W.K (1908-1931)
- UPF: Uigurische Pañcatantra-Fragmente → Vatectexte http://vatec2.fkidg1.uni-frankfurt.de/vatecasp/Uigurische_Pañcatantra-Fragmente.htm
- UT : Eine uigurische Totenmesse → RÖHRBORN, Klaus (1971)
- UTS : *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü bk.* CAFEROĞLU, Ahmet (1993).
- vd.: ve devamı, ve diğerleri
- Vim.: Vimalakīrtinirdeśasūtra → ZIEME, Peter (2000a)
- Wind. Ein uigurisches Fragnebt über den manichäischen Windgott → BANG W.-A. von Gabain (1928)

- Yar.Tug. : Yarlıki Uygurskih ...→ Tuguşeva (1972)
- Yos. : Die türkischen Yosipas-Fragmente → ZIEME, Peter (1968)
- Yul. : Inscriptions Ouïgoures des grottes Bouddhiques de Yulin →
HAMILTON, James – Niu Ru-ji (1998)
- / (madde başları için) Farklı okuma tercihlerini gösterir.
- ~ (madde başları için) Sözcüğün yazımındaki farklılığı gösterir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Tanıtımı

1.1.1. Konu

Çalışmamızın konusunu, on üçüncü yüzyıl öncesini kapsayan, eski Türkçenin Orhon Türkçesi (Köktürkçe ~ Göktürkçe) ve Uygurca ile Karahanlı (Hakaniye) Türkçesi yazı dilinde kullanılan soru yapıları oluşturmaktadır. Bilindiği gibi bu üç dönem aynı zamanda, Türklerin, birbirinden farklı kültür çevresinde buldukları dönemleri içermektedir. Orhon Türkçesi döneminde, Türklerin göçebe (ya da yarı göçebe) topluluklar olması dolayısıyla dillerinin de yabancı ögelere yerleşik topluluklara oranla daha kapalı olduğunu söylemek mümkündür. Orhon Türkçesi metinlerine bakıldığında yabancı unsurların da az olduğu görülmektedir. Ancak, yerleşik yaşama geçmelerinin ardından Türk topluluklarının diğer halklarla etkileşimleri ve Maniheizm, Budizm, Hristiyanlık inanç sistemlerini kabul etmeleri, doğal olarak Türkçenin de ilişkide bulunulan toplulukların dillerinden etkilenmesi sonucunu doğurmuştur. Eski Türkçenin Uygurca döneminde Türkçe, çoğunluğu dinî içerikli yabancı metinlerin çevrilmesiyle çok sayıda yeni sözcük kazanmıştır. Ancak bu yolla, pek çok yabancı unsurun da dile girmesi engellenememiştir. Bu yabancı unsurlar, yalnızca sözcük düzeyinde değil; aynı zamanda söz dizimi düzeyindedir. Türklerin dokuzuncu yüzyıldan itibaren İslamiyet'i kabul etmeye başlamasıyla Türkçe, bu kez de Arapça ve Farsçadan daha fazla etkilenir olmuştur. Karahanlı Türkçesi adı verilen dönem ürünlerinde de sözünü ettiğimiz yabancı etkiler görülmektedir.

Çalışmada söz konusu kültürel çevrelere ait metinlerde yer alan soru yapıları incelenecektir. Soru sözcükleri, geçen zamanla birlikte cümle içerisindeki unsurlarla bütünleşerek soru anlamı dışında yeni anlam ve işlev kazanmaya elverişli yapılar olarak görünmektedir.

1.1.2. Amaç

Doktora çalışmamızdaki amacımız, başlangıcından on üçüncü yüzyıla kadar Türkçedeki soru yapılarını, bu yapıların zamanla yaşadıkları değişimi,

kazandıkları yeni anlam ve görevleri izleyebilmektir. Böylelikle, bu üç dönem ürünlerindeki benzer ve farklı yönler görülecek ve bu unsurların belirlenmesiyle yerlilikleri ya da yabancılıkları konusunda daha somut ve kapsamlı yorumlar yapmak mümkün olacaktır. Aynı zamanda soru yapılarının incelenmesinin farklı dillerdeki benzer ve farklı yönlerin de gözden geçirilmesiyle kapsamı sınırlı da olsa kaynak dillerdeki soru mantığını görmek konusunda yardımcı olabileceğini düşünüyoruz.

Çalışmamızda, yaklaşık beş yüzyılı kapsayan bu üç dönem arasında, dilbilim açısından pek çok özellikte olduğu gibi soru yapıları açısından da olması muhtemel farklar belirlenerek bunların nedenleri üzerinde durulacak; Türkçedeki soru yapılarının geçmişten günümüze seyrini, anlam açısından gelişimini görmek mümkün olacaktır. Ayrıca, soru sözcüklerinin kullanımındaki dönemlere özgü farklılıkların da metinlerin tarihlendirilmesi konusunda yardımcı olabileceğini düşünüyoruz.

Bilindiği gibi, bir dilin eskiliğini belirlemenin farklı yolları vardır. Sözcüklerin yeni anlam, kullanım ve türev kazanıp kazanmadığı da bu yollardan biridir. Çünkü yeni anlam, kullanım ve türev kazanma, uzun zamanın geçmesini gerektirir. Soru yapılarının ilk yazılı ürünlerden başlanarak incelenmesi ve yukarıda değindiğimiz yeni anlam, kullanım ve türevlerin görülmesiyle Türkçenin daha sekizinci yüzyılda dahi işlenmiş bir yazı dili olduğu görüşüne yeni kanıtların ekleneceği görüşündeyiz.

1.1.3. Yöntem

Çalışmaya, incelenecek metinlerin ve dönemlerinin belirlenmesiyle başlanmıştır. Yazılış (çeviri ya da istinsah) tarihlerinin belirlenmesi, metinlerin söz varlığı ve barındırdıkları unsurların yerli ya da yabancı olmaları konusunda bilgi sahibi olunması nedeniyle daha sağlam düşünceler ortaya koyulabilmesi açısından önemlidir. Ayrıca bu yolla, metinlerin dönemlerine göre değerlendirilerek benzerlik ve farklılıkların saptanması amaçlanmıştır. Metinlerin tarihlerine ilişkin bilgiler, çalışmanın *İncelenen Metinler* bölümünde yer almıştır. Bu bölümde ayrıca söz konusu metnin öne çıkan özellikleri, içeriği, kaynak dili, ve hacmi vb. özellikleri üzerinde durulmuştur. Metinlerle ilgili olarak kimi zaman özellikle tarih konusunda kesin bilgiler verilememiştir. Bu, eski metinleri tarihlendirme sorunundan kaynaklanmaktadır. Örneğin, Maytrısimit nom Bitig adlı yapıtın çeviri tarihinin sekizinci yüzyıl, on birinci yüzyıl ve hatta daha sonraki dönemler olduğuna ilişkin birbirine çok uzak üç farklı

tarihten söz edilmektedir. Bu sorun, aynı zamanda, tezimizin başlığında yer alan *on üçüncü yüzyıl öncesi Türkçesi* ifadesinin de genel bir terim olması sonucunu doğurmuştur. Bilindiği gibi bu terimi ilk olarak Sir Gerard Clauson kullanmıştır. Clauson, *On Üçüncü yüzyıl Öncesi Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü (An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish)* adlı yapıtında Orhon Türkçesi (Türkü) ve Uygurca (Uyg.) ile Karahanlı Türkçesi (Xak.) metinleri ağırlıklı olmak üzere sonraki dönem ve saha metinlerinden (Harezmi Türkçesi=Xwar., Çağatayca=Çağ., Memlük Kıpçakçası=Kıp. vb.) tanımlara da yer vermiştir. Dolayısıyla bu terim temelde bu üç dönemi kapsamaktadır. Halbuki Uygur dönemi metinlerinin yazılması ya da çevrilip çoğaltılması sonraki yüzyıllarda da sürmüştür. Bu nedenle çalışmamızın başlığındaki *on üçüncü yüzyıl öncesi Türkçesi* terimi genel bir ifadedir. Ancak, kesin olarak on üçüncü yüzyıl ve sonrasına tarihlenen metinlere ilişkin tanıklar çalışmamızda *eğik (italik) yazı* ile gösterilmiştir.

Bu aşamadan sonra soru yapılarını içeren cümleler kaydedilerek cümleler üzerinde tek tek durulmuş; bu yapıların sözcük türü ve cümle ögesi olarak cümledeki yeri belirlenmiştir. Bu özellikler, tezimizin en önemli bölümünü oluşturacak olan anlam özellikleri için bir temel oluşturmuş; böylelikle soru yapılarının sağladığı anlamlar ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Soru yapılarının geçen zamanla birlikte soru işlevi dışında yeni işlevler de kazandıkları görülmektedir. Soru işlevi taşımayan bu sözcükler de çalışmamızda yer bulmuş, bu sözcüklerin daha çok hangi soru sözcüğünden oluştuğu, bunların anlam ve görev açısından ne tür sözcükler oldukları üzerinde durulmuştur.

Soru sözcüklerinin maddebaşı olarak kabulünde yapı ve anlam özellikleri etkili olmuştur. Sözcük, bir yapım eki alarak soru sözcüğü olmuşsa ya da durum eki almasına karşın yeni bir anlam kazanmışsa maddebaşı kabul edilmiştir. Örneğin, *kimke* “kime” sözcüğü, *kim* sözcüğünden farklı bir anlam ifade etmemesi nedeniyle maddebaşı kabul edilmezken *neke* sözcüğü “niçin” anlamını karşılaması nedeniyle maddebaşı kabul edilmiştir. Çalışmanın birinci iki alt bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm, bağımsız biçimbirimler olarak soru sözcüklerini; ikinci bölüm ise bağımlı biçimbirimler olarak *gu / gü* ve *mu / mü* soru işaretleyicilerini içermektedir. Her iki alt bölümde de soru yapıları ayrı ayrı incelenmiştir. Alfabetik sıralamanın temel alındığı bu inceleme sırasında öncelikle araştırmacıların sözcüğün kökenine ve kullanım özelliklerine ilişkin görüşleri yer almaktadır. Daha sonra sözcük sırasıyla, anlam, sözcük türü ve cümle ögesi olması yönünden incelenmiştir. Sözcüğün anlam, tür ve cümle ögesi olarak işlevleri üzerinde

durulurken her bölümün kendi içindeki sıralaması, çok kullanımdan aza doğrudur. Tez izleme komitesince uygun görülen bir uygulama olarak her özellik için bir metinden beş cümle örneği verilmiştir. Sözcük türü ve cümle ögesi açılarından incelemede de her metinden beş tanık uygulaması sürdürülmüş, böylelikle okuyucunun daha fazla sayıda kullanımı görmesi ve böylelikle çalışmanın denetime daha açık olması sağlanmaya çalışılmıştır. Söz konusu özellik için örnek sayısının beşten az olduğu durumlarda, var olan tüm tanıklar çalışmada ilgili bölümde yer almıştır. Saptanan tanık sayısı bir metin için beş ya da beşten daha az olduğu durumlarda, bu örnekler anlam bölümünde verilmiş; aynı cümlenin tekrarından kaçmak amacıyla sözcük türü ve cümle ögesi incelemesinde sözcüğün söz konusu metindeki yerinin belirtilmesiyle yetinilmiştir. Tanıklar, Orhon Türkçesi metinleri, Budist Uygur metinleri, Maniheist Uygur metinleri, Hristiyan Uygur metinleri, Uygurlara ait diğer metinler ve Karahanlı Türkçesi metinleri biçiminde sıralanmıştır.

Çalışmada kullanılan örnek cümleler, Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bu işlem sırasında, metin yayımlarındaki çeviriler temel alınmış; çevrilmemiş metinlerden alınan örnek cümleler tarafımızdan çevrilmiştir. Metin yayımlarından alınan çeviri cümleler, çalışmamızda aynı biçimde yer almakla birlikte, kimi zaman günümüz yazım özelliklerine uyarlanmış ve kimi zaman da soru sözcüğünü öne çıkarmak amacıyla küçük eklemeler yapılmıştır.

İkinci bölümde ise soru sözcükleri anlamları açısından ayrıntılı olarak, örneklerle incelenmiştir.

1.2. Çalışmayla İlgili Kuramsal Açıklamalar

1.2.1. Soru Nedir?

Soru, insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. İnsanoğlunun bilme isteğinden doğan soru kavramı bu yönüyle aslında insan olmanın da temelini oluşturmaktadır. Çünkü insan, düşünen bir varlıktır. Düşünce ise ancak soruyla doğar ve gelişir. İnsanoğlu, bir nokta öteye, bilgiye soruyla ulaşır. İnsan zihni, insanın doğasında var olan merak-soru-cevap üçgeni içinde dolaşır. Buradaki cevap, bilginin ve sonrasında gelecek yeni merak konusunun dolayısıyla yeni sorunun da temsilcisidir. İnsan önce kendisini, sonra çevresindeki varlıkları, nesnelere ve bu somut varlıkların ötesinde yer alan soyut kavramları sorular yardımıyla tanır.

Soru sözcüğü, *Türkçe Sözlük*'te (TS) "Bir şey öğrenmek için birine yöneltilen ve

karşılık gerektiren söz veya yazı, sual (2005: 1794) biçiminde tanımlanmıştır. Ancak, yukarıda söz edildiği gibi tanımda anlatılan sorma eylemi öncesinde insan zihni sorularla meşguldür. Düşünen bir varlık olarak insan soruyu öncelikle kendisine sormuştur. İlk insan kuşkusuz yaşamını kolaylaştırmanın yolunu aramaktaydı. “Hayatta nasıl kalabilirim?”, “Bu eti nasıl küçük parçalara bölebilirim?”, “Bu bitkiyi nasıl elde edebilirim?”, “Ben kimim?”, “Nasıl var oldum?” ... Bu sorular dışında insan başkalarına da sorular sorarak iletişime ve bilgiye katkıda bulunmuştur. Bu yönüyle soru kavramı felsefede ve dilbilimde önemli bir yer tutar. Soru kavramı farklı bilim dallarınca farklı açılardan ele alınarak incelenmiştir. Örneğin, dilbilim açısından sorulu yapıların soru dışında çok sayıda işleve sahip olması, bir dil malzemesi olarak bu yapıların önemini arttırmaktadır.

1.2.1.1. Soru Kavramının İlişkide Olduğu Alanlar

1.2.1.1.1. Felsefede Soru

Felsefe, yaşamın nasıl olması gerektiği, varlık türlerinin ve doğasının neler olduğu, gerçek ve mantıki bilginin neler olduğu gibi sorularla ilgilenen bilim dalıdır. Felsefe, temelini bu ve bunun gibi sorulardan alır. Sözcük, Grekçede “sevgili, arkadaş” anlamındaki *philos* ile, “bilgelik, hikmet” anlamındaki *sophia* sözlerinin birleşmesinden oluşmuştur. Böylelikle *bilgeliğe aşık olan, onu arayan* anlamına gelmektedir. Aramak eylemi ise sormayı gerektirmektedir. Yukarıda söz edildiği gibi, sorulara verilen cevaplar, doğası gereği sorularla, bu soruların cevaplarının arandığı bir dal olan felsefede, aslında yeni soruların başlangıcıdır.

Temelde her bilim dalı, “İnsan nedir?” sorusuna cevap bulmaya çalışır. Bu soruya her bilim dalının yaklaşımı farklıdır. Bir filozof insanı düşünce, varlık *vb.* boyutuyla ele alır. Onu ve onun varlığını başka sorularla tanımlamaya çalışır. Bir dilbilimci ise insanı dili, dili etkileyen kültürü *vb.* boyutuyla ele alır.

Felsefe soruları, günlük yaşamdaki soruların aksine, “Güzel nedir?”, “Madde nedir?”, “Bilgi nedir?”, “Kaç çeşit bilgi edinme yolu vardır?” (Uygur 1984: 25) gibi somut dünyanın dışında soyut kavramları sorgulayan yapılardır. Bu bakımdan felsefe soruları “*tekdüzenli* bir kılığa bürünmüştür”. Oysa günlük yaşamdaki sorular, yaşamdaki renkliliğe ve harekete koşut olarak renkli bir yapıya sahiptir. Örneğin, “Ceplerini tersine çevirebilir misin?” buyruk; “Nerden çıktın?” sevinç; “Demek ben beceriksiz miyim?” meydan okuma; “Dolma kaleminizi verebilir misiniz?” rica; “Tüfek kaç kısma ayrılır?”

öğretileni çabuk belletme yolu; “İyi yüzebiliyor muyum?” yineletme isteği; “Ben mi demişim?” yadsıma; “Gelmeyecek misin?” şaşma işlevlidir. Günlük soruların sayısı “ne kadar dünya durumu varsa o kadar”dır. Felsefe soruları ise, bu anlamda “epey cılız” kalır. Ancak, günlük kaygıları aşan sorulardır (Uygur 1984: 25).

1.2.1.1.2. Dilbilimde Soru

1.2.1.1.2.1. Evrensel Dilbilimde Soru

Felsefede olduğu gibi, soru, dilbilimde de pek çok noktada bir başlangıç olarak düşünülebilir. “Adınız nedir?” ya da “Saat kaç?” gibi soru cümleleri iletişimin başlangıcını oluşturur. Başlangıçta soru yapıları, soru kavramının temel anlamına koşut olarak bilgi edinme amaçlı olmalıdır. Ancak sonraları dillerde, Türkçede olduğu gibi, soru dışında farklı işlevleri de üstlenmişlerdir. Örneğin, İngilizce ve Türkçeden seçilen aşağıdaki karşılıklı konuşmalarda sorulu yapıların küçümseme işlevi söz konusudur:

The Bystander (inapt at definition): It’s a –well, it’s a copper’s nark, as you might say. What else would you call it? A sort of informer (= **İzleyen (Açıklamada yetersiz biçimde)**): - Hımm !!! O, -belki sizin dediğiniz gibi- bir polis muhbiri. Başka türlü ne denebilir ki? Bir tür ispiyoncu).

The Flower Girl (stil hysterical): I take my Bible oath I never said a word (= **Çiçekçi kız (hâlâ isteri halinde)**): İncil üzerine yemin ederim ki asla bir şey demedim).

The Note Taker (overbearing but good-humored): Oh, shut up, shut up. Do I like a policeman (= **Not alan kişi (baskıcı ama iyi huylu)**): Oooh! Kapa çeneni, kapa çeneni! Bir polise benziyor muyum)?

The Flower Girl (far from a reassured): Then what did you take down my words for? How do I know whether you took me down right (= **Çiçekçi kız (güvensiz biçimde)**): Benim sözlerimi nasıl kaydettin? Doğru yazıp yazmadığını nereden bileyim)?...

Ellie: Hepimiz tepeden tırnağa donandık. Yeni bir eve taşındık. İki yıl kadar yeni bir okula gittim.

Mrs. Hushabye: Topu topu iki yıl mı?

Ellie: Topu topu iki yıl. Sonunda babam sermayeyi kediye yükletti (Erton 1997: 104).

Peter’in yeni yılda sigarayı bırakma kararı aldığını bilen eşi Mary’nin yeni yılla birlikte eşine sorduğu “*What was your New Year resolution? (= Yeni yıl kararın neydi?)*” (Wilson-Sperber) sorusu hem Türkçede hem İngilizcede gerçek soru dışında hatırlatma işlevine sahiptir. Bunun gibi, “*Can I open the window? (= Pencereyi açabilir miyim?)*” (Wilson-Sperber) cümlesi, her iki dilde de “*Pencereyi açma becerisine*

(*yeteneğine*) *sahip miyim?*” anlamında gerçek soru değil; “*Pencereyi açmama izin verir misin?*” anlamında izin alma işlevli bir sorudur. Bu türden örnekleri arttırmak mümkündür (Wilson-Sperber).

Sorular tüm dillerde ekler, sözcükler ve parçalar üstü sesbirimler (tonlama, vurgu, ezgi) yoluyla sağlanmaktadır. Örneğin Türkiye Türkçesi için soru ekli soru cümlesi olarak “*Yağmur yağıyor mu?*”; Soru sözcüklü soru cümlesi olarak “*Buraya nasıl geldin?*” yapıları sıralanabilir. Bunun dışında, konuşanın “*Bugün ne yaptın?*” sorusunu duymayan dinleyenin “*Efendim?*” biçimindeki yanıtını da seslenme ögesi olarak kabul etmek mümkündür. Bunun gibi, Eve yeni gelen Ayşe’nin annesine yönelttiği “*Babam geldi?*”; Ahmet’in yanında Fatma’yı görmeyen ortak arkadaşlarının Ahmet’e yönelttiği “*Fatma?*” ve görevlinin sorduğu “*Adınız?*” cümleleri de soru ögesi olmaksızın sağlanan sorulardır. Yukarıda söz edildiği gibi soru dışında çok sayıda farklı işleve sahip olsa da bu işlevler yine de ilgili soru yapısının öz niteliklerine dayanmaktadır. Soru incelemeleri için sorunun öz niteliği kadar, soruya verilen cevap da önemlidir. Bir soru yapısının anlam özellikleri ancak bu biçimde ortaya konur. Örneğin yazılı bir metni inceleyen araştırmacı için “*Bu ne?*” sorusu, cevabı olmaksızın muallâkta kalmış bir soru niteliğindedir. Bu soruya verilen cevap “*Bilgisayarın anakartı.*” ya da “*Mustafa’nın paltosu.*” ise gerçek soru söz konusudur. Birinci durumda, konuşan sorduğu nesnenin ne olduğunu gerçekten bilmemektedir. İkinci durumda ise konuşanın, nesnenin ne olduğunu bilmesine karşın, o nesnenin orada bulunmasına anlam veremediği anlaşılmaktadır. “*Bu ne?*” sorusuna verilen cevap “*Humm, mutfakta mıymış? O kadar da bakmıştım.*” ise, burada gerçek soru değil; kızgın konuşanın, “*İşte, bak! Buradaymış.*” gibi bir yargıyı soru yoluyla ifadesi söz konusudur.

İşte dilbilim genel olarak diğer tüm dil yapılarında olduğu gibi, iletişimi oluşturan soru öğelerini de, yapıları, anlamları, dizilişleri ve işlevleri açısından ele almaktadır.

Soru yapıları, çağdaş söz dizimi kuramlarının gelişmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Örneğin, soru sözcükleriyle kurulan sorulu yapılarda “*taşınma (dislocation)*” sınırlarının belirlenmesi 1960’ların ortalarından beri genel gramer çalışmalarının kalbinde yer alır (Ginzburg-Sag 2000: 1).

Soru yapılarını inceleyen dilbilim çalışmalarında genel olarak soru türlerinin cümlelerin yapısı açısından *doğrudan sorular* (direct questions) ve *dolaylı sorular* (indirect questions) olarak ikiye ayrıldığını görüyoruz. Doğrudan soru için “*Is it raining*

(= *Yağmur yağıyor mu?*)” dolaylı soru olarak ise “*I ask you (to tell me) which book Mary read (= Sana, Mary’nin hangi kitabı okuduğunu soruyorum)*” cümleleri örnek olarak verilebilir (Kartunnen 1977: 3 vd.).

Soru yapıları, içerdiği soru yapısı açısından da *evet/hayır soruları* (yes/no questions, polar questions ya da nexus questions, alternative questions) ve *soru sözcüklü sorular* (wh- questions) olarak iki bölümde incelenmiştir. Birinci gruba “Yağmur yağıyor mu?”; ikinci gruba ise “Devlet kütüphanesine nasıl gidebilirim?” türünden sorular girer. Kimi araştırmacılar (Kornfilt 1997: 5), ayrıca *seçmeli sorular* (alternative questions) başlığı altında bir soru türünden daha söz eder. Bu, “Ayşe Ahmet’i mi yoksa Ali’yi mi çok sever?” türündeki bir sorudur. Kartunnen, *evet/hayır sorularının* aslında bu türün “dejenere” olmuş biçimi olduğunu düşünmektedir. Ayrıca Kartunnen’e göre *soru sözcüklü sorular* (wh- questions) için en uygun terim *araştırma soruları* (research questions)dır (Kartunnen 1977: 4). Temelde *evet/hayır soruları* ve *soru sözcüklü sorular* ayrımı soru cümlesinin içerdiği soru yapısına göre yapılmış görünse de verilen cevabın da göz önünde bulundurulduğu karışık bir sınıflamadır, denebilir. Çünkü, evet ya da hayır, “Yağmur yağıyor mu?” türünden cümleye verilen bir cevaptır. Soru sözcüklü soru ise, cümlenin içeriğine göre yapılmış bir tanımdır.

Sorular, anlamları açısından da genel olarak *gerçek sorular* (interrogative questions) ve *sözde sorular* (rhetorical questions) biçiminde iki ana bölümde incelenmektedir. Gerçek sorular, adından da anlaşılacağı gibi, sorulu yapıların temel amacına uygun olarak bir şeyin doğruluğunu ya da yanlışlığını, var olup olmadığını öğrenmeyi; bilgi edinmeyi amaçlayan, konuşanın kapının çalması üzerine sorduğu “Kim o?” türünden sorulardır. Sözde sorular ise soru yapısı içermesine karşın soru anlamı olmayan ya da soru anlamı içerse bile sorunun cevabını hem konuşanın hem de dinleyenin bildiği;

Şu manzaraya bak, ne kadar güzel! ya da

Cep telefonunun çalması üzerine;

A : - *Kim arıyor?*

B : - *Kim olabilir?*

A : - *Tabi ki Ahmet, türünden sorulardır.*

Wilson-Sperber, işlevleri açısından sözde soruları şu biçimde sınıflandırmıştır:

1) *Konuşma sanatıyla ilgili sorular (rhetorical questions):* Cevabı konuşan

ve dinleyen tarafından bilinen sorulardır.

- 2) *Sınav soruları (exam questions)*: Bu tür sorularda amaç, konuşanın bilgi edinme isteği değil; dinleyenin bilgisini ölçme isteğidir. Örneğin bir öğretmenin soru sorma amacı, öğrenciden bir konuyu öğrenmek değil; öğrencinin o konudaki bilgisini ölçmektir.
- 3) *Tahmin soruları (guess questions)*: Bu tür sorularda tahmin edilen cevabın doğru olup olmadığı sorulur. Örneğin, Mary elinde küçük bir şey saklamaktadır. Elleri arkasında, Peter'e döner ve "Hangi elimde?" diye sorar. Mary'nin bu sorusu tahmin sorusudur.
- 4) *Şaşma soruları (surprise questions)*: Bu tür sorularda şaşkınlık söz konusudur.
- 5) *Açıklama soruları (expository questions)*: Soru sormaktan çok, konuya dinleyenin dikkatini çekmek isteyen konuşanın cevabını kendisinin vermeyi düşündüğü sorulardır.
- 6) *Kendine yönelik sorular (self-addressed questions)*: Bu tür sorularda konuşan kendi kendine soru sormaktadır. Bunun nedeni, şaşkınlık, kızma vb. olabilir ve konuşan kendisine (dinleyen) sorduğu sorunun cevabını elbette bilmektedir.
- 7) *Spekülatif sorular (spekülatif questions)*: Bu tür sorularda, cevabı hakkında bilgi sahibi olan konuşan, yine konu hakkında bilgisi olan dinleyenin görüşünü almayı amaçlamaktadır (Wilson-Sperber: <http://www.dan.sperber.com/mood.htm> ; Yaylagül 2003: 2).

1.2.1.1.2.2. Türk Dilbilimi ve Türkoloji Çalışmalarında Soru

Türkçe soru yapıları üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında ise bu çalışmaların sayıca çok az olduğu görülecektir. Yapılan çalışmalar da daha çok Türkiye Türkçesindeki yapıları ele almaktadır. Bu bölümde, Türkiye Türkçesi dilbilgisi çalışmalarındaki bakış açısının belirlenmesi amacıyla soru yapılarının bu çalışmalardaki yeri gözden geçirilecek, genel soru kavramı hakkındaki düşünceler üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır.

Türk Dili Grameri -Osmanlı Lehçesi-'nin *Müphem Zamirler* bölümünde kim ve

ne zamirlerine ve bu zamirlerin kullanımına yer verilmiştir¹. Burada, *ne* zamirinin eski *kay* “sorguluk”unun yerini tuttuğu ve aslında önceleri soru işlevi dışında *nenġ* sözcüğü yerinde kullanıldığı belirtilmiştir (Deny-Elöve 1941: 208 *vd.*). Yapıtın *Sıfat* bölümünde *hangi* ve *ne* sözcüklerinin soru (istifham) sıfatı olarak kullanımına değinilmiştir (*age.* : 218 *vd.*).

Deny-Elöve’den sonraki dilbilgisi çalışmalarında da sorulu yapılar genel olarak soru zamirleri, soru sıfatları, soru zarfları, soru eki bölümlerinde ele alınmış ve bunlara ilişkin kullanımlara değinilmiştir (Kononov 1956: 156, 192, 240 *vd.*; Ergin 1993: 240 *vd.*, 262 *vd.*; Banguoğlu; Ediskun 2005: 164 *vd.*, 143 *vd.*, 282 *vd.*).

Dilbilgisi çalışmalarının cümle bilgisi bölümlerinde ya da müstakil cümle bilgisi çalışmalarında soru cümlelerinin cümlede anlam konusu içerisinde ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmalarda çoğunlukla anlamları açısından cümleler, olumlu cümle, olumsuz cümle ve soru cümlesi (kimi çalışmalarda, Örneğin Delice 2003’te olumlu soru cümlesi, olumsuz soru cümlesi) biçiminde sınıflanmış, kısa tanım ve cümle örnekleriyle yetinilmiştir.

Soru cümlelerine ilişkin en ayrıntılı değerlendirmelere yer veren araştırmacılardan biri olan Emre, soruda tonlamanın etkisi, soru sözcüğünün anlama etkisi ve soru sözcükleri dışında *değil mi*, *hani*, *ha*, *demek*, *belki*, *yani*, *sanki*, *acaba*, *ya*, *yoksa* gibi başka yapı ve sözcüklere de değinmiştir. Emre ayrıca, soru cümlelerinde da / de bağlacının etkisi ve soruyu yumuşatma yolları gibi özelliklere de değinmiştir (1945: 467 *vd.*).

Dizdaroğlu, “kullanımı en yaygın, anlam yönünden çok zengin anlatım türlerinden biri” olarak gördüğü soru tümcelerinin bu yönüyle anlatımı tekdüzelikten kurtarır, amacın özgün biçimde anlatımını sağlar. Çalışmada Türkiye Türkçesinde soruyu oluşturan yapılar üzerinde durulduktan sonra soru tümcelerinin cümleye kattığı onaylatma; reddetme; yalanlama; olasılık ve ikircimcilik; beğenme, övme, yeğleme, yüceltme; şaşma; bilmezlikten gelme; bilinmezlik; rica, özür dileme, buyruk; yakınma, başa kakma; üzüntü, acınma; güçsüzlük, yetersizlik; küçümseme, azımsama, önemsemezlik, alay; kendini küçük görme; kızma, azarlama, korkutma, meydan okuma; kınama, suçlama; yargıyı sınırlama; yargıyı genişletme, aşırılık; kesinlik; söze duyusallık kazandırma; özlem; gereksizlik gibi anlam özellikleri üzerinde durulmuştur

¹ Oysa sözcük, daha sekizinci yüzyılda KT, BK ve T’de soru zamiri olarak (hatta kimi zaman soru işlevi dışında) kullanılmıştır.

(1976: 295 vd.).

Underhill, *Turkish Grammar*'in evet/hayır sorularını değerlendirdiği bölümünde evet/hayır sorularının *mI* ekiyle yapıldığından, ekin sorulan sözcükten sonra yer aldığından söz etmiştir. Burada, ekin, geçmiş zamanlı bir fiilden sonra geldiğinde cümlenin sonunda yalnız başına; diğer çekimlerden ve fiil olmayan yapılardan sonra geldiğinde ise kişi ögesinden önce yer aldığı belirtilmiştir. Soru ekinin yalnız cümle sonunda değil, cümlede isim, isim tamlaması ya da bir zarftan sonra da gelebileceğinin bildirildiği yapıtta, bu durumun cümledeki vurgulanan sözcüğü değiştirdiği örneklerle anlatılmıştır (1976: 58 vd.). Underhill, gramerinde sırasıyla, *ne, hangi, kim, kaç* sözcükleri ile özel olarak da *-Iyor* yapısıyla oluşturulan sorular üzerinde de durmuştur. Yazar, *ne* ile ilgili bölümde Türkçede soru eki de dahil olmak üzere soru cümlelerini oluşturan tüm yapılardaki fiil biçimlerinin soru değil, bildirme kipli olduğundan söz etmiştir (1976: 69 vd.). Sorular bölümünde de yazar, *ne gibi, nasıl, niçin, ne kadar, kaç* gibi soru yapıları üzerinde durmuştur (1976: 161 vd.).

Gencan da soru cümleleri ve özellikle “-mi?” ekiyle oluşmuş cümleler üzerinde ayrıntılı bir biçimde durmuştur. Gencan’a göre sorunun temel amacı, “bir şeyin içyüzünü öğrenmek, bir açıklama istemek, bir kuşkuyu gidermek”tir. Sorular, yanıt bekleyen ve yanıtız sorular olarak ikiye ayrılır. Yanıt beklemeyen soruların duygu değeri yüksektir, sanatlı anlatıma sahiplerdir. Yanıt beklenmeyen olumlu sorulardan kimileri yadsıma anlamı verebilir. Şaşkınlıkla sorulan sorular da yanıt beklemez (2001: 396 vd.).

Ediskun, yapıtın cümle bilgisi bölümünde soru cümlelerini gerçek soru ya da sözde soru olarak ikiye ayırmıştır. Gerçek soru cümleleri mutlaka cevap bekler. Bu cevap, yalnızca evet ya da hayır cevabı olabileceği gibi, bunlardan başkası da olabilir. Sözde soru cümleleri ise cevap beklemeyen, “söze bir çalım kazandıran” cümlelerdir (2005: 374 vd.).

Şimşek de soru cümlelerini Gerçek soru tümcesi, Sözde soru tümcesi olarak iki bölüme ayırmıştır. Çalışmada Türkiye Türkçesindeki işlevleri açısından Gerçek soru tümceleri, Yanıtı evet ya da hayır olan sorular, Evet-hayır dışında yanıt gerektiren sorular, Ayırtlama sorusu, Yineletme sorusu; Sözde soru tümceleri de Şaşma/yadırgama, Küçümseme/İnanmayış, Beklenmezlik, Özlem, Olumsuzluk, Rica/İncelik, Özendirme, Övme/yüceltme, Karşılaştırma, Çözümleme/açıklama gibi sınıflara ayrılmış; bunlara ilişkin tanım ve örneklere yer verilmiştir (1987: 206).

Kornfilt, Türkçede soruyu oluşturan yapılar üzerinde ayrıntılı olarak durmuştur.

Çalışmada sorulu yapılar öncelikle Evet/hayır soruları (Yes/no questions) ve Soru sözcükleriyle kurulan sorular (Question-word questions) olarak ikiye ayrılmış; birinci bölüm, Yansız evet/hayır soruları (Neutral yes/no questions) ve Başlıca evet/hayır soruları (Leading yes/no questions) (Evet cevabı bekleyen= Expecting the answer 'yes'; Hayır cevabı bekleyen= Expecting the answer 'no'; seçmeli sorular= alternative questions) gibi alt bölümlere ayrılmıştır. Soru sözcükleriyle kurulan sorulu yapılar da örneklerle değerlendirilmiş; soru cümlelerinde ana cümle ve yan cümle, soru sözcüklerinin oluşturduğu gruplar, edatlarla soru sözcüklerinin birleşimi sonucu oluşan yapılar, soru sözcüklerinin uyumlu olduğu yapılar, bir cümlede birden fazla soru ögesinin varlığı, soru ögelerinin morfolojik özellikleri, soru sözcüğünün başa alınması, fiilin önünde yer alması, soru sözcüklerinin vurgusu konularında ayrıntılı görüşlere yer verilmiştir (1997: 5 vd.).

Göksel-Kerslake'de de soru konusuna geniş yer ayrılmıştır. Çalışmada, diğer çalışmalarda olduğu gibi Türkçede sorunun *mI* eki ya da soru sözcükleriyle yapıldığı belirtildikten sonra sorular, Evet/hayır soruları (Yes/no questions), Seçmeli sorular (Alternative questions) ve Yankılı sorular (Echo questions) adlı bölümlerde sorulu yapılar anlamları, yerlerinin önemi ve vurguları açısından ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ayrıca yan cümlelerde soru yapılarının durumu, *hani*, *acaba*, *yoksa*, *bakalım* gibi yardımcı yapılarla, konuşma dilinde görülen retorik soru biçimleri üzerinde durulmuştur (2005: 287 vd.).

Türkçenin sözdizimi üzerine yapılan kimi çalışmalarda da soru cümleleri konusunun kısa açıklamalar ve örneklerle ele alındığı görülmektedir (Karahan, 2004: 107 vd.; Delice 2003: 142).

1.2.1.1.2.3. Günümüz Türk Lehçelerine İlişkin Çalışmalarda Soru

Günümüz Türk lehçelerinde de soru yapılarının genel olarak *kim*, *ne* ve **ka* soru zamirleriyle ve *-mI*, *-mU* soru ekiyle oluştuğu görülmektedir. Ancak kimi zaman türlü nedenlerle farklı lehçelerde aynı anlam için farklı soru zamirine dayanan sözcük kullanılabilir. Örneğin Türkiye Türkçesinin de aralarında bulunduğu çok sayıda lehçede sayı soran sözcük çoğunlukla **ka* zamirinden türeyen *kaç* (ve değişik biçimleri) iken Azericede ve Türkmencede bu, *ne* zamirine dayanan *neçe* sözcüğüdür. Bunun gibi, farklı sahalarda farklı sözcükler tercih edilebilmektedir. Örneğin, Türkiye Türkçesi, Azerice, Gagavuzca ve Türkmencede **ka* zamirine dayanan soru sözcüklerinin azlığı

dikkat çekerken Kazakça, Kırgızca, Tuvaca ve Hakasça gibi lehçelerde durum farklıdır. Bunun yanında örneğin Azericede *-mI*, *-mU* soru ekinin eksiltilerek soru anlamının daha çok ezgiyle sağlandığı gözlenmektedir. Diğer kimi lehçelerde ve Türkiye Türkçesi konuşma dilinde de kimi zaman soru ekinin cümleden kaldırılarak soru anlamının ezgiyle sağlanması eğilimi vardır.

Soru cümlelerinin dizilişi ve içerdiği anlamlar açısından da Türkiye Türkçesiyle karşılaştırıldığında arada büyük farkların olmadığı gözlenmektedir. Ancak, bu konuda şu düşüncemizi de belirtmek gerekmektedir. Türkiye’de hazırlanan günümüz Türk lehçe gramerlerinde Türkiye Türkçesi gramerlerinde de görülen bir özellik olarak soru yapıları daha çok sözcük türleri altında ele alınmış, ilgili alanda söz konusu sözcükler sıralanarak birkaç örnek verilmekte yetinilmiş kullanıma ilişkin ayrıntılı açıklamalar yer almamıştır. Ancak, Rus ekolü etkisindeki kimi gramerlerde durum farklıdır. Söz konusu gramerlerden soru cümlelerinin kuruluşu ve anlam özelliklerine ilişkin daha ayrıntılı bilgiler almak mümkündür.

Günümüz Türk lehçelerinde soru ögelerini lehçelere göre şu biçimde özetlemek mümkündür:

Soru eki, Azericede *-mI*, *-mU* biçimindedir. Ancak soru daha çok tonlama ve vurguyla sağlanmaktadır (Buran-Alkaya 2006: 51). Bunun yanında soru, *nêçe (kaç)*, *kim*, *ne*, *hara (nere)*, *hansı (hangi)*, *nêce (ne kadar)*, *haçan (ne zaman)*, *ne üçün, niye*, *nêce (nasıl)*, *nezaman*, *ne vaxt* gibi sözcüklerle sağlanmaktadır (Buran-Alkaya 2006: 62 vd.).

Gagavuzcada soru, *-mI* dışında, *ne*, *nice*, *neşey*, *naşi (< ne şey)*, *näni sa*, *nände*, *näänden(< ne yan)*, *neçin*, *nesoy (<ne soy)*, *nasıl*, *kim*, *nere*, *kaç*, gibi soru sözcükleriyle sağlanmaktadır (Özkan 2007: 116, 120). Gagavuzcada bunlar yanında, cümle açıcı olarak kullanılan ve bulunduğu cümleyi soru işlevi dışında ana cümleye bağlayan *açan (ne zaman)*, *ani (hani)*, *aniki (hani ki)*, *neredü*, *neçin ki (niçin ki; çünkü)* sözcükler de söz dizimi açısından büyük öneme sahiptir (Özkan 2007: 144 vd.).

Türkmencede soru eki *-mI*, *-mU* ekiyle yapılmaktadır. Bunun yanında *haysı (hangi)*, *nääche (kaç, ne kadar)*, *näächinci / näächenci (kaçıncı)*, *näächeden (kaçar)*, *näähili (nasıl)* yaygın olan soru sıfatları olarak kaydedilmiştir. Türkmencede kullanılan soru zarfları ise “*nääche (ne kadar)*, *näähili (nasıl)*, *nääme üçün (niçin, neden)*, *näävağt (ne zaman)*, *nemeñ (nasıl)*, *nişik (nasıl)* sözcükleridir (Borjakow vb. 1999: 168 vd.; Kara 2001: 39, 45, 46).

Özbekçede soru eki her zaman ince, düz, dar ünlülü olarak görülen *-midir*

(Coşkun 2000: 79). Bunun yanında *-çi, -a, -ya, -kü* ekleri de soru yapımında kullanılır (Abdurrahmanov vb. 1975: 103). *-mi* dışındaki ekler daha çok pekiştirme işlevlidir. Örneğin *-çi* eki, cümleye daha çok pekiştirme görevi üstlenerek soru ifadesi katmakta; şartlı yapılarla kullanıldığında nazik emri; emir kipleriyle kullanıldığında ise kuvvetli bir emri ifade etmektedir. Özbekçede kullanılan soru sözcüklerini de *kanday, kaysı, kança, neçe, nime, ka-yerde, kaçan, kanday kilib, neçük, nime uçun, nime sebebden, nime maksasadda* gibi yapılar oluşturmaktadır (Abdurrahmanov vb. 1975: 103 vd.).

Yeni Uygur Türkçesinde soru eki her zaman *-mu* biçimindedir (Yazıcı Ersoy 2007: 378). Soru sözcükleri ise, soru zamiri olarak *kim, qança, qançiliq, näççiliq (ne kadar), qäyär (nerede), nä (nerede), qayaq (nerede), qeni (nerede), qäyärda (nerede)*; soru sıfatı olarak *qandaq, nämä (ne, hangi), qaysı (hangi), qançä (kaç), näççä (ne kadar), nädiki (neredeki), neçuk (nasıl), neçänd (kaç)* ve soru zarfı olarak *kaçan, neçaq, näkäm, nä vaqit (nävaq), neçaqta (ne zaman), neçaqliq, qançiliq, näççiliq (ne kadar), nemışqa (niçin), neçük (niçin)* sözcükleridir (Yazıcı Ersoy 2007: 381, 384, 385).

Kırgızcada soru eki çok biçimlidir. Ek, ünlülerden ve tonlu ünsüzlerden sonra geldiğinde *-bI, -bU*; tonsuzlardan sonra geldiğinde *-pI, -pU* olarak ve her zaman kişi eklerinden sonra kullanılır (Buran-Alkaya 2006: 234). Bunun dışında vurgu ile herhangi bir soru ögesi kullanılmaksızın ya da *bele (<bı ele), beken (bı+eken) beym* sözlerinin getirilmesiyle; *ee, ıya, go* gibi soru parçacıkları yardımıyla ve *kim (kim), ne, emne (ne), kaçan (ne zaman), kanday (nasıl), kaysı (hangisi), kança (kaç), neçe (ne kadar), kayda (nerede), kana (hani), kaydan (nereden), kay ubakta (ne zaman), emne için (niçin), emne sebeptüü (neden)* gibi sözcüklerle soru cümleleri oluşturulmaktadır (Baytok 2006: 81 vd.)

Karakalpak Türkçesinde de soru eki çok biçimli olarak karşımıza çıkmaktadır. Soru eki ünlülerden ve *l, r, w, y* ünsüzlerinden sonra *-mA*; *m, n, ñ* ve *z* ünsüzlerinden sonra *-bA*; tonsuz ünsüzlerden sonra *-pA* biçimindedir. Bunun dışında yalnızca ikinci kişilerde ek, kökle başka bir ek arasına girerse *-mI, -bI* ve *-pI* biçimlerini alır. *-şe* eki de vurgu yoluyla soru anlamı katmaktadır (Uygur 2007: 572). Karakalpak Türkçesinde kullanılan soru zamirleri, *kim (kim), ne (ne), neşewi (kaçı), qayda (nereye), qaydan (nereden), qaysısı (hangisi)*; soru sıfatları, *neşinşi (kaçıncı), nişe (ne kadar, kaç), qa, qay (hangi), qanşa (ne kadar), qaysı (hangi), qanday (hangi)* sözcükleridir (Uygur 2007: 574, 577).

Nogay Türkçesinde soru eki *z* ünsüzüyle biten sözcüklerden sonra *-bA*; ünlüyle ve tonlu ünsüzle biten sözcüklerden sonra *-mA*; tonsuz ünsüzlerle biten sözcüklerden

sonra –pA biçimindedir. Bazı isimlerde ekin –Im biçimine de rastlanmaktadır (Ergönenç Akbaba 2007: 635). *Ne (ne), kim (kim), kayda (nerede), kaydan (nereden), kaysı (hangi, hangisi), nege (niçin), kaşan (ne zaman) kayday (nasıl), neşe (kaç), neşenşi (kaçıncı), kalay (nasıl), kayerdeki (neredeki), neşeser (kaçar), kaşan (ne zaman), kayzaman (ne zaman), neşik (nasıl), kalay, (nasıl), kayerde (nerede)* Nogaycada kullanılan soru sözcükleridir (Ergönenç Akbaba 2007: 638 vd.)

Tatarcada soru eki –mı ve mǎ biçimindedir. Soru, bu ek yanında *kaya (hangi), kayan (nereye), kǐm (kim), nesre (ne), niçaklı (ne kadar), niçek (nasıl), niçelep (ne kadar), niçev (kaçı, kaç tanesi), nikader (ne kadar) nindiy (nasıl), kaysı (hangi, hangisi), niçe (kaç), niçençǎ (kaçıncı), niçeşer (kaçar)* gibi sözcüklerle sağlanmaktadır (Öner 2007: 710, 713 vd.)

Başkurtçada soru eki –mı / -mǐ olarak karşımıza çıkmaktadır. Soru cümleleri ek dışında, *kim (kim), nime (ne), kayza (nerede), kayhınthı (hangisi), kasangı (hangi; ne zamanki), kalay (hangi, nasıl), kayhı (hangi), kayhılay, nindäy (nasıl), ni (ne), küpmǐ (kaç), nise (kaç) ni saklı (ne kadar), kasan (ne zaman), nişik (nasıl), ni rävişli (ne şekilde), ni tiklǐm (ne kadar)* sözcükleriyle kurulmaktadır (Yazıcı Ersoy 2007: 771 vd.).

Kırım Tatarcasında da soru eki –mI biçimindedir. Ek, sözcüğün her zaman sonunda yer alır (Yüksel 2007: 846). Kırım Tatarcasında soru ifadesi taşıyan sözcükler ise, *kim (kim), ne (ne), kayda (nerede), kaydan (nereden), kaysı, angi (hangisi), neday, nedayın (nasıl), kaç (kaç), kaçıncı (kaçıncı), kaydakı, neryerdeki (neredeki), kaçar (kaçar), nasıl (nasıl), ka (hani), neden (neden), ne kadar (ne kadar), ne dep (niçin), neşün, ne için (niçin), nişlep, nege (niye), neçe (ne kadar), kaçan, ne vakt (ne zaman), ne vaktkace (ne zamana kadar)*dir (Yüksel 2007: 848 vd.)

Karaçay Malkar Türkçesinde soru eki –mI biçimindedir. Soru cümlelerinin kuruluşunda görev alan soru sözcükleri ise şunlardır: *kim (kim), ne (ne), kaysı (hangi, hangisi), nença (kaç), nençançı (kaçıncı), nençasar (kaçar), kalay (nasıl), nellay (nasıl), kaydağı (neredeki), kim bla (kiminle), ne için (niçin), nege > nek (niçin)* (Tavkul 2007: 905 vd.).

Soru ekinin –mI / -mU biçiminde görüldüğü Kumuk Türkçesinde yer alan soru sözcükleri, *kim (kim), ne (ne), neçik (nasıl), kaysı (hangi), neçe (kaç), neçençi (kaçıncı), neçeşer (kaçar), neçakı (ne kadar), nege (niçin), kaçan (ne zaman)*dir (Pekacar 2007: 978 vd.).

Altay Türkçesinde soru eki, çok şekilli olarak –bA, -bO, -pA, -pO biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Soru eki, kendisinden önceki sözcükten ayrı yazılır (Güner

Dilek 2007: 1038). Altay Türkçesinde, *kim* (*kim*), *ne*, *neme* (*ne*), *kañcazı* (*ne kadarı*, *kaçı*), *kajı cerge*, *kaydöön*, *kaydaar* (*nereye*), *kajızı* (*kaçı*, *hangisi*), *kajuları* (*hangileri*) sözcükleri zamir; *kañca* (*kaç*), *kañcañçı* (*kaçıncı*), *kandıy* (*nasıl*) sözcükleri sıfat; *neniñ uçun* (*niçin*), *kandıy* (*nasıl*), *kañca* (*ne kadar*), *kañca* (*ne zaman*), *ne* (*niçin*) sözcükleri de zarf olarak kullanılmaktadır (Güner Dilek 2007: 1039 vd.).

Hakasçada da soru eki çok şekillidir. *m*, *n*, *ŋ* ünsüzleriyle biten sözcükten sonra ünlü uyumuna uygun olarak *-mA*; *m*, *n*, *ŋ* dışında kalan tonlu ünsüzlerle biten sözcüklerden sonra *-bA*; tonsuz ünsüzlerle biten sözcükten sonra ise *-pA* biçiminde görülür. Ekler önceki sözcükten ayrı yazılır. (Arıkoğlu 2007: 1106). Bunun yanında, Hakasçada, *kem* (*kim*), *nime* (*ne*), *nince* (*kaç*), *haydağ* (*nasıl*), *hay*, *hayzı* (*hangi*), *hayzuları* (*hangileri*), *hayca* (*nasıl*) gibi sözcükler, soru yapılarının kurulumunda görev almaktadır (Arıkoğlu 2007: 1108 vd.).

Soru eki Tuvacada tek biçimlidir: *-be*. Ünlü uyumuna uymayan bu ek, bağlı olduğu sözcükten ayrı yazılır (Arıkoğlu 2007: 1179). Tuvacanın soru sözcükleri ise şunlardır: *kım*, *kımnar* (*kim*), *kımnı* (*kimin*), *çü*, *çüü* (*ne*), *çünüü* (*neyin*), *kayı*, *kayızı* (*hangi*, *hangisi*), *kayun*, *kayurtan* (*nereden*), *kaynar* (*nereye*), *kaş*, *çeje* (*kaç*), *kaşı*, *çejeği* “(*kaçı*, *ne kadarı*), *kayda* (*nerede*), *kandıg* (*ne gibi*, *nasıl*), *kaya* (*nereye*), *kajan* (*ne zaman*), *çüge*, *çüden* (*niçin*) (Sat 1955: 707; Krueger 1977: 126).

Saha Türkçesinde soru *kim* (*kim*) ve *tuox* (*ne*) soru zamirleri, *xas* (*kaç*), *xaya* (*hangi*), *xannık* (*hangi*), *xannağı* (*neredeki*) soru sıfatları, *xaydax* (*nasıl*, *ne şekilde*) ve *töhö* (*ne kadar*) soru zarfları aracılığıyla sorulur. Soru, bunlar dışında daha çok seçmeli (karşılaştırmalı) soru cümlelerinde kullanılan *duu*, *duo* edatı ve *-y*, *ıy*, *-iy*, *-uy*, *-üy* ekleriyle yapılır (Kirişcioğlu 1999: 81 vd.).

Çuvaşçada kullanılan soru ekleri *-şim*, *-Am*, *-A*, *-i* ve *-şid*dir. İsim cümlelerinde daha çok *-i* ve *-şi* ekleri tercih edilir (Ersoy 2007: 1307). Bu ekler yanında Çuvaşçada soru anlamı, *kam* (*kim*), *mñ* (*ne*), *hışı* (*hangi*, *hangisi*), *ıştan* (*nereden*), *tem* (*ne*), *mñle* (*nasıl*), *mişe* (*kaç*), *mñ çuhlı* (*ne kadar*), *hışan* (*ne zaman*), *ışta* (*nerede*), *ıştan* (*nereden*), *ma*, *mñşin* (*niçin*), *yep* (*nasıl*) sözcükleriyle sağlanmaktadır (Ersoy 2007: 1311 vd.).

1.2.1.1.2.4. Tarihî Türk Gramerlerinde Soru

1.2.1.1.2.4.1. Divanü Lugatı't-Türk'te Soru

Divanü Lugati't-Türk bilindiği gibi on birinci yüzyıl Türk dünyasının dili, söz varlığı vb. konusunda çok değerli bilgiler içeren bir sözlüktür. Kaşgarlı Mahmut, yapıtta yer alan Türkçe sözleri Arapçanın yapı sınıflamasına göre ayırmıştır. Buna bağlı olarak da soru ögeleri, yapılarına göre ilgili bölümlerde ele alınmış; sözcüğün anlamı ve kullanımına ilişkin bilgiler burada verilmiştir. Örneğin, *İki Harfli İsimlerden Yapılmış Dörtlüler Kitabı* bölümünde *mu* soru yapısı, “İsimlerin ve fiillerin sonuna gelen sorgu edati” biçiminde tanımlanmış; isimlerle kullanımı için “*bu atmu?*”, “*bu itmu?*”; fiillerle kullanımı için de “*bardıñımu?*”, “*keldiñımu?*” cümleleri verilmiş; “Oğuzlardan bir takımları”nın yalnız fiillere gelen *muyu*, *mi* olarak kullandıkları, isimlerde ise böyle bir ayrıma gitmeyerek diğer Türkler gibi *mu* biçimini kullandıkları belirtilmiştir. Aynı bölümde yer verilen *ne* sözcüğünün de “*ne*” anlamında kullanılan bir edat olduğu belirtilmiş, kullanımına ilişkin “*ne tirsen?*” örneği verilmiştir (DLT [BA] 1999: III-214; D-K 1984: 261). Kaşgarlı ilgili bölümlerde diğer soru sözcükleri ve kullanımlarına ilişkin bilgiler ve örnekler vermiştir.

1.2.1.1.2.4.2. Memlûk Kıpçak Sahası Gramerlerinde Soru

Kitabü'l-İdrak li Lisani'l-Etrâk ünlü Arap dilcisi Ebu Hayyan'ın, o dönemde önem kazanan Memlûk sahasında konuşulan Türk dilini incelemek amacıyla 14. yüzyılda hazırladığı sözlük ve gramer çalışmasıdır. Özyetgin'in aktardığına göre (2001: 191 vd.) *Kitabü'l-İdrak li Lisani'l-Etrâk*'te soru kavramı ‘istifham edati’ olarak adlandırılmış, istifham edatının harf (soru eki) ya da (soru sözcüğü) olabileceği belirtilmiştir. Asıl soru eki *-mu / -mü*'dür, ancak, *-mi / -mi*'nin kullanıldığı da görülmektedir. Ebû Hayyân, soru ekinin isim ve fiil cümlelerinde kullanıldığını bildirmiş, fiil cümlelerinde her üç kişi için de soru şeklinin yapıldığını belirtmiştir. Soru eki, her zaman fiilin sonuna gelmekle birlikte, belirli geçmiş zamanın ikinci kişi çekimlerinde kişi ekinin diğerlerinden ayrı olarak soru ekinden önce geldiği söylenerek olumsuz fiil çekimlerinde ve emir çekiminde soru ekinin bu eklerden sonra gelmesinin daha doğru olduğu, ancak bunun tersinin de kullanılabildiği ifade edilmiştir.

On beşinci yüzyıl başlarında Kahire'de yazıldığı tahmin edilen Memlûk Kıpçak sahasının Arapçada kaleme alınmış Türk dili gramerlerinden olan *El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*'de de soru konusuna geniş yer ayrılmıştır. Yapıtta soru edatının ek ya da isim olduğu belirtilmiş; edatın ek olduğunda ekin aslının *-mu/-*

mi olduğu, yalnızca iki aynı ünsüzün yan yana gelmesiyle (keldüm mi örneğindeki gibi) *-mi/-mi* biçiminin olduğu düşüncesinin ise yanlış olduğu söylenmiştir. *-mu/-mi*'nin kullanılmasına ilişkin verilen bilgilerde belirsiz geçmiş zamanın birinci kişisinde kişi zamirinin başta söylenmesine karşın kuvvetlendirme amaçlı olarak sonda da tekrar edilebileceği belirtilmiş, konuyla ilgili olarak “biz keldük mi biz?” sorunun fiille ilgili olması durumunda ekin, fiilin sonuna getirildiği, özne ile ilgili olduğunda ise isim ya da zamirin sonuna getirildiği bilgisi “biy keldi mi?” ve “sen mi keldiñg?” vb. örneklerle verilmiştir. Soru edatının sözcüklerden de oluşabileceği yönündeki bilgiden sonra, “kaydadur bey?”, “kaçandır kelmek?”, “kimdir Sunğur?” ve “nedir bu?” örnekleri ışığında soru sözcüklerinin başta bulunduğu gibi sonda da bulunabileceği belirtilmiş, sözcüğün cümlede başında yer alması durumunda *-dur/-dur* ekinin getirilmesi gerektiği; “biy kaydadur?” örneğindeki gibi sonda olması durumunda ise bunun tercihe bağlı olduğu bildirilmiştir. Bu bilgiler dışında tüm soru sözcükleri için aynı uygulama gözetilmemesine karşın *neçe* sözcüğünün Arapça *kem* (=kaç) karşılığında kullanıldığı ve sayı sorusu yaptığı, çokluk eki ile birleşerek “neçeler kördüñg?” biçiminde olabileceği söylenmiştir. Bunun gibi, *neçük* sözünün durum hakkında sorular yaptığı ve Arapça *keyfe* (=nasıl?) anlamında kullanıldığı; “neçündür bu?” cümlesindeki *neçün* soru sözcüğünün bir şeyin nedenini sorduğu; “ne yaman kişidür bu?” cümlesinde görüldüğü gibi *ne* sözcüğünün hayret bildirdiği belirtilmiştir (Toparlı vd. 1999: 20 vd.).

1.2.1.1.2.4.3. Anadolu Sahası Gramerlerinde Soru

16. yüzyıl Anadolu sahası grameri olan *Müeyyessiretü'l-Ulûm*'da soru yapıları, *Faşlun fi esmâ'i'l-istifhâmi ve ħurûfihâ* bölümünde ele alınmıştır. Bergamalı Kadri soruyu, “istifhâm bir nesneyi bilmek dilemege derler” biçiminde tanımlamıştır. Yapıtta, “Zeyd geldi mi?” cümlesinin Zeyd'in gelip gelmediğini bilme; “Zeyd kãdadur?” cümlesinin Zeyd'in nerede olduğunu bilme; “Zeyd nice dür?” cümlesinin Zeyd'in “ne vasf üzere olduğın” bilme isteğinden kaynaklandığı belirtilmiştir. Esreli mim harfinin soru ifade ettiği, *minin* fiillere ve isimlere (cins ve özel isimlere) eklendiği bildirilmiştir. Bergamalı Kadri'nin soru sözcüklerinin ve özellikle de soru eki *-minin* kullanılmasına ilişkin ayrıntılı bilgiler verdiğini görüyoruz. Örneğin, “Zeyd geldi mi?” ve “geldi mi Zeyd?” cümlelerinde yalnızca Zeyd'in gelip gelmediğinin sorulduğu anlatılmıştır. Bu cümlede soru edatının Zeyd'e dahil edilmesi

durumunda ortaya çıkan “Zeyd mi geldi?” cümlesinin Zeyd’in mi, yoksa başkasının mı geldiğinin sorulduğu belirtilmiştir. Soru sözcüklerine ilişkin ise verilen “Zeyd kâdadur?” cümlesindeki kân sözcüğünün “ne nesnedür ve ne mekândadur” anlamında kullanıldığı ifade edilmiştir. Yapıtta “kândan geldüñg?” sorusunun “ne mekândan geldin?”; “kimdür?” sorusunun “ne âdemdür?” anlamına geldiği ve kim sözcüğünün insanlar (benî âdem) için kullanıldığı; “nedür?” sorusunun “ne şey’dür?” anlamına geldiği ve insandan başka varlıklar için (benî âdemüñg gayrı) kullanıldığı; “nere?” sorusunun “ne mekân?” anlamında kullanıldığı ve nere sözcüğünün ne ara sözünden geldiği; “nicedür?” ve “nite?” sorularının “evsâfdan ne vasf üzredür?” anlamına geldiği; “kaçdur?” sorusunun sayı sorduğu; “niçyedür?” sorusunun “kaç akçayadur?” anlamında sayı sorduğu; “neye aldun?” sorusunun “kaç akçaya aldunğ?” anlamında olduğu; kân sözüne eklenen kaf eklenmesiye oluşan “kankı?” sorusunun “eşya’dan kankı şey’?” anlamında kullanıldığı; “fûlân kânı?” sorusunun “fîlân ne mekândadur?” anlamında sorular yaptığı söylenmiştir. Bergamalı Kadri, bölümün sonunda yalnız *minin* ek (harf) olduğunu, diğerlerinin “soru ismi (esmâ’-yı istifhâm)” olduğunu belirtmiştir (Karabacak 2002: 47 vd.).

Abdullah Ramiz Paşa’nın 1866 yılında yayımlanan gramer çalışması olan *Emsile-i Türkiyye’nin Fasl-ı Sâlis* bölümünün *Kısm-ı Sâlis Mübhemât Beyânındadır* kısmında sorunun “su’al” ve “ibham” olarak iki bölüme ayrıldığı belirtilmiştir. İnsanı su’al için kullanılan *kim*, sözcüğünün soru ögesi olarak “*Bu kimdir?*” ve “*Bu kimindir?*” cümleleri ile ibham ögesi olarak “*Kim olur ise olsun.*” ve “*Kim yaptı ise yaptı.*” örnekleri verilmiştir. İnsan dışındaki canlı cansız şeyleri su’al ya da ibham için ise “*Ne oldu?*” ve “*Ne olur ise olsun.*” örnekleri verilmiştir. Yapıtta bu sözcüklerin durum ekli biçimleri olan *kimi*, *kime*, *kimde*, *kimden*, *kimin* ve çoğul biçimleri olan *kimleri*, *kimlere*, *kimlerde*, *kimlerden*, *kimlerin* sözcükleri sıralanmıştır. Bu sözcüklerin başlarına tamlayan durumu eki almış kişi zamirlerinin getirilmesiyle oluşan *Benim kimim*, *senin kimin*, *onun kimi*, *bizim kimimiz...vb. vardır* biçimlerin *Benim kimim*, *senin kimin*, *onun kimi*, *bizim kimimiz...yoktur* anlamında “istifhâm-ı inkârî makâmında” kullanıldığı bildirilmiştir. Ne soru zamirinin de isimler gibi durumları olduğu belirtilmiş, sözcüğün durum ekli biçimleri olarak *neyi*, *neye ya da neye*, *nede*, *neden*; *neleri*, *nelere*, *nelerde*, *nelerden*, *nelerin* yapıları sıralanmıştır. *Ne* sözcüğünün *kimi* zaman *niçin* anlamında kullanıldığı ve zaten *niçin* sözcüğünün de aslının *ne için* olduğu

söylenmiştir (İdben 1999: 31). Aynı gramerin *Bâb-ı Sâlis* bölümünde yer alan *Edevât Beyânındadır* kısmında soru edatının *-mi, -mi* olduğundan söz edilmiş; “*Şu görünen taş mıdır?*”, “*Şu görünen mi taştır?*” cümlelerinde sorulananın görülen şeyin taş olup olmadığı ve görülen şeyin ne olduğu belirtilmiştir. Yapıtta “Yaz mevsimi bu muydu?”, “Yaz buna mı derler?” vb. cümlelerin “*istifhâm-ı inkârî* olduğu söylenmiştir. Ekin fiillerden sonra kullanımına örnekler verilmiştir (İdben 1999: 159).

1.2.1.1.2.5. On Üçüncü Yüzyıl Öncesini İnceleyen Çalışmalarda Soru

Eski Türkçedeki ve Karahanlı Türkçesindeki soru sözcükleri ve soru yapıları konusunda;

Orhon Türkçesi Grameri’nde;

Soru zamirlerinin insanlar için *käm* “kim”; nesnelere için *nä* ve *nägü* “ne” olduğu belirtilerek bu zamirlerin çekimli biçimlerine ve farklı türevlerine yer verilmiştir: *käm, kämkä, näkä, nägüdü, nätäg, näçök, nälök* (T.Tekin 2000: 125-126). Ayrıca, yapıtın *Soru Zarfları* bölümünde de eski **ka* zamirinden türeyen *kaçan* “ne zaman” zarfına değinilmiştir (T.Tekin 2000: 150).

Soru yapılarıyla ilgili olarak *Eski Türkçenin Grameri*’nde şu bilgilere yer verilir:

Soru kelimeleri:

**ka: kanyu~ kayu~kayo (Brahmi) “hangi”; kayısı; kayular; kanyuda; kanyugaru; kayutın sıñar...kantın sıñar; kanta; kandın; kanı; kança; kaç; kaçan; kaçan; kaltı; ne; ne için; nede ötrü; neke; neçe; neçete kin; neçeketegi; neçük; neçükin; neçükleti; neteg; nemen; nelük; nençe; negü; negüde ötkürü; negül; negülük; kim; kimke; kimni için; kim kayu* (Gabain-Akalın 1995: 72).

Yapıtın *Soru* bölümünde de şu bilgiler yer alır:

“Soru, zamir benzeri bir soru kelimesi yahut bir edatla ifade edilir.

Soru kelimesi, özne, vasıflık, yüklem yahut bir cümle belirleyicisi parçası olabilir: *kayu ol? (kimdir o?); ne tusu bolgay? (ne faydası olacak?); kim sen? (kimsin?)...*

Çok yaygın olan soru edatı sorulan şeyin arkasına gelen *mu*’dur. Sadece kitabelerde (ve bazı modern ağızlarda) tevsik edilmiş soru edatı da *gu/gü*’dür. Belagatla ilgili sorular yapar. Cevap olarak bir *hayır* bekler.

Sorunun konusu tasdik edilerek veya reddedilerek tekrar edilirken, sorunun cevabı da verilir: *bolgay mu? bolmagay; açığı mu bolgay? Açığı yok bolgay.*

Alışılanın dışında bir kere: bar mu ne? yapısına rastlanmıştır (Gabain-Akalın 1995: 106).

Ş. Tekin, *Türk Dünyası El Kitabı*'ndaki *Eski Türkçe* başlıklı yazısında;

Soru Zamirleri: *ka; ne; kim olduğundan ve bütün bu soru zamirlerinin ayrıca yardımcı cümlelerin kuruluşunda görev aldığından söz eder (1992: 102 vd.)

Eski Türkçedeki soru yapıları ve işlevleri konusunda Erdal, her soru yapısıyla ilgili olarak görüşlerini aktardıktan sonra *A Grammar of Old Turkic* adlı gramerinin *Pragmatics and Modality* bölümünde özetle şu görüşlere yer vermektedir:

Soru, soru-belirsizlik zamirleri ya da *mu / mü* soru parçacığı kullanılarak sorulur. Eski Türkçe soru cümlelerinin belirli bir kalıbı yoktur. Fakat onları genellikle olumlu cümle izler.

Eski Türkçede düzenli olarak çok fazla belirlenmiş soru cevabı bulunmamasına karşın *mu / mü* soru parçacığının “evet” ya da “hayır” karşılığında cevaplar gerektireceği beklenir. Orhon Türkçesindeki *gu / gü* ise konuşmacının olumsuz bir cevap beklediğinin göstergesidir.

Sorulu yapıların, ünlem cümlesi olarak kullanımlarını retorik sorularla karıştırmamak gereklidir. Aslında her iki durumda da konuşan dinleyenden bir bilgi beklemez. Ancak retorik soru cümleleri konuşanın cevabını bildiği soru cümleleridir. Ünlem ifade eden soru cümleleri ise temelde soru içermez (2004: 515 vd.).

Brockelmann, *Osttürkische Grammatik der Islamischen Literatur-Sprachen Mittelasiens* adlı gramerinin *Interrogativa und Indefinita* bölümünde insanları sormakta kullanılan *kim* ve eşyaları sormakta kullanılan *ne* soru sözcükleri ile bu sözcüklerin çekim ekli durumları ve türevleri üzerinde durmuştur. *Kim* soru sözcüğünün çekimli biçimleri olan *kimünġ* (*kimiġ*), *kimi*, *kimni*, *kimiġdin*, *kimini* ile *ne* sözcüğünün çekimli biçimleri olan *neniġ*, *nege*, *neni* ve sözcükten türeyen *neçe* (*nişe*), *neme*, *negü* (*negü teg*, *negüke*, *negüg*), *negün*, *negülük*, *nelük*, *nü*, *neçük* sözcüklerine yer verilen yapıtta *ka* zamirinden türeyen *kaç*, *kaçan*, *karu*, *kayan*, *kayanğa*, *kayerlik*, *kayu*, *kanu*, *kayusu* (*kaıstı*), *kayuda* (*kaida*), *kaidalık*, *kayudın*, *kayun*, *kanı*, *kanıktı*, *kança*, *kalı* sözcükleri ile *kimi* soru sözcüklerinin oluşturduğu belirsizlik ifadelerine değinilmiştir (1954: 79 vd.). Brockelmann, *Negationen und Fragepartikeln* adını verdiği bölümde *mu* soru ekini ve kullanımlarını değerlendirmiştir. Burada, soru ekinin vurgulanan sözcükten sonra geldiği bildirilmiş, *mulu* ve *mu erkili* yapılara ilişkin örnekler

verilmiştir (age.: 189).

Karahanlı Türkçesi Grameri'nde de soru sözcükleri türlerine göre *Soru Zamirleri*, *Soru Sıfatları*, *Soru Zarfları* ve *Soru Edatları* başlığı altında değerlendirilmiş, *Soru Zamirleri* bölümünde *kim*, *kayu*, *ne* (Hacıeminoğlu 1996, 48-50); *Soru Sıfatları* bölümünde *kayu*, *ne*, *neçe* (age. 1996, 63-64); *Soru Zarfları* bölümünde *negü teg*, *neçe*, *nerek*, *neteg*, *nelük*, *nelek*, *nelik*, *neçük* (age. 1996, 73-74) ve *Soru Edatları* bölümünde *handa* < *kanda*, *kaç*, *kañça* / *kañçuk*, *kanda* < *kan+da*, *kanı*, *kayda* / *kayuda* / *kaydın* / *kayudın* < *kayu+da*, *kayu+dın*, *kayu*, *mu* / *mü* / *mi* / *ni*, *ne* / *ni*, *neçe* / *niçe* < *ne+çe*, *neçük* / *niçük* < *ne-çe-ök*, *negü* < *ne+gü*, *nelek* / *nelük* / *nelik* < *ne+le+ök*, *nerek* < *ne+kerek*, *neteg* / *niteg* < *ne+teg*, *nü* sözcüklerine yer verilmiştir (age.: 104 vd.).

Mansuroğlu da, soru yapılarını sözcük türleri içerisinde değerlendirmiştir. Örneğin, *Zamirler* başlığı altında yer alan *Soru zamirleri* bölümünde *kim* ve *ne* zamirlerine yer vermiş, *neçe*, *neme*, *nelük* (*nelik*, *nelek*), *kaçan*, *kalı*, *kañça*, *kañda*, *kañda*, *kanı*, *kayu* gibi kimi zarfların da buraya dahil olduğunu belirtmiştir (1979: 166 vd.). Çalışmanın *Edatlar* bölümünde isimlerde ve bütün çekimli fiillerde soru edatının kullanılmaması durumunda vurgulanan sözcüğe *-mu/-mü* soru ekinin eklendiği söylenmiştir (age.: 173).

1.2.2. Soru İncelemelerinin Dayandığı Dilbilim Alanları

Soru kavramı, yapı açısından söz dizimi, anlam açısından anlambilim ve edimbilim (kullanımbilim, pragmatik) ile ilgilidir. Sözdizimindeki değişiklik sorulu cümlenin anlamını değiştirebilir; sorunun yönünü değiştirebilir. Ayrıca bu türden değişiklikler sorunun gücünü ve etkisini de değiştirebilir.

1.2.2.1. Anlambilim

Anlambilim, dili anlam yönünden ele alan, göstergenin gösterilen bölümünü ya da içeriği eşsüremli ve artsüremli açılardan inceleyen dilbilim dalıdır. Bu dilbilim dalı, gösterenle gösterilen arasındaki bağıntıları, anlam düzleminde görülen değişimleri, dilsel yapıların içerik açısından ortaya çıkardıkları çeşitli sorunları inceler. (Vardar vb. 1998: 20-21; Vardar 1999: 7).

Anlambilim, önceleri daha çok sözcüklerin anlamları üzerinde durmuş, çalışmalar bu noktada yoğunlaşmış; 1960'lı yıllarla birlikte yeni akımların ortaya

çıkmasıyla, cümlelerin anlamlarını ele alan ve bu anlamları etkileyen nedenleri ele alan cümle anlambilimi çalışmaları önem kazanmıştır. Cümle anlambilimi, adından da anlaşılacağı gibi iletişim aracı olan cümle anlamını ele alır. Kuşkusuz cümleyi oluşturan her sözcük anlam içerir; ancak, bu anlamlar, cümle içinde bağlama göre değişiklik kazanır (Aksan 1999: 139).

1.2.2.2. Edimbilim

Edimbilim (Kullanımbilim, Pragmatics): Konuşucunun üretim sürecinde içinde bulunduğu ruhsal koşullar, dinleyiciyle ilişkisi vb. durumları inceleyen bir daldır. Yazılı ya da sözlü tüm cümleler, ortamla, konuşucu ve dinleyici arasındaki ilişkiyle, konuşmanın içeriği ve amacıyla, doğrudan ilişkilidir.

1.3. On Üçüncü Yüzyıla Kadar Türkçenin Yazı Dili

Türk dilinin başlangıcı bugün, Türklerin ataları olarak kabul edilen *Hunlara* dek götürülmektedir. Altıncı yüzyılda ilk kez Türk (Tuo-kie) adıyla Çin kaynaklarında yer verilen bu toplulukların *Hunlar* (Hsiung-nular)ın torunları olduğundan söz edilmektedir (Tekin-Ölmez 1995: 10; T. Tekin 2001: 123). Çin kaynaklarında yer alan Huncaya ait örnekleri ise bazı Hunca sözcükler ve dördüncü yüzyıldan kalma bir beyit oluşturmaktadır.

Türkçenin eldeki ilk yazılı ürünlerini yedinci yüzyılın sonlarından ve sekizinci yüzyıldan kalma II. Doğu Türk Kağanlığına ait yazıtlar oluşturmaktadır. Ancak, bu yazıtlardaki dilin biçim, söz varlığı ve söz dizimi özellikleri araştırmacıların, Orhon Türkçesinin konuşma dili olarak daha eski bir tarihe götürülebileceği kanısını doğurmuştur.

Dil çalışmaları toplumdan uzak olamaz. Bugün olduğu gibi tarihi dil araştırmaları için de söz konusu toplumun sosyal ve kültürel yapısı, dili etkileyen özelliklerdendir. Herhangi bir kültürel alana dahil olan topluluğun o alanın dil özelliklerinden etkilenmemesi düşünülemez. Bu düşünceden hareketle, on üçüncü yüzyıla kadar Türk topluluklarının tarihî, sosyal ve kültürel açıdan değerlendirilmesi, söz konusu dönemi kapsayan Türk yazı dilinin biçimlenmesinin gözlemlenebilmesi açısından önem taşımaktadır.

Başlangıcından on üçüncü yüzyıla kadar Türk yazı dili Türk topluluklarının

sosyal, siyasal, kültürel ve dilin biçim, söz varlığı vb. özelliklerine bakarak başlıca iki tarihi döneme ayırabiliriz: Eski Türkçe, Karahanlı Türkçesi.

1.3.1. Eski Türkçe

1.3.1.1. Orhon Türkçesi Yazı Dili

I. ve II. Doğu Türk Kağanlığının adı, Orhon yazıtlarındaki *kök türük* (KT D3, BK D4) ibaresi dolayısıyla ve W.Bang'ın ilk kez kullanımıyla daha çok Köktürkler (Göktürkler, I. ve II. Köktürk İmparatorluğu); kullandıkları dil de Köktürkçe (Göktürkçe) olarak anılmaktadır. Söz konusu dönem için Orhon Türkçesi, Runik Türkçe, Eski Oğuzca gibi terimleri kullanan araştırmacılar da olmuştur².

Çin kaynaklarında ilk kez 542'de söz edilen I. Doğu Türk Kağanlığı mensuplarının, Hunların torunları olduğu yine Çin kaynaklarından öğrenilmektedir (Taşağıl 2003: 9; Gömeç 1999: 7). İlk dönemlerinde Çin ülkesine akınlar yapan Kağanlık, Bunun önderliğinde 552'de Juan Juanları devirerek I. Doğu Türk Kağanlığını kurmuş oldular (Taşağıl 2003: 15; Gömeç 1999: 11). Kağanlığı, 572-581 yıllarında yöneten, Taspar Kağan'ın amcası İstemi Yabgu'nun (ölümü 575 ya da 576) Bizans imparatoru II. Justinos'a gönderdiği İskit harfli mektup Orhon Türkçesiyle yazılı belgelerden biridir (Gömeç 1999: 19; Barutçu Özönder 2002: 482). II. Doğu Türk Kağanlığı içerisinde gelişen kimi olaylar, savaşlar, ticari ilişkiler vb. Orhon yazıtlarında ele alınmıştır.

Yarı göçebe bir yaşam tarzına sahip olan Köktürkler, bu yaşam tarzları gereği, yerleşik topluluklara oranla ikili ilişkilere daha kapalıdırlar. Farklı kültürlerdeki topluluklarla ticaret ve dostluk (evlilik, taziye ziyareti vb.) ilişkileri bulunmakla birlikte daha çok savaş ilişkilerinden söz etmek mümkündür. Bu kapalılığı, kentlerin etrafını surlarla çevirmek ve Budist tapınaklar yaptırmak isteğinde olan Bilge'nin, Tunyukuk tarafından, güçlerini ve değerlerini kaybedecekleri gerekçesiyle düşüncesinden vaz geçirilişinde de görmek mümkündür. Bu kültürel kapalılık, Orhon yazıtlarında kullanılan dilin sonraki dönemlere oranla dış etkilerden daha az etkilenmesini sağlamıştır. Ancak, bu yarı göçebe yaşam tarzının ve savaşçı anlayışın yazı dilinin oluşumunu geciktirdiği de unutulmamalıdır.

Orhon Türkçesi döneminden önce de Türkçenin yazılı kalıntılarının olduğundan

² Bu konudaki değişik adlandırmalar için bk. T. Tekin (2000: 18 vd.).

yukarıda söz edilmişti. Yine yukarıda değindiğimiz gibi Taspar Kagan döneminde I. Doğu Türk Kağanlığının batı kanadını yöneten İstemi Yabgu'nun Bizans İmparatoru I. Justinos'a gönderdiği mektup 6. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilir. Yine Taspar Kagan (572-581) zamanında Çin'deki Ts'i Hanedanı, bir burkan rahibini Budizm'e davet için Türklere gönderir. Bu Budist rahip Türkleri ikna edemese de Taspar Kagan, hükümdara birkaç Budist metni göndermesi için hediyeler yollar. Ts'i hükümdarı da Türkçe bilen bir Budist rahibe Nirvana Sutra'yı Türkçeye çevirtir ve Taspar Kagana yollar. Bu olay, bu dönemde Türkçenin yazı dilinin varlığını göstermesi açısından önemlidir (Ş. Tekin 1976: 22; Klimkeit 1990: 55). Bunun dışında Çin imparatorlarına gönderilen, İşbara Kagan (581-587)'a ve 607 tarihli Chi'min Kagan (600-609)'a ait Çince kayıtlı iki mektubun orijinal dilinin, yapılan incelemeler sonucunda, Türkçe olduğu düşünülmektedir. 582 yılına tarihlenen üç yüzü Sogdca, bir yüzü Sanskrit yazılı Bugut yazıtının da, Sogdca bölümünün metin incelemeleri sonucunda, Sogdcada olmayan, ancak sonraki dönem Türkçe yazıtlarda bulunan anlatım kalıplarının varlığı, yazıtın önce Türkçe kaleme alınıp sonra Sogdcaya çevrildiğinin düşünülmesini sağlamıştır (Barutçu Özönder, 2002: 482 *vd.*).

II. Kağanlık döneminden kalan yazıtların en eskisi olan Çoyr yazıtı (687-692) ise 7. yüzyılın sonlarında yazılmıştır. Bu döneme ait diğer yazıtlar ise tamamen 8. yüzyıldan kalmadır: Ongin (İşbara Tamgan Tarkan) Yazıtı (719-720), Köl İç Çor (İhe Huşotu) Yazıtı (723-725), Altun Tamgan Tarkan (İhe Aşete) Yazıtı (724), Köl Tigin Yazıtı (732), Bilge Kagan Yazıtı (735), Tunyukuk (Bayın Çokto) Yazıtları (732-734), İhe Nur Yazıtı (730 civarı), Hangiday Yazıtı (?) (Sertkaya, 1995b: 318 *vd.*).

II. Doğu Türk Kağanlığı döneminden kalma yazıtların çoğunluğunu birinin ölümü ardından dikilmiş taşlar oluşturmaktadır. Bu yazıtlarda kullanılan dil, özellikle üç büyük Orhon yazıtında, çok işlek ve sanatlıdır. Doğu Türkleri, yazılarını özellikle yöneticilerin ölümü ardından diktikleri yazılı taşlar dışında, para, tabak çanak, küpe, bilezik, kesici araçların kabzası *vb.* çok sayıda farklı nesnede kullanmışlardır. Bu, söz konusu topluluklarda yalnız yüksek zümrenin değil; halkın da okuma yazma bildiğinin düşünülmesini sağlamıştır (Sertkaya 2001). Böylelikle kağanlığı oluşturan Türk toplulukları için bir okuma yazma geleneğinden ve dolayısıyla yazı dilinin bize ulaşan belgelerden daha eskiye dayandığından söz etmek mümkündür. Yukarıda sözünü ettiğimiz sekizinci yüzyıla ait yazıtlardaki dilin işlekliliği ve sanatlılığını da bu geleneğin bir sonucu olarak açıklayabiliriz.

0.3.1.2. Uygur Yazı Dili

1.3.1.2.1. Maniheist Uygur Dil Alanı

Bögü Kagan'ın 762 yılında Maniheizm'i devlet dini olarak kabul ettiği yukarıda anlatılmıştı. Bögü Kagan, bu dini devlet dini olarak kabul eden ilk ve tek yönetici olmuştur. Uygurlar, bu dönemden başlayarak, önceleri yüksek zümre ve sonraları halk olmak üzere bu dini çabucak benimser hatta bu dinin yayıcısı ve koruyucusu konumuna gelirler. Öyle ki, bu dinin savunucuları Çin'de pek çok kez kovuşturmayla uğramalarına karşın Uygur topraklarında her kentte çok sayıda tapınak inşa edilmiştir. Maniheizm, Çin topraklarında da çoğu zaman Uygurlar sayesinde yaşamış, yayılmıştır.

Maniheizm'in kabulünden sonra bu dini anlamak, öğrenmek ve böylelikle yayılmasını sağlamak amacıyla dini metinlerin çevrilmesi işine girişilmiştir. Dolayısıyla 762 yılını Maniheist Uygur edebiyatının başlangıcı olarak da kabul etmek mümkündür. Doğu Türkistan'da bulunan yazmaların bir bölümünün 840'tan önce, Ötüken Uygur Devleti döneminde yazılmış olduğu düşünülmektedir (Barutçu Özönder 2002: 489). Ayrıca Doğu Türkistan'da bulunan Sogdca yazmaların bir bölümünün de kimi Uygur devlet adamlarının adlarını içermesi nedeniyle, 840'tan önce Türklerce yazdırıldığı, tahmin edilmektedir (Tezcan 1978: 284).

Maniheist metinlerin yazımında Mani alfabesi ve Uygur alfabesi, kullanılan iki temel alfabedir. Sonraki dönemlerde ise Maniheist metinlerin yazımı için yalnızca Uygur alfabesi kullanılmıştır. Maniheist Uygurlardan kalma metinler hacim olarak küçüktür. Aynı zamanda, Budist metinlere göre sayıca azdır (Barutçu Özönder 2002: 490; Ercilasun 2004: 236). Bu durum, çok sayıda metnin bize kadar ulaşmamış olmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Bilindiği gibi, metinler çoğunlukla kötü ve yıpranmış bir durumda bulunmuşlardır. Dolayısıyla çok sayıda metnin kaybolduğu da kesindir. Bu metinler günümüze ulaşmış olsaydı, Maniheizm'in temel niteliklerini daha ayrıntılı öğrenmek mümkün olabilecekti (Ligeti 1998: 257).

Çoğunluğu Sogdcadan Uygurcaya çevrilmiş Maniheist metinler arasında dini nitelikli öyküler ve şiirler, fal kitabı, tövbe duası, atasözü derlemesi ve Ezop hikâyeleri gibi değişik türler bulunmaktadır. Bilindiği gibi bu metinler, 19. yüzyıl sonları ile 21. yüzyıl başlarında bölgeye yapılan Rus, İngiliz, Alman, Fransız ve Japon bilim heyetlerinin çalışmaları sonucu bulunmuştur ve çoğunluğu bu heyetleri oluşturan bilim adamlarının ülkelerindeki müze ve kitaplıklarda korunmaktadır.

1.3.1.2.2. Budist Uygur Dil Alanı

Türklerin daha I. Doğu Türk Kağanlığı döneminde Budizm ile tanıştığı bilinmektedir. 572-581 yılları arasında Köktürklere kağanlık yapan Taspar Kagan'a Budizm'i kabul etmesi için Budist rahipler gönderilmiş, bu dönemde Çin'deki karışıklıklar nedeniyle buradan ayrılıp memleketine giden bir Budist rahibin misafir olarak kaldığı yıllar içinde Budizm'i tanıdığı bilinmektedir. Ayrıca, II. Köktürk kağanlarından Bilge'nin de kentleri surlarla çevirip Budist tapınaklar yaptırma isteği bize Budizm'in Türk topraklarında eski tarihlerden beri tanındığını göstermektedir (Ş. Tekin 1976: 22 vd.).

Uygurlar'ın 7. yüzyılda Budizm ile temaslarının olduğu düşünülmektedir. 628 yılında Uygurların başında bulunan P'u-sa'nın adının Buda ve Bodhisattva ile ilgili olduğu söylenmiştir (Ögel 1971: 73; Ş. Tekin 1976: 24)³. Ancak bu ilk etkileşimler yüksek zümrenin Budizm'e olan ilgisi olarak yorumlanmalıdır. Ötüken Uygur Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte Mani taraftarlarına göre sayıca az olan Budistlerin sayısı artmıştır. 840'tan sonra Kansu ve Turfan bölgelerine yerleşen Uygurlar arasında Budizm'in yayıldığı, Budist Uygurların bu yerlerde o dönem için hatırı sayılır bir uygarlık yarattıkları bilinmektedir. Sanat, edebiyat, mimari alanlarında son derece ileri gitmişlerdir.

Uygurlar, dini ve din dışı nitelikte zengin bir edebiyat kurmuşlardır. Yazmaların çoğunluğu Sogd alfabesinden geliştirilen Uygur harfleri kullanılarak yazılmıştır. Budist Uygur edebiyatının büyük bölümünü Çince, Tibetçe, Sanskrit, Toharca ve Sogdcadan yapılan çeviriler oluşturmaktadır.

“Elimizdeki Buddhist eserlerin Türkçeye çevrilmesinde, Kök Türk kağanlığının 1. Döneminde bilinen misyon faaliyetleri sayılmazsa, üç safha belirlenebilmektedir. Moriyasu'ya göre en erken safha 11. yüzyılın son onlu yılları ile 11. yüzyılın ilk onlu yıllarını kapsar. İkinci safha, 11. yüzyıldan 13. yüzyıl başına kadar süren çeviri faaliyetlerini içine alır. Bu dönemde yapılan çevirilerin hemen hepsi Çince'dendir. Son safha, 13-14. yüzyıllarda, Yüan sülalesi döneminde yapılan çevirileri kapsar” (Barutçu Özönder 2002: 490 vd.).

Budist Uygurlar dönemini kapsayan Türk yazı dilini de Manihesit Uygur döneminde olduğu gibi gibi çoğunlukla çeviri metinler oluşturur. Bu metinler sutralar, çatikler, biyografi niteliğinde yapıtlar, şiir parçaları... gibi ürünlerdir.

1.3.1.2.3 Hristiyan Uygur Dil Alanı

Uygurlar içinde az sayıda Hristiyan Türk'ün bulunduğu bilinmektedir. Yukarıda, 780'de Maniheizm'i kabul eden Böğü Kagan'ı öldürerek kağan olan Tun Baga Tarkan'ın Hristiyan ruhani lideri I. Timotheus'tan rahip gönderilmesini istemesi bunun kanıtı olmalıdır. Ancak, Hristiyan sayısının yukarıda saydığımız iki inanç sistemine oranla oldukça az olduğu düşünülmektedir. Bu, Hristiyan Uygurlardan kalma metinlerin az olması sonucunu doğurmuştur.

Turfan çevresindeki kazılardan elde edilmiş az sayıda Hristiyanlık metni, Yakobus İncili'nin Uygurcaya çevirisinden kalan iki yaprak, Aziz Georg'un çektiği ölüm acılarını anlatan bir parça dışında Uygur ve Süryani harfleriyle yazılmış az sayıda küçük metin bulunmuştur. Yedisu ve Semireçie'de bulunan Süryani harfli mezar yazıtları ise 13. ve 14. yüzyıldan kalmadır (Tezcan, 1978: 305 vd.; Barutçu, 2002: 498; Ercilasun, 2004: 263).

1.3.2.1 Karahanlı Türkçesi Yazı Dili

Karahanlı Türkçesi ile yazılan yapıtlardan –özellikle *Divânü Lugati't-Türk*'ten- bu dönemde yaşayan Türk topluluklarının kültürel açıdan oldukça gelişmiş olduğu gözlenebilmektedir. Bu dönemde yaşayan Türk toplulukları yaşam düzeyi açısından yerleşik yaşama geçmiş olmanın da sağladığı yararlar sonunda oldukça iyi bir durumdaydı. Bu yapıtlardan Türkler'in tarım, yerleşim, üretim ve bilim alanlarında iyi bir yerde olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu yapıtlarda saptanan sözcüklerden ticaretin toplumların yaşayışında ve birbirleriyle olan ilişkilerinde önemli bir yerinin olduğu gözlenmektedir.

Yaşanan savaflara ve mücadelelere karşın, Türk toplulukların bu dönemde nispeten refah içinde olması, bilim, sanat ve edebiyat etkinliklerinin artması dolayısıyla Türk yazı dilinin de gelişmesini sağlamıştır. Bu dönem metinlerinin dili karmaşık cümle yapıları, güçlü anlatım kalıplarına sıkça başvuru yönüyle gelişmişlik arz etmektedir. Bunun yanında Türklerin İslâm kültür çevresine dâhil olması, Müslüman topluluklarla ilişkileri, Türk dilinin başta söz varlığı olmak üzere kimi yapı ve söz dizimi özellikleri açısından da etki altında kalması sonucunu doğurmuştur.

Karahanlı Devleti döneminden kalan metinlere tarihleri açısından bakıldığında

³ Ögel ve Tekin'in bu görüşlerine karşın, Gömeç bunun ihtiyatla karşılanması gerektiğini düşünmektedir

bunların 11. yüzyılın ikinci yarısında ve sonrasında kaleme alındığı görülecektir. Bu dönemde erken dönem metni bulunmamaktadır. Oysa, Turfan Uygurlarında bu sıralarda yazma etkinlikleri sürmektedir. Karahanlı Türklerine ait 11. yüzyıldan önce yazılmış herhangi bir metnin bulunmamasını, çeşitli nedenlerle metinlerin kaybolmasına bağlamak mümkündür.

Karahanlılar Döneminde Karahanlı Türkçesiyle yazılan en önemli yapıtlar Divânü Lugati't-Türk, Kutadgu Bilig, ve Atebetü'l-Hakayık'tır.

Türk cümlesi, eldeki ilk yazılı ürünlerde dahi gelişmiş, karmaşık, yoğun anlatımlı bir yapıya sahiptir. Uygurca döneminde Türk cümlesi Türkçenin gelişimi sonucunda daha da gelişmiş; yabancı dillerden giren yeni yapılar, karmaşık cümleleri, farklı anlatım kalıplarını beraberinde getirmiştir. Uygurcanın cümle yapısına ilişkin Ş. Tekin, şunları söyler:

“Uygurlar, Tarım'da yerleşik medeniyete geçince bu medeniyetin gerektirdiği çok yönlü ve değişik fikir cereyanlarını benimsemişler ve devrin kültür hayatına, gerek tercüme yoluyla gerekse telif eserlerle aktif bir şekilde katılmışlardır. Bu suretle, Bozkır Türkçesinin kısır ifade yeteneği zaruri olarak güçleniyor, bir ana düşünceyi türlü yönlerden tanımlayan unsurların birer cümle haline getirilmesiyle Türk dili, tarihinde ilk defa büyük bir oluşma çağına giriyordu (1992: 12).

Ş. Tekin'in yukarıdaki düşünceleri yanında Türk cümlesi, Türkçenin Köktürkçeden çok daha eski zamanlarda kullanıldığını kanıtlarcasına Köktürkçe dönemi ürünlerinde de oldukça canlı bir anlatıma sahiptir. İkilemelerin, deyimlerin, atasözü niteliğindeki cümlelerin ve anlatımda koşutluğun sıklıkla kullanılması, cümleyi kuru anlatımdan kurtarmıştır.

Karahanlı Türkçesi döneminde etkileşimde bulunulan diller ise Arapça ve Farsçadır. Bu durum, söz konusu bu dillerdeki görevli yapıların söz dizimine etki etmesine neden olmuştur.

1.4. İncelenen Metinler

Bu bölümde, incelenen metinler dönemler içerisinde, kronolojik olarak tanıtılacaktır. Ancak, geçmişe ait yapıtların yazım (ya da istinsah) tarihinin tam olarak belirlenmesi güç olduğundan bu tür durumlarda alfabetik sıralama tercih edilmiştir.

1.4.1. Orhon Türkçesi Metinleri

Köl Tigin Yazıtı: II. Doğu Türk kağanlarından Bilge'nin kendisine her konuda yardımcı olan kardeşi Köl Tigin'in ölümü üzerine diktirdiği tek taştan ibaret metindir.

Dönem: 8. yüzyıl.

Hacim: doğu: 40 satır; güney: 13 satır; kuzey: 13 satır. Yazıtın kaplumbağa kaidesi üzerinde de çok az bölümü okunabilen sekiz satırlık bir yazıt bulunmaktadır.

→ TEKİN, Talat (2006) [KT]

Bilge Kağan Yazıtı: II. Doğu Türk kağanlarından Bilge'nin ölümü üzerine küçük oğlu Tenri Kağan'ın diktirdiği tek taştan ibaret yazıttır.

Dönem: 8. yüzyıl.

Hacim: doğu: 41 satır; güney: 15 satır; kuzey: 15 satır. Yazıtın doğu ve kuzey yönlerinin büyük bölümü Köl Tigin yazıtının güney ve doğu yönleriyle küçük farklılıklar dışında aynıdır.

→ TEKİN, Talat (2006)

Tunyukuk (Bayın Çokto) Yazıtları: II. Doğu Türk Kağanlığının İl Tiriş Kağan döneminden başlayarak Kapgan Kağan ve Bilge Kağan dönemlerinde vezirlik yapan Tunyukuk'un ölümünden önce kendi adına diktirdiği iki taştan oluşan metindir.

Dönem: 8. yüzyıl.

Hacim: birinci taş: 35 satır; ikinci taş: 27 satır.

→ TEKİN, Talat (1994); GIRAUD, René (1961); RYBATZKI, Volker (1997) [T]

Ongin (İşbara Tamgan Tarkan) Yazıtı: İl İtmiş Yabgunun oğlu İşbara Tamgan Tarkan'ın İleriş ve Bilge kağana bağlılığın yararlarını anlattığı bir yazıttır.

Dönem: 8. yüzyıl.

Hacim: 19 satır.

→ ÁRPÁD, Berta (2004) [O]

Köl İç Çor (İhe Huşotu) Yazıtı: Bilge Kağan yazıtında da söz edilen (BKT G13) Tarduş Şadı Köl İç Çor'un savaşlarda gösterdiği yiğitliği ve ölümünü anlatan bir yazıttır.

Dönem: 8. yüzyıl.

Hacim: 29 satır.

→ ÁRPÁD, Berta (2004) [KİÇ]

Altun Tamgan Tarkan (İhe Aşete) Yazıtı: Altun Tamgan Tarkan'ın ölümü üzerine dikilmiş bir yazıttır.

Dönem: 8. yüzyıl.

Hacim: 10 satır.

→ ORKUN, Hüseyin Namık (1999) [AT]

Çoyr Yazıtı: Yazıt, ölen iki kardeş olan Tun Bilge ve Tun Yegen Erkin'in İlteriş Kağana itaat sonucunda oluşacak rahat ve mutluluktan söz etmektedir.

Dönem: 7. yüzyıl sonları.

Hacim: 6 satır.

→ SERTKAYA, Osman F. (1998); BARUTÇU ÖZÖNDER (2006)

[Çoyr]

1.4.2. Budist Uygur Metinleri

Mahāyāna Mahāparinirvāṇa Sūtra: Buda'nın yaşamının son günlerini anlatan bir sutra metnidir. Çince kaynaklar, bu sutranın Çince'den Türkçeye çevrilen ilk metinlerden biri olabileceği belirtilmektedir. Çünkü Çince kaynaklar Uygur kağanlarından Tapar (çalışmamızda yukarıda Taspar Kagan (572-581)'in Kuzey Qi (yukarıda Tsi) Hanedanı yetkilisinden birkaç Uygurca metni Türkçeye çevirterek kendisine göndermesini rica ettiğini bildirmektedir. Ancak, bunun dışında bu iddiayı kanıtlayacak herhangi bir belge yoktur.

Dönem: 6. yüzyıl ?

Hacim: Sutraya ait eldeki iki varakta toplam kırk iki satır mevcuttur.

→ ZIEME, Peter (1991) [Mahāpari]

Kṣitigarbha Sūtra: Bu sutra, insanları karanlık cehennemden ve hastalıklardan kurtaran Kṣitigarbha'nın hikâyesidir. Uygurca parça, Bezeklik'te bulunmuş, zarar görmüş bir parçadır. Zieme, bu Uygurca parçanın 695-704 yılları arasında Śikṣānanda tarafından Çince'den çevrildiği görüşündedir (Zieme 1990: 379; Elverskog 1997: 54).

Dönem: 8. yüzyıl

Hacim: Tek varakta yer alan toplam 44 satırdan oluşmaktadır.

→ ZIEME, Peter (1990) [KṣitiZieme]

Altun Yaruk: Şingko Şeli Tutung'un Çince'den çevirdiği *Suvarnaprabhāsa-sūtra* (*altun önglüg yaruḡ yaltrıqlıḡ ḡopda kötrülmiş nom iligi*) adlı bu sutra kitabının orijinali Sanskrit (*Suvarnaprabhāsasottāma-sūtra*) ile yazılmıştır. Yapıt, on kitap içerisinde yer alan toplam otuz bir bölümden oluşur.

Dönem: 10. yüzyıl

Hacim: Çalışmada temel aldığımız Ceval Kaya (1994) yayını, her sayfada ortalama 23 satır olmak üzere toplam 686 sayfadan oluşmaktadır.

→ KAYA, Ceval (1994) [AY]

Et'öz-üg köngül-üg körmek atl(ı)ḡ nom bitig: Turfan yazmaları arasında yer alan, Şingko Şeli Tutung'un Çince'den Türkçeye çevirdiği dini içerikli bir metindir.

Dönem: 10. yüzyıl

Hacim: 5 varakta toplam 173 satır.

→ HAZAI, Georg (1975)

Hsüen Tsang Biyografisi: İlk beş bölümü Huili tarafından yazılan Çince, Da zi en cu san zang fa shi zhuan başlıklı biyografinin sonraki bölümlerini Huili'nin ölümünden sonra Yanzong adlı Çinli yazar yazmıştır. Metni Uygurcaya ünlü Uygur şair ve yazarı Şingko Şeli Tutung çevirmiştir. Biyografi toplam 10 bölümden oluşmaktadır (Elverskog 1997: 131 vd.).

Dönem: 10.-11. yüzyıl

Hacim: Çalışmamızda yararlandığımız Hsüen Tsang Biyografisi

bölmülerinin hacimleri aşağıdadır:

HT I 6 varakta toplam 324 satır → GABAIN, A. von (1935); 1 sayfada
14 satır → SEMET, Ablet (2002)

HT II 14 varakta 153 satır (satırların büyük bölümü okunamamıştır) →
ÖLMEZ, Mehmet (2002)

HT III Her sayfada ortalama 27 satır olmak üzere toplam 992 satır →
ÖLMEZ, Mehmet-Klaus RÖHRBORN (2001)

Tug.Hüen V Her sayfada ortalama 25 satır olmak üzere toplam 88
sayfadan oluşmaktadır. → TUGUŞEVA, L. Y. (1991)

Tug.Hüen VI Her sayfada ortalama 27 satır olmak üzere toplam 46
sayfadan oluşmaktadır. → ÖLMEZ (1994); TUGUŞEVA, L. JU.
(1991).

HT VII → RÖHRBORN, Klaus (1991)

HT VIII → RÖHRBORN, Klaus (1996)

Tug.Hüen X Her sayfada ortalama 14 satır olmak üzere toplam 24
sayfadan oluşmaktadır. → TUGUŞEVA, L. JU. (1991)

Kalyāṇaṃkara Pāpaṃkara: Metin, Çince *Da fang bian fo bao en jing* adlı
jatakanın eski Uygurca çevirisidir.

Dönem: 10. yüzyıl

Hacim: Her biri 8 satırdan oluşan 80 say fadan ibaret bir metindir.

→ HAMILTON, James Russell (1998a) [KP]

Saddharmapuṇḍarīka Sūtra: Metin, Mahāyāna Budizmine ait orijinali
Sanskrit olan Saddharmapuṇḍarīka-sūtra (*Vap ħua ki nom çeçeki atlıg sudur= asil dinin
nilüfer çiçeği kitabı*) adlı yapıt Uygur Budizmi için önemli metinlerden biridir (Ş. Tekin
1993: 3 vd.). Metnin çeviricisi belli değildir.

Dönem: 9. ya da 10. yüzyıl

A) Kuaṅṣi im Pusar: Metin, 25. Bölümün bölümünün tercümesidir (Bu bölüm,
Sanskrit metinde 24. bölüme karşılık gelir) (Ş. Tekin 1993: 3 vd.).

Hacim: Tezimizde temel aldığımız Ş. Tekin (1993) yayınında metin 224
satırdır.

→ TEKİN, Şinasi (1993) [KİP]

B) SaddMüller: Bu parça Uigurica II'de yer alan T. II Y. 10. ve T. II Y. 18. numarayla kayıtlıdır.

Hacim: İki varakta toplam 62 satır.

→ MÜLLER, F.W.K. (1911) [U]

C) SaddHazai: Murtuk'ta bulunan bu metin, sutraya ait parçaları içeren bir şiir parçasıdır ve sözbaşı kafiye sistemine göre düzenlenmiştir.

Dönem: Hazai, metindeki yazı tarzından ve yazım özelliklerinden yola çıkarak metnin daha yeni dönemlere, Moğol dönemine (13.-14. yüzyıllara) ait olabileceğini düşünmüştür (Hazai 1970: 1).

Hacim: 80 satır.

→ HAZAI, G. (1970) [SaddHazai]

D) SaddMaue-Röhrborn: Sutranın sonuna ait Uygurca iki parça, Maue-Röhrborn tarafından çevrilmiştir. Bu varaklardan ikisi de püstaka biçimindedir ve bir varak Sogd, diğeri Uygur harflidir.

Hacim: T.M. 257a ve T.M.255, isi varakta toplam 41 satır.

→ MAUE, Dieter-Klaus Röhrborn (1980) [SaddMaue-Röhrborn]

E) SaddZieme: Peter Zieme tarafından yayımlanan, sutraya ait iki varak 23. ve 26. bölüme aittir (Zieme 1989: 371 *vd.*; Elverskog 1997: 59).

Hacim: İki varakta toplam kırk dört satır.

→ ZIEME, Peter (1989) [SaddZieme]

F) SaddFedakâr: Bu yayın, ikisi sutraya ait olan; diğeri ikisi de sutraya ait olması muhtemel Sogd harfli Uygurca dört küçük varaktan oluşmaktadır (Elverskog 1997: 59).

→ FEDAKÂR, Durdu (1994) [SaddFedakâr]

T II Y 21: Türkische Turfan-Texte V'te yer alan metin Yarkoto'da bulunmuştur. Saddharmapuṇḍarīka Sūtra'nın izahı olan metin, 7. yüzyılda oluşturulmuş olmalıdır. Metin, Çince'den Tibetçeye ve oradan da Uygurcaya çevrilmiş sutra yorumununun 35 parçasından en büyük olanıdır (Elverskog 1997: 82).

Dönem: 8.-11. yüzyıl

Hacim: T II Y 21 A 133; T II Y 21 B ise 129 satırdan ibarettir.

→ BANG, W. -A. von Gabain (1931) [TT]

Vimalakīrtinirdeśasūtra: Mahāyāna Budizminin en önemli yapıtlarından biridir. Yapıtın Sanskrit, Çince ve Sogdca versiyonları da mevcuttur. Bu sutraya ait çok sayıda Uygurca parça Turfan bölgesinde bulunmuştur. Bu parçalardan üçü Sogd harflidir (Elverskog 1997: 71 vd.).

Dönem: AY'de ve HT'de söz konusu sutradan söz edilmektedir. Bu nedenle metnin 10. yüzyıla ya da daha öncesine ait olabileceği düşünülebilir (Zieme 2003: 9 vd.).

Hacim: Metin, 1225 satırdan oluşmaktadır.

→ ZIEME, Peter (2000a) [Vim.]

Türkische Turfan-Texte VI

Sekiz Yükmek Yaruq: Çince'den çevrilmiş bir sutra olan metin, burkancılığa ait inanışları ve bilgileri barındırır. Uygurlar arasında çok yayılmış olan metnin çeviricisinin Şiṅko Şeli Tutung olabileceği yönünde görüşler vardır (Elverskog 1997: 96).

Dönem: Metnin tarihini belirlemek güç olmakla birlikte ilk parçaların 10. yy'dan; matbu nüshanın ise Moğol döneminden kaldığına dair görüşler vardır. (Elverskog 1997: 96). TT VI'da ise metnin 11. ya da 12. yüzyıldan kalmış olabileceği üzerinde durulmuştur (Bang-Gabain-Rachmati 1934: 7).

Hacim: 466 satır.

→ BANG, W.-A. von Gabain- R. Rachmati (1934)

Maytrisimit Nom Bitig: Maytrisimit (<Skr. Maitreyasamiti= Mayrı ile buluşma) Vaibhāsika Budizmine ait olan ve Toharcadan Uygurcaya aktarılan bir

metindir.

Dönem: Metnin tarihlendirilmesiyle ilgili değişik görüşler vardır. Tekin, metnin çeviri tarihinin 8. Yüzyıl olduğunu söylerken Müller, metnin tarihini 11. yüzyıl olarak verir Ancak yaygın görüşe göre metnin tarihi, kullanılan Çince terminoloji göz önünde bulundurulduğunda daha sonraki dönemlerdir. Metnin Hami nüshası ise 11. Yüzyıla tarihlendirilmektedir (Elverskog 1997: 139 vd.).

Hacim: Çalışmamızda temel aldığımız Ş. Tekin (1976) yayını 1 yükünç (secde) ve 27 ülüšten (bölüm) oluşmaktadır. Metin, sayfada ortalama 30-33 satır barındıran 102 varaktan oluşmaktadır.

→ TEKİN, Şinasi (1976) [M]

Kşanti Kılğuluk Nom Bitig: Beşbalıklı Küntsün Şeli Tutung'un Çince'den Uygurcaya çevirdiği bu metnin Çince orijinali kırk bölümden oluşmaktayken Uygurca metnin 25-37. bölümleri mevcuttur.

Dönem: 13. yüzyıl başları

Hacim: *Eine uigurische Totenmesse* başlıklı Klaus Röhrborn (1971) yayını 13 bölüm ve 1368 satırdır.

→ RÖHRBORN, Klaus (1971) [UT]

İslam Karşıtı Bir Şiir: Sözcük başı kafiye sisteminin uygulandığı bir şiir parçasıdır. Metinde İslam dinine ilişkin inançlar anlatılarak bunların yanlışlığı vurgulanmıştır.

Dönem: 13. ya da 14. yüzyıl

Hacim: 17 satır.

→ TEZCAN, Semih-Peter Zieme (1990) [Antiisl.]

Chü-yung-kuan geçedi yazıtı: Moğolca, Uygurca, Tibetçe, Tangutça ve Çince olmak üzere beş dilli bir yazıttır. Sözcük başı kafiye sisteminin uygulandığı bir şiir olmasına karşın yer yer sözcük sonu kafiyesi de görülmektedir (Sertkaya 2004: 127).

Dönem: 14. yüzyıl (1334)

Hacim: 31 dörtlük (129 satır)

→ RÖHRBORN, Klaus – Osman Sertkaya (1980)

Magische Texte des uigurischen Buddhismus

A) Āṭānāṭikasūtra und Āṭānāṭikahṛdaya: Metin, Sanskrit-Uygurca olarak Brahmi yazısıyla yazılmıştır.

Dönem: -

Hacim: Metin 105 satırdan oluşmaktadır.

B) Śārdūlakarṇāvadāna: Sanskrit adı Divyāvādāna olan daha uzun bir avadananın bir bölümüdür ve kast sistemi tartışılmaktadır.

Dönem: -

Hacim: 151 satır.

C) Grahamātṛkādharānī: Metin, Reşidüddin'in sıraladığı, Budizmle ilgili on kitaptan birincisidir. Yedi yıldızın iyi ve kötü özellikleri, Tanrının emirlerine karşı gelenlerin başlarına gelenler *vb.* anlatılmaktadır.

Dönem: -

Hacim: Dört varakta yer alan 25 satırdan oluşmaktadır.

D) Cuṇḍidevīdhāraṇī:

Dönem:-

Hacim: 5 varakta yer alan 145 satırdan ibaret bir metindir.

E) Tejaḥprabha-Texte:

Dönem: 11. yüzyıl

Hacim: 64 satır.

F Mārīcīdhāraṇī: Uygurca adı *Tözün ög Mariçi atl(ı)ğ d(a)rni'* dir.

Dönem:-

Hacim: 288 satırdan oluşan bir metindir.

G) Yétiken sudur: Uygurca çevirisini Beşbalıklı Alın Temür'ün yaptığı Çince'den çevrilen bu metnin Uygurca asıl adı, *t(e)ngri t(e)ngri burhan y(a)rly[kamı]ş*

yétiken üze öz yaş uz[u]n kılmağ atlıg sudur nom bitig' dir. Buda'nın büyük ayının yedi yıldızı ile ilgili yaşamı uzatma üzerine verdiği vaazı içerir.

Dönem: 14. yüzyıl başları

Hacim: 354 satır

H) Garbaparimañçani sudur: Uygurca adı *t(e)ñgri t(e)ñgrisi burhan y(a)rılıqamuş garba-parimañçani atl(ı)ğ sudur nom bitig'* dir.

Dönem:-

Hacim: 241 satır

→ ZIEME, Peter (2005) [MT]

Bahşı Ögdisi: Tibet Budizmine ait bir metindir (Ölmez 1998: 261 *vd.*).

Dönem: 13. ya da 14. yüzyıl

Hacim: 84 satır

→ Ölmez, Mehmet (1998) [BÖ]

Ölüler Kitabı: Metin, ölüm ve yeniden doğumun önlenmesi konularını ele alan bir büyü metnidir. On birinci yüzyılda yaşamış Tibetli ünlü Naropa'nın öğretisine dayanır (Ölmez 1997: 245; Elverskog 1997: 117).

Dönem: 13. ya da 14. yüzyıl

Hacim: 1340 satır.

→ ZIEME, Peter – G. Kara (1978) [UTot.]

Jin'gangjing: Vajracchedika-sūtraya dayanan geç tarihli bir metindir (Ölmez 1997: 242; Elverskog 1997: 101).

Dönem: -

Hacim: 8 fragmanda toplam 735 satırdan oluşmaktadır.

→ HAZAI, Georg – Peter Zieme (1971) [Jin'.]

HSIN Tözin Oqıtdaçı Nom: Vapşı Bahşı'ya ait olan bu metin, Lankāvatāra Sūtra'ya benzer biçimde aklın doğasını anlatır. Zieme, bu çalışmanın bilinmeyen bir Çince metinden çeviri olduğunu düşünmektedir. Bir giriş ve üç bölümden oluşan

Uygurca metin, nesir olmasına karşın yer yer şiir parçaları da vardır (Elverskog 1997: 147).

Dönem: 13. ya da 14. yüzyıl

Hacim: 404 satır

→ TEKİN, Şinasi (1980)

Sadāprarudita ve Dharmodgata Bodhisattva Hikâyesi: Çince'den çevrilen bu metin, Mahayana Budizmine ait bu sutra pek çok dilde varyantı olan bir hikâyedir. Bir bodisattvanın altı mükemmelliğini ve bunların en önemlisi olan idraki konu edinir. Uygurca metin, manzum olmakla birlikte uzun mensur cümleler de bulunmaktadır (Barutçu Özönder, 1987: 3; Elverskog, 1997: 146).

Dönem: 13. ya da 14. yüzyıl

Hacim: 653 satırdan oluşmaktadır.

→ TEKİN, Şinasi (1980), BARUTÇU, F. Sema (1987) [SDB]

Üç İtigsizler: Vasubandhu'nun *Abhidharmakośaśāstra* (Elverskog'da *Abhidharmakośabhāṣya*) yapıtına Sthiramati'nin yaptığı izahın Uygurca tercümesidir. Metin Uygurca *Abidarim-koşa-varti şastr* başlığını taşımaktadır (Barutçu Özönder 1998: 11 vd.; Elverskog 1997: 77). Çalışmada temel aldığımız Barutçu Özönder (1998) yayını metnin birinci bölümünden seçilmiştir.

Dönem: 13. yüzyıl sonu ya da 14. yüzyıl başı

Hacim: Her satırda 15 satır olmak üzere 25 varakta toplam 375 satır.

Hamam Sutrasi⁴: Buda'nın rahiplerin banyoda yıkanmalarına ilişkin söylediği sutra metnidir. Uygurca metin Çince'den çevrilmiştir. Elde, bu sutraya ait iki parça bulunmaktadır. Bu parçalarda Çince metni Uygurca metin izlemekte, böylelikle satırrarası bir çeviri yapılmaktadır (Elverskog 1997: 100).

Dönem: -

Hacim: 38 satır.

→ KUDARA, Kōgi - Peter Zieme (1988)

⁴ Bu ad, Ölmez (1997: 243)'den alınmıştır ve *Schwitzbad-Sūtra* sözcüğünün karşılığıdır.

Tövbe Duası:

TT IV A 23-40 (burada 21-40); U II 78 39-48 ve 87 58-66 (burada 41-50); TT IV B 23-28 (47-50)

Dönem: -

Hacim: Beş varakta toplam 50 satırdan oluşmaktadır.

→ ZIEME, Peter (1969)

Yulin Budist Mağarası Yazıtları: Dunhuang'ın yüz kilometre doğusunda, bulunan Gansu bölgesindeki Yulin mağarasında bulunan on dokuz yazıtı içeren bir yayındır.

Dönem: 13.-16. yüzyıllar

Hacim: 19 yazıtta 110 satır.

→ HAMILTON, James – Niu Ru-ji (1998)

Uigurica II

1. **34 satır**; 4. **110 satır**; 5. *Alķu ayıg yavız yol-larıg artuķraķ uz arıtdaķı...uŝnisa viķai atl(ı)g darnı: 337 satır*; 6. *Alķu anķolayu kelmiş-ler-niņg usnir-lksan-lar-ıntın önmiş adı kötrülmıŝ sita-tapadra atl(ı)g utsuķmaķsız darnı: 130 satır*.

→ MÜLLER, F.W.K. (1910)

Daśakarmapathāvadānamālā: Bu hikâyenin Uygurca parçalarının, şeytan Karma'nın yollarından birini seçmenin tehlikeli sonuçlarına karşı dinleyicileri uyarıcı tarzda birbirine bağlanmış canlı bir yapısı vardır. Bang ve Rahmeti'nin Sanskrit ya da Toharca kaynaklı olabileceğini iddia etmelerine karşın Uygurca çevirinin kaynağı bilinmemektedir (Elverskog 1997: 42).

A) F.W.K. Müller:

Uigurica I T III 84, 12 ve **T III 84, 42** (s.36-45); **Uigurica II T II Y 52, 1** ve **T II Y 52, 2** (s. 20-27); **Uigurica III 1**. Haricandra; **2**. Kançanasarı; **3**. Mahendrasena; **4**. Priyankara; **5**. Der Standhafte Prinz; **6**. Saçdanta; **7**. Kalmasapada ve Sutasoma; **8**. Erzählung von der Macht der Liebe; **Uigurica IV A**. Çaçtani Bey; **B**. Padmavati ve Büyük Maymun Hikâyesi; **C**. Dantipali Bey; **D**. Das Hasen-Jataka.

Dönem: -

Hacim: **Uigurica I T III 84, 12** ve **T III 84, 42** iki varakta toplam 89 satır; **Uigurica II T II Y 52, 1** ve **T II Y 52, 2** iki varakta toplam 110 satır; **Uigurica III 1.** Haricandra: 566 satır; **2.** Kaçanasarı: 169 satır; **3.** Mahendrasena: 281 satır; **4.** Priyankara: 90 satır; **5.** Der Standhafte Prinz: 56 satır; **6.** Saçdanta: 211 satır; **7.** Kalmasapada ve Sutasoma: 311 satır; **8.** Erzählung von der Macht der Liebe: 368 satır; **Uigurica IV A.** Çaçtani Bey 336 satır; **B.** Padmavati ve Büyük Maymun Hikâyesi: 60 satır; **C.** Dantipali Bey: 197 satır; **D.** Das Hasen-Jataka: 144 satır.

→ MÜLLER, F.W.K. (1908, 1910, 1920, 1931); HİMRAN, S. (1945, 1946) [U].

B) DKPAM BANG W.- R. Rahmeti:

T III M 84₅₅ ve **T III M₅₄**

Dönem: -

Hacim: **T III M 84₅₅** ve **T III M₅₄** iki varakta toplam 139 satır

→ BANG W. – R. Rahmeti (1987) [DKPAM]

Türkische Turfan-Texte I

T II Y 36: Berlin Turfan yazmaları arasında bulunan bir fal kitabına ait manzum bir metindir. Çince'den Uygurcaya çevrilen bu fal kitabı eksiktir.

Dönem: -

Hacim: Türkische Turfan-Texte I'de yer alan satır sayısı, 16 varakta toplam 225 satırdır (Bang-Gabain 1929: 244). ETŞ 35 (277-305)'te yer verilen metin için Arat, dizelerin uzunlu kısıklı olarak genelde çift satır halinde sıralandığını belirtmiş ve metni 16 varakta toplam 151 dize olarak vermiştir (Arat 1991: 305).

→ BANG, W. –A. von Gabain (1929)

İnsadi Sutra: Çince'den Uygurcaya çevrilen bu metnini adının ne anlama geldiği bilinmemektedir. Metin birbiriyle doğrudan ilgisi olmayan çok sayıda parçadan oluşmaktadır.

Dönem: Gabain 800 yılı civarında yazıldığını iddia ederken Inokochi ve G. Schmitt, kâğıt yapısına ve yazı özelliklerine bakarak metni 17. yüzyıl olarak tarihlendirir. Tezcan ise dilsel özelliklerden yola çıkarak metnin 17. ya da 18. yüzyıla ait olabileceğini düşünmektedir (Tezcan, 1974: 8; Tekin, 1976: 196). Elverskog ise

metnini 13. ya da 14. Yüzyılda düzenlenmiş olabileceğini söylemektedir (1997: 138).

Hacim: Metin 1121 satırdan oluşmaktadır.

→ TEZCAN, Semih (1974) [IS]

1.4.3. Maniheist Uygur Metinleri

Türkische Turfan Texte II

T M 276^{a-b}: Böğü Kağan'ın Maniheizm'i kabul ettiğini bildirir belge niteliğinde bir metindir. Türkische Turfan-Texte II'de yer alan metnin aslının hangi dille yazıldığı bilinmemekle birlikte Çince ya da Sogdca olabilir. Metnin özgün olma ihtimali azdır (Bang-Gabain, 1929: 411; Tekin, 1988: 8).

Dönem: 8. yüzyıl

Hacim: 2 varakta toplam 96 satır.

→ BANG. W.-A. von Gabain (1930) [T M 276^{a-b}]

T II D 178^a, 178^b, 180: Türkische Turfan Texte II'de yer alan Maniheist Uygurlarca yazılmış Uygur harfli bir metindir.

Dönem: -

Hacim: Yukarıda söz edilen parçalar toplam 83 satır içermektedir.

→ BANG, W. – A. von Gabain (1929a) [T II D 178^a, 178^b, 180]

T III D 260: Manichaica III, Türkische Turfan-Texte III'de ve ETŞ 7 (30-59)'de yer alan metin, daha çok Mani için büyük ilahi olarak bilinir.

Dönem: -

Hacim: Her sayfada 5 satır olmak üzere 25 varakta toplam 250 satır (123 dörtlük) olması gerekirken okunamayan bölümler nedeniyle tam (ya da tamamlanabilen) 39-40 dörtlükten ibarettir.

→ LE COQ, A. von (1922) [T III D 260]

Huastuanift: Hem Sogd hem de Uygur harfleriyle yazılmış çok sayıda nüshası bulunan bu metin Maniheizm'e ait bit tövbe duasıdır. Maniheist kuralların dışına çıkılmasıyla oluşan günahların affı için edilen duaları içeren metnin çok sayıda nüshasının olması, Maniheist Uygurlar arasında çok yayıldığına göstergesidir (Barutçu

Özönder 2002: 490).

Dönem:-

Hacim: Yapıt, 338 satırdan oluşmaktadır.

→ LE COQ, A. von (1911)

İrk Bitig: Dunhuang yakınlarındaki Bin Buda Mağaralarında bulunmuş Runik harfli bir fal kitabıdır. Maniheizm'e ait çok sayıda kavramı barındırmasına karşın dini içerikli bir yapıt değildir.

Dönem: 9. yüzyıl.

Hacim: Her biri ortalama 2-3 satırdan oluşan 65 paragraftan ibaret bir metindir.

→ TEKİN, Talat (1993); TEKİN, Talat (2004)

Die türkischen Yosipas-Fragmente:

Dönem: 9. yüzyıl (Erdal 1979: 167'de II. grup metinler arasında yer almıştır. (Man III 14 ile birlikte)

Hacim: 8 varakta toplam 143 satır.

→ ZIEME, Peter (1968) [Yos.]

Mani Harfli Uygurca Bir Parça: Mani harfleriyle Sogdca ve Türkçe olarak yazılmış, dini içerikli bir metindir (Le Coq, 1908: 398).

Dönem: 600-900 yılları arası (T'ang hanedanlığı dönemi) (Erdal 1979: 161'de I. grup metinler arasında sayılmıştır).

Hacim: Tek varakta 26 satır.

→ LE COQ, A. von (1908) [Manİdikut]

Maniheizm'e ait Uygurca bir Parça: Uygur harfleriyle yazılmış bu metin Turfan'da bulunmuştur.

Dönem:-

Hacim: Tek varakta toplam 32 satırdan ibarettir.

→ LE COQ, A. von (1909) [Manic.]

Rüzgâr Tanrısı⁵: Uygurca *yil tñgri* ve onun erdemlerinin anlatıldığı Mani harfli bir metindir.

Dönem: Erdal 1979'da I. grup metinler arasında sayılmıştır (Erdal 1979: 161).

Hacim: 50 satır.

→ BANG W.-A. von Gabain (1928) [Wind.]

Türkische Manichaica aus Chotscho I

T. II D. 176: **42 satır**; T. II D. 173a¹: **40 satır**; T. II D. 173a²: **40 satır**; T. II D. 173b¹: **40 satır**; T. II D. 173d: **40 satır**; T.M. 282: **14 satır**; T. Ia: **35 satır**; T. II K. 2a.: **28 satır**; T. II D. 171: **139 satır**; T.M. 159: **14 satır**; T. II D. 177: **96 satır**.

→ LE COQ, A. von (1912) [Man.]

Türkische Manichaica aus Chotscho II

T. M. 180: T. II D. 75: T. M. 419: T. II D. 169: T. II D. 178:

→ LE COQ, A. von (1919) [Man.]

Türkische Manichaica aus Chotscho III

Nr. 1, 1-v: **119 satır**; Nr. 2: **22 satır**; Nr. 3: **36 satır**; Nr. 4: **37 satır**; Nr. 5: **32 satır**; Nr. 6 1-11: **120 satır**; Nr. 6a: **22 satır**; Nr. 7 1-111: **98 satır**; Nr. 8 1-vIII: **250 satır**; Nr. 9 1-x1: **350 satır**; Nr. 10: **18 satır**; Nr. 11: **13 satır**; Nr. 12: **24 satır**; Nr. 13 1-111: **99 satır**; Nr. 14: **18 satır**; Nr. 15: **48 satır**; Nr. 16: **22 satır**; Nr. 17: **18 satır**; Nr. 18: **38 satır**; Nr. 19: **18 satır**; Nr. 20: **27 satır**; Nr. 21: **21 satır**; Nr. 22: **12 satır**; Nr. 23: **18 satır**; Nr. 24: **16 satır**; Nr. 25: **19 satır**; Nr. 26: **16 satır**; Nr. 27: **40 satır**; Nr. 28: **13 satır**; Nr. 29: **22 satır**; Nr. 30: **12 satır**; Nr. 31: **34 satır**; Nr. 32: **19 satır**; Nr. 33: **18 satır**; Nr. 34: **12 satır**; Nr. 35: **20 satır**; Nr. 36: **9 satır**; Nr. 37: **8 satır**; Nr. 38: **5 satır**; Nr. 39 1-v: **45 satır**; Nr. 40: **27 satır**.

→ LE COQ, A. von (1922) [Man.]

⁵ Almanca *Windgott* söz grubunun karşılığıdır. Uygurcada bu ad, yukarıda söz edildiği gibi, *yil tñgri*

1.4.4. Hristiyan Uygur Metinleri

Hristiyanlığa ait Uygurca Bir Parça: Turfan'ın kuzeyinde yer alan Bulayık bölgesinde bulunmuş dini içerikli bir metindir.

Dönem: -

Hacim: Metin bir varakta yer alan 29 satırdan oluşmaktadır.

→ LE COQ, A. von (1909) [Manic.]

T. II B. 29: *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pis'mennosti, Teksti i İssledovaniya* adlı yapıtta ve Uigurica I'de yer alır.

Dönem:-

Hacim: 80 satır.

→ MÜLLER, F.W.K. (1908); MALOV, S. E. (1951) [T. II B. 29]

Hristiyanlığa İman Metni: Hristiyanlığın Nesturi koluna bağlı Türklerce Uygur harfleri kullanılarak yazılmış bir şahadet metnidir. Metinde, dünyanın, insanların ve nesnelerin yaratılışından, Hz. Meryem'e ve Hz. İsa'nın çarmıha gerilişine atıflar vardır.

Dönem: 13. ya da 14. Yüzyıl.

Hacim: Metin, önde sekiz, arkada on üç satırdan oluşan bir varaktan ibarettir.

→ ZIEME, Peter (1998) [Nest.]

1.4.5. Uygurlara Ait Din Dışı Belgeler

Bu belgeler, daha çok 13. yüzyıl sonrasında kalma metinlerdir. Uygur hukuk belgeleri, aile kayıtları, vasiyetnameler ve mektuplar bu bölüm içine girmektedir.

Uygur Prenslrine Ait Üç Mektup:

Dönem: 10. yüzyıl sonu 11. yüzyıl başı

Hacim: Üç mektup toplam 71 satırdan oluşmaktadır. Ancak, çok sayıda okunamayan satır vardır.

→ TUGUŞEVA L. JU. (1971). [Yar.Tug.]

Ata bitigi: Bir babanın oğluna bıraktığı vasiyetnemedir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Yıldız Sarayı'ndan gelen yazmalar arasında bulunmuştur. Arat'a göre metin, *Uigurische Sprachdenkmäler*'de 55 (s. 91-97)⁶ numaralı belge ile ilgili olmalıdır. İstanbul ve Leningrad'daki iki belgede geçen özel adlar ve yazının ifadesi, bu iki belgeden birinin babaya birinin de oğula ait olması gerektiğini düşündürmüştür (Arat 1977: 1).

Dönem: -

Hacim: 27 satır.

→ ARAT, Reşit Rahmeti (1977) [Atab.]

Hasat duası: Hasat duası niteliğinde bir metindir. Metin, sondan kafiyeli bir sistemle oluşturulmuştur. Tarla ve tarlanın sulanması, çiftçilerin çalışması *vb.* durum ve olaylar betimlemeli bir biçimde anlatılmaktadır (Zieme 1975b: 110 *vd.*).

Dönem: 13.-14. yüzyıl.

Hacim: Bir varakta toplam 142 satır bulunmaktadır.

→ ZIEME, Peter (1975) [Erns.]

Eski Turfan'dan Bir Şiir: İslamiyet'in kabulünden sonra, eski Uygurcanın son dönemlerinde yazılmış bir metindir. Metinde Arapça ve Farsça sözcükler de bulunmaktadır.

Dönem: 13. yüzyıl sonrası

Hacim: toplam 88 satır.

→ BANG, W. – G. R. Rachmati (1987)

Uygurca Mektup: Uygurcanın geç döneminden kalma bir mektuptur.

Dönem: 13. yüzyıl sonrası

Hacim: 14 satır

→ TEZCAN, Semih – Peter Zieme (1971) [Brief.]

⁶ Arat'ın sözünü ettiği 55 numaralı belge, elimizdeki 1972'de Osnabrück'te basılan *Uigurische Sprachdenkmäler* yayınında 94.-97. sayfalar arasında yer almaktadır.

Uygurca Dört Belge: Turfan yakınlarında bulunmuş, Radloff koleksiyonunda bulunan mal kaydına ilişkin taahhütname nitelikli dört belgedir.

Dönem:13.-16. yüzyıllar

Hacim: I. 11 satır; II. 21 satır; III. 24 satır; IV. 20 satır.

→ RAMSTEDT, G. J. (1940) [FourUig.]

1.4.6. Karahanlı Dönemi Metinleri

Kutadgu Bilig: İslami Türk edebiyatının ilk ürünlerindedir. Yusuf Has Hacib'in kaleme aldığı bu manzum metin didaktik bir yapıttır.

Dönem: 11. yüzyıl

Hacim: Çalışmamızda temel aldığımız, yapıtın Mısır, Herat ve Fergana nüshalarının karşılaştırılmasıyla oluşturulan Arat yayını 6645 beyitten oluşmaktadır⁷.

→ ARAT, Reşit Rahmeti (1991); DANKOFF, Robert (1983).

Divanü Lugati't-Türk: Kaşgarlı Mahmut'un Araplar'a Türkçe öğretmek için hazırladığı Türkçe - Arapça sözlüktür. Yapıt, dönemin Türk topluluklarının sosyal ve kültürel yaşamına ilişkin çok önemli bilgileri de içeren Türkçe dil malzemesini barındırır.

Dönem: 11. yüzyıl.

→ ATALAY, Besim (1999); DANKOFF, Robert – James Kelly (1982), (1984), (1985); TEKİN, Talat (1981).

Kur'an Tercümesi: Satırarası yöntemiyle sözcük sözcük Türkçeye çevrilen Kur'an Tercümesidir. Metin, büyük yazıyla Arapça; altında küçük yazıyla Farsça ve altında Türkçe olmak üzere üç dilli olarak hazırlanmıştır.

Dönem: Tercümenin yapıldığı tarih konusunda değişik görüşler vardır. Çalışmada temel aldığımız Ata (2004) yayınında metin, Karahanlı Türkçesinin ilk ürünü olarak gösterilmiştir (10. Yüzyılın ikinci yarısı). Metnin tarihlendirilmesi konusundaki görüşler için bk. Ata (2004: XXIII vd.).

Hacim: Metin, her sayfada ortalama üç satır içeren 1145 varaktan

⁷ Arat metninde A. ve B. başlıklarıyla yer alan, yapıta sonradan eklendiği bilinen mensur ve manzum önsöz, Yusuf Has Hacib tarafından yazılmadığı için çalışmamızda incelenmemiştir.

oluşmaktadır.

→ ATA, Aysu (2004)

Atebetü'l-Hakayık: Edib Ahmed'in kaleme aldığı, Türk-İslam kültürü içerisinde bireylerin terbiyesi için oluşturulmuş manzum bir ahlak kitabıdır.

Dönem: 13. yüzyıl

Hacim: 484 satır

→ ARAT, Reşid Rahmeti (1992) [AH]

İKİNCİ BÖLÜM

ON ÜÇÜNCÜ YÜZYIL ÖNCESİ TÜRKÇESİNDE SORUYU OLUŞTURAN BİÇİMBİRİMLER

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde soruyu oluşturan biçimbirimlerin, bağımsız biçimbirimler olarak **ka*, *kim*, *ne* soru sözcükleri ve bu sözcüklerin oluşturduğu yeni yapılar ve bağımlı biçimbirimler olarak, pek çok araştırmacının enklitik edat olarak kabul ettiği Orhon Türkçesinde görülen *gu/gü* ile Türkçenin genel soru yapıcısı *mu/mü* (DLT’de Kaşgarlı’nın ifadesine göre Oğuz sınırlı sayıda örnekte *mı/mi*)’den oluştuğu görülmektedir. **ka* ve *ne* yapıları, üzerlerine gelen pek çok çekim eki, yapım eki ve edat, özellikle *ne* türevlerine eklenen *me* ve *ok/ök* pekiştirme edatları, yardımıyla farklı anlam ve işleve sahip çok sayıda soru sözcüğü oluşmuştur. *kim* soru zamiri ise yalın ve çekimli biçimde soru işlevli kullanımının yanında aşağıda da görüleceği gibi çok sayıda araştırmacının kabul ettiği biçimde İran dillerindeki *ki*’nin etkisiyle Uygurcadan başlayarak bağlaç olarak kullanılmaya başlamıştır. Çalışmanın bu bölümünde soru sözcükleri, alfabetik olarak sıralanacak, köken, anlam ve kullanım açılarından araştırmacıların görüşleri de dikkate alınarak değerlendirilecektir.

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde saptanan soru yapıları aşağıdaki gibidir:

Soruyu Oluşturan Bağımsız Biçimbirimler:

* ka

*ka+ç	*ka+lı	kanı	kanı
kaç	kalı	kanç / kança	kanıda / kanıda
kaçan	kaltı	kançuk < kança ok	kanı
kaçar / kaçur		kanıda / kanta	kanıdın
		kanıdın / kandan	kanın / kanını
		kanğa	kanı
		kanı	
		kanıdın / kanıdın	

ne

ne	ne+çe	ne+gü	ne+(edat/bağlaç)
neke	neçe	negök(<negü ök)	
ne kerek/nerek	neçeketegi	negül(<negü ol)	neme
	neçekleti / neçükleti	negülük	nemen
	neçeme	negüme	neteg
	neçete	nü(<negü?)	netegin
	neçök / neçük < neçe ök		netegledi
	neçökin / neçükin		niçün

kim**Soruyu Oluşturan Bağımlı Biçimbirimler:**

gu / gü

mu / mü

2.1. On Üçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçesinde Soruyu Oluşturan Bağımsız Biçimbirimler**2.1.1. kaç Soru Sözcüğü**

Sözcük için UTS 106'da “kaç, ne kadar” karşılığı verilmiştir.

DTS 400a'da yer alan sözcüğün, “kaç, ne kadar; ne ölçüde, kaç parça” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiş, sözcüğün içinde yer aldığı kalıplaşmış yapılara değinilmiştir.

EDPT'de, soru zamiri olduğu belirtilen sözcüğün kimi zaman soru işlevinin dışında “birkaç, çok sayıda” vb. anlamlarında da kullanıldığı belirtilmiş; çok eski olan bu sözcüğün *ka:ñu* ile olan köken bağından söz edilmiştir.

Hamilton, sözcüğün yapısı ve kökeni konusunda tereddütlüdür. Araştırmacıya göre sözcük, Türkçe **ka* soru sözü üzerine gelen eşitlik durumu eki *-ça* ile oluşmuş

olabilir ya da Toharca “kaç” anlamındaki *kos* sözüne götürülebilir (1998: 187).

Hacıeminoğlu, yapıtının soru edatları bölümünde *kaç* soru sözcüğünün sayı ve miktar mefhumu aradığından söz ederek değişik zaman ve alanlardaki kullanımına örnekler verir (1992: 271).

Erdal, “ne kadar” anlamında kullanılan bir başka soru sözcüğü olan *neçeden* farklı olarak *kaç* sözcüğünün yalnızca isim soylu sözcüklerle (daha çok sıfat olarak) kullanıldığını belirterek, sözcüğün yapısının *neçe* sözüne göre daha donuk olduğundan bu durumun da *kaçın* daha eski sözcük olması gerektiğini düşündürdüğünden söz etmiştir. Yazara göre sözcük, **ka* zamirine eklenen kısa eşitlik ekinen (-çA’nın kısa bir varyantı) oluşmaktadır (2004: 214).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	15	1	-	1	36

On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerde *kaç* soru sözcüğü T’de iki; AY’de (AY) iki; HT (ve Tug. Hüen.)’de dört; IS’de üç; Jin’.’de bir; KP üç; SDB’de bir; M’de bir; MTT’de bir; LAT’ta bir; DLT sekiz; KB’de yirmi yedi; AH’de bir kez kullanılmıştır.

Toplam: 54

2.1.1.1. *kaç* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.1.1.A. Sözcük, On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde, çoğunlukla soru işlevinin dışında “*birkaç*” anlamını üstlenmektedir. Bu belirsizlik anlamı, aşağıda yer alan Budist Uygur dönemi metinlerinden alınan (1) - (9) numaralı örneklerde ve Karahanlı Türkçesi metinlerinden alınan (10) - (14) numaralı örneklerde görülmektedir. Bu kullanım, yalnızca KB’de kimi zaman *bir* sözcüğüyle desteklenmektedir. Sözcük, Uygurcanın diğer inanç çevrelerinde de saptanmasına karşın bu işlev yalnızca Budist Uygur çevresi metinlerinde görülmektedir. Belirsizlik işlevli *kaç* soru sözcüğünün kullanımının on üçüncü yüzyıl sonrasına ait olan aşağıdaki (9) numaralı örnekte de devam ettiği görülmektedir. Ayrıca aşağıda yer alan (29) – (54) numaralı örnekler de anlam açısından bu bölüme dahil edilebilir.

Yapı	<i>(bir) kaç ...</i>
	(bir) kaç+İ...+F-KE
Anlam	Birkaç

- (1) tuç t(e)ngri burhan öngd[ün]- -intä **kaç** bere yer yoris[ar] bir stup ol bo stup tükel bilge t(e)ngri t(e)ngri burhan (...) HT III 764.

“Bu tunçtan tanrı Buddha (heykelinin) doğusunda *birkaç* mil yürünürse [orada] bir stûpa yer alır.”

- (2) samstso açari /ol/ orun-nıng kidin tağdın /buluŋg/ ça qodı inip : **kaç** bere yir barduqta /tüz/ yirge tegdi Tug. Hüen V 51-3.

“Samstso Açari o yerden sonra dağdan aşağıya doğru inip *birkaç* mil gittikten sonra düz yere (ovaya) ulaştı.”

- (3) altı bağ süü-si : böri-ke qovıtmış it teg yanturu ırak ketli-ler : inçip yana tıngri /il/igimiz qutu ança qy-a yortduq /ta/ **kaç** tümen süü-si birle ...kuŋg (?) begler-niŋg külüg /çeri/gin sıdı Tug. Hüen VI 45-11.

“altı bölük askeri kurtla çarpışmış köpek gibi dönerek uzağa gittiler. Sonra yine Tanrı hanımızın kutu sayesinde oracığa gittiğinde *birkaç* bin ordusuyla birlikte ... beylerinin ünlü ordusunu yendi.”

- (4) üzeki kraz-a-l[ar]-da ol kraz-a-lar b[arça] yuz körkle ermez üçün anın han kentü özi ayı[p] küün-ta tiktürgeli köngül-k[e] yaraqu teg körkle bolz[un] tep yinçge semeklettürü[p] **kaç** yıl-da temin bütmiş] erdi HT VII 647.

“krazalar bütünüyle uygun ve güzel olmadıkları için han kendisi, ‘diktirdiğim gönle yaraşır biçimde güzel olsun’ diyerek acele ettirdi (ve) *birkaç* yılda tamamlandı.”

- (5) dağı erdinig ton kedim-de ulatı-larığ yulup alıp ilt/ü/ ilig beg-ke ançulatı-lar : ilig beg **kaç** kün ertginçe ol eski oprak birle ertürüp : ötrü anta kin bun (?) tonın kedimin kedti: Tug. Hüen. V 36-16.

“Sonra mücevheri elbiselerden başlayarak soyup aldılar ve hana saygıyla ilettiler. Han, birkaç günü o eski yırtık pırtık elbiseyle geçirip sonra elbisesini giydi.”

- (6) ötrü altı bilig-leri/g/ unıtıp : ıraqtan kntü öz-i kelip körüşdi yükünti : **kaç** kün birle turup timin ök bardı Tug. Hüen V 46-19.

“Sonra altı bilgiyi unutup uzaktan kendisi geldi, karşılaştı ve selam verdi. *Birkaç* gün birlikte kaldılar, sonra hemen gitti.”

- (7) (...) yettinç kün temir sua ağıt1 temir ışığı yorıdı tegin qutu ülügi üçün adasız tudasız **kaç** kün içinte erdini-lig otuğ-?qa tegdiler KP XXXIII-6.

“(…) Yedinci gün demir zincirler açıldı ve demir halatlar çözüldü. Prens in iyiliksever gücü ve şans sayesinde tehlikeyle ve engelle karşılaşmadan *birkaç* gün sonra mücevher adasına ulaştılar.”

- (8) borluk-çı erke inçe tep tedi **kaç** kereklig yemiş söğüt (-inġ) üze birer çinġ-ratġu asinġ bir söğüt üz-e birer çinġratġu asanġ ışġ banġ kamaġ ışġ başın birgerü bap meninġ eligde urunġ KP LXXIX-4.

“Bahçivana şöyle dedi: ‘Uygun *birkaç* yemiş ağacının üzerine, her birine küçük birer çingirak asın. Her (ağacın) üzerine bir ip bağlayın. Bütün iplerin ucunu birleştirerek bağlayıp bu ipi benim elime verin.’”

- (9) *kamaġ kişi-ler tuġġuluġ . . kaşınçġ idok bon nom-nı . . kaç şlok-ky-e tözün maytri bidimiş-inġe karart-muş sen tikesi-mın caġsı-mın: : IS 46.*

“Bütün insanların riayet ettiġi bu çok kutsal din kitabının, yapılacak kitabımın *birkaç* dizesini asil Maytrının yazmasını küçümsemişsin, hor görmüşsün.”

- (10) bu **9aç** harf9ına men 9umarı sanġa / 9oğundum unitma du‘a 9ıl manġa KB B-53.

“Ben bu *birkaç* harfçiġi sana miras bıraktım, bana dua etmeyi unutma.”

- (11) bu bir **9aç** neġ ol kör kişiye yawuz / munı bilse yalnġu9 ılı9ar et öz KB 337.

“Bak, bu *birkaç* şey insan için kötüdür, insan bunları bilirse kendisini korur.”

- (12) bu **9aç** neġ birikse bireġü öze / aninġdın yırar ol idu9 9ut teze KB 343.

“Şu *birkaç* şey, bir kişide toplansa, kut ondan kaçarak uzaklaşır.”

- (13) bor içme fesadın uzak tur teze / bu **kaç** neġ yorır tutçı beglik buza KB 1434.

“Şarap içme, fesattan uzak dur, ondan kaç; bu *birkaç* nesne daima mülke ve saltanata hanel veren şeylerdir.”

- (14) ay ilig bu beglik uzun çolġa sen / **kaç** iş kıl **kaç** iş çod kılur erse sen KB 1450.

“Ey hükümdar, bu saltanatın uzun sürmesini istersen, şu *birkaç* işi yap, şu *birkaç* şeyi de bırak.”

KB 1387, 1454, 1563, 2063, 2071, 2157, 2309, 2323, 2485, 2503, 2927, 2932, 3737, 4355, 4933, 5515, 5550, 6085, 6275, 6340, 6350.

§ 2.1.1.1.B. Sözcük, “*kaç?*” anlamında soru işlevli olarak kullanılabilir. Sözcüğün bu temel işlevi, aşağıda yer alan (15) – (18) numaralı Budist Uygur çevresi

metinlerinden alınan örneklerde ve Karahanlı dönemi metinlerinden DLT’de saptanan (19) numaralı örnekte görülmektedir. Aşağıdaki (17) ve (18) numaralı kullanımlar on üçüncü yüzyıl sonrasına aittir. On üçüncü yüzyıl sonrasında Uygur metinlerinde olduğu gibi, sözcük bu işleviyle günümüzde çok sayıda Türk lehçesinde de kullanılmaktadır.

Yapı	kaç...
	kaç+İ+...F-KE
Anlam	ne kadar?

(15) t(e)ngri t(e)ngri burkanka inçe tip ötünti atı kötrülmiş ayağka tegimlig t(e)ngrim **kaç** törlüg tultağlar üze bodı tigme tuyunmaq köngülüg bulur .. ol bodı tigme tuyunmaq köngül ol yme neteg erür :: AY 202/3.

“Tanrılar Tanrısı Burkan’a ‘Adı yüce, saygıdeğer efendim, bodi denen kavrayış gönlünü bulmanın kaç yolu vardır ve bu bodi adlı kavrayış gönlü nasıldır’ diye ricayla sordu.”

(16) :: ötrü yine alokaçin-tamanı bodis(a)t(a)vka tozünüme **kaç** törlüg nomlar üze yirtinçideki tnl(ı)ğlar mongulayu bo teringde tering köni kirtü nomuğ uqğalı bilgeli uyurlar .. erki tip ayıtdı :: AY 389/12.

“Sonra, yine Alokaçintamani Bodisatav’a ‘Ey asilim, dünyadaki canlılar kaç tür öğretiyle bunun gibi derin dosdoğru öğretiyi kavramak için çalışırlar ki’ diye söyledi.”

(17) (...) t’qy ym’ mwny t’k pwrk’n qwtyn pwlqw q’ tyld’q pwld’cy nwm l’r p’r mw ‘rky p’r ‘rs’r ym’ s’n ‘wyz’ q’c twyrlwk pwlwr ‘rky (...) SDB 630.

(tağı yme muni teg burkan kutın bulğu-ka tldağ boldağı nom-lar bar mu erki bar erser yme sen üze **kaç** türlüg bolur erki)

“Yine bunun gibi burkan kutunu bulmana neden olacak öğretiler var mı ki, varsa senin üzerinde kaç türüsü olacak ki?”

(18) bo elte ermez yanğloğ bolmuş antağ sesik-leri bolsar : : kaç törlüg tnlğ-lar-nuğ pıravriki büçer kaç törlüg tnlğ-lar-nuğ pıravriki büçmez erki tep : : IS 617, 618.

(19) **9aç** yarma⁹ bërdi. DLT [BA] I, 321-9.

“Kaç para verdi”

§ 2.1.1.1.C. Sözcük kimi zaman, içinde bulunduğu cümleye çokluk ve abartı

anlamı katmaktadır. Bu işlev, soru sözcüklerinin bilinmezlik özelliğinden kaynaklanmaktadır. Sayı, miktar soran bir sözcük olarak *kaç* soru sözcüğü gibi *neçe* de bu işleviyle kullanılmaktadır. Aşağıdaki (20) – (22) numaralı tanıklar Budist Uygur; (23) numaralı tanık Maniheist Uygur; (24) – (27) numaralı tanıklar Karahanlı Türkçesi metinlerinden alınmıştır.

Yapı	<i>kaç ...+(Daha çok sıklık ve zaman bildiren sözcükler)</i>
	kaç+İ...+F-KE
Anlam	(Abartma ve çokluk amaçlı) ne kadar çok

(20) ol ödün baranas uluşta bir edgü alp yerçi suvçı bar erti **9aç** kıta taluy-ka kirip beşer yüz erin barıp esen tükel kelmiş erti KP XXIII-8.

“O sıralarda Benares ülkesinde iyi ve cesur bir kılavuz kaptan vardı, okyanusa *defalarca* gitmiş; her seferinde beş yüz adamla yola çıkmış ve sağ salim geri dönmüştü.”

(21) ujiki az er[ser]yme yürüg-üg ukıtdaçı t[etir] boşgütçı-la-r utru boşguru bi[rle] körgeli umazlar anıġ teriġ-in, öngrengüçi-ler **kaç** yıl-ta tükel bilü umaz- -lar HT VIII 0043.

“Harfleri az da olsa izahı anlaşılacaktır. Öğreticiler öğrenmekle onun derinliğine ulaşamaz, öğrenciler *çok* uzun zaman geçse de bütünüyle anlayamazlar”

(22) ... tıtağ-ta **kaç** k(a)lp ödün edgü .../ tarķarġalı kiterġeli usarlar m(e)n-li kişi-li körum-üg : : / Jin’g D 268.

“... nedeniyle *çok* zaman iyi ... gidermeyi düşünsem benli insanlı düşünceyi ...”

(23) ///[tüner]igig y[aiduk üçün] anıġ [kılınçlg]lar b[arça] **kaç** kıta [bulġant]ıı .. irinç boltılar [ol kımġ te]nmişler .. Man. III 6-2.

“Karanlığı yaydıkları için kötüler bütünüyle *çok* kez dağıldı, sefil oldu. Onların hepsi inkârcı(dır).”

(24) **9aç** 9ata aydım DLT [BA] I, 321-13.

“Kaç kere söyledim.”

(25) **9aç** türlüġ neġ DLT [BA] I, 476-25.

“Kaç türlü şey.”

(26) **kaç** türlüġ söz aydım DLT [BA] I-476-26.

“Kaç çeşit söz söyledim.”

(27) öngdün nelek yalvarmadıng **9aç** 9ata bérding tañar

tolumluğ bolup 9atındıng 9anıng emdi yer suvar DLT [BA] I, 498-20.

“Önce neden yalvarmadın? Kaç kez mal verdin; silahlanınca serteldin; şimdi kanın, yeri sular.”

§ 2.1.1.1.D. Sözcük, aşağıdaki, bir dindışı Uygur metninden alınan (28) numaralı kullanımda bugünkü “*hepsi, bütünü*” karşılığında kullanılmıştır. Bu durum belki de günümüzdeki “*kaç (ne kadar) ... varsa hepsi*” yapısına benzer bir yapının eksilti sonucu bu biçimi almasıyla açıklanabilir:

Yapı	<i>kaç ...</i>
	kaç+Z...
Anlam	Hepsi (kaç .. ise hepsi)

(28) kaç-ta turğan **kaç** ol oğlan / kaçda begim termü erki / kağış-ğuluğ kün-in kösep kaçu // // // // // // // // // // u erki LAT 25.

“Huzurda bulunan bütün oğlanlar, ‘beyim nerede?’ der mi acaba. Kavuşma gününü bekleyip kaygı ... acaba?”

2.1.1.2. Sözcük Türü Olarak **9aç** Soru Sözcüğü

Sözcük, cümle içinde her zaman sıfat olarak görev yapmaktadır. Ancak, Divanü Lugati’t-Türk’teki iki örnekte madde başı konumunda olduğu için bu örneklerde isim görevinde de kullanılmıştır. Ayrıca Manichäische-Türkische Texte’den (MTT) alınan tek örnekte, sözcükten sonrası okunamamıştır. Ancak, sözcüğün genel olarak kullanımı, okunamayan sözcüğün isim olması gerektiğini düşündürmektedir.

2.1.1.2.1. Sıfat Görevinde Kullanılan **kaç** Soru Sözcüğü

kaç soru sözcüğünün cümledeki temel görevi sıfatlıktır. Yukarıda sözcüğün anlam özelliklerinin değerlendirildiği bölümde ve aşağıda sözcüğün cümle ögesi olarak incelendiği bölümde yer alan tüm cümlelerde bu sıfatlık işlevi görülmektedir. KB’ye özgü olarak *kaç* sıfatının önüne, aşağıdaki (29), (30), (32) - (36), (38), (40) ve (44) – (48) numaralı tanıklarda görüldüğü gibi *bu* ve kimi zaman *bu bir* sıfatını aldığı görülmektedir. Bu kullanımlardaki *bu*, yapıtta, daha önceki beyitlerde söz edilen nesne

ve varlıkların temsilcisidir.

(29) yarayın tise sen maᅇga belgülig / bu 9aç neᅇg özüᅇgdin yırat ay külig KB 852.

“Ey namlı insan, sen benim işime yaramak istiyorsan şu *birkaç* şeyden uzak dur.”

(30) bu ay toldı aydı maᅇga berk kişen / bu bir 9aç neᅇg ol kör bireyin nişān KB 702.

“Ay Toldı, bana köstek olacak *birkaç* şey vardır, bak onları belirteyim, dedi.”

(31) ata arkasındın toᅇulsa oᅇul / ana 9arnı menzil kaç aylık amul KB 1387.

“Çocuk babasının sulbünden çıktıktan sonra, ana karnı onun için *birkaç* aylık istirahat menzildir.”

(32) kerek sü başıᅇga bu bir kaç kılık / yaᅇıka yüz ursa bu tüzse yorık KB 2309.

“Düşmana karşı sefere çıkmak ve ordunun hareketini idare edebilmek için, kumandanın şu *birkaç* vasfa sahip olması gerekir.”

(33) ay ilig tapuᅇçı bu kaç türlüg ol / seçe adra tutᅇıl yaᅇılması yol KB 5515.

“Ey hükümdar, hizmetkâr *birkaç* türlüdür; bunları seç ve ayrı ayrı muameleye tabi tutarak hizmet gördür, yollarını şaşırmasınlar.”

AY 202/3, 389/12; M 36-30; SDB 630; HT III 764 ; VII 647; Tug. Hüen V 51-3, 36-16, 46-19, VI 45-11; IS 46, 617, 618; Jin’ D 268; MTT 591; KP XXXIII-6, LXXIX-4; M 36-30; KB B-53, 337, 343, 1434, 1450, 1454, 1563, 2063, 2071, 2157, 2323, 2485, 2503, 2927, 2932, 3737, 4355, 4933, 5550, 6085, 6275, 6340, 6350; DLT [BA] I, 321-10, 321-13, 476-25, 476-26, 498-20.

2.1.1.2.2. İsim Görevinde Kullanılan kaç Soru Sözcüᅇü

Sözcük, yukarıda da söz edildiᅇi gibi, DLT [BA] I, 321-9, 321-13 kullanımlarda maddebaşı sözcük konumunda olduᅇu için isim görevindedir.

2.1.1.3. Cümle Ögesi Olarak kaç Soru Sözcüᅇü

İncelenen metinlerdeki tanıklara göre kaç soru sözcüᅇü cümlenin bütün ögeleri içerisinde yer alabilmektedir. Bu durumda kaç sözcüᅇünün içinde bulunduᅇu tamlama yapısı da kimi zaman önemli olabilir. Örneᅇin, kaç’tan sonra gelen ve zaman (*kaç küin*), sıklık (*kaç kıata*), mesafe (*kaç bere*), vb. ifadeler, tamlamanın zarf tümleci olmasını; yer

(*kaç yirde*) vb. ifadeler ise dolaylı tümleç olmasını sağlar. *Kaç* soru sözcüğünün cümle içerisindeki konumu aşağıda gösterilmiştir:

2.1.1.3.1. Özne İçerisinde *kaç* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (34) – (37) numaralı tanıklarda özne içerisinde yer almıştır. Ayrıca yukarıda yer alan (11) – (13) ve (32) numaralı örneklerde de özne konumunda bulunan *kaç* sözcüğü, (32) numaralı örnek dışındaki tüm kullanımlarda *neñg* sözcüğünün sıfatı durumundadır ve dolayısıyla *kaç neñg* söz grubu cümlede özneyi oluşturmaktadır.

(34) ay ilig bu kaç neñg kerek begke kör / buğunka sevülse orun bolsa tör KB 2071.

“Halk tarafından sevilmesi ve itibar görmesi için, ey hükümdar, beyin şu *birkaç* şeye sahip olması lazımdır.”

(35) kerek hayl başıñga bu bir kaç kılık / itilse işi ötrü tüzse yorık KB 2323.

“İşinde muvaffak olması ve gidişinin düzenlenmesi için kumandanda şu *birkaç* vasıf bulunmalıdır.”

(36) bu kaç neñg kerek kim atansa şacīb / kişi başlasa yolka öñgdün keçip KB 2485.

“Hâcib olmak ve öne geçip, insanlara yol göstermek için, şu *birkaç* şey lazımdır.”

(37) bularda basa kaç kutu bar adın / baқа көрсе bilgi biligde öñgin KB 4355.

“Bunlardan sonra daha *birkaç* zümre vardır; dikkat edersen, birinin bilgisi diğerinkinden farklıdır.”

KB 337, 1434, 2309; DLT [BA] I 321-9, 321-13.

2.1.1.3.2. Yüklem İçerisinde *kaç* Soru Sözcüğü

Sözcük, cümlede yüklem olarak kullanıldığı aşağıdaki (38) – (41); yukarıdaki (17) ve (25) numaralı tanıkların tümünde cümlede yüklem içerisinde yer almıştır. Aşağıdaki KB’den alınan (38), (40), (41) numaralı tanıklarda *kaç* sözcüğünün

bulunduğu söz grubu *ol* zamiriyle sonlanarak cümlede yüklem olmuştur. (39) numaralı örnekte ise *kaç aylık amul menzil* (birkaç aylık istirahat menzili(dir)) biçiminde olan yüklem devrik yapıda olduğu gözlenmektedir. Sözcük, yukarıdaki SDB'den alınan (17) numaralı tanıkta içerisinde bulunduğu söz grubu sonundaki *bol-* yardımcı fiili nedeniyle yüklem konumundayken DLT'den alınan (25) numaralı tanıktaki *kaç türlüğ neñğ* yapısının bütünü yüklemidir.

(38) bu ay toldı aydı mañğa berk kişen / bu bir kaç neñğ ol kör bireyin nişan KB 702.

“Ay-Toldı dedi: -Benim için bağ ve köstek olacak *birkaç* şey vardır; bak, onları belirteyim.”

(39) ata arkasındın toğulsa oğul / ana karnı menzil kaç aylık amul KB 1387.

“Çocuk babasının sulbünden çıktıktan sonra, ana karnı onun için *birkaç* aylık istirahat menzildir.”

(40) ay ilig tapuğçı bu kaç türlüğ ol / seçe ađra tutğıl yañğılması yol KB 5515.

“Ey hükümdar, hizmetkâr *birkaç* türlüdür; bunları seç ve ayrı ayrı muameleye tabi tutarak hizmet gördür, yollarını şaşırmasınlar.”

(41) açın ma bu il buğnı kaç türlüğ ol / mumı ağra tutğı açuğ bolsa yol KB 5550.

“Bir de memleketin ahali *birkaç* türlüdür; herkesin rahatça çalışabilmesi için, bunlara ayrı ayrı muamelelerde bulunmalıdır.”

SDB 630; DLT [BA] I 476-25.

2.1.1.3.3. Nesne İçerisinde *kaç* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (42) – (46) ve yukarıdaki (10), (12), (29) numaralı tanıklarda nesne içerisinde yer almıştır.

(42) sañğa kaç ağız söz özüm sözleyin / unıtma anı sen meniñde kiğin KB 6085.

“Sana *birkaç* söz söyleyeyim, sen bunları benden sonra da unutma!”

(43) ay ilig bu beglik uzun kolsa sen / kaç iş kıl kaç iş koğ kılur erse sen KB 1450.

“Ey hükümdar, bu saltanatın uzun sürmesini istersen, şu *birkaç* işi yap, şu *birkaç* işi de bırak.”

(44) bu kaç neñg küdezgil küdezildi il / uzun turğa beglik sañğa birge il KB 1454.

“Bu *birkaç* şeye dikkat edersen, memleket gözetilmiş olur; saltanat uzun sürer ve sana sulh ve sükûn temin eder.”

(45) özüñg dünyā ‘uqbi bulayın tise / bu kaç işni koçma qatıǵlan usa KB 2157.

“Dünya ve ahireti, bunların her ikisini birden bulmak istersen şu *birkaç* işi bırakma; muktedirsен bunları yerine getir.”

(46) velikin bu bir kaç müni bar açın / özüñ barsa yası ma kelgey kiğin KB 3737.

“Fakat bunun *birkaç* kusuru da vardır; eğer ben oraya gidersem, bu iyilikleri zararlar takip edecektir.”

KB B 53, 343, 852, 2932; DLT [BA] I 321-10.

2.1.1.3.4. Dolaylı Tümleç İçerisinde *kaç* Soru Sözcüğü

kaç soru sözcüğü aşağıdaki (47) – (49) numaralı tanıklarda, aynı grupta yer aldığı, kendisinden sonra gelen sözcüklerin sonundaki *+de* ve *+ke* durum ekleri nedeniyle; yukarıdaki (8) numaralı tanıkta, aynı grupta yer alan *üze* sözü nedeniyle cümlede dolaylı tümleç konumundadır.

(47) bu kaç neñgde begler yırak tutǵu öz / atı artamasa yorık bolsa söz KB 2063.

“Adının kötüye çıkmaması ve sözünün itibarını kaybetmemesi için, beyler şu *birkaç* şeyden kendilerini uzak tutmalıdır.”

(48) ay ilig Sâciblarğa saklanǵu ol / bu kaç yirde artuq qatıǵlanǵu ol KB 2503.

“Ey hükümdar, hâcibler *birkaç* yerde ihtiyatlı olmalı ve bu hususlarda çok gayret etmelidirler.”

(49) ay ilig kaç işke er öğrüm tile / bağırsağ közi toq uvutu bile KB 2927.

“Ey hükümdar, şu *birkaç* işe sadık, gözü tok ve haya sahibi, seçkin insanlar ara.”

KP LXXIX-4.

2.1.1.3.5. Zarf Tümleci İçerisinde *kaç* Soru Sözcüğü

kaç soru sözcüğü, kendisiyle aynı grupta yer alan aşağıdaki (50) – (54) ile yukarıdaki (1) – (7), (15), (16), (20) – (24) ve (27) numaralı tamklarda zarf tümleci içerisinde yer almıştır. Sözcük, bu görevi aynı grupta yer alan *kata*, *yıl*, *kün*, *bere* “mil” gibi sıklık, zaman ve ölçü bildiren sözcüklerle *birle* ve *üze* edatları nedeniyle üstlenmiştir.

(50) eviñge kelip kirdi köñgli tüşük / kapuğ yaptı kaç kün saşınçın tügük KB 1563.

“Gönlü sıkıntı içinde, gelip evine girdi; *birkaç* gün herkese kapısını kapalı tutup, kederi ile başa kaldı.”

(51) yime ketçi kaç kün bu sözke adın / saşındı ilig baqtı ödsün kişin KB 4933.

“Bu konuşmadan sonra yine *birkaç* gün geçti; hükümdar iyice baktı ve işin ilerisini ve gerisini düşündü.”

(52) yime serdi kaç kün bu ögdülmişe / saşınç kaçdu birle yorıdı tuşa KB 6275.

“Ögdülmiş yine *birkaç* gün sabretti; keder ve endişesini içine akıttı.”

(53) saşınç kıldı kaç kün bu ögdülmişe / keçürdi bu kaçdu yazıldı çaşa KB 6340.

“Ögdülmiş *birkaç* gün yas tuttu; matem günleri geçince nihayet biraz kendine geldi.”

(54) sañga tegdi kaç kün bu kaçdu saşınç / tegümedinğ işke işinğ ne erinç KB 6350.

“Bu *birkaç* gün kaygı ve keder içinde kaldığın için, sen de işle pek meşgul olmadın; acaba işler nasıl gidiyor.”

AY 202/3, 389/12; HT III 764; Tug. Hüen. V 36-16, 46-19, 51-3, VI 45-11; HT VII 647, VIII 043; KP XXIII-8, XXXIII-6; Jin’. D 268; Man. III 6-2; DLT [BA] I, 321-13, 498-20.

2.1.1.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar

(55) .../// suparıka inçe ... (tö)zünüm kaç yanğlıg ... M 36-30.

“... şöyle (dedi:) ‘... Asilim, *kaç* çeşit...”

(56) [*] kutluğ siz titinğ *kaç*[*..] erser qarı-maşağgaz kelgey [..] MTT 591.

“Kutlu kişisiniz. Vazgeçin. ne . . .-sa yaşlanacaksınız.”

2.1.2. kaçan Soru Sözcüğü

Temir, sözcüğün “ne zaman; iken, ...-dığında, olur olmaz” anlamlarında kullanılan soru ve ilgi zamiri olduğunu belirtir (1956: 263).

UTS 106'da sözcüğün yapıtlarda "ne vakit, ne zaman, vaktaki" anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

DTS 400b'de, sözcük için “ne zaman; nasıl; -dığı zaman” karşılıkları verilmiştir.

EDPT 592a'da türemiş olduğu belirtilen *kaçan* sözünün soru ve zaman zarfı olarak “ne zaman; her ne zaman” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcüğün yapı açısından belirsiz olmasına karşın *kaç* ve *ka:ñu vb.* sözcüklerle köken bağı olduğuna değinilmiştir. Yapıtta, ayrıca Uygurcadaki *kaçan... tegdiler erser* “... ulaştıklarında”; *kaçan yalañuk ajunıta tuğmakı bolsar; kaçan kayu küin (sonrasındaki şart unsuru ile)* gibi yapılara da değinilmiş; bu kullanımda soru ifadesinin açık olarak görülmediği, Karahanlıcada ise belirgin bir “ne zaman” anlamı taşıdığı belirtilmiştir.

Türk Dilinde Edatlar adlı yapıtta, kaç soru sözcüğünün sayı ve miktar ifade ettiğine değinilerek değişik dönem ve alanlardaki kullanımına örnekler verilmiştir (Hacıeminoğlu 1992: 271).

Orhon Türkçesi Grameri'nde, arkaik soru zamiri **ka(n)*'in çekimli biçimleri ya da türevleri içinde sayılan sözcüğün “ne zaman” anlamını taşıdığı belirtilmiş, ayrıca ilerleyen bölümlerde, sözcük belirsizlik zamirleri içinde de değerlendirilerek burada, sonrasındaki şart ifadesiyle birlikte sözcüğün “ne zaman olsa, er ya da geç” anlamını kazandığı belirtilmiştir (T. Tekin 2000: 128, 129).

A Grammar of Old Turkic adlı yapıtta, “ne zaman” anlamında kullanılan sözcüğün, **ka* soru zamirine getirilen eşitlik eki ve araç durumu ekinden oluştuğu bildirilerek (*ka+ça+n*) soru sözcüğü olarak nadiren kullanıldığından daha çok “zamanda bir noktada, ...-dığında” anlamında belirsizlik ifade ettiğinden söz edilmiş, *-sAr* ve *-dOkdA* yapılarıyla birlikte kullanılarak geçici cümleler kurduğu söylenmiştir (Erdal 2004: 215).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
3	102	6	1	-	215

Sözcük, incelenen metinlerden AY'de kırk dokuz; BTT 13'te bir; HT (ve Tug.Hüen)'de yirmi sekiz; IS'de beş; Jin'.'de beş; KP'de iki; MT'de bir; M'de iki; SDB'de bir; TT dizisinde beş; U dizisinde dört; UT iki; KB'de yirmi sekiz; DLT'de sekiz; Ku.T.'de yüz yetmiş beş ve AH'de dört kez kullanılmıştır.

Toplam: 327

2.1.2.1. *kaçan* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.2.1.A. Sözcük cümle içerisinde aşağıdaki (57) – (80) numaralı tanıklarda olduğu gibi *kaçan...-sA(r)* yapısında kullanıldığında şarta bağlı “...-*DIĞIndA*” anlamını kazanır. Ancak, (64) ve (70) numaralı tanıklarda olduğu gibi kimi örneklerde bu şarta bağlılık sezilmemektedir. Bu işlev, çoğunlukla *kaçan ...-sA®* yapısından sonraki ana cümle yüklemine gelecek zaman, geniş zaman ya da emir kiplerinden birini aldığı anda karşımıza çıkmakla birlikte kimi zaman geçmiş zaman kipli yapılarda da karşımıza çıkmaktadır. Ana cümlenin geçmiş zamanlı olması da temelde eylemin şarta bağlı olmadığına göstergesi olarak düşünülebilir.

Yapı	<i>kaçan ...+-sA(r)+(Çoğunlukla gelecek zaman ve geniş zaman ifade eden yapı ya da kip)</i> ⁸ kaçan...+F-ŞE+F-KE
Anlam	(Çoğunlukla) Eğer gerçekleşirse ...- <i>DIĞIndA</i>

- (57) [kırk(1)z]: küç[l(ü)g k(a)ğ(a)n : y(a)ğ(ı)m(ı)z] boltı: ol üç k(a)ğ(a)n: ögl(e)ş(i)p :(a)ltun yış üze
: k(a)b(1)ş(a)l(ı)m t(e)m(i)ş : (a)ña ögl(e)ş(m)iş : öñre türk k(a)ğ(a)nğ(a)ru : sül(e)l(i)m t(e)m(i)ş :
(a)nğ(a)ru sül(e)m(e)s(e)r : *kaç* n(e)ñ (e)rs(e)r⁹ (KAÇAN ENĞİRSER) : ol b(i)zni [k(a)ğ(a)ni

⁸ Sayıca az olmakla birlikte *kaçan ...+-sA(r) ...-miş kergek* ve *kaçan ...+-sA(r) ...-dl* gibi yapılara da rastlanmaktadır.

⁹ Tunyukuk yazıtının 20. ve 29. satırlarındaki :𐰽𐰪𐰭𐰫𐰾𐰌: ibaresi ile 21. satırındaki :𐰽𐰪𐰭𐰫𐰾𐰌: ibaresini Giraud, “kaçan anjirsär (çevremizi kuşatırsa)” (1961: 55); Ergin “kaçan [n]eñğ (ne zaman bir şey olsa)” (1996: 55, 57; 94, 95); Tekin, “kaç neñğ (20. ve 29. satırlar) ve kaçan neñğ(21. satır (ne zaman olsa)” (1994: 9, 11, 13); Rybatzki “k(a)ç n(ä)ñ (passiere was auch immer= her ne ise)” (1997: 53, 60; 103, 108) biçiminde okumuştur. Bizce Giraud’un okuyuşu daha uygun görünmektedir. Uygur dönemi metinlerindem Man I 16-11 ve 32-6’da *𐰽𐰪𐰭𐰫𐰾𐰌* biçiminde görülen sözcük burada *kaçanañğ* olarak okunmuş; Man. III 7-5’te *kaçanañğ* biçiminde alınmıştır. M 110-7’de de görülen ve Tekin’in *kaçan neñğ* biçiminde okuduğu sözcüğü Erdal, *kaçanıñğ* olarak almakta ve *hiçbir zaman* anlamında kabul etmektedir (2004: 216 vd.)

(a)lp (e)rm(i)ş : (a)yğuçısı bilge (e)rm(i)ş: k(a)ç(a)n n(e)ng (e)rs(e)r (KAÇAN ENĞİRSER) :
öl(ü)rt(e)çi köök T 20, 21.

“Kırgız güçlü kağan düşmanımız oldu, bu üç kağan birbirine akıl danışıp ‘Altay dağları üzerinde buluşalım!’ demişler. Şöyle akıl danışmışlar: ‘Doğu Türk kağanına doğru ordu sevk edelim!’ demişler, ‘Eğer onların üzerine ordu sevk etmezsek, her ne olursa olsun, onlar bizi, kağanları cesur imiş, sözcüleri de akıllı imiş, her ne olursa olsun öldüreceklerdir....’”

(58) türğ(i)ş k(a)ğ(a)nta : küür(e)g k(e)lti: s(a)bi (a)nt(a)ğ : öngd(ü)n k(a)ğ(a)ng(a)ru: sü yorıl(ı)m
t(e)m(i)ş : yor(ı)m(a)-s(a)r : bizni: k(a)ğ(a)ni (a)lp (e)rm(i)ş: (a)yğuçısı: bilge (e)rm(i)ş : **k(a)ç**
n(e)ng (e)rs(e)r (KAÇAN ENĞİRSER) bizni : öl(ü)rt(e)çik ök : t(e)m(i)ş: T 29.

“Türğiş kağanından kaçak geldi. Sözlere şöyle idi: ‘Doğu kağanına karşı sefer edelim’ demiş. ‘Sefer etmezsek, kağanı cesur imiş, sözcüsü akıllı imiş, her ne olursa olsun bizi mutlaka öldürecekler’ demiş.”

(59) .. **kaçan** birök montag osuğ-luğ tnl(ı)ğlarığ körü y(a)rılıkasar .. ötrü anta k(e)ntünüñ
asankılığ uzun yoltağı adınlarğa asıg tusu kılğalı küsüşlüğ maytrı edgü ögi sakınçınıñ küçinte ol
tnl(ı)ğlar üze olarıñg ok tümke y(i)ti töz yıldızarınıñ tenğinceAY 34
s/17.

“Eğer bunun gibi canlılara bakarak buyurursa.. sonra kendinin hesaplanamayacak kadar uzun yoldaki yabancılara yarar sağlamak, yardım etmek için istekle, şefkat dolu iyi düşüncelerinin gücü sayesinde o canlıların bütününe yedi temel unsur kadar.....”

(60) .. **kaçan** birök ol tnl(ı)glar ol antag ağır ayıg kılınçlarıntın arınmak tile-ser öz kılmış kılınçlarıñga
ertingü uyadsar aymansar .. kin keligme üd-teki ayıg yavız tüş birgüsinge artukrak korksar
belingleser :: ötrü ol tnl(ı)glar k(a)ltı başda tamtulmuş tonta tutunmuş köyer otug öçürgeli
tavranurça ol tsuy irinçü ağır ayıg kılınçlann aç a yada ökünü bilinü kşantı kılmış k(e)rgek :: AY
141/2.

“Eğer o canlılar, bunca ağır kötü davranışlarından arınmak isterlerse .. kendi davranışlarından utanıyor ve ürkiyorlarsa, gelecekteki ağır ve kötü karşılıklarından korkuyorlarsa.. işte o zaman ve o canlılar nasıl ki baştan aşağıya tutuşmuş olan ateşi söndürmek için acele edilirse onun gibi, kötü ve ağır günahlarını anlayarak, anlatarak, bilerek ve pişman olarak tövbe etmiş olmalılar.”

(61) .. birök ol küsemiş küsüşü kanmagaça erser ikileyü yene aşnukı torüçe kılson .. **kaçan**
küsüşü kanguça erser .. ötrü antada kin ürüg uzatı bo d(a)r(a)nı nomug unitmadın tutmuş
k(e)rgek tip y(a)rılıkadı:: AY 362/14.

“Eğer istekleri gözü doymayacak kadar çoksa ikinci kez önceki öğretilere göre davranışın.. isteği, doycak kadar olduğunda.. sonra sürekli bu sihirli öğretiyi unutmadan tutmuş olmalıdır, dedi.”

(62) .. **kaçan** t(e)ngriler kuvragınga katılıp asurılar .. birle süngüşgeli ugrasar sizler .. <ürüg uzatı>
sizler ok utdaçı yigedte-çi bolgay sizler .. AY 405/10.

“Tanrılar topluluğuna katılarak şeytanlarla savaşırsanız.. işte o zaman sizler sürekli kazanacak ve üstün tutulacaksınız.”

(63) .. **kaçan** m(e)n oglum çanarşabıdın bo savıg eşidü teginser m(e)n ötrü anga oglum s(e)n t(e)rkin tavrı barıp ol kişiğe kün kunte ming yüzer karşıpan altun birgil tip tutuzgay m(e)n .. AY 442/7.

“Ben oğlum Çanarşabıd’ın bu sözünü duyarsam, işte o zaman ona ‘Oğlum, sen acele ile hemen giderek o kişiye her gün sayısız altın ver’ diye.”

(64) : men uluğ küsüşin bu çintamani erdini alıp siziñge poşı berür men siz **kaçan** bur-an kıtın bulsar siz meni tit-meñg kutğarın siziñge kutunuzta bu suyluğ et’öz-de ozalım kurtulmak yol-ka teginelim .. KP LI-5.

“Ben büyük bir istekle bu çintamani mücevherini alıp onu size sadaka olarak veriyorum. Siz Buddha’nın sonsuz mutluluğunu elde ettiğiniz zaman beni reddetmeyin, beni kurtarın! Sizinle, yararlı gücünüz (kut) sayesinde, bu günahlı bedenden kurtulalım ve kurtuluş yoluna ulaşalım!”

(65) ötrü tegin ol beş yüz kıol-tğuçı-larağ aşın suvın tonı ’etüki kıopı tüketi kııl-tı barça-kan -umarı sav kıodtı ekkileyü siler-ni körüş-megey men **kaçan** bur-an kıtı-n bulsa men siler-ni barça anta kıutarga men tep tedi.. .. KP LXXVI-4.

“Sonra prens beş yüz dilenciye (gereksinim duydukları) gıda, su, giyecek ve ayakkabıları, eksiksiz sağladı. Hepsine veda (teselli veya son dilek) sözleri söyledi: ‘Bir daha sizinle karşılaşmayacağım. Buddha’nın sonsuz mutluluğuna eriştiğim zaman (erişirsem?), o zaman hepimizi kurtaracağım’ dedi.”

(66) [.....] ötüüt savda ... [inçe sözley]ür , **kaçan** bo bodisatv]lar körki batıp [.....] ança-ta burhan [nomı alk]ınur tep amtı [küntün]ki bodis(a)tv batıp kögüz-[ketegi çö]kmiş [...] ol bodi sögüt [erser] , aşvant sögüt ol HT III 352.

“... bir rivayette şöyle anlatılmaktadır: ‘Bu Bodhisattvaların heykelleri batıp görülmez olduğu vakit Buddha öğretisi yok olacak.’ Şimdi güneydeki Bodhisattva batıp göğsüne kadar gömüldü. Bodhi ağacı, incir ağacıdır.”

(67) **kaçan** [.....] tüşser ötrü bodi sög[üt]--üç [...] kıodup yuyur-lar HT III 367.

“Yaprakları dökülünce Bodhi ağacının [üzerine] süt dökerek yıkarlar.”

(68) bu muntağ /nom/ istemek-lig küsüşüm-ke ...ksiz iyin ögirip üküş açı/ğ/ /ayağ/ yol-ta krgeklign tükel /bird/i : yana inçe tip küsüş /ö/ritdi : samtso açarı **kaçan** /yan/turu evrilip kelser : kıoço da

yolap ertzün : bu küs/üş/ /imin/ adınıştı kılmazun tip munçulayu tutuz-dı erdi : Tug. Hüen V 39-15.

“Bu türden isteklerime ...-den dolayı sevinip saygı ve mükâfat gibi gerekli her şeyi verdi. Sonra yine, ‘Tripitaka Ustası geri dönüp geldiğinde Koço’yu görüp, geçsin. Söylediklerimden başkasını yapmasın.’ diye ısrar etti.”

(69) **kaçan** ... şakimuni tñgri bur-an nom/ı/ alķınsar bu çintan tñgri bur-an sagari pryana-ka kirür tip munılayu söz-leyür Tug. Hüen. V 84-15.

“‘Şakyamuni Burhan’ın öğretisi tükendiğinde bu sandal Tanrı Burhan’ın okyanus (gibi) manastır hücrelerine girer’ diyor.”

(70) samstso açarı üç biş kün munta arıķın tınturuz un : **kaçan** çuu-‘anğ balıķ-ka barıp biz () ... künğvugısa sanğram-da ornaşsar ... ne krgekin barça bir kalısız ... li öge birz-ün tip tutuz/dı/ Tug. Hüen. VI 18-7.

“‘Tripitaka Ustası birkaç gün burada yorgunluğunu gidersin, Çuu-nan kentine gidip Kungvugısa adlı manastıra yerleştığımızda ne gerekiyorsa eksiksiz versin.’ dedi.”

(71) tirilip kelirler **kaçan** tamu(luğlarığ) içürser tikişü saçışu ... ö / / — taş(ğ)aru öntü(p) ... terinğ kozluğ yol/— ... —lığ .. kaçarlar ... —da tüşerler ... M 86-2.

“Dirilip gelirler. Cehennemliklere içecek şey verildiğinde birbirleriyle itişip, vuruşup dışarıya çıkıp... derin ve alevli yol kaçarlar düşerler.”

(72) **kaçan** kayu ödün umuğumuz ınağımız uluğ yrıķançuçı könğüllüğ kanğımız tñgri tñgrisi maitri bur-an bu yırtinçüke ine yrıķasar . ol oķ oğur-ta maitri tñgri bur-an üskinte kolti sanınça ar-ant-lar ödinte bu meniñğ kşanti kılıp arımaduķ tsui irinçü-lerimin boşuğ kılup birdem oz-up kütrolup maitri bur-an-ta bur-an kütinğa alķış alıp... TT IV 45.

“Umudumuz, inancımız, bağışlayıcı yüce gönüllü Hanımız Tanrılar Tanrısı Mayrı Burhan bu dünyaya inerek bağışladığında, Mayrı Burhan huzurunda sonsuz sayıda azizler zamanında benim tövbe edip temizlenemediğim günahlarımı bağışlayıp, onlardan kurtularak Mayrı Burhan’ın asaletine hayır dualar ederek...”

(73) **kaçan** kişi-li nom-lı ikiğü-ni tarķarsar . bar-lı yoķ-lı birle koterser baştınķı erür bo yörüğ artuķ taķı negü-lüg ol Jin’. A₂ 32, B 2.

“Kişiyi ve öğretiyi birlikte uzaklaştırdığında; varı ve yoğu birlikte giderdiğinde ilk izah işte budur. Başka nedir ki?”

(74) *birök törtünç kat sınığdağı kalıg kaçan buşulsar : örteñser : anta bitimiş ujik-lar şlok-lar egsüser tüşser : ötünür biz kin ödteki yalañguğ-lar-nıñ töz-in bo bitig-te körüp ötügümüz-ni sıkurup : ikileyü anı ornadzun-lar : Jin'. A₂ 35.*

“Göğün dördüncü katı bozulsa, yansa, orada yazılmış harfler, mısralar eksilse, düşse; bizden sonra gelecek insanlardan, özü bu kitapta görüp, söylediklerimizi ciddiye almalarını ve ikinci olarak onu (bu kitabı) düzeltmelerini rica ediyoruz.”

(75) *.... kaçan kişi m(e)nsizin bilü tükeşer : / ötrü tözün yollar aqınka uzatı tire-nür / Jin'. B 109.*

“Kişi ne zaman bensizliğini bilerek yok etse soylu yollar her zaman akıntıya direnir.”

(76) *kaçan birök yoqağdursar b/...-lanmaq saqınç-ıg : / tegimlig ... Jin' D 263.*

“Kişi, ...-lanma düşüncesini ne zaman yok etse...”

(77) *kaçan yaron yarodı erser balıq-ka kirip ört idğuçı öñgidün tovrar () temiş teg öz siñgil-leri sundari kız-ıg yölemsinip ün ködürüp qağğ urlamsınu arıg-ımız sundari-ni yağı mu eltđi yıglamsınu büdün balıq uluş içinte uluğ tikirdı soğirt turgurđı-lar •• IS 227.*

“Gün ağardığında kente girip, ateş gönderen acele eder, dedikleri gibi kendi kızı olan Sundari’yi koruma isteğiyle ‘temiz kızımız Sundari’yi düşman mı kaçırdı’ diye bağırıp feryat ederek bütün kentte bir arbede çıkardılar.”

(78) *kaçan yete kün ertdi erser kamağ tırđı braman-lar . qasğanmış bulmuş qasğanç-lıg-in sanı koñgöl-in üleşgü ugrınta kamağun için ar-a saışıp kañğamaz teñgri teñgrişi bur-an-ka yala yañgrağı kodğu üç-ün kadaş-ları sundari-ni öz-leri ök ölümiş-lerin bekiz belgülig üñdürüsü inça tep sösleşdi-ler •• IS 347.*

“Yedi gün geçtiğinde dindar olmayan Brahmanlar, kazandıklarını paylaşma anında Hanımız Tanrılar Tanrısı Buda’ya iftira attığı için kardeşleri Sundari’yi öldürdüklerini açıkça itiraf ettiler.”

(79) *kaçan ol moğoç-lar bidil-ım-ka tegdiler erser ol yultuz tebremedin şük turdı U I 6 7.*

“O büyücüler Bedelhem’e vardıklarında o yıldız hareket etmeden sabit bir şekilde durdu.”

(80) *.. birök qayu-ta kaçan yalañguğ ajun-ınta toğmağ-ı bolsar yme .. anta irinç çıkay bolup toğa teglög yme bolgay.. U II 29 12.*

“Fanilerin dünyasında ne zaman doğsa, orada yine sefil ve fakir olarak hastalıkla yaşayacak.”

(81) .. birök qayu-ta **raçan** yalañguğ ajun-inta toğmağ-ı bolsar yme .. anta irinç çıqay bolup toğa teglüg yme bolgay.. U II 30 38.

“Fanilerin dünyasında ne zaman doğsa, orada yine sefil ve fakir olarak hastalıkla yaşayacak.”

(82) ulatı bu bu tınlğ-lar ajun-inta neñg **raçan** erser toğmay- bolmaz tip belgülig ol U II 35 25.

“‘Böylece bu dünyada hiçbir zaman doğmayacaktır’, denilerek belgelenmiştir.”

(83) (...) **kaçan** birök utğurağ teginğülüg ödi gölüsü kelser . . neteg ğılmış erser az ///[ayı]ğ tüş birür yine ök tıñri burhan inçe tip yarlığadı . . U III 89 13.

“Gitme zamanı geldiğinde, nasıl yapmışsa az /// kötü karşılık verir. Yine Tanrı Burhan şöyle buyurdu: (...)”

(84) **kaçan** qayu kün elig [yėti] kolti [altı] yüz [tümen] yıl-l[arın]ğ ert] -me[kin]ğe altı paramit-liğ uday tağ-nıñg töpüsinte sarvatyan tükel bilge bilig-[lig] kök qalığ-nıñg yüzün-[te sekiz yigirmi türlü] eñg[ey]ük edğülüg tilgenin étılmış biligsiz biliglig qarañguğ qarañı-ıg qalısız [yinte]m tarqardaçı nomluğ y(a)ruq-[ın beş ajun tınl(ı)ğ]-lar [o]ğlanıñğa tüzü yada yarlıqadaçı maitri burhan-liğ kün t(e)ñri bo yertinçü yer s[uv]d[a] tuğa b(e)lgüre y(a)rılıqasar (...) bolzun MT H122.

“Onlarca gün, sayısız yıl geçtiğinde Uday Dağının tepesinde Sarvatyan adlı eksiksiz bilgi sahibi göğün on sekiz türlü özel, iyi tekerleğini, süslenmiş, kötü bilgili karartıyı hiç bırakmadan bütünüyle giderici öğretili parlaklığını beş dünyanın insanlarına yayarak buyurucu Maytrı Burhanlı Gün Tanrısı bu dünyada buyursa Olsun.”

(85) ayurlar: bittimiz **kaçan** hālī bolsalar ısrurlar siziñg üze ernekleri uçını övkedin Ku.T. 25/1a1.

“(...) ‘inandık’ derler. Ama kendi başlarına kaldıklarında, size karşı kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar.”

(86) neteg bolğay **kaçan** keldürse-miz qamuğ ümmetdin tanuqluğ keldürse-miz seni bu ögür üze tanuq Ku.T. 26//16b3.

“Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şahit yaptığımız zaman, bakalım onların hālī nice olacak!”

(87) **kaçan** bërse siz olarka terlerini küdezigliler zinā kılmaglılar hem tutmaglılar örtügli düşmanlar kim kim tansa imānka çın-oq yoqaldı anıñg ‘ameli ol aḥiret içinde ziyānlıglardın Ku.T. 27/19b3.

“mehirlerini verdiğiniz zaman; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Her kim de inanılması gerekenleri inkâr ederse, bütün işlediği boşa gider. Ahirette de o, ziyana uğrayanlardandır.”

- (88) **kaçan** okınsa kur'an kulağ tutuñlar añgar hem tek turuñlar bolğa kim yarlıkañğa sizler Ku.T. 28/62b2

“Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.”

- (89) bütünlükün mü'minler anlar kim kaçan yād kılnsa Tanğrı qorqar köñgülleri **kaçan** okınsa olar üze [âyâtları] arturur olarka bitmek İdileri üze köñgül ururlar Ku.T. 28/65a1.

“Mü'minler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. O'nun âyetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler.”

- (90) negü ötnü alsa yana birse terk / añgar birgeler neñg **kaçan** kolsa terk KB 2805.

“(Bir kişi) ricayla aldığı bir emaneti iade ederse (kendisinden alınanı) istediğinde, ona da o emaneti verirler.”

- (91) ülegü neñg er tutğu begler qalın / **kaçan** qolsa tutğay yağısı ilin KB 3030.

“Beyler mal dağıtmalı ve çok asker tutmalıdır; ne zaman isterse, düşmanın memleketini ele geçirir.”

- (92) tilek birle mañgsa yırağ yir yaqın / **kaçan** körse yüzün bulur can ilek KB 3325.

“İstekle yürüyünce, uzak yer yakın olur; arzuladığı yüzü görünce, can sahibini bulur.”

- (93) **kaçan** söz sorar erse begler sañğa / uzatma sözüñni ay ersig toñğa KB 4126.

“Beyler sana bir şey sorarlarsa, ey cesur yiğit, cevap ver, fakat sözünü pek uzatma.”

- (94) meniñg evke kelmek turur ol mañğa / **kaçan** kel tise sen kelir ol sañğa KB 5019.

“O benim evime gelecek; ne zaman gelmesini emrederseniz, o zaman huzuruza çıkacaktır.”

- (95) bulğa9 öküş bolsa **kaçan** biligiñg yiter / yañğsa9 telim sayrab anı tamğa9 9atar DLT [BA] I, 467-8.

“Karışıklık çok olduğunda bilgin kaybolur, yanlış çok söylerse ağzının kurumasından çenesi yorulur.”

- (96) **kaçan** körse anı türk / budun añğa anıñg aydaçı / munar tegir uluğluk / mundanaru keslinür DLT [BA] I, 352-10.

“Onu Türk boyları görse, bu adam için ‘büyüklük buna yaraşır ve ululuk bunda kesilir’ der.”

(97) sen *kaçan* barsa sen DLT [BA] III, 207-22.

“Sen ne zaman gidersen.”

(98) *kaçan* barsa sen denir ki ‘gitmiş olsaydın, gitseydin’ demektir DLT [BA] I, 403-13.

AY 34ş/18, 191/2, 319/4, 395/16, 395/23, 412/14, 415/19, 433/15, 442/7, 442/15, 526/1, 544/19, 550/14, 584/19, 592/11, 625/7; U III 58 12, 86 18; Ku.T. 30/70al, 28/56a2, 37/84bl, 25/lal, 25/20b3, 26/5a3, 26/16b3, 26/29a3, 26/32a2, 26/34bl, 26/48b3, 26/50al, 26/52bl, 26/61bl, 26/67b3, 26/68b2, 26/69a2, 26/71a2, 26/71bl, 26/95a2, 26/97a2, 27/19b3, 27/20b3, 27/35b2, 28/13b3, 28/61 a3, 28/62al, 28/62b2, 28/65al, 28/71b3, 28/76a2, 28/80b2, 29/4a3, 29/5a2, 29/29a3, 29/61a3, 29/64bl, 29/65al, 30/21b3, 30/38bl, 30/49b2, 30/55b2, 30/55b3, 30/57a3, 30/70a1, 31/14a 2, 31/22b2, 31/26a2, 31/28a3, 31/29bl, 31/75b3, 31/77a3, 31/77b2, 32/6al, 32/34a3, 32/35bl, 33/5bl, 33/7bl, 33/11a2, 33/16a3, 33/16bl, 33/17a2, 33/31b3, 33/57a 1, 33/58a1, 34/8b3, 34/9b2, 34/19b2, 34/24bl, 34/45a3, 34/72a3, 34/82b3, 34/83a3, 35/3a2, 35/3b2, 35/6bl, 35/18bl, 35/20bl, 35/29a3, 35/43a2, 35/63b3, 35/68a3, 35/72a3, 35/83b2, 36/22a3, 36/26b2, 36/29a2, 36/32b2, 36/41a3, 36/42b3, 36/53al, 36/92al, 36/102a2, 36/106a3, 37/6a3, 37/6bl, 37/15bl, 37/16al , 37/17a3, 37/19b2, 37/35b3, 38/5al, 38/6b2, 38/7a2, 38/8al, 38/57a2, 38/59a2, 38/60a2, 38/64b3, 38/76al, 30/59bl, 30/75b3, 30/76a2, 30/79b3, 30/85al, 30/86al, 34/19bl, 35/6a2, 35/25b2, 37/14al.

§ 2.1.2.1.B. Yalnızca Budist Uygur metinlerinde yoğun olarak görülen bir özellik olarak kaçan soru sözcüğü cümle içerisinde *kaçan...-DUkDA* yapısında kullanıldığında çoğunlukla geçmişte gerçekleşen “...-DIğInDA” anlamını kazanır. Geçmişte gerçekleşen eylemin cümledeki bir diğer göstergesi, cümlenin geçmiş zamanlı olmasıdır. (99), (100), (102) – (111) ve (113) numaralı tanıklar *kaçan...-DUkDA ...-DX (IAr)* türünden kullanımlardır. Bunun dışında kalan (101) ve (112) numaralı tanıklarda ise cümlenin yüklemi geçmiş zaman dışında emir kipiyle çekimlenmiştir.

Yapı	<i>kaçan ...+-DUkD A ...+(Çoğunlukla geçmiş zaman ifade eden kip)</i>
	kaçan+F-ZFE+F-KE
Anlam	(Çoğunlukla geçmişe ilişkin) ...-DIğInDA

(99) :: *kaçan* y(a)run y(a)rudukda yme ök ulug tirin kuvrag üze tegriglep tapın-guluk udunguluk ed tavarlar alıp raçag(a)rh kentdi[n] singlar kutlug [gr(a)t(i)rakut atl(i)g] [ta]g erti erser .. "D..... barıp :: t(e)ngri t(e)ngri burkan [adakin]-[ta] yin[çürü töpün yükünüp] [yıd yıpar hua çeçek 'WY...] kılıp ..ongarula üç yolu tegzinip kitip birtin singlar olurup ayasın

kavşurup .. ağır ayamakın t(e)ngri t(e)ngrisi burkan yööninge titrü körüp inçe tip ötünti :: AY 94/4.

“Gün doğduğunda yine büyük cemaati toplayarak tapınmak için gerekli malzemeyi alıp Raçagarh adlı kent tarafındaki Grakırakut dağına ulaştı ve Tanrılar Tanrısı Burkan’ın ayağı önünde secde edip güzel kokularla, çiçeklerle bezedi. (Sonra) sağa doğru üç kez dönerek oturdular ve bağdaş kurdu.. Saygıyla Tanrılar Tanrısı Burkan’a doğru bakarak şöyle dedi.”

(100) **kaçan** öz ordusına kirtükde ya bokünki kün üze bahşımız şakımını t(e)ngri t(e)ngrisi burkan k(e)ntü özi mening tapıgımın ayagımın algalı ordumka karşımkı kirü y(a)rılıkadı.. AY 420/17.

“Sarayına ulaştığında bugünkü üstadımız Sakya Hükümdarı Tanrılar Tanrısı Burkan, hizmetimi ve saygımı almak için benim sarayıma girerek buyurdu..”

(101) :: bo d(a)r(a)nı üze ot birle kayınturmuş isig suvug yüz sekiz kata arvap çopunta kodup törtün yıngak bıntavır tartıp anta kin timin ol suv içinte kirip arıtı yunsun .. **kaçan** yuna tüketdükde ol yunmuş suvug mandal içinteki aş içgü birle suv-da töksün .. kaçan yunmuşda kin yangı arıg ton kedip mandaltın ünüp bir arıg ev içinte kirip ulug y(a)rılıkançuçı köngül-üg yügerü kılıp ayıgdın titilip edgüde yaratıngıka köni ongaru süziük köngül turgursun .. AY 478/7.

“Bu tılsımdan hareketle ilaçla (otla) kaynatılmış suyu sekiz kez büyüyle çevirip ilacından (otundan) ayırarak dört tarafa çeksın ve sonra o suyun içerisine girerek yıkansın. Yıkanması bittiğinde o suyu Mandala (büyülü yuvarlak kap) içindeki yiyeceklerle birlikte suya döksün. Sonra yeni elbiseler giyip büyü yuvarlak kaptan çıksın ve temiz bir eve girerek merhametli yüce gönlü yücelterek kötülüklerden arınarak iyi yaradılışa ve doğru gönle yükselsin.”

(102) :: **kaçan** yirke tegdükde bodıs(a)t(a)v yene inçe tip sakıntı .. inçip bo bars torukı küçsüzi ugrınta anın mini yigeli umaz tip ötrü bodıs(a)t(a)v örü turup inaru berü körüp bı bıçgu tilep bulmadı .. AY 616/15.

“Yere indiğinde, Bodisatav şöyle bu pars çok zayıf ve güçsüz olduğu için beni yiyemez, diye düşündü. Sonra ayağa kalkarak önüne arkasına bakındı, kesici alet, bıçak aradı (ama), bulamadı.”

(103) ... **kaçan** anta tegdük/te/... /i/lig klti t/i/p ertingü ög/irip/ tolp begin işi/n başın/ utru önüp biş mant(a)l ... yükünüp : öge aşırnt () ... layu uduz-up ordusına kigürti : Tug. Hüen. V 2-1.

“Oraya vardığında ... hükümdar geldi diye çok sevinip bütün beyleriyle, hanımlarıyla karşılayarak beş Mandala ... secde ederek saygıyla sarayına davet etti.”

(104) iki ilig-ler başın kıvrağ on bere yirke tegi-tuz-ğulayu ilti-ler : **kaçan/** ad(r)ılguluk yirke tegdükte öpüşüp yığlaşıp ıqlılamak ları sönmedi : Tug. Hüen. V 40-14.

“Topluluk, iki hanı, on mil uzağa kadar yolcu etti. Ayrılma yerine geldiklerinde öpüşüp

ağlaştılar, hıçkırıkları dinmedi.”

- (105) türk /yoçul bodun ertingü ayam-lig /bo/lı : inçü –an-dın berü neñg /u/lar-nı amırtkurgalı köntürgeli bolmadı : **kaçan** –an vudi atlg –an-ka teg**dükde** tolp süü sin tebetip kamağ küçin /ön/türüp qatıqlantı Tug. Hüen. VI 43-22.

“Türk halkı çok (*****) oldu. İnci Han’dan beri onları sakinleştirmek hiç mümkün olmadı. Han, Vudi adlı hana gittiğinde bütün orduyu toplayarak tüm gücünü toplayarak hazırlandı.”

- (106) ıdok nomtakı ujik-lar yme taqı kiz--leglig erdi **kaçan** hanme atl(ı)g elig han üdinte ol elig beg kentü süzök köngülü uğr[ınta] tülinte [bur]han körkin körme[kte] [te]riñg qarañgü tün-de dsien hav atl(ı)g teñgrim kertü köngülün-n uçurmak üze sudur nom k(e)**ldökde** aq at üze ançata tınl(ı)g-lar nomug kördi--ler eşditi-ler ers[er] yme , ança teñglic erdi-ler , HT VII 519.

“Kutsal kitaptaki harfler de gizli idi. Hanme adlı hükümdar zamanında o hükümdar kendi arı gönlü zamanında kendi Burhan güzelliğini bile göremeyeceği kadar karanlık gecede, Dsien Hav’ın doğru gönlünü uçurmak üzerine olan kitap geldiğinde kır at üzerindeki kişiler öğretiyi gördüler ve duydular öylece ona bilir duruma geldiler.

- (107) [ol] uğur-da bo iki açari-lar--ıg oqıtğalı aytı **kaçan** keltökde han öskinte kigür--üp sav-ka olğurtdı HT VII 662.

“O dönemde bu iki ustayı çağırılmalarını söyledi, onlar geldiğinde Han, sarayına davet edip sohbet için oturttu.”

- (108) **kaçan** biziñge sanlıg boltok--da bulğaq kıltacı-lar-nıñg etöz-in bıçtıımız suyn yoridaçı-larığ süvri sünğün sançtıımız yel-de kar-ta tünemek-tin at üze anın tapsız bolup ot em yme tusulm[adı] HT VII 817.

“Bize bağlandıklarında ortalığı karıştıranların bedenlerini bıçtik, ara bozucuları sivri süngülerle süngüden geçirdik. Rüzgârda ve karda at üzerinde gecelemeden rahatsız olup ilaç bulmak mümkün olmadı.”

- (109) t(e)rken [te]gin t(e)ñgrim samtso açari [i]k[e]gü birle bardı beg-ler [ü]ze kavzatıp **kaçan** anta [te]gdökde han y(a)rılığ y(a)rılı--[ka]mış-ıg taş kılıp bir-r yintem täriñg şastr-lar-dağı nom-larığ sözlep tıtağ-nıñg tüş-nüñg oqşatı ut-lısın ayıtdı HT VII 1278.

“Veliaht, Tripitaka Usta ile birlikte gitti, oraya vardıklarında beyler etraflarını kuşattı. Han’ın fermanını bir yana bırakarak sürekli derin şastralardaki öğretiyi söyledi ve sebepleri ve karşılıkları kıyaslayarak uygun olanı sordu.”

(110) **kaçan** yeu waṅg han el orniṅa olorto**қта** nomuḡ şazınıḡ artokraq ayadı kötürdi HT VIII 510.

“Yeu Wang Han tahtına oturduğunda öğretiyeye son derece saygı gösterdi.”

(111) **kaçan** tüşgülik oron-қа teg**dökte** uluḡ mandal-lıḡ oron yaratıp pauşinḡ ş(a)mnanç-ta ulatı elig ş(a)mnanç-lar-қа yalıḡguz samtso açari bahşı bolup ç(a)hşap(a)t berdi adın açari-lar tanuḡ boltı HT VIII 1677.

“Konaklama yerine geldiklerinde büyük sunaklı konak inşa edip Pauşing adlı rahibe ve diğer rahibelere yalnız Tripitaka Usta hocalık edip öğretiyeyi sundu ve başka ustalar buna tanık oldu.”

(112) üç yavlaḡ yol-taḡı tınl(ı)ḡ-lar-nıḡ emgek-ler-inḡe umuḡ inaḡ bolayın : kim-ler birök körserler eşidser -ler : k[a]maḡ-un bodi köḡgüil öritziin-ler : **kaçan** birök ert**dök-te** bo bir tüş etöz-leri : bir teg tuḡzun-lar sukavati uluş-ta : BTT 13.46.01-15.

“Üç fena yoldaki canlıların sıkıntılarına umut olayım, inanç olayım. Kim görse, duysa Bodhi gönül beslesin. Zaman geçtiğinde, bu meyve olan vücutları hep birden Sukhavati topraklarında doğsun.”

(113) **q'c'n** 'nt' | | t'kdwd' CHIEN P'U SA nynk • q'syncyq kwyrkl' 'rsl'n lyq 'wrwn t' TSO yn • q'm'q 'srynkw qw 'twytswk t' 'wl'dy t'pyq 'wdwq yy yk l'ry 'wyz' • q'nyncsyz kwnkwl yn | | t'pyq 'wdwq qyldy l'r •• SDB 389.

(**kaçan** anta | | teg**dükde** CHIEN P'U SA nıḡ • kaçınçıḡ körkle arslan lıḡ orun ta TSO in • kamaḡ esriḡgü -ua tütsüḡ te uladı tapıḡ uduḡ yi ig leri üze • kaçınçsız köḡgüil in | | tapıḡ uduḡ kıldılar)

“Oraya ulaştıkları zaman, (Dharmodgata) Bodhisattva'nın müthiş güzel arslan tahtında oturduğunu gördüler. Çiçek, tütsü ve diğer bütün hizmet teçhizatı ile doymak bilmez gönülle hizmet ettiler.”

AY 9/21, 92/14, 131/12, 231/11, 299/16, 300/1, 530/8, 550/7, 608/8, 616/15, 616/23, 627/19, 619/10, HT VII 538, 715, 785, 1219, 1233, Tug.Hüen. V 5-15, 33-16, 67-24, 72-8, VI 36-18.

§ 2.1.2.1.C. Sözcük, aşağıdaki (114) – (119) numaralı soru işlevli olarak “ne zaman?” anlamında kullanılır. Bu temel kullanımında sözcük, temel olarak barındırdığı zarflık dolayısıyla cümlede fiile bağlanmaktadır.

	kaçan ...
Yapı	kaçan+...F-KE
Anlam	ne zaman?

(114) .. ne ayıtmış k(e)rgek takı bir m(e)n yalanguz özüm simeklep **kaçan** bütürü ugay m(e)n tip monçulayu sakınıp tavrak balıkka barıp dıvamdıraprabı ilig begke inçe tip ötünti.. AY 602/20.

“ne söylemeli? ‘Bir ben yalnız çalışarak ne zaman bitireceğim’ diye düşünerek aceleyle kente gidip Dıvamdıraprabı Han’a şöyle dedi.”

(115) sorarlar sañga kıyametdin **kaçan** ol anıñg oğrukı ap qopurmakı ayğıl bütünlükün anıñg bilmeki İdim üskinde ol açmaz anı vaqtıñge tegi meger ağır boldı kökler hem yerler içinde ap kelmez sizke meger nāgāh Ku.T. 28/56a2.

“Sana kıyametin ne zaman kopacağı soruyorlar. De ki: ‘Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır. Onu vaktinde ancak O (Allah) ortaya çıkaracaktır. O göklere de, yere de ağır basmıştır. O, size ancak ansızın gelecektir.’”

(116) yana ukturayın iligke bu söz / kayu kün körüñgü **kaçan** kelgü öz KB 510.

“Sonra ben bu meseleyi hükümdara arz edeyim; ne vakit geleceği ve hangi gün huzura çıkacağı tayin edilsin.”

(117) seniñg barğunğ **çaçan** DLT [BA] II, 69-7.

“Senin gitmen ne zaman?”

(118) seniñg barasıñg **çaçan** DLT [BA] II, 69-9.

“Senin gitmen ne zaman?”

(119) **çaçan** Ne vakit “çaçan keldiñg= ne vakit geldin” Bu kelime, bazı kere ‘vakit’ ve ‘zaman’ anlamına da gelir. DLT [BA] I, 403-10.

§ 2.1.2.1.D. Türkçe İlk Kur’an Tercümesi (Rylands Nüshası)’nda görülen aşağıdaki (120) – (124) numaralı örneklerde **kaçan** soru sözcüğü, **kaçan... -DI erse -DI** yapısı içinde geçmişe ilişkin “...-DIğIndA” anlamı verir:

Yapı	kaçan ... +-DI erse... -DI
	kaçan+F-KE
Anlam	(Geçmişe ilişkin) ...-DIğIndA

(120) aydı müsā kemişinğler **kaçan** kim kemiştirer erse cādülük kıldılar boğun közleriñge qorqıttılar

olarını keldürdiler uluğ cādūluḡnı Ku.T. 28/7b3.

“Mûsâ, ‘Siz atın’ dedi. Bunun üzerine onlar (ellerindeki) atınca insanların gözlerini büyülediler ve onlara korku saldılar. Büyük bir sihir yaptılar.”

(121) *kaçan keldi erse* aṅgar ündenildi ey müsâ men men seniṅ idiṅ suçulḡl iki na‘leyniṅni sen özde arıḡ Tuvâ atlıḡ Ku.T. 31/38b3.

“(Ateşin yanına) varınca, ona şöyle seslenildi: ‘Ey Mûsâ! (Şüphe yok ki), ben senin Rabbinim. (Hemen) ayakkabılarını çıkar. (Çünkü) sen mukaddes vadi Tuvâ’dasın.’”

(122) *kaçan* kim keldi erse olarḡa müsâ belgölüḡ mu‘cizâtlarımız birle aydılar ermez bu meger cādūluḡ oşulmuş ap eşitmedimiz munı evvelḡı atalarımız içinde Ku.T. 32/24bl.

“Mûsâ, onlara delillerimizi apaçık olarak getirince onlar, ‘Bu, ancak uydurulmuş bir sihirdir. Biz geçmiş atalarımızın zamanında böyle bir şeyin varlığını duymadık’ dediler.”

(123) *kaçan açıtımız erse* olardıñ kınnı ançada olar sıdılar Ku.T. 36/58al.

“Fakat biz onlardan azabı kaldırıncı onlar sözlerinden döndüler.”

(124) ançada yaşru sözledi yalavaç cüftler[i]niṅ amarısınıḡa bir söz *kaçan* ukturdi erse aṅgar âşkäre kıldı anı taṅrı anıṅ üze ukturdi amarısını yüz evürdi amarıdın kaçan ukturdi erse aṅgar aydı kim uktudı saṅḡa munı aydı ukturdi maṅḡa anı bilgen uḡḡan Ku.T. 38/89b2.

“Hani peygamber eşlerinden birine, gizli bir söz söylemişti. Fakat eşi o sözü (başkasına) haber verip Allah da bunu peygambere bildirince, peygamber bunun bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber, bunu ona (sırrı açıklayan eşine) haber verince o, ‘Bunu sana kim bildirdi?’ dedi. Peygamber, ‘Bunu bana, hakkıyla bilen ve hakkıyla haberdar olan (Allah) haber verdi.’ dedi.

Ku.T. 28/22a2, 28/22bl, 28/31a2, 28/41a3, 28/42al, 28/58b2-3, 28/59a3, 29/55a2, 30/2a2, 30/3a2, 30/7b3, 31/19a2, 31/79al, 31/83a2, 32/13a2, 32/17a3, 32/21bl, 34/31al, 35/36a3, 36/60a3.

§ 2.1.2.1.E. Sözcük Budist Uygur metinlerinde ve Türkçe İlk Kur‘an Tercümesi (Rylands Nüshası)’nde saptanan bir özellik olarak cümle içerisinde *kaçan...-DI...-DI* yapısında kullanıldığında geçmişe ilişkin “....-DIḡIndA” anlamını kazanır. Bu tür yapılar için geçmişte var olan bir şart yapısından söz edilebilir.

Yapı	<i>kaçan ...+DI...-DI(lAr)</i>
	kaçan+...F-KE
Anlam	(Geçmişe ilişkin) ...-DIḡIndA

(125) .. ol bayagut oğlu urı **kaçan** dıvamdıraprabı atl(ı)g ilig beg-ning ilinteki bodunun qarasin emlep önged**tiler** bınıkdılar .. ötrü antada kin olar barça bir yanglıg buşı birip .. buyan edgü kılnıç kılmak üze k(e)ntü et'özlerin ögirtü-{TW}-rüp sevintürüp alkugun yumgın ol bayagut oğlınğa barıp inçe tip söz--lediler .. AY 598/14.

“O zenginın oğlu, Dıvamdıraprabı adlı beyin kentindeki halkı ilaçla tedavi ederek şifa verdiğiinde halkın tamamı başka türden bir sadaka verip sevap kazanarak kendilerini sevindirmek düşüncesiyle hep birlikte o zenginın oğluna gidip şöyle söylediler: (...)”

(126) : ol üdün ol aç bars **kaçan** bodıs(a)t(a)vning ömgenintin kan akmışın körti .. ötrü ol kan-ıg yalgayu etin barça yip kodu :: yalañguz kurug süñgükleri ök turu qaltı.. AY 618/10.

“Aç pars Bodısatav’ın göğsünün üzerinden kan aktığını gördüğünde, yalayarak etini bütünüyle yedi, yalnızca kuru kemikleri kaldı.”

(127) .. ol üdün m(a)has(a)tvı tiginning tapıgçları tiginimiz keçdi tip **kaçan** bartı yoringlar kanta ol istelim tip tiy(i)şdiler .. AY 620/14.

“O zaman Prens Mahasvati’nin hizmetçileri ‘Prensimiz gitti.’ dediğinde, ‘Ne zaman gitti? Yürüyün, neredeyse ondan isteyelim.’ dediler.”

(128) .. kögüzlerin tokı[p] busanmışın olarnı .. körüp [ögi] kangı .. busuş emgekke kavı[şatıp yumgı] bartılar ol ta[gka et'özin buşı birmiş] orunka .. **kaçan** [tegdiler] bodıs(a)t(a)vning et'özin .. buşı birmiş arıgka .. ötrü kamagun birkerü .. üze turup yıglaşdılar .. AY 641/22.

“üzüntü içinde göğüslerini dövdüklerini gören annesi ve babası bütünüyle büyük üzüntüye kapıldılar. O dağa, vücudunu bağısladığı yere gittiklerinde Bodhisattva’nın vücudunu bağısladığı ormana .. hepsi üzüntüyle ağlaştılar.”

(129) : **kaçan** vuutayşiyay-a ıgacın bultı : ötrü lovudi han üskinte utru turup yır egziginte kimçoki nomuğ taqşurup-p toqız elig şlok sözledi Jin’ A₁ 10.

“Vuutayşiyaya ağacını bulduğunda Lovudi Han huzuruna çıkıp ezgiyle Kimkoki adlı öğretiyi düzenleyerek kırk dokuz mısra söyledi.”

(130) **kaçan** idduğ kañgıms. qalıg-tın qoñı intıñgiz. kamıg tınlğ oğuşı nınb //k
..... TT III-34.

“Kutlu Hükümdarımız, ne zaman ki gökten yere indiniz, bütün canlıları ..”

(131) **kaçan** sezā boldılar biziñg övkemizke öç aldımız anlardın baturdımız anlarını kamuğlarını Ku.T. 36/60a3.

“Onlar bizi öfkelendirince biz de onlardan öç aldık, hepsini suda boğduk.”

§ 2.1.2.1.F. Budist Uygur metinlerinde saptanan bir özellik olarak, sözcük, *-dUk* sıfat-fiil eki ya da uygun bir durum eki sonrasındaki *kin*, *ötrü* gibi sonralık bildiren edatlarla birlikte geçmişe ilişkin “...-DIktAn sonra” anlamı kazanır:

Yapı	<i>kaçan ...</i>
	kaçan+...F-KE
Anlam	“...-DIktan sonra”

(132) :: m(e)n igledükde 'eng başlayu manga tört yekler yakın kelti.. biregü-si bedük berke tutmuş .. ikintisi [uruk tutmuş .. üçünçli tolkuk [tutmuş .. törtünç] bir kök ton-[lug atlıg beg erti] .. **kaçan** bo [tört yekler mini bir] ev kapıngıa [iltükd]e :: **ötrü** ol kök tonlug beg atdın kodı tüşüp mini okıdı .. AY 6/3.

“Hasta olduğumda ilk olarak dört şeytan yakınımaya geldi. Birincisi büyük bir kamçı; ikincisi bir bağ; üçüncüsü deri bir torba tutmuştu ve dördüncüsü Kök Tonlug adlı bir beydi. Bu dört şeytan, beni bir evin kapısına ulaştırdığında Kök Tonlug adlı bey atından inerek beni çağırdı.”

(133) .. soltn yınğak şırkıni kıut t(e)ngri kıatunı öngdün yınğak mening körkümin kıuvrağımın birle tükel bedizetsün .. **kaçan** büttüde **ötrü** hua çeçekin yula tütsüg-in tünle küntüz üzüksüz tapınsun udunsun tüü törlüg esriñgü aş içgüler üze şaşmadın üdinçe ağır ayag kılsun uçuz yinik köngül tutmadın ağır ulug kırtgünç köngül turgurup mini okıyu ötünü bo d(a)r(a)nıg sözles--ün d(a)r(a)nısı bo erür :: AY 444/20.

“Sol taraftan ... Tanrı kadını, önden benim güzelliğimi cemaatim ile bütünüyle süsletsin. Süsleme bittiğinde lotus çiçeğiyle, tütsüyle gece gündüz aralıksız tapınsın, bağlılığını bildirsin. Türlü türlü yiyecek içecekle saygısını göstere. Değersiz gönüllü olmadan imanlı yüce gönüllü olup beni çağırarak bu büyüü söylesin. Büyü şöyledir: (...)”

(134) bu kö/vrük/ yalnıguz şıla aditi /ilig/ -an-nıñ ok ol : ad/ın/ -an-lar-nıñ bolmaz: m/untağ/ çoğın yalının kelip : **kaçan/** tegdükte **ötrü** : töpüsi ... samstso açarı adakınta biş mantal yinçürü töpün yükünü -u-a saçıp titrü körü ul.. . ülgüsüz üküş tağşut ş/lok/ lar üze ögdi alğadı Tug. Hüen V 6-8.

“Bu davul yalnız Şiladitya Han’ındır. Başka hanları olamaz. Böyle gürültü patırtıyla geldiğinde Tripitaka Ustasının ayağına beş mandala secde edip çiçekler saçarak tam görerak ... sayısız mısralarla övdü, hayır dualar etti.”

(135) ... ayıgla... /m-ayan/ nomuğ : **kaçan** sa/mstso/ /açari/ kelmiş-in eşitdükte **ötrü/** vayşa/lı-ka bardı : Tug. Hüen V 11-2.

.... mhayān öġretisini Tripitaka Ustasının geldiġini duyduġunda Vayşalı'ya gitti.”

(136) almış-ıngā neᅇg tı/tıg̃ yok̃ tip tidi : **açan** /kim/ ol –aymagiri beg yavız-larığ /yv/la-larığ artı tükedükte /ö/trü bir saᅇgram itip : bursāᅇg̃ u/vraġ-ıg̃ yıġıp buşı birip yanturu /yana/ orıᅇngā tegürdi Tug. Hüen V 25-17.

“Kalmasına hiç engel yok dedi. Haymagiri adlı bey, kütüleri, fenaları temizleterek bitirdiġinde bir manastır inşa ettirip rahipler topluluġunu bir araya getirip sadaka vererek yine kendi yerine ulaştırdı.”

(137) [**a**]an samtso aaria [t]uşup köᅇg̃ülümüznı sekiz köni-[le]rde turġurup beş kölüᅇg̃ü-de tegzintürdökde ötrü tapsızım(ı)z tarııp b(a)yaı teg ēn boltumuz tēp tēdi HT VII 785.

“Tripitaka Ustasına rastlayıp gönlümüznü sekiz doġruda sabitleyip beş vasıtaya ulařtırdıġımızda rahatsızlıġımızı giderip eskisi gibi huzurlu olduk.’ dedi.”

§ 2.1.2.1.G. Sözcük KB’deki çok sayıda örnekte, cümlede söz edilen düşünceᅇnin olumsuzunu aġrıřtırma ve bu yolla düşünceyi kuvvetlendirme işlevli bir “hiçbir zaman, hiç!” anlamını kazanmıştır. Bu türden cümleler, günümüz Türkiye Türkesindeki “Borcunu ödeyecekmiş(!) Ne zaman?” cümlesine benzemektedir.

Yapı	açan ...
	açan+F-KE
Anlam	Ne zaman! (hiç)

(138) öziᅇge esirker saran öz neᅇgin / ışıke **açan** birge ayġıl teᅇgin KB 950.

“Hasis kendi malını kendisinden esirger; hiç başkasının hakkını verir mi, söyle!”

(139) yavuz ögdi bulsa idı keç bolur / keçig̃ ögse kendü **açan** kin alır KB 2400.

“Kötü insan övmekle çok iyi olur; iyiyi översen, bu onlardan hiç geri kalır mı!”

(140) yaġı bolmaġına er ersig̃liki / **açan** belgürer ilde atı köki KB 3414.

“Düşmanı olmazsa, insanın mertliġi, adı ve aslı hiç belli olur mu!”

(141) köᅇg̃ül birle keldim saᅇga ay ilig̃ / **açan** tegge emgek yetürgil bilig̃ KB 5048.

“Ey hükümdar, ben sana gönül arzusu ile geldim; bu bana hiç zahmet olur mu!.”

(142) saᅇga tegge emgek ya adıġu saın / maᅇga ma **açan** bolga anda sevin KB 6235.

“Sen zahmet çekerken veya endişe içinde iken, ben hiç sevinç duyabilir miyim!”

KB 2097, 2099, 2103, 2845, 2861, 3119, 3130, 3336, 3366, 4425, 5063, 5384, 5883, 5886.

§ 2.1.2.1.H. Sözcük Budist Uygur metinlerinden Altun Yaruk ve İnsadi Sūtra’dan alınan aşağıdaki örneklerde, cümle içerisinde *kaçan...-gA(y)* yapısında kullanıldığında geleceğe ilişkin “...-DIğIndA” anlamını verir: şart yapısı

Yapı	<i>kaçan ...+gAy...+gAy</i>
	kaçan+F-KE+F-KE
Anlam	(Geleceğe ilişkin) ...-DIğIndA

(143) *kaçan* biz ötrü kamagun ol d(a)r(a)nı tutdaçı kişig küyü küzetü tutup adasız tudasız kılğay *biz* .. yene ajun ajunta yir altıncı ağılıklarig körgeli udaçı bolğay .. AY 443/22.

“Biz, bütün öğretiyi yerine getirecek kişiyi koruyup gözettiğimizde yer altındaki hazineleri görebilecek.”

(144) *kaçan sundari kız nomluğ arsiyanıg kan-a sinğirip kağal bağşal erigligin kanğımaz teñgri teñgri-si bur-an-tın barıglıgın kağşasu turur edikligin tümekligin op-osal-qy-a kelir IS 214.*

§ 2.1.2.1.I. Sözcük Maytrısimit nom Bitig’de saptanan, aşağıdaki (145) numaralı örnekte sözcük sonrasında yer alan *neñg* sözü nedeniyle “hiçbir zaman” anlamında kullanılmıştır:

Yapı	<i>kaçan neñg...</i>
	kaçan neñg+F-KE
Anlam	Hiçbir zaman

(145) .. ay oğlum uluğ qarı yüz yigirmi yaşlağ men *kaçan* neñg ezük söz— —lemeçi men bir baqar tenginçe edim tavarım yoğ biş yüz baqar taqı qanta (b)ulğay M 11-11.

“Ey oğlum! Ben çok ihtiyarım, yüz yirmi yaşındayım. Hiçbir zaman yalan söylemem. Bir bakırlık dahi malım mülküm yok. Beş yüz bakırı nerede bulayım?”

§ 2.1.2.1.İ. *kaçan* soru sözcüğü, Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası)'ndeki tek örnekte rastlanan *kaçan ...-DI... -Ar* yapısında geniş zamana ait bir "...-DIğIndA" anlamı söz konusudur:

Yapı	<i>kaçan ...+--DI...+Ar</i>
	kaçan+F-KE+F-KE
Anlam	(Geniş zamana ait) ...-DIğIndA

(146) *kaçan* ıdtımız erse olardıñ kınnı zamān-ka tegi olar tegiggiler ançada olar buzarlar bıçıǵnı Ku.T. 28/16bl.

"Fakat erişecekleri bir süreye kadar biz azabı üzerlerinden kaldıınca hemen yeminlerini bozarlar."

(147) *ınça tep sözleşti-ler •:• kaçandınberü gavdam toyın-ka yala kodğu uçluğ başlığ sav tapmaz erdimiz •:• arığ braman uğuş-ı-nıñ arıdı üsülmegü -siñge adırtlığ oğğorağ azru[-a] teñgri ök küç berti •:• IS 181.*

"Şöyle konuştular: Ne zamandan beri rahip Gavdam'a iftira içeren söz duymadık. Arı Brahman soyunu arıtarak kırılmaması için açıkça Tanrı Ezrua güç verdi."

2.1.2.2. Sözcük Türü Olarak *kaçan* Soru Sözcüğü

Genel olarak "ne zaman" anlamı taşıyan *kaçan* soru sözcüğü cümle içerisinde bu anlam özelliği nedeniyle çoğunlukla zarf görevinde kullanılmıştır. Ancak sözcük, *Divanü Lugati't-Türk*'ten alınan üç örnekte isim görevinde kullanılmıştır

2.1.2.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan *kaçan* Soru Sözcüğü

(148) .. kaçan birök bo iki y(i)g(i)rmi bölükler içinte kayu kayu bölüklerteki nomlarığ eşidip edgüke mengike tegdeçi tnl(i)glarığ tuşa y(a)rılıkasar .. ötrü antak(a)ya ok k(e)ntününg asankılığ uzun AY 34ş/18.

"Bu on iki bölük içinde herhangi bir bölükteki öğretiyi işidip iyiye ve sevince ulaşacak canlılara rastlayıp onları bağışladığında kendisinin sayısız uzun"

(149) kaçan birök çakravart ilig kaçā kıy(i)lguça erser ötrü yiti erdini-leri yme özin ök yitlinürler yoqadurlar

.. AY 395/16.

“Dünya hükümdarı kaçarak ceza alacaksa yedi mücevheri de kendisi gibi yok edecektir.”

(150) .. kaçan birök bo nom erdinig eşidgeli tınglagalı sakınsar ötrü 'eng aşnu ol ilig kan k(e)ntü özi sever taplayur AY 415/19.

“Bu öğreti mücevherini dinlemeye karar verdiğinde ilk önce o hükümdar kendisini sever ve saygı gösterir.”

(151) .. kaçan m(e)n kelser m(e)n öz <et'öz> körkümin körkitip bo dar(a)nı sözledeçi kişike ya tözünüm sanga negü k(e)rgek tip ayıtgay m(e)n .. ne k(e)rgeklemişin manga sözleser m(e)n ötrü anıng savınça küşüşin kanturu tegingey m(e)n :: AY 544/19.

“Ben geldiğimde kendi güzelliğimi gösterip bu büyüğü söyleyecek kişiye ‘Ey âsilim, sana ne gerek?’ diye soracağım. Gerekli olan şeyleri bana söylerse, onun sözüne göre tüm isteklerini yerine getireceğim.”

(152) .. kaçan bodis(a)t(a)vnıng et'özün buşı birmiş yir orunka tegdiler erser :: anta ötrü bodis(a)t(a)vnıng yaş süngükleri inaru berü anta monta saçılıp yatmışın körüp et'öz-lerin birkerü yirke çalıp ögsirep tınsırap inçe k(a)ltı ulug ı ıgaç küç-lüg çatıg yilke tokıtılıp kamılmış teg tüşdiler kamılıtlar :: AY 625/7.

“Bodisattva'nın vücudunu sadaka olarak bağışladığı yere geldiklerinde, Bodisattva'nın yaş kemiklerinin ileriye ve geriye her yere saçılıp gittiğini görüp kendilerini yere atarak hıçkırarak, ulu ağacın sert bir rüzgâra uğrayarak sarsılması gibi, düştüler, sarsıldılar.”

(153) samstso açarı söz-ledi /nom/dağı törü neteg erser : antağ /kıl/ılgay-men tip : kaçan bir küz/e/d boltuğda –an kelti : Tug. Hüen. V 5-15.

“Tripitaka Ustası, ‘Öğretideki gelenek ne ise öyle yapacağım.’ dedi. Gözetildiği sırada Han geldi.”

(154) ... ayıgla... /m–ayan/ nomuğ : kaçan sa/mstso/ /açarı/ kelmiş-in eşitdükte ö/trü/ vayşalı-ka bardı : Tug. Hüen V 11-2.

..... mhayan öğretisini Tripitaka Ustasının geldiğini duyduğunda Vayşalı'ya gitti.”

(155) ... baştınkı böz-lerig buşı /biri/p ulatı süçig-lig tatıg/lıg/ aş içkü oyun bediz üz-e /tap/ıg uduğ kılıp –u-a çeçek /saç/tı-lar : kaçan kiçe boltuğ/ta/ öz öz< kutularınğa /ya/tılı-lar : : Tug. Hüen V 33-16.

“İlk önce bezleri sadaka olarak verip sonra tatlı yiyecek ve içeceklerle, oyunlarla heykele (puta) tapınıp lotus çiçeklerini saçtılar. Gece olduğunda kendi odalarına çekildiler.

(156) ötrü қаpaқдақ -ı /suv/ın egrisinçe könisin/çe/ қута yügürti : қақан түkedükde yana başlatı : :
 başıñға tegdükde trkinlinip k... maқ қра bodun ol suv ... balıқ тоқıdılar : Tug. Hüen. V 67-
 24.

“Kâsedeki suyu elinde bir oraya bir buraya çevirip bırakarak akıttı. Su bittiğinde yeniden aynı şeyleri yaptı. Başına kadar geldiğinde aceleyle ... -ip .. halkı o suda balık avladılar.”

(157) қақан/ samstso açarı қаş çeçeklig o/rdu/ yaylaғ-қа tegip –an birle kör/üş/dükde ertinğü ögirti
 sevinti Tug. Hüen. VI 36-18.

“Tripitaka Ustası Mücevher ve çiçeklerle süslü saraya gelip han ile görüştüğünde çok fazla sevindi.”

(158) қара борқы boldı neñgi boldı yil / begi борқы bolsa қақан турға il KB 2097.

“Avam içkiye müptela oldu, malı rüzgâr gibi uçtu; bey içkiye müptela olursa, memleketi nasıl durur.”

(159) esürse kişi tilve munduz bolur / bu tilve işi kör қақан түз bolur KB 2099.

“İnsan sarhoş olursa deli olur ve aklını kaybeder; deli hiç doğru iş yapar mı.”

(160) arıғ boldı begler tadusı özi / arıғ bolmasa aş қақан yir қоzi KB 2845.

“Beylerin kendileri ve onları vücuda getiren dört unsur temizdir; yemek temiz olmazsa, onu nasıl iştiha ile yiyebilirler.”

(161) yumıtsa қалın yig bu aş oғrısı / қақан көрки kelgey begi tirkisi KB 2861.

“Bu ham insan sürüsü, yemek hırsızları, mutbahta toplanırsa, beyin sofrası nasıl güzel olur.”

(162) satıғçı yoқ erse ajun kezғüçi / қақан kedgey erdinğ қара кіш іçi KB 4425.

“Dünyayı dolaşan bu satıcılar olmasa idi, kara samur kürkü ne zaman giyerdin.”

(163) bulға9 öküş bolsa қақан biliginğ yiter / yanğша9 telim sayrab anı tamға9 9atar DLT I, 467-8.

“Karışıklık çok olduğunda bilgin kaybolur, yanlış çok söylerse ağzının kurumasından çenesi yorulur.”

(164) қақан көрсе anı türk / budun añға anıñғ aydaçı / munar tegir uluғluk / mundanaru keslinür DLT
 I, 352-10.

“Onu Türk boyları görse, bu adam için ‘büyüklük buna yaraşır ve ululuk bunda kesilir’ der.”

T 20, 21, 29; AY 6/3, 9/21, 34s/17, 92/14, 94/4, 131/12, 141/2, 176/13, 191/2, 231/11, 299/16, 300/1, 319/4, 321/24, 362/14, 395/23, 405/10, 412/14, 420/17, 433/15, 442/7, 442/14, 443/22, 444/20, 478/7, 478/10, 526/1, 530/8, 550/7, 550/14, 584/19, 592/11, 595/1, 598/14, 602/20, 608/8, 616/15, 616/23, 618/10, 619/10, 620/14, 627/19, 635/18, 641/22, **BTT** 13.46.01-15, **Jin'**, A₁ 9, A₂ 32, 35, B 2, 109, D 263; **KP** LI-5, LXXVI-4, **M** 11-11, 86-2, IS 89, 181, 214, 227, 347, **MT** H122, **HT III** 352, 367, **VII** 519, 538, 662, 715, 785, 817, 1219, 1233, 1278, **VIII** 510, 1677, SDB 389, **TT III** 34, **IV B** 45, **Tug. Hüen V** 2-1, 6-8, 25-17, 40-14, 72-8, **VI** 43-22, **U I** 6-7, **II** 29-12, 30-38, 35-25, **KB** 510, 950, 2103, 2400, 2805, 3030, 3119, 3130, 3325, 3335, 3366, 3414, 4126, 5019, 5048, 5063, 5384, 5455, 5881, 5883, 5886, 6176, 6235, **DLT [BA] I**, 352-10, 403-10, 403-13, 467-8, **III** 207-22, 272-2, **Ku.T.** 28/16b1, 28/22a2, 28/22b1, 28/31a2, 28/41a3, 28/42a1, 28/56a2, 28/58b2-3, 28/59a3, 29/55a2, 30/2a2, 30/3a2, 30/7b3, 30/70a1, 31/19a2, 31/38b3, 31/75b3, 31/79a1, 31/83a2, 32/13a2, 32/17a3, 32/21b1, 32/24b1, 34/31a1, 34/82b3, 35/36a3, 35/71b2, 36/56b2, 36/58a1, 36/60a3, 36/61a1, 37/59b3, 37/84b1, 38/9a2, 38/36b3, 38/41a2, 38/89b2, 25/1a, 25/20b3, 26/5a3, 26/16b3, 26/29a3, 26/32a2, 26/34b1, 26/48b3, 26/50a1, 26/52b1, 26/61b1, 26/67b3, 26/68b2, 26/69a2, 26/71a2, 26/71b1, 26/95a2, 26/97a2, 27/19b3, 27/20b3, 27/35b2, 28/13b3, 28/61a3, 28/62a1, 28/62b2, 28/65a1, 28/71b3, 28/76a2, 28/80b2, 29/4a3, 29/5a2, 29/29a3, 29/61a3, 29/64b1, 29/65a1, 30/21b3, 30/38b1, 30/49b2, 30/55b2, 30/55b3, 30/57a3, 31/14a2, 31/22b2, 31/26a2, 31/28a3, 31/29b1, 31/77a3, 31/77b2, 32/6a1, 32/34a3, 32/35b1, 33/5b1, 33/7b1, 33/11a2, 33/16a3, 33/16b1, 33/17a2, 33/31b3, 33/57a1, 34/8b3, 34/9b2, 34/19b2, 34/24b1, 34/45a3, 34/72a3, 34/83a3, 35/3a2, 35/3b2, 35/6b1, 35/18b1, 35/20b1, 35/29a3, 35/43a2, 35/63b3, 35/68a3, 35/83b2, 36/22a3, 36/26b2, 36/32b2, 36/41a3, 36/42b3, 36/53a1, 36/92a1, 36/102a2, 36/106a3, 37/6a3, 37/6b1, 37/15b1, 37/16a1, 37/17a3, 37/19b2, 37/35b3, 38/5a1, 38/6b2, 38/7a2, 38/8a1, 38/57a2, 38/59a2, 38/60a2, 38/64b3, 38/76a1; 30/59b1, 30/75b3, 30/76a2, 30/79b3, 30/85a1, 30/86a11, 34/19b1, 35/6a2, 35/25b2, 37/14a1, 33/7a1, 26/45a1, 28/10b3, 28/15b2, 28/21a3, 28/26b2, 28/27a3, 28/30a3, 30/10b3, 32/9b2, 32/15a2, 32/15b1, 33/36a1, 33/36b1, 33/58a1, 33/83a1, 34/30a1, 35/62a2, 36/29a2, 36/48b3, 37/69a3, 38/43a2, 33/50b3, 35/71a1, 35/72a3, 36/63b2, 29/11b2, 33/47a1, 34/10b1, 25/15a3.

2.1.2.2.2. İsim Görevinde Kullanılan kaçan Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki örneklerde cümlede isim olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki (165) numaralı tanık, *Divanü Lugati't-Türk*'ten alınmıştır ve burada sözcük, tanımlanmaktadır. Diğerlerinde ise cümlede yüklem konumundadır.

(165) açan Ne vakit DLT [BA] I, 403-10.

(166) seniñ barguñg açan DLT [BA] II, 69-7.

“Senin gitmen ne zaman.”

(167) seniñ barasıñ 9ačan DLT [BA] II, 69-9.

“Senin gitmen ne zaman.”

2.1.2.3. Cümle Ögesi Olarak *kaçan* Soru Sözcüğü

Sözcük, cümle içerisinde çoğunlukla zarf tümleci olarak kullanılmıştır. Ancak, *Divanü Lugati't-Türk*'teki isim görevinde kullanıldığı üç örnekten ikisinde yüklem; birinde ise özne olarak yer almıştır.

2.1.2.3.1. Zarf Tümleci Olarak *kaçan* Soru Sözcüğü

(168) .. kaçan ol t(e)ngri t(e)ngri burkanıg körgeli bolsarlar :: ötrü olar ikileyü takı tisi ajunıta kedilmegey-ler .. AY 191/2.

“Tanrılar Tanrısı Burhan’ı gördüklerinde ikinci kez dişilerin dünyasında yeni bir bedene sokulmayacaklar.”

(169) :: kaçan ol biligsiz biliglerig tarkargalı *usarlar* :: timin ök bo yir orunlarka sapça kezigçe teggeli uyurlar :: AY 319/4.

“Bilinçsiz bilgiden kurtulduklarında hemen bu yere sıra sıra yerleşirler.”

(170) .. kaçan monta et'öz *qodsar-lar* üküşi barça t(e)ngri yirinte toğup .. t(e)ngriiler kuvrağı asılır üstelür .. AY 412/14.

“Vücutlarını burada bıraktıklarında, bütünü Tanrı yerinde doğup... (böylece) Tanrılar topluluğu artar, çoğalır.”

(171) .. ol üdün ol iki tigitler monçu-layu sözleşü açıgları kelip yiringüdiler yıgladılar .. yılık ajunın-ta togdukda böy tiler kayır yılan bolmışların kaçan kişi ajunıta togdukda öngsüz kırtışsız sevigsiz taplagsız bolmışların .. t(e)ngri ajunıta togdukda asırı bolmışlar-ın .. inçip biligsiz nızvanı tıtag-ınta üç yavlak yolta togdukda örtlüg buzlug tamulug bolmışların .. yılık ajunıta togdukda ud [eşgek ka]tır tonguz bolmışların .. kaçan kişi ajunıta togdukda tümke biligsiz mürki bolmışların :: t(e)ngri ajunıta togdukda erte sıntag kogşak köngüllüg bolmışların .. AY 299/16.

“O zaman iki prens hayvanlar dünyasında doğduklarında yılan olduklarından; insanlar dünyasında doğduklarında renksiz, çirkin, sevgi ve saygı gösterilmeyen kişiler olduklarından; Tanrılar dünyasında doğduklarında şeytan olduklarından, böylelikle sahip oldukları hırs nedeniyle ateşli, buzlu, cehennemlik olduklarından; hayvanlar dünyasında doğduklarında öküz, eşek, katır, domuz olduklarından, insanlar

dünyasında doğduklarında bütünüyle bilgisiz, cahil olduklarından; Tanrılar dünyasında doğduklarında ihmalkâr ve kırgın olduklarından konuşarak üzüldüler, ağladılar.”

- (172) .. ötrü t(e)rkin yanturu yanıp yığılaşu bayakı ol bars yatur orunka bartılar .. kaçan anta tegdükde ötrü inileri mahas(a)tvı tigin- ning tomı kemiş butıkı üze asgın turup tururın sını süngüki saçı birle arkuru turkuru yatmışın akmış kanı toprak-da titig yogrulup yirke yukup turmuş-ın körtiler .. AY 619/10.
 “Sonra aceleyle dönüp ağlaşarak biraz önceki parsın yattığı yere gittiler. Oraya vardıklarında kardeşleri Prens Mahasatvi’nin elbisesinin kemiş dalı üzerinde asılı olduğunu, kemikleri ve saçıyla öyle eğri büğrü yatarak kanının toprakla karışıp çamur halinde yerde durduğunu gördüler.”

- (173) kältı labay üti[n]te tört taloy ügüz kıdıg[ın] bütürü körü umayok te[g] azu yme k(a)ltı tsuits[i] ütinte yeti g(e)rh-ler bö[lökin] tükel körgeli bolmayok te[g] ötgürü kaçan teŋgri hanı[mız]--nınŋ bilge(-si+biligi) ırak yadı[ıp] çoğı yalını temir tırgö[k] uçınŋa tegi tegdökde böğ[ü]--si açılıp y(a)roq yaşoq edg[üsi] edremi vajır örgün kıdı[g]—ı-nŋa tegi yadıtoq--da ötrü ança-ta kum sanı uluş--lar balık-lar tüzü üleşdi--ler ton-ların didim-lerin kutrulmaq kırıg-ıg açtı-lar HT VII 538.

“Nasıl ki, borazan deliğinden dört denizin kıyısı bütünüyle görmek mümkün değilse, nasıl ki nefes borusu deliğinden yedi gezegeni bütünüyle görmek mümkün değilse, Tanrı Hanımızın yüce bilgisi uzaklara yayılıp ünü demir direğin ucuna kadar ulaştığında, hikmeti ortaya çıkıp parlak erdemi elmas tahtın kenarına kadar yayıldığı sayıları kum kadar çok olan balıklar elbiseslerini, taçlarını paylaştılar ve kurtuluş kapısını açtılar.”

- (174) [kaçan] samtso açarı-ka [tu]şup köngül-ümüz-ni sekiz köni--[le]r-de turgurup beş kölungü--de tegzintür--dökde ötrü tapsızımız tarıkıp bayağı teg enç boltumuz tep tedi HT VII 785.

“‘Tripitaka Ustasına rastlayıp gönlümüzü sekiz doğruda sabitleyip beş vasıtaya ulaştırdığımızda rahatsızlığımızı giderip eskisi gibi huzurlu olduk.’ dedi.”

- (175) kaçan] teŋgri tavğ[aç] han samtso açarı-ka bo krazı bertökde erdini sap-lıg luu tıl[ı] tæg bir adınçığ öŋgi yüligü yme birle berdi HT VII 715.

“Tabgaç Hanı Tanrı, Tripitaka Ustasına bu elbiseyi verdiği anda yanında mücevher olan ejderha dili gibi farklı bir ustura da verdi.”

- (176) kaçan sav [tüke]dökde uluğ yaylık-ka ağıtın--[ı]p öŋgdünki kalık-ta olordı [kiçi]g beg-lerig altın kazi--[ginçä] tiziltürdi HT VII 1219.

“Söz bittiğinde büyük sofaya kalkıp sağdaki tahta oturdu. Küçük beyleri altın dizisi gibi sıraya dizdirdi.”

(177) [an]ta ken saç-ların yülitip körü aşanturdı ulatı beg--lerke ögdir berip toyın kurgüçi-lerk[e] sırvıntı kemişmiş--de ken qor[ı]ğ-lar qalıq-dın qıdı enip t(e)rken tegin hatunı birle pilañg tegzinü yorıdı-lar kaçan samtso açarı tegdökde t(e)rken tegin h[atun]ı beş ujik-lıg şlok yaratdı HT VII 1233.

“Sonra saçlarını kazıtıp beylere övgü dağıttı, rahip olacıklara kurban bağı dağıttıktan sonra hanımı prensesle yol boyunca yürüdüler. Tripitaka Ustası geldiğinde hanımı prenses beş hecelik bir şiir yarattı.”

(178) yana uqturayın iligke bu söz / qayu kün körüngü kaçan kelgü öz KB 510.

“Sonra ben bu meseleyi hükümdara arz edeyim; ne vakit geleceği ve hangi gün huzura çıkacağı tayin edilsin.”

(179) negü ötnü alsa yana birse terk / anğar birgeler neñg kaçan kılgı terk KB 2805.

“Ödünç aldığı şeyleri zamanında öderse, ona da istediği malı derhal verirler.”

(180) özüm kirse emdi kilşiler ara / kaçan tegge elgim tapuğqa köre KB 3366.

“Şimdi ben insanlar arasına girersem, ibadete ne zaman elim değer.”

(181) köñgöl birle keldim sanğa ay ilig / kaçan tegge emgek yetürgil bilig KB 5048.

“Ey hükümdar, ben sana gönül arzusu ile geldim; bu bana niçin zahmet olsun.”

(182) körü barsa barça bu suqluq turur / suqun açmış özler kaçan toq bolur KB 5384.

“Dikkat edersen, bütün bunlar açgözlülüktür; tamahkârlıkla acıkan kimseler ne zaman doyarlar.”

T 20, 21, 29; AY 6/3, 9/21, 34s/17, 34ş/18, 92/14, 94/4, 131/12, 141/2, 176/13, 231/11, 300/1, 321/24, 362/14, 395/16, 395/23, 405/10, 415/19, 420/17, 433/15, 442/7, 442/14, 443/22, 444/20, 478/7, 478/10, 526/1, 530/8, 544/19, 550/7, 550/14, 584/19, 592/11, 595/1, 598/14, 602/20, 608/8, 616/15, 616/23, 618/10, 620/14, 625/7, 627/19, 635/18, 641/22, **BTT** 13.46.01-15, **Jin'**. A₁ 9, A₂ 32, 35, B 2, 109, D 263; **KP** LI-5, LXXVI-4, **M** 11-11, 86-2, IS 89, 181, 214, 227, 347, **MT** H122, **HT III** 352, 367, **VII** 519, 662, 817, 1278, **VIII** 510, 1677, **SDB** 389, **TT III** 34, **IV** B 45, **Tug. Hüen V** 2-1, 5-15, 6-8, 11-2, 25-17, 33-16, 40-14, 67-24, 72-8, **VI** 36-18, 43-22, **U I** 6-7, **II** 29-12, 30-38, 35-25, **KB** 950, 2097, 2099, 2103, 2400, 2845, 2861, 3030, 3119, 3130, 3325, 3335, 3414, 4126, 4425, 5019, 5063, 5455, 5881, 5883, 5886, 6176, 6235, **DLT [BA] I**, 352-10, 403-10, 403-13, 467-8, **III** 207-22, 272-2, **Ku.T.** 28/16b1, 28/22a2, 28/22b1, 28/31a2, 28/41a3, 28/42a1, 28/56a2, 28/58b2-3, 28/59a3, 29/55a2, 30/2a2, 30/3a2, 30/7b3, 30/70a1, 31/19a2, 31/38b3, 31/75b3, 31/79a1, 31/83a2, 32/13a2, 32/17a3, 32/21b1, 32/24b1, 34/31a1, 34/82b3, 35/36a3, 35/71b2, 36/56b2, 36/58a1, 36/60a3, 36/61a1, 37/59b3, 37/84b1, 38/9a2, 38/36b3, 38/41a2, 38/89b2, 25/1a, 25/20b3, 26/5a3, 26/16b3, 26/29a3, 26/32a2, 26/34b1, 26/48b3, 26/50a1, 26/52b1, 26/61b1, 26/67b3, 26/68b2, 26/69a2, 26/71a2, 26/71b1,

26/95a2, 26/97a2, 27/19b3, 27/20b3, 27/35b2, 28/13b3, 28/61a3, 28/62a1, 28/62b2, 28/65a1, 28/71b3, 28/76a2, 28/80b2, 29/4a3, 29/5a2, 29/29a3, 29/61a3, 29/64b1, 29/65a1, 30/21b3, 30/38b1, 30/49b2, 30/55b2, 30/55b3, 30/57a3, 31/14a2, 31/22b2, 31/26a2, 31/28a3, 31/29b1, 31/77a3, 31/77b2, 32/6a1, 32/34a3, 32/35b1, 33/5b1, 33/7b1, 33/11a2, 33/16a3, 33/16b1, 33/17a2, 33/31b3, 33/57a1, 34/8b3, 34/9b2, 34/19b2, 34/24b1, 34/45a3, 34/72a3, 34/83a3, 35/3a2, 35/3b2, 35/6b1, 35/18b1, 35/20b1, 35/29a3, 35/43a2, 35/63b3, 35/68a3, 35/83b2, 36/22a3, 36/26b2, 36/32b2, 36/41a3, 36/42b3, 36/53a1, 36/92a1, 36/102a2, 36/106a3, 37/6a3, 37/6b1, 37/15b1, 37/16a1, 37/17a3, 37/19b2, 37/35b3, 38/5a1, 38/6b2, 38/7a2, 38/8a1, 38/57a2, 38/59a2, 38/60a2, 38/64b3, 38/76a1; 30/59b1, 30/75b3, 30/76a2, 30/79b3, 30/85a1, 30/86a1, 34/19b1, 35/6a2, 35/25b2, 37/14a1, 33/7a1, 26/45a1, 28/10b3, 28/15b2, 28/21a3, 28/26b2, 28/27a3, 28/30a3, 30/10b3, 32/9b2, 32/15a2, 32/15b1, 33/36a1, 33/36b1, 33/58a1, 33/83a1, 34/30a1, 35/62a2, 36/29a2, 36/48b3, 37/69a3, 38/43a2, 33/50b3, 35/71a1, 35/72a3, 36/63b2, 29/11b2, 33/47a1, 34/10b1, 25/15a3.

2.1.2.3.2. Yüklem Olarak *kaçan* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıdaki (166) ve (167) numaralı cümlede yüklem olarak görev almıştır.

DLT [BA] II 69-7, 9.

2.1.2.3.3. Özne Olarak *kaçan* Soru Sözcüğü

Sözcük, (165) numaralı örnek cümlede özne görevinde kullanılmıştır.

DLT [BA] I 403-10.

2.1.3. *kaçar* ~ *kaçur* Soru Sözcüğü

Sözcük, eski Türkçede yalnız Hsüang-Tsang Biyografisinde bir kez kullanılmıştır. Daha sonraki kullanım ise DLT'deki *kaçur* biçimidir. EDPT 592b'de DLT'deki tek tanıktan yola çıkılarak, sözcüğün *kaç* adının üleştirme eki ile türetilmiş biçimi olduğu ve “her biri kaç, kaçar” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün DLT'deki yazımının çok açık olmadığından söz edilmiş, ancak, *kaçur* okuyuşuna değinilmemiştir.

Sözcük ve sözcüğün kullanımları, içerdiği anlamlar konusunda, saptandığı *Hsüang-Tsang Biyografisi*'nin sekizinci bölümünün yayımından daha sonra yayımlanan kaynaklarda da herhangi bir açıklama yer almamaktadır.

Sözcüğün Karahanlı Türkçesi dönemdeki kullanımını için DLT'deki tek tanık yeterli olmamaktadır. Ayrıca, sözcüğün *kaçursa-* fiili içerisinde kullanılmış olması da saptama yapmak için bir diğer engel olarak görülmektedir.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	1	-	-	-	1

Sözcük, Budist Uygur metinlerinden HT'de bir; Karahanlı Türkçesi metinlerinden DLT'de bir kez kullanılmıştır.

Toplam: 2

2.1.3.1. *kaçar* ~ *kaçur* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.3.1.A. Sözcük aşağıdaki, (183) numaralı HT'den alınan tek örnekte gerçek soru işlevinin dışında “*birkaç*” anlamında kullanılmıştır. Aslında bu, sözcüğün tarihî ve günümüz Türk lehçelerinde karşılaşılan işlevlerinden biri değildir. Yukarıda kaç maddesinde belirtildiği gibi tarihî Türk lehçelerinde *birkaç* anlamı *kaç* ya da *bir kaç* ile sağlanmaktadır. *kaçar* sözcüğü için aşağıdaki kullanım özel bir durumdur. Sözcüğün, çalışma kapsamındaki metinlerde az kullanılmış olması bu işlev konusunda bir yorum yapılmasını engellemektedir.

Yapı	<i>kaçar...</i>
	kaçar+İ...+F-KE
Anlam	birkaç

(183) şape [at]l(ı)ğ bilge körmedök terinğ [y]örüg-lerig t(e)nğri han ayıtu [y(a)]rlıkadokta turum ara bilti uktı öngre-din+berü körmeyök oyun-larığ sına-ğalı yaratsar **kaçar** künte bütürür erdi bo muntağ yanğlıg köngüli biligi üze tuşmış-ça yörüg-lerig telgeli topulğalı tapı boltı HT VIII 124.

“Shng Ping adlı bilge görülmedik derin izahatları Tanrı Han'a sorduğunda bir anda bildi, anladı. Sınamak için onun hiç görmediği oyunları yaratsa bu türden gönlüne ve bilgisine göre olan izahatları biriktirmeye gücü vardı, daha önce karşılaşmış gibi birkaç günde bitirebilirdi.”

§ 2.1.3.1.B. Sözcük on birinci yüzyıl metinlerinden DLT’de saptanan (184) numaralı ek örnekte kuvvetlendirme amaçlı “*kaçar kez; çok kez*” anlamında kullanılmıştır. sayı ya da miktar soran sözcüklerin çokluk ve abartı işlevli olarak kullanıldığına yukarıda *kaç* soru sözcüğünde de değinilmişti.

Yapı	<i>kaçur...</i>
	kaçur+F-KE
Anlam	(Kuvvetlendirme amaçlı) kaçar kez

(184) *çara tünüg keçürsedim / ağır unı uçursadım / yetikenig **çaçursadım** (ÇAÇUR SADIM) / sa9ış içre künüm toğdı*¹⁰ DLT [BA] III, 247-24.

“Karanlık gecenin geçmesini diledim, ağır uykuyu uçurmak istedim; yedi kardeş yıldızını kaçar kere saydım; sayarken güneşim doğdu.”

2.1.3.2. Sözcük Türü Olarak *kaçar ~ kaçur* Soru Sözcüğü

kaçar soru sözcüğünün cümledeki genel görevi sıfattır. Ancak, DLT’deki yukarıda yer alan (184) numaralı tanıkta zarf görevli olarak kullanıldığı gözlenmektedir. Belki de bu durum, bir eksiltiyle açıklanabilir.

2.1.3.2.1. Sıfat Görevinde Kullanılan *kaçar ~ kaçur* Soru Sözcüğü

HT VIII’den saptanan (183) numaralı cümlede *kaçar* biçiminde yer alan sözcük, sıfat görevinde kullanılmıştır.

2.1.3.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan *kaçar ~ kaçur* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda verilen DLT [BA] III, 247-24’te yer alan örnekte zarf görevindedir.

¹⁰ Üçüncü dizeyi Tekin (1989:67) “*kaçar sādım*”; Dankoff-Kelly ise Atalay gibi “*kaçursādım*” (1984:279) biçiminde okumuştur. Şiir parçasının anlamlandırılışı ise her üç yayında aynıdır: “defalarca, kaçar kez”. Ancak, Dankoff-Kelly’de “kaçırmak (to flee) istemek” anlamının olabileceği de tereddütle belirtilmiştir (1984: 279).

2.1.3.3. Cümle Ögesi Olarak *kaçar* ~ *kaçur* Soru Sözcüğü

Sözcük, saptanan (183) numaralı tanıkta zarf tümleci içerisinde yer alırken; (184) numaralı tanıkta tek başına zarf tümleci görevindedir.

2.1.3.3.1. Zarf Tümleci İçerisinde *kaçar* ~ *kaçur* Soru Sözcüğü

HT VIII'den alınan (183) numaralı örnekte sözcük, *kaçar kün* sözcük grubu içerisinde zarf tümleci görevinde kullanılmıştır. DLT [BA] III, 247-24'teki (184) numaralı örnekte de *kaçur* sözcüğü *sa-* fiilinin zarfı olması dolayısıyla cümlede zarf tümleci görevindedir.

2.1.4. *ka* Soru Sözcüğü

Sözcük, Uygur Türkçesinde kullanılmadığından UTS'de bu anlamda bulunmamaktadır.

DTS 411a'da, sözcüğün “nasıl, ne suretle; eğer, şayet” anlamlarını karşıladığı belirtilerek tanıklar sıralanmıştır.

EDPT 617a'da “eğer” anlamında kullanılan sözcüğün şart yapısıyla birlikte kullanıldığı ancak kimi zaman “nasıl” anlamı da taşıdığı; *kaltı* sözünün sonraki biçimi olabileceği belirtilmiştir. Bu görüşü desteklemek amacıyla, sözcüğe, çok yaygın olarak kullanıldığı Karahanlı Türkçesinden önce rastlanmadığı söylenmiştir. Sözcüğün köken olarak *kal-* fiiliyle ve *kalı:sı:z* sözcüğüyle ilişkili olmadığı, *ka:ñu*, *kaçan vb.* sözcüklerle kökteş olabileceği belirtilmiştir. Karahanlı Türkçesinde sözcüğün belirgin bir soru ifadesi taşıdığı belirtilmiş, *Divanü Lüğati't-Türk'te* “eğer” anlamı için de sıkça kullanıldığı, Kutadgu Bilig'de soru anlamının yaygın olduğu, Atebetü'l-Hakayık'ta de altı kez “eğer” anlamında kullanıldığı söylenmiştir.

Räsänen, sözcüğün *Kutadgu Bilig'de* “şimdi”; Orta Türkçede “nasıl, iken” anlamında kullanıldığını belirtmiş, kökenine ilişkin bir açıklamada bulunmamıştır (1969: 226a).

Barutçu, sözcüğün **ka* zamirine eklenen zarf yapma eki *-lı /-li* ekinden oluştuğunu düşünmektedir. Araştırmacı, bu düşüncesini diğer araştırmacıların da görüşleriyle desteklemektedir (1992: 72).

Erdal, yapısı konusunda bir açıklama yapmaksızın sözcüğün, Karahanlı

Türkçesinde *kaltı* yerine kullanıldığından söz etmiş, yapıtın sonraki bölümlerinde *kali* ve *kaltı* sözcüklerinin şart cümlelerinde cümle açıcı rolüne dikkat çekmiştir (2004: 215, 496).

İncelenen metinlerde temel olarak ‘*nasıl?*’ anlamı taşıyan bu sözcüğün cümle açıcı olarak da kullanıldığı görülmektedir.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	-	-	-	-	232

Sözcük Karahanlı Türkçesi metinlerinden KB’de iki yüz on iki; DLT’de on altı ve AH’de altı kez kullanılmıştır.

Toplam: 232

2.1.4.1. *kali* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.4.1.A. Sözcük, aşağıda yer alan KB’den ve DLT’den alınan (185) – (194) numaralı tanıklarda sonrasında gelen şart yapısıyla birlikte günümüz Türkiye Türkçesindeki “*eğer*” karşılığında kullanılmıştır. Ayrıca, aşağıdaki alt bölümlerde yer alan (207) – (215) ve (223) – (230) numaralı örnekler de anlam açısından bu bölüme dahil edilebilir. Bu işlev, *kali* sözcüğü için en sık başvurulan işlevdir. KB’de ve DLT’de yer alan çok sayıda örnekte sözcük, bu işleviyle kullanılmıştır. Ancak, tek başına şart yapısı da zaten bu anlamı vermektedir. *kali* sözcüğünün bu tür cümlelerdeki bir görevi, cümlenin etkisini arttırmakken diğer bir görevi de aruz ölçüsünü tamamlamaktır. Sözcüğün bu işlevde kullandığı tüm tanıklarda aruz ölçüsünün kullanılmış olması, bu cümlelerin kimi zaman devrik yapıda olması bu düşüncemizi desteklemektedir. Çünkü, aruz ölçüsü, bu cümlelerde sözcüğün yerinin değiştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Yapı	<i>kali</i> ...-sA...
	kaçan+...F-ŞE+F-KE
Anlam	eğer

(185) *kali* til»e urşa kör ölse kişi / ölüm yok aṅgar hem birilmez şışı KB 295.

“Eğer bir deli, bir adamı vurup öldürürse o deliye ölüm cezası yoktur, kısas yapılmaz.”

(186) **kalı** sözleyü bilmese til sözüg / yaşıl kökte erse kör indrür özüg KB 1003.

“Eğer dil söz söylemesini bilmezse mavi gökte olsa bile kişiyi yere indirir.”

(187) akı bol bağışla içür hem yitür / **kalı** eksüse ur yana al yetür KB 2053.

“Cömert ol, bağışla yedir ve içir; eğer malın eksilirse, tekrar vur ve eksileni tamamla.”

(188) **kalı** beg tili yumşak erse süçig / anı se>di buğnı uluğ tut kiçig KB 3184.

“Eğer, beyin dili yumuşak ve tatlı ise, onu, büyük küçük bütün halk sever.”

(189) **kalı** bulmasa ol evürgey yüzün / toğup körmedük teg yıratđay özün KB 4216.

“Eğer bulmazsa, senden yüz çevirir, seni hiç görmemiş gibi davranır ve senden uzaklaşır.”

(190) kelse **kalı** yarlığ bolup yunçig uma / keldür anuk bolmış aşig tutma uma DLT [BA] I, 93-4.

“Eğer sana yoksul bir konuk gelirse onun önüne hazır bulunan aşı getir, onun işini ihmal etme.”

(191) tegür meniğ savımnı bilgelige ay / tınur **şalı** atatsa 9ısrı9 seni tay¹¹ DLT [BA] I, 207-11.

“Sözümü bilgelere eriştir ve söyle. Eğer kısırağın tayı at olursa kısarak dinlenir.”

(192) kılsa **şalı** oğraban bergil ta9ı azu9lu9 / 9arđıđ 9ılur umalar yunçig körüp 9onu9lu9 DLT [BA] I, 274-17.

“Eğer konuk, sana uğrayarak isterse ona azıklık ver; konuklar, konuklukta rahatsız olurlarsa ilenirler.”

(193) tegme evet iş9a körüp turđıl ala / ça9ma9 ça9ıp evşe **şalı** uğınur yula DLT [BA] III, 26-2.

“İşi görerek acele etme, sâkin dur; bir kimse çakmak çakarken acele ederse kandili söndürür.”

(194) kölüm kımnı kıpsa **şalı** tamığ iter / körse anı bilge kışı sözge büter DLT [BA] III, 137-5.

“Eğer gölümün dalgası yükselirse evimi iter. Onu akıllı bir adam görse sözüme inanır.”

KB 175, 178, 213, 215, 227, 230, 240, 263, 323, 334, 494, 653, 656, 681, 699, 712, 713, 725, 750, 780, 783, 803, 804, 822, 842, 884, 891, 894, 984, 1025, 1126, 1212, 1220, 1232, 1234, 1235, 1317, 1320, 1392, 1488, 1504, 1610, 1611, 1710, 1810, 1910, 1919, 1987, 1996, 2011, 2029, 2048, 2087, 2108, 2113,

¹¹ Bizim gibi, Dankoff-Kelly'nin de *Convey my words and say to the wise ones, that the mare rests when her colt is counted among the horses* (1982: 198) biçiminde çevirdiği bu beyiti Atalay, *Hey! Sözümü bilgelere eriştir, kısırağın tayı at olursa kısarak dinlenir* biçiminde aktarmıştır.

2119, 2245, 2341, 2362, 2373, 2388, 2390, 2403, 2420, 2421, 2502, 2537, 2540, 2567, 2581, 2583, 2645, 2658, 2677, 2691, 2695, 2711, 2711, 2755, 2807, 2838, 2860, 2876, 2929, 2930, 2931, 2943, 2954, 2955, 3027, 3080, 3081, 3141, 3159, 3162, 3206, 3214, 3221, 3258, 3348, 3377, 3378, 3410, 3434, 3447, 3538, 3547, 3579, 3586, 3680, 3720, 3803, 3804, 3831, 3874, 3880, 3893, 3918, 3926, 3991, 3993, 4030, 4055, 4073, 4099, 4100, 4125, 4128, 4136, 4137, 4142, 4158, 4191, 4204, 4215, 4260, 4292, 4293, 4295, 4300, 4363, 4369, 4380, 4396, 4398, 4415, 4475, 4498, 4512, 4517, 4518, 4534, 4583, 4629, 4644, 4650, 4678, 4706, 4750, 4853, 4858, 4862, 4867, 4870, 4911, 5026, 5105, 5120, 5147, 5148, 5156, 5203, 5216, 5225, 5240, 5245, 5289, 5337, 5393, 5394, 5396, 5409, 5410, 5481, 5519, 5664, 5756, 5757, 5775, 5931, 5933, 6063, 6142, 6200, 6253, 6428, 6499, 6567, 6570; **DLT [BA]** I, 82-13, 352-10, 425-18, 467-8, III, 158-9, 233-15, 239-1, 272-2, 288-15.

§ 2.1.4.1.B. Cümlede söz edilen yargının olumsuzunu çağrıştıran, anlatımı kuvvetlendirme amaçlı bir “nasıl”lık söz konusu olabilir. Sözcüğün bu işlevi diğer soru sözcükleri için de karşılaşılabılır bir durumdur. Aşağıda yer alan (195), (196), (197), (199) ve (200) numaralı tanıklarda cümle yapıcı olumsuzdur. *ğalı* sözcüğü, bulunduğu bu türden cümlelere “*Elbette ...-Xr*” benzeri bir anlam kazandırır. (198) ve (201) numaralı, yapıcı olumlu cümleler ise sözcük nedeniyle “*Elbette ...-mAz (...-mAz ki!)*” benzeri bir anlam kazandırmaktadır. Bunun yanında aşağıda yer alan (218) –(220) numaralı tanıklarda anlam açısından bu bölüme dahil edilebilir. (218) ve (220) numaralı örnekler yapıcı olumsuzken (219) numaralı cümle olumludur.

Yapı	<i>ğalı ...</i>
	ğalı+...F-KE
Anlam	nasıl!

(195) *ğalı* sevmeyin kör bu edğü kişig / *ğalı* ögmeyin men bu edğü işig KB 933

“Bu iyi insanı nasıl sevmeyeyim; bu iyi işi *nasıl* övmeyeyim?”

(196) tirig bolsa yalnğuk *ğalı* sözlemez / kereğligni sözle kişi kizlemez KB 977

“İnsan, yaşadığı müddetçe, *nasıl* söz söylemez? Kişi, gerekeni söyler, saklamaz.”

(197) *ğalı* ögmegü ol ukuşlug kişig / neteg yirmegü bu ukuşşus işig KB 1776.

“Akıllı insan nasıl övülmez, akılsız kimsenin işi *nasıl* yerilmez?”

(198) tetiglik kerek kılşu türlüğ sakış / tetig bolmagınça *ğalı* adrar iş KB 2772.

“Her türlü hesabı yapmak için, zekâ lazımdır; zekâ olmayınca *nasıl* ayırım yapılabilir?”

(199) tapuğsuz özüm bulsa edğü açığ / *ğalı* taplamaz men bu devlet yaşığ KB 3736.

“Ben hiç uğraşmadan, böyle bir lütuf ve ihsana nâil olursam, bu saadet ve bu hayatı *nasıl* beğenmeyebilirim?”

(200) mini kördünğ erse selam kılmadıñ / bu fazlığ muyanığ **kalı** koldımadıñ KB 5053.

“Sen beni görünce selam vermedin; bu fazileti ve sevabı *niçin* istemedin ki?”

(201) ödlele yarağ közettı / oğrı tuzağ uzattı / beglerbegin azıttı / kaçsa **kalı** kırtulur DLT [BA] II, 234-5.

“Zaman fırsat gözettı, gizli tuzağını kurdu; beylerbeyini azıttı, kaçsa *nasıl* kırtulur.”

KB 3330, 3565, 4788 [2], 5887, 6151, 6613.

§ 2.1.4.1.C. Sözcük, aşağıdaki (202) ve (203) numaralı tanıklarda “*niçin, neden?*” anlamında soru amaçlı kullanıma sahiptir. “*Nasıl?*” karşılığında bir soru sözcüğü olan *kalı* sözünün “*niçin, neden?*” anlamı ilk bakışta yadırganabilir. Ancak, *nelek ~ nelük* soru sözcüğü de bu iki anlamı karşılayabilmektedir.

Temel	<i>kalı...</i>
Yapı	kalı+F-KE
Anlam	niçin, neden?

(202) yana aydı odğurmuş aygıl manga / **kalı** keldıñ emdi ne boldı sanga KB 3303.

“Odğurmuş tekrar sordu: ‘-Bana söyle *niçin* geldin şimdi, sana ne oldu?’”

(203) ayur ay kıdaşım **kalı** keldıñ ay / sañğa tuşğalı men tağı keçmez ay KB 5685.

“Ey, kardeşim, seninle görüşeli daha bir ay bile geçmedi, *niçin* geldin?, dedi”

§ 2.1.4.1.D. Sözcük, aşağıdaki (204) ve (205) numaralı DLT’den alınan tanıklarda “*artık*” anlamında kullanılmıştır.

Temel	<i>kalı...</i>
Yapı	kalı+...F-KE
Anlam	artık

(204) bezenmiş ağırlık biligler bile / **kalı** kim şükür kıl kana‘at tile KB B 10.

“Değerli bilgiler ile süslenmiştir; **artık** sen şükret ve kanâatkâr ol.”

(205) sen **kalı** barsa sen DLT [BA] III,234-3.

“Sen artık gidesin.”

§ 2.1.4.1.E. *kalı* soru sözcüğü, DLT’de saptanan (206) numaralı cümlede gerçek soru işlevli olarak “nasıl?” anlamında kullanılmıştır.

Temel	<i>kalı...</i>
Yapı	kalı+...F-KE
Anlam	Nasıl?

(206) bu sen bu ışığ *kalı* kıldıñ DLT [BA] III, 234-1.

“Sen bu işi nasıl yaptın?”

2.1.4.2. Sözcük Türü Olarak *kalı* Soru Sözcüğü

Sözcük, saptanan cümlelerin büyük çoğunluğunda “eğer” anlamını taşıdığı durumlarda bağlaç görevindedir. “Nasıl?” anlamında kullanıldığında zarf görevinde görevini üstlenen sözcük, KB’deki sınırlı sayıda örnekte ise *kalı kaçça* ikilemesi içinde isim görevinde kullanılmıştır.

2.1.4.2.1. Bağlaç Görevinde Kullanılan *kalı* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yer alan (207) – (215); (223) - (230) numaralı ve yukarıdaki (185) – (194) numaralı tanıklarda bağlaç görevinde kullanılmıştır. Sözcük, bu kullanımlarda kimi zaman devrik cümle içerisinde yer almıştır.

(207) kalı mundağ erse yorık utru ur / yorık utru ursa kişig yoqlatur KB 175.

“Eğer böyle ise (mademki böyle), sen fasih dil kullan, dil fasih olursa insanı yükseltir.”

(208) kalı edgüke bolsa isiz işi / isiz boldı kılkı ol isiz tuşı KB 884.

“Eğer iyiye, kötü biri arkadaş olursa, onun huyu da arkadaşımınki gibi olur.”

(209) kılıç birle tutlur kalı tutsa il / kalem birle baslur kalı bassa il KB 2711.

“Eğer memleket tutulursa kılıç ile tutulur, eğer memlekette hükmetmek gerekirse kalem ile hükmedilir.”

(210) tiriglik tatığı bu erse kalı / tatıgsız turur dünya mihnet yolu KB 3586.

“Yaşamın zevki eğer bu ise, dünya tatsız bir mihnet yoludur.”

(211) kalı bildiñg erse içim ay böke / bu kün sürgey erdiñg mini miñg söke KB 5105.

“Ey kudretli insan, eğer içimi bildeydin, bugün bana binlerce lanet edip buradan kovardın.”

(212) karga kalı bilse muñgin ol buz sukar / awçı yaşıp tuzak taba meñge bakar DLT [BA] I, 425-18.

“Eğer karga başına gelecek sıkıntıyı bilse gagasıyla buzu deler; halbuki avcı saklandığında karga, tuzaktaki yeme bakar.”

(213) tegür meniñg savımı bilgelere ay / tınar kalı atatsa kısrak sıpı tay¹² DLT [BA] III, 158-9.

“Sözümü bilgelere yetiştir ve söyle, eğer kısrak, yavrusu olan tay at olursa dinlenir.”

(214) kelse kalı katıglık erter teyü seringil / ödlüg ışın bilip tur ança añgar tirengil DLT [BA] III, 233-15.

“Eğer başına bir bela gelirse, geçer diyerek sabret, bunu dünyanın işi bilip ona diren!”

(215) köñgöl kimiñg bolsa kalı yok çığay / kılsa küçün bolmas anı tok bay DLT [BA] III, 239-1.

“Eğer birinin gönlü yok yoksul ise, o güç kullanılarak tok ve zengin yapılamaz.”

KB B10, 27, 27, 178, 213, 215, 227, 230, 240, 263, 295, 323, 334, 494, 653, 656, 681, 699, 712, 713, 725, 750, 780, 783, 803, 804, 822, 842, 891, 894, 933, 933, 977, 984, 1003, 1025, 1126, 1212, 1220, 1232, 1234, 1235, 1317, 1320, 1392, 1488, 1504, 1610, 1611, 1710, 1776, 1810, 1910, 1919, 1987, 1996, 2011, 2029, 2048, 2053, 2087, 2108, 2113, 2119, 2245, 2341, 2362, 2373, 2388, 2390, 2403, 2420, 2421, 2502, 2537, 2540, 2567, 2581, 2583, 2645, 2658, 2677, 2691, 2695, 2755, 2772, 2807, 2838, 2860, 2876, 2929, 2930, 2931, 2943, 2954, 2955, 3027, 3080, 3081, 3141, 3159, 3162, 3184, 3206, 3214, 3221, 3258, 3303, 3330, 3348, 3377, 3378, 3410, 3434, 3447, 3538, 3547, 3565, 3579, 3680, 3720, 3736, 3803, 3804, 3831, 3874, 3880, 3893, 3918, 3926, 3991, 3993, 4030, 4055, 4073, 4099, 4100, 4125, 4128, 4136, 4137, 4142, 4158, 4191, 4204, 4215, 4216 4260, 4292, 4293, 4295, 4300, 4363, 4369, 4380, 4396, 4398, 4415, 4475, 4498, 4512, 4517, 4518, 4534, 4583, 4629, 4644, 4650, 4678, 4706, 4750, 4788, 4788, 4853, 4858, 4862, 4867, 4870, 4911, 5026, 5053, 5120, 5147, 5148, 5156, 5203, 5216, 5225, 5240, 5245, 5289, 5337, 5393, 5394, 5396, 5409, 5410, 5481, 5519, 5664, 5685, 5756, 5757, 5775, 5887, 5931, 5933, 6063, 6142, 6151, 6200, 6253, 6428, 6499, 6567, 6570, 6613, **DLT [BA]** I, 82-13, III, 272-2, 288-15.

¹² Bu beyitin son sözcüğü olan “ay” yapısını Atalay, ünlem olarak kabul etmiş ve beyiti, “Hey, benim sözümü bilgelere eriştir, kısrakların yavrusu olan tay at olursa kısrak dinlenir.” biçiminde açıklamıştır. Oysa bu “ay” sözcüğü bizce “söyle!” anlamında bir emir biçimi olmalıdır. Nitekim T.Tekin (1989: 146) ve Dankoff-Kelly (1982:198) de bu yapının ay- fiilinin üçüncü teklik kişi emir çekimi olduğu düşüncesindedirler. Ayrıca Dankoff-Kelly’ye göre beyit şu biçimde okunmalıdır: “tegür meniñg sāvımını bilgeleke ay / tınar kalı atatsa kısrak sanı tay” (Sözlerimi bilgelere yetiştir, onlara söyle. Kısrak, tayı atlar arasında sayılırsa dinlenir) (1982:198).

2.1.4.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan *kalı* Soru Sözcüğü

kalı soru sözcüğü, aşağıdaki (216) – (220); yukarıdaki (195)- (206) numaralı örneklerde zarf görevindedir.

(216) apa oğlanı barça yalñguz umaz / özünğ munda yalñguz kalı iglemez KB 3330.

“İnsanoğlu hiçbir zaman yalnız kalamaz, sen burada yalnız *nasıl* hasta olmazsın?”

(217) usayuk bu yalñguğ idı suğ közi / kalı torqa kirmez bu yalñguğ özi KB 3565.

“İnsan gafil ve açgözlüdür. Böyle olan insan *nasıl* tuzağa düşmez.”

(218) bu mundağ idimni *kalı* sevmeyin / tilep bulğuka kalı ivmeyin KB 4788.

“Böyle rabbimi nasıl sevmem; Arayıp durmak için *nasıl* acele etmem?”

(219) kalı arzu yir ol törü birgüçi / köni yalğanığ adra tutmaz tuçı KB 5887.

“Doğru ile yalanı ayırt edemeyen hakîm, işinde *nasıl* başarılı olabilir?”

(220) kalı sevmez öz kör bu dünya nenğın / tü ni ‘met talu yüz kılınçın yanğın KB 6151.

“Bu dünya malını, türlü nimetini, güzel yüzlülerin naz ve işvelerini insan *nasıl* sevmez?”

KB 2772, 6613, 3303, 5053, 5685.

2.1.4.2.3. İsim Görevinde Kullanılan *kalı* Soru Sözcüğü

Sözcük, KB’den alınan (221) ve (222) numaralı tanıklarda kaçta soru sözcüğü ile birlikte kalıplaşıp bir ikileme oluşturarak isim görevi üstlenmiştir.

(221) kalı kaçta kirma tutğıl özünğ / *kalı* kaçtasız bil uzatma sözünğ KB 27.

“Nice ve nasıl olduğuna karışma, kendini tut, onu nicesiz ve nasılsız bil, sözü uzatma.”

(222) bir ol bar siziksiz kalı kaçtasız / köngülde yırağ tutğu oğşağ meñgiz KB 3720.

“Şüphesiz, nicesiz ve nasılsız olan bir tek odur; onun benzeri olduğu düşüncesini gönülden uzak tutmak gerekir.”

2.1.4.3. Cümle Ögesi Olarak *kalı* Soru Sözcüğü

Sözcük, cümle içerisinde çoğunlukla “eğer” anlamında bir bağımsız tümleş; “nasıl” anlamını karşıladığında ise zarf tümleci görevindedir.

2.1.4.3.1. Bağımsız Tümleş Olarak *kalı* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (223) – (230); yukarıdaki (185) – (194) ve (207) – (215) numaralı kullanımlarda “eğer” anlamını kazanarak cümlede bağımsız tümleş görevinde kullanılmıştır.

(223) yağız yir kıtında kı altun taş ol / kalı çıkısa begler başında tuş ol KB 213.

“Altın, kara toprak altında taştan farksızdır. Ama *eğer* oradan çıkarsa beylerin tuşunda toka olur.”

(224) kalı kılsa begler tapısız tapuğ / ya va kıldı tapmış tiriglik kamuğ KB 1611.

“Eğer beylerin beğenmeyeceği şekilde hizmet ederse, hizmette geçirdiği yaşamını boşa harcamış olur.”

(225) yalavaç bitigçi kalı bolsa yig / anıñ yası ilke to kı ay tetig KB 2930.

“Elçi ile kâtip iyi kişilerden seçilirse onların yararı bütün ülkeye dokunur.”

(226) yorıp tegmegü yirke barma ya dağ / kalı bardıñ erse öz emger küçün KB 3831.

“Yürümekle erişilmeyecek yere yayan gitme, eğer gidersen kendi kendine eziyet etmiş olursun.”

(227) kalı içse suvını tüketü tükel / tükedi tiriglik kazıldı kıarım KB 6063.

“Eğer suyun bütünü sonuna kadar içilirse, yaşam bitti, mezar kazıldı demektir.”

(228) kışka etin kelse kalı kıutluğ yay / tün kün keçe al kınur öğlek bile ay DLT [BA] I, 82-13.

“Kutlu yaz geldiğinde kış için hazırlan, gece gündüz geçerek zaman ay ay tükenir.”

(229) yağıñ taba titrü bakıp bükdeñ bile / oğrap kalı kelse sañğa kıarşı süle DLT [BA] III, 272-2.

“Düşmandan yana dik gözle bak, hançerini bile, üzerine gelecek olursa ona kıarşı asker gönder.”

(230) ajun küni kündüzi yeklin keçer / kimni kalı satğasa küçün kever DLT [BA] II, 288-15.

“Bu dünyanın gecesi gündüzü konuk olarak geçer, kimin üzerine uğrasa onun gücünü gevşetir.”

KB B10, 27, 27, 175, 178, 215, 227, 230, 240, 263, 295, 323, 334, 494, 653, 656, 681, 699, 712,

713, 725, 750, 780, 783, 803, 804, 822, 842, 884, 891, 894, 933, 933, 977, 984, 1003, 1025, 1126, 1212, 1220, 1232, 1234, 1235, 1317, 1320, 1392, 1488, 1504, 1610, 1710, 1776, 1810, 1910, 1919, 1987, 1996, 2011, 2029, 2048, 2053, 2087, 2108, 2113, 2119, 2245, 2341, 2362, 2373, 2388, 2390, 2403, 2420, 2421, 2502, 2537, 2540, 2567, 2581, 2583, 2645, 2658, 2677, 2691, 2695, 2711, 2711, 2755, 2772, 2807, 2838, 2860, 2876, 2929, 2931, 2943, 2954, 2955, 3027, 3080, 3081, 3141, 3159, 3162, 3184, 3206, 3214, 3221, 3258, 3303, 3330, 3348, 3377, 3378, 3410, 3434, 3447, 3538, 3547, 3565, 3579, 3586, 3680, 3720, 3736, 3803, 3804, 3874, 3880, 3893, 3918, 3926, 3991, 3993, 4030, 4055, 4073, 4099, 4100, 4125, 4128, 4136, 4137, 4142, 4158, 4191, 4204, 4215, 4216, 4260, 4292, 4293, 4295, 4300, 4363, 4369, 4380, 4396, 4398, 4415, 4475, 4498, 4512, 4517, 4518, 4534, 4583, 4629, 4644, 4650, 4678, 4706, 4750, 4788, 4788, 4853, 4858, 4862, 4867, 4870, 4911, 5026, 5053, 5105, 5120, 5147, 5148, 5156, 5203, 5216, 5225, 5240, 5245, 5289, 5337, 5393, 5394, 5396, 5409, 5410, 5481, 5519, 5664, 5685, 5756, 5757, 5775, 5887, 5931, 5933, 6142, 6151, 6200, 6253, 6428, 6499, 6567, 6570, 6613, **DLT [BA]** I, 425-18, III, 158-9, 233-15, 239-1.

2.1.4.3.2. Zarf Tümleci Olarak *kalı* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda anlam bölümünde yer alan (195) – (206) ve (216) – (220) numaralı tanıklarda zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

KB B 10, 933, 977, 1776, 2772, 3303, 3330, 3565, 3736, 4788 [2], 5053, 5685, 5887, 6151, 6613, **DLT [BA]** II, 234-5, III, 234-1, 234-3.

2.1.4.3.3. Dolaylı Tümleç İçerisinde *kalı* Soru Sözcüğü

Sözcük, KB’de saptanan yukarıdaki (221) numaralı kullanımda *kalı kaççaka* biçiminde bir yer almıştır. Sözcük, içerisinde bulunduğu söz grubunun yönelme bildirmesi nedeniyle cümlede dolaylı tümleç görevindedir.

KB 27.

2.1.5. *kaltı* Soru Sözcüğü

UTS 108’de sözcüğün “nasıl, eğer,...dığı gibi, yani, ...ince, ki” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

Gabain, *Altürkische Grammatik*’te, sözcüğe *ka zamirinden türeyen biçimler arasında sayarak “belki de aynı köke ait” ibaresine yer vermiştir (1995: 72).

Temir, Uyurca *kaltı* sözcüğünün ka soru zamirinden *ka-l-tı* ya da *ka-lı-tı*

biçiminde türediğinden, *kal* ve *kan* yapılarının *ol* ve *an* gibi paralel yapılar olduğundan söz etmiştir. Temir, sondaki *-tı* yapısının Altay dillerinde de kullanılan zarf yapma eki olduğunu da belirtmiştir (1956: 263).

DTS 413a-b’de yer verilen sözcüğün “nasıl, ne suretle; böylelikle, böyle ...-casına; eğer...-sA” anlamlarını karşıladığı belirtilerek kullanımlarına örnekler verilmiştir.

EDPT 618b’de sözcüğün temel olarak “nasıl”; şart yapısıyla birlikte “eğer” ya da “...-dığı zaman” anlamında kullanıldığı belirtilmiş, Uygurcadan sonra görülmediği ve *kalı* sözcüğünün önceki biçimi olarak düşünülebileceği, *kal-* fiiliyle ilişkili olmadığı, *ka:ñu vb.* ile kökteş olabileceği üzerinde durulmuştur.

Grønbech, sözcüğün Uygurcada *teg* ya da *-ça* yapılarının kuvvetlendiricisi olarak zaman bildiren bir bağ görevinde kullanıldığını belirtmiştir. Sözcük, zarf-fiilli biçimlerin ve benzer kuruluşların öncesinde yer aldığı zaman kesinleştirmeye yarar. Çekimli bir fiile bağlandığında ise bulunduğu yan cümleyi yönetir (1995: 46 vd.).

Hamilton, sözcüğü Toharca *kıyalte* “zira, öyleyse, şöyle ki, gerçi” sözüne bağlar. Sözcüğün, Toharcada *kıyal* “niçin” anlamı veren sözcük ile *-te* görevli yapısının birleşmesi sonucu oluştuğu görüşündedir. *kalı* ise *kaltın*ın kısaltılmış biçimi olabilir (1998: 189)

Barutçu, *kaltı* yapısını değerlendirdiği yazısında, Clauson’un yukarıda değindiğimiz *kali*’nin *kaltı* sözcüğünün daha sonraki biçimi olabileceği yönündeki görüşüne karşı çıkmış, bu iki yapının ayrı yazı çevrelerine ait birer sözcük olduğunu, ayrıca *kalı* biçiminin *-tı* ile genişletilmiş olan *kaltı*’ya göre görünüşü açısından da ilk biçim olduğunu ortaya koyduğunu belirtmiştir. Yazara göre *kaltı*, Temir’in düşündüğü gibi, “*kalı* sözünden *-tı* ile genişletilmiş bir zarf ve bağdır. **ka* soru zamirinden hareketin tarzına ilgisini ifade eden zarflar yapmağa yarayan *-lı* eki ile kurulmuş *kalı* soru zarfındaki bu ek, Saha Türkçesinde isimlerden zarflar yapan işlek bir ek olarak yaşamakta, *casus adverbialis* eki olarak devam etmektedir” (1992: 71).

A Grammar of Old Turkic’te, Uygurcada saptanan *näçükläti*, *nätägläti*, *birtämläti* ve *kaltı* sözcüklerinin yapısı birer zarf yapıcı ek olan *+lA* ve *+tI* ekleriyle açıklanır. Ayrıca dipnotta, Türkçede görülen zarf eki *+lA* ile isimden fiil yapma eki *+lA_* ve her iki yapı sonrasına gelebilen iki ayrı *+tI* ekinin varlığına dikkat çekilerek *+lA+tI* biçiminin *+lA-tI*’ya örneksenmiş olabileceği üzerinde durulmuştur. İlerleyen bölümlerde sözcüğün yapısı tekrara *ka+lA+tı* biçiminde açıklanarak sözcüğün “nasıl anlamında soru sözü olarak nadiren kullanıldığı; sıklıkla karşılaştırmalı cümlelerde yer

aldığı belirtilmiştir (Erdal 2004: 215). *krş. kalı*.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	491	54	-	-	-

Uygur dönemi metinlerinde sıkça rastlanan *kalı* soru sözcüğü, AY'de üç yüz otuz üç; Bolck.'ta beş; Jin'. 'de on üç; HT'de yirmi dokuz; IB'de bir; IS'de beş; KP'de yedi; Man.'da kırk; MT'de bir; MTT'de altı; Saddh.'de dört; Sünd.'de iki; TT'de on iki; U'da iki; UT'de dört; UTot.'da dört; Üİ'de altmış iki; Wind.'de üç; Vim.'de sekiz kez kullanılmıştır.

Toplam: 545

2.1.5.1. *kalı* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.5.1.A. Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde çoğunlukla cümle açıcı olarak görev alır ve cümleye “*ki, öyleki, şöyleki*” gibi anlamlar katar. Aşağıda yer alan (231) – (270), (316) – (321) ve (328) – (333) numaralı tanıklar sözcüğün bu işlevde kullanımına örnektir. Bu bağlaçlık görevi çoğu zaman şartlı birleşik cümleyi oluşturan ana cümlede karşımıza çıkmaktadır:

Temel Yapı	<i>kalı...</i>
Anlam	ki, öyleki, şöyleki

(231) :: ol titir kiçig b(e)lgürtme et'öz :: üçünç iyin b(e)lgürtm--e et'öz kayu erür tip tiser :: inçe k(a)ltı dört toğum biş ajun altı yol içinte tüü tör--lüg adruk adruk öngi öngi körk meñgiz b(e)lgürtüp neteg yañgin asıg tusu kılıp adınlarığ edgüke meñgike yaratguluğ erser antağ nom yañgin evrilip ol nom körk meñgizler üze ol oğ nomladaçı et'öz erser ol titir iyin b(e)lgürtm--e et'öz .. bo titir b(e)lgürtme et'öz--nüng üç törlüg bolmağı :: AY 42/1.

“...Yeniden belirmiş küçük vücut buna denir. Üçüncü olarak “Yeniden belirmiş bağımlı vücut hangisidir?” diye soracak olursan, dört doğum, beş dünya, altı yol içinde türlü türlü güzellikleri ortaya

çıkarpı nasıl yeni olanı faydalı kılıp başkalarını iyiye ve sevince boğuyorsa işte öyle öğretiyi yenisiyle değiştirip o öğretiyi güzellikler üzerine öğretecek vücutlar yeniden belirmiş bağımlı vücutlardır. İşte bunlar, yeniden belirmenin üç yoludur.”

(232) kinkisi nom buşı titir :: aşnuķısı tavar buşı titir .. nom buşı--nınġ yine biş törlüg yig asıġ--ı bar titir .. kayular ol biş tip tiser .. inçe **ķ(a)ltı** 'enġilki nom buşı erser özke adınaġuķa birle asıġlıġ titir .. tavar buşı (17) neġ inçip antaġ ermez .. AY 162/14.

“Sonraki öğretiyi sadaka olarak vermektir. Önceki, malı sadaka olarak vermektir. Öğretiyi sadaka larak vermenin de beş türlü yararı vardır. ‘Bu beş türlü yarar hangileridir?’ diye soracak olursan, birincisi öğretiyi bağışlamak başkasına yararlı olmaktır, denir. Mal bağışlamak ise asla böyle olamaz.”

(233) :: yanmamak yme dört törlüg titir :: kayular ol dört tip tiser :: inçe **ķ(a)ltı** 'enġilki kirtgünçintin yanmamak :: :: :: ikinti kezigintin yanmamak .. üçünç edgüsintin yanmamak törtünç yorıġıntın yanmamak erür :: kirtgünç--intin yanmamak erser .. ķ(a)ltı burķan erdini üzeki nom erdini üzeki bursang kuvraġ erdini üzeki tözün--ler sevmiş ç(a)hşap(u)d üzeki süzük kirtgünç köġültin yanmamak erür .. kezigintin yanmamak erser :: ķ(a)ltı on törlüg ornaġlarda yitiñsiz evrilinçsiz ornaġda turup on törlüg savlarķa köġülü yanmamak erür :: edgüsintin yanmamak erser :: ķ(a)ltı başdınkı oruntın yitiñsiz yitiñç orunķa tegi orunlarda tanuķ--lamış bolmış orunlartın yanmamak erür :: yorıġıntın yanmamak erser ķ(a)ltı sek(i)z--inç oruntın maru burķan ķut--ın bulġınçaķa tegi yorıġlarda yanmamak erür .. AY 237/17.

“Dönmemek de dört türüdür. ‘Bunlar hangileridir?’ dersin, birincisi doğrudan dönmemek, ikincisi (baġlı olduġun sıradan) dönmemek, üçüncüsü iyiden dönmemek, dördüncüsü yolundan dönmemektir. Doğrudan dönmemek, Burhan, öğreti ve rahipler topluluġu gibi mücevherlerin üzerindeki, asillerin sevdiġi öğreti üzerindeki saf doğru gönülden dönmemektir. Sıradan dönmemek ise on türlü yerde ulaşılmaz, devrilmez yerde durup on türlü sözden gönülden dönmemektir. İyiden dönmemek ise birinci yerden ulaşılmaz yedinci yere kadar olan yerlerde kanıtlanmış yerlerden dönmemektir. Yolundan dönmemek ise sekizinci yerden sonar Burhan kutunu buluncaya kadar yolundan dönmemektir.”

(234) ol üdün sarasvatı t(e)ġri kıızı monçulayu suvķa kirtgülık törüs--i <mandalı> d(a)r(a)nı birle tükeli ötünti [t(e)ġri] t(e)ġrisi burķan adaķınta yinçürü töpün yükünü teginip yine inçip ötünti.. atı kötrülmüş ayaġķa tegimlig t(e)ġrim .. birök kim ķayu toyın şamnanç upası upasanç dört törlüg tirin kuvraġ bo ķopda kötrülmüş nom iligi atl(ı)ġ nom erdinig ķayu ķayu balıķda uluşda kentde suzaķda taġda anġda vıharta seġremde okısarlar sözleserler yadsarlar m(e)n ötrü k(e)ntü özüm tirinim kuvrag--ım birle t(e)ġridem oyun bediz kılu ol ol orunlarda barıp ol tözün--ler oġın tözünler kızın küyü küzetü teginip ķ(a)ltı önġre ötünü teginmiş ada tudaların barķanı tarķaru kiterü tegingey m(e)n .. AY 480/2.

“O zaman Sarasvatı Tanrının kızı suya grime töresi, mandalası, öğretisi gereğince Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ayağına kapanıp secde ederek şöyle ricada bulundu: ‘Adı yücelmiş, saygı duyulması Tanrım, hangi rahip, rahibe, imanlı, cemaat bu tümüyle yüce öğreti adlı öğreti mücevherini hangi kentte, köyde, dağda, manastırda okusa, anlatsa ben kendi cemaatim ile birlikte ilâhi müzik ve hareketlerle o yerlere gidip rahipler oğlu, rahipler kızını koruyacağım, öyleki daha önce ilişmiş bütün tehlikeleri gidereceğim.’”

(235) .. tıngalı olurmışda 'eng uluğı tigin iki inilerinġe inçe tip tidi ay inilerim meniġ bökünki kün ertingü korq<g>um belinġlegüm kelir .. inçe bolmasun k(a)ltı bo arıġ semek içinte qadır yavlaq keyik--ler bar bolup biz yoqadġuluq emgengülük bolmalım tip .. iktisi tigin inçe tip tidi.. eşidü y(a)rıqasun içime kim meniġ bo et'özümün isirkegüm idi kelmez :: AY 608/19.

“Dinlenmek için oturduğunda en büyük Prens iki kardeşine ‘Bugün ben çok korkuyorum. Bu ormanda vahşi, korkunç geyikler karşımıza çıkıp bizi yok etmeye çalışmasınlar!’. İkinci Prens, ‘Ağabeyciğim, ne söylediğinizi duyuyor musunuz? Öyle ki benim vücudumu hiç esirgeyecek halim yok.’ dedi.”

(236) yarlıġ bolmaz erser bu yerde yoqkaru yoqkaru turmaz men aş aşanmaz men ölgey men tęp tedi **qaltı** altı kün erti bardı ögi qanġı ..atlıġı yüzlüġi ıġlayu.. busanu turgurup nenġ unamadı KP XX-1.

“‘Krallık emri (izni) verilmezse buradan kalkmayacağım, yemek yemeyeceğim ve öleceğim’, dedi. Altı gün geçtiğinde annesi ve babası ile önde gelen kişiler, eşraf ağlaşarak üzülererek kaldırmaya çalıştılar (ama) o buna hiç razı olmadı.”

(237) (...) ol ödün qanġı qan uluş bodun ıġlayu sık-tayu edġü ögli teginig uz-atı öntürüp taluy-qa ıdtı-lar qaltı taluy öġüz-ke tegip yetti kün turup kemi yarattı yetti tēmir sua kemi solap turġurdu KP XXXI-3.

“O sırada babası han ve tüm halk ağlayıp sızlanarak İyi Düşünceli Prensi uğurlayarak okyanusa gönderdiler. Okyanusa vardığında yedi gün durup bir gemi donattı. Yedi demir zincir gemiyi bağlayıp hareketsiz hale getirdi.”

(238) ..**qaltı** anta tegdük-te inisi birle qavıştı .. êkki qadaş êsen tükel .. qavışıp öpişti kuçuştı ıġlaştı ötrü sıktaştı-lar yēne öġürdiler sevinti-ler KP LII-5.

“Oraya geldiğinde küçük kardeşiyle buluştu. İki kardeş sağ salım birbirine kavuşunca öpüştüler, kucaklaştılar, ağlaştılar sonra hıçkıra hıçkıra ağladılar, daha sonra yine sevindiler, mutlu oldular.”

(239) (...) **qaltı** balıq qapaġda olurur êrken qan uçı-sı beş yüz ud süre önti .. KP LXIV-7.

“(Prens) kentin kapısında otururken, hanın sığirtmacı beş yüz sığırı güderek (ona

doğru) ilerledi.”

(240) (...) bir ay artuğ açıntı anta kên yeme ağıruk bultı kênğrenü aş bérür bol-tılar.. **kaltı** tegin uqti kênğli yèrinti .. KP LXVIII-4.

“Bir aydan fazla ona baktılar. Ondan sonra, onu ağır bir yük görerek, yemeğini homurdanarak vermeye başladılar. Prens (bunu) anladığında yüreği üzüntüyle burkuldu.”

(241) atı kötrülmiş-ninğ önğdün-inte: luu-larığ uluğ luu-larığ: luular alpağut-ların: süü-si-ninğ tapığçı-ların: inça **k(a)ltı** [nan]ti upa[nanti...]:i: vasuki tiray-y-a: çanbuki piñgali tadi-karni... Āt-Āt. (MT) A057.

“Adı yüceltilmişin ilerisinde ejderhaları, yüce ejderhaları, ejderhalar komutanlarını, ordunun hizmetçilerini, öyleki Nanda, Upananda, Vasuki, Bhadrajambuka, Pingala, Dadhikarna ...”

(242) : : **kaltı** bo sav tıtağ-ınta şlok-ta yme sözlemiş-i bar negülük buşuş-luğ erür sen teñgri-y-a ögirtürgil sevindürgil kênğül-tekın poşatu piravriki erür ol tınlğ-lar-nınğ : : IS 631.

“Öyleki bu söz nedeniyle şiirde yine söylediği var: Ey Tanrı, niçin üzüntülüsün? Gönlündekini günah çıkararak at ve sevin! O canlıların görevlisidir.”

(243) : : **kaltı** bo sav tıtağ-ınta şlok-ta yme sözlemiş bar : : az-ky-a ayıg-ıg az ol tıp ürtgünlük ermez : : IS 652.

“Öyleki bu söz nedeniyle şiirde yine söylediği var: Azıcık kötüyü az diye örtmek olmaz.”

(244) : : **kaldı** bo sav tıtağ-ınta şlok-ta yme sözlemiş bar : : övke kağığ ööç kek kênğül tudmuş-lar-nınğ : : sanvar-lıg ögüz suvi-nınğ akını tıdudur : : IS 674.

“Öyleki bu söz nedeniyle şiirde yine söylediği var: Öfke, kin, hınç (dolu olanların), gönül tutanların özür (Samvara) suyunun akışı engellenir.”

(245) : : **kaltı** bo sav tıtağ-ınta suçur-ta yme söz-lemiş bar : : sakınç ig erür sakınç kart erür sakınç oğ erür sakınçsız bolmağ kamağ-ta yeg üsdünki amrılmağ erür tıp üküş sakınçlıg kişi-ler emgek-ligin yaçur uduyu umaz... IS 696.

“Öyleki bu söz nedeniyle şiirde yine söylediği var: kaygı hastalıktır, kaygı çıbandır, kaygı oktur, kaygısız olmak her şeyden daha üstün sakinliktir diye düşünen kişiler sıkıntıdan uyuyamaz.”

(246) **k(a)ltı** yultuz kök yula yilvi kömen : bolar barça ürlügsüz itiglig nom-lar-nınğ okşatu ol: Jin'. G 12.

“Yıldız, gök, kandil, büyü, hayâl, bunların tamamı geçici, süslü sözlere benzer.”

(247) ol biziñg kılmış kazğan-mış tsuy irinçü ayağ kılınçlarımız sanı saķışı idi yoķ yme birök kılmadımız erser . inçe **kaltı** biş türlü anantris atlg ağar tsuy kılınç kıltımız erser . inçe **kaltı** ögüg kañgıg ölürdümüz erser . arħant toyınıg ölürdümüz erser . (...) amtı ökünürbiz bilinürbiz. TT IV A 26.

“Bizim işlediğimiz günahların haddi hesabı yok. Beş türlü Anantris adlı çok kötü günahı işlemişsek, anneyi ve babayı öldürmüşsek, aziz rahibi öldürmüşsek, şimdi itiraf ediyoruz, pişmanız.”

(248) .. taķı yme mn il tüz-miş birle biş türlü anantrissabag atlg ağar tsuy ayağ kılınç kıltımız erser . inçe **kaltı** ög kañg birle kıltımız erser . bodistv-lıg boşgutluğ-larıg ölürdümüz erser . (...) amtı anı barça ökünür-biz bilinür-biz TT IV A 35.

“Yine İl Tüzmiş ile birlikte beş türlü Anantrissabag adlı büyük günahı işlemişsek, anne baba ile karışmışsak Bodhisattvaları, öğreti sahiplerini öldürmüşsek şimdi bütünüyle itiraf ediyoruz, pişmanız.”

(249) . . taķı yme mn il . tüz-miş . birle toķuz türlü kat atlg ağar tsuy irinçü kıltımız erser . inçe **kaltı** wrħar sanlıg sağdçlg tvarın altımız yuñgladımız erser. (...) . amtı anı barça ökünür-biz bilinür-biz TT IV A 44.

“Yine İl Tüzmiş ile birlikte dokuz türlü kat adlı büyük günahı işlemişsek, manastıra ait boynuzlu hayvanı öldürdüysek, şimdi tümüyle itiraf ediyoruz, pişmanız.”

(250) amtı biz taz-ıg artuķaçıg irinçekp yrlıķançuķi köñgüllerin yügerü kılıp yaz-uķumuz-nı boşuyu yrlıķaz-un-lar tijit kşanti bolz-un . **kltı** neteg biz-inğ kılınçımız kşanti kılıp neteg arıyur erser . ançulayu yme kamağ biş ajun tınlğ oğlanları-nıñ ĳop türlü ağır tsuy irinçü öküş kılınçları arız-un alķınz-un TT IV B 37.

“Şimdi biz, Taz’a ve Artokaç’a acıyıp bağışlayıcı gönülleriyle yukarı götürüp günahımızı bağışlasınlar, tövbe olsun. Nasıl bizim günahlarımızı affedip nasıl bizi arıtıyorlarsa bizim gibi beş dünyanın insanların da türlü günahlarını bütünüyle temizleyip yok etsinler.”

(251) ol biz-inğ kşanti kılıp arımaduķ ayıg kılınçımız-nı adiştit öz-e tuta teginürbiz . inçe turz-un **kltı** temir ĳaz-ķuķuđ yirke toķısar neçekedegi yirte yatsar yoğunatu uz-ayu umaz erser . ançulayu yme ol biz-inğ tsuy irinçü-lerimiz asıl-madın öklimedın ĳorayu turz-un TT IV B 42.

“Bizim tövbe edip bağışlanmayan günahlarımızı sevaplarımızın üzerinde tutuyoruz. Öyleki, demir kazık yere sokulduğunda ne kadar kalsa da uzamıyorsa işte onun gibi bizim günahlarımız da artmadan dursun.”

(252) [...] bo soğançıg nom updi çeç[ek ...] [. ..]da baştınķı ol inça ĳltı y[ultuzlar [...]] ĳar yme bo soğançıg nom updi çeç[ek...] [...] alķuda yruķraķ alķuda yal[trıķraķ ...] [...ki]terü uyur yme bo

bitig ning u[...] [...ki]terü uyur inça **kltu** kiçig [...] [...] ançulayu qop bitigler ar[a ...] [...] t]nğriler ara ançu[layu...] [...] ı]nça klti uluğ z[ru-a...] [...] ol qamğ qop kut bulmı[ş...] [...] kañğı qamğ kişilerke u[...] SaddhZieme 2, 6, 9.

“[...] bu sevimli updi çiçek [...] birincidir. Öyle ki yıldızlar ... yine bu sevimli updi çiçek, hepsinden parlak hepsinden parıltılı [...] gidererek yine bu kitabın u... gidererek öyle ki küçük [...] bunun gibi tüm kitaplar arasında, Tanrılar arasında bunun gibi [...] öyle ki Yüce Ezrua bütünüyle kut sahibi [...] babası bütün kişilere u[...]”

(253) [...]e sortapan sakrtağa[m ...] [...]tig osuğı ançulayu '[...] [...] arħantlar sözle[miş ...] [...] in]ça **kltu** bolsar [...] [...] baştınkı alquda uluğı [...] [...] a]lquda baştını alquda uluğ [...] [...] qa]mğ bitigler ara alquda başt[ınkı ...] [...] bğüger-nnğ ħanı ol SaddhZieme 15.

(254) inçe **kaltu** ögüg kañğığ ölürdümüz erser : argant toyunuğ ölürtümüz erser : bursunğ kuvrağığ iki yartım kıltım erser : ölmek saqınçın t(e)nğri burқан et'özinte qan ün-türtümüz erser : bo biş türlüg an(a)ntaraas atl(ı)ğ ağar ts-uy ayığ kılınç kıltım(ı)z erser : amtı ök-ünür-biz bilinür-biz : Sünd. 25.

“Anneyi ve babayı öldürmüşsek, aziz rahibi öldürmüşsek, rahipler topluluğunu ikiye böldüysük, öldürmek düşüncesiyle Tanrı Burhan katına kan sıçrattıysak bu beş türlü anantaas adlı büyük günahları işlediysük şimdi itiraf ediyoruz, pişmanız.”

(255) inçe **kaltu** ög kañğ birle qatıldım(ı)z erser : bodistvlarığ boşgutluğ kutluğ-larığ ölürdümüz erser (...) Sünd. 35.

“Anne baba ile karıştıysak, Bodhisattvaları, öğreti sahiplerini öldürdüysük...”

(256) biz dındar biz [.] tñgri ayğın tüketi işl-eyür biz [.] **kaltu** et'üz qodsar biz [.] tñgri yirinberü bargay biz [.] TT II 3.

“Biz imanlıyız. Tanrının tüm söylediklerini yapıyoruz. Öyle ki, vücudumuzu bıraksak Tanrı yerine kadar varırız.”

(257) . . bu savığ eşidip kilimbi yek öpkesi tölükinte ögsüz teg boltı . . inçe **kltu** temirlik tağ-dın ... ört yalın öner erser . . antağ osuğluğ kilimbi yekler körkinçe öpke köñgöl-in büdiyü ilgin adaqın arçunu tongay ölürgülüğ erig barığ kılıp kimavant tağ kısılta kirip bardı . . U II 25 25.

“Bu sözü işitince, Hiğimba şeytanın öfkesi son haddine ulaştı. Nasıl, Demirli dağdan ateş çıkarsa öyle Hiğimba şeytan görüntüsüyle öfke dolu gönlüyle eli ve ayağıyla Arjuna donacak, öldürecek dereceye vaerişip Himavant dağı geçidine geldi.”

(258) . . **kltu** yultuz lar arasınta ay //////////////// neteg çoğluğ (yalınlğ) közünür er //////////////(ser anço)layu

yme ilig begler ular nı(ñg aras)ınta çoğluğ yalınlg köz////(ünt)i. . U III 13 6.

“Öyle ki, yıldızlar arasında ay nasıl daha farklı görünürse onun gibi hanlar da onların arasında farklı göründüler.”

(259) kaçan y(a)ruklı karanğkuluğa tegdükdte yalñz edgüli ayıgg lı iki törlüg kılınçlar körişürler edgü kılınç erser , , k(a)ltı yal(a)ñguklı t(e)ñgriliniñ yig adruk yolu yınğakı erür ayıg kılınç erser **k(a)ltı** tamu prit yıklılarınğ öñgi öñgi izi oruğu erür UT 189, 191.

“Aydınlık karanlığa yaklaştığında iyi ve kötü davranış karşılaşır. İyi davranış kişi oğlunun ve Tanrıların tercih ettikleri yoldur. Kötü davranış ise cehennem hayvanlarının yoludur.”

(260) kayular ol tip tiser , , inça **k(a)ltı** anğ’ilki köñgöl/üg edgü savda bir uçluğğ ... UT 244.

“Onlar hangileridir?’ dersin, birincisi gönlü iyi sözde bir uçlu ...”

(261) . büri bukuqlanur ağırlg bolur toğar blgürer evin tüş birür inçe kltı yont sürügi //// //// /olnaçi bolmaz //// //// /oğurmaz .. Wind. 12.

“Kurt şişer gebe olur. Doğar, açığa çıkar, meyve verir. Öyle ki at sürüsü olmaz. ...”

(262) yme ii iğaçğ kamsı..tğlı bedükentürüglüi yılırar ai tip okıyurlar .. kim ol ailarğa semz öñglüg yağlg küçlüg köp bdük bolurlar.. yme ii iğaçlar şişer ürülür inçe **kltı** er kim yil yil küçinğe tolkuğug ürerçe ... Wind. 21.

“Yine ağacı sallayan, büyüterek parlatır diye söylerler. Öyle ki o aylarda semiz, yağlı, güçlü, büyük olurlar. Yine ağaçlar şişer, büyür öyle ki rüzgâr gücüyle yüzen nesnenin şişmesi gibi...”

(263) törtünç erdemi svinç yil tñgrii küçinñg muntağ erür . tumlıgıg ergürer .. inçe **kltı** isig suvuğ kim tumlıgı suvka kıtsar .. ötrü içiglik yaşii sviglig bolur.. .. Wind. 40.

“Sevgili Rüzgâr Tanrısının gücünün dördüncü erdemi şudur ki, soğuğu giderir. Öyleki, sıcak suyu soğuk suya katsa, içmeye yararış tatlı bir su olur.”

(264) burhan kıtı nirvan intın kıtıg titir nizvanı-lar kuvrağ-ı utra (?) aqdaçı aqın titir; **kltı** bo altı pramıt-lar küçinte tuymaq ölmek kıtıg-tın. teprep udra (?) aqdaçı nizvanı-lıg ögüz sun-in tuğurup : burhan kıtı-lıg nirvan-lıg intın kıtıg-qa teggali-i yarayur : Block. 21.

(265) sekiz tözüün köni yol-qa ayınmaq erser : **kltı** köni körüm : köni saqınç : köni sav söz köni iş kötüg . köni öz iltinmek köni kıtıglanmaq : köni ög : köni dyan bo sekiz törlüg nom-larıg : könisinçe uz bışrunmaq ögretinmek erür : Block. 29.

“Sekiz asil doru yolu söylemek gerekirse, doğru görme, doğru düşünme, doğru söz, doğru iş,

doğru gitmek, doğru katlanmak, doğru akıl, doğru meditasyon. Bu sekiz türlü öğretiyi doğrulukla ustaca öğrenmek, öğretmektir.”

(266) sekiz tözün. köni yol-nunġ tözi tüpi yene üç törlüg titir : kıayu-lar ol üç tip tiser : inça **ktu** ang'ilki çışapt : ikinti dyan : üçünç bilge bilig bo erür üç : Block. 38.

“Sekiz türlü doğru yolun özü üç türdür. ‘Bunlar hangileridir?’ dersin, birincisi öğreti, ikincisi meditasyon, üçüncüsü de bilgidir.”

∴

: : inça **ktu** kıaraġķu tünerig ev içinte neçe bar: erser yme adruk adruk erdini ed tavar-lar : yula yok-intın kıaraġķu üze kışledilip: köz bar erser yme körgeli umamış teg : ançulayu ok neçe bar erser yme bilge bilig : adın-lar--kıa yakın yağuk barıp nom eşidmeser bo kışi-ler arıdı umaz-lar : Block. 108.

“Karanlık ev içinde her ne kadar mücevher ve değerli eşya bulunursa bulunsun, kandil olmadan insana görünmezse onun gibi bilgi de başkalarına yakın olup da öğretiden söz etmezse bu kışileri aydınlatamaz.”

(267) : kı(a)ltı tnl(ı)ġ-lar kıayu kıayu yer suvda burhan-lar yolınġa kırgüsü bar erser bodis(a)t(a)v-lar yme ol ol yer suvda kıır-ler Vim. 97.

“Öyle ki, canlılar nerede Burhanların yoluna girecekse, Bodisattva’lar da oradadırlar.”

(268) : ne için tep [t]ëser kı(a)ltı bodis(a)t(a)v-lar-nınġ kı[r]lig tapça-lıġ arıġsız yer suvķa kelmeki erser : inçip tnl(ı)ġ-larķa asıġ tusu kııġu için turur-lar Vim. 102.

“Bodisattva’ların kirli pis yerlerde olmalarının nedenini nedir?” dersin, bu, canlılara yarar sağlamak içindir.”

(269) kı(a)ltı t[aloy öġüz] [su]v-nunġ [edġülerin] kudġıl []-lig ř[ravak-lar bodis(a)t(a)v-lar-nınġ] edġüleri[n erdemlerin üġüleġeli tenġle]-ġeli kıaınsar[lar] taloy öġüz suv[nunġ]] tenġlep bilġeli bolur Vim. 958.

“Büyük deniz suyunun yararını ... bırak.. li ... Bodisattva’ların iyiliklerini erdemini ölçmeyi düşünseler, büyük deniz suyunun denkleştirip .. olur.”

(270) : inça kı(a)ltı üstün t(e)nġri yerinteki t(e)nġri-ler kıamaġun barķa bir teg t(e)nġridem sad aş-ıġ aşanu[r]-lar inçip özleri-ninġ kıut-ları buyan-ları eyin ol aşanmış t(e)nġrid[em aş]-ları-nınġ []

önġi önġ[i] tegşil[] ançulayu yme şari-putri ar[han]t kıayu tnl(ı)ġ-lar-nınġ köġülü arıġ süzök bolġu-ta anta tēmin bo meninġ balıķ-ımın uluş-umın ar[ı]ġ süz[ök] köġey Vim. 243.

“Öyle ki yukarıda Tanrı yerindeki bütün Tanrılar ilahi Sad yemeğinden yerler. Öyle ki kendilerinin kutlarına ve sevaplarına göre hazırlanmış ilâhi yiyeceklerin farklı farklı ... bunun gibi Aziz Şariputri hangi canlının gönlü arısa hemen benim halkımı arı, temiz görecektir.”

AY 151/10, 151/14, 152/16, 155/15, 159/1, 163/14, 164/1, 168/23, 176/1, 178/7, 184/17, 185/7, 191/22, 195/3, 195/11, 196/5, 196/16, 205/13, 206/7, 206/24, 207/21, 208/16, 209/13, 210/15, 211/15, 212/14, 213/11, 214/5, 215/9, 217/1, 217/15, 218/5, 219/9, 219/22, 220/19, 222/20, 224/10, 225/8, 226/1, 226/25, 228/8, 229/15, 230/20, 231/15, 232/12, 233/4, 234/3, 235/24, 236/24, 237/4, 237/10, 237/14, 237/22, 238/16, 242/21, 243/19, 244/2, 244/10, 246/17, 246/21, 247/1, 248/4, 250/13, 251/20, 252/2, 252/9, 253/11, 254/14, 255/8, 256/5, 256/8, 257/6, 258/3, 259/8, 263/7, 264/1, 264/12, 264/21, 265/2, 265/8, 265/11, 265/18, 266/4, 266/9, 266/12, 266/16, 267/6, 268/9, 269/4, 270/1, 270/4, 270/7, 270/21, 271/21, 273/3, 274/2, 274/8, 274/17, 274/20, 275/5, 275/17, 276/15, 277/12, 278/6, 278/24, 280/6, 281/14, 281/19, 282/7, 282/17, 283/4, 284/16, 287/1, 287/3, 287/10, 287/18, 288/17, 288/22, 288/24, 289/3, 289/6, 290/6, 291/20, 292/5, 294/10, 295/12, 298/3, 299/1, 299/3, 300a13, 300a/10, 300a/47, 303/3, 303/21, 304/22, 305/2, 305/6, 306/5, 306/9, 307/19, 307/22, 308/15, 309/17, 315/17, 319/10, 328/17, 338/5, 351/7, 355/20, 365/18, 369/20, 375/7, 376/9, 376/14, 376/20, 378/16, 379/22, 382/20, 384/8, 384/9, 389/18, 392/16, 395/4, 395/12, 410/21, 425/3, 436/5, 453/18, 475/20, 490/8, 534/18, 552/19, 574/1, 579/5, 583/2, 591/8, 592/13, 611/20, 611/22, 643/14, 658/21 660/13, 671/15; TT IV A 55, 68.

§ 2.1.5.1.B. Sözcük, aşağıdaki (271) – (303), (322) – (327) ve (334) – (337) numaralı tanıklarda cümle içinde yer alan *teg* edatı ya da *-çA* eşitlik eki almış sözcük ya da sözcük grubuyla birlikte günümüz Türkiye Türkçesindeki “*aynı gibi*” yapısına karşılık gelir:

Temel	<i>ğaltı...teg (ya da ...+çA)</i>
Yapı	<i>ğaltı...teg (..+çA) +F-KE</i>
Anlam	Aynı ... gibi

(271) .. ötrü t(e)ğri t(e)ğrisi burkan inçe tip y(a)rılıkadı: :: :: antağ ol antağ ol tözün t(e)ğriler--e ..

ğ(a)ltı sizler ötünmiş teg neçekte tegi bo nom erdini bar erser .. ançağa tegi köni nomlar kirtü yörügler yitlinmez batmaz .. ne{' }çede birök bo nom erdini yok bolsar ötrü ançada köni nomlar kirtü yörügler yitlinür yokadır ... AY 198/3.

“Sonra Tanrılar Tanrısı Burhan şöyle buyurdu: ‘Ey asil Tanrılar, sizlerin rica ettiği gibi, bu öğreti mücevheri ne zamana kadar var olursa o zamana kadar doğru öğretiler, doğru yollar kaybolmaz, yok olmaz. Ne zaman ki bu öğreti mücevheri yok olsa doğru öğretiler ve doğru yollar da kaybolur, mahvolur.’”

(272) :: uluğ bilge biligdin yme irayur yatıkayur anı üçün bodıs(a)t(a)vlar dyanlı bilge biligli ikeğünü tüz

koşup tüz bış--runurlar tüz bışrunmaıkları üze ötrü dyanıg bışrunmaıkları küçinte **k(a)ltı** kut bulmaduk yalañguıklarınñ teg sansarka ilinteçi yapşınatçı atқанмақ yapşınмақ көñgüllerin amırt--gururlar kut bulmuş kiçig kölük--lüg tözünlerninñ teg sansarka korkdaçı ürkdeçi qorkmaq ürkme köñgüllerin boğururlar :: AY 290/23.

“Yüce bilgiden uzaklaştıkları için Bodisattva’lar öğretiyile bilgiyi bir araya getirip birlikte öğrenirler. Öğrenmelerinin gücüyle kut bulmamış canlılar gibi dünyaya gönderilecek, oraya bağlanacak gönüllerin bağlanma düşüncelerini ortadan kaldırırılar. Kut bulmuş küçük vasıtalı asiller gibi dünyadan korkacak gönüllülerin korkma, ürkme gibi düşüncelerini boğarlar.”

(273) .. ötrü tükel bilge t(e)ñgri t(e)ñgrisi burқан azrua t(e)ñgrike inçe tip y(a)rılıqadı :: antağ ol antağ ol uluğ azruaya **k(a)ltı** s(e)n ötünmiş teg .. birök kim қayu tınl(ı)ğlar bo nom erdinig boşgunsar tutsar oқıсар nom--lasar süzük kirtgünç көñgülin tıñğlasar eşidserler :: ötrü ol tınl(ı)ğlar üzeliksiz üstünki yig köni tüz tuymaq atl(ı)ğ қutın ağınçsız evrilinçsiz bulğaylar :: AY 336/15.

“Sonra tükenmez bilgi sahibi Tanrılar Tanrısı Burhan Tanrı Ezrua’ya şöyle buyurdu: ‘Ey Yüce Ezrua, senin rica ettiğin gibi, hangi canlı bu öğreti mücevherini öğrense, okusa, anlasa, doğru ve saf gönülle dinlese, o canlı erişilmez doğru sezi adlı kutu sağlam ve yerinden oynamaz biçimde bulacaklar.’”

(274) .. atı kötrülmüş ayağқа tegimlig t(e)ñgrim .. birök ol ilig--ler қanlar bo nom erdinig boşgunatçı tutdaçı tört törlüg tirin қуврағ--ın ayayu ağırlayu küyü күзетü tutup **k(a)ltı** ögi kañğı k(e)ntü oğlin қızın oğşayurça amrayurça ne k(e)rgekin egsüksüz tüzü tüketi birserler.. ötrü biz қamağın ol ilig қanıғ küyü күзетü tutup .. қamağ yalañguққа barçaқа bir yañğlıғ ayatğay ağır--latğay biz .. AY 407/21.

“Adı yüce, saygıdeğer Tanrım, öyle ki o hanlar, bu öğreti mücevherini öğrenip anlayarak dört türlü cemaate saygı göstererek koruyup gözeterek, annesi babası kendi evladını seviyor gibi, okşuyor gibi ne gerekiyorsa eksiksiz verseler biz bütün o hanları gözetip koruyarak bütün insanlığın onlara saygı duymasını sağlayacağız.”

(275) atı kötrülmüş t(e)ñgrim bo ıduқ d(a)r(a)nıғ yüz sekiz sözlep mini oқıсар .. m(e)n ötrü ol orun--ta keli tegingey m(e)n .. birök kim қayu tınl(ı)ğlar mini körip birle sözleşeyin tip saқınсар--lar ötrü **k(a)ltı** aşnuқı törüçe қılıp bo dar(a)nıғ sözlesünler dar(a)nısı bo erür :: :: AY 536/l.

“Adı yüce Tanrım, bu kutsal büyüyü yüz sekiz kez söyleyip beni çağırırlarsa ben oraya geleceğim. Hangi canlı beni görüp benimle sohbet etmeyi düşünürse bu büyüyü az önce söylediğim biçimde söylesin. Büyü şudur: (...)”

(276) .. al altağda tavrınu .. ançaқ(a)y--a yme tınmaz siz .. terinñ [bil]ge biliglig .. taluy ögüzüngüz [қıdıғsız] ol .. t(e)ñgrili yalañguқlı [қamağın teñgle]geli umazlar [**kaltı** birök] minñ түмен ..kolti

kalplar ertginçe .. katkılsar birkerü .. bilü umazlar yarımın .. kavırağ(a)ya ögdümüz .. t(e)ñgrim
siziñg yitiñç--siz .. edgülig taluy içinte .. bir tamızımğ(a)ya ülüşin .. bo buyanıg evirip .. alqu
tınl(ı)ğlarğa birür biz .. AY 647/22.

“Hilede acele edip ... öylece yine dinlenmezsiniz. Derin bilgili... Büyük deniziniz kıyısızdır. Tanrılı insanlı bütünü (birleşse) denk olamaz. Öyle ki on binlerce.. sonsuz zaman geçse ... birlikte uğraşalar .. bilemezler. Bir araya getirerek övdük. Tanrım, sizin ulaşılmaz iyilik dolu deniziniz içindeki bir damlacık kadar... bu sevabı çevirip tüm canlılara vereceğiz.”

(277) ol lenhwa sayu birer ağuluğ yılan bar ağu tını ıraqtın ançulayu közünür ..*kaltı*
lenhwa sayu tütün tüterçe ol érser ol érser .. ertiñgü alp ada tetir .. KP XXXVIII-
5.

“Bu lotüslerin her birinin (dibinde) zehirli bir yılan vardır. Zehirli solukları uzaktan, sanki lotüslerin her biri duman çıkarıyormuş gibi görünür.”

(278) (...) ötrü ol ödün ol beş yüz kıltı-çılar bu savağ eşidip ul-ıdı-lar sıktadı-lar *kaltı*
buzağusun itürmiş inğek teg ulıyu inçe tęp ötüntiler (...) KP LXXVII-3.

“O zaman, bu sözleri işiten beş yüz dilenci, buzağısını kaybetmiş bir inek gibi böğürürken bir taraftan da şöyle konuştular (...).”

(279) atakavandi atl(ı)ğ beglig balıq-ta ermekig: yeti öñgi munuñg yarılğay başı *k(a)ltı* arçuğ
sögüt-nüñg boğmağı teg küleyin ayağğa tegimlig Āt-Āt. (MT) A053.

“Atakavandi adlı beyin kentine girmesi: yedi farklı biçimde başı yarılacak, aynı Arjuka ağacının boğumları gibi. Ey saygıdeğer, güleyim.”

(280) ötrü yürüñg çintan alıp sürtüp kayu erser kök kızıl edgü bir [b]oduğ birle kıtıp mantal
üze sekiz orun kılu türtmiş kergek inça *k(a)ltı* tegirmi tolun ay teg azu sekiz yapır-
ğaklıg lihu-a-ka oğşatı kılsar y(e)me bolur. Cuñ. (MT) D017.

“Sonra beyaz sandal ağacı alıp sürüyerek mavi kırmızı iyi bir boya ile boyayıp Mandala üze sekiz yerinden bükmeğ gerek. Aynı dolunay gibi. Sekiz yapraklı lotusa benzese de olur.”

(281) ...sarıg öñglüg bedizetmiş kerek: inça *k(a)ltı* kepez hu-a-sı teg adruğ adruğ [etig]
[yar]atıg üze et’özin uz etmiş yaratmış kerek: Cuñ. (MT) D078.

“...Sarı renkle bezemesi gerek. Aynı pamuk çiçeği gibi, ayrı ayrı süs üzerine ustalaşması, yaratması gerek.”

(282) bo tuğmağ lı örmek-li ikigü inça k(a)lt-ı üzük-bilerzük-teg-alkınmadın artamadın-tı tegzinü

turur/lar için , , anın yalın-tık körkdeş/in yal(a)ñguzın-bartuğda-kördeçi/i kişi bultuğmaz , , UT 1007.

“Bu doğmak, yükselmek ikisi aynı yüzükle bilezik gibi bozulmadan eksilmeden dönüp durdukları için onun sade güzelliğini yanlı olduğunda görececek kişi yoktur.”

(283) ... arığ süzüük bolur .. mça kıaltı bulıd-dın ünmiş ay teñgri teg ... tükedi IS 747.

ķ(a)ltı tül teg yilvi teg kömen-teg kölige teg : salkım teg yaşın yaruğ-ı teg yme erür tip: Jin'. D 298, D 302, G 8.

“...Arı, saf olur Aynı buluttan inmiş Ay Tanrı gibi. ... bitti. Aynı rüya gibi, büyü gibi, gölge gibi, salkım gibi, şimşek parıltısı gibi...”

(284) ķ(a)ltı baķa tuu-si çınsız teg ezüg ol : / tavişgan muyüzi bodsuzı teg igid ol / Jin'. B 171, D 89.

“Aynı kurbağa tüyü sahtesi gibi sahtedir. Tavşan boynuzu boysuzu gibi yalandır.”

(285) ķ(a)ltı bo munı teg bir yanğlığ yorığı üze : / alķu-nı tuyup bolıtı t(e)ñgri-ler-niñg yal(a)ñgıķ-lar-

niñg baķşı-sı : tnl(ı)ğ-lı yapığ-lı uğuş-lı üçegü : at-ları üze öñgi ol töz-leri neñg öñgi ermez Jin'.

D 65.

“Aynı bunun gibi birkaç türlü açıklama üzerine.. tümünü duydu. Tanrıların, insanların hocası canlı, unsur ve küme üçlemesi adları ile farklıdır. Özleri hiç farklı değildir.”

(286) ...ķ(a)ltı miñg kün t(e)ñgri y(a)ruķı teg : yarutdaçı ol... Jin'. D 149.

“Aynı bin Gün Tanrı ışıması gibi aydınlattıcıdır.”

(287) ķ(a)ltı ķamğak k(e)ntir içinte inmiş-teg kimler birök kirtgünser-ler ol bo nom erdinig yme antağ

bolur ķ(a)ltı oot içinte linħu-a ünmiş teg biligsiz yal(a)ñgıķ-larığ üzölmek körüm öritir tip anın

büğü biliglig burħan baķşı öñgreken ... çın kirtü usar öñgi ödrülgeli alķu b(e)lgüertin otķurağ

kirür nom ħanı-nıñg eviñge Jin'. E 10, E 12.

“ot, kendir içine inmiş gibi bu öğreti mücevherine kim inansa yine öyle olur. Aynı ateş içine lotus inmiş gibi bilgisiz insanların bağlarının kesilmesi baktış önceki Üstat Burhan'ın dediği gibi gücünü arttırır... doğruyu, gerçeği anlasa öğreti hanının evine onu seçkin kılmak için tüm izlerden daha açık biçimde girer.”

(288) adırılığ uķsar bo tüp tüz tüzölmek atl(ı)ğ tözüğ : / ķamağun yumķı kirür ķalısız nirvan meñgi-

siñge : : // erdinilerig buşı birser ķ(a)ltı ķum sanınça : / anı üze büter yintem aķıglığ avant-lar

neñg yitmez tüzölmöz m(e)ñgsiz üze körmekke :/ Jin'. D 212.

“Bu dosdoğru olmak adlı özü ayrıntısıyla anlasan, sonsuz kurtuluşun mutluluğuna bütünüyle

ulaşırsın. Kum sayısı kadar çok olan mücevherleri sadaka olarak versen akıntılı nedenler hiç bitmez, mutsuzluk üzerine dizilmez.”

(289) bölgele adırt-lağalı edgü-li ayıg-ı nomlar-nıñg yürügin inça **klı** közlüg-ler yula bar-intın önğ körk körgülü umış-ı teg : ançulayu yme bilge biliglig eren-ler üküş eşidmek-ke tayağ-lıg-ın : uyur-lar Block. 117.

“İyi ve kötü öğretilerin izahının ayırımına varmak için aynı gözlerin kandilin varlığı nedeniyle görmeyi umması gibi bilgili kişiler iyi anlamayı ***”

(290) (...) anta tēmin bo meniñg balıq-ımın uluş-umın ar[ı]ğ süz[ök] körgey **k(a)ltı** körmüş teg ti[]di Vim. 257.

“O an benim halkımı saf, temiz görecektir. Aynen gördüğü gibi’ dedi.”

(291) **kalı** yeël teg Vim. 365.

“Aynı rüzgâr gibi.”

(292) : alkuğun k(a)ltı yıpar yükme burhan uluşıntağı yıpar ıgâç yıdı teg adınçsız adroksuz boltılar Vim. 794.

“Hepsi, aynı Koku toplayan Burhan’ın kentindeki ağaçların misk kokusundan farksız oldular.”

(293) [ınça] k(a)ltı [...] b[]g asurmuş-ça [...] beş t(e)ñgri y(a)roğ[ı ol] MTT 830. Vatec.

“Aynı ... aksırması gibi ... beş Tanrı aydınlığıdır.”

(294) **kalı** labay üti[nte] tört taloy ügüz kıdığ[ın] bütürü körü umayoğ te[g] azu yme k(a)ltı tsuits[i] üñinte yeti g(e)rh-ler bö[lökin] tükel körgeli bolmayoğ te[g] ötgürü kaçan teñgri hanı[mız]--nıñ bilge(-si+biligi) ırağ yadı[ıp] çoğı yalını temir tirgö[k] uçıñgategi tegdökde böğ[ü]--si açılıp y(a)roğ yaşoğ edg[üsi] edremi vajır örgün kıdı[g]--ıñgategi yadıtoğ--da ötrü ança-ta kum sanı uluş--lar balıq-lar tüzü üleşdi--ler ton-ların didim-lerin kutrulmağ kapıg-ıg açtı-lar HT VII 532, 535.

“Nasıl ki, borazan deliğinden dört denizin kıyısını bütünüyle görmek mümkün değilse, nasıl ki nefes borusu deliğinden yedi gezegeni bütünüyle görmek mümkün değilse, Tanrı Hanımızın yüce bilgisi uzaklara yayılıp ünü demir direğın ucuna kadar ulaştığında, hikmeti ortaya çıkıp parlak erdemi elmas tahtın kenarına kadar yayıldığında sayıları kum kadar çok olan balıklar elbiselerini, taçlarını paylaştılar ve kurtuluş kapısını açtılar.”

(295) inça k(a)ltı ögi kanğı ölmüş teg , ötrü-ü samtso açarı köngül--i çöküp yanğı han--[nı]ñg tsi in si atlı(ı)ğ senğrem--[inğe] bardı HT VII 1321.

“Tripitaka Ustası, aynı annesi babası ölmüş gibi gönlü daralıp yeni hanın Tsi In Si adlı manastırına vardı.”

(296) inça k(a)ltı bintadu öz yip-inġe yörgel--mişteg , k(a)ltı kuduġ [t]ilgeni-i tınmaġ-sız [te]gz(in)miş teg erür biz HT VII 1483, 1485.

“Aynı ipekböceğinin kendi ipiyle sarılması gibi; aynı kuyu çarkını dinlenmeksizin çevirmiş gibiyiz.”

(297) sekiz tetrü-ler üze sekiz-z köni-ke kireli , ermez yol-ta yorıp burhan yolınġa ötge--li , inça k(a)ltı taloy ügüzde keçig bulm[a]--yoġ teg , tam tüpint[e] olurop intinin körmeyök teg [,]tün işim(i)zde aralap sam[tso] açari-ka yüküngeli boltumuz HT VII 1513.

“Sekiz tersler üzerine sekiz doğruya girmek için sonu gelmez yolda yürüyüp Burhan yoluna geçmek için aynı büyük denizde geçit bulamamak gibi tepede oturup aşağıyı görememek gibi işlerimize ara vererek Tripitaka Ustası’na secde ettik.”

(298) açari-ninġ dat[u]--m(a)habut-ları ençin tüzin eşidip anta-kı(y)-a ok kö[z]--ünmez yarotı , k(a)ltı ayaġuluġ [yüz]--in körmişteg bolup kalı[yu] kalaġgurdı , köġgölümüz piir-li m[eke]--li sözlegüsüz ol kim anta teg[ip] üd kolo-lar kezigin-te erü erü isig başlatı HT VII 1905.

“Ustanın vücut elementlerinin huzurunu ve dġruluġunu işitti, oracıkta başka bir şey göstermeyecek kadar bir aydınlık oldu. Aynı saygıdeğer yüzünü görmüş gibi olup sevinçten kalkarak dans etti. Fırça ve mürekkeple hiç konuşmadan oraya ulaşıp Hint topraklarında gezmeye başladı.”

(299) uluġ tılaġgur--maġ-ta tıdıltı tēp ,netegin tıdıltı tēser , k(a)ltı vimalakirt amanç kērtü tözüġ uġıtġalı aġızların b(e)klemiş teg kılı HT VIII 402.

“Büyük açıklaması engelledi, neden engellendi?’ dersin, aynı Vimalakirt Amanç’ın doğru özü anlatmak için aġızlarını bağlaması gibi oldu.”

(300) yana yme kılı tüketmiş savda erür ermez tēp tötüş-lüg sünġü tikser , ançulayu bolur k(a)ltı ol sünġüş-çi-ler kılıç sünġü yaraşma--laşu salmış teg utsuġ--daçı-lar tını üzülür HT VIII 558.

“Yine her şey bitirilerek söz olmaz diyerek savaş süngüsü dikilse onun gibi olur ki aynı o savaşçıların kılıç ve süngü ile mücadelesi gibi yenilenin nefesi kesilir.”

(301) inça k(a)ltı yaġa bürtgüçi-ler [yaġ]a kılkaġın bürtüp yaġa [.....] tēmiş teg , kamaġ-lıġ [.....] HT VIII 731.

“Aynı fille uğraşanların filin kulaġını elleyip fil demesi gibi, bütünü”

(302) anta çoġluġ-ta çoġluġ-ın k(a)ltı çetavan seġgrem-deki kuvraġ te[g] han balık-inġa kirdi-ler ; HT

VIII 1674.

“Orada parlaktan parlak aynı Çetevan Manastırındaki cemaat gibi hükümdar kentine girdiler.”

(303) k(a)ltı arıg nomuğ ayadaçı [ağırlada]--cı tıt tersgü t[eg] [s]akinçlıg hu-a [.....][..... sö]ki hanme [karşı]-sınta mat inga(ka)şy(a)pe açari evirmiş nom-uğ amtı yarotdı HT VIII 1868.

“Aynı saf öğretiyi saygı gösterici karaçam ve çayır gibi düşünce çiçeği eski Han Ming sarayında Üstat Matanga Kaspaya'nın çevirdiği öğretiyi açıkladı.

AY 203/5, 238/5, 264/6, 266/24, 284/19, 285/2, 291/6, 292/11, 295/21, 300a/45, 302/11, 329/23, 335/2, 349/7, 350/10, 353/12, 364/20, 365/13, 369/22, 379/7, 380/22, 382/1, 382/4, 382/7, 382/10, 383/2, 390/22, 392/21, 395/7, 417/21, 418/20, 423/13, 462/16, 488/2, 489/9, 491/21, 495/15, 495/20, 496/6, 531/5, 552b/8, 563/12, 585/5, 613/10, 617/3, 625/13, 626/11, 640/14, 651/2, 652/5; HT VIII 604, 789, 1312, 1348, 1881, 2003.

§ 2.1.5.1.C. Sözcük, çoğunlukla şartlı birleşik cümlelerde *kalıtı ...-sAr ançulayu (oğ yme)*... ve az olmakla birlikte sıralı birleşik cümlelerde *kalıtı ... ançulayu (oğ yme) / antağ ...* yapısı içerisinde yer aldığında “nasıl ki” anlamı taşımaktadır. Bu durumda kimi zaman *kalıtı* sözcüğünü de içeren şartlı cümle, yargıyı daha da güçlendirmeyi sağlayan *neteg* sözcüğünü de barındırır. Aşağıdaki (304) – (308) numaralı cümleler sözcüğün bu kullanımını göstermektedir.

Temel	<i>kalıtı...-sAr...</i>
Yapı	kalıtı...F-KE+F-KE
Anlam	Nasıl ki

(304) [töz]--ünler oğlıya .. *k(a)ltı* [kirtü]--din kelmişler 'eñg[ilki] K' katıglanguluk bışrunm[ağ orun] içinte alku bış ajun tınl(ı)ğlar oğlanı üçün adruk adruk edgü nomlarığ üküş bışrunurlar ögre--tinürler :: ançulayu oğ bışrunu ögre--tinü bışrunmaıklıg edgü törünüñg tolmağıña bütmekeinge tegirler :: AY 39/9.

“Ey asiller oğlu, nasıl doğru yoldan gelenler ilk önce katlanma ve öğrenme yerinde beş dünyanın insanları için ayrı ayrı iyi öğretileri iyice öğrenirlerse aynı onun gibi iyi törenin öğrenmenin ve öğretilmenin tamamlanara bitirilmesine de ulaşırlar.”

(305) :: inçe k(a)ltı bo nomluğ et'özde b(e)lgüli b(e)lgünüñg orunınlı ikegü barça yok titirler :: *k(a)ltı* b(e)lgü--li b(e)lgünüñg orunınlı neteg yok erser :: ançulayu oğ yme bar yme ermezli:: yok yme

ermezli:: bir yme ermezli:: öñgi yme ermezli :: AY 66/5.

“Öyle ki bu öğretili vücuttaki açık belirtilerin yeri ikisi birden yoktur. Açık belirtisi nasıl yoksa aynı onun gibi var da denmez yok da denmez, bir de denmez farklı da denmez.”

(306) ..üç minġ uluġ minġ yirtinçü içinte muñgad--ġuluksz ayaġka tegimligke .. y(a)ruġın yaltrıġın yaltrıyur altun öñġlüġ et'özlüġke :: öñgi öñgi lakşanlar edġüler üze tolu tükel itiglig yaratıġ--lıġka .. k(a)ltı t(e)ñġrim taluy öġüz suvınıñ tamızımın neteg alp [bilġü]lük erser .. yaġız yirni[ñġ] [koġ kıçmu]ġun yme neteg [sansız] [sakışsız erse]r :: **k(a)ltı** sumır taġ--[nıñġ idizi] neteg ülgülegül[üksüz] [erser k(a)ltı kök] ġalıġ <kovuġı yme antaġ oġ> erür :: [kök ġalı]ġ neteg uçsuz kıdıġsız [erse]r .. ançulayu t(e)ñġrim siziñġ edġüleriniñġiz yme antaġ oġ erür .. AY 113/9.

“Binlerce dünya içinde gücüne şaşılmaz, saygıdeğere ..ışığını, aydınlığını yayan altın renkli vücutluya .. türlü türlü laksanalar, iyiliklerle dolu tümüyle donanımlıya.. Tanrım, büyük okyanusun bir damlasını bile bilmek ne kadar zor ise, kara toprağın toz zerciklerinin sayısı ne kadar ise, Sümer Dağının yüksekliği ne kadar ulaşılmaz ise gök kubbe de öyledir. Gök ne kadar uçsuz bucaksız ise Tanrım, sizin iyilikleriniz de öyledir.”

(307) **k(a)ltı** neteg öñġre ertmiş üdte--ki bodıs(a)t(a)vlar bodıs(a)t(a)vlar yorıġında yorıp ġılmış buyan edġü ġılınçlarıġ burġan ġutınġa tükel bilge biligke evirti—ler erser .. amtı közünür üdteki k i n keligme üdteki bodıs(a)t(a)vlar yme ġılmış buyan edġü ġılınçların neteg burġan ġutınġa tükel bilge biligke evirtiler evirerler evirgey--ler erser :: ançulayu oġ yme m(e)n evrinçkençig koġ parmanular sanınça tınl(ı)ġ uġuşları birle ġop ġamaġ ġılmış buyan edġü ġılınçlarımın üz--eliksiz üstünki yig köni tüz tuymaġ burġan ġutınġa tükel bilge biligke evire teginür m(e)n .. AY 171/6.

“Nasıl önceki Bodhisattva’lar, bodisattva yolunda yürüyerek elde ettikleri sevapları ve iyi amelleri Burhan kutu sayesinde eksiksiz bilgiye çevirdilerse, şimdiki zamanda ve gelecekteki Bodhisattva’lar, nasıl iyi amellerini ve sevaplarını Burhan kutu sayesinde eksiksiz bilgiye çevirdilerse ve çevireceklerse onun gibi ben de toz zerrecikleri sayısınca canlı soyları ile birlikte yaptığım bütün iyi amelleri ve sevapları ulaşımaz doğru, tercih edilen Burhan kutu sayesinde eksiksiz bilgiye çevireceğim.”

(308) :: tolp yüüzlüġ tilgen--lerin bütürü örte y(a)rlıġayurlar :: **k(a)ltı** yüüzlüġ tilgenlerin neteg örte y(a)rlıġayurlar erserler anç--ulayu oġ çambudıvıp yirtinçüġ ulatı üç dıvıplarıġ minġ yir--tinçüġ :: üç minġ uluġ minġ yirtinçüġ .. öġürü on--tın sınıġarġı uluşlarıġ bir yme ġodmadın tüzü tüketi barġanı toşġuru tuyu örte y(a)rlıġayurlar :: AY 500/2.

AY 42/1, 51/14, 66/15, 75/8, 76/22, 113/5, 113/11, 138/16, 139/6, 139/18, 152/1, 153/6, 154/10, 154/18, 160/18, 172/3, 173/11, 174/8, 263/7, 447/7.

§ 2.1.5.1.D. Sözcük, aşağıdaki cümlelerde şartlı birleşik cümlelerde şartlı yapıda yer alarak “eğer” anlamı kazanmıştır. Ancak, sözcüğün bu kullanımı sınırlı sayıda örnekte karşımıza çıkmaktadır.

Temel	<i>kalı...-sAr...-Xr (ya da) -gAy</i>
Yapı	kalıF-KE+F-KE
Anlam	eğer

(309) :: ol ança yir itigi .. barça uşalıp koğ bolsar :: ol koğlarınġ saķışın .. sanağalı bultuķmaz :: *ka)lu* kamağ tnl(ı)ğlarınġ .. bilge biligin birker--tip .. bir kişike yalañuz birip .. kılsar anı ked bilge montağ yañlıg bilge--ler .. sansız bolsar bo yirte :: uğayda bultuķğay b(e)lgülüg .. AY 370/12.

“O kadar yer yarattısı .. bütünüyle ufalanıp toz olsa, o tozların sayısını saymak mümkün olmaz. Nasıl bütün canlıların .. bilgisibi toplayıp yalnız bir kişiye vererek onu çok bilge yapsan, bu bilgiler bu dünyada sayısız olsa.. iz bulmak mümkün olur.”

(310) :: inçip ol antağ yilviniñ tözin tüpin yme adırtlıg bilirler .. birök ol körünçde ne körk meñgiz körserler.. ne törlüg ün çoğı eşidserler .. ötrü inçe tip saķınurlar :: *ka)lu* bo m(e)n körgüçi at yañgada ulatu tnl(ı)ğlar kuvrağı erser neñ inçip çın kirtü ermezler .. AY 385/16.

“Öyle ki o türden büyüyü en ince ayrıntısıyla bilirler. Ne kadar güzel yüz görseler, ne türlü ses işitseler, şöyle düşünürler: ‘Bu benim gördüğüm at ve filden başka bir canlı ise gerçek değildir.’”

(311) .. *ka)lu* birök kim қayu tnl(ı)ğlar yüz miñ kalp üdün alsız altağsız altı p(a)ramıtlar içinte kağılansarlar.. ikinti yine kim erser tözünler oğı tözünler kıızı bo nomuğ ay sayu tolun ay biş y(i)g(i)rmide bir uçluğ süzük köñgülin oķı--sar tıñğlasar teriñ yörügin uķsar oñgar--sar montağı törüçe evrilser .. bo buyan edğü kılınçka aşnuķı buyan edğü kılınç yüz ülüşinte biriñge yme yitmez oğşa-(21)-maz 'eñ mıntın ülgü teñ san saķış yöleşürüg üze yme amtı yitmez oğşamaz ..AY 394/11.

“Kim çok uzun süre hilesiz, aldatmasız altı kusursuzluk içinde yaşasa, buna katlansa, ikincisi kim, hangi asil evladı bu öğretiyi dolunayın on beşinde saf düşünceyle okusa, dinlese, derin izahatını anlansa, düzeltse ve töreye uygun biçimde çevirse bu sevaba önceki sevapların yüz katı bile ulaşamaz.”

(312) :: ançulayu yme bo sudur :: koğda kötrülmüş iduğ nom :: uyur kañturgalı tnl(ı)ğlarınġ :: kut buyan

tileklig küsüşin .. **ƙ(a)ltu** kişiniñ bar erser :: erdini kam(a)tsı evinte :: ne k(e)rgeki boltuğda :: tapınça bütter köñgöl iyin :: ançulayu yme bo sudur :: ƙopda kötrülmiş iduğ nom :: ƙop küsüşüğü ƙanturur :: köñgöl iyin egsüksüz :: AY 454/2.

“Onun gibi bu sutra, bütünüyle yüceltilmiş kutsal öğreti canlıları doyuracaktır. Kut, sevap bütün isteklerini. Kişinin evinde mücevheri varsa, neye gereksinimi varsa gönün isteklerine uygun olarak tamamlanır, onun gibi bu sutra bütünüyle yüceltilmiş kutsal öğreti gönlün isteklerine uygun olarak bütün istekleri doyurur.”

(313) **ƙ(a)ltu** bilge biliglig küñ t(e)ñgri yoğ ƙuruğ töz-lig kök ƙalığ-ta tuğsar b(e)lgürser ançulayu kelmiş-niñ arığ yiri anta timin yaruyur közüñür Jin’. A2 27.

“Bilge Gün Tanrı’nın temeli olmayan boş gökte doğarak belirmesi gibi geldiği yer hemen parlar, aydınlanır.”

(314) **ƙ(a)ltu** birök bo nomuğ kirtgüngeli usar-lar : otƙurağ erür ol kişi tuyunmuş itinmiş köñgüllüğü // Jin’. B 142.

“Bu öğretiyi doğru biçimde anlayan kişinin gönlü fazlasıyla sezmiş, edinmiştir.”

AY 453/13, 584/13.

§ 2.1.5.1.E. Sözcük, *Irk Bitig*’den alınan (315) numaralı tanıkta olumsuz kuvvetlendirici olarak “nasıl!” anlamında kullanılmıştır.

Temel	ƙaltı...
Yapı	ƙaltı+F-KE
Anlam	Nasıl!

(315) kiyik oğlu m(e)n otsuz subsuz **ƙ(a)ltu** uyun n(e)çük yorıyın IB 45

“Geyik yavrusuyum. Otsuz ve susuz nasıl yapabilirim? Nasıl hayatta kalabilirim.”

2.1.5.2. Sözcük Türü Olarak **ƙaltı** Soru Sözcüğü

Sözcük, metinlerimizde bağlaç ve zarf olarak kullanılmıştır.

2.1.5.2.1. Bağlaç Görevinde Kullanılan **ƙaltı** Soru Sözcüğü

ƙaltı sözcüğü, aşağıdaki (316) – (321), (328) – (333) numaralı ve yukarıda yer

alan (231) – (270) ve (304) – (307) numaralı tanıklarda cümle açıcı bir unsur olarak bağlaç görevi üstlenmiştir.

(316) bişinç tükel bilge biligig küsemekke tayanıp buşı p(a)ramıtıg netegin bütürürler tükel bilge biligig küsemek yme kıayu erür tip tiser :: tükel bilge bilig erser :: k(a)ltı burķan kıutın bulmış kışan üdki alķu nomlarıĝ baķşısızın nomķısızın k(e)ntün tuyunmış kķirsiz arıĝ aķıĝsız bilge bilig erür :: AY 218/5.

“Beşincisi ‘Eksiksiz bilgiyi isteyerek kusursuzluğu nasıl bitirirler, eksiksiz bilgiyi istemek nedir?’ dersin, eksiksiz bilgi aynı Burhan kutunu bulmuş, bir anda bütün öğretiyi hocasız, öğreten olmadan kendisi edinmiş lekesiz, saf bilgidir.”

(317) :: tnl(ı)ĝ atķaķlıĝ teñg köñgöl erser :: k(a)ltı emgeksiz meñĝi--siz tnl(ı)ĝlar üze biligsiz saķınķın kiterip :: emgeklig tnl(ı)ĝlar üze övke saķınķın kiterip meñĝilig tnl(ı)ĝlar üze azlanmaķ saķınķın kiterip kıamaĝını bir teg teñg tüz alķu emgeklertin özĝürgalı küsemek erür :: nom atķaķlıĝ teñg köñgöl erser :: k(a)ltı biş ajun tnl(ı)ĝ--larıĝ barķanı nom kıolusınķa körüp mensiz meniñsiz tözlüĝin bilip tnl(ı)ĝ titme atnıñg yılayu tözlüĝin uķup tüp tüz tükel teñĝin ermek erür :: AY 266/16.

“Canlıya baĝlı gönöl ise, aynı sıkıntısız, sevinçsiz canlılardaki cahil düşünceyi giderip, sıkıntılı canlılar üzerindeki öfkeli düşünceyi giderip, sevinçli canlılar üzerindeki pintilik düşüncesini giderip bütününü sıkıntılarından kurtarmayı istemektir. Öğretiye baĝlı gönöl ise aynı beş dünyadaki canlıların bütününü öğretti zamanında group ben düşüncesi olmadan özü bilerek canlı denen varlığın özünü anlayarak bütününü denkleştirmektedir.”

(318) :: yürünĝ nomlar erser :: k(a)ltı bo igid ezüĝ atķangularınıĝ ezüĝ--in armaķın çımnıķa kırtüsünķe bilteçi çımn kırtü tüz bilge bilig erür :: kiter--mek tutmaķ erser :: k(a)ltı bo iki tör--lüg nomlarda emgeklig tegziñ--din taşķaru üntürü idmadaçı igid ezüĝ atķangularıĝ kıodup olarnı oķ çımnıķa kırtüsünķe bilteçi bilge biligig almaķ erür :: AY 305/6.

“Ak öğretiden ise bu yalanların sahteliğini hakkıyla bilecek doğru bilgidir. Bunu gidermek ise bu iki tür öğretiden yalan olanı bırakıp onları hakkıyla bilecek bilgiyi almaktır.”

(319) :: yine k(e)ntü öz illerin uluşların oduĝın saķın kıüyü kıüzetü tutup yat yaĝı adasın amırtĝurup adın ilig kıanlarıĝ yme bir ikintis--ke ırşısız kıarşıısız kıılĝalı uĝay--lar :: taķı yme sizler tört m(a)harañ--lar inķe bilinĝler k(a)ltı bo g(a)mbudivip yırtinķüde sekiz tümen tört miñĝ oķ uluĝ iligler kıanlar titir .. AY 410/21.

“Yine kendi kentlerindeki uyanıkları koruyup kollayarak düşman tehlikesinden arındırıp başka hanları bir başkasına düşman etmemeyi başaracaklar. Siz dört büyük hükümdar öyle bilin ki bu Gambudivip dünyasında binlerce hükümdar vardır.”

(320) :: ƙopda ƙotrlm nom ol :. bo monuŋg ƙuƙunte :: tarƙarƙp ƙalısız alƙu emgek :: bolmağay taƙı busuş ƙadğı ::k(a)ltı birök bar erser .. erdini söğüt ne için .. b(e)lgürer anta üzüksüz .. AY 453/13.
 “Bütünüyle yüceltilmiş öğretidir. Bunun gücünde .. Bütün sıkıntılarını bütünüyle eksiksiz giderip .. Hiç kaygı, üzüntü –öyle ki eğer varsa- kalmayacak.. Mücevher ağacı ne için orada kesintisiz belirir?”

(321) .. bo monça savığ içileringe söz--lep ötrü k(e)ntü köngülunte inçe tip şakıntı .. k(a)ltı bo meniŋg et'özüm yüz ming ajunlartın berü yoğsız asığsız neçe neçe yirüdi artadı neŋg yme edlik--siz bolup ne erser asığƙa tusuƙa ƙirmede neçökin bökünki kunte monı teg k(e)rgeklig işletglk yuŋğlağuluk orun tapıp bo montağ yıdığ k(e)rgeksiz et--özümün sidmiş kemişmiş ying yar teg titip ıdalap bo irinç y(a)rılığ aç bars--ƙa neglk umuğ ınağ bolmaz m(e)n tip monçulayu şakınıp içileri birle söz--leşglk ƙizigin tizigin erdüdüp ol bars üze öŋgin öŋgin y(a)rılığaçı köngl turgurup irinçkediler tsuyurƙadılar :: AY 611/22.

“Bu sözleri kardeşlerine söyledikten sonra kendi kendine şöyle düşündü: ‘Öyle ki, benim bu vücudum yüz bin dünyadan beri faydasız ne kadar bozuldu, çürüdü. Tamamen faydasız olup hiçbir işe yaramadı. Neden bugün burası gibi gerekli işe yara bir yer bulup bu kadar gereksiz vücudumu Ying Yar (?) gibi bırakıp terk edip bu sefil ve aç parsa umut bağlayıp inanmıyorum?’ Böyle düşünerek kardeşleri ile sözleşerek sıra haline geçip o parsa bağışlayıcı bir gönülle bakıp merhamet ettiler.”

AY 42/1, 1151/10, 51/14, 152/1, 152/16, 153/6, 154/10, 154/18, 155/15, 159/1, 160/18, 162/14, 163/14, 164/1, 168/23, 169/18, 171/6, 172/3, 173/11, 174/8, 176/1, 178/7, 184/17, 185/7, 191/22, 195/3, 195/11, 196/5, 196/16, 205/13, 206/7, 206/24, 207/21, 208/16, 209/13, 210/15, 211/15, 212/14, 213/11, 214/5, 215/9, 217/1, 217/15, 219/9, 219/22, 220/19, 222/20, 224/10, 225/8, 226/1, 226/25, 228/8, 229/15, 230/20, 231/15, 232/12, 233/4, 234/3, 235/24, 236/24, 237/4, 237/10, 237/14, 237/17, 237/22, 238/16, 242/21, 243/19, 244/2, 244/10, 246/17, 246/21, 247/1, 248/4, 250/13, 251/20, 252/2, 252/9, 253/11, 254/14, 255/8, 256/5, 256/8, 257/6, 258/3, 259/8, 262/14, 263/7, 264/1, 264/12, 264/21, 265/2, 265/8, 265/11, 265/18, 266/4, 266/9, 266/12, 267/6, 268/9, 269/4, 270/1, 270/4, 270/7, 270/21, 271/21, 273/3, 274/2, 274/8, 274/17, 274/20, 275/5, 275/17, 276/15, 277/12, 278/6, 278/24, 280/6, 281/14, 281/19, 282/7, 282/17, 283/4, 284/16, 287/1, 287/3, 287/10, 287/18, 288/17, 288/22, 288/24, 289/3, 289/6, 290/6, 291/20, 292/5, 294/10, 295/12, 298/3, 299/1, 299/3, 300a/3, 300a/10, 300a/47, 303/3, 303/21, 304/22, 305/2, 306/5, 306/9, 307/19, 307/22, 308/15, 309/17, 315/17, 319/10, 328/17, 338/5, 351/7, 355/20, 365/18, 369/20, 370/12, 375/7, 376/9, 376/14, 376/20, 378/16, 379/22, 382/20, 384/8, 384/9, 385/16, 389/18, 392/16, 394/11, 395/4, 395/12, 425/3, 436/5, 475/20, 480/2, 490/8, 500/2, 534/18, 552/19, 574/1, 579/5, 583/2, 584/13, 591/8, 592/13, 407/21, 454/2, 608/19, 611/20, 643/14, 658/21 660/13, 671/15; **KP** XX-1, XXXI-3, LII-5, LXIV-7, LXVIII-4; **Āt-Āt. (MT)** A057; **UT** 189, 191, 244; **IS** 631, 652, 674, 696; **Jin**. A2 27, B 142, G 12;

2.1.5.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan *kıltı* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yer alan (322) – (327), (334) – (337) ve yukarıda yer alan (271) – (303) numaralı kullanımlarda zarf görevindedir. Bu kullanımlarda, yukarıda da değinildiği gibi, kıltı sözünün yer aldığı cümledeki *teg* edatı ya da ...+ çA eki sözcüğün zarf olmasını destekleyen yapılardır.

(322) inça k(a)ltı palun fabşi-ka barmış teg suğul[unçsu]z köl kıd[ı]ğında [.....]ş-lük ol , kim turgurdaçı sıdaçı bo iki yörüg-ke tükël--lig inme lun şastr-nıñg kênğ yörügün kılamakı erser , bo köñgöl b(e)lgü-si erür : HT VIII 604.

“Aynı Sadapralpa Usta’ya ulaşmış gibi, kurumuş göl kıyısında ... durduracak, kıracak bu iki izahata bütünüyle Ying Ming Şastra’nın geniş izahatını yapması ise gönlün belirtisidir.”

(323) inça k(a)ltı yañgku üni ün--ke oğsata ün bërmiş teg , neñg tıtsı bolmağ-inça uzatı sevinç-lig ; kim bilgey kertü-lerke [ı]nanmağ-ıg ; [ed]gü yërçi-lerke inanğuluk [o]l HT VIII 789.

“Aynı yankıya benzer bir ses çıkarmış gibi hiç olmadığı kadar sevinçli olarak doğruya inanmayı kim bilecek? O iyi kılavuza inanmak gibidir.”

(324) inça k(a)ltı şibtsun atl(i)ğ bilge-ke dem [ya]k[ı]n barıp kamağ-ta ayalmış [.....]miş [te]g , bo beg-ler yme uluğ boşgüt-uğ bulup ötr[ü] sıçğan şlokı-nıñg tañğlançığ--ın aytaçı erür-ler HT VIII 1312.

“Şibtsun adlı bilgenin yakınına gidip bütünüyle saygı gösterilmiş -miş gibi bu beyle de yüce öğretiyi bulup sıçan şiirinin şaşkınlığından söz edecekler.”

(325) amtı bo kuvrağ-ta bir teg edrem-ligler k(a)ltı kidin teg têt[i]r HT VIII 1348.

“Şimdi bu cemaattaki erdemliler aynı sonrakiler gibidir.”

(326) i[nçe] k(a)ltı çeu wañg han üdintäki yultuzlar g(e)rh-ler b(e)lgüsi teg , trek t(a)vrağ yitlinti nizvani--larğa egirtip yıglamak sıgta--mağ , kurç közüngü teg teriñg yörüg-ler üçün özi açıp , arıg yudı nom bilteçi bilge-lerig [bi]lge biliglig suv üze , [a]çok yelin kıltı HT VIII 2003.

“Aynı Zhou Wang Han zamanındaki yıldızların gezegenlerin belirmesi gibi, aceleyle kayboldu ihtiraslarla kuşatılarak ağıladı sızladı. Ayna gibi derin izahatlar için teyakkuza geçip bilgili su üzerinde öğretiyi bilecek bilgeleri iyice yıkadı, rüzgâr gibi yaptı.”

(327) bo üdte kolo--ta inça k(a)ltı yañgi ünmiş lénhu-a çeçek teg , ı[r]ağ yarotdı , HT VIII 1881.

“Bu çağda aynı yeni çıkmış lotus gibi uzağı bile aydınlattı.”

AY 198/3, 203/5, 238/5, 264/6, 266/24, 284/19, 285/2, 290/23, 291/6, 292/11, 295/21, 300a/45, 302/11, 329/23, 335/2, 336/15, 349/7, 350/10, 353/12, 364/20, 365/13, 369/22, 379/7, 380/22, 382/1, 382/4, 382/7, 382/10, 383/2, 390/22, 392/21, 395/7, 417/21, 418/20, 423/13, 447/7, 462/16, 488/2, 489/9, 491/21, 495/15, 495/20, 496/6, 531/5, 536/1, 552b/8, 563/12, 585/5, 613/10, 617/3, 625/13, 626/11, 640/14, 647/22, 651/2, 652/5; **KP** XXXVIII-5, LXXVII-3; **Āt-Āt. (MT)** A053; **Cuq. (MT)** D017, 078; **UT** 1007; **Jin'**. B 171, 65, 89, 149, 212, 298, 302, E 10, 12, G 8; **Block.** 117; **Vim.** 243, 257, 365, 794; **MTT** 830; **HT VII** 532, 535, 1321, 1483, 1485, 1513, 1905; **HT VIII** 402, 558, 731, 1674, 1868.

2.1.5.3. Cümle Ögesi Olarak *kalı* Soru Sözcüğü

Sözcük, çalışma kapsamında incelenen metinlerde bağımsız tümleş ve zarf tümleci görevinde kullanılmıştır.

2.1.5.3.1. Bağımsız Tümleş Olarak *kalı* Soru Sözcüğü

Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde sıklıkla karşılaşılan bir özellik olarak (328) – (333), (231) – (270), (304) – (307) ve (316) – (321) numaralı cümlelerin tümünde cümlenin dışında bir unsur olarak yer almış ve böylelikle bağımsız tümleş görevini üstlenmiştir.

(328) :: k(a)lti bo közünür üd--teki bodıs(a)t(a)vlarnıṅ kılu turur buyan edgü kılnçlarıṅa edgülig işleriṅe neteg iyin ögirür erser m(e)n .. ançulayu yme öngre ertmiş üd--teki bodıs(a)t(a)vlarnıṅ kılu tüketmiş buyanlarıṅa kin keligme üdteki bodıs(a)t(a)vlarnıṅ kılguluk buyanlarıṅa alkuğa barça bir teg iyin ögirür m(e)n sevinür m(e)n öger m(e)n alqayur m(e)n :: AY 153/6.

“Öyle ki bu zamandaki Bodisattva’ların yaptığı iyi amellere ve sevaplara nasıl seviniyorsam, önce gelmiş ve sonra gelecek Bodisattva’ların iyi amellerine ve sevaplarına da o derece seviniyorum, onlar için hayır dua ediyorum.

(329) üçünç qop uğurın serinmek üze bodı tigma tuyunmaq köṅgülig netegin bulurlar netegin bütürürler tip tiser :: inçe k(a)lti uluḡ küçlüḡ qorkınçsızka tegmiş kısarı atl(i)ḡ arslanlar qanı neteg qorkınçsızın aymançsızın köni yoriyur erser :: ançulayu yme bodıs(a)t(a)vlar bo köṅgül küçi üze serinmekniṅ yigin adruqın tuyunup .. ol tuyunmaqları küçinte emgetmekin uqmaq atl(i)ḡ serinmekin :: emgekin kötürmek atl(i)ḡ serinmekin :: nom kirtüsin adırtlamaq atl(i)ḡ serinmekin bo üç törlüḡ serinmeklerin ürüg uzatı sererler serinür--ler AY 207/21.

“Üçüncüsü ‘Bütün zamanlarda katlanmak denen sezgi gönlünü nasıl bulup tamamlarım?’ dersin,

yüce korkusuzca ulaşmış arslanlar hanı nasıl korkusuzca yürüyüşüne devam ediyorsa Bodisattva'lar da bu gönül katlanmasının ayrımını sezip o sezgileri üzerine sıkıntıyı anlamak adlı katlanmayla.. sıkıntıyı gidermek adlı katlanmayla.. doğru öğretiyi ayırt etmek adlı katlanmayla; bu üç türlü katlanmayla sürekli meşgul olurlar.”

(330) ol çoğlarınġ saķışın .. sanağalı bultuķmaz :: k(a)ltı kamağ tınl(ı)ğlarınġ .. bilge biligin birker--tip .. bir kişiğe yalañguz birip .. kılsar anı ked bilge montaj yañġlıġ bilge--ler .. sansız bolsar bo yirte :: uğayda bultuķğay b(e)lgülüg ..AY 307/19.

“O tozların sayısını saymak mümkün deġildir. Bütün canlıların bilgisini toplayıp yalnız bir kişiye verip onu çok bilge yaparsan .. bu yerde sayısız olsa .. belirlemek mümkündür.”

(331) .. k(a)ltı t(e)ñġrim antağ uğur--ı yıķı bolup .. bo künte yoriyur .. künlü aylı yirke tüşgey .. yitiñsiz yidiz yağız yir teprep kökke aġtınğay .. AY 447/7.

“Öyle ki Tanrım uygun zamanı gelip o gün yürür. Günlü aylı yere düşecek .. Erişilmez kara toprak karışıp göğe yükselecek.”

(332) bo künlü künte m(e)n bultum .. saķını sözleyü yitiñsiz .. uçsuz kıdıġsız ülgüsüz .. buyan edġü kılınçġ .. k(a)ltı birök bar erser .. yalnızu turur oot.. yüklemek yüz yoçan yir içinte .. tolu töşep urmuş teg .. eşidgeli bolġu için .. bo nom erdini yörüġin .. erinmedin barsunlar .. AY 584/13.

“Bugün ben buldum.. Düşünerek söyleyerek erişilmez .. uçsuz bucaksız ölçüsüz .. iyi ameli .. öyle ki eğer varsa .. ateş sürekli parlar .. yüzlerce kilometre alan çinde yığını ..hep döşemiş gibi .. bu öğretici mücevherinin izahatını işitmek için .. yorulmadan gitsinler.”

(333) ..yüz miñġ künlü t(e)ñġri y(a)ruķı teg çoğdın sınığar kamağdın tegirmileyü y(a)ruķ.. yme k(a)ltı süzük arıġ .. çambunad altunķa [oğsatı] .. et'özünġüz [ol] kutrulmaķ kapıġın açdaçı .. üç törlüg bodı tigma tuyenmaķ yoluġ körkit--deçi .. artuķsuz yañġluķsuz könlü kirtü yoriġinġiz ol .. AY 658/21.

“Gün Tanrı'nın yüz bin ışığı gibi her taraftan çepeçevre parlak. Yine saf ve temiz. Çambunad altına benzer vücudunuz. Kurtuluş kapısını açacak üç türlü sezgi yolunu gösterecek, eksiksiz fazlasız doğru yolunuz o.”

AY 42/1, 151/10, 151/14, 152/1, 152/16, 154/10, 154/18, 155/15, 159/1, 160/18, 162/14, 163/14, 164/1, 168/23, 169/18, 171/6, 172/3, 173/11, 174/8, 176/1, 178/7, 184/17, 185/7, 191/22, 195/3, 195/11, 196/5, 196/16, 205/13, 206/7, 206/24, 208/16, 209/13, 210/15, 211/15, 212/14, 213/11, 214/5, 215/9, 217/1, 217/15, 218/5, 219/9, 219/22, 220/19, 222/20, 224/10, 225/8, 226/1, 226/25, 228/8, 229/15, 230/20, 231/15, 232/12, 233/4, 234/3, 235/24, 236/24, 237/4, 237/10, 237/14, 237/17, 237/22, 238/16, 242/21, 243/19, 244/2, 244/10, 246/17, 246/21, 247/1, 248/4, 250/13, 251/20, 252/2, 252/9, 253/11, 254/14, 255/8, 256/5, 256/8, 257/6, 258/3, 259/8, 262/14, 263/7, 264/1, 264/12, 264/21, 265/2, 265/8,

265/11, 265/18, 266/4, 266/9, 266/12, 266/16, 267/6, 268/9, 269/4, 270/1, 270/4, 270/7, 270/21, 271/21, 273/3, 274/2, 274/8, 274/17, 274/20, 275/5, 275/17, 276/15, 277/12, 278/6, 278/24, 280/6, 281/14, 281/19, 282/7, 282/17, 283/4, 284/16, 287/1, 287/3, 287/10, 287/18, 288/17, 288/22, 288/24, 289/3, 289/6, 290/6, 291/20, 292/5, 294/10, 295/12, 298/3, 299/1, 299/3, 300a/3, 300a/10, 300a/47, 303/3, 303/21, 304/22, 305/2, 305/6, 306/5, 306/9, 307/22, 308/15, 309/17, 315/17, 319/10, 328/17, 338/5, 351/7, 355/20, 365/18, 369/20, 370/12, 375/7, 376/9, 376/14, 376/20, 378/16, 379/22, 382/20, 384/8, 384/9, 385/6, 389/18, 392/16, 394/11, 395/4, 395/12, 407/21, 410/21, 425/3, 436/5, 453/13, 454/2, 475/20, 480/2, 490/8, 500/2, 534/18, 552/19, 574/1, 579/5, 583/2, 591/8, 592/13, 608/19, 611/20, 643/14, 660/13, 671/15; **KP** XX-1, XXXI-3, LII-5, LXIV-7, LXVIII-4; **MT** A057; **UT** 189, 191, 244; **IS** 631, 652, 674, 696; **Jin'**. A2 27, B 142, G 12.

2.1.5.3.2. Zarf Tümleci Olarak *kalı* Soru Sözcüğü

kalı soru sözcüğü, (334) – (337), (271) – (303) ve (322) – (327) numaralı tanıklarda cümlede zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

(334) anta ötrü tükel bilge t(e)ñgri t(e)ñgrisi burkan ol sinhanımıta--prabankan atl(i)ğ bodis(a)t(a)vka inçe tip y(a)rılıkadı :: antağ ol antağ ol tözünler oğhya k(a)ltı s(e)n ötünmiş teg inçip bo bodı tıgme tuyunmak köñgölüg soğançığ tatıglıg inçege nomnuñg işi ködügi itmeki yaratmağı alqu barça bultuğmaz .. AY 203/5.

“Ondan sonra eksiksiz bilge Tanrılar Tanrısı Burhan, o Sinhanımıta Prabankan adlı Bodhisattva'ya, ‘Ey asil oğlu, senin rica ettiğin gibi bu aydınlanma denen sezgiyi tatlı, sevimli, ince öğretinin uygulanması mümkün değildir.’ dedi.”

(335) .. yme oğ k(a)ltı yirteki .. koğ kıç--muğlar kolusınça .. amtı m(e)n kirtülüg et'özüm tilim köñgölüm üze yükünür m(e)n içanu ol burkanlar kutınga ..öge alqayu teginür m(e)n .. kıdıgsız edgölüg köllerin .. tapıg uduğ kılır m(e)n .. AY 350/10.

“Yine aynı yerdeki toz zerrecikleri sayısınca .. şimdi benim doğru vücudum, gönlüm ve dilim nedeniyle o burhanların kutuna secde eiyorum. Onları övüyor, onlara hayır dualar ediyorum. Göller gibi sınırsız iyiliklerle dolu oldukları için onlara hizmet ediyorum.”

(336) .. tıtağlarğa tayaklıg butmış ol :: alqu uğurın igid nomda .. toğmışı yme b(e)lgölüg :: k(a)ltı yanıtır itig teg kılınc iy(i)n erksinür :: tört uluğlar bir--ikip .. ti mi n bütmiş et'öz ol :: tıtağ iy(i)n evrilip .. öñgi tüşüğ tartarlar .. AY 365/13.

“Sebepler için dayanak olarak bitmiştir. Bütün zamanlarda sahte öğretilerde doğduğu yine açıktır. Aynı süslü gibi davranışına bağlı olarak güçlenir. Dör yüce birikip hemen bitmiştir. Sebebe göre çevrilerek. Farklı meyveyi çekerler.”

(337) .. ol ilteki kişiler .. saçılır artayur qamagın .. k(a)ltı yanga tepmiş teg .. lnhua çeçeklig kölmenig .. küçlög qatıg yiil kelip .. uğursuz yıqsız yiltirer qadır yavlaq yağmur yağıp .. üd--süz qolusuz qatuyur .. AY 552b/8.

“O kentteki kişiler her yere dağılıp azalacaklar. Aynı fil çarpmış gibi. Lotus çiçekli alanı güçlü rüzgâr gelip, zamansız kötü yağmur yağıp zamansız sıkıntıya sokacak.”

AY 198/3, 238/5, 264/6, 266/24, 284/19, 285/2, 290/23, 291/6, 292/11, 295/21, 300a/45, 302/11, 329/23, 335/2, 336/15, 349/7, 353/12, 364/20, 369/22, 379/7, 380/22, 382/1, 382/4, 382/7, 382/10, 383/2, 390/22, 392/21, 395/7, 417/21, 418/20, 423/13, 462/16, 488/2, 489/9, 491/21, 495/15, 495/20, 496/6, 531/5, 536/1, 563/12, 585/5, 613/10, 617/3, 625/13, 626/11, 640/14, 647/22, 651/2, 652/5; HT VIII 604, 789, 1312, 1348, 2003, 1881; KP XXXVIII-5, LXXVII-3; **Āt-Āt. (MT)** A053; **Cuq. (MT)** D017, 078; **UT** 1007; **Jin'**. B 171, 65, 89, 149, 212, 298, 302, E 10, 12, G 8; **Block.** 117; **Vim.** 243, 257, 365, 794; **MTT** 830; **HT VII** 532, 535, 1321, 1483, 1485, 1513, 1905; **HT VIII** 402, 558, 731, 1674, 1868.

2.1.5.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar

(338) [.....]ma . **ktu** iyin [.....] yaraşı qı-a [.....] TT VII 16 23.

2.1.6. *kañça* Soru Sözcüğü

UTS 109'da sözcük için verilen karşılık “nereye”dir.

DTS 418a'da, soru işlevli bu sözcüğün “nereye” anlamında kullanıldığı belirtilerek kullanımına örnekler verilmiştir.

Sözcük, EDPT, 634b'de “her nereye; nereye” biçiminde tanımlanmıştır. Yapısal olarak eşitlik eki almış olarak görülür; *ka:ñu vb.* ile aynı köke dayandığı belirtilir. Yapıtta, Harezmi Türkçesindeki *kañça/kañçaru* ve Osmanlıcadaki *kañca/kañcaru* yapılarına da değinilmiştir.

Sözcüğün, mekân mefhumu arayan soru edatı olarak kullanıldığından söz eden Hacıeminoğlu, Eski Türkçedeki *kañça* ile Karahanlı Türkçesindeki *kañça* ve *kañçuk* biçimlerine değinmiştir (1992: 271-272).

A Grammar of Old Turkic adlı çalışmada, sözcük, yön bildiren soru sözcükleri arasında sayılmış, yukarıda, *kañça* sözünün açıklanması sırasında söz ettiğimiz gibi bu yönüyle *kañça* ile örtüştüğü bildirilmiştir (Erdal 2004: 211, 214).

Orhon	Budist Uygur	Maniheist	Hristiyan Uygur	Dindışı	Karahanlı
-------	--------------	-----------	-----------------	---------	-----------

Türkçesi Metinleri	Metinleri	Uygur Metinleri	Metinleri	Uygur Metinleri	Türkçesi Metinleri
-	6	-	-	-	16

Eski Türkçenin Uygurca döneminden başlayarak metinlerde saptadığımız *kança* soru sözcüğü, KP’de üç; M’de iki; U’da bir; KB’de on üç ve DLT’de üç kez kullanılmıştır.

Toplam: 22

2.1.6.1. *kança* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.6.1.A. Sözcük, aşağıdaki (339) – (347) numaralı tanıklarda gerçek soru işlevli olarak “*nereye?*” anlamında kullanılmıştır. Sözcük, aşağıda yer alan (349) ve (350) numaralı cümleler dışındaki tüm kullanımlarında *bar-* fiiliylee kullanılmıştır.

Yapı	<i>kança...</i>
	kança+F-KE
Anlam	nereye?

(339) ö[t?]rü tegin inçe tęp ayıttı amrak kadaşım eşiñg tuşuñg biziñg beş yüz eren *kança* bardı . . esen tegdi mü KP LIII-6.

“Sonra prens, ‘Sevgili kardeşim, arkadaşların, beş yüz adamımız *nereye* gitti? Sağ salim gittiler mi?’ diye sordu.”

(340) ögsüz ögi kañsız kañı siz boltuñguz amtı bizni irinç yarlıg kılıp *kança* barır siz KP LXXVIII-1.

“Öksüzün anası, yetimin babası siz oldunuz. Şimdi bizi böyle mutsuz ve zavallı durumda bırakıp *nereye* gidiyorsunuz?”

(341) emgeklig ünin ıglayu inça tep tedi neçök kılayın *kança* barayın M. Vat. 1.16.

“Acılı bir sesle ağlayarak, “Ne yapayım, nereye gideyim?” dedi.”

(342) bizni üz-eki amranmak bilginiñiz kança bardı . . bizni kodup *kança* b(a)rgalı saqınur siz M.Vat.2.06.

“Bizim üstümüzdeki sevme bilginize ne oldu? Bizi bırakıp *nereye* gitmeyi düşünüyorsunuz?”

(343) . . ötrü atası kilimbi ...[yek] öz pata ordusınga kelip amraq kızın bulmadın inçe tiptidi . . meniŋ
kızım **kança** baryuq ol tip tekreki tiri yekler inçe tip tidiler . . yekler uluğı a siziŋ kızınız-nı
arçunu toŋga kunup ildü bardı U II 25 21.

“Sonra babası Hidimba şeytan kendi Pata sarayına gelip sevgili kızını bulamayınca, ‘Kızım *nereye* gitmiş?’ dedi. Çevresinde biriken şeytanlar ‘Şeytanlar başı, kızınızı Prens Arjuna götürdü’ dediler.”

(344) kuruğ qaldı kalbüd uçup barsa can / bayat bildi **kança** barır erse can KB 1525.

“Ruh uçup gidince vücut boş kalır; ruhun nereye gideceğini ancak Tanrı bilir.”

(345) kayudın kelir erki **kança** barur / kayuda turur erki kayda yorır KB 1529.

“Nereden gelir, nereye gider; nerede durur, nerede yürür?”

(346) **gança** bardıŋ ay oğul / erdiŋ mında inç amul / attın emdi sen töŋgöl / 9ıldıŋ erse 9ılmağı
DLT[BA] I, 74-17.

“Oğul, nereye gittin. Sen burada rahat, ilintisizdin. Attan vazgeç, yapacağını yaptın.”

(347) ağdı bulıt kökreyü / yağmur tolı sekriyü / 9alı9 anı ügriyü / **gança** barır belgüsüz DLT[BA] I,
354-26.

“Bulut kükreyerek yükseldi; yağmur, dolu koşuşur, onu hava sürüyor, nereye gideceği belli değil.”

§ 2.1.6.1.B. *gança* soru sözcüğü, aşağıda yer alan (348) – (362) ile aşağıda yer alan (375) ve (376) numaralı örneklerde genellikle şartlı cümlelerde yer aldığı soru işlevini kaybedip belirsizlik işlevi üstlenerek “*her nereye*” anlamında kullanılmıştır:

Yapı	kança... (genellikle ... -sA(r)...-Xr (ya da -gAy)
	kançaF-KE+F-KE
Anlam	Her nereye

(348) amtı munı ekki köz teglerip sançayın bu **kança** barğay kentü ölgey tep saqıntı KP LVII-6.

“‘Şimdi bunun iki gözünü de oyup kör edeyim. Nereye giderse gitsin, kendisi ölür’ diye düşündü.”

(349) burunduqluğ ol söz tiwe burnı teg / barur **gança** yetse titir boynu teg KB 206.

“Söz, deve burnu gibi burundurukludur, dişi deve boynu gibi nereye çekilse oraya gider.”

- (350) kuruğ kaldı kalbüd uçup barsa can / bayat bildi **kança** barır erse can KB 1525.
“Ruh uçup gidince vücut boş kalır; ruhun nereye gideceğini ancak Tanrı bilir.”
- (351) köngül kimni sevse körür közde ol / közün **kança** başsa uçar yüzde ol KB 3480.
“Gönül kimi severse göz de onu görür. Göz nereye bakarsa orada o uçar.”
- (352) vefa yok bularda ozadın berü / közi **kança** başsa bu köngli naru KB 4521.
“Bunlarda öteden beri vefa yoktur, gözleri nereye baksa gönülleri oraya akar.”
- (353) olar **kança** bardı körü bar sakın / sańga ma naru bargu öd kün yakın KB 5138.
“Onlar nereye gittiler, ibretle bak, düşün; oraya gidilecek yer senin için de yakındır.”
- (354) atı kaldı yalnıguık kişi kılkı bardı / bu kılkı **kança** bardı uğu men barayı KB 6575.
“İnsanın adı kaldı, insanlık kayboldu; insanlık her nereye gittiye ben de arkasından gideyim.”
- (355) yılan yarpuzdın 9açar, **9ança** barsa yarpuz utru kelür DLT[BA] III, 40-1.
“Yılan yarpuzdan kaçır nereye gitse ona karşı gelir.”
- (356) ağdı bulıt kökreyü / yağmur tolı sekriyü / kalık anı ügriyü / **kança** barır belgüsüz DLT[BA] I, 354-26.
“Bulut kükreyerek yükseldi; yağmur, dolu koşuşur, onu hava sürüyor, nereye gideceği belli değil.”
- (357) burundukluğ ol söz tiवे burnı teg / barur **9ança** yetse titir boynı teg KB 206.
“Söz, deve burnu gibi burundurukludur, dişi deve boynu gibi nereye çekilse oraya gider.”
- (358) köngül kimni sevse körür közde ol / közün **kança** başsa uçar yüzde ol KB 3480.
“Gönül kimi severse göz de onu görür. Göz nereye bakarsa orada o uçar.”
- (359) vefa yok bularda ozadın berü / közi **kança** başsa bu köngli naru KB 4521.
“Bunlarda öteden beri vefa yoktur, gözleri nereye baksa gönülleri oraya akar.”
- (360) olar **kança** bardı körü bar sakın / sańga ma naru bargu öd kün yakın KB 5138.
“Onlar nereye gittiler, ibretle bak, düşün; oraya gidilecek yer senin için de yakındır.”
- (361) atı kaldı yalnıguık kişi kılkı bardı / bu kılkı **kança** bardı uğu men barayı KB 6575.
“İnsanın adı kaldı, insanlık kayboldu; insanlık her nereye gittiye ben de arkasından gideyim.”

- (362) yılan yarpuzdın 9açar, **9ança** barsa yarpuz utru kelür DLT[BA] III, 40-1.
“Yılan yarpuzdan kaçır nereye gitse ona karşı gelir.”

KB 3856, 5202.

§ 2.1.6.1.C. Sözcük KB’de saptanan aşağıdaki (363) – (367) numaralı örneklerde soru işlevinin ötesinde, anlatımı güçlü kılmak için başvurulmuş, düşüncenin olumsuzunu çağrıştıran bir “*nereye!*” ifadesi taşımaktadır. Bu ifade kimi zaman “*keşke...-mAsAn(ız)*” gibi bir anlam taşıyabilmektedir.

Yapı	<i>kança...</i>
	kança+F-KE
Anlam	Nereye! (keşke ...-mAsAn(ız))

- (363) ögsüz ögi kanğısız kanğı siz boltunğuz amtı bizni irinç yarlıg kılıp **kança** barır siz KP LXXVIII-1.
“Öksüzün anası, yetimin babası siz oldunuz. Şimdi bizi böyle mutsuz ve zavallı durumda bırakıp *nereye* gidiyorsunuz?”
- (364) emgeklig ünin ıglayu inça tep tedi neçök kılayın **kança** barayın M. Vat. 1.16.
“Acılı bir sesle ağlayarak, “Ne yapayım, nereye gideyim?” dedi.”
- (365) bizni üz-eki amranmak biliginğiz kança bardı . . bizni kodup **kança** b(a)rğalı saşınur siz M.Vat.2.06.
“Bizim üstümüzdeki sevme bilginize ne oldu? Bizi bırakıp *nereye* gitmeyi düşünüyorsunuz?”
- (366) amtı munı ekki köz teglerip sançayın bu **kança** bargay kentü ölgey tep saşıntı KP LVII-6.
“Şimdi bunun iki gözünü de oyup kör edeyim. Nereye giderse gitsin, kendisi ölür’ diye düşündü.”
- (367) **9ança** bardıñ ay oğul / erdiñ mında inç amul / attın emdi sen tönğül / 9ıldıñ erse 9ılmağı DLT[BA] I, 74-17.
“Oğul, nereye gittin. Sen burada rahat, ilintisizdin. Attan vazgeç, yapacağımı yaptın.”

§ 2.1.6.1.D. Sözcük, aşağıda yer alan (368) – (372) numaralı tanıklarda gerçek

soru işlevli olarak “*nereye?*” anlamında kullanılmıştır.

Yapı	<i>kança...</i>
	kança+F-KE
Anlam	Nereye?

(368) ö[t?]rü tegin inçe tęp ayıttı amrak adaşım eşiñg tuşuñg biziñg beş yüz eren **kança** bardı . . esen tegdi mü KP LIII-6.

“Sonra prens, ‘Sevgili kardeşim, arkadaşların, beş yüz adamımız *nereye* gitti? Sağ salim gittiler mi?’ diye sordu.”

(369) . . ötrü atası kilimbi ...[yek] öz pata ordusıñga kelip amrak ızın bulmadın inçe tiptidi . . meniñg ızım **kança** baryu ol tip tekreki tiri yekler inçe tip tidiler . . yekler uluı a siziñg ızınıñız-nı arunı toñga unup ildü bardı U II 25 21.

“Sonra babası Hidimba şeytan kendi Pata sarayına gelip sevgili kızını bulamayınca, ‘Kızım *nereye* gitmiş?’ dedi. Çevresinde biriken şeytanlar ‘Şeytanlar başı, kızınızı Prens Arjuna götürdü’ dediler.”

(370) ayudın kelir erki **kança** barur / ayuda turur erki ayda yorır KB 1529.

“Nereden gelir, nereye gider; nerede durur, nerede yürür?”

(371) seniñgde ozaı ajun tutuı / anı **kança** bardı anı ol küi KB 5137.

“Senden önce dünyaya hâkim olanlar hani, nereye gittiler; o kudret ve ihtişamları nerede?”

(372) isiz bu yigitlik anı **kança** bardı / tilep bulmadım men nee met ilettilim KB 6524.

“Yazık bu gençliğe, hani nereye gitti? Ne kadar arayıp arattımsa da bulamadım.”

KB 3856, 5202.

§ 2.1.6.1.E. Sözcük, KB’de saptanan (373) ve (374) numaralı örneklerde yer aldığı *alı kança* ikilemesi içerisinde Türkiye Türkçesindeki “*nitelik*” anlamında kullanılmıştır:

Yapı	<i>alı kança...</i>
	alı kança+F-KE
Anlam	nitelik

(373) kalı **kança**ka kirme tutğıl özünğ / kalı **kançasız** bil uzatma sözünğ KB 27.

“Nice ve nasıl olduğuna karışma, kendini tut, onu nicesiz ve nasılsız bil, sözü uzatma.”

(374) bir ol bar siziksiz kalı **kançasız** / köngülde yırağ tutğı oğşag meñiz KB 3720.

“Şüphesiz, nicesiz ve nasılsız olan bir tek O’dur; onun benzeri olduğu düşüncesini gönülden uzak tutmak gerekir.”

2.1.6.2. Sözcük Türü Olarak **kança** Soru Sözcüğü

Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerde saptanan örneklerin büyük çoğunluğunda yer zarfı görevinde kullanılmıştır. KB’deki, yukarıda “*nitelik*” anlamında kullanıldığının belirtildiği üç örnekte ise sözcüğün isim olarak görev aldığı görülmektedir.

2.1.6.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan **kança** Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yerleri gösterilen, yukarıda yer alan (339) – (372); aşağıda yer alan (375) ve (376) numaralı cümlelerin tümünde zarf görevinde kullanılmıştır.

KP LIII-6, LVII-6, LXXVIII-1; **M. Vat.** 1.16., 2.06.; **U II** 25 21; **KB** 206, 1525, 1529, 3480, 3856, 4521, 5137, 5138, 5202, 6524, 6575; **DLT[BA] I**, 74-17, 354-26, **III** 40-1.

2.1.6.2.2. İsim Görevinde Kullanılan **kança** Soru Sözcüğü

kança soru sözcüğü, KB’den alınan ve aşağıda yerleri belirtilen yukarıdaki (373) ve (374) numaralı tanıklarda **kalı** soru sözcüğü ile kalıplaşarak **kalı kança** ikilemesini oluşturmuştur. Bu ikileme her iki tanıkta da cümlede isim görevinde kullanılmıştır.

KB 27, 3720.

2.1.6.3. Cümle Ögesi Olarak **kança** Soru Sözcüğü

Sözcük, yer zarfı görevinde kullanıldığı cümlelerde dolaylı tümleçtir. İsim olarak kullanıldığı durumlarda ise dolaylı tümleç ve özne görevinde kullanılmıştır.

2.1.6.3.1. Zarf Tümleci Olarak *kança* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki cümlelerle yukarıda yer alan (339) – (374) numaralı cümlelerin tümünde zarf tümleci görevindedir. *kança* soru sözcüğü, aşağıdaki (377) ve (378) numaralı cümlelerde yer aldığı *kanı kançasız* ikilemesi içerisinde de zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

(375) beg ol bu köngül kör kamuğ öz kulu / begi kança barsa udu kul yolu KB 3856.

“Bu gönül beydir, vücut da onun kulu; bey nereye giderse kul onu takip eder.”

(376) bu begler baş ol kança barsa başı / uğula barır barça uğmuş kişi KB 5202.

“Bu beyler baştır, baş nereye giderse, onu izleyen bütün insanlar da ona uyarlar.”

(377) kalı kançağa kirme tutğıl özünğ / kalı kançasız bil uzatma sözünğ KB 27.

“Nice ve nasıl olduğuna karışma, kendini tut, onu nicesiz ve nasılsız bil, sözü uzatma.”

(378) bir ol bar siziksiz kalı kançasız / köngülde yırağ tutğu oğşağ meñgiz KB 3720.

“Şüphesiz, nicesiz ve nasılsız olan bir tek O’dur; onun benzeri olduğu düşüncesini gönülden uzak tutmak gerekir.”

KP LIII-6, LVII-6, LVIII-1; **M. Vat.** 1.16., 2.06.; **U II** 25 21; **KB** 206, 1525, 1529, 3480, 4521, 5137, 5138, 6524, 6575, **DLT [BA] I**, 74-17, 354-26, **III**, 40-1.

2.1.6.3.2. Dolaylı Tümleç Olarak *kança* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki cümlede *kanı kançaka* yapısı içerisinde dolaylı tümleç olarak kullanılmıştır.

(379) kalı kançaka kirme tutğıl özünğ / kalı kançasız bil uzatma sözünğ KB 27.

“Nice ve nasıl olduğuna karışma, kendini tut, onu nicesiz ve nasılsız bil, sözü uzatma.”

2.1.7. *kançuğ* Soru Sözcüğü

DTS 418a’da bulunan *qançuğ I* maddesinde sözcüğün, “nereye” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

EDPT 635a’da yer alan bu birleşik sözcüğün bir *Hapax Legomenon* olduğu belirtilmiş, *kañça* soru sözü ile *ok* kuvvetlendirme edatının birleşmesiyle oluşmuş bir sözcük olduğu vurgulanmıştır. Yapıtta, sözcüğün DLT’de kullanıldığı belirtilmiştir.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	-	-	-	-	1

Sözcük, Karahanlı Türkçesi metinlerinden DLT’de bir kez kullanılmıştır.

Toplam: 1

2.1.7.1. *kañcuq* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

Sözcük, aşağıda yer alan ve DLT’de saptanan tek örnekte “*her nereye*” anlamını karşılamaktadır. Bu cümlede eksiltilmiş bir şart yapısı sezilmektedir. Çünkü belirsizlik anlamı neredeyse tüm soru sözcükleri (ve bu arada *kañça*) için şart yapısıyla sağlanmaktadır. Belki de bu cümlede olması gereken *kañcuq kaçar [erse]* yapısı vezin gereği eksiltilmiştir.

Yapı	<i>kañcuq..</i>
	kañcuq+F-KE
Anlam	Her nereye

(380) *qurvi çuvaç quruldı / tuğum tikip uruldı / süsi otun oruldı / kañcuq kaçar ol tutar*¹³ DLT [BA] I 195-4.

“Hanın yuvarlak çadırı kuruldu, tuğ dikilip nöbet davulu vuruldu, düşman askeri ot gibi biçildi, nereye kaçarsa kaçsın (ordu) tutacaktır.”

¹³ DLT’de saptanan bu sözcüğü Atalay [BA] (1998) ve Tekin (1989) *kañcuq*; Dankoff-Kelly (1985) ise *qañç-oq* biçiminde okumuştur. Sözcük, Atalay [BA] (1998: I-195)’da “*nereye*”; Tekin (1989: 43)’de

2.1.7.2. Sözcük Türü Olarak *kançuq* Soru Sözcüğü

kançuq soru sözcüğü, yukarıdaki tek örnekte yer zarfı görevinde kullanılmıştır.

2.1.7.3. Cümle Ögesi Olarak *kançuq* Soru Sözcüğü

Sözcük yukarıda verilen cümlede zarf tümleci görevindedir.

2.1.8. *kanda* ~ *kanta* Soru Sözcüğü

Sözcük, UTS 110'da yer almaktadır. Burada sözcüğün “nerede” anlamını karşıladığı belirtilmiştir.

DTS 419a'daki *qanta* sözcüğü *kanda* maddesine gönderilmiş, yapıtta 418a'da yer alan sözcüğün “nerede” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Bu soru sözcüğü, EDPT'de *ka:ñu:* sözüne gönderilmiştir.

Türk Dilinde Edatlar'da Hacıeminoğlu, sözcüğün yapısını *kan+da* biçiminde açıklamış, cümleye mekân anlamı kattığını söylediği sözcüğün kullanımına, Karahanlı Türkçesi ürünlerinden başlayarak, örnekler vermiştir (1992: 272).

A Grammar of Old Turkic yapıtında Erdal, sözcüğü soru sözcükleri içerisinde yer anlamı taşıyan *kaña*, *kanta*, *kantan*, *kança* sözcükleri arasında sıralamış, ilerleyen bölümlerde sözcüğün daha çok yazılışı üzerinde durmuştur (2004: 211, 214).

Sözcük, Uygurcanın Budist çevre metinlerde kullanılmıştır. *kanda~kanta* soru sözü erken dönem Uygur metinlerinden itibaren saptanabilmiştir.

Sözcük, DLT'de, *ħanda* biçiminde de kullanılmıştır. Kaşgarlı Mahmut, Oğuz ve Kıpçak boylarının öbür Türklerce *ķ*- sesi ile seslendirilen kimi sözcüklerin *ħ*- sesiyle kullanıldığını anlatır. Bu arada *kanda~ħanda* biçimlerine de değinir DLT [BA] III, 218.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	21	2	-	-	5

Sözcük, AY'de yedi; BT 13'te bir; HT'de dört; Jin'. 'de iki; KİP'te bir; M'de

“nasıl” olarak anlamlandırılmış; Dankoff-Kelly (1985:126)'de *qanu* maddesi altında yer verilen sözcük için İngilizce karşılık verilmeksizin sözcüğün Arapça karşılığının “*kayfa*” olduğu belirtilmiştir.

dört; IB’de bir; Man.’da bir; U’da iki; DLT’de beş kez kullanılmıştır.

Toplam: 28

2.1.8.1. *ķanda ~ ķanta* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.8.1.A. Sözcük, aşağıda yer alan (381) – (395) numaralı cümlelerde gerçek soru işlevli olarak “*nerede?*” anlamında kullanılmıştır. Sözcük, (389) – (391) numaralı kullanımlar dışındaki tüm örneklerde *er-* fiiliyle ya da *ol* zamiriyle sonlanmış, cümlede yüklem yapılmıştır. Sözcüğün, fiile bağlandığı örnekler (390), (396), (397), (399) ve (403) numaralı tanıklardır. Bunlar dışındaki tüm kullanımlarda sözcük, bir isim olarak ((398) *ķanta?*) ya da bir isim unsuruna bağlanarak ((391) *ķanda erki*, (400) *ķanda erinç*) cümlede yüklem olmuştur.

Yapı	<i>ķanda~ķanta...</i>
	ķanda~ķanta+...F-KE
Anlam	nerede?

(381) .. ol üdün m(a)has(a)tvı tiginning tapıgçıları tiginimiz keçdi tip kaçan bartı yorınglar *ķanta* ol istelim tip tiy(i)şdiler .. AY 620/14

“O zaman Prens Mahasatvi’nin hizmetçileri ‘prensimiz gitti’ diyerek gittiklerinde, ‘yürüyün, o nereydeyse isteyelim’ dediler.”

(382) .. t(e)rkın sözleng (15) buryuķa .. kiçiği oğlum *ķanta* ermiş .. AY 624/15

“Ey emrim altındakiler, küçük oğlumun nerede olduğunu çabuk söyleyin.”

(383) kişike .. ilig begning ögüki bodıs(a)t(a)v (10) tigin *ķanta* ol tip :: AY 635/10

“‘Kişiyey.. beyin sevgili yavrusu Bodisatav Prens nerede’ diyerek...”

(384) ötrü ol *ķanta* erür tip ayıttı Jin’. 17/1

“O nerede?’ dedi.”

(385) bo savıg eşid[ip] ... öngi kırtış-ı teğşilip özümin bağırımın üzdeçi ögükk(i)y-em *ķanta* ol BT 13.

2.J.17

“Bu sözü işitip...yüzünün rengi değışerek bağırımı delen sevgili yavrum nerede?...”

- (386) : ötrü ol lovudi han amtı ol kişi **kanta** erür tip ayıtdı: Jin'. A₁ 1.
“Sonra o Lovudi Han, ‘O kişi şimdi nerede?’ diye sordu.”
- (387) : samtso /açari/ kumari **kanta** ermiş tip /korkup/ belinġlep inçe tip tidi ... Tug.Hüen V 2-16.
“Tripitaka Ustası, ‘Kumari neredemiş?’ diye korkuyla sordu ve şöyle dedi: (...)”
- (388) ay siz-ler ne kişi-siz ... buqay ky-a kiçig üçüz (?) ... kenj-e ton kedmiş turur /siz/-ler : toyın-lar
kiginç birdi : /biz/ erser toyın-biz tip : arħant /söz/-ledi antaġ erser meniġ baħşım kaşip tıġri
burħan /**kanta**/ yrılıkar tip : kiginç /b/irti-ler ürk iç boltı : ... Tug.Hüen V 61-25.
“Sizler kimsiniz? Bukaya kasaya elbisesi giymişsiniz.’ Rahipler cevap verdi: ‘Bir rarihbiz.’
Aziz, ‘Öyleyse benim ustam Kaşip Tanrı nerededir?’ deyince cevap verdiler: ‘Uzun süre oldu ...’”
- (389) : baħşıs/ı/ arħant bu ötmek **kanta** bar erki tip tıġridem köz /üz/e kördi : Tug.Hüen V 70-21.
“Ustası Aziz, ‘Bu geçme nerede var ki?’ diyerek ilahi gözle gördü.”
- (390) : saġram bütdükte udun han ikileyü yana ötünti : sarsam büte tükedi iç/in/te olurdaçı burħan
körki **kanta** yrılıkar erki tip Tug.Hüen V 76 23.
“Manastır bittiğinde han; ‘Manastır tamamlandı. İçinde oturacak Burhan nerededir acaba? diye
ikinci kez ricada bulundu.”
- (391) /////////////// köġül bulup törtidin sıġa[r]//////////////////// up inçe tip tidi . . **kanta** erki ol .. U III 45 6.
“Gönül bulup dört yandan-up ‘Nerede acaba?’ dedi.”
- (392) ... -/ke balık uluşta yig ... arıġ simek .. **kanta** ol ... M 40-2
“... şehirde en iyisi ... orman ve koruluk nerededir?”
- (393) **kanda**: “Nerede?” anlamına bir edattır. “kanda erdiġ=nerede idin?” ı harfi kayda kelimesinin ı
sinden çevrilmiştir. Aslı “kayuda”dır. DLT [BA] I, 418-23.
- (394) kayda: “nerede?” kayda sen=nerdesin? ı ile **kanda** dendiği gibi kayuda dahi denir.” DLT [BA]
III, 173-6.
- (395) (...) Yine öbür Türklerin **kanda** erdiġ dedikleri yerde bunlar ġanda erdiġ derler ki ‘nerede
idin’ demektir DLT[BA] III, 218-23.

§ 2.1.8.1.B. Sözcük soru işlevi dışında aşağıdaki (396) – (400) numaralı tanıklarda, bulunduğu cümledeki yargının olumsuzunu anlatan bir kuvvetlendirici

olarak kullanılır:

Yapı	<i>ķanda~ķanta...</i>
	ķanda~ķanta+F-KE
Anlam	nerede!

(396) t(e)glük ķulun irk(e)k yunt(t)a (e)mig til(e)yür kün ortu yütürüp tün ortu **ķ(a)nta** n(e)güde bulğ(a)y ol tir. IB 24.

“Kör (bir) tay, (emmek için) erkek atta meme arıyor. Güpegündüz kaybedip gece yarısı **nerede**, nasıl bulacak?” (Bulamaz ki!)

(397) :: taķı [yme] ayıtmış k(e)rgek .. t(e)ngrim birk(e)ye m(e)n yalañguz özk(e)yem .. bir tilk(e)y--em üze t(e)ngrim sizni tüzü tükeli öggeli **ķanta** uğay m(e)n :: AY 114/17

“...ve yine şöyle söylemeli: Biricik Tanrım, ben tek başıma, bu dilcağızıyla sizi hakkıyla övmeye nerede ulaşacağım?” (Ulaşmam ki!)

(398) biş baķar teñginçe tavarı(m) yok **ķanta** taķı biş yüz yaratmaķ birü uğay men M 10-39

“Beş bakırım bile kalmadı, beş yüz altını nereden (bulup) verebileyim?”

(399) bir baķar teñginçe edim tavarı(m) yok biş yüz baķar taķı **ķanta** bulğay M 11-13

“Bir bakırlık dahi malım mülküm yok, beş yüz bakırı nereden bulayım?”

(400) bardı közüm yaruķı / aldı özüm ķonuķı / **ķanda** erinç ķanıķı¹⁴ / emdi uğın uğğarur DLT [BA] I, 46-20.

§ 2.1.8.1.C. Sözcük, şartlı yapılarla birlikte kullanıldığı aşığıdaki (401) ve (402) numaralı tanıklarla şartlı yapı içermeyen (403) numaralı tanıkta “*her nerede*” anlamı vermektedir. (403) numaralı tanıkta belki de olması gereken şartlı yapı (tüşer [erse]) eksiltiştir.

Yapı	<i>ķanda~ķanta...-sAr...-Xr</i>
	ķanda~ķanta+F-KE
Anlam	Her nerede

¹⁴ Bu şiir parçasının üçüncü dizesinin son sözü olan *ķanıķı*, Atalay’a göre *ķanıķ* “kanmış, kanık” anlamında kullanılan sözcüktür. Atalay bu bölümü “Nerede o dileğine eren?” biçiminde çevirmiştir. Dankoff-Kelly (1985: III, 126) ve Tekin (1989: 82), sözcüğü *ķanı* sözcüğü üzerine anlatımı

(401) .. anın [bolar]--nı sımtağsız kavır[mış] k(e)rgek yazuqlap .. **ķanta** [birök] bar erser .. ezüg armaķ kişiler .. artaturlar [il ķanıg] il orunıntın taydurup .. m[ontag]--lartın artayur.. AY 563/7

“Onunla bunları gayretle bir araya getirmek gerekir. Sahte, gerçekte olmayan kişiler her neredeyse memleketi, ham yerinden edip mahverderler. Bunun gibiler yüzünden bozulur..”

(402) . . ķop türlü edgü kıılınç ķazgançı taluy ögüzde terinġrek titir aġlaķ tözkerinçsiz erdemi ol erür **ķanta** atasar anta ok eşidür içġınmaz mungınta emgekinte ara kirür ozġurur . . KİP 210

“Türlü türlü iyi davranışları, sevapları denizlerden, ırmaklardan daha derindir. (İşte) yüksek, anlaşılması güç kabiliyeti budur. (Adını) **nerede** ansalar hemen orada işitir, onulmaz ızdırapları arasına girer,onu kurtarır.”

(403) ünep uluġ tabaru tavraķ kelip yügürgil / ķurġaķ yılın buğun kör **ķanda** tüşer kodı ıl DLT [BA] III, 69-2.

“Bir büyük seni çağırırsa aceleyle koş, kurak yıllarında halkına bak, nereye konarlarsa sen de birlikte kon.”

2.1.8.2. Sözcük Türü Olarak **ķanda~ķanta** Soru Sözcüğü

2.1.8.2.1. İsim Görevinde Kullanılan **ķanda~ķanta** Soru Sözcüğü

ķanda~ķanta soru sözcüğü, yukarıdaki (381) – (387), (389), (391), (393) - (395), (398), (400), (401) ve (404) numaralı cümlelerde isim görevinde kullanılmıştır.

2.1.8.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan **ķanda~ķanta** Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda yer alan (388), (390), (396), (397), (402) ve (403) numaralı tanıklarda zarf görevindedir.

2.1.8.3. Cümle Ögesi Olarak **ķanda~ķanta** Soru Sözcüğü

2.1.8.3.1. Yüklem Olarak Kullanılan **ķanda~ķanta** Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıdaki (381) – (387), (391), (393) - (395), (398), (400) numaralı cümlelerde ve aşağıdaki (404) numaralı cümlede yüklem olarak kullanılmıştır.

(404) .. ötrü ilig beg anġa ay buryuķa amraķ atayım m(a)has(a)tvı **ķanta** ermiş tip ayıtu y(a)rılıķadı AY

kuvvetlendirme amaçlı getirilen +ķa aitlik ekine bağlarlar ki aynı yapı (ķanıķı) KB’de (5494) de

624/7

“Sonra han ona ‘Ey buyruğum, sevgili Mahasatvı neredeymiş?’ diye sordu.”

2.1.8.3.2. Zarf Tümleci Olarak Kullanılan *ķanda~ķanta* Soru Sözcüğü

ķanda~ķanta soru sözcüğü, (388), (390), (396), (397), (402), (403) ve (405) numaralı tanıklarda zarf tümlecidir.

(405) :: birk(e)ye edgüsin böle alıp ..ol birk(e)ye edgününg tamızımça ..ülüğün tüketgeli bultuķmaz ..

ķanta taķı bultuķğay .. AY 351/4

“Yalnızca bir iyiliğini alıp, o biricik iyiliğin bir damlası kadar payı tamamlamak mümkün değildir.. Nerede mümkün olacak ki?”

2.1.8.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar

(406) .../// şunğın *ķanta* /- ... M 11-18

“.../// nerede (?) /-...”

(407) ////////// *ķanta* yok erser .. ol ////////// U III 8 17.

“Nerede yoksa .. o....”

2.1.9. *ķantan* Soru Sözcüğü

Sözcük UTS’de yer almazken, DTS 419a’daki *qantan* maddesi *kantın* sözcüğüne gönderilmiş, burada, sözcüğün “nereden” anlamında kullanıldığı bildirilmiştir.

Bu soru sözcüğü, EDPT’de, *ka:ñu:* sözcüğüne gönderilmiştir.

Hacıeminoğlu, sözcüğün kan+tan, kan+dın biçiminde oluştuğunu bildirdikten sonra mekân işlevli bu soru sözcüğünün kullanımlarına örnekler vermiştir (1992: 272).

Erdal, sözcüğü yer ifadesi taşıyan soru sözcükleri arasında saymıştır (2004: 211).

ķantan soru sözcüğü, yalnızca Orhon Türkçesinde kullanılmıştır. Sözcük, Köl Tigin yazıtında iki ve Bilge Kağan yazıtında yer alan paralel bölümde olmak üzere toplam dört kez saptanmıştır. Ancak, belirtildiği gibi bu kullanımlar yazıtların paralel

bölmelerine aitti. Dolayısıyla sözcük aslen iki kez kullanılmıştır. Uygurca döneminde “nereden” anlamını karşılayan sözcük *ķayudın* soru sözcüğüdür. Bunun yanında çok nadir de olsa *ķantaran / ķantıran* sözüne rastlamak mümkündür.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
4 (2)	-	-	-	-	-

Sözcük, KT’de ve BK’de ortak kullanımda ikişer kez kullanılmıştır.

Toplam: 4 (2)

2.1.9.1. *ķantan* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

Sözcük, Orhon yazıtlarında saptanan aşağıdaki kullanımlarda hatırlatma ve uyarma işlevli “nereden!” anlamında kullanılmıştır:

Yapı	<i>ķantan...</i>
	ķantan+F-KE
Anlam	Nereden!

(408) : türük : bod(u)n : (e)rt(i)n] ökün : kür(e)güñg(i)n : üçün : ig(i)dm(i)ş : bilge :
 ķ(a)ğ(a)n(ı)ñg(ı)n : (e)rm(i)ş b(a)rm(ı)ş : (e)dgü (e)l(i)ñge : k(e)ntü : y(a)ñg(ı)lt(ı)ğ : y(a)bl(a)ķ
 : kigürt(ü)g : y(a)r(a)ķl(ı)ğ : **ķ(a)nt(a)n** : k(e)l(i)p : y(a)nya (e)ltdi : süñg(ü)gl(ü)g : **ķ(a)nt(a)n**
 : k(e)l(i)p(e)n : süre (e)ltdi KT D 23, BK D 19

“(Ey) Türk halkı, (kötü huyundan) vazgeç ve nadim ol! İtaatsizliğin yüzünden, (seni) besleyip doyurmuş olan akıllı hakanın ile bağımsız (ve) müreffeh devletine (karşı) kendin hata ettin (ve) nifak soktun. Silahlı (düşman) nereden gelip (seni) bozguna uğrattı (ve) dağıttı? Mızraklı (düşman) nereden gelip de (seni yerinden yurdundan) sürüp kaçırttı?”

2.1.9.2. Sözcük Türü Olarak *ķantan* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıdaki (408) numaralı cümlede de görüldüğü gibi isim görevinde kullanılmıştır.

2.1.9.3. Cümle Ögesi Olarak *ķantan* Soru Sözcüğü

ķantan soru sözcüğü, (408) numaralı tanıkta, Orhon yazıtlarında saptanan iki kullanımda da dolaylı tümleç görevinde kullanılmıştır.

2.1.10. *ķantaran* ~ *ķantıran* Soru Sözcüğü

Sözcük, UTS'de ve EDPT'de yer almazken DTS 419a'da, "nereden" biçiminde açıklanmıştır.

Erdal, *mundırtın, muntıran*, "buradan"; *antırdın, antıran* "oradan"; *mintirdin* "benden"; *sındirtin* "senden"; *kantaran, kantıran* "nereden" sözcüklerindeki +*Dlr*, +*Dur* biçim birimini Türkçede bağımsız olarak görülmeyen ancak Moğolcada yönelme durumunun temel varyantı olan ek bir unsur olarak açıklamıştır (2004: 203, 214).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	2	-	-	-	-

ķantaran / ķantıran soru sözcüğü, Uygur dönemi yapıtlarından AY'de bir; M'de bir olmak üzere toplam iki kez saptanmıştır.

Toplam: 2

2.1.10.1. *ķantaran* ~ *ķantıran* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.10.1.A. On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde kullanımı sınırlı sayıda olan bu sözcük, aşağıdaki (409) numaralı tanıkta "neden?" anlamı taşımaktadır:

Yapı	<i>ķantaran~ķantıran...</i>
	<i>ķantaran~ķantıran+F-KE</i>
Anlam	neden?

(409) bo muntağ törlüg amrağtın adralmağ açığ emgeğ *ķantaran* b(e)lgürdi erki-i .. M. Vat. 2. 06

“Bu kadar çok sevgili (dosttan) ayrılmanın acısı, üzüntüsü neden belirdi ki?”

§ 2.1.10.1.B. Sözcük, aşağıda AY’de saptanan ve (410) ile gösterilen tek örnekte soru işlevli olarak “nereden?” anlamını üstlenmiştir:

Yapı	<i>ķantaran~ķantıran...</i>
	ķantaran~ķantıran+F-KE
Anlam	nereden?

(410) :: köngül .. köngülteki nom--ları takı *ķantıran* bultukar :: köngül .. köngülteki nomları bolmağuşa erser bo nomuş yine neçökin bilgeli uğğalı bultu--kar tip tidi:: AY 390/

“Gönül, gönüldeki öğretileri nereden edinir? Eğer bu öğretiler yoksa bilmeyi ve anlamayı nasıl başarır?”

2.1.10.2. Sözcük Türü Olarak *ķantaran ~ ķantıran* Soru Sözcüğü

ķantaran~ķantıran soru sözcüğü yukarıdaki örneklerin tamamında zarf olarak kullanılmıştır.

2.1.10.3. Cümle Ögesi Olarak *ķantaran ~ ķantıran* Soru Sözcüğü

Sözcük on üçüncü yüzyıl öncesinde, yukarıdaki örneklerde de görüleceği gibi, cümlede zarf tümleci olarak görev almıştır.

ķanyu bk. *ķayu* Soru Sözcüğü

ķanyuda bk. *ķayda / ķayuda* Soru Sözcüğü

ķanyudın bk. *ķayudın* Soru Sözcüğü

2.1.11. *ķanğa* Soru Sözcüğü

Yalnızca Maytrısimit’te rastladığımız sözcük, UTS, DTS ve EDPT’de yer almamıştır. Sözcüğün yapısı, *ķanı+ga> ķanğa> ķanğa* olmalıdır.

Erdal, soru ve belirsizlik sözcüklerini sıralarken *ķanğa* yapısının “nereye”

anlamında yönelme durumu eki almış bir sözcük olduğunu belirtmektedir, Erdal ayrıca soru sözcüklerinden söz ederken Maytrisimit'teki kullanımına değinerek *kaŋa* sözünün çok ender görüldüğünden söz ederek yönelme ve yön gösterme bildiren sözcüğün kullanım açısından *kaŋça* sözüyle örtüştüğünü bildirir (2004: 211, 214).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	1	-	-	-	-

Sözcük, Uygur dönemi metinlerinden M’de bir kez kullanılmıştır.

Toplam: 1

2.1.12.1. *kaŋga* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesinde saptanan (411) numaralı tek örnekte “*nereye?*” anlamında soru işlevli olarak kullanılmıştır.

Yapı	<i>kaŋga...</i>
	kaŋga+F-KE
Anlam	nereye?

(411) kamağ ağılıkımtakı ed tavarımın buşçı koltğuçıdınlarlar ilitdi—ler etüzümdeki küçümin sen karımağ ilitü bardıŋ *kaŋga* yatzun bükün ... (M 12-49)

“Hazinemdeki bütün malımı mülkümü, sadakacı dilenci rahipler götürdüler. Vücudumdaki gücümü, kuvvetimi sen, ihtiyarlık, alıp gittin! Nereye yatsın?”

2.1.11.2. Sözcük Türü Olarak *kaŋga* Soru Sözcüğü

Sözcük, Maytrisimit’ten alınan tek örnekte zarf görevindedir.

2.1.11.3. Cümle Ögesi Olarak *kaŋga* Soru Sözcüğü

kaŋga soru sözcüğü yukarıda verilen cümlede dolaylı tümleç görevinde

kullanılmıştır.

2.1.12. *kanı* Soru Sözcüğü

Sözcük, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde bulunmazken EDPT'de *ka:hu:* maddesine gönderme yapılmıştır.

DTS 418a'da yer alan *kanı I* maddesinde sözcük için verilen karşılık “nerede”dir.

Hacıeminoğlu, sözcüğün “mekân mefhumunu arayan soru edatı olduğunu belirtmiş, tanıkları, Karahanlı Türkçesi ürünlerinden başlayarak sıralamıştır (1992: 273).

Erdal, “nerede” anlamında kullanılan bu sözcüğün daha çok sözbilimsel sorular yaptığını bildirir. Yazar, sözcüğün belirtme biçimli olmasına karşın temel olarak böyle bir işlevi içermediğinden söz eder (2004: 214).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
2	1	-	-	-	85

Sözcük, Orhon Türkçesi metinlerinden KT'de iki; Budist Uygur metinlerinden HT (Tug.Hüen)'de bir; Karahanlı Türkçesi metinlerinden KB'de altmış altı; DLT'de dört ve AH'de on beş kez kullanılmıştır.

Toplam: 88

2.1.12.1. *kanı* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.12.1.A. Sözcük, aşağıdaki (412) – (417) ve (424) – (433) numaralı tanıklarda, düşünceyi kuvvetlendirme ya da olumsuz çağrışım sağlama amaçlı, gerçek soru işlevi dışında olan bir “nerede!” anlamına sahiptir.

Yapı	<i>kanı...</i>
	kanı+F-KE
Anlam	Nerede, hani ki

(412) türük : k(a)ra k(a)m(a)ğ : bod(u)n : (a)nça tim(i)ş : ill(i)g : bod(u)n (e)rt(i)m : il(i)m : (a)mtı **ka(nı)** : k(e)mke : il(i)g : k(a)zğ(a)nur m(e)n : tir (e)rm(i)ş : k(a)ğ(a)nl(i)ğ : bod(u)n : (e)rt(i)m : k(a)ğ(a)n(ı)m **ka(nı)** : ne k(a)ğ(a)nka : iş(i)g küç(ü)g : birür m(e)n : tir (e)rm(i)ş : (a)nça tip : t(a)bg(a)ç : k(a)ğ(a)nka : y(a)ğı bolm(ı)ş : KT D 9 [2].

“Türk avam tabakası şöyle demiş: ‘Devlet sahibi (bir) halk idim; devletim şimdi nerede? Kimin için ülkeler fethediyorum.’ der imiş, ‘Hakan sahibi (bir) halk idim; hakanım nerede? Hangi hakana itaat ediyorum.’ der imiş, böyle deyip Çin hakanına düşman olmuş.”

(413) kim erse munı teg itermü **kanı** / itigli bar erse öger men anı KB B 25.

“Bunun gibi bire eser meydana getirecek nerede (yok ki)? Yapan varsa ben onu da överim.”

(414) süçig bu tiriglik açığ bu ölüm / anundı **kanı** emdi kaçğu yolum KB 1170.

“Bu hayat tatlı; ölüm ise acıdır. Ölüm hazırlandı, şimdi kaçacak yolum nerede (yok ki)?”

(415) bir ök sen maᅇga kör ay kılkı köni / sizi öz yitürse açın bir **kanı** KB 3133.

“Ey dürüst tabiatlı, sen benim için teksin, seni kaybedersem başkası nerede? (yok ki)”

(416) **kanı** inç il itgü tegümez özüm / bu iş iş öze boldı yummaz közüm KB 5499.

“Huzur ve memleket düzeni hani, nerede? Onlarla uğraşamıyorum, iş iş üstüne yığıldı, gözümü yumacak zaman bile yok.”

(417) **kanı** bir könilik kılığlı **kanı** / **kanı** teᅇgrilik iş yoriğlı **kanı** KB 6479 [4].

“Hani, doğrulukla hareket eden nerede? Hani, Tanrı’ya yaraşan iş nerede?”

KB 570, 1094, 1201, 1384, 1386, 1397, 1399, 1576, 1614, 1615, 3439, 3636, 3784, 4024, 4710, 4711, 4712, 4713, 4714, 4715, 4716, 4717, 4718, 4725, 5099, 5116, 5137, 5195, 5278, 5369, 5569, 5778, 5958, 6315, 6405, 6437, 6438, 6439, 6440, 6441, 6442, 6443, 6444, 6459, 6470, 6471[2], 6472 [2], 6475, 6480, 6482, 6483, 6524, 6555, 6585, 6592.

§ 2.1.12.1.B. **kanı** soru sözcüğü, aşağıdaki (418) – (423) numaralı cümlelerde soru işlevli olarak “nerede?” anlamını karşılamıştır.

Yapı	kanı...
	kanı+F-KE
Anlam	nerede?

(418) : tk ança .../k/y-a kumari ilig tvğaç t/oyın/ **kanı** tip kumari ilig kigi/nç/ birdi : inkoğ atlg yoriğu

k... ordu-ta teginür tip : Hüen.Tug. V 4-15.

- (419) eşitti ilig aydı keldür **kanı** / kıayuda turur bir köreyin anı KB 570.
“Hükümdar bunu duydu ve ‘Hani, nerededir? Onu bir göreyim.’ dedi.”
- (420) bu er aydı odğurmış ıdtı mini / sözüüm bar kıadaşın köreyin kıanı KB 5958
“O, ‘Beni Odğurmış gönderdi, kardeşin nerede, ona bir sözüüm var, göreyim.’ dedi.”
- (421) **kanı**: “nere” anlamına bir edattır. “Olğüm **kanı**= oğlum nerede?” DLT [BA] III, 237-4,5.
- (422) munu: “işte bu” anlamına bir edattır. Bu, **kanı** sözüüne cevaptır DLT [BA] III, 237-15.
- (423) **kanı**: nere. DLT [BA] III, 238-12.

2.1.12.2 Sözcük Türü Olarak **kanı** Soru Sözcüğü

Sözcük, saptanan cümlelerin tümünde isim görevinde kullanılmıştır.

- (424) toğuglı tirigler ölümke sanı / ölümke toğuglı tirig kim **kanı** KB 1201.
“Doğın her canlıyı ölecek bil; ölmeye doğınlardan diri kalan kim var, hani?”
- (425) işim barça sındı yoğ ol bildeçi / **kanı** bir bağırşak işim kıldaçı KB 1615.
“Bütün işlerim bozuldu, iş bilen yok; işime yardım edecek, candan bağılı insan nerede?”
- (426) ata bardı iş tuş içi ya ini / ana bardı oğluñg kızıñg kör **kanı** KB 3784.
“Baba gitti, eş dost büyük küçük kardeş, ana gitti, oğlun kızın nerede?”
- (427) **kanı** ol tayağı yılan bolğuçı / teñgiz yarlıp ötrü yorıp keçğüçi KB 4715.
“Asası yılanı çevrilen, deniz yarılarak, ortadan yürüyüp geçen insan nerede?”
- (428) **kanıkı** munar teggü işim ay er / munı kılguğa sen mañga yarı bir KB 5494.
“Ey yiğit, bununla meşğul olacak insan nerede? Bunu yapmak için sen bana yardım et.”

KB B 25, 570, 1094, 1170, 1384, 1386, 1397, 1399, 1576, 1614, 3133, 3439, 3636, 4024, 4710, 4711, 4712, 4713, 4714, 4716, 4717, 4718, 4725, 5099, 5116, 5137, 5195, 5278, 5369, 5499, 5569, 5778, 5958, 6315, 6437, 6438, 6439, 6440, 6441, 6442, 6443, 6444, 6459, 6470, 6471[2], 6472 [2], 6475, 6479 [4], 6480, 6482, 6483, 6524, 6555, 6585, 6592; **DLT [BA] III**, 237-4, 237-5, 237-15, 238-12.

2.1.12.3. Cümle Ögesi Olarak **kanı** Soru Sözcüğü

kanı soru sözcüğü, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde saptanan bütün örneklerde ((412) – (433) numaralı cümlelerde) yüklem görevinde kullanılmıştır.

(429) kanı kim kütüldü ölümdin kaçıp / kanı kim aşındı ödündin kaçıp KB 1384.

“Hani, kim ölümden kaçıp kurtuldu; hani kim ecelini geciktirip zamanının ötesine geçti?”

(430) saray karşı yir suv sını birle yok / at üstem kız oğlan kanı birle yok KB 3439.

“Sarayın, köşkün, yerin yurdun yok; at koşum çoluk çocuk hani, nerede?”

(431) kişi tip yorıglı telim bar sanı / kişiğe tusulğu tilese kanı KB 5099.

“İnsanım diye gezen çok kimse var, insanlara yararlı olanını arasan, nerede?”

(432) köni söz köngülke kör açığ irig / irig söz köni ol köni söz kanı KB 5778.

“Doğru söz gönle acı ve sert gelir, sert söz doğrudur, doğru söz nerede?”

(433) kanı hoşni aşni sevinç kaçduğa iş / kamuğum bireyi men evdin çıkayı KB 6585.

“Konu komşu, sevinçte ve kaygıda arkadaş, her şeyimi vereceği, evimi bile ona terk edeceğim dost nerede?”

Hüen.Tug. V 4-15; **KB B** 25, 570, 1094, 1170, 1201, 1384, 1386, 1397, 1399, 1576, 1614, 1615, 3133, 3636, 3784, 4024, 4710, 4711, 4712, 4713, 4714, 4715, 4716, 4717, 4718, 4725, 5116, 5137, 5195, 5278, 5369, 5499, 5569, 5958, 6315, 6405, 6437, 6438, 6439, 6440, 6441, 6442, 6443, 6444, 6459, 6470, 6471[2], 6472 [2], 6475, 6479 [4], 6480, 6482, 6483, 6524, 6555, 6592; **DLT [BA] III**, 237-4, 237-5, 237-15, 238-12.

2.1.13. *kayda ~ kayuda* Soru Sözcüğü

DTS 406b-407a’da yer alan sözcüğün “nerede; nereye;nerede...orada...” anlamlarını karşıladığı tanıklarla açıklanmıştır.

Sözcük için EDPT’de *ka:nu*: maddesine gönderme yapılmıştır.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	13	-	-	-	63

Sözcük, AY’de beş; BT 13’te bir; HT’de (Tug.Hüen.) bir; IS’de iki; U’da üç;

UT’de bir; KB’de otuz dört; DLT’de yedi ve Ku.T’de on iki; AH’de iki kez kullanılmıştır.

Toplam: 76

2.1.13.1. *ķayda* ~ *ķayuda* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.13.1.A. Sözcük, çoğunlukla metinlerdeki “*ķayuDa / ķayda...-sA(r)...geniş zaman/emir/gereklilik* yapısı nedeniyle aşağıda yer alan (434) – (452) ve (474) – (486) numaralı cümlelerde soru anlamından çıkararak belirsizlik işlevli “*her nerede*” anlamında kullanılmıştır.

Yapı	<i>ķayuDa~ķayda...-sA(r)...geniş zaman/emir/gereklilik</i> ķayuda ~ ķayuda+F-KE
Anlam	her nerede

(434) (...) ķayu ķayu illerte uluşlarda kentlerde suzaklarda tağlarda arığlarda önglerde kürtüklerde **ķayuda** erser tegmiş yadılmış orun-larta birök ol yir oruntaķı ilig-ler ķanlar bo nom erdinig süzük kirtgünç köngülin eşidser tınglasar ögser küleser .. AY 407/2.

“Hangi memlekette, kentte, köyde, dağlarda, ormanlarda her nerede ise, gittiği yayıldığı her yerdeki hanlar bu öğreti mücevherini saf ve doğru gönüllülikle okusa, dinlese, övse, dillendirse...”

(435) .. taķ yme ajun ajunta yüz miņg tümen koltı kalp üdlerke tegi t(e)ņgri yirinte yalaņguķ yirtinçüsinte **ķayuda** toğsar sını süngüki uz yüüzi meņgizi körkle özi yaşı uzun ögrünçlüg meņg<i>lig açuķ adırtlığ y(a)rlıķamış y(a)rlığı tıdığsız t(e)ņgrike yalaņguķa taplaęuluķ .. erdinilig orunta toğdaçı toğmuş orun sayu il ķan boltaçı yene t(e)ņgriniņg yalaņguķuņg bahşısıņga tuşdaçı edgü edgü ögli birle tuşuşdaçı uluğ işlerig işledeçı uluğ buyanlarığ kıltacı bolurlar : : AY 419/19.

“Yine dünyada sonsuz zamana kadar Tanrı yerinde ve faniler dünyasında her nerede doğarsa doğsun kemiği usta, yüzü güzel, yaşı uzun sevinçli, açıkça buylmuşa Tanrıya ve insana hizmet edici .. mücevherli yerde doğmuş her han olacak kişi yine Tanrının ve insanın usta olanına rastlayacak iyi aklı ile yüce işler yapıp sevap bulacaklardır.”

(436) : : **ķayuda** birök padaķları üjikleri ķalsar unıtılsar köngüllerinte kelürüp açuķ adırtlığ közüntürü tegingey men : : AY 474/4.

“Her nerede şiirleri, mısraları kalsa, unutulsa gönüllerine getirerek açıkça göstereceğim.”

(437) ol burunūğuz içinte taᅇsuk edgü yıd yıpar .. uzatı kötiyü tururlar **kayuda** ertüklerin bilir siz ..
AY 348/1.

“O zirvede hayret verici güzellikte kokular... sürekli yükselir. Nerede olduklarını siz bilirsiniz.”

(438) münlūğ қадаğ-lıᅇ nom-lar yme m[ü....][...] b[o]lsar sizni-te münsüzi taᅇı **kayu-ta** : :
munᅇadguluᅇ bolmaᅇay adın-қа tuᅇum ajun uç-ınta [turu]p : bir tuᅇum-luᅇ teᅇgrim siz tuᅇumluᅇ
ajun-luᅇ nızvani-larıᅇ tuᅇalı anuᅇ y(a)rlıᅇar siz : : BT 13.19.C.

“Günahlı kusurlu öğretiler yine ... olsa sizden kusursuzu nerede? Doğmalar dünyasında yaşayıp bir doğumlu olan Tanrım sizsiniz. Bu başkası için şaşırtıcı değildir. Doğumlu dünyanın ihtiraslarını doğmak üzere hazırlarsınız.”

(439) : kim-ler birök iᅇleser /aᅇ/rıtsar iᅇlig etöz-ınte /a/ᅇrıᅇ emᅇeki **kayu-ta** erser : /bur/ᅇan etöz-ınte
ol orunta altun yabşursar : anta ᅇy-a oᅇ aᅇrıᅇ sönüp : iᅇi önᅇdür Hüen.Tug. V 83-23.

“Her kim hastalansa, ağrısı hasta vücudunun neresinde ise Burhan vücudunun o yerine bağlansa, oracıkta ağrı kesilip, hastalığı iyileşir.”

(440) pırsanᅇı ᅇan yme **kayu-ta** kel bar kılur erser tıdıᅇ-sız-ın tileᅇü-ke boşuᅇ yarlıᅇ berü yarlıᅇadı IS
238.

“Prasenaji Han nerede gidiş geliş yapan kişi varsa isteyene engelsiz olarak izin verdi.”

(441) : : saᅇinᅇ iᅇ erür saᅇinᅇ ᅇart erür saᅇinᅇ-sız bolmaᅇ ᅇamaᅇ-ta yeg üsdünki amrılmaᅇ erür tēp
üküş saᅇinᅇ-lıᅇ ᅇiᅇi-ler emᅇek-ligin yaᅇur uᅇıyu umaz una muntaᅇ üküᅇ saᅇinᅇ uu-қа tıtıᅇ kılᅇu
erser . **kayu-ta** taᅇı edᅇülüᅇ iᅇ-ke tıtıᅇ aᅇa kılmaᅇay mu : : IS 704.

“Öyleki bu söz nedeniyle şiirde yine söylediᅇi var: kayᅇi hastalıktır, kayᅇi ᅇıbandır, kayᅇi oktur, kayᅇisız olmak her şeyden daha üstün sakinliktir diye düşünēn ᅇiᅇiler sıkıntıdan uyuyamaz. Böyle ᅇok düşünmek uykuya engel olursa nerede olursa olsun iyi iᅇe engel olmayacak mı?”

(442) . . birök **kayu-ta** ᅇaᅇan yalaᅇuᅇ ajun-ınta toᅇmaᅇ-ı bolsar yme . . anta irinᅇ ᅇıᅇay bolup toᅇa
teglüᅇ yme bolᅇay tip U II 29 11, 30 38.

“Nerede ya da ne zaman (önemi yok) insan dünyasında doğacaᅇı varsa orada sefil ve fakir olacaktır.”

(443) tört törlüᅇ tıdıᅇsızlz tılaᅇurmaᅇ edremllerke altı törlüᅇ bÜᅇülenmek edremllerke eKsüksüzlz
tolu tükel bolup yüz törlüᅇ samadi dyan-larıᅇ **kayulta** öser saᅇınsar , , anta yÜᅇerü kılup ᅇamaᅇ
yumdaru tutdaᅇı darni tıᅇme nom ᅇapıᅇlıᅇaᅇa barᅇa-қа kirᅇeli up irteken nomluᅇ orun-қа irklep
köni tüz tuymaᅇ burᅇan ᅇutın bulzun-lar , , UT 1075.

“Dört tür engelsiz konuşma erdemine altı türlü büyü erdemine eksiksiz ulaşip yüz türlü Samadi bakışını her nerede düşünse orada yukarı çıkarılıp bütününe birlikte tutacak öğreti denen öğreti kapısından tümüyle girmek için zorlayıp doğru sezme Burhan kutunu bulsunlar.”

(444) özüm **kayda** bolsa kamuğ arzular / meniñ birle yügrür mañga öz ular KB 676.

“Nerede olursam olayım bütün arzular benimle yürür ve bana bağlanır.”

(445) kılınçı qarı oğlan özlüg ukuş / ukuş **kayda** bolsa añar bar yapuş KB 1870.

“Aklın hareketi yaşlı; fakat kendisi gençtir. Akıl nerede olsa git ona yapış!”

(446) boğı kısğa yunçığ kılınçı buşı / buşı **kayda** bolsa tütüşke başı KB 2089.

“Kısa boylu, bodur kimseler hırçın tabiatli olur; hırçın nereye gitse orada kavga başlar.”

(447) **kayuda** yaraşıklık erse yakın / ol işte bolur asğı köñglün baqın KB 3210.

“Nerede yakınlık ve uygunluk varsa o işte fayda vardır; bunu iyice düşün!”

(448) **kayuda** yigü bolsa içgü kerek / yigü içgü birle teñgeşgü kerek KB 4654.

“Nerede yiyecek varsa orada içecek de olmalı; yiyecek ve içecek birbirine denk olmalıdır.”

(449) hem kıldı meni kutluğ namāzlı zekātlı **kayda** bolsam hem buyurdı mañar namāznı hem zekātnı tiriğ bar erginçe Ku.T. 31/12b3.

“Her nerede olursam olayım beni namazlı zekātlı, kutlu kıldı ve yaşadığım sürece, bana namazı ve zekatı emretti.”

(450) ançada ayıldı olarqa ornañlar bu kendde yeñ andın **kayda** tilese siz aytnıñlar yazuqlarımıznı töke bergeil kiriñ қапуғқа yükni örtgey-miz sizlerniñ yazuqlarınıñnı arturur-miz eğgülig kılığlırqa Ku.T. 28/38b1.

Onlara, ‘Bu şehirde yerleşin, ondan her nerede isterseniz yiyin, ‘günahlarımızı bağışla’ deyin ve kapıdan secde ederek girin, günahlarınızı bağışlayalım. İyilik yapanların (armağanlarını) arttıracamız.’ denildi.”

(451) aygıl bu ajun inçrütmeği az ol ol ajun yahşıraq kimke kim saqınsa küç kılınmaz sizler evrülmiş kirçe **kayda** kim bolsa sizler yeter sizlerke ölüm neçeme bolsa sizler eğiz yüksek ükekler içinte Ku.T. 26/46a3.

“De ki: ‘Dünyanın nimeti azdır, öbür dünya (ahiret) düşünenler için daha hayırlıdır ve siz ‘iki parmak arasındaki kir kadar’ bile haksızlığa uğratılmayacaksınız. Her nerede olursanız olun, ölüm sizi bulur, yüksek burçlarda olsanız bile.”

(452) mel'ünlar **ƙayda** ma bulnurlar, tutlurlar, öldrülürler Ku.T. 33/22a3.

“Lanete uğratılmışlar her nerede olurlarsa olsunlar yakalanırlar ve öldürülürler.”

KB 154, 473, 523, 681, 1834, 2056, 2104, 2129, 2189, 2248, 2789, 2864, 2866, 3045, 3396, 3397, 3585, 4247, 4414, 4918[2], 6566, 6588.

§ 2.1.13.1.B. On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde sıklıkla karşılaşılan bir soru sözcüğü olan **ƙayu** sözüne +*Da* bulunma-çıkma durumu ekinin getirilmesiyle oluşturulan bu yeni yapı, soru işlevli olarak aşağıdaki (453) – (463) numaralı örneklerde “*nerede?*” anlamı taşımaktadır.

Yapı	ƙayuda ~ ƙayda...
	ƙayuda ~ ƙayda+F-KE
Anlam	nerede?

(453) .. yine kim küseserler .. burƙanlar yorıgın bilgeli teriñde teriñ tutunçsuz .. bilgülük tözin uƙğalı ö[trü] .. küseserler **ƙayuda** .. nom-lamışın bo nomuğ .. altun öñglüg y(a)ruƙluğ .. ƙopda kötrülmüş suduruğ .. barmış kerçek AY 582/6.

“Yine isterlerse Burhanların derinlerden derin erişilmez bilinmesi gereken özünü anlamak isterlerse bu öğretiyi nerede söylediğini altın renkli, parlak, yüce sutraya .. ulaşmaları gerek.”

(454) . . ötrü teginmekig sağıntım **ƙanyu-da** tö....[rüyür] teginmek ne tıtağ-ın teginmek toğar tip .. U II 6 16.

“Sonra, ‘Erişmek nerede doğar, ne sebeple doğar?’ diye erişmeyi düşündüm.”

(455) ayıttı ƙacib emdi köñglünğ neteg / kelip **ƙayda** tüştünğ ne ornuñ neteg KB 523.

“Hâcib, ‘Nasılsın, gönlün rahat mı, *nerede* indin, yerin nasıl?’ diye sordu.”

(456) ƙayudın kelir erki ƙança barır / **ƙayuda** turur erki **ƙayda** yorır KB 1529.

“Nereden gelir, nereye gider, *nerede* durur ve *nerede* yürür?”

(457) barıñga muƙır men tiler men usuz / **ƙayuda** tileğü özüüm belğüsüz KB 4780.

“Varlığını, gece gündüz uyumadan ikrar ediyorum, ama onu nerede arayacağımı bilmiyorum?”

(458) yana aydı ilig ne öđte kelir / **ƙayuda** tuşar men añgar ay bilir KB 5017.

“Hükümdar, ‘Ey bilen kişi, ne zaman gelir, ben onunla *nerede* karşılaşabilirim?’ dedi.”

- (459) haram birle artuq kararđı kōngŭl / hālal **ķayda** bulġu tilep ay oġul KB 6461.
“Gōnŭl, artık haramla kararđı, ey oġul, helali nerede arayıp bulmalı?”
- (460) ağır aġruķ ķayuda ķaldı= aġırlık, pılı pırtı nerede kaldı?” DLT [BA] I, 99-26.
- (461) ķanda: “Nerede?” anlamına bir edattır. “ķanda erdiŋġ=nerede idin?” ũ harfi **ķayda** kelimesinin ũ sinden çevrilmiştir. Aslı “**ķayuda**”dır. DLT [BA] I, 419-1,2.
- (462) ķayda: nerede DLT [BA] III, 173-5.
- (463) **ķayda** sen= “neredesin? ũ ile “ķanda” dendiġi gibi **ķayuda** dahi denir DLT [BA] III, 173-5,7.

§ 2.1.13.1.C. Sōzcŭk, Ku.T.’den alınan (464) ve (465) numaralı tanıklarda şaşma ifade eden “nasıl!” anlamında kullanılmıştır:

Yapı	ķayuda ~ ķayda...
	ķayuda ~ ķayda F-KE
Anlam	Nasıl!

- (464) ol Tanrı kim sizniŋ iđiŋġiz aŋġar turur erk Taŋrı yoķ meger ol **ķayda** evrŭlŭr sizler Ku.T. 34/81b1.
“Rabbiniz ki sizin sahibinizdir. Gŭç onundur. Ondan başka İlah yoktur. Buna raġmen nasıl çevriliyorsunuz?”
- (465) eger sorsa sen olarķa kim törŭtti olarnı ayurlar Taŋrı **ķayda** yandurlurlar Ku.T. 36/73b2.
“Sizi kim yarattı?” diye soracak olsan, ‘Tanrı’ diyecekler. Öyleyse nasıl olur da çevriliyorlar?”

§ 2.1.13.1.D. Sōzcŭk, diġer soru sōzcŭklerinde de görŭldŭġu gibi, ařaġıdaki (466) – (471) numaralı cŭmlelerde kuvvetlendirme amaçlı kullanılmıştır.

Yapı	ķayuda ~ ķayda...
	ķayuda ~ ķayda+ F-KE
Anlam	Nerede!

- (466) aşıç ayur tŭbŭm altun ķamıç ayur men **ķayda** men DLT [BA] I, 52-11.
“Tencere der; ‘Dibim altın.’, kepeç der; ‘Ben nerdeyim?’. Bu sav, kendinin kim olduġunu

tanıyanların yanında kasalan kimse için söylenir.”

(467) *ķayda* erdi olarķa pend rāstlıķın keldi olarķa yalavaç belgölüg Ku.T. 36/77b2.
“Onlar için doğrulukla öğüt almak nerede? Onlara, açıklayan bir elçi gelmişti.”

(468) *ķayda* ol ortaķlarım anlar kim ortak ķatar erdingizler olarķa Ku.T. 30/40b1.
“Bana ortak üstüne ortak kattığınız ortaķlarım hani, nerede?”

(469) *ķayda* ol menińg ortaķlarım anlar kim ayturlar erdingiz Ku.T. 32/40a1.
“Sürekli bana ortak olduklarını söyledikleriniz nerede?”

(470) yana aydur olarķa ķayda ma ortak ķatar erdingizler Tanrıdın ağındın Ku.T. 35/65b1.
“Tanrıdan başkalarını Tanrı’ya ortak kıldınız, onlar şimdi nerede ki?”

(471) ol kün ündegeyler anı *ķayda* barur menińg ortaķlarım Ku.T. 36/2b3.
““O gün benim ortaķlarım nerede?” diye seslenecek.”

§ 2.1.13.1.E. Sözcük, aşağıda KB’den alınan (472) numaralı kullanımda, aynı yapıtta *ķayu* sözcüğünün iğerdiği anlama koşut olarak *ķayuda...-sA...geniş zaman* yapısı içinde “*hangisinde, her kimde*” anlamında kullanılmıştır.

Yapı	<i>ķayda~ķayuda...-sA...-Xr</i>
	ķayda ~ ķayuda+F-KE+ F-KE
Anlam	her kimde ise, hangisinde ise

(472) kimińgde uķuř bolsa aslı bolur / *ķayuda* bilig bolsa beglik bulur KB 301.
“Kimde akıl varsa o asil insan olur; kimde bilgi varsa o beylik bulur.”

§ 2.1.13.1.F. *ķayda / ķayuda* soru sözcüğü, on birinci yüzyıla ait Ku.T.’den alınan aşağıdaki (473) numaralı örnekte “*nasıl?*” anlamında soru işlevli olarak kullanılmıştır.

Yapı	<i>ķayuda ~ ķayda...</i>
	ķayuda ~ ķayda F-KE
Anlam	Nasıl?

(473) aydı: idim *ƙayda* bolur maŋga oĝul, erür uraĝutum ƙısır bütünlükün tegdim uluĝlıƙdın ƙarılıƙa Ku. T. 31/6a3.

“Dedi ki: "Rabbim, ƙarım ƙısırdır. Bu durumda benim, benim nasıl oĝlum olabilir? Ben de bütünüyle gençlikten yaşıllılıĝa doĝru yol alıyorum.”

2.1.13.2. Sözcük Türü Olarak *ƙayda* ~ *ƙayuda* Soru Sözcüğü

Sözcük, metinlerde isim ve zarf görevinde kullanılmıştır.

2.1.13.2.1. İsim Görevinde Kullanılan *ƙayda* ~ *ƙayuda* Soru Sözcüğü

ƙayda ~ *ƙayuda* soru sözcüğü, (434) – (463), (466) – (472) ve (474) – (486) numaralı cümlelerde isim görevinde kullanılmıştır.

(474) eşitti ilig aydı keldür ƙanı / *ƙayuda* turur bir köreyin anı KB 570.

“Hükümdar bunu duydu ve ‘Hani, *nerededir?* Getir de bir göreyim onu’ dedi.”

(475) bu ƙut *ƙayda* bolsa boyun bir yaraş / ƙalı öznese ƙutƙa ƙađĝun küreş KB 681.

“Saadet nerede ise, ona boyun eĝ ve kendini beğendir; devlete kafa tutarsan, üzüntü ile boĝuşursun.”

(476) bu sözke yanıtı bu beyt ol tanuƙ / tanuƙ *ƙayda* bolsa bu huccet anuƙ KB 2129.

“Şu beyitler bu söze cevap ve şahittir; şahit nerede ise, hüccet de oradadır.”

(477) adaş köŋli sınısa bolur ƙır yaĝı / yaĝı *ƙayda* bolsa bolur miŋĝ çoĝı KB 3396.

“Dostun gönü kırılsa, o içinden sana düşman olur; düşmanın bulunduğu yerde huzur ve sükün kalmaz.”

(478) tepizlik bolur bu ƙapuĝda öküş / tepiz *ƙayda* erse tütüş ol uruş KB 4247.

“Bu saray kapısında birbirini çekememek çok olur; nerede çekememek olursa orada, kavga eksik olmaz.”

AY 348/1, 407/2, 419/19, 474/4, 582/6; **BT** 13.19.C.; **IS** 238, 704, **U II** 6 16, 29 11, 30 38, **UT** 1075; **TT VIII** A-36; **KB** 154, 301, 473, 523, 676, 1529, 1834[2], 1870, 2056, 2089, 2104, 2189, 2248, 2789, 2864, 2866, 3045, 3210, 3397, 3585[2], 4247, 4414, 4654, 4780, 4918, 5017, 6461, 6566, 6588; **DLT [BA] I**, 52-11, 99-26, 419-1,2, **III**, 173-5, 173-5,7; **Ku.T.** 31/12b3, 28/38b1, 26/46a3, 30/40b1, 31/6a3, 32/40a1, 33/22a3, 34/81b1, 35/65b1, 36/2b3, 36/73b2, 36/77b2.

2.1.13.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan *ķayda ~ ķayuda* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda gösterilen (464), (465) ve (473) numaralı tanıklarda zarf görevindedir.

2.1.13.3. Cümle Ögesi Olarak *ķayda ~ ķayuda* Soru Sözcüğü

Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde saptanan örneklerin çoğunluğunda yüklem ya da yüklem parçası görevindeyken kimi örneklerde dolaylı tümleç görevinde kullanılmıştır.

2.1.13.3.1. Yüklem İçerisinde Yer Alan *ķayda ~ ķayuda* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (479) – (482) numaralı cümlelerle yukarıdaki (478) numaralı cümlede yüklem içerisinde yer almıştır. Sözcük, bu cümlelerin tümünde şart eki alan *er-* fiiline bağlıdır.

(479) kılıç ķayda erse kümüş anda ol / kümüş ķayda erse kılıç tuttu yol KB 3045.

“Kılıç nerede ise gümüş oradadır; gümüş nerede ise, kılıç oraya yönelir.”

(480) yağıdın tiriglig tatıgsız bolur / yağı ķayda erse yarağısız bolur KB 3397.

“Düşman yüzünden hayat tatsızlaşır; nerede olursa olsun, düşman zararlıdır.”

(481) tatıg ķayda erse tatıgsız bile / süçig ķayda erse sonġında açıg KB 3585.

“Zevk nerede ise, mihnet de beraberdir; tatlı nerede ise, orada acı vardır.”

(482) sevinç ķayda erse sonġında belâ / erej ķayda erse minġ emgek bile KB 4918.

“Sevinç nerede ise sonunda bela vardır; huzur nerede ise bin türlü eziyet de oradadır.”

KB 4247.

2.1.13.3.2. Dolaylı Tümleç Görevinde Kullanılan *ķayda ~ ķayuda* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yer alan (483) – (487) ve yukarıda yer alan (434) – (463), (466) – (472) ve (474) – (477) numaralı cümlelerde dolaylı tümleç görevinde kullanılmıştır.

(483) ajunçı büğü beg nelük kenç urur / er at kayda bolsa anuķ kenç alur KB 2056.

“Dünya hakimi, hakîm bey için hazine toplar. Asker nerede ise oradan hazır hazine alır.”

(484) köni kayda bolsa kıtağur küni / tünermez küni er yorısa köni KB 2864.

“Doğru insan nerede olursa olsun, onun günü kutlu olur; doğru hareket eden insanın gündüzü geceye dönmez.”

(485) fesad tegre turma yorıma yađuķ / fesad kayda bolsa uçuzluķ anuķ KB 4414.

“Fesat etrafında dolaşma, ona yakın olma. Fesat nerede olsa orada itibarsızlık vardır.”

(486) kişi kızlıķı boldı kayda tileğü / tilep bulđ erse tileyü köreyi KB 6566.

“İnsan nadir oldu, onu nerede aramalđ? Aranarak bulunacaksa, bir arayıp bakayım.”

(487) nelük artadı ĥalk negü öngdi koğtı / şayu ödke tuştum ya kayda turayı KB 6588.

“Halk neden bozuldu, niçin iyi adetleri bıraktı? Hangi zamana rastladım, nereye gideyim?”

AY 348/1, 407/2, 419/19, 474/4, 582/6; BT 13.19.C.; IS 238, 704, U II 6 16, 29 11, 30 38, UT 1075; TT VIII A-36; KB 154, 301, 473, 523, 570, 676, 681, 1529, 1834[2], 1870, 2089, 2104, 2129, 2189, 2248, 2789, 2866, 3210, 3396, 4247, 4654, 4780, 5017, 6461; DLT [BA] I, 52-11, 99-26, 419-1,2, III, 173-5, 173-5,7; Ku.T. 31/12b3, 28/38b1, 26/46a3, 30/40b1, 31/6a3, 32/40a1, 33/22a3, 34/81b1, 35/65b1, 36/2b3, 36/73b2, 36/77b2.

2.1.13.3.3. Zarf Tümleci Görevinde Kullanılan *kayda* ~ *kayuda* Soru Sözcüğü

kayda ~ *kayuda* soru sözcüğü, yukarıda (464), (465) ve (473) numarayla gösterişen cümlelerde zarf tümleci görevindedir.

2.1.14. *şayu* Soru Sözcüğü

UTS 115’te sözcük için “hangi, hangisi, kim” karşılıkları verilmiştir.

DTS 408b-409a’daki sözcüğün “hangi, ne tür; hangisi, kim, ne; hangi...o...” anlamlarında kullanıldığı belirtilerek bu kullanımlara ilişkin örnekler ve sözcüğün yer aldığı sık kullanılan yapılara değinilmiştir.

EDPT’de *şayu* maddesi *ka:nu*:ya gönderilmiştir.

Räsänen, sözcüğün Uygurcada *kañu*, *kayu* “*hangi*”, Orta Türkçede de (Arguca) *kanu* ve *kayu* biçimlerinde görüldüğünü söylemiş, çağdaş Türk lehçelerindeki durumuna değinmiştir (1969: 232a).

Hacıeminoğlu, *kayu* sözcüğünün “*hani*, *hangi*, *nerede*” anlamlarında kullanıldığını belirtmiş, Eski Türkçeden başlayarak değişik dönem ve alanlardaki kullanımlarına tanıklar getirmiştir.

A Grammar of Old Turkic'te, sözcük *kañu* > *kayu* gelişimi içinde verilmiş, “*hangi*” anlamında kullanıldığı belirtilen sözcüğün **ka* ile açık olmayan köken ilişkisine değinilmiştir. Ayrıca, sözcüğün belgisizlik işlevi bildirilmiş, *Analytical Relative Clauses* adlı bölümde yazıtlar sonrasında Eski Türkçede *kim* ile birlikte az da olsa kullanılan ve ilgi cümleleri kurmaya yarayan yapı olduğundan söz edilmiştir (Erdal 2004: 215, 218, 447).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	383	10			203

Sözcük, Orhon Türkçesi metinlerinde bulunmazken Uygur dönemi ve Karahanlı dönemi metinlerinde sıkça kullanılmıştır. AY'de üç yüz iki; Block.'ta iki; M'de yirmi beş; MahapariZieme'de iki; TT'de on; U'da sekiz; UTot.'ta on iki; HT'de sekiz; Üİ'de 57; Vim.'de on beş; Man'da 8; Manic.'te bir; MTT'de bir; KB'de yüz yetmiş yedi; DLT'de dört; Ku.T.'de dokuz ve AH'de on üç kez kullanılmıştır.

Toplam: 596

2.1.14.1. *ķayu* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.14.1.A. Sözcük, aşağıda yer alan (488) – (515), (544) – (553), (560), (561), (567) – (571), (573) - (587), (589) – (594) *ķayu+isim.....-sA(r)* yapısı içerisinde “*herhangi*; *her*” anlamı kazanmıştır.

Yapı	<i>ķayu...-sA(r)...geniş zaman/emir/gereklilik</i>
	<i>ķayu+isim+F-KE</i>
Anlam	her hangi; her

(488) .. taķı yime kim **ķayu** tınlıĝ upası upasañ— —larnıñ biş çşaput bir kün bir tün küzedgölüg baçaĝ sekiz çşaput araĝ turuĝ köñgölün tutsar alķu ol tınlıĝlar maytrı burķan birle toĝarlar M 27-12.

“Yine herhangi bir canlı, imanlı beş ahlak kuralını bir gün bir gece uyguladıkları oruç (gününde) sekiz ahlak kaidesini temiz kalple uygulasa bütün o canlılar Maytrı Burhan ile birlikte doğarlar.”

(521) **ķayu** dyan smar küçinte sekiz türlüĝ tözün yolta ingüsin inmegüsin utĝuraķ ıķa yarlıķar erdi M 4-19.

“Herhangi meditasyon sayesinde sekiz türlü asil yoldan inip inmeyeceğini öylece anlar idi.”

(522) ... önüp ayasın ķavşu—(—rup) (inçe) (tip) ötünür **ķayu** ödün : teñĝri yirintin ķodı ... ķarnınta ajun ... M 26-12.

“... çıkıp ellerini kavuşturup hürmetle şöyle der: ‘Ne zaman Tanrı yerinden aşağıya ... karnında dünya ...’

(523) yime **ķayu** toyın dıntar sınıĝarķı tarķa yirde inip aşup anapana M 27-18.

“Yine hangi rahip herhangi bir taraktaki sıkıntılı bir yere inip pis ...”

(489) ..kim **ķayu** tınlıĝlar adın ķişiniñ birme--yük edin tavarın oĝurlasalar

törüsüzün küçeyü kunup aslar--lar.. kim yime urunçaķ urmuş tavarāĝ tanıp birmeserler ezük yalĝan taulı sözleserler .. edĝü ķılsar ayıĝ tüş bulır ayıĝ ķılsar edĝü tüş bulır M 83-52.

“Hangi canlı başkalarının verilmeyen mallarını çalsalar, gayri meşru biçimde alsalar ve yine emanet olarak verilen malı inkâr edip iade etmeseler yalan söyleseler (örneğin) iyilik yapsa kötü sonuç; kötülük yapsa iyi sonuç elde eder.”

(490) ...ötrü teñĝri teñĝrisi burķan inçe tip yarlıķadı kim **ķayu** tınlıĝ ol ödün süzük köñgöl(in) edĝü kılnıçaĝ arıĝ/— ... küzedser utĝuradı maytrı--lag edĝü öd birle soķuşur M 100-19.

“Sonra Tanrılar Tanrısı Burhan, ‘Kim, hangi canlı bu sıada temiz kalple iyi amelleri ... korusa tamamıyla Maytrı’nın ortaya çıkacağı iyi döneme rastlar.’

(491) ... ne ... —/ş edĝü... .. **ķayu** ķişi so/—... .. vrhar itser azu ...///... —/ yañĝı atı vrhar itser ... örki burķan körkin itser M 104-17.

“...ne ...iyi ... hangi kişi ... manastır inşa etse ya da ... yeni adı (?) tapınak inşa etse ... muhteşem burhan resimleri yapsa...”

(492) yime kim **ḡayu** tınlıg süzük köngülin çubakan eviniñçe vrhar itser arpa eviniñçe burқан körkin yaratsar M 104-25.

“Yine hangi canlı temiz kalple zyzyphus (çubakan) tanesi kadar bir manastır inşa etse, arpa tanesi kadar bir burhan resmi yapsa ...”

(493) bişinç ḡaoçao tigme saḡınç tıngri tıngri ulatı yek içkek-lerig oqımaq törü-sin söz-leyü birelim . **ḡayu** ödün ḡaoçao kılsar amru bolur . TT V A 115.

“Beşinci olarak Kaoçao adlı düşünce Tanrı ve şeytanları çağırma geleneğinden söz edelim. Ne zaman Kaoçao yapılırsa sürekli olur.”

(494) **ḡayu** kişi baş ağırlı bolsar , bu vu bor-ğa toqıp içz-ün TT VII 27-11.

“Kimin başı ağrırsa bu muskayı şaraba karıştırıp içsin.”

(495) **ḡayu** kişi-niñg yılq(ı)sı öküş ölser , bu vu ḡapıg-ta yapşurz-un . TT VII 27-17.

“Kimin çok sayıda hayvanı ölse bu muskayı kapısına bağlasın.”

(496) (.) **ḡayu** kişi-[niñg.....] buğı i b(a)ş-ı yomqı tebreser , öküş ağı barım bolur. TT VII 34-2.

“Kimin bacağı, başı, tüm vücudu titrese çok zengin olur.”

(497) **ḡayu** kişi tonın uz-atı kes-ser , as(ı)glıg tusuluğ bolur TT VII 36-2.

“Kim elbisesini uzun kesse yararlı olur.”

(498) . . tıngriiler iligi-y-a **ḡayu** orunta bu darnı-nı körkitdeçi .. aḡayü bitidteçi tutdaçı . . oqıdaçı . . sarit ḡıltaçı tapındaçı . . (...) eşidteçi bar erser . . ol orun-taḡı alḡu tınlıg-lar-niñg artuğrağ arıg süzük bolmağ-ı bolur . . U II 38 74.

“Ey Tanrılar Hanı, her nerede bu öğretiyi gösterecek, yazdıracak, okutacak, hizmet edecek, dinleyecek varsa o yerlerdeki bütün canlılar fazlasıyla arınacaktır.”

(499) . . kim **ḡayu** ayıg kıılınç-ıg ḡıltaçı tınlıg-lar ölser . . ol tınlıg-lar için bu darnı-nı yürüñg ḡaitsi-ğa bir ḡata sözlep (...) U II 44 35.

“Hangi kötü amelli ölse, o canlılar için parlak Gaitsi’ye bu büyüü bir kez söyleyerek (...)”

(500) . . ol **ḡayu ḡayu** ajun-larta toğsar .. anta anta yme linḡu-a-niñg ösen-intin ök böğün keligin toğmağ-ı bolur . . U II 44 30.

“O hangi dünyada doğsa .. oarada yine lotusun özünden doğacaktır.”

- (501) . . azu olartın adın **hayu** ajun-lar-ta toğmiş erser yme . . olar inçip bu darnı-nıñ küçi küsüni üze ol yavız yol-lar-tın osmağ-ı hutrulmağ-ı bolur .. U II 45 45.
 “... ya da onlardan başkası her nerede doğmuşsa onlar da bu büyüün gücü sayesinde kötü yollardan kurtulacaktır.”
- (502) . . kim **hayu** munı alğu ançolayı kelmiş-ler-niñ usnır laksan-lar-intin önmiş sitadapatiri atlg utsuqmaqsız uluğ yanturdaçı uluğ arviş-lar iligin toz-ta yapırkaç-ta kögde-te böz-te ban-ta erser yme bitip et'öz-inte erser yme boğuz-ınta erser (...) U II 70 5.
- (503) . . kim **hayu** er künçuy larğa yarangalı saqınçın yırlap tağşurup bitig bititser . . añg mintin bir ujak erser yme bititser . . ol tıtağın kinki ajunlarda tuğa teglög bolur . . U III 75 10.
 “Hangi erkek, prenseslere yaranmak için şarkı söyleyip şiir yazdırsa .. bir hece söylese bile .. o sebepten sonraki dünyalarda kör olur.”
- (504) bursang [qu]vra[g]-lanıg yutaçı yalnguq-lar-[n]ıñ 'eng'ilki tört uluğ et'özi igesz kemsz **hayu** ajunta tuğsar inçgölü[g es]engülög . uğan yarp qamağ-qa ayağuluk bolur. Schwitzbad 2.
 “Cemaati yıkayıcı insanların ilk olarak dört yüce vücudu hastalıksızır. Hangi dünyada doğsalar huzurlu olurlar, saygı görürler.”
- (505) ikinti **hayu** ajunta. tuğsar arıg silig yüzi meñgizi közi qaraqı körkle toz t[o]pra[k-k]a öl ödüş-ke yuqmaz . kişi-ke 'eñgitgölük bolur [.]Schwitzbad 4.
 “İkinci olarak hangi dünyada doğsa temiz yüzü ve güzel gözü ”
- (506) [**ky**]u ajunta t]uğsar . kntün bğürmiş ton-luğ kedimlig . yruq yaşuq erd[nij] yin[çü] []-lar-nıñ qorğunçı' inçsi amrılğuluk bolur . Schwitzbad 19.
 “Hangi dünyada doğsa, kendince belirmiş elbiseli, parlak mücevher inci ... lerin korkusu, huzursuzluğu sakinliği olur.”
- (507) namo buday-a : namo darmay-a : namo sanggay-a şıngqu şeli tutung tavğaç til-intin türk til-inçe evirü tegintim : **hayu** tözün-ler tutsar : buyan-ta erzün-ler oqıdaçı ıduq-lar üç uğuş-luğ buğağ--lıg-tın qorqınçıg sansar-tın trk oşz--un-lar : Block. 103.
 “Buddha'ya, öğretisine ve rahipler topluluğuna selam olsun. Şingko Şeli Tutung (ben) Çinceden Türkçeye çevirmeyi başardım. Hangi asiller değer verse sevaba ersinler. Okuyacak kutlu kişiler üç nesillik esaretten, korkunç fani dünyadan hemen kurtulsunlar.
- (508) **hayu** başqa kirse kuğu kırtışı / kuğu teg örünğ kılğu köñglin kişi KB 1101.
 “Başında kuğu rengi beliren insan, günlünün de kuğu gibi ak olması için çalışmalıdır.

(509) bu altun kümüşüg üle ay ilig / **ƙayu** il tilese yetilgey elig KB 3028.

“Ey hükümdar, altın ve gümüş dağıt; hangi memleketi istersen oraya hakim olursun.”

(510) **ƙayu** iş kılıp bulmasa ol tatıg / ƙođu birgü ançan ay bilgi batıg KB 4928.

“Ey bilgisi derin kişi, insan hangi iş ile uğraşır ve ondan sonuç alamazsa, onu bir süre bir tarafa bırakmalıdır.”

(511) **ƙayu** işke tegse kıngeş ötrü ƙıl / tilemiş tilekke kıngeşin tengeş KB 5660.

“Herhangi bir işe girmek istersen, önce danış; dilek ve arzularını danışarak yerine getir.”

(512) **ƙayu** ƙul ƙamuğdın evürse yüzi / yaratmış idike sığınsa özi KB 6247.

“Hangi kul herkesten yüz çevirip yaratan rabbine sığırsa...”

(513) (...) eger sınığardın turmasalar sizdin kemişmeseler sizke elleşmek yıgmasalar eliglerini tutuñg olarnı öldrüñg olarnı **ƙayu** yerde kim bulsa siz olarnı Ku.T. 26/58a1.

“Eğer sizden uzak durmaz, barış (şartların)ı size bırakmaz ve ellerini çekmezlerse, artık onları her nerede bulursanız tutun ve onları öldürün.”

(514) atgıl ol kim seniñ sağ elgiñde turur siñürsün anı kim ƙıldılar bütünlükin anı kim ƙıldılar cādunuñg etiği / alı ƙurtulmaz cādü **ƙayu** yerde kim kelse Ku.T. 31/55b2.

“Sağ elindeki atıver, onların yaptıklarını yutsun; onların yaptıkları yalnızca bir büyücü hilesidir. Büyücü nereye varsa kurtulamaz.”

(515) bittüñgüz mi anğar destür bërmezde aşnu sizke ol uluğunğuz turur ol kim öğretti sizke cāduluğnı kesgey men ök eligleriñizni hem adağlarıñızni hilâfdın asğay men ök sizni ħurma tüpleriñge bilgey siz ök **ƙayumuz** ƙatığrağ ƙın birle bākırağ Ku.T. 31/56b3.

“Ben size izin vermeden önce ona inandınız değil mi? Şüphesiz o, size büyüyü öğreten büyüğünüzdür. O halde ben de sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çapraz olarak keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım. Siz de, hangimizin azabı daha şiddetliymiş ve daha sürekliymiş, öğrenmiş olacaksınız.”

AY 23/13, 33/7, 34ğ/17, 34ş/19, 34ş/19, 45/15, 47/17, 65/1, 65/4, 65/8, 65/11, 65/15, 71/22, 77/20, 80/4, 80/12, 80/16, 81/11, 81/18, 87/18, 89/5, 89/5, 89/5, 104/17, 106/20, 107/4, 107/9, 107/12, 116/20, 117/4, 117/12, 118/4, 122/16, 124/10, 124/22, 124/23, 126/5, 132a/7, 138/6, 140/15, 140/16, 140/16, 141/14, 146/10, 147/3, 153/19, 154/13, 157/1, 157/7, 158/17, 159/6, 161/9, 161/23, 164/18, 166/23, 167/20, 168/11, 168/19, 169/11, 172/20, 175/8, 177/5, 189/4, 189/4, 190/9, 190/19, 191/15,

191/17, 191/17, 193/7, 194/8, 195/4, 195/4, 237/20, 254/21, 263/7, 263/7, 263/8, 263/8, 274/14, 274/25, 281/12, 282/19, 287/14, 291/15, 291/18, 291/24, 292/1, 295/10, 296/13, 296/17, 296/21, 297/1, 325/18, 326/14, 327/7, 328/11, 328/16, 329/7, 329/22, 330/11, 331/1, 331/21, 336/7, 336/16, 337/7, 339/3, 341/5, 351/13, 351/24, 351/24, 351/25, 353/1, 355/12, 356/8, 360/9, 362/4, 374/9, 374/12, 374/24, 377/15, 382/16, 382/16, 382/22, 384/21, 385/10, 394/11, 401/12, 401/12, 402/6, 403/3, 406/21, 406/21, 408/14, 410/8, 412/19, 413/15, 414/21, 417/118, 422/18, 424/23, 428/20, 431/2, 432/19, 435/13, 440b/10, 449/11, 452/10, 452/15, 453/2, 453/16, 454/2(), 455/9, 456/15, 456/15, 456/22, 456/22, 456/~B, 456/23, 462/17, 463/3, 463/21, 464/12, 466/12, 468/22, 469/19, 471/10, 473/3, 473/22, 475/15, 478/16, 479/18, 479/21, 479/21, 480/22, 486/15, 506/21, 507/11, 510/19, 511/3, 511/11, 513/5, 515/9, 515/10, 515/10, 515/22, 518/23, 523/13, 528/3, 528/3, 528/10, 533/11, 534/12, 535/22, 536/7, 538/22, 538/22, 541/13, 541/13, 543/16, 546/20, 546/21, 549/3, 561/7, 577/16, 581/2, 588/7, 597/17, 603/5, 606/10, 657/13, 666/13, 668/17; **M** 8-43, 18-49, 51-13, 52-40, 59-30, 82-3, 84-19, 104-10; **TT VII** 26-1, 40-22, 40-4934, 65, 73; **KB** 220, 251, 556, 560, 565, 635, 745, 805, 806, 807, 830, 900, 902, 1086[2], 1268, 1272, 1311, 1316, 1453, 1760, 1808, 1855, 1884, 1984, 1993, 2016, 2017, 2136, 2138, 2165, 2172, 2261, 2302, 2427, 2428, 2605, 2620, 2641, 2642, 2781, 2839, 2840, 2865, 2907, 2909, 3007, 3008, 3033, 3146, 3249, 3324, 3418, 3514, 3688, 3691, 4035, 4298, 4539, 4578, 4594, 5046, 5544, 5906, 5909, 6497.

§ 2.1.14.1.B. Sözcük, *Kutadgu Bilig*'de saptanan aşağıdaki (516) – (520) numaralı örneklerde “*kimi, bazı*” anlamında kullanılmıştır.

Yapı	<i>ķayu...</i>
	ķayu..+F-KE
Anlam	kimi, bazı

(516) ķayusı yıdı birle tapnur tapuğ / *ķayu* körk meñgiz birle açtı ķapuğ KB 97.

“Kimi kokusu ile kulluk eder; kimi güzelliği ile kapıları açtırır.”

(517) *ķayu* yügrü tınmaz ajun tegzinür / ķayu can yuluğlar teñgizke kirür KB 1733.

“Kimi durmadan koşar, dünyayı dolaşır; kimi canını feda eder, denize dalar.”

(518) bu yañlıg turur barça beglik işi / ķayusı erej yir *ķayu* öz başı KB 2156.

“Her beylik işi böyledir; kimi huzura kavuşur kimi de kendi başını yer.”

(519) *ķayu* yavgu yuğruş bolur il begi / ķayu atı teñsiz bolur er ögi KB 4069.

“Kimi yavgu, kim yuğruş ya da il beyi; kimi unvanının eşi olmayan er ögi olur.”

(520) **ƙayu** bilge toğdı ƙayu alp atım / ƙayu kür küvez er ƙaya teg yalım KB 6393.

“Kimi alim doğdu, kimi cesur kahraman; kimi yalçın kaya gibi, mağrur ve kabadayı.”

KB 73, 94, 98, 130, 138, 267, 451[2], 1058, 1059, 1060, 1311, 1734, 1735, 1737, 4067, 4068[2], 4069[2], 5243[2], 6155, 6157, 6158, 6393[3], 6394[2], 6396[2].

§ 2.1.14.1.C. **ƙayu** soru sözcüğü, aşağıda yer alan (521) – (536) numaralı tanıklarda gerçek soru işlevli olarak “*hangi?*” anlamını karşılamaktadır.

Yapı	ƙayu...
	ƙayu+isim+F-KE
Anlam	Hangi?

(521) ötrü bodisvt inçe sağınç sağınur az ƙılınç yime ne başlığın **ƙayu** basutçı belgülig bolur antağ onđa--lı bügüş urup utđuratı uğar tegin--mek tıltağında azlanmağ bolur ol oğ teginmek tıltağında ađunlarđa ed tavarđa erkke türkke azlanm--ağ turur M 41-41.

“Bunun üzerine Bodisattva şöyle düşünür: ‘Hırs ve arzuda ne (gibi) bir başlangıç vardır ve hangi yardımcı (bir kuvvet) ile belirir? İşte bu hissetme sedbebiyle arzulama ortaya çıkar. Hissetme sebebiyle varlık şekilleri mal mülk, güç ve kuvvet sebebiyle arzulama ortaya çıkar.’”

(522) .. alđu manoçap (atlıđ kü kelig) erdemniň küçi titir (törtünç) may(t)rı edđu ögli köňgülin (asađ) tusu ƙılmađı yime biş türlüđ... bolur .. **ƙayu** erki kim ... ---i kü kelig (erdem) M 4-58.

“Hep Manoğalpa adlı ünlü erdemini gücü sayesinde. Dördüncüsü Maytrının iyi düşünceli gönlüyle hizmet etmesi yine beş türlüdür. Bunlar hangileridir ki? ... ünlü erdemi”

(523) .. toyınlar inçe tip (ötünürler) **ƙayu** erki tengr(im biş) türlüğ tıl--tağı(ar tükel) bilge maytrı burđan inçe (tip) yarlığayur M 79-7.

“Rahipler sayđıyla, ‘Bu beş türlü sedbep hangileridir acaba Tanrım?’ Eksiksiz bilge Maytrı Burhan şöyle buyurur: (...)”

(524) ... yime tebrençsiz : —z yavalmış yaruğ yaltrığın tegriklep **ƙayu ƙayu** tütrüm teriň sağınç sağınur (e)rki siz .. M 39-14.

“Yine sarsılmaz ... güçlenen bir ışık ile etrafımız çevrili olduğu halde hangi derin düşünelere dalarsınız?”

(525) ötrü yine inçe sağınç sağınur **ƙayu ƙayu** törüler bolmışđa ƙarım(ağ) ölmek bolur erki M 43-19.

“Bunun üzerine yine şöyle düşünür: ‘Hangi yasa gereğince yaşlanmak ve ölmek ortaya çıkar

acaba?””

(526) /// çod yana öpke bilig iy(i)n tetrülmek yme **ḡayu** ol . muna anı yme inçe bilmiş krgek TT II B 36.

“Yine öfke nedeniyle aldanmak nedir? Bunu öylece bilmek gerek.”

(527) ötrü bodisvt inçe saqınç saqınur az kılınç yme ne başlıgın **ḡayu** basutçın blgölüg bolur (...) U II 9 10.

“Bodisattva yine şöyle düşünür: ‘Arzunun başlangıcı nedir ve ne yardımıyla belirir?’”

(528) . .bu tñgri urı-sı **ḡayu** yiti ajun-larıg teginür erki tip sağınu .. bir ödün ki-e negü erser timedin şük bolup körti U II 31 48.

“Bu Tanrı oğlu, hangi yedi dünyaya erişir ki?’ diye düşünerek .. bir an hiçbir sey demeden hareketsiz olarak öylece durdu.”

(529) : yana [basa] töz[ü]n-ler oğlu-y-a öngre bilmedüküg in[çip] amtı b[ilgeli] bo[l]mağ-l[arı] **ḡay[ü]** ol tip [ti]ser bodistv-l[ar] m[ḡast]v- -lar [mḡa]-pari-ni[rvan] tigli [inçge yi]g soğ[ançıg sudur nom] -ta [bış]runduğ-ta ertmiş [.] MahāpariZieme 25, 36.

“Ey Asiller oğlu, daha önce bilmediğini şimdi bilmek nedir?’ dersen, Bodisattva’lar, Mahapari Nirvan denen ince, tatlı sutrada öğrenmektir.”

(530) sekiz tözün. köni yol-nunḡ tözi tüpi yene üç törlüg titir : **ḡayu-lar** ol üç tip tiser : inça kıltı ang’ilki çḡşapt : ikinti dyan : üçünç bilge bilig bo erür üç : Block. 38.

“Sekiz asil doğru tolun özü ve tepesi üç türdür. ‘Bunlar hangileridir?’ dersen, birincisi öğretti, ikincisi meditasyon, üçüncüsü de bilgidir. İşte üç tür budur.”

(531) yana ukturayın iligke bu söz / **ḡayu** kün körüngü kaçan kelgü öz KB 510.

“Sonra ben bu durumu hükümdara arz edeyim; ne zaman geleceği ve hangi gün huzura çıkacağı belirlensin.”

(532) **ḡayuni** ayurlar könilik yolu / negü teg bolur bu könilik ulı KB 861.

“Hangi yola doğruluk yolu denir, doğruluğun özü nasıldır?”

(533) yana aydı ilig eşittim bu söz / tusulmaz **ḡayu** ol kişike yavuz KB 1665.

“Hükümdar tekrar, ‘bu sözleri dinledim; peki insan için kötü ve faydasız olan şeyler nelerdir?’ diye sordu.”

(534) asıglıḡ **ḡayu** ol asıgsız ḡayu / sen adra seçe tut ay bilge bügü KB 5529.

“Faydalı nedir, faydasız nedir? Ey bilge sen bunları itice seç.”

KB 701, 839, 855, 860, 928, 1391, 1665, 1698, 1975, 2544[2], 2604, 3228, 3441, 3621, 3934, 3990, 4751, 5921[2], 6105, 6555, 6588.

§ 2.1.14.1.D. Sözcük, Karahanlı Türkçesi metinlerinden KB’de ve Ku.T.’de saptanan (537) – (545) numaralı örneklerde, cümledeki yargının olumsuzunu çağrıştıran, anlatımı kuvvetlendirme işlevli bir kullanıma sahiptir:

Yapı	<i>ķayu...</i>
	ķayu+isim+F-KE
Anlam	hangi..., hani (yok ki!)

(535) ajunda ölümün katıgrak *ķayu* / toğuğlı kişi öldi mundağ ayu KB 1137.

“Dünyada ölümden daha zor ne var? Her doğan, böyle söyleyerek ölmüştür.”

(536) köni tip ayurlar *ķayu* ol köni / könilik kıılığlı emanet küni KB 1729.

“Doğru diye söylerler. Emanete ihanet etmeyen doğru nerede, hani?”

(537) özünđ sızgürür sen oğul kıız tiyü / bu emgek biligli oğul kıız *ķayu* KB 3384.

“Sen oğul kıız diye kendini üzersin. Bu sıkıntını bilecek oğul kıız nerede, hani?”

(538) çığay tip ayurlar *ķayu* ol çığay / közi suķ çığay ol neçe erse bay KB 5387.

“Fakir derler, fakir olan kim? Fakir, ne kadar zengin olsa da aç gözülü olan kişidir.”

(539) *ķayu* tilve kılkı bolur munda tetrü / keçer künke avnıp tiriglikni ığtım KB 6545.

“Hangi deli bundan daha ters hareket edebilir ki? Geçici olan günler ile avunarak yaşamımı boşa harcadım.”

(540) baķmazlar mu kökler yerler erkliki içinte anı kim yarattı Tanđrı nersedin bolđay kim bolsa cın-oķ yağumış oķ bolđay atanmış öğleri *ķayu* sözke anda kidin kirtgünürler Ku.T. 28/55b1.

“Göklerin ve yerin bağımlı olduğu egemenliğe Allah’ın yarattığu şeylere ve ihtimal (verip) ecellerinin pek yaklaştığına bakmıyorlar mı? Bundan sonra onlar artık hangi söze inanacaklar?”

(541) sizke turur anığ içinte asığlar tegse sizler anığ üze hācetķa köđgüllerinđiz içinde anığ üze hem kemi üze yüklenür sizler körkütür sizke niřānlarını *ķayu* āyātınđa Tanđrınınđ tanar sizler Ku.T. 35/69b3.

“Onlarda sizin için yararlar vardır. Onların üstünde göğüslerinizde olan bir hacete (ihtiyaca ve

arzuya) ulaşırsınız; onların ve gemilerin üstünde taşınırsınız. Size kendi ayetlerini gösteriyor; artık Allah'ın ayetlerinden hangisini inkar ediyorsunuz?”

(542) ol Tañğrınıñ nişānları oқыur-miz siziñ üze rāslıq üze **ķayu** sözke Tañğrı kiğin anıñ nişānlarında taparlar Ku.T. 36/91a2.

“Bunlar, Allah'ın ayetleridir; size bunları hak olmak üzere okuyoruz. Onlar, Allah'tan ve Onun ayetlerinden sonra hangi söze iman edecekler?”

(543) aydı Mūsā ol meniñ ara seniñ ara **ķayu** vakte kim atanmış öđ turur, ötedim men teñgde keçruglı artuq kılıglı yoq meniñ üze Tañğrı anıñ üze kim ayur-miz erklig erür Ku.T. 32/19a2.

Musa dedi ki: ‘Bu, benimle senin aranda olan (bir antlaşma)dır. Bu durumda iki süreden hangisini yerine getirirsem, artık bana karşı bir haksızlık söz konusu olamaz. Allah, söylediklerimize vekildir.’”

KB 73, 94, 97, 98, 130, 138, 220, 251, 267, 451, 451, 510, 556, 560, 565, 635, 701, 745, 805, 806, 807, 830, 839, 855, 860, 900, 902, 928, 1058, 1059, 1060, 1086, 1086, 1101, 1137, 1268, 1272, 1311, 1316, 1391, 1453, 1657, 1657, 1665, 1698, 1729, 1730, 1731, 1733, 1734, 1735, 1737, 1760, 1808, 1855, 1884, 1975, 1984, 1993, 2016, 2017, 2136, 2138, 2156, 2165, 2172, 2261, 2302, 2427, 2428, 2544, 2544, 2544, 2544, 2604, 2605, 2620, 2641, 2642, 2781, 2839, 2840, 2865, 2907, 2909, 3007, 3008, 3028, 3033, 3054, 3146, 3219, 3228, 3249, 3269, 3270, 3324, 3384, 3418, 3441, 3514, 3621, 3688, 3691, 3934, 3990, 4035, 4067, 4068, 4068, 4069, 4069, 4298, 4539, 4578, 4594, 4751, 4928, 5046, 5243, 5243, 5387, 5529, 5529, 5544, 5660, 5906, 5909, 5921, 5921, 6105, 6155, 6157, 6158, 6179, 6247, 6393, 6393, 6393, 6394, 6394, 6396, 6396, 6497, 6545, 6555, 6588.

2.1.14.2. Sözcük Türü Olarak **ķayu** Soru Sözcüğü

Sözcük, cümlede isim ve sıfat olarak kullanılabilir.

2.1.14.2.1. Sıfat Görevinde Kullanılan **ķayu** Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yer alan (546) – (557) ve yukarıda yer alan (488) – (501), (502) – (514), (521), (524), (525), (527), (528), (531), (539) – (543) numaralı cümlelerde zarf görevindedir.

(544) yime **ķayu** tınlıg tükel bilge teñgri teñgrisi burķan--nıñ tutağın edgüsin asağ tusuluğ çoğın yalının öp saķınıp ağar ayamaq köñgülin M 104-10.

“Yine hangi canlı eksiksiz bilgi sahibi Tanrılar Tanrısı Burhan'ın üstünlüğünü, iyilik ve fayda parıltısını düşünüp saygıyla ...”

(545) .. kim kayu tınlıg kişi etüzinte erken yoğ (kuruğ ir)t birt aşıp üstep ödsüz kulusuz tartıp isip irt birt kolsarlar.. bilge bilig- (-ig boşğ)unmuş bilgelerig (tod uç)uz kılsar--lar .. küniçi... -/i küçlüg bol(u)p tınlıg(larıg) ... —keyürler ol (tın)lıglar tamuda toğarlar .. M 82-3.

“Hangi canlılar, insanlar dünyasındayken boşuna vergileri çoğaltıp zamansız ve sırasız el koyarak vergi istemiş olsa kıskanç ... güçlü olup canlıları ... bu canlılar cehennemde doğarlar.”

(546) .. kim kayu eren ekeler sinğiller kızlar analar dıntar birle yavaz iş işlep yazınsar.. kim yime işiler bolup kentü oğlı içişi yorçı dı(n)tarlar birle yazınsar kim yime edgü kutluğ tınlıglarıg... --ki kılıp erkin türkin ... —m yime ed tavar üçün ölürseler ..ölür- M 84-19.

“Hangi erkekler, abla ve kızkardeşlerle, anneler ve rahibelerle kötü amel işleyip günâh sahibi olsalar, evli kadınlar kendi oğulları, erkek kardeşleri kayınbiraderleri ve rahiplerle günah işleseler, iyi, mutlu kimseleri kılıp güçle ... yine mal mülk için öldürseler ... öldür-..”

(547) .. biziñ alqışımızka kiçmedin ara tigin öge atıñga tegmekimiz bolzun kayu ödün burқан yırtınçüde belgür--ser siz .. ol ödün bizni yime unıtmañg .. M 18-49.

“Bizim (kazandığımız) bu ihsan üzerine Prens adına hemen buluşalım. Ne zaman Burhan olarak belirerseniz o zaman da bizi unutmayın.”

(548) kayu kişi-niñ onğdun b(a)ş-ı tebreser , ırak balıq-ka barır soltın baş-ı tebreser, yüüz yügerü asiğ bolur TT VII 34-4.

“Kimin başı sağ taraftan ağrısa uzak kente gider; sol taraftan ağrısa yüzü heybetli olsun.”

(549) (.) kim kayu kişi söğüd tikser , ol söğüd-te yiği türlüg tüş yimiş teg bu ırq (.) bu ırq yme ançulayu oğ ol (.) TT VII 28-42.

“Kim ağaç dikse o ağaçtan yedi türlü meyve yemiş gibi bu fal da öyledir.”

(550) kayu kın[ç]uy-lar-nı[ñg] karmınta oğul arқuru turup toğuru umasar, bu vu ... edgü bolur . TT VII 27-15.

“Herhangi prensesin karnında oğul ters durup doğamazsa bu muska iyi gelir.”

(551) kayu kişi yek işikin-ge kir[ser, ol] bir yıl yek-ke san-lıg bolur (.) TT VII 12-5.

“Kim şeytanın kapısına gitse, bir yıl şeytana bağlanır.”

(552) kayu öğte erse bu künde burun / biligligke tegdi beğükrek orun KB 220.

“Hangi çağda olursa olsun bugüne kadar daha yüksek yer hep bilgiliye nasip olmuştur.”

(553) kayu beg er atnı sevindürmese / kılıç kında çıkmaz anıñda basa KB 2138.

“Hangi bey askerini sevindirmezse ondan sonra kılıç kınından çıkmaz.”

(554) kamuğ erdemi bar saşınıuq oduğ / kayu işke tegse boður tü boğuğ KB 3146.

“Kendisi her türlü erdem ve takva sahibidir. Hangi işle uğraşsa türlü boyalara boyanır.”

(555) bilümesine emdi bu ta‘at çını / kayu ta‘at erki uqumaz munı KB 3990.

“İnsan gerçek ibadetin ne olduğunu bilmezse, yaptıklarının hangisinin ibadet olduğunu anlayamaz.”

M 27-12, 39-14, 41-41, 41-62, 43-19, 51-13, 83-52, 100-19, 104-17, 104-25; **TT V A** 115, **VII** 27-11, 27-17, 34-2, 36-2, 40-22, 34, 65, 73; **U II** 9 10, 31 48, 38, 44 30, 44 35, 45 45, 70 5; **U III** 75 10; **Schwitzbad** 2, 4, 19; **Block.** 74, 103; 74; **KB** 510, 556, 565, 745, 805, 806, 830, 928, 1086[2], 1101, 1268, 1272, 1311, 1316, 1760, 1808, 1855, 1884, 1984, 1993, 2016, 2017, 2138, 2165, 2172, 2302, 2427, 2428, 2604, 2605, 2620, 2641, 2642, 2781, 2839, 2840, 2865, 2907, 2909, 3007, 3008, 3028, 3033, 3054, 3324, 3418, 3441, 3514, 3621, 3688, 3691, 4035, 4539, 4594, 4928, 5046, 5544, 6247, 6497, 6555, 6588; **Ku.T.** 26/58a1, 28/55b1, 31/55b2, 32/19a2, 35/69b3, 36/91a2.

2.1.14.2.2. İsim Olarak Kullanılan kayu Soru Sözcüğü

kayu soru sözcüğü, aşağıdaki (556) – (560), (573) – (579) ve yukarıdaki (502), (515) – (520), (522), (523), (526), (529), (530), (532) – (538) numaralı cümlelerde isim görevinde kullanılmıştır.

(556) kayusı kıpar kör kayusı kıonar / kayusı çapar kör kayu suv içer KB 73.

“Bak, biri kalkıyor, biri konuyor, biri yüzüyor, biri su içiyor.”

(557) küder ol ajunda sañga iki yol / bu iki yolunğda kayu erki yol KB 1391.

“O dünyada seni iki yol bekler. Bu iki yoldan acaba hangisi senin yolundur?”

(558) yarağlığ kayu ol asığlığ kayu / boluğluğ kayu ol tusuluğ kayu KB 2544[4].

“Uygun ve faydalı olan kim; ileride faydalı olmaya elverişli kim?”

(559) kayu ol tapuğçıka ayğıl asığ / bu tapğı içinde negü ol tatığ KB 4751.

“Söyle, hizmetkârın elde ettiği nedir? Onun bu hizmetinde ne gibi bir zevk vardır.”

(560) kayusı ukuşluğ kayusı büğü / kayu tilve munduz kayu ermegü KB 6394.

“Kimi akıllı kimi bilge kimi deli ve ahmak kimi kimi de tembel idi.”

M 1-17, 4-58, 8-43, 13-9, 52-40, 79-7; **TT II B** 36; **MahāpariZieme** 25, 36; **Block.** 38; **KB** 94, 97, 98, 130, 138, 267, 451[2], 701, 839, 855, 860, 900, 902, 1058, 1059, 1060, 1137, 1311, 1453, 1657[2], 1665, 1698, 1729, 1730, 1731, 1733, 1734, 1735, 1737, 1975, 2156, 2261, 3219, 3228, 3249, 3269, 3270, 3384, 3934, 4067, 4068[2], 4069[2], 4298, 5243[2], 5387, 5529[2], 5560, 5906, 5909, 5921, 6105, 6155, 6157, 6158, 6179, 6393[3], 6396[2]; **Ku.T.** 31/56b3.

2.1.14.3. Cümle Ögesi Olarak *ḳayu* Soru Sözcüğü

ḳayu soru sözcüğü, cümlede sıfat görevinde kullanıldığında, kendisinden sonra gelen isim görevli sözcüğe göre, dolaylı tümleç, zarf tümleci, nesne gibi ögelerin bir unsuru olarak karşımıza çıkmakta ya da doğrudan özne ya da yüklem olabilmektedir. Sözcük, cümlede isim olduğu durumlarda ise, özne ya da yüklem görevindedir.

2.1.14.3.1. Özne Görevinde Kullanılan *ḳayu* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (561) – (567) tanıklarda cümlede özne olarak kullanılmıştır.

(561) kim *ḳayu* bu b(ur-)-ḳan nomınta sansardın ozğalı ḳutruḳalı irgürmeser ol tınlıḡ ut-ğuratu mayıtrı burḳan ödinte ḳutrulur M 8-43.

“Kim bu Burhan’ın dininde Samsara’dan kurtulmayı başaramazsa o canlı Mayıtrı Burhan zamanında mutlaka kurtulur.”

(562) .. kim *ḳayu* amtı şakimun burḳan şazanınta bay bayağutlar seḅḅrem itip buşı birser vrhar çintek itip buşı birser .. eskirmiş vrhar sengremig sapsar buşı birser . . M 52-40.

“Şimdi kim, hangi zengin Şakyamuni Burhan dininde manastır inşa edip sadaka olarak verse rahip hücresi inşa edip sadaka olarak verse, manastırını tamir edip sadaka olarak verse...”

(563) ḳayusı elig sundu tütsüḡ tutar / *ḳayu* büvkirer kin ajun yıd ḳopar KB 98.

“Kimi elini uzatır; tütsü sunar. Kimi misk saçır, dünya güzel kokuyla dolar.”

(564) *ḳayu* aydı örtüm içirḡü kerek / özi ḳatmış emdi boşutḡu kerek KB 1059.

“Biri ‘Müşhil içirmeli, kabız olmuş, şimdi içini boşaltmalı’ dedi.”

(565) ḳayuḳa ögelik tegir öḡ bolur / *ḳayu* kök ayuḳluḳ öze at alur KB 4067.

“Kimi aklı ile ögelige yükselir, kimi kök ayukluk ile şöret olur.”

(566) qayusı örüm keğti bügri uça / qayu yir kezer bu közi yaş saça KB 6157.

“Kimi çullara bürünmüş, kimi gözyaşı saçarak dünyayı dolaşır.”

(567) qayu az yaşadı qayusı uzun / qayu baş kötürdi beğükrek sözün KB 6396.

“Kimi az yaşadı, kimi çok; kimi bilge sözlerle yüksek makama erişti.”

KB 73, 94, 130, 138, 267, 451[2], 1058, 1060, 1311, 1734, 1735, 1737, 4068[2], 4069[2], 5243[2], 6155, 6158, 6393[3], 6394[2]; **Ku.T.** 31/56b3.

2.1.14.3.2. Dolaylı Tümleç İçerisinde Yer Alan *qayu* Soru Sözcüğü

qayu soru sözcüğü, aşağıdaki cümlelerde sözcüğün içerisinde yer aldığı söz grubunun yönelme bildirmesi nedeniyle cümlede dolaylı tümleç olmuştur.

(568) qayu işke ivse uzar kiç qalur / iv qılınmış işler ökünçlüg bolur KB 556.

“Hangi işte acele edilirse, o iş uzar ve gecikir. Acele yapılan işler pişmanlık verir.”

(569) qayu bağqa tegse suv eksümedin / çiçek yazlur anda tümen tü yıdın KB 1808.

“Hangi bahçe sürekli sulanırsa orada binlerce renkli ve kokulu çiçekler açar.”

(570) qayu neñge kirse kişi emgeki / uş ol neñde boldı canınınñ köki KB 2907.

“İnsanın hangi şeye emeği geçerse canı o şeye bağlanmış olur.”

(571) qayu erke düşman yumıtsa qalın / ol er erdemi erde artuq bilin KB 3418.

“Hangi insanın etrafına düşman kalabalığı toplanmışsa bil ki, o insanın erdemi diğerlerinden fazladır.”

(572) köñgülsüz qayu yirke mañsa ađaq / neçe yir yakın erse boldı yırağ KB 5046.

“İstmeden nereye gitsen, yol yakın da olsa uzak olur.”

TT VII 12-5, 27-11, 27-15, 27-17, 28-42, 34-2, 34-65, 73, 36-2, 40-22, 44 35; **U II** 9 10, 38-74, 70 5; **III** 75 10; **Block.** 103; **KB** 556, 745, 830, 1101, 1268, 1311, 1316, 1808, 1984, 2165, 2605, 2839, 2865, 2907, 2909, 3007, 3008, 3146, 3324, 3418, 4068, 4298, 4594, 5046, 5660, 6555; **Ku.T.** 31/56b3.

2.1.14.3.3. Yüklem İçerisinde Yer Alan *qayu* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (573) – (579) numaralı cümlelerde, sonrasında gelen *ol* zamiri ya da çoğu zaman şart eki almış *er-* filili nedeniyle cümlede yüklem içerisinde yer almıştır.

(573) .. kim erki tözünüm bu yir suvda tüpüg uqğuçı kayu erki töpüdin tüşmek—in bilgüçiler anta ötrü purnabtri tükel bilge teñgri teñgrisi burқан— —nıñ saqınu yitiñsiz edgüsin öp saqınıp inçe tip tidi .. M 13-9.

“Hangileridir acaba tepeden düşmeyi bilenler? Bunun üzerine Purnabhadra eksiksiz bilgi sahibi Tanrılar Tanrısı Burhan’ın düşünmekle erişilmeyecek iyiliklerini övüp şöyle dedi: (...)”

(574) amtı türk yigit erken kayu erser bir nom bitig biti---telim burқан şazının ta nomka ulağ sapağ asağ tusu kılmış bolalım M 1-17.

“Şimdi gücümüz kuvvetimiz yerinde iken hangisi olursa olsun bir öğretici kitabı yazdırılın ve Burhan öğretisine bağlanmış ve ona hizmet etmiş olalım.”

(575) kayu erse begler tapuğçı kılın / tapındırğu ötrü açınsa yolın KB 635.

“Hangi kul olursa olsun önce ona hizmet gördürülmeli sonra ihsanda bulunulmalıdır.”

(576) kimiñ bolsa koldaş adaşı telim / anıñ arkası bek kayu ol yalım KB 1698.

“Kimin arkadaşı ve dostu çoksa, o arkasını sağlam ve yalçın bir kayaya dayamış demektir.”

(577) bolur beg tileki anıñdın tükel / işi barça itlür kayu erse hal KB 2261.

“bey onun aracılığıyla bütün isteklerini elde eder. durum ne olursa olsun bütün işi düzene girer.”

(578) bularda kayu erse aş suv yigü / anı telse bargu azu barmağı KB 4578.

“Bu ziyafetlerden hangisine gitmek ve hangisine gitmemek gerektiğini bilmek gerekir.”

(579) kayu türlüğ erse yorıkıñg yoluñg / ayu birdim azrak bekütgil uluñg KB 6497.

“Nasıl hareket edeceğimi ve hangi yola gideceğimi biraz açıkladım. Sen buna göre hareket ederek yaşamını temelini sağlamlaştırdı.”

M 82-3; KB 267, 635, 839, 855, 860, 1137, 1391, 1453, 1657, 1665, 1698, 1729, 1730, 1731, 1975, 2261, 3249, 3269, 4578, 4751, 5387, 5529, 5921, 6105, 6179, 6497.

2.1.14.3.4. Özne İçerisinde Yer Alan *kayu* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (580) – (584) numaralı cümlelerde özneyi oluşturan sözcük

grubu içerisinde görev almıştır.

- (580) kayu neŋ emitse kör egri bolur / kamuğ ergiler isiz urğı bulur KB 806.
“Hangi şey yana yatarsa eğri olur; Her eğrilikte kötülüğün tohumu vardır.”
- (581) kayu kul bayatka inansa turup / belā qağu qağın öziŋge tudı KB 1272.
“Hangi kul Tanrı’ya inanırsa bela ve kaygı kapıları kendisine kapanmış olur.”
- (582) kayu beg törü birse ilde köni / ilin itti qoğtı yaruttı köni KB 2017.
“Hangi bey memlekete doğru kanun koyduysa o ilini düzenlemiş, gününü aydınlatmıştır.”
- (583) kayu türlüg er me sözün sözlese / anı uksa bilse yana kizlese KB 2642.
“Her türden insanın sözünü dinlemeli; anlayıp bilmeli ama bunu açığa vurmamalıdır.”
- (584) kayu beg bu dört iş tükel kılmasa / irüklük kirür ilke anda basa KB 5906.
“Herhangi bir bey bu dört işi hakkıyla tamamlamazsa memleket inhitata doğru gider.”

M 27-12, 41-41, 43-19, 83-52, 84-19, 100-19, 104-10, 104-17, 104-25; TT VII 12-5, 27-11, 27-15, 27-17, 28-42, 34-2, 34- 65, 73, 36-2, 40-22; U II 9 10, 44 35, 70 5; III 75 10; Block. 103; KB 251, 565, 805, 900, 902, 928, 1086[2], 1760, 1884, 2016, 2138, 2302, 2428, 2544[2], 2620, 2641, 2781, 3028, 3054, 3990, 4035, 4067, 4068, 4069[2], 4928, 5243, 5909, 6545.

2.1.14.3.5. Zarf Tümleci İçerisinde Yer Alan kayu Soru Sözcüğü

kayu soru sözcüğü, aşağıda yer alan (585) – (589) numaralı tanıklarda, sonrasında gelen ve zaman bildiren sözcükler ya da edatlar nedeniyle cümlede zarf tümleci görevinde kullanılmıştır.

- (585) bodisvtınıŋ inçe saqınçı bolur .. kayu tiltağda ötgürü börtmek belgölüg bolur erki .. M 41-62.
- (586) .. kayu ödün maytrı burқан yirtinçüde belgürser .. teŋgri yirintin qodı inip sumani inal birle tuşup altun öŋglüg altun kırtışlıg arhant (bolurlar) (an)ta ötrü kitumati kent (uluş)taқы sanki çkrvrt ilig kannıŋg yaşovati atlıg kunçuy-(-lar) (e)rdnisi inçe işidür .. M 51-13.
- (587) kayu öğte hacib tilese mini / ol öğte keleyin tidi söz küni KB 560.

“Hâcib beni ne zaman isterse, ben onun söyleyeceği gün ve zamanda geleyim.”

(588) alımka birikme oñgay edgü bol / kayu ödte kılsa açuq bolğa yol KB 4539.

“Alışverişte kolaylık göster ve dürüst ol. Böyle yaparsan yolun her zaman açık olur.”

(589) nelük artadı halk negü oñgdi qoğtı / kayu ödke tuştum ya qayda turayı KB 6588.

“Halk neden bozuldu, niçin iyi adetleri bıraktı? Hangi zamana rastladım, nereye gideyim?”

M 18-49, 39-14; TT V A 115; ; KB 510, 560; Ku.T. 32/19a2

2.1.14.3.6. Nesne İçerisinde Yer Alan *kayu* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda (590) – (595) numarayla gösterilen cümlelerde nesne içerisinde yer almıştır.

(590) .. kim kayu tınlıqlarnañg uzun öd(te) berü azsız övkesiz biligsiz k—... bu üç türlü(g) (edgülüg) tözl(üg) köñgüli qatılı karılı turğalı u--mış erser .. ol antağ köñgülüg ti/ /—. edgü aşaylıg tip titir . . M 59-30.

(591) kayu türlüg erdem aña satsalar / anı utsa ötrü ağır tusalar KB 2641.

“Karşına ne gibi erdemlerle çıkarlarsa çıksınlar o rajiplerini yenmeli ve kendisini saydırmalıdır.”

(592) er at bolsa begdin sevinçlig yaruq / kayu il tilese bulur beg anuq KB 3033.

“Asker beyden memnun olduğu zaman, bey hangi memleketi isterse onu hazır bulur.”

(593) kayu neñg bulup qođtuñg emdi anı / qayu tilve zahid atadı seni KB 3441.

“Ne buldun ki ondan vazgeçtin? Hangi mecnun sana zahid adını verdi.”

(594) tañg ermez seniñgdin meşelde kelir / kayu neñg sevüg bolsa ‘aybı barır KB 3514.

“Sana hayret etmem; atasözünde söylendiği gibi, ‘Hangi şey sevilirse onun kusurları görünmez.’”

(595) köñgül taplamasa kayu işlerig / asıg bolmaz anda ay köñgli tirig KB 3691.

“Ey gönlü diri, hangi işi gönül beğenmezse o işten fayda gelmez.”

KB 2427, 3621, 3688, 5544.

2.1.14.3.7. Yüklem Olarak Kullanılan *ḳayu* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki cümlelerde yüklem görevindedir. Bu kullanımlarda kimi zaman *ḳayu* sözcüğünün tek başına yüklem olduğu görülürken kimi zaman da sözcük *ol* zamiriyle desteklenmektedir. Ancak, ortaya çıkan bu *ḳayu ol* yapısı, *ḳayul* gibi kalıplaşmış değildir.

(596) ayu bir kişike tusulur ḳayu / ḳayu ol tususu maṅga ay sayu KB 1657.

“Söyle, bakalım insan için faydalı olan şey nedir? Bunun faydası nedir? Bana bunları sayarak anlat.”

(597) munıṅda açın anda ta‘at ḳayu / maṅga körkitü bire tilin sözleyü KB 3228.

“Bundan başka orada hangi ibadet var, bana dilinle söyle ve göster.”

(598) özünṅ sızgurur sen oğul kız tiyü / bu emgek biligli oğul kız ḳayu 3384.

“Sen oğul kız diye kendini üzersin. Bu sıkıntıyı bilecek oğul kız nerede, hani?”

(599) kişi eğü tirlir bu eğü ḳayu / maṅga ayu birgil ay bilge büğü KB 3934.

“İyi insan derler, bu iyi nerede, hani? Ey bilge bunu bana izah et.”

(600) tiriglig ḳayu ol kör eğü ḳayu / ayu bir maṅga sen ay bilge büğü KB 5921.

“Hayat nedir ve iyilik nasıl olur?Ey bilge sen bana bunu izah et.”

TT II B 36; MahāpariZieme 25, 36; Block. 38; KB 701, 5529.

2.1.14.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar

(601) işidgil (tö)zünüm *ḳayu* /—... teṅgri teṅgrisi burḳan bur(ḳan ḳut—) —in bulu yarlıḳadı yiti ... bodi söğüt tüpint(e) (meṅgi) meṅgiledi .. anta basa ezrua teṅgri ötüṅiṅe barns ulusta arşivadan seṅgremde nomluḡ tilgen tevirdi M 16-19.

“İşit asilim, hangi ... Tanrılar Tanrısı Burhan burhan kutunu buldu. Yedi ... Bodhi ağacı altında sevince ulaştı. Bundan sonra Ezrua Tanrı'nın isteği için Benares ülkesinde Rsivadana manastırında din tekerleğini döndürdü.”

(602) işidü balıḳ uluş kay kidinlig--ler sayu kez- -e yoriyu meṅgi (meṅgileyürler) kim ḳayu şakimun ... biş ç(hşaput) küz(ed—) ... M 32-18

“... işiterek kent ve sokak evlerinin her birinde yürüyerek sevinirler. Kim Şakyamuni ... beş ahlak kuralını koru...”

(603) kayu ödün (teñgrim) (siz) (tükel bilge (şakimun) (burkantın) tigi(n) (öge) -
d / ? M 69-20.

“Tanrım, ne zaman... eksiksiz bilge Şakyamuni Burhandan ... prens ...”

ķayunı → **ķayu Soru Sözcüğü**

ķayular → **ķayusı Soru Sözcüğü**

ķayuları → **ķayusı Soru Sözcüğü**

2.1.15. *ķayutın ~ ķayudın ~ ķanyudın Soru Sözcüğü*

Eski Türkçenin Grameri'nde *ķayutın* biçiminde gösterilen sözcüğün, “hangi taraftan” anlamını taşıdığı bildirilmiştir (Gabain-Akalın 1995: 72).

Sözcük, UTS'de yer almamış, EDPT'de ise *ķayudın* sözcüğüne hiç değinilmezken *ķaydan* maddesi, ilgili sözcük olan *ka:ñu*:ya gönderilmiştir.

DTS 409a-b'de yer verilen bu soru sözcüğünün *ķayu* sözünün çıkma durumu eki almış biçimi olduğu ve “nereden” anlamını karşıladığı belirtilmiştir.

Erdal, soru sözcüklerini sıralarken *ķayudın* sözcüğüne “hangi” anlam alanına giren sözcükler içerisinde yer vermiş, “nereden” anlamında kullanıldığını bildirmiştir (2004: 210, 216).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	5	-	-	-	9

Sözcük, AY'de dört; UPF'de bir; KB'de sekiz ve Ku.T.'de bir kez kullanılmıştır.

Toplam: 14

2.1.15.1. *ķayutın ~ ķayudın ~ ķanyudın Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri*

§ 2.1.15.1.A. Sözcük, aşağıda yer alan (604) – (610) numaralı cümlelerde şartlı birleşik cümle içerisinde “*her nereden*” anlamı taşır:

Yapı	<i>ķayudın...-sA(r)...geniş zaman/emir/gereklilik</i>
	ķayudın+F-KE
Anlam	her nereden

(604) : : ol üdün ol ķuvrağda erigme tümen tirig öz-lügler öz öz orunlarıntın örü turup ***ķayudın*** sınığar atı kötrülmüş erse antın sınığar yaqın barıp ong 'enğınlerinteki tonların açınıp onğ tizlerin çökidip ayalar-ın kavşurup .. atı kötrülmüşke inçe tip ötüntiler : : AY 82/17.

“O zaman o cemaatte olan on bin kişi buldukları yerden çıkıp Adı Yüce hangi tarafta ise ona doğru giderek sağ kollarındaki elbiselerini katlayıp sağ dizleri üzerine çökerek ellerini birleştirdiler ve Adı Yüce'ye hürmetle şöyle dediler: (...)”

(605) ötrü inaru berü yügü-rüp törtđin yınğak tegzinip suv tilep idi bulmadı.. taķı inaru ırak barsar m(e)n . . olar barça ölgey-ler tip ançak(a)ya öglentürgeli üçün bir uluğ söğüt üze ağtınp butıqların yalprığakların sıp alıp ol balıķ üze örtüp köşiğe kılıp ötrü ol köl suvı ***ķayudın*** sınığar kelmiş orunun tuta isteyü barıp bir uluğ ögüz suvınğa tegdi.. AY 602/3.

“Sonra ileri geri gidip dört bir tarafa dönüp durduysa da su bulamadı. Sonra ‘İleriye doğru gitsem onların hepsi ölecek.’ Diye düşünürken büyük bir ağacın üzerine çıkıp dallarını, yapraklarını sıyrıp alarak balığın üzerine örtüp gölgelik bir yer yaptı. Sonra göl suyunun geldiği yana doğru giderek büyük bir ırmağa ulaştı.”

(606) ilig aydı kim sen negü ol atınğ / ***ķayudın*** kelir sen negü ol yatınğ KB 583.

“Hükümdar sordu: ‘Sen kimsin, adın nedir, nereden geliyorsun, memleketin neresidir?’”

(607) ***ķayudın*** çıkar söz ķayuķa barır / munı ma ayu bir maınğa ay bilir KB 996.

“Ey bilgili, ‘Söz nereden çıkar, nereye varır?’ bunu da bana izah et.”

(608) ***ķayudın*** kelir erki ķançā barır / ķayuda turur erki ķayda yorır KB 1529.

“Nereden gelir ve nereye gider; nerede durur ve nerede yürür?”

(609) negü ol uķuř ornı ķayda turur / ***ķayudın*** ķopar ķopsa ķayda barur KB 1834.

“Aklın yeri neresidir, nerede bulunur; nereden çıkar ve çıkınca nereye gider?”

(610) ayıttı ***ķayudın*** kelir sen diyü / tilekinğ ne erki sözüñğ ay büğü KB 5961.

“Ey hakîm, nereden geliyorsun, dileğin nedir? Söyle!” dedi.”

§ 2.1.15.1.B. *ķayudın* soru sözcüğü, aşağıdaki cümlelerde gerçek soru işlevli olarak “nereden?” anlamında kullanılır:

Yapı	<i>ķayudın</i>
	ķayudın+F-KE
Anlam	Nereden?

(611) bo t(a)mnak [.....] odunmış erti .. ol uğurda [.....] -nġaru yağık oğıdı .. inça tēp
ayt[dı] neç[e] barır sen .. *kañudun* keltig tep .. UPF 192¹⁵.

“Bu çakal ... uyanmıştı. O zaman ... yakınına çağırđı. ‘Nereye gidiyorsun, nereden geldin?’ diye sordu.”

(612) negü ol tiriglik negü ol ölüm / *ķayudın* kelir men ķayuķa yolum KB 1135.

“Hayat nedir, ölüm nedir; nereden geliyorum ve yolum nereyedir?”

§ 2.1.15.1.C. Sözcük *Altun Yaruk*’tan alınan aşağıdaki (613) numaralı örnekte “herhangi bir yerden” anlamı taşımaktadır:

Yapı	<i>ķayudın</i>
	ķayudın+F-KE
Anlam	Herhangi bir yerden

(613) :: birök toğmaķsız erser ötrü ol oğ yine öçmeksiz bolur :: birök öçmeksiz erser . . ötrü ķayudın
yme kelmeksiz bolur . . birök *ķayudın* yme kelmeksiz bolsar :: ötrü ol oğ yine ķayuķa yme
barmaķsız bolur . . AY 375/19,20.

“Eğer doğmasızsa sonra yine baki kalandır. Eğer baki kalansa hiçbir yerden gelmemiştir. Hiçbir yerden gelmemişse hiçbir yere gitmeyecektir.”

§ 2.1.15.1.D. Aşağıdaki (614) numaralı tanık, sözcüğün şaşma işlevli olarak “nereden!” anlamında kullanıldığını göstermektedir.

	<i>ķayudın</i>
--	-----------------------

¹⁵ Erdal, bu durumun arkaik bir özellik olduğundan söz eder (2004: 181).

Yapı	ķayudın+F-KE
Anlam	Nereden!

(614) özüñge baķa ķor ne erdiñg mañga / *ķayudın* kelür bu fużulluķ sañga KB 644.

“Kendine bir bak, benim için ne idin? Bu kibir, küstahlık sana şimdi nereden geliyor?”

§ 2.1.15.1.E. Sözcük, (615) numaralı cümlede olumsuz kuvvetlendirme işlevli olarak cümledeki yargının olumsuzunu çağrıştırmak amacıyla kullanılmıştır.

Yapı	<i>ķayudın</i>
	ķayudın+F-KE
Anlam	Nerden! (hiçbir yerden)

(615) seniñde yok emdi bu üçte biri / *ķayudın* tegir ilke küçkey eri KB 3111.

“Bu üçünden hiçbiri sende yok, öyleyse memlekete zorba nereden gelecek?”

§ 2.1.15.1.F. Kur’an Tercümesi (Rylands Nüshası)’nde saptanan tek örnekte, olumsuz kuvvetlendirici olarak, temeli “*nereden!*” anlamına dayalı olan ve günümüzde “*nasıl!*” biçiminde karşılayabileceğimiz bir anlama sahiptir:

Yapı	<i>ķayudın</i>
	ķayudın+F-KE
Anlam	Nasıl!

(616) aydılar cuhūdlar ‘Uzeyr Tañırınıñ oğlı, aydılar tersälar: ‘İsä Tañırınıñ oğlı, ol olarnıñ aytıķını ağızları birle, meñgetürler anlarnıñ aytıķıñga tandılar munda burun, öldürdi olarnı Tañırı, *ķaydın* bulğanur sizler Ku.T. 29/23a2.

Yahudiler, “Üzeyr, Allah’ın oğludur” dediler. Hristiyanlar ise, “İsa Mesih, Allah’ın oğludur” dediler. Bu, onların ağızlarıyla söyledikleri (gerçeği yansıtmayan) sözleridir. Onların bu sözleri daha önce inkâr etmiş kimselerin söylediklerine benziyor. Allah, onları kahretsin. Nasıl da haktan çevriliyorlar!”

2.1.15.2. Sözcük Türü Olarak *ķayutın/ ķayudın/ ķanyudın* Soru Sözcüğü

ķayutın ~ *ķayudın* ~ *ķanyudın* soru sözcüğü, yukarıda (604) – (616) numarada

gösterilen ve aşağıda yerleri belirtilen tanıkların tümünde zamir görevinde kullanılmıştır.

AY 82/17, 375/19,20, 602/3; UPF 192; KB 583, 644, 996, 1135, 1529, 1834, 3111, 5961; Ku.T. 29/23a2.

2.1.15.3. Cümle Ögesi Olarak *ķayutın ~ ķayudın ~ ķanyudın* Soru Sözcüğü

Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde saptanan tüm örneklerde dolaylı tümleç görevindedir.

AY 82/17, 375/19,20, 602/3; UPF 192; KB 583, 644, 996, 1135, 1529, 1834, 3111, 5961; Ku.T. 29/23a2.

2.1.16. *ķayun* Soru Sözcüğü

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde yalnızca *Kutadgu Bilig*'de iki kez saptanan *ķayun* soru sözcüğü, *ķayu* soru sözüne araç durumu ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. Sözcük, *Kutadgu Bilig Dizini*'nde yer almamıştır. Ayrıca, sözcüğün geçtiği aşağıda yer alan beyitlere dizinde *ķayu* maddesinde de rastlanmaz. Sözcüğün kökenine ve kullanımına ilişkin bir açıklama herhangi bir kaynakta yer almamaktadır.

Sözcük, yine *Kutadgu Bilig*'de geçen *negün* soru sözcüğünün benzeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle daha çok sıfat işlevli olarak kullanılan *ķayu* sözcüğü zarf olarak karşımıza çıkmakta, belki de *ķayu* sıfatından sonra gelen zarf görevli sözcük söylenmeyerek bir tasarruf sağlanmaktadır.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	-	-	-	-	2

ķayun soru sözcüğü yalnız KB'de ve iki kez kullanılmıştır.

Toplam: 2

2.1.16.1. *ğayun* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.16.1.A. Sözcük *Kutadgu Bilig*'de saptanan (617) numaralı gerçek soru işlevli tek örnekte “*nasıl?*” karşılığında kullanılmıştır:

Yapı	<i>ğayun...</i>
	<i>ğayun</i> F-KE
Anlam	Nasıl?

(617) yana çıktı oğlan ayıttı sözün / *ğayun* kelmişin hem tilekin özin KB 5957.
“Hizmetçi yeniden çıktı ve sözünü, nasıl, ne yolla geldiğini, isteğini ve kendisini anlattı.”

§ 2.1.16.1.B. Sözcük, aşağıdaki (618) numaralı cümlede soru işlevi dışında “*nasıl!*” anlamında olumsuz kuvvetlendirme işlevine sahiptir:

Yapı	<i>ğayun...</i>
	<i>ğayun</i> F-KE
Anlam	Nasıl!

(618) ıtay arkışı kesse arkış toğı / *ğayun* kelgey erdi tümen tü ağı KB 4426.
“Hıtay kervanları yolları toza bulamasaydı, binlerce tür ipekliler nasıl, ne yolla gelecekti?”

2.1.16.2. Sözcük Türü Olarak *ğayun* Soru Sözcüğü

Sözcük, kullanıldığı iki cümlede zarf görevindedir.

2.1.16.3. Cümle Ögesi Olarak *ğayun* Soru Sözcüğü

ğayun soru sözcüğü, zarf tümleci görevinde kullanılmıştır.

2.1.17. *kim* Soru Sözcüğü

UTS 73-74'te sözcüğün “ki; kim, kimler; kimse (olumsuz); ola ki, eğer, şayet” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

Eski Türkçenin Grameri'nde, soru sözcükleri içerisinde yer alan *kim* ile sözcüğün çekim ekli ve kimi edatlarla birleşik kullanımı yanında özellikle kim ve aynı

zamanda *nä* sözcüklerinin ilgi zamiri olarak da kullanımına dikkat çekilmiştir. Ayrıca, *Soru ve Nispet Zamirleri* bölümünde, Osmanlıca *ki* “ki” ile kurulmuş cümlelerin eski Türkçe için yabancı olduğu, ancak, soru sözcükleriyle başlayan ve bir tür ilgi cümlesi oluşturan yan cümlelerin varlığından söz edilerek bunların tercümeler yoluyla İran dillerinden mi, yoksa Çince’den mi geldiğinin araştırılması gereği bildirilmiştir, yapıtın *Nisbet Cümleleri* adlı bölümünde de özellikle *kim* sözcüğünü içeren örneklere yer verilmiştir (Gabain-Akalın 1995: 73, 102, 124-126).

DTS 306b’de yer alan sözcüğün soru zamiri, belgisizlik zamiri ve bağlaç olarak kullanımlarına değinilmiştir.

Sözcük, EDPT 720b *ne* sözcüğünün paraleli olarak gösterilmiş, ancak *ne*’den farklı olarak soru sıfatı görevinde kullanılmadığı belirtilmiştir. Yapıtta, ilgi zamiri kavramının sıfat-fiil vb. yapıların kullanıldığı Türkçeye Hint-Avrupa dillerinin etkisiyle girdiği belirtilmiş, Türklerin diğer dillerle ilişkiye girdiğinde ve dinî çalışmaları Türkçeye çevirmeye başladıklarında genellikle ana dili Türkçe olmayanlarca Farsça ilgi zamiri *ki*’nin etkisiyle, *kim* soru zamirinin ilgi zamiri olarak kullanılmaya başlandığı söylenmiştir.

Räsänen, yapıtının *kim* maddesinde, sözcüğün anlamını verdikten sonra günümüzdeki kullanımlarını vermekle yetinmiştir (1969: 271a).

Kononov, *kim~kem* sözcüğünü soru zamirleri içerisinde değerlendirmiş, sözcüğün yazıtlarda yalın ve yönelme durumuyla kullanıldığını söyleyerek günümüzdeki biçimlerini sıralamıştır (1980: 166).

A Grammar of Old Turkic adlı çalışmada, *kim* soru zamiri ve çekim ekli biçimlerinin soru unsuru olarak ve şart yapısıyla birlikte belgisizlik zamiri olarak kullanımına değinilmiş, *Analytical Relative Clauses* adlı bölümde yazıtlar sonrasında eski Türkçede kullanılan ilgi cümleleri kurmaya yarayan yapı olduğundan söz edilmiştir (Erdal 2004: 214, 218-219, 341, 447).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
3	329	6	-	-	698

KT’de iki; BK’de bir; AY’de iki yüz altı; M’de doksan; KİP’te on beş; TT’de dört; Üİ’de on beş; Wind.’de altı; KB’de yüz seksen yedi; DLT’de yirmi iki; Ku.T’de dört yüz yetmiş üç ve AH’de on altı kez kullanılmıştır.

Toplam: 1026

2.1.17.1. *kim* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.17.1.A. Sözcük, aşağıdaki (619) – (634) ve (658) – (668) numaralı tanıklarda, cümlede görevli bir unsur olarak günümüz Türkiye Türkçesindeki *ki* bağlacıyla aynı işlevde kullanılmıştır. Kim soru zamirinin görevli bir sözcük durumuna gelmesinde İran dillerinden (Gabain'e göre Çince de olabilir) alınan *kim* bağlacı etkili olmuştur. On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçesinde *kaltı* ve *ne* gibi kimi soru sözcüklerinin ilişkide bulunulan dillerdeki ses ve görev benzerliği bulunan sözcükler nedeniyle bağlaç görevi üstlendikleri görülmektedir.

Yapı	<i>...kim...</i>
	<i>kim</i> F-KE
Anlam	ki

(619) :: :: [bo savı]ğ eşidip m(e)n ötrü olarka inçe tip tidim :: aya edgülerim t(e)ñgrimlerim *kim* m(e)n ol
üde yalañguqlarınñ yırtınçülüg et öz üze ayığ kılınc kılmış--ığ körür bilir ertim erser .. yme
neñ ol ayığ kılıncınñ amtı--kı teg yavlağ tüşin utısın bilmez ertim.. AY 8/18.

“Bu sözleri işitince onlara şöyle dedim: ‘Ey iyiler, Tanrılarım öyle ki ben o zamanda insanların bu dünyadaki vücutlarıyla kötü ameller yaptığını görür, bilir olsam da o kötü davranışların şimdiki gibi kötü karşılığının olacağını bilmezdim.’”

(620) :: ol üdün tükel bilge biliglig t(e)ñgri t(e)ñgrisi burқан bodi söğüt t(e)ñgrisin oқыu y(a)rılıkap inçe
tip y(a)rılıkadi:: tözün t(e)ñgri kıızı--ya s(e)n amtı inçip inçe ukğıl .. *kim* ol ruçirakitu atl(ı)ğ
bodis(a)t(a)vniñ tülinte körmiş altun küvrügdin burқанlar edgüsin ög--meklig yene kşanti kılmaklıg
uluğ bedük ün ünmiş til tiltağın sizlerke amı amtı nomlayu bireyin :: AY 345/15.

“O zaman eksiksiz bilgi sahibi Tanrılar Tanrısı Burhan Bodhi ağacı Tanrısını çağırarak şöyle buyurdu: ‘Ey asil kıızı sen şimdi iyice anla ki o Ruçirakitu adlı Bodisattva’nın rüyasında gördüğü altın davuldan burhanların iyiliklerini övmek ve tövbe etmek amaçlı yüce bir ses çıkmış. Dil sebebiyle sizlere şimdi bu öğretilen söz edeyim.’”

(621) yükünür m(e)n yitin yoқın tarқarmış--larқа .. yükünür m(e)n yig yürekde turmışlarқа ..
yükünür m(e)n uluğ tınl(ı)ğ--larқа .. yükünür m(e)n sarasvatı t(e)ñgrike .. *kim* mini tıdıgsız

tilengü kıtaçıkça :: küt kolur m(e)n yalvaru .. AY 505/5.

“Ulaşılmayanı, yok olanı yok edenlere secde ediyorum. İyi yürekte var olanlara secde ediyorum. Yüce canlılara secde ediyorum. Sarasvatı Tanrı’ya secde ediyorum. Öyle ki o, beni engelsiz dilenci kılacak olandır. Ben yalvararak kut dileniyorum.”

(622) nomça törüçe üç erdinike inanıp süzük kirtgünç köngül öritip köni ögin köngülün bo nom erdinig okıyu d(a)r(a)nıların sözleyü ne törlüg küt kolunsarlar .. barça köngül iyin kañgay bütgey .. antağ küsüş yok **kim** kañmağuluğ bütmeğülük .. AY 511/20.

“Öğreti ve yasalara uygun olarak üç mücevhere saf yüreklilik besleyip doğru gönülle bu öğreti mücevheri okunup içindeki büyü sözleri söylenir de ne istenirse bu isteklerin tamamı olur. Gönül bunlara doyar. Öyle bir istek yok ki bitmeyecek, gönülü doyurmayacak.”

(623) tağı yime bir bilge biligin küturulmuş atlıg boşğutsuz tınl(ı)ğ (bar) **kim** bilge bilig küç--inte nız--vanılag yağı— —larağ utmış inçip öçmek dyan samarda ulatı dyan sakı— —nçlar öze erk tarta umaz M 2-37.

“Yine bilgi sayesinde kurtulmuş adlı öğrenmeyen bir canlı vardır ki bu canlı bilgi sayesinde düşmana benzeyen ihtirasları yenmiş ama başka bütün düşüncelerin olmadığı bir sönmeye dalmıştır.”

(624) ..ol emgekke ölürler yine yime tirilürler.. ölünğler siz--ler sñgat tamununğ korıncıg--ın.. **kim** bu muntağ türlüg tsuy--luğ yazukluğ tınlıglarıg kın kızgüt tegürtürür yig bolğay M 82-54.

“Bu acıdan ölürler sonra yine dirilirler. Sanghata adlı cehennemden dehşetinden ölün sizler! Öyle ki (cehennem) bunca türlü günahkâr canlıları işkence ve eziyetlere maruz bırakır.”

(625) ...ol edgü (k)ılınçlar k(ı)lıp **kim** maytrı burkan birle tuşalım sokuşalım ... ötrü teñgri teñgrisi burkan inçe tip yarlıkadı kim kayu tınlıg ol ödün süzük köngül(in) edgü kılınçağ arıg/- ... küzedser utğuradı maytrı- -lağ edgü öd birle sokušur ne üçün tip tiser...alku meñgi toñga ...amrağlağı ...—(o)yun etizü ...- urlar... M 100-16.

“Bu iyi amelleri işleyelim ki Maytrı Burhan ile karşılaşalım. Sonra Tanrılar Tanrısı Burhan şöyle buyurdu: ‘Kim bu sırada saf yürekle iyi amelleri ... korusa bütünüyle Maytrının iyi zamanına rastlar. Ne için? dersen, bütün sevinç ve kahramanlık ... sevinecek ... müzik çalarak ...-urlar.’”

(626) yme ıı ığaçğ kams .. tğli bedükentürüglü yılırar ai tip okıyurlar .. **kim** ol ailarğa semz öñglüg yağlg küçlüg köp bdük bolurlar .. Wind. 18.

“Yine ağacı sallayan, büyüterek parlatan ay derler. Öyle ki o aylarda semiz, yağlı, güçlü, büyük olurlar.

(627) yme ıı ığaçlar şişer ürülür inçe kıtlı er **kim** yıl küçinğe tolkuğğ ürerçe.. .. Wind. 23.

Yine ağaçlar şişer, büyür öyle ki rüzgâr gücüyle yüzen nesnenin şişmesi gibi...”

(628) /// /// . yme kndününġ özinden kımg yir suvuġ keçgölüg yıraşı edgü yıdıġ yıparlıġ kıılır .. inça kıltı ilig begler uyurlarınġ evin barkın açınġlıh kütgllı kışı .. **kim** evig barkġ kreküġ sipirür . arttır iter tülteyür . Wind. 33.

“Yine üzerinden geçtiġi bütün yerleri ve suları güzel kokularla bezer. Aynı, hanların barındıġı evlere bakan, süpüren, temizleyip döşeyen bir kışı gibi.

(629) törtünç erdem svinçii yıl tñgrii küçinnġ muntaġ erür . tumlıġıġ ergürer .. inça kıltı isig suvuġ **kim** tumlıġ suvka kıatsar .. ötrü içiglik yıraşı sviglig bolur.. .. Wind. 41.

“Öyle ki sıcak suyu soġuk suya katsa tam içecek güzellikte tatlı bir su olur.”

(630) bişinç erdem svinçii yıl tñgrii küçinnġ buu bu yme kim isigeg ergürür tarķarur .. Wind. 46.

“Sevgili Rüzgâr Tanrısının beşinci erdemi şudur ki sıcaklıġı giderir.”

(631) . yme bu tört arıġ dıntar-lar kim tawġaç yirinte erürler TT IIA 13.

“Bu dört temiz imanlılar ki Çin topraklarındadırlar.”

(632) [.] üçünç künte bir köz’inġgetegi tñgri-ken inçek kıatġl-antı [.] anta kin tñgri ilig köngülü az kıoġadı . ol tıtaġın **kim** inçe eşı-dti [.] TT IIA 31.

“Üçüncüsü her gün hükümdar gözüne kadar sıkıntı çekti. Sonra Tanrı Han’ın gönlü biraz yumuşadı. O nedenle şöyle bir ses işitti.”

(633) . yme ///// **kim** mnġa inçe tip yıl-kadıngız bu muntaġ kıılınçın üz-ütünġüz boşġunmaġay taķı dınķa dındar ///// kılgey edgü kııl-ınç kııl-maķ kıalgay köngülüm çökdi kıorktu TT IIA 60.

“Bana buyurduğunuz gibi böyle davranışlarla ruhunuz bağışlanmayacak ve öğretiyeye iman sahibi ... gelecek. İyi amel işlemek kalacak ... Gönlüm üzüldü, korktu.”

(634) onar erke bir bir er anıġ başı urtı edgü kııl-ınçķa üz-üt ///// tvratġuķı kııltı . yme birök **kim** nom-ķa ermegürser yaz-uķ kııl-sar anı kıun ///// edgü boşġut boşġurup -lar kim bolur erti ... TT IIA 96.

“Her on erden birer birer onun başını vurdular. İyi amele ruh ... gayretli kııldı. Yine eġer öğretiyeye erişmezse, günah işlerse onu ... iyi tövbe ettirip ... olur idi.”

AY 2/16, 5/8, 9/16, 10/21, 15/12, 23/13, 47/4, 48/14, 71/22, 77/20, 80/4, 80/16, 81/11, 81/18, 82/7, 87/1, 87/18, 93/21, 108/2, 119/4, 125/12, 126/5, 132a/7, 140/15, 153/20, 158/4, 165/20, 166/1, 167/14, 189/12, 189/16, 190/4, 190/9, 198/19, 254/24, 315/19, 316/3, 316/10, 316/20, 317/4, 317/13,

317/20, 318/3, 318/10, 318/18, 319/2, 354/23, 355/22, 361/3, 366/23, 375/12, 376/12, 386/23, 387/19, 388/21, 391/14, 398/8, 400/1, 400/17, 401/21, 402/2, 409/19, 411/1, 421/1, 424/3, 426/6, 426/10, 437/1, 447/11, 474/9, 481/4, 504/9, 511/11, 515/2, 515/8, 537/16, 541/20, 547/9, 547/38, 582/2, 586/12, 599/1, 600/17, 609/1, 610/17, 612/23, 616/5, 626/22, 628/11, 653/1, 662/8, 678/2; **M** 2-25, 2-37, 2-45, 2-52, 3-43, 3-57, 3-61, 4-58, 5-46, 7-17, 8-43, 8-50, 8-53, 8-55, 10-13, 10-23, 10-27, 12-40, 13-7, 13-13, 13-30, 13-31, 13-37, 15-6, 16-6, 19-38, 23-37, 25-16, 27-12, 32-18, 33-45, 38-12, 39-27, 39-35, 41-21, 43-13, 48-10 48-16, 51-27, 52-40, 59-29, 69- 41, 70-16, 70-27, 70-39, 71-10, 72-15, 72-20, 72-40, 74-10, 74-21, 74-49, 75-2, 75-18, 75-58, 81-1, 81-39, 82-3, 82-19, 82-25, 82-54, 83-10, 83-16, 83-18, 83-52, 83-56, 84-19, 84-21, 84-24, 84-27, 84-31, 84-36, 84-39, 90-12, 99-14, 100-16, 100-18, 104-25, 106-7, 108-3, 112-20; **KİP** 6,7, 13, 25, 34, 36, 61, 63, 66, 72, 73, 78, 83, 190, 214; **Ku.T.** 26/92b2, 26/92b3, 38/52a2, 38/53b2, 25/10b2, 25/14b1, 25/14b1, 26/6b2, 26/7a1, 26/ 7a2, 26/2b2, 26/7b3, 26/20a2, 26/22b1, 26/23a3, 26129a2, 26/29b1, 26/ 31b1-3, 26/32a1, 26/54a1, 26/57a2, 26/59a2, 26168a1-2, 26/70b3, 26/77a1, 26/79b2, 26/86a1, 26/87a1, 26/88a1, 26/89b2, 26/92a2, 26195a1, 26/98b1, 27/12a2, 27/16b1, 27/34a2, 27/33a1, 27/39a1, 27/40a2, 27/48b2, 27/SSa1, 27/SSb1, 27/57a2, 28/6a3, 28/10b2, 28/37a1, 28/48a3, 28/67b2, 28/70a3, 28177b2, 29/ 11b1, 29/12b1, 29/24a1, 29/38b1, 29/39a3, 29/ 45a3, 29/58a3, 29/61a1, 29/61b1, 29/62a2, 29/65b3, 30/2a2, 30/Sb2, 30/22b2, 30/44b1, 30/46b3, 30/49b2, 30/52a2, 30/64a1, 31/7b1, 31/17b3, 31/34a2, 31/44a3, 31/52a1, 31/53b1, 31/54 a3, 31/59a2, 31/63a3, 32/2a2, 32/2a2, 32/ Sb3, 32/13a2, 32/13b2, 32/14a1, 32/18a2-3, 32/18b2, 32/21a2, 32/21a3, 32/23a2, 32/23b2, 32/30b3, 32/42b1, 32/44b2-3, 33/6b3, 33/11a3, 33/14b1, 33/17b3, 33/21b1, 33/36b2, 33/57a3, 34/31 a2, 34/86a3, 34/89a1, 35/37b1, 35/68a2, 36/79a2, 36/79b2, 36/99a1, 37/20b2, 37/44a3, 37/54b2, 37/57a2, 37/57b3, 38/8b3, 38/40b1, 38/69a1, 37/53b3, 28/7a2, 30/3b2, 30/28a2, 30/28b2, 30130b1, 30/60a2, 30/85a2, 30/87a2, 32/25b1, 38/58a1, 38/87b2-3, 33/15b1, 30/100a1, 33/47b1, 25/19b3, 26/28b1, 26/42b3, 26/47b1, 26/57a1, 26/57a3, 26/58a1, 26/69b1, 26/82b1, 26/84a3, 26/85b2, 28/39b2, 28/60a6, 28/77a2, 28/78b3, 29/3a1, 29/17b2~, 29/17b2, 29/40b3, 29/48a3, 29/52a1, 29/SSb2, 29/56a1, 30J11a3, 30/22b3, 30/24a2, 30/S1a1, 30/52b1, 30/60a3, 30/61b2, 30/63b3, 30/65a2, 30/72a3, 30674a2, 30/75a3, 30/78a1, 30/80b1, 31/12a2, 31/26b1, 31/45a3, 31/54b3, 32/4b3, 32/16a1, 32/23b1, 32/29b1, 32/33b1, 32/37b1, 32/38a2, 34/3b2, 34/61b1, 34/62b3, 34/75b 3, 34/89b2, 33/58a3, 33/75b2, 34/90a1, 34/92a3, 35/8b2, 35/11b2, 35/14b2, 35/22a3, 35/36b2, 35/38a2, 35/43b2, 35/80b3, 36/17a1, 36/21a1, 36/27b3, 36/30a3, 36/81a2, 27/10b1, 37/13a3, 37/19a2, 37/27b2, 37/36a2, 37/47b1, 37/53a1, 37/54a1, 37/74a2, 38/10a1, 38/14b1, 38/17a2, 38/22b3, 38/27a2, 38/29a2, 38/30b1, 38/31a2, 38/31b2, 38/38a1, 38/42b3, 38/44b2, 38/45a3, 38/47a2, 38/49b3, 38/67b2, 38/70b2, 38/79a2, 38/81b2, 38/92b 1, 38/69a2 26/31a2, 26/94a1, 27/22b2, 27/27a2, 30/35a1, 30/36a2, 30/76b3, 32/30a1, 33/82a1, 38/69a2, 33/20b2, 25/15b1, 25/25b2, 25/22a1, 33/12a2, 33/14a3, 33/25a3, 25/15b2, 25/17a3, 25/18b1, 25/23a2, 25/23b1, 33/6b2, 33/14b2, 25/28b3, 25/13b3, 25/17a1, 25/19b3, 25/20b1, 25/23b1, 25/24a2, 25/24b3, 25/25b1-3, 25/26a1, 25/28b3, 25/29a1, 33/6a2, 33/8a3, 33/11a1, 33/12a1, 33/12b2, 33/15b3, 33/19b2-3, 33/20a3, 33/21b3, 33/25a2, 33125b2, 33/29a3, 33/30a1, 33/30b2, 33/31a1, 33/31b1, 25/29a3, 33/73a3, 26/46a3, 26/47b2-3, 33/28b3, 33/29a1, 33/34a2, 25/15b2-3; 25/17a2, 25/19b1, 25/24b1, 251 25b2, 25/27b1, 25/28b2, 25/29b2, 33/2a1, 33/ 3a3, 33/12a2, 33/13b1-2, 33/14b3, 33/28a2-3, 25/19a2, 33/81a3, 33/9b1, 30/49a1.

§ 2.1.17.1.B. Sözcük, aşağıdaki (635) – (644) ve (669), (671) numaralı örneklerde gerçek soru işlevli olarak “kim?” anlamında kullanılmıştır. Sözcük, gerçek

soru işlevli olarak kullanıldığında, yukarıda da belirtildiği gibi, insanı soran işaret soruları oluşturur.

Yapı	<i>kim...</i>
	<i>kim</i> F-KE
Anlam	Kim?

(635) .. ne için tip tiser :: a kavşığıya inçe k(a)ltı gang ögüzdeki kum sanınça üç minġ uluġ minġ yirtinçüler bolsarlar .. ol ança yirtinçü--deki tnl(1)ġlar barça arhant kutın bulup .. ağısız edġü törüke tegmiş bolsarlar anta yine *kim* erser bir tözünler oġlı tözünler kıızı ol ança teġġlig sansız saķış-sız anġ turuġ arhantlar kuvraġınġa bir ajunta kedġülük tonın kedimin yigülük içġülük aşın suvsuşın töşegülük töl(e)tin töşekin iglemişdeki otın emin bo dört törlüġ tapıġın uduġın tapınsar udunsar ol ança çın kirtü bursang kuvraġlarġa tapınmaġdın turmuş uluġ buyan edġü kılınçıġ .. yine bo iyin ögirmeklig buyan edġü kılınçıġ oķşatsar yöleşürser minġ ülüşinte birinġe yme yitmez .. AY 155/20.

“Ne için dersin, Ey İndra, öyle ki Ganj ırmaġındaki kum sayısı kadar binlerce dünya olsa bunca dünyadaki canlıların tümü ermişlerin kutuna ulaşarak akımsız iyi yasaya erişmiş olsalar ve kim, hangi asil evladı onca sayısız ölçüsüz azizlerin cemaatine bir dünyalık elbisesini, yiyeceġini, içeceġini, yataġını döşegeġini, hasta olunca kullanacaġı ilacını bu dört türlü hizmeti yapsa onca gerçek cemaatlere tapınmak, hizmet etmekten kazandıġı sevabı yine bu sevinilecek sevapla karşılaştırsa binde biri bile etmez.”

(636) ..anı işidip badarı braman küler yüzün kütġurur kaşın teġġridem urunġu tapa körü munġadu adını inçe tip tidi .. *kim* erki tözünüm bu yir suvda tüpüġ uķġuġı kayu erki töpüdin tüşmek--in bilgüçiler anta ötrü purnabtri tükel bilge teġġri teġġrisi burķan--nıġ saķınıu yitinçsiz edġüsin öp saķınıp inçe tip tidi.. M 13-7.

“Bunu işitince Badhari Brahman güler yüzle ve mutluluk veren kaşları ile ilâhi kumandana doğru baktı ve şaşkınlıkla ‘Kimdir acaba asilim bu dünyada aslı, özü anlayan? Hangileridir acaba tepeden düşmeyi bilenler?’ Sonra Prunabhadra eksiksiz bilgi sahibi Tanrılar Tanrısı Burhan’ın erişilmez iyiliklerini düşünerek şöyle dedi: (...)”

(637) munta *kim* sizler anıġ ... -lar kuvraġın ... aķru ... belġürmiş erür M 15-6.

“Burada kimsiniz? Onun cemaatini ... belirmiştir.”

(638) —ser aġız(a) ...bitiser azu b(ititser) ... mintin bir şlok /— .. bititser alķu ol tözün t(inlġ—)—lar maytrı burķanaġ tuşarlar. *kim* yime kurtulmaġ küşüşin burķan nomıta evig barkaġ kōdup toyın bolsar azu toyın azu bolġuġıķa basutçı bolsar

alķu tınlıĝ maytrılaĝ yaŋġı kün körünçinte meŋġileyürler .. M 27-6.

“...se aĝızda ... yazdsa ya da yazdırsa ... benden bir mısra yazdırsa .. bütün bu canlılar Maytrı Burhan’a rastlarlar. Kim kurtulma isteĝiyle burhan öĝretisi gereĝince evi barkı terk edip rahip olsa ya da rahip olacak kimseye yardım etse bütün bu canlılar Maytrı hakkındaki yeni gün piyesinde eĝlenirler.”

(639) ..ötrü bodisvt inçe saķınç saķınur.. kılınç yime ne tıltaĝın belgölüg bolur basutçısı **kim** erür .. M 41-21.

“Sonra Bodisattva şöyle düşünür: ‘Varoluş ne sebeple belirir, buna sebep olan kimdir?’”

(640) aŋĝar açtı ay toldı köŋĝli sözi / ne ermiş tileki **kim** ermiş özi KB 503.

“Ay-Toldı ona sırrımı açtı, kendisinin kim olduğunu ve dileĝinin ne olduğunu söyledi.”

(641) meŋĝilig kayu ol maŋĝa ay yora / kişi kıtluĝı **kim** kişiler ara KB 1975.

“Saadet nedir; bana tarif et. İnsanlar arasında mes’üd olan kimdir?”

(642) irig tapnuru **kim** baĝırsaķ seve / tapınmaz kayusu yoriĝlı yağa KB 2543.

“Kim gönülden, severek hizmete gayret ediyor, kim hizmet görmeyerek boşuna geziyor.”

(643) yana aydı barĝıl ayıtĝıl sözi / ne ermiş negü tir kim ermiş özi KB 5956.

“Ögdülmiş, ‘Git, sor; sözü ne imiş, kim imiş, ne söyleyecekmış.’ dedi.”

(644) saŋĝa kim tegürdi maŋĝa ay bu küç / ya kim övkeledi ya kim kıldı öç KB 6310.

“Bana söyle, seni kim bu sıkıntıya düşürdü; kim sana kızdı veya kim sana kin baĝladı.”

AY 175/8, 176/5, 177/5, 177/20, 190/19, 191/15, 205/13, 325/18, 326/14, 327/7, 328/1, 328/16, 329/7, 329/22, 330/11, 331/1, 331/21, 336/7, 336/16, 337/7, 339/3, 355/12, 360/9, 377/15, 384/21, 385/10, 394/11, 396/12, 402/6, 428/20, 431/2, 449/10, 462/4, 463/3, 463/21, 464/12, 466/12, 472/10, 473/3, 473/21, 475/15, 478/16, 479/18, 511/11, 515/22, 518/23, 523/13, 533/11, 534/12, 535/22, 536/7, 543/16, 581/2, 603/4, 606/10, 611/2, 626/19, 634/1, 657/13, 666/13; **M** 59-29, 52-40, 104-25; **KB** 104, 198, 253; 254, 259, 282, 416, 481, 503, 508, 539, 612, 644, 662, 664, 678, 67\$, 693, 721, 722, 810, 820, 912, 913; 922, 923, 945, 961, 962, 1006, 1050, 1086, 1090, 1182, 1201, 1247, 1269, 1270, 1280, 1384, 1461, 1561, 1671, 1701, 1789, 1875, 1975, 2028, 2107, 2109, 2391, 2398, 2399, 2419, 2485, 2534, 2543, 2566, 2699, 2700, 2794, 2832, 3019, 3023, 3466, 3108, 3129, 3377; 3387, 3431, 3459, 3538, 3543, 3553, 3554, 3593, 3719, 3935, 3992, 3993, 4110, 4427, 4486, 4617, 4681, 4785, 4798, 4838, 4847, 4903, 4946, 5052, 5060, 5203, 5229, 5345, 5410, 5511, 5538, 5571; 5582, 5837, 5839, 5840, 5871, 5873, 5892, 5919, 5923, 5923, 5956, 5981, 6020, 6048, 6140, 6162, 6233, 6241, 6262, 6263, 6295, 6295, 6310, 6310, 6310, 6460, 6565, 6574, 6583, 6586, 6626; 104, 508, 539, 2543, 5345, 6233, 6241, 6295. 583, 3335, 6543; 536, 537, 1271, 1761, 2615, 3480, 5049, 151, 753, 1011, 1253. 1267, 1597, 1797, 1933, 1978, 1983, 2007, 2450, 2834, 3079, 4257, 4698, 5618, 5620, 6192, 6193, 6242, 6362, 6579, 6580, 6581, 6581, 154, 252, 1864,

1994, 2041, 2202, 2238, 2509, 6476, 6568, 364, 367, 545, 546, 547, 1102, 1165, 1223, 1254, 1597, 1670, 1676, 1698, 1699, 2126, 2213, 2645, 3075, 3252, 3374, 3415, 3416, 3562, 3675, 4467, 5240, 5351, 5570, 5620, 5767, 5796, 5811, 1702, 3072, 301, 1011, 534, 534, 605, 1630, 1631, 1806, 1934, 2616, 3155, 3424, 3478, 3548, 5859, 6139, 6190, 6194, 6363, 6543, 6577, 6578, 6578, 6580, 6580; **Ku.T.** 27/41a3, 27/51b1, 27/52b2, 30/84a2, 30/ 88b1, 32/42a2, 36/14a2, 36/27a1, 36/27b1, 36/95b1, 37/32a1-2, 37/39a1, 38/19b1, 38/35a1, 38/63b1, 38/70a3, 38/74b1, 38/77a1, 38/78b3, 38/79a3, 38/80b3, 38/S1a3, 38/86b1,11; 38/21a1~5, 38/83b1,7; 27/48a2, 33/14a2, 36/28b3, 36/35b3,52; 31/61a2, 35/31b1, 36/33b2-3,49; 33/68b1,8; 27/59b2, 31/61b1, 32/25a3, 37/77b3,32 29/20a2-3, 35/31a1,15; 26/79b3, 27/32a2, 27/46a3, 27/46b1, 28/31b3, 28/32a1, 30/48a2, 30/82a1, 33/14a2, 36/34a2, 37/35a3, 37/35 b1, 28/32b3, 30/47a2-3, 30/68b3, 33/52b1, 36/7a3, 36/14a 1, 38/S1a3, 30/65b1, 26153a3, 26/74b3, 26/75a1, 26/82b3, 26/84a2, 27/30b1, 27/SSb1, 30/27a3, 31/48b2, 31/78a3, 32/33a3, 35/80b2, 36/73b 1, 38/43b1, 38/48a1, 3 8/90a3, , 28/12a3, 25/4b1, 25/ 12a2, 25/ 13a 1-2 , 26/8 a2,3, 26/ 15b 1, 26/23b1, 26/39a2, 26/42a3, 26/48a3, 26148b1, 26/S1b3, 26152a2, 26/58b2, 26/60a3, 26/60b3, 26/ 66b2, 26/67a1, 26/75a3, 26/75b 2, 26/76a2, 26/78a3, 26/78b3, 26179b3, 26/81a3, 26/83a3, 26/83b2, 26/~90b2, 26/93a1, 27/12b1, 27I17b1, 27/20a3, 27/27a3, 27/45b2, 27/56b1, 27/58b2, 28/ 71a2, 28/72a2, 29117a1, 30/89a1, 31/3a1,11, 31/ 29a2, 31/52b3, 31/58a3, 31/69a2,10, 31/86b2,11, 31/91a1,I2, 31/91a3, 32/2a3, 32/2b1, 33/Sb3, 33126a2, 33/35a1, 33/69b3, 33/79b2, 34169a2, 35/40a2, 35/47a2, 35/47b1, 35/90a1-2, 36/9a1, 36/14b1, 36/17b2, 36128b1, 36/52a2, 37/25b2, 37/33a3, 37/34b2, 37/38b1, 37/62a1,1 1, 38/4b3, 26/3b3, 26/25b2, 26/54a2, 26/97b3, 28/51b2~3, 28/SSb2, 31/72b1, 31/72b2, 33/14a1, 34/ 94a2, 35127b2, 35/42b1, 36/8b3, 36/31a2, 26/14a3, 26/23b1, 26/73b2, 27/29b2, 29/13a3, 31/86b1,11, 31/92a3,12, 32/24a3, 34/84a2, 26/24a2, 32/36a3, 33/14a1, 34/94a2, 36/4b1,26/46a2, 29/11a3, 35/8a3, 33/78b1, 26/78a2, 31/25a1, 31/54a1, 34I17b3, 35/30a2, 36/39a1, 36/95a3, 37/82b1, 38/14b3, 38/78b1.

§ 2.1.17.1.C. Aşağıdaki (645) – (652) numaralı örneklerde olumsuz kuvvetlendirme işlevli olarak “hiç kimse” anlamını karşılamak üzere kullanılmıştır. Burada yapıcı bir soru olmasına karşın temelde bir soru yoktur. Çünkü cümle bir cevap beklememektedir. Cümlede sözü edilen yargının olumsuz soru yoluyla vurgulanmak istenmektedir. Bu özellik çok sayıda soru sözcüğü için özellikle KB’de söz konusudur.

Yapı	<i>kim...</i>
	<i>kim</i> +F-KE
Anlam	Hiç kimse?

(645) .. yüz miñg kata kalp üdlerte .. kiçig kiçig illerte .. üküş boltum ilig beg .. sansız sak[ışsız] kalp üdte .. telim boltum hormuzta .. neçe neçe ajunta azrua t(e)ngri boltum ülgüsüz .. burkanlarğa tuş bolup .. tapıg uduğ kılmışımniñg .. anıñ sanın sakışın tenğlegeli *kim* uğay .. eşidip m(e)n bo nomuğ .. öñgre üdte ök sevintim .. AY 580/8.

“Yüz bin kez zamanlarda küçük küçük kentlerde çok oldum, Han oldum. Sayısız ölçüsüz zamanda çok oldum, Hormuzta oldum. Çok sayıda dünyada ölçüsüz Tanrı Ezrua oldum. Burhanlarla karşılaşp hizmet etmemin sayısını ölçüsünü kim tutacak? Ben bu öğretiyi işiterek önceki zamanda çok sevindim.”

(646) antın turmuş buyannıŋ .. ülgüsün tenŋin *kim* bilgey .. bo buyan--larım küçide .. bultum amtı burŋan kuantın .. tegdim nomluŋ et'özke .. ertükteg çın bilge biligke tip y(a)rılıŋadı.. AY 580/11.

“Onun kazandıŋı sevabın ölçüsünü kim bilebilir ki? Bu sevaplarım sayesinde şimdi burhan kutunu buldum. Gerçek bilgiye ermiş gibi öğretili vücuda eriştim.’ diye buyurdu.”

(647) yaŋğılmaz kişi *kim* ayu bir maŋga / yaŋğılmış tümen miŋ ayayın saŋga KB 198.

“Sen bana söyle, yanılmayan bir kimse var mıdır? Ben sana yanılan binlerce insan göstereyim.”

(648) ay edŋü saŋgar *kim* toğar ay maŋga / berü kelgil emdi men aç men saŋga KB 923.

“Ey iyi, bana söyle, sana kim doyar? Ben ise tamamen açım, şimdi bana gel.”

(649) ŋanı kim ŋutuldı ölümdin kaçıp / ŋanı *kim* aşındı ödindin keçip KB 1384.

“Hani, kim ölümden kaçarak kuruldu? Hani, kim ecelini aşp vaktini aşp.”

(650) oğul kız törüse kimesi sınır / kime sınsa suvda tirig *kim* ŋalur KB 3387.

“Oğul kız dünyaya gelirse gemisi parçalanır; gemi parçalansa içinde canlı kim kalır?”

(651) biziŋde asalraŋ açın *kim* bolur / yazuŋ biz ŋılurmız du'a ol ŋılur KB 5837.

“Bizden daha gafil kim var? Günahı biz işleriz, o bizim için dua eder.”

(652) yazuŋğa kefarete ig ol kör saŋga / yazuŋsuz kişi *kim* ayu bir maŋga KB 5981.

“Senin için bu hastalık günahların kefaretidir. Günahsız kim var? Bana söyle.”

KB 282, 612, 693, 722, 1201, 2028, 2107, 2109, 2419, 2699, 2700, 2794, 2832, 3129, 4427, 4617, 4785, 4946, 5203, 5839, 5840, 6460, 6565, 6583, 6586.

§ 2.1.17.1.D. Sözcük, diğer soru sözcükleri gibi, şartlı birleşik cümleler içerisinde yer aldıŋında çoğu zaman belirsiz bir anlam kazanarak “her kim, herhangi bir kimse” anlamı taşımaktadır. Aşağıdaki (653) – (657) numaralı tanıklarda bu özellik görölmektedir.

Yapı	<i>kim...</i>
	<i>kim</i> +F-KE

Anlam	Her kim, herhangi bir kimse
--------------	-----------------------------

- (653) uķuşlug kim erse oķıttı anı / biliglig *kim* erse beğütti anı KB 416[2].
“Akıllı kim varsa, onu yanına çağırıtı; bilgili kim varsa, onu yükseltti.”
- (654) *kim* er tutsa öggü açınğu kerek / ol açığ bile er urunsa yürek KB 2399.
“Kim bir esir yakalarsa, onu övmeli ve ihsanda bulunmalı ki, o da bu ihsan ile övünsün.”
- (655) seniñg baylıķıñg kör çıǵaylıķ turur / sañǵa kim çıǵay erse baylıķ turur KB 3553.
“Senin zenginliğin, bak, fakirliktir; senin nazarında kim fakir ise, asıl zengin olan odur.”
- (656) sañǵa *kim* tusulur tusulǵıl añǵar / tusulmaz kişig kıl özünğde sñǵar KB 5538.
“Sana kim faydalı ise, sen de ona faydalı ol; faydasız kimseyi kendinden uzak tut.”
- (657) *kim* isiz kılınsa hem eđǵü yanıt / ol isiz yanıtı hem isiz bolur KB 6263.
“Kim kötülük ederse, kendine eder; o kötülüğün karşılığı da kötü olur.”

AY 2/20, 22/3, 25/1, 38/20, 60/16, 68/1, 71/12, 155/20, 228/14; 356/18, 390/6, 394/7, 440a/4, 440a/7, 462/21, 466/19, 494/11, 497/1, 497/12, 499/9, 512/12, 516/19, 517/12, 524/8, 529/14, 552/6, 581/21, 583/9, 584/7, 595/6, 667/18, 670/2, 670/19, 671/19; **KB** 151, 154, 252, 254, 259, 301, 364, 367, 481, 534[2], 536, 537, 545, 546, 547, 583, 605, 664, 678, 721, 753, 820, 912, 945, 961, 962, 1011[2], 1102, 1165, 1223, 1253, 1254, 1267, 1269, 1270, 1271, 1461, 1597[2], 1630, 1631, 1670, 1671, 1676, 1698, 1699, 1701, 1702, 1761, 1797, 1806, 1864, 1875, 1933, 1934, 1978, 1983, 1994, 2007, 2041, 2126, 2202, 2213, 2238, 2391, 2398, 2450, 2509, 2534, 2615, 2616, 2645, 2834, 3072, 3075, 3079, 3108, 3155, 3252, 3335, 3374, 3415, 3416, 3424, 3431, 3459, 3478, 3480, 3538, 3548, 3554, 3562, 3675, 4110, 4257, 4467, 4698, 4486, 4847, 5049, 5052, 5229, 5240, 5351, 5410, 5511, 5570, 5571, 5582, 5618, 5620[2], 5767, 5796, 5811, 5859, 5871, 5873, 5923, 6020, 6139, 6140, 6162, 6190, 6192, 6193, 6194, 6242, 6262, 6362, 6363, 6476, 6543[2], 6568, 6577, 6578[2] 6579, 6580[3], 6581, 6581.

2.1.17.2. Sözcük Türü Olarak *kim* Soru Sözcüğü

Sözcük, cümlede bağlaç ve zamir görevini üstlenmektedir. Zamir görevinde kullanıldığında soru ve belgisizlik zamiridir.

2.1.17.2.1. Bağlaç Görevinde Kullanılan *kim* Soru Sözcüğü

Aşağıdaki (658) – (668) ve yukarıdaki (619) – (634) numaralı tanıklarda kim soru sözcüğü bağlaç görevinde kullanılmıştır.

(658) üç kün ertip ba[rıtı törtünç] kün tañda erte ört turur erken ol beg tirilip kelip örü olurup aş içgü koltı anı körüp kamağ kası kadaşı başlap kim ol törüde yığılmış neçe kişiler erti erser .. olar barça qorqup belinğlep ırağ tezdi--ler kaçdılar :: AY 5/8.

“Üç gün geçti, dördüncü gün sabah o bey dirilip geldi ve yiyecek istedi. Onu gören orada toplanana herkes, başta tüm yakınları ve akrabaları olmak üzere korkarak uzağa kaçtılar.”

(659) :: anın bo orunnuñ atı sınığarkı yorıñlıg atl(ı)ğ orun tip titir :: sek(i)zinç açala teprençsiz atl(ı)ğ orun ol :: kim ol bo orunta bodıs(a)t(a)vlar b(e)lgüsüz köñgülker--mekig bışrunup erksinmekke tegmekleri üz--e nızvanılığ kadgularıg tepretgeli umazlar :: AY 318/3.

“Bu yerin adı etrafında yürünen yerdir. Sekizincisi kıpırdamayan Açala adlı yoldur öyle ki bu yerde Bodisattva’lar belirsiz gönüllülüğü öğrenip güz kazanmaya eriştiklerinde ihtiras kaygılarını atamazlar.”

(660) :: anta otrü tükkel bilge t(e)ñgri t(e)ñgri--si burқан yene tört m(a)haranç t(e)ñgrilerke kim m(e)n öñgre ertmiş yüz miñg kolti nayut sanınça kalp üdlerte tig asankılar iginte burқан kutınğa katıñlanıp tüü tüpi yoқaru turғu teg yürek yarlın-çıg açıg tarқа emgekler emgenip ol emgekimnñ küçinte timin ök bo alp bulğuluk üzeliksiz üstünki yig köni tüz tuymaq burқан қutın bulup .. tükkel bilge biligke tegip ötrü bo iduқ nom erdinig aға yada oқıtu nomladım .. AY 409/19.

“Sonra eksiksiz bilgi sahibi Tanrılar Tanrısı Burhan dört Maharaç Tanrılara daha önce yüzlerce binlerce, sayılamayacak derecede uzun zaman önce yaşanan hastalık nedeniyle burhan kutu için sıkıntı çekip tüm tüylerim yukarı kalkmış gibi sefil ve acılı sıkıntılara katlanıp o sıkıntılar sayesinde hemen bu zor bulunan, erişilmez doğru sezi kutuna erişip eksiksiz bilgiye ulaştım ve bu kutsal öğreti mücevherini yayarak okuyup öğrettim.”

(661) .. yene kim küseserler .. burқанlar yorıñın bilgeli terinğde terinğ tutunçsuz .. bilgülük tözin uқğalı ö[trü] .. küseserler қayuda .. nom--lamışın bo nomuğ .. altun öñglüg y(a)ruқluğ .. қopda kötrülmiş suduruğ .. barmış k(e)rgek tavrati.. ol yınğaq--dın orunta .. tegmiş k(e)rgek vıharta .. AY 582/2.

“Yine, derinlerden derin, erişilmez burhanlar yolunu bilmek isteseler bilme özünü anlamalı. Sonra öğretiyi, altın renkli tümüyle yüceltilmiş sutrayı nerede yaydığını bilmek isteseler aceleyle o tarafa gitmek gerek, manastura ermek gerek.”

(662) bu az söz ol kim ayıtmışka öz / cevab birse sözke yanut kılsa öz KB 1006.

“Az söz, sorulduğunda söylenen ve bir söze yanıt veren sözdür.”

- (663) ne kim işler erse tükelin küder / tükegli tükese inişke yanar KB 1050.
“Her şey kendi kemâlini bekler. Tam kemâle erişince tekrar inişe geçer.”
- (664) tilekim bu ol kim mañga kelgüci / bayusa meniñdin beñuse küci KB 3019.
“Dileğim şudur ki bana gelen herkes zenginleşsin, benim sayemde gücü artsın.”
- (665) tilekim bu ol kim mañga tapğuci / bayup kılsa minde kiñin kalğuci KB 3023.
“Dileğim şudur ki, bana hizmet edenler ve benden sonra kalacak olanlar zengin olsunlar.”
- (666) aydı: kendü bezedi sizke özleriñiz bir iş sermek körklüg bolğay kim Tañrı kim keldürgey
manga olarnı kamuğ bütünlükün ol bilgen bütün işlig Ku.T.30/5b2.
- (667) kim oqısa men Kur’ânı, kim kim köndi erse bütünlükün köner öziñge kim kim azsa ayğıl
bütünlükün men qorqutuğlılardın men Ku.T.32/2a2.
- (668) kaçan tilese siz olardıñ tonlardın tileñ olardıñ hicâb arqasında ol anğraq köñglüñizke olar
köñgülleriñge kerekmez sizke emgetse sizler Tañrıñıñ yalavaçını kerekmez kim nikâh kılsa
siz anıñ cüftlerini anda kidin hemişe ya’ni ulaşı ol erür Tañrı üskinde uluğ. Ku.T.33/17b3.

2.1.17.2.2. Zamir Görevinde Kullanılan *kim* Soru Sözcüğü

Kim soru sözcüğü, aşağıda yer alan (669) – (680) numaralı tanıklarda zamir görevinde kullanılmıştır. Sözcük, (670), (672) - (675), (677) – (680) numaralı örneklerde belgisiz zamir görevindeyken (669), (671) ve (676) numaralı cümlelerde soru zamiridir. Sözcüğün, Ku.T.’de sıkça rastlanan *kim kim...* “*kim ki ...*” kullanımı dikkat çekicidir.

- (669) :: olar barça uçsuz kıdıqsız altmış kalp ü{'}din K üç yavlaq yollar[ta] ozayın .. kim kayu
tıl(ı)ğ.... urılar erser begler bramanların ulatı [üstün]--ki yig uğuşluğ tözlügerin [aya]--ların
kavşurup bir uçlug köñgülin t(e)ñri burkanığ ögserler.. olar barça ajun ajunta turkaru ajunun
ödeci bolurlar .. AY 124/10.

“Onların hepsini uçsuz bucaksız sozsuz zaman içinde üç fena yoldan kurtarayım. Kim, hangi canlı ... oğullar ise, beyler, brahmanlar ve onlardan daha üstün nesli olanlar ellerini kavuşturup istekli gönülle Burhan’ı övse, onların hepsi dünyadan dünyaya geçerek yaşayanlardan olurlar.”

(670) k(a)ltı bo üç miñg uluğ miñg yırtınçüdeki tınl(ı)ğlar barça bir üdte kolduda tükellig kişi et'özün bulup pratyıkabud kutın bulsarlar anta yene kim erser bir kişi ol ança teñglig yañgı kut bulmuş pratyıkabud dıntarlarğa bir ajunta tört törlüg tapıgın uduğın ağır ayağ tapıg uduğ kılıp birer birer pratyıkabudlarğa birer birer sumır tağça yiti erdinilerig üküp buşı birser AY 176/5.

“Bu binlerce dünyadaki canlıların hepsi bir zaman güçlü kişi vücudunu bulsa, Pratyıkabud kutuna erişse ve kim onca yeni kut bulmuş, Pratyıkabud inananlarına bir dünyada dört hizmeti yaparak her bir Pratyıkabud'a bir Sumir Dağı büyüklüğünde mücevher biriktirip sadaka olarak verse ...”

(671) ... —ğ oğul törüsinçe (tigin) öge atıñğa tegip bur—қан чкрvrt ilig қан yir suvda belgürer kim қayu bu b(ur—)—қан nomınta sansardın ozğalı қutrulğalı irgürmeser ol tınlıg ut—ğuratı maytrı burқан ödinte қurtulur bu muntağ savlarağ işidip ötrü añgsız sözlep purnaki inçe tip tidi .. M 8-43.

“...oğul prens adına ulaşip dünya hükümdarı bir burhan olarak belirir. Kim bu burhanın öğretisinde Samsara'dan kurtulmayı başaramazsa o canlı Maytrı Burhan zamanında mutlaka kurtulur. Bu sözleri işittikten sonra kesin olarak Purnaka şöyle dedi: (...)”

(672) kiminğde uquş bolsa aslı bolur / қayuda bilig bolsa beglik bulur KB 301.

“Kimde akıl varsa, o asil insan olur. Kimde bilgi varsa, o beylik bulur.”

(673) kiminğ elgi bolsa buğunka uzun / silig bolgu қılıқы қılıңчі түзүн KB 546.

“Kim halka hakim olursa onun tabiati yumuşak, tavır ve hareketi asilane olmalıdır.”

(674) kimi tutsa begler öziñge yaқın / yağudı tileki kereki baқın KB 1631.

“Beyler kimi kendilerine yakın tutarsa onun dilek ve arzusu eli altında bulunur.”

(675) tili yalğan erniñg cefa қılıқы ol / cefa kimde erse uş ol yılқы ol KB 2041.

“Yalancı kişinin tavır ve hareketi cefadır. Cefa kimde ise o kişi hayvandır.”

(676) köñgül kimke birgü muñgum kimke aygu / muñgadtım men emdi bir azraқ ayayı KB 6581.

“Kime gönül vermeli, derdi kime söylemeli; ben şimdi gamlıyım. Biraz içimi dökeyim.”

(677) anıñg üçün ol bitidimiz Ya'қub oğlanları üze ol kim öldürse et-özni et-özsüz azu fesâd қıl[ma]sa yer içinde ançaklı öldürdi bodunnı kamuğ kim tirgüzse ançaklı tirgüzse anı çın-oқ keldi olarğa biziñg yalavaçlarımız belgülig belgüler birle yana üküş olardı anda kidin yer içinde haddin

keçgenler Ku.T. 27/41a3.

“Bundan dolayı İsrailoğullarına (Kitap'ta) şunu yazdık: “Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa, sanki bütün insanları yaşatmıştır. Andolsun ki, onlara resûllerimiz apaçık deliller (mucize ve âyetler) getirdiler. Ama onlardan birçoğu bundan sonra da (hâlâ) yeryüzünde aşırı gitmektedir.”

(678) kidin salar sen kimni kim tilese sen olardın sığındurur sen sañga kimni tilese sen kimni tilese sen andın kim seçse sen yime yazuk yok seniñg üze ol yakınrağ kim yanısa olarnıñg közleri kağğurmasunlar yime hoşnud bolsunlar anı kim berdiñg olarğa olarnıñg kamuğları ol Tañrı bilür ol kim köñgüllerinğiz içinde erür Tañrı bilgen keçürgen Ku.T. 33/14a2.

“Bunlardan (hanımlarından) dilediğini geri bırakırsın, dilediğini yanına alırsın. Uzak durduklarından dilediklerini yanına almanda da sana bir günah yoktur. Bu onların gözlerinin aydın olması, üzülmemeleri ve hepsinin de kendilerine verdiği razi olmaları için daha uygundur. Allah, kalplerinizdekini bilir. Allah, hakkıyla bilendir, halîmdir.”

(679) tokušsun Tañrı yolu içinde anlar kim satarlar yakın tiriglikni âhirketğa. kim kim tokušsa Tañrı yolu içinde öldrülse azu yeñgse her-âyine añga berür-miz yanut uluğ Ku.T. 26/42a3.

“Allah yolunda savaşınlar. Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse, biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz.”

(680) kim kim tileyür bolsa izzet ol Tañrığa ağırlıq küşüşlük barça anıñg tapa ağar yahşı söz yime edgü iş kötrür anı anlar kim iş kılurlar yavuzlar birle olarğa kın katıg olarnıñg alları bu ögür ol helâk bolur Ku.T. 33/69b3.

Her kim şan ve şeref istiyorsa bilsin ki, şan ve şeref bütünüyle Allah'a aittir. Güzel sözler ancak O'na yükselir. Salih ameli de güzel sözler yükseltir. Kötülükleri tuzak yapanlar var ya, onlar için çetin bir azap vardır. İşte onların tuzağı boşa çıkar.

2.1.17.3. Cümle Ögesi Olarak *kim* Soru Sözcüğü

kim sözcüğü, cümlede bağlaç görevinde kullanıldığında bağımsız tümleş; zamir görevinde kullanıldığında ise duruma göre özne, yüklem, nesne ve dolaylı tümleş olabilir.

2.1.17.3.1. Bağımsız Tümleç Olarak *kim* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (681) – (691) numaralı ve yukarıdaki (619) – (634) ve (658) – (668) numaralı tanıklarda cümle dışı bir öge olarak bağımsız tümleç görevini üstlenmiştir.

- (681) bar mu erki antağ tınl(ı)ğlar kim bo nom erdinig tıtağında bo oğ közünür ajunta edgü tüşke tegdeçi AY 2/16.
- (682) kop süzük kirtgünç köngülin oğınğlar söz--lenğler boşgunuğlar tutuğlar sakınığlar bışrunuğlar .. adın tınl(ı)ğlarğa kinğürü aça yada oğıtınğlar.. kim uzun üdün inçkü menğig bulğay siz--ler alkınçsız buyan edgü kılınçığ yme algay sizler tip y(a)rılığadı AY 198/19.
- (683) .. ne törlüg küşüş eraser antağ küşüş yok kim köngül iyin qanmağ--luğ bütmeğülük .. supratıştıtiya tağı yme bo d(a)r(a)nı nomuğ tutdaçı tınl(ı)ğlar ünüş yolğa tegginçe ürüg uzatı kançan(a)ğırırı bodıs(a)t(a)vğa maytırı bodıs(a)t(a)vka m(a)hasamud--rı bodıs(a)t(a)vğa aryaavalokıtışvarı bodıs(a)t(a)vğa mançuşırırı bodıs(a)t(a)vğa m(a)hapınğgar--lıda ulatı bodıs(a)t(a)vlarğa küyü küz--etü tutğuluğ bolğaylar :: AY 361/3.
- (684) ne için bilmezler tip tiser .. kim ol gınju tıgme ertükteg kirtü töz sözlegülük--süz nomlağuluksuz için anın anı bilmezler .. AY 386/23.
- (685) :: tağı yme bo nom erdinig kim ol öngreki burkanlar şasında edgü kılınç kılınmış tözün kutluğ tınl(ı)ğlar eraserler .. olarğa tutdurup inçip bo çambudıvıp yirtinçüde kigürü yadturup t(e)rk üdün yitlingülük batğuluğ kılu teginmegey m(e)n .. AY 474/9.
- (686) .. t(e)ngri kıızı kondını bramannıñ bo ötügin eşidip inçe tip tidi .. edgü edgü bramana birök kim kayu tınl(ı)ğlar kim s(e)n söz--lemiş d(a)r(a)nığ .. d(a)r(a)nı üzeki <öğdi> şlök--lerig ağızlarında tutup .. nomça törüçe üç erdinike inanıp süzük kirtgünç köngül öritip köni ögin köngülin bo nom erdinig oğıyu d(a)r(a)nılarınğ sözleyü ne törlüg kut qolunsarlar .. barça köngül iyin qanğay bütgey .. AY 511/11.
- (687) .. tağı yime topulur tözlüg atlığ boşgutsuz tınlığ bar kim qam(ağ--)-da üstünki arhantlarınğedgüsün erdemin bulğalı tegimlig bolur .. M 2-25.
- (688) yüzün tengri tapa körü ince tip tidi tözün tınlığ kim ol burkan atlığ kim anıng atm işidip ince sakmçım boltı nızvanı -lağ ağar uvm udımış tınlığlar ..

ara yalınguz oduğsak ol ermiş M 13-30.

- (689) anın bilge kişi köngülüg kögüzüg arıg turuğ tutmış kergek kılmış mün yazuğka ökünç köngül öritmiş kergek kim antağ antağ asıgka tusuğa tegmek bolur .. M 69-41.
- (690) kim yine tözün yumşak kılınçlıg köni kirtü biliglig erserler.. kentü münlerin kadağların körüngüçi erserler kılmış tsuyaların irinçü-lerin tijit kşanti kılu ögrenmiş erserler .. olar tükel bilge maytrı burkanıg körüp ince saşınç saşınur-lar .. M 74-21.
- (691) ança yarlıkançuçı biligi turmaz ... kim tükel bilge teŋri teŋrisi burkan öglük ögsüz teŋr(i) yirinteki teŋriler üçün irinçkenç-üçi yarlıkançuçı köngül oğrinta inçsiz bolu yarlıkar ert(i) ... M 106-7.

AY 5/8, 9/16, 10/21, 15/12, 23/13, 47/4, 48/14, 71/22, 77/20, 80/4, 80/16, 81/11, 81/18, 82/7, 87/1, 87/18, 93/21, 108/2, 119/4, 125/12, 126/5, 132a/7, 140/15, 153/20, 158/4, 165/20, 166/1, 167/14, 189/12, 189/16, 190/4, 190/9, 254/24, 315/19, 316/3, 316/10, 316/20, 317/4, 317/13, 317/20, 318/3, 318/10, 318/18, 319/2, 354/23, 355/22, 366/23, 375/12, 376/12, 387/19, 388/21, 391/14, 398/8, 400/1, 400/17, 401/21, 402/2, 409/19, 411/1, 421/1, 424/3, 426/6, 426/10, 437/1, 447/11, 481/4, 504/9, 515/2, 515/8, 537/16, 541/20, 547/9, 547/38, 582/2, 586/12, 599/1, 600/17, 609/1, 610/17, 612/23, 616/5, 626/22, 628/11, 653/1, 662/8, 678/2; **M** 2-25, 2-37, 2-45, 2-52, 3-43, 3-57, 3-61, 4-58, 5-46, 7-17, 8-43, 8-50, 8-53, 8-55, 10-13, 10-23, 10-27, 12-40, 13-13, 13-30, 13-31, 13-37, 16-6, 19-38, 23-37, 25-16, 27-12, 32-18, 33-45, 38-12, 39-27, 39-35, 43-13, 48-10 48-16, 51-27, 69- 41, 70-16, 70-27, 70-39, 71-10, 72-15, 72-20, 72-40, 74-10, 74-21, 74-49, 75-2, 75-18, 75-58, 81-1, 81-39, 82-3, 82-19, 82-25, 82-54, 83-10, 83-16, 83-18, 83-52, 83-56, 84-19, 84-21, 84-24, 84-27, 84-31, 84-36, 84-39, 90-12, 99-14, 100-16, 100-18, 104-25, 106-7, 108-3, 112-20; **KİP** 6,7, 13, 25, 34, 36, 61, 63, 66, 72, 73, 78, 83, 190, 214; **KB** 253; 416, 481, 503, 508, 539, 612, .644, 662, 664, 678, 67\$, 693, 721, 722, 810, 820, 912, 913; 922, 923, 945, 961, 962, 1006, 1050, 1086, 1090, 1182, 1201, 1247, 1269, 1270, 1280, 1384, 1461, 1561, 1671, 1701, 1789, 1875, 1975, 2028, 2107, 2109, 2391, 2398, 2399, 2419, 2485, 2534, 2543, 2566, 2699, 2700, 2794, 2832, 3019, 3023, 3466, 3108, 3129, 3377; 3387, 3431, 3459, 3538, 3543, 3553, 3554, 3593, 3719, 3935, 3992, 3993, 4110, 4427, 4486, 4617, 4681, 4785, 4798, 4838, 4847, 4903, 4946, 5052, 5060, 5203, 5229, 5345, 5410, 5511, 5538, 5571; 5582, 5837, 5839, 5840, 5871, 5873, 5892, 5919, 5923, 5923, 5956, 5981, 6020, 6048, 6140, 6162, 6233, 6241, 6262, 6263, 6295, 6295, 6310, 6310, 6310, 6460, 6565, 6574, 6583, 6586, 6626; **Ku.T.** 26/92b2, 26/92b3, 38/52a2, 38/53b2, 25/10b2, 25/14b1, 25/14b1, 26/6b2, 26/7a1, 26/7a2, 26/2b2, 26/7b3, 26/20a2, 26/22b1, 26/23a3, 26/129a2, 26/29b1, 26/ 31b1-3, 26/32a1, 26/54a1, 26/57a2, 26/59a2, 26/168a1-2, 26/70b3, 26/77a1, 26/79b2, 26/86a1, 26/87a1, 26/88a1, 26/89b2, 26/92a2, 26/195a1, 26/98b1, 27/12a2, 27/16b1, 27/34a2, 27/33a1, 27/39a1, 27/40a2, 27/48b2, 27/SSa1, 27/SSb1,

27/57a2, 28/6a3, 28/10b2, 28/37a1, 28/48a3, 28/67b2, 28/70a3, 28/177b2, 29/ 11b1, 29/12b1, 29/24a1, 29/38b1, 29/39a3, 29/ 45a3, 29/58a3, 29/61a1, 29/61b1, 29/62a2, 29/65b3, 30/2a2, 30/Sb2, 30/22b2, 30/44b1, 30/46b3, 30/49b2, 30/52a2, 30/64a1, 31/7b1, 31/17b3, 31/34a2, 31/44a3, 31/52a1, 31/53b1, 31/54 a3, 31/59a2, 31/63a3, 32/2a2, 32/2a2, 32/ Sb3, 32/13a2, 32/13b2, 32/14a1, 32/18a2-3, 32/18b2, 32/21a2, 32/21a3, 32/23a2, 32/23b2, 32/30b3, 32/42b1, 32/44b2-3, 33/6b3, 33/11a3, 33/14b1, 33/17b3, 33/21b1, 33/36b2, 33/57a3, 34/31 a2, 34/86a3, 34/89a1, 35/37b1, 35/68a2, 36/79a2, 36/79b2, 36/99a1, 37/20b2, 37/44a3, 37/54b2, 37/57a2, 37/57b3, 38/8b3, 38/40b1, 38/69a1, 37/53b3, 28/7a2, 30/3b2, 30/28a2, 30/28b2, 30/130b1, 30/60a2, 30/85a2, 30/87a2, 32/25b1, 38/58a1, 38/87b2-3, 33/15b1, 30/100a1, 33/47b1, 25/19b3, 26/28b1, 26/42b3, 26/47b1, 26/57a1, 26/57a3, 26/58a1, 26/69b1, 26/82b1, 26/84a3, 26/85b2, 28/39b2, 28/60a6, 28/77a2, 28/78b3, 29/3a1, 29/17b2~, 29/17b2, 29/40b3, 29/48a3, 29/52a1, 29/SSb2, 29/56a1, 30J11a3, 30/22b3, 30/24a2, 30/S1a1, 30/52b1, 30/60a3, 30/61b2, 30/63b3, 30/65a2, 30/72a3, 30/674a2, 30/75a3, 30/78a1, 30/80b1, 31/12a2, 31/26b1, 31/45a3, 31/54b3, 32/4b3, 32/16a1, 32/23b1, 32/29b1, 32/33b1, 32/37b1, 32/38a2, 34/3b2, 34/61b1, 34/62b3, 34/75b 3, 34/89b2, 33/58a3, 33/75b2, 34/90a1, 34/92a3, 35/8b2, 35/11b2, 35/14b2, 35/22a3, 35/36b2, 35/38a2, 35/43b2, 35/80b3, 36/17a1, 36/21a1, 36/27b3, 36/30a3, 36/81a2, 27/10b1, 37/13a3, 37/19a2, 37/27b2, 37/36a2, 37/47b1, 37/53a1, 37/54a1, 37/74a2, 38/10a1, 38/14b1, 38/17a2, 38/22b3, 38/27a2, 38/29a2, 38/30b1, 38/31a2, 38/31b2, 38/38a1, 38/42b3, 38/44b2, 38/45a3, 38/47a2, 38/49b3, 38/67b2, 38/70b2, 38/79a2, 38/81b2, 38/92b1, 38/69a2 26/31a2, 26/94a1, 27/22b2, 27/27a2, 30/35a1, 30/36a2, 30/76b3, 32/30a1, 33/82a1, 38/69a2, 33/20b2, 25/15b1, 25/25b2, 25/22a1, 33/12a2, 33/14a3, 33/25a3, 25/15b2, 25/17a3, 25/18b1, 25/23a2, 25/23b1, 33/6b2, 33/14b2, 25/28b3, 25/13b3, 25/17a1, 25/19b3, 25/20b1, 25/23b1, 25/24a2, 25/24b3, 25/25b1-3, 25/26a1, 25/28b3, 25/29a1, 33/6a2, 33/8a3, 33/11a1, 33/12a1, 33/12b2, 33/15b3, 33/19b2-3, 33/20a3, 33/21b3, 33/25a2, 33/125b2, 33/29a3, 33/30a1, 33/30b2, 33/31a1, 33/31b1, 25/29a3, 33/73a3, 26/46a3, 26/47b2, 33/28b3, 33/29a1, 33/34a2, 25/15b2-3; 25/17a2, 25/19b1, 25/24b1, 25/1 25b2, 25/27b1, 25/28b2, 25/29b2, 33/2a1, 33/ 3a3, 33/12a2, 33/13b1-2, 33/14b3, 33/28a2-3, 25/19a2, 33/81a3, 33/9b1, 30/49a1.

2.1.17.3.2. Özne Olarak *kim* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yer alan (692) – (701) numaralı cümlelerde özne görevinde kullanılmıştır. Bunun yanında yukarıda yer alan (635) – (657), (669), (671), (677) – (680) numaralı cümlelerde de cümlede özne olarak kullanılmıştır.

(692) .. kimler tegdiler erki tip montaq saqıncıngızlar tursar .. amtı bo saqıncıngızlar iyin bo nom erdini tıtağınta edgüke tegmiş tınl(ı)ğlarığ sözle[miş kergek] AY 2/20.

(693) .. anı için kimler birök bo üç törlüg et'özlerig könisince uqsarlar bilserler ötrü olar t(e)rk üdün sansartağı toğmaq ölmeklig tod tolvı açığ emgeklerintin ozup kıtrulup teñgesizin yig üstünki burқанlar edgüsiñge tegdeçi bolurlar :: AY 38/20.

- (694) anın kimler birök bo yürügü bilser :: bo nomluğ et'öz m(a)hayan tigme tayşı<n>g uluğ kölük erür :: AY 68/1.
- (695) kimler <birök> yene ol bodıs(a)t(a)vlarğa .. tapıngalı udungalı bolsarlar burkanlarğa tapınmış bolur tip bilmiş k(e)rgek .. AY 462/21.
- (696) kimler birök ol ot yaş tüş yimiş ı tang tatıgın yiserler aşasarlar alqu barça önglüg kırtıslıg küçlüg küsünlüg uzun özlüg yaşlıg çoğlüg yalınlıg kaçığıları tong y(a)rp ıgsız kemsiz ağırsız tik<ig>siz ögleri köngül--leri y(i)ti.. bilge biligleri küçlüg qop törlüg işig ködügüg bütür--geli udaçı bolğaylar.. AY 529/14.
- (697) ağı şuretın kim köreyin tise / kelip körsü hakan yüzın usa KB 104.
“Kim cömert yüzü görmek isterse, hakanın yüzünü görsün.”
- (698) birisi sürer kör birisi oqır / bu ikin ara kim erejke tegir KB 5345.
“Biri iter, biri çağırır. Bu ikisi arasında kim huzura ulaşabilir.”
- (699) sañga kim tegürdi bu kaçdıgı saqınc / negü erki halıng sözüng ne erinc KB 6233.
“Kim seni bu kaygı ve kedere düşürdü. Bu halin nedir? Cevabını öğrenmek isterim.”
- (700) anı kim küdeşür igin kim körür / ol ig birle yalnguz negü teg yatur KB 6241.
“Ona kim hizmet eder, hastalığında kim bakar. O hasta hasta yalnız başına nasıl orada kalır?”
- (701) negüke kıılır sen sıgıt ay urı / kim urdı ya kim sökti ne ol qorı KB 6295.
“Ey oğul, niçin ağlıyorsun? Seni vuran, sana söven kim? Kimden zarar gördün?”

AY 25/1, 71/12, 175/8, 176/5, 177/5, 177/20, 190/19, 191/15, 205/13, 325/18, 326/14, 327/7, 328/1, 328/16, 329/7, 329/22, 330/11, 331/1, 331/21, 336/7, 336/16, 337/7, 339/3, 355/12, 356/18, 360/9, 377/15, 384/21, 385/10, 390/6, 394/7, 440a/4, 440a/7, 494/11, 497/1, 497/12, 499/9, 394/11, 396/12, 402/6, 428/20, 431/2, 449/10, 462/4, 463/3, 463/21, 464/12, 466/12, 472/10, 473/3, 473/21, 475/15, 478/16, 479/18, 511/11, 512/12, 517/12, 524/8, 552/6, 515/22, 518/23, 523/13, 533/11, 534/12, 535/22, 536/7, 543/16, 581/2, 581/21, 583/9, 584/7, 603/4, 606/10, 611/2, 626/19, 634/1, 657/13, 666/13, 667/18, 670/2, 670/19, 671/19; M 59-29, 52-40, 104-25.

2.1.17.3.3. Yükleme İçerisinde Yer Alan *kim* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki kullanımlarda cümlede yüklem konumundadır. Bu cümlelerde kim, sonrasında herhangi bir çekim unsuru almadan yer alabilirken *er-* fiili ya da kişi zamirleri nedeniyle çekimli duruma gelerek yüklem olabilmektedir.

(702) .. ağırsız edgü törüke tegmiş bolsarlar anta yine kim erser bir tözünler oğlu tözünler kıızı ol ança teñlig sansız sağış--sız arıg turuğ arhantlar kuvrağınğa bir ajunta kedgülik tonın kedimin yigülik içgülik aşın suvsuşın töşegülik töl(e)tin töşekin iglemişdeki otın emin bo dört törlüg ... AY 155/20.

(703) бүгү beg kim erse biligke yakın / biliglig kişig kılımış özke yakın KB 254.

(704) küsemiş ayu birdi barça sözin / ne erdi tileki kim ermiş özin KB 508.

(705) men aşnu ayayın iligke sözüñg / ne ermiş tilekiñg kim ermiş özüñg KB 539.

(706) ilig aydı kim sen negü ol atıñg / kayudın kelir sen negü ol yatıñg KB 583.

(707) irig tapnurı kim bağırsağ seve / tapınmaz kayusı yarığlı yava KB 2543.

KB 3335.

2.1.17.3.4. Nesne İçerisinde Yer Alan *kim* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (708) – (713) numaralı örneklerde üzerine aldığı belirtme durumu ekleri nedeniyle nesne görevinde kullanılmıştır.

(708) ..kimniñg birök kaçıgları .. tetrü yanğluğ atqansar .. yig otaçı bahşı üze .. yinik köñgül turğursar .. edgü öglige yanturu övkelenser kaçısar .. AY 595/6.

(709) köñgül kimni sevse mün erdem bolur / kamuğ tetrüsü oñg çoquzı tolur KB 536.

(710) küdeşildi kimni küdeşse idi / tilek buldı ni‘met talusın yidi KB 1271.

(711) sevitse kimi dünya ağır sürer / avıtsa erej birle terkin irer KB 3548.

(712) köngül kimni sevse tilese baqın / neçe yir yıraç erse boldı yaqın KB 5049.

(713) kimi edgü tutsa bayat eğlese / kamuğ edgü boldı anıngda basa KB 6190.

KB 3480.

2.1.17.3.5. Dolaylı Tümleç Olarak *kim* Soru Sözcüğü

Sözcük, (714) – (722) numaralı örneklerde aldığı yönelme, bulunma-çıkma durumu ekleri ya da içerisinde yer aldığı söz grubununun bulunma, çıkma ya da yönelme bildirmesi nedeniyle cümlede nesne görevi üstlenmiştir.

(714) [apam birök kimke] sansarlığ [Q DY' oz]mağ kutrulmağlığ [ögrünç sevinç] KY k(e)rgek erser [ötrü olar] ürüg uzatı [özlüg]lerig ölümekdin [tıdıls]unlar .. AY 22/3.

(715) :: üçünç nom--lug et'öz erser kimke erser yme tayanmadın turtaçı çın kirtü töz tüp et'öz titir :: AY 60/16.

(716) :: neñg kimke yme iringülük övkelegülük ermez tip monçulayu köni onğaru bugünüp ol oğ emgeklerin süzük köngülin teginmek aşamağ erür .. AY 228/14.

(717) yme kimniñg evinte tört--dın yınğaç tam üze bo tört törlüg yaşın iligleriñg atların öz öz yınğaçlarınta bitiserler bitiserler ol evde yaşın tüşmez yala kelmez :: AY 466/19.

(718) bayat kimke birse ukuš ög bilig / öküş edgülükke uzattı elig KB 151.

(719) kimniñgde ukuš bolsa aşı bolur / kayuda bilig bolsa beglik bulur KB 301.

(720) kimniñdin eşitgü kerek söz çını / sözüg kimke ayğu mañga ay mumı KB 1011.

(721) bayat kimke birse uvut köz suvı / anğar birdi devlet tükel yüz suvı KB 2007.

(722) bu iki kılınc kimde bolsa köni özüñge yaqurma ay ilig anı KB 2509.

KB 754, 1253, 1797, 4698.

2.1.19. *ne* Soru Sözcüğü

UTS 91’de sözcüğün “ne, hangi, nasıl” anlamlarını karşıladığı belirtilmiştir.

Eski Türkçenin Grameri’nde, sözcüğün *kim* ile birlikte ilgi zamiri görevinde kullanıldığı belirtilmiştir (Gabain-Akalın 1995: 73).

EDPT 774a-775a’da bulunan *ne* sözcüğünün cansız varlıklar için kullanılan soru zamiri olduğu ve canlılar için kullanılan *kim* ile aynı biçimde kullanıldığı, aynı zamanda sıfat ve nadiren Hint-Avrupa dillerinin etkisiyle ilgi zamiri ve ünlem görevinde de kullanılabildiği ve tüm bu durumlarda canlılar için de kullanılabildiği belirtilmiştir.

Ş. Tekin, sözcüğün eski bir Toharca alıntı olduğu görüşündedir (Tekin 2001: 254 vd.)

Erdal, soru zamirlerini sıralarken bu zamirlerin soru ve belirsizlik işlevi yanında *kim / ne* sözcüklerinin ikincil olarak ilgi zamiri olma özelliğinden de söz etmiştir (2004: 211).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
7	168	5	1	2	293

ne soru sözcüğü, KT’de iki; BK’de bir; T’de dört; AY’de yüz on iki; KİP’te üç; KP’de altı; M’de yirmi sekiz; TT’de dokuz; U’da on bir; Yar.Tug.’da iki; Üİ’de yedi; MTT’de bir; Yos.’ta üç; Manic’te bir; Christ.’te bir; KB’de yüz yetmiş üç; DLT’de yirmi bir; Ku.T.’de seksen dört ve AH’de on beş kez kullanılmıştır.

Toplam: 476

2.1.19.1. *ne* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.19.1.A. *ne* soru sözcüğü, aşağıda yer alan (723) – (737) numaralı tanıklarda gerçek soru işlevli olarak kullanılmıştır:

Yapı	<i>ne</i>
	<i>ne</i> F-KE
Anlam	ne?

- (723) . . **ne** negü as-lıg-lar . . ögüg köngül-üg hundaçı-lar . . U II 66 40.
 “ne tür yiyecekler .. aklı gönlü gasp ediciler?...”
- (724) . . ne tiltağın bu muntağ açığ emgek emgentiğ //////////////// U III 61 6.
 “ne sebeple bunca acıya, sıkıntıya katlandın?....”
- (725) . . amrak ataçım-a s// kenç kiçig özte toğmış sever oğu[luğ]//// ermez mu mn. . ne yaztım saña
 [negülüg mini] ////////////// ölürür sn . . U III 64 16.
 “Sevgili babacığım, senden olmuş, genç, küçük, sevdiğin oğlun değil miyim? Ben sana karşı ne hata yaptım? Niçin beni öldürüyorsun?”
- (726) . . muntada bolup utğalı yigedgeli uğuluğ ///[er]mez ler . . tağı ne ayıtmış krgek yalñuz bir . .
 kalmaşapadi iligig . . birök añar sizler krgek boltuğuz lar erser sizlerni iltgey erdi . . U III 69
 22.
 “Burada olup yenmek ve iyi duruma gelmek için ... mazlar... ve ne söylemek gerek yalnız bir?
 ... Kalmapaşadi Han'ı .. Eğer sizler öldünüzse o sizi götürecekti.”
- (727) . . bu munı teg törüsüz iş işlep yir tñgri yme mini neçük kötürgey . . balıkta uluş ta ne yüüz tutup
 yoriğay mn U III 83 17.
 “Bunun gibi uygun olmayan işleri yaptıktan sonra Yer Tanrı beni nasıl taşısn? Kent içinde ne yüzle dolaşacağım?”.
- (728) içtinki y(a)rl(ı)ğ arslan öge bitigde **ne** üküş y(a)rl(ı)ğ y(a)rılıkayu eydelim siz y(e)me iki soğtu
 tutkun-ıg oğlan-tın ötünü eydmiş-siz kel(i)p köz-ünti Yar.Tug. I 4.
 “İç ferman Arslan Öge bitiğinde ne çok ferman buyuralım. Siz, havancı iki erden rica etmişsiniz,
 gelip göründü.”
- (729) yana bir til ynağ eşidilginçe yol-ka kişi **ne** eñgdmenğ erser y(e)me kidin öngdün balık-lar(ı)ğ
 av-çı-ıg tarıg-çı-ıg anı-n kodunu yıçınu saql(a)nu turğu kıl-ıñg Yar.Tug. II 42.
- (730) amtı mini ne kılu uğay s(e)n Yos. 7.
 “Şimdi bana ne yapacaksın?”
- (731) .../// kiginç ne yörüg ... tağı biri yme inçe ayıtmış ... Yos. 23.
 “Cevap ne biçimde ... ve biri şöyle sormuş..”
- (732) taluy kıdıgıntağı... bargıl : ne... Yos.135.

“Deniz kıyısındaki ... git.. ne...?”

(733) yana ma ayıttı tileking *ne* ol / negü iş kıılır sen kerekiñg *ne* ol KB 525.

“Yine, ‘dileğın *nedir*, ne iş yaparsın, bir şeye ihtiyacın *nedir*?’ diye sordu.”

(734) otaçı tirildi tamur kördiler / ol ig kem *ne* ermiş ayu birdiler KB 1057.

“Hekimler toplandı, nabzına baktılar. Bu hastalığın ne olduğu hakkındaki düşüncelerini söylediler.”

(735) yana aydı oğgurmış ayğıl manga / qalı kelding emdi *ne* boldı sañga KB 3303.

“Oğgurmış yine, ‘buraya nasıl geldin, sana *ne* oldu?’ diye sordu.”

(736) ayur ay qadaşım *ne* erki igiñg / mini munqa yavlaq ederdi begiñg KB 3970.

“Senin eksiğın *nedir* ki, beyin beni bu kadar ısrarla takip ediyor?’ diye sordu.”

(737) ilahi özüm bu sözüğ başladı / tilekim *ne* erdi bilir sen idi KB 6501.

“Ey Rabbim, ben sözüme başlarken dileğimin *ne* olduğunu sen biliyordun.”

KB 503, 507, 508, 513, 523, 539, 613, 638, 672, 728, 786, 787, 788, 789, 957, 1849[2], 1891[3], 1945, 2566, 3320, 3843[2], 3849, 4899[2], 5017, 5687, 5763, 5956, 5961, 5975, 5985, 6227, 6233, 6236, 6254[2], 6295, 6337, 6348[2], 6350; **Ku.T.** 35/48a2, 36/33bl, 36/35bl, 36/106b3, 37/73al, 37/78a3, 37/82a3, 38/93a2; 26/87b2, 30/22b3, 30/27bl 33/80a3, 31/78al, 32/43b3, 27/18al, 28/6bl, 32/41b3, 37/14a3, 33/28b3,33/29al, 26/47b2-3, 28/8bl, 28/85a2, 30/53b3, 30/55bl, 30/77a2, 30/80a3, 31/71a2, 33/64a2:l, 33/64a3, 36/19b2, 36/22al, 36/34b3, 36/76al, 38/16b2:l, 38/22a2-3, 36/5bl, 36/24b3, 33/34a2, 26/62b3, 37/67b2, 38/30a3, 28/14b2, 35/21bl, 34/61bl, 34/30b2, 34/79al 26/15b3, 30/42bl, 33/80b2, 34/26b3, 38/30al, 38/49bl-2:l, 30/45a3, 30/55a2, 30/57a3, 27/31a2, 32/38b2.

§ 2.1.19.1.B. Sözcük, KB’den alınan aşağıdaki örneklerde çokluk / abartma işlevli olarak “*ne kadar...!*” anlamında kullanılmıştır:

Yapı	<i>ne...</i>
	<i>ne</i> F-KE
Anlam	Ne kadar çok

(738) yayığ ol bu devlet iter hem buzar / *ne* irsel turur terk irikse tezer KB 548.

“Bu devlet dönektir, hem yapar hem bozar. O kadar sebatsızdır ki, bıcarsa kaçır.”

(739) *ne* muñgluğ turur bu apa oğlanı / tilek teg bulunmaz tiriglik küni KB 1122.

“Bu insanoğlu ne kadar acizdir, yaşamını istediği gibi geçiremez.”

(740) *ne* edđu neň ol bu uvut erke krk / kmuđ edđu iřke uvut boldı rk KB 2009.

“Bu utanma duygusu insanoğlu için ne iyi, ne güzel şeydir, bütün iyi işlere bağlayan odur.”

(741) *ne* edđu bolur kr yigitlik dn / lg alsa zke amuğ edđdn KB 4695.

“Gençlik ağında her iyilikten kendine hisse almak ne güzel şeydir.”

(742) *ne* trlg *ne* yaslg kişi koptu kr / yagız yir olarıg yidi optu kr KB 6403.

“Bak, ne çok, ne çeşit insan dünyaya geldi, kara toprak hepsini yedi, yuttu.”

KB 234, 279, 455, 456, 457, 695, 715, 893, 921, 1077, 1078, 1079, 1179[2], 1528, 1537, 1542, 1543, 1700[2], 1705[2], 1749, 1778, 1862, 1982, 1995, 2064, 2231, 3295, 3296, 3297, 3298, 3301, 3382, 3807, 3868, 4240, 4691, 4696, 4721, 4722, 4723[2], 5171, 5747, 5918, 5944, 6199, 6392; **Ku.T.** 26/36a1, 26/42b3, 31/40b1, 31/49a1, 31/61b3, 31/66a1, 31/66b3,32/16a1,32/42b2, 33/23a3.

ř 2.1.19.1.C. *ne* soru sözcüğü, aşağıda yer alan (743) – (747) numaralı tanıklarda, cümlede sözü edilen yargının olumsuzunu çağrıştırmak üzere anlatımı kuvvetlendirmek amacıyla kullanılmıştır.

Yapı	<i>ne</i>
	<i>ne</i> F-KE
Anlam	Ne!

(743) kremiş kürek erdi uş bu zm / ecel tuttu iltür *ne* asđı sözüm KB 1118.

“Ben hayata kaçmış bir kaçak idim, şimdi ecel beni yakaladı, geri gönderiyor; sözün ne faydası var (yok ki!).”

(744) uķuřluđ biliglig bu glg bg / kiňgeřke tusulur aňgar *ne* tig KB 2706.

“Anlayışlı, bilgili, akıllı ve hakm kimselere danışmak yararlıdır, buna ne denir ki (elbette bir söz yok).”

(745) tilep tınmağuğı *ne* bulmaz bolur / tınp yatsa arzu tilek kim bulur KB 4785.

“Durmadan arayanlar neler bulmazlar ki; dinlenip yatarak kim istediğine kavuşur?”

(746) *ne* inçlik tiler sen tnekte turup / *ne* arzu olur sen knđl g urup KB 5424.

“Zindanda bulunduğun sürece ne huzur istersin, kalbine ve aklına gelen ne gibi şeyleri arzu edebilirsin (bir işe yaramaz ki!).”

(747) kamuğ eğü bardı törü öngdi iltti / kişi sonğı qaldı ne eğü bulayı KB 6595.

“Bütün iyiler gitti, töreyi de götürdüler, burada kişi artığı kaldı, iyileri nerede bulayım (bulamam ki!).”

KB 1215, 1501, 186, 647, 1964, 2361, 2650, 3370, 6333, 6432, 6562, 6577, 6596, 6597, 6598; Ku.T. 26/47a3, 26/53b1, 26/65a1, 26/ 100a1, 28/82a2, 29/6b2, 29/29a2, 30/8b2, 30/ 83b2.

§ 2.1.19.1.D. *ne* soru sözcüğü de diğer soru sözcükleri gibi, şartlı cümlelerde yer aldığında genellikle belrsiz bir anlam ifade eden “*her ne*” anlamı kazanır. Aşağıdaki (748) – (754) numaralı örnekler bu kullanıma örnektir.

Yapı	<i>ne</i>
	<i>ne</i> F-KE
Anlam	Her ne

(748) . . ötrü buyruq lar qanqanapati balıq ta çuñg silktürüp arqış larqa sav tutuzup inçe tip tidiler . .

kim birök tñgri burhan nañg bir pdakqa teñglig nom bilir erser . . ol kelip ilig begke sözlezün ilig beg anıñg köñgülinteki ***ne*** kösüşü erser köñgül iyin qanturgay U III 29 19.

“Hizmetliler Kañanapati adlı kentte haber edip kervanlara söz iletip şöyle dediler : ‘Kim Tanrı Burhan’ın öğretisinden bir parça biliyorsa, o gelip hana söylerse, han onun gönlünden geçen bütün isteklerini yerine getirecek.”

(749) . . birök öziñge ğılmağı teg ***ne*** negü iş işlegeli oğrasar ol oğurda muntağ tül tüşeyük mn tip sözleyür erdi . . U III 54 13.

“Eğer kendin yapmayacağın ne kadar iş yapmaya gayret etseni o zaman böyle rüya göreceğim.’ derdi.”

(750) törümiş neñg erse yoqalğı turur / törütügli hālik ***ne*** qolsa qılır KB 692.

“Yoktan var olan her şey yeniden yok olacaktır. Yaratan Tanrı her ne isterse onu yapar.”

(751) ot em kalmadı kör neçe kıldılar / yaraşık ***ne*** erse anı birdiler KB 1061.

“Yapmadıkları, vermedikleri ilaç kalmadı, her şey yaptılar. Uygun olan ne varsa verdiler.”

(752) qayu begde erdem yumıtsa tükel / añgar yıglur arzu ***ne*** qolsa tükel KB 3008.

“Hangi beyde bütün erdemler birikirse, her ne isterse onun çevresinde toplanır.”

(753) *ne* türlüğ bu işke tegir erse öz / bağırsaklıkın teg yaruğ kılğa köz KB 4134.

“Her ne işle uğraşsın uğraş, o işi gönülden yap, bu sana mutluluk verir.”

(754) közüm sen kulağım sen körgil eşit / *ne* teñsiz körünse körü ıdma it KB 5849.

“Sen benim gözüm ve kulağımsın, gör ve işit. Uygunuz her ne görürsen öyle bırakma, düzelt.”

KB 1050, 2113, 3196, 3280, 3944, 3945, 4634, 5156, 5810; **Ku.T.** 33/44a3, 34/41a1, 34/22a3, 34/27a3, 34/28a2, 34/69b1, 34/7a3.

§ 2.1.19.1.E. Sözcük, Budist Uygur dönemi metinlerinden AY, M, TT’de ve Karahanlı Türkçesi metinlerinden KB’de saptanan aşağıdaki (755) – (766) numaralı örneklerde “*ve, hem*” karşılığında kullanılmıştır. Türkçe soru sözcüklerinin doğrudan bu işlevi olmadığına göre bunu yabancı dil etkisiyle açıklamak mümkündür.

Yapı	<i>ne</i>
	<i>ne</i> F-KE
Anlam	ve, hem

(755) .. ötrü ol tözünlerniñ ğıtuı buyanı asılğay .. yene kim ğayu kişı uzun iglep *ne* yme em ğılıp öñgedmeser .. ötrü bo no m erdinig oğıtıp bo yunguluğ törüg ğılıp yunsun arıtınsun .. AY 478/17.

“Sonra ö asillerin kutu ve sevabı asılacak. Yine kim uzun süre hastalansa, başvurduğu çareler onu iyileştirmese, bu öğreti mücevherini okuyup, yıkanma töresini uygulasin, yıkanip temizlensin.”

(756) .. busuş ğadgu alp emgek .. emiglerim belinğteg .. idip teñgizip süt akar .. *ne* yme ğılıp unamaz .. AY 633/10.

“Üzüntü, kaygı, büyük sıkıntılar .. memelerim ürkmüş .. her zaman süt akar. Ne yapılsa yine fayda etmez.”

(757) ğul küñgüg işletdimiz erser . *ne* yme suvdağı tınlğ-larığ ğurğağ-da kemişip ölürdümüz erser . adınağun-ñ isig öz-in üzüp kntü öz-ümüz-ni igdületimiz erser . (...) TT IV B 8.

“Kulluğu ve cariyeliği işlettiysek ve sudaki canlıları kuraklıkta öldürdüysek, başkasının sıcak vücudunu kesip kendimizi beslediysek...”

(758) irinç yarlg tınlğ-larığ yaz-uksuz-ın bulğatımız erser . amrağınıta adır-dımız erser . *ne* yme mn taz artuğaç birle tüz-ün yavaş edgü kişı-lerig küñğ ğul ğılıp uçuz yinik tutup emgetip irintürdümüz erser . (...) TT IV B 15.

“Sefil, fakir canlıları bilmeden karıştırdıysak, sevdiğinden ayırdıysak ve Taz, Artukaç ile doğru, iyi kişileri kul ve cariyeye yapıp onları değersiz kılarak acı çektirdiysek...”

(759) ı-duğ kıtluğ tüz-ünlerke yanğluğ saıınç saıındım erser . **ne** yme balık uluşuğ iki arka kılıp turgurdumuz erser . (...) TT IV B 19.

“Kutsal kişilerin insan olduğunu düşündüysem ve kenti ikiye böldüysek ...”

(760) ançulayu yme mn . il . tüz-miş-ş birle kıamağ üç ödkı burhanlar ödinte nom erdni ödinte bursonğ erdni ödinte kılmış kıaz-ğanmış tsui ayağ kılınçımıznı ökünü boşunu açı yada kışanti ötüdür-biz . **ne** yme mn il . tüzmiş birle ilkisiz sansardaberü biş aj-un içinte ağı tenğile üç ağı köngülin nızvanılar küçinte midik oğrınta yvılağ iş tuş tiltağında bilmedin öküş türlüğ tsui irinçü kıltımız kıaz-ğantımız TT IV A 19.

“Ben İl Tüzmiş ile birlikte bütün bu üç burhan zamanında, öğreti mücevheri zamanında, rahipler topluluğu mücevheri zamanında yaptığımız kötü ameller nedeniyle pişmanlığımızı ortaya koyarak tövbe ederiz ve ben İl Tüzmiş ile birlikte öncesiz Samsara’dan beri beş dünya içinde ortaya çıkarak üç zehirli gönülle, ihtiraslar nedeniyle Midik yerinde kötü eş dost nedeniyle bilmeyerek çok kötü amel yaptık, günah işledik.”

(761) yüzim körki körklüğ **ne** kılıkım silig / tilemiş tilekke yetürdüm elig KB 675.

“Yüzüm güzel ve huyum temizdir, dilenen her şey elimin altındadır.”

(762) mening me törüm bu yoğalmaz özüm / kıamuğ halkқа bir teg **ne** kılıkım sözüüm KB 828.

“Benim de hükmüm böyledir. Hareketim ve sözüüm bütün halk için aynıdır.”

(763) yüzi körki körklüğ **ne** yaşı kıçig / kıamuğ eğgülıkke anıngdın keçig KB 1851.

“Güzel yüzlü ve yaşı gençtir. Bütün iyiliklere geçit veren odur.”

(764) örüg hem silig ol **ne** kılıkı amul / kıamuğ teprenürke bağırsağ köngül KB 1852.

“Halim selim ve sakin tabiatlıdır. Bütün canlılara karşı şefkatlidir.”

(765) yüzi körki körklüğ kerek beg yülüğ / boğı ortu bolsa **ne** çavlığ külüğ KB 2083

Bey, yakışıklı, saç sakalı düzgün, orta boylu ve şan şöhret sahibi olmalıdır.”

(766) közi tok serimlig **ne** koğkı köngül / suyurkıap keçürgen **ne** kılıkı amul KB 2170[2].

“Gözü tok, sabırlı ve alçak gönüllü aynı zamanda şefkatli ve sakin tabiatlı olmalıdır.”

235, 675, 828, 1088, 1648, 1851, 1852, 1985, 2038, 2083, 2115, 2170[2], 2237, 2244, 2274, 2882, 3328, 3348, 3353[2], 4002, 4092, 4464, 4599, 4813, 4840, 4842, 4921, 5820, 5838, 6290, 6429, 6447.

§ 2.1.19.1.F. Sözcük, aşağıdaki KB'den alınan (767) – (771) numaralı tanıklarda, yabancı dil etkisi nedeniyle *ne...ne...* bağlacının bir parçası olarak kullanılmıştır.

Yapı	<i>ne</i>
	<i>ne</i> F-KE
Anlam	<i>ne...ne...</i>

(767) yorımaz ne yatmaz uđımaz ođuđ / ***ne*** meňgezeg ***ne*** yaňgzag kötürmez bođuđ KB 17.

“O, (ne) yürür ne yatar, uyanıktır. Onun yapısı, ne benzer ne de kıyas kabul eder.”

(768) kiđin öňđdün ermez ne soldın öňđun / ***ne*** astın ne üstün ***ne*** otu orun KB 18.

“Arkada ve önde değildir. Ne solda [ne] sağdadır. Yeri ne altta ne üstte ne de ortadadır.”

(769) eşitmegüm erdi anıň sözlerin / ***ne*** kılkı kılınçı ***ne*** bilgi barın KB 3859.

“Keşke onun sözlerini işitmemiş olsaydım, ne davranışlarını ne bilgisini, hiçbirini bilmeseydim.”

(770) toğun ma keçer açın ma keçer / ***ne*** begke kılur yüz ***ne*** bay kıl seçer KB 4841.

“Açlıkla da geçer, toklukla da geçer, bu dünya ne beye yüz verir ne zengin kulu ayırır.”

(771) toğuğlı ölüir ök sevuğ can barur / kerek beg kerek kul ***ne*** savçı kılur KB 6290.

“Her doğan ölür, sevgili can bile gider. Dünyada ne bey ne kul ne de peygamber kalır.”

§ 2.1.19.1.G. Sözcük, (772) numarayla gösterilen aşağıdaki cümlede “...*filan*, ...*gibi*,...*vesaire*” anlamlarını taşımaktadır¹⁶:

Yapı	<i>ne</i>
	<i>ne</i> F-KE
Anlam	... <i>filan</i> , ... <i>gibi</i> , ... <i>vesaire</i>

(772) bilişing ***ne*** barmu adaş ya kadaş / körüğli ***ne*** barmu yigü içğü aş KB 524[2].

¹⁶ Bu kullanıma günümüz Türkiye Türkçesi ağızlarında da rastlanmaktadır: Bubama bu haberlerimizi *neyi* veriyim dedim.., çorap gömlek *neyi* goydum... (Adalet Ağaoğlu, Yüksek Gerilim 151, 153). Güveyinin elbisesi *neyi* suya gitti (Umay Günay, Elazığ Masalları) (Bu örnekler Ş. Tekin 2001: 257-258'den alınmıştır.

“Arkadaş ya da akraba gibi tanıdığın var mı; yiyecek içecek verecek gibi şeylerle ilgilenen bakanın var mı?”

2.1.19.2. Sözcük Türü Olarak *ne* Soru Sözcüğü

ne soru sözcüğü cümlede belirsizlik ya da soru zamiri ve sıfat olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.19.2.1. Zamir Görevinde Kullanılan *ne* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (773) – (774) numaralı cümleler yanında yukarıda yer alan (725) – (730), (733) – (737), (744) – (746), (750) – (752) numaralı cümlelerde zamir olarak kullanılmıştır. Sözcük, bu kullanımlardan (725) – (730), (733) – (737) numaralı cümlelerde soru zamiri, diğerlerinde ise belgisiz zamirdir.

(773) törümiş neñğ erse yoğalğur turur / törütügli hâlik ne kolsa kılur KB 692.

“Yoktan var olan her şey yeniden yok olacaktır. Yaratan Tanrı her ne isterse onu yapar.”

(774) kayu begde erdem yumıtsa tükel / añğar yığlur arzu ne kolsa tükel KB 3008.

“Hangi beyde bütün erdemler birikirse, her ne isterse onun çevresinde toplanır.”

KB 503, 507, 508, 513, 523, 539, 613, 638, 672, 728, 786, 787, 788, 789, 957, 1849[2], 1891[3], 1945, 2566, 3320, 3843[2], 3849, 4899[2], 5017, 5687, 5763, 5956, 5961, 5975, 5985, 6227, 6233, 6236, 6254[2], 6295, 6337, 6348[2], 6350; **Ku.T.** 35/48a2, 36/33bl, 36/35bl, 36/106b3, 37/73al, 37/78a3, 37/82a3, 38/93a2; 26/87b2, 30/22b3, 30/27bl 33/80a3, 31/78al, 32/43b3, 27/18al, 28/6bl, 32/41b3, 37/14a3, 33/28b3,33/29al, 26/47b2-3, 28/8bl, 28/85a2, 30/53b3, 30/55bl, 30/77a2, 30/80a3, 31/71a2, 33/64a2, 33/64a3, 36/19b2, 36/22al, 36/34b3, 36/76al, 38/16b2:l, 38/22a2-3, 36/5bl, 36/24b3, 33/34a2, 26/62b3, 37/67b2, 38/30a3, 28/14b2, 35/21bl, 34/61bl, 34/30b2, 34/79al 26/15b3, 30/42bl, 33/80b2, 34/26b3, 38/30al, 38/49bl, 30/45a3, 30/55a2, 30/57a3, 27/31a2, 32/38b2.

2.1.19.2.2. Sıfat Görevinde Kullanılan *ne* Soru Sözcüğü

ne soru sözcüğü, kayu sözü gibi, cümlede “hangi” anlamında sıfat olarak kullanılabilir. Aşağıdaki (775) – (782) ve yukarıdaki (723), (724), (727), (731), (738), (743), (747) – (749) ve (753) numaralı cümlelerde sıfat görevinde kullanılmıştır.

(775) . . ötrü teginmekig sağıntım hanyu-da tö....[rüyür] teginmek ne tiltağ-ın teginmek toğar tip .. U II

77.

“Sonra, ‘Erişmek nerede başlar, ne sebeple ortaya çıkar?’ diyerek erişmeyi düşündüm.”

(776) . . ötrü bodisvt inçe saşınur ol yme toğ-mağ ne tıtağda ötkürü blgölüg bolur . . U II 7-5.

“Sonra Bodhisattva ‘Doğmak ne sebeple belirir?’ diye düşünür.”

(777) . . kılınç yme ne tıtağın blgölüg bolur basutçısı kim erür . . U II 8 20.

“Yaratılma ne sebeple belirir, yardımcısı kimdir?”

(778) s(e)n yalnıguğ oğlı ilig arıg yuğıl yavlağ ka qorqma saşınç arıg tut ne t(e)nıgri ke sevişinğ bar

tükel kıl neçük tükel Christ. 28.

“Sen insanoğlu, elini temiz yıka. Kötüden korkma, düşünceni temiz tut. Hangi Tanrı’ya yakınsan tüm tapınmanı ona ver.”

(779) . . qarap çinekke inçe tip ayttı.. bu muntağ körksüz ağnayu yatağma ne türlüg kişi bu tip ayttı
Manic. 6.

“.. Bakarak isteyene şöyle söyledi: ‘Böyle çirkin, toprağa belenen nasıl bir kişidir?’”

(780) kağıg tatıgı-nınğ erdinisi bultunğ[.] *ne* bos-uş ol[.] tağı il-ke qan-qa inanç bolğuqa[.] altun küzeç
erser ornağ-lıg i-diş ol[.] TT I 187.

“Zor zevkin mücevherini buldun. Bu ne kaygıdır? Hanı, beyi inandırmaya.. o altın kazan ise diğeri sağlam kâsedir.”

(781) aviş tamudağı örtlüg yalınlıg yirde açıg emgek emgenmiş-de ökünser-biz ne tusu bolgai . TT IV
B 26.

“Awiş cehennemindeki aevli, ateşli yerde acı çektiğinde pişman olsan ne faydası olacak?”

(782) (...) ögüg boyun kılıp . bilge biligig baş kılıp . iki egin-lerinde edgü nomluğ yüküg yüder-ler .
kim ol gantahast yanğa ne türlüg işde kötüg[de] burun iligin işletip qop işin ködügin neteg
bütürür erser ançulayu nom boşgut boşgundaçı tüz-ünler yme nomluğ tayağıg aşığuda yegüde
kirtgünçlüg ilig krgek . TT V B 50.

“Düşünceye boyun verip, bilgiye baş verip iki omuzlarında iyi öğretili yükü taşırlar. Öyle ki Gantahast fil ne türlü işi burnuyla ve eliyle çalışıp hemen nasıl bitirirse öğretici asiller de onun gibi öğretili yardımı pişirmede ve yemede imanlı olmalıdır.”

2.1.19.2.3. Bağlaç Görevinde Kullanılan *ne* Soru Sözcüğü

ne soru sözcüğü, yukarıda (755) – (772) numarayla gösterilen ve aşağıda yerleri

belirtilen cümlelerde bağlaç görevinde kullanılmıştır.

AY 93/21, 381, 478/17, 601/14, 610/1, 619/17, 621/21, 633/10; M 81-61., 52-4., 13-38, 56-3, 83-23, 84-2; TT IV B 8, 15, 19, A 19; KB 17, 18, 235, 524[2], 675, 828, 1088, 1648, 1851, 1852, 1985, 2038, 2083, 2115, 2170[2], 2237, 2244, 2274, 2882, 3328, 3348, 3353[2], 3859, 4002, 4092, 4464, 4599, 4813, 4840, 4841, 4842, 4921, 5820, 5838, 6290, 6429, 6447.

2.1.19.3. Cümle Ögesi Olarak *ne* Soru Sözcüğü

Sözcük, cümle içerisinde duruma göre yüklem, nesne ya da zarf tümleci olabilmektedir.

2.1.19.3.1. Yüklem İçerisinde Yer Alan *ne* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki cümlelerde ve yukarıda yer alan (733) – (737), (751), (752) numaralı tanıklarda yüklem içerisinde yer almıştır. Bu durumda sözcük sonrasında *ol* zamiri ya da *er-* fiili bulunmaktadır.

(783) . . ötrü buyruğ lar kaçanapati balıç ta çuñg silktürüp arqış larğa sav tutuzup inçe tip tidiler . .

kim birök tñgri burhan nañg bir pdakça teñglig nom bilir erser . . ol kelip ilig begke sözlezün ilig
beg anıñg köñgülinteki *ne* kösüşü erser köñgül iyin kaçanturgay U III 29 19.

“Hizmetliler Kaçanapati adlı kentte haber edip kervanlara söz iletip şöyle dediler : ‘Kim Tanrı Burhan’ın öğretisinden bir parça biliyorsa, o gelip hana söylese, han onun gönlünden geçen bütün isteklerini yerine getirecek.”

(784) kaçadıg tatıgı-nıñg erdinisi bultuñg[.] *ne* bos-uş ol[.] tağı il-ke kaç-ka inanç bolğuğa[.] altun küzeç
erser ornağ-lıg i-diş ol[.] TT I 187.

“Zor zevkin mücevherini buldun. Bu ne kaygıdır? Hanı, beyi inandırmaya.. o altın kazan ise diğeri sağlam kâsedir.”

(785) aviş tamudağı örtlüg yalınlıg yirde açıg emgek emgenmiş-de ökünser-biz ne tusu bolgai . TT IV
B 26.

“Aviş cehennemindeki alevli, ateşli yerde acı çektiğinde pişman olsan ne faydası olacak?”

(786) . . karap çinekke inçe tip ayttı.. bu muntağ körksüz ağnayu yatağma ne türlüg kişi bu tip ayttı
Manic. 6.

“.. Bakarak isteyene şöyle söyledi: ‘Böyle çirkin, toprağa belenen nasıl bir kişidir?’”

2.1.19.3.2. Nesne Olarak *ne* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (787) ve (788) numaralı cümlelerle yukarıda yer alan (750) ve (752) numaralı cümlelerde cümlede nesne olarak görev almıştır.

(787) törümiş neḡ erse yoḡalḡu turur / törütüḡli hālik ne ḡolsa ḡılır KB 692.

“Yoktan var olan her şey yeniden yok olacaktır. Yaratıcı Tanrı her ne isterse onu yapar.”

(788) ḡayu begde erdem yumıtsa tükel / aḡḡar yıḡlur arzu ne ḡolsa tükel KB 3008.

“Hangi beyde bütün erdemler birikirse, her ne isterse onun çevresinde toplanır.”

2.1.19.3.3. Zarf Tümleci İçerisinde Yer Alan *ne* Soru Sözcüğü

ne soru sözcüğü, aşağıdaki (789) – (793) numaralı cümlelerle yukarıdaki (724), (727) ve (731) numaralı cümlelerde, içerisinde yer aldığı söz grubunun özelliği dolayısıyla zarf tümleci içerisinde yer almıştır.

(789) . . ötrü teginmekig saḡıntım ḡanyu-da tö...[rüyür] teginmek ne tiltaḡ-ın teginmek toḡar tip .. U II 7 7.

“Sonra, ‘Erişmek nerede başlar, ne sebeple ortaya çıkar?’ diyerek erişmeyi düşündüm.”

(790) . . ötrü bodisvt inçe saḡınur ol yme toḡ-maḡ ne tiltaḡda ötkürü blḡülüḡ bolur . . U II 7-5.

“Sonra Bodhisattva ‘Doğmak ne sebeple belirir?’ diye düşünür.”

(791) yayıḡ ol bu devlet iter hem buzır / *ne* irsel turur terk irikse tezer KB 548.

“Bu devlet dönektir, hem yapar hem bozar. O kadar sebatsızdır ki, bıcarsa kaçır.”

(792) *ne* eḡü neḡ ol bu uvut erke körk / ḡḡmuḡ eḡü işke uvut boldı örḡ KB 2009.

“Bu utanma duygusu insanoḡlu için ne iyi, ne güzel şeydir, bütün iyi işlere bağlayan odur.”

(793) *ne* eḡü bolur kör yigitlik öḡün / ülüḡ alsa özke ḡamuḡ eḡüdüḡn KB 4695.

“Gençlik çağında her iyilikten kendine hisse almak ne güzel şeydir.”

2.1.20. *neçe* Soru Sözcüğü

UTS 91'de sözcüğün “ne kadar, kaç; nasıl, herhangi” anlamlarını karşıladığı üzerinde durulmuştur.

EDPT 77a'da bulunan sözcüğün *ne* soru zamirine eklenen -çe eşitlik eki ile oluştuğu ve yeni yapının doğal olarak “ne kadar” anlamını karşıladığı ancak kimi durumlarda belgisizlik ve ilgi zamiri çağrışımına da sahip olduğu belirtilmiştir.

DTS'de, sözcüğün “kaç, ne kadar; ne kadar çok, ne kadar uzun; ne çok; ne ölçüde; şart yapısıyla birlikte her ne, her nasıl” anlamlarını karşıladığı belirtilmiş, *neçe neçe* birleşik kullanımına yer verilmiştir (1969: 356b).

EDPT'de *ne* soru sözcüğünün eşitlik eki almış biçimi olduğu söylenen sözcüğün gerektiği gibi “ne kadar” anlamında kullanılan soru zamiri olduğu, ancak kimi zaman belgisiz zamir ve ilgi zamiri çağrışımına da sahip olduğu belirtilmiştir (1972: 77a).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
2	136	36	-	-	177

Sözcük, BK'de iki (nençe); AY'de yetmiş bir; Block.'ta bir; M'de üç; TT'de beş; U'da dört; Üİ'de yirmi dört; M'de yirmi sekiz; Yos.'ta sekiz; KB'de yüz kırk sekiz; DLT'de sekiz; Ku.T.'de on iki ve AH'de dokuz kez kullanılmıştır.

Toplam: 251

2.1.20.1. *neçe* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.19.1.A. Sözcük, aşağıda yer alan (794) – (800) numaralı cümlelerde genellikle şartlı cümle içerisinde yer aldığı “*her ne kadar*” karşılığında kullanılır. Bu durumda şartlı cümleden sonraki ana cümledeki yargı şartlı cümle yargının karşıtıdır. Aşağıda yer alan (796) numaralı tanık dışındaki tüm kullanımlar şartlı yapıdadır.

Yapı	<i>neçe</i>
	<i>neçe</i> F-KE
Anlam	Her ne kadar

(794) .. neñg yme bo et'özüg küyü küzetü ayayu tutup artatmağalı idi umadın **neçe** ked uzanıp igidtim
erser yme k(a)ltı yavlağ yağı törüsinçe yanturu mini kemişü utup sevinçsiz utlınız kıltı meniñg
küçümin anın inçe bilmiş k(e)rgek .. et'öz erser b(e)ksiz meñgüsüz titir .. AY 613/9.

“Bu vücudu koruyup kollayarak hiç bozmadan her ne kadar besledimse de kötü düşman beni töresince çevirerek attı ve yendi. Beni sevinçsiz, sonuçsuz kıldı. Benim gücümü böylece bilmek gerek. Vücut ki, ebedi değildir.”

.. yime ök etüzün küzedür atlıg boşgutsuz tınlıg bar **neçe** yime tömke biliglig erser inçip
etüz---in artuğ saqlanu tutar. M 2-12.

“Yine vücudunu koruyan adlı öğrenmeyen bir canlı var. Her ne kadar cahil ise de vücudunu fazlasıyla korur.”

(795) ..tağı yime tebrençsiz turmuş atlıg boşgüt---suz tınlıg bar **neçe** yime arhant
kütıntın tayğuluğ tıtağlar ötrü tursar inçip etüzün küz---edmeser saqlanmasar
yime arhant kütıntın yime arıtı taym(az) (bu) bişinç boşgutsuz arhant dı(ntar)
erür . . M 2-18.

“Bunun gibi ısrarla ayakta duran adlı öğrenmeyen bir canlı var. Her ne kadar azizlikten ayrılma nedeni sonra ortaya çıksa ya da vücudunu korumasa da azizlikten asla ayrılmaz.”

(796) añgar sözledim men sözünğni **neçe** / tağı minde yigrek sen aygıl aç KB 514.

“Her ne kadar ben ona senin söylediklerini anlattım ise de, kendin bunu benden daha iyi izah ederek anlattırın.”

(797) **neçe** kaçsa ağır ölüm tutğusu / **neçe** kalsa ağır ölüm yetğüsü KB 1382.

“Ne kadar kaçarsan kaç, ölüm sonunda seni yakalayacaktır; ne kadar kalırsan kal, sonunda ölüm seni götürecektir.”

(798) kişi öğrenür bilig artar öküş / **neçe** öğrenip uksa bolmaz ukuş KB 1827.

“İnsan çok şey öğrenir ve bilgisi artar. Fakat ne kadar öğrenip anlarsa da aklı elde edemez.”

(799) yanıt birdi ögdülmiş ilig kütü / **neçe** andağ erse bilig me biti KB 3890.

“Ögdülmiş yanıt verdi: ‘Ey devletli hükümdar, bu her ne kadar böyle ise de bir de mektup yaz.’”

(800) neçe külse bir kün yana sıgtatur / **neçe** itse evre buzar artatur KB 6126.

“Ne kadar gülerse gülsün, bir gün yine ağlatır; ne kadar düzeltirse düzeltsin, bir gün bozar, dağıtır.”

KB 114, 347, 361, 403, 517, 736, 840, 919, 924, 1210, 1382, 1382, 1383, 1408, 1471, 1541, 1790, 1827, 1831, 1856[2], 2198, 2619, 2652, 2969, 3076, 3123, 3352, 3616, 3625, 3627, 3648, 3885, 3890, 3891, 4026, 4083, 4084, 4095, 4137, 4188, 4384, 4637, 5046, 5049, 5110, 5133, 5191, 5212, 5338, 5387, 5427, 5428, 5429, 5466, 5733, 5818, 5863, 5864, 5919, 6040, 6044, 6126, 6126, 6146, 6258, 6343, 6344, 6360, 6417, 6524, 6598, 6607, 6626, 6636.

§ 2.1.19.1.B. Sözcük, aşağıda yer alan (801) – (820) numaralı cümlelerde “*ne kadar-sa tamamı, hepsi, hep*” anlamı verir. Bu anlam Uyгур dönemi metinlerinde çoğu zaman şartlı kullanımlar için söz konusudur. Bu durumda sonraki cümle çoğu zaman *barça, alķu, ķamađ*” gibi sözler barındırır.

Yapı	<i>neçe... (çoğunlukla) -sA(r)...</i>
	<i>neçe F-KE</i>
Anlam	Ne kadar ...-sA tamamı, hepsi, hep

(801) üç kün ertip ba[rıtı törtünç] kün tańđda erte ört turur erken ol beg tirilip kelip öru olurup aş içgü koltı anı körüp ķamađ ķası ķadaşı başlap kim ol törüde yığılmış **neçe** kişiler erti erser.. olar barça ķorķup belinđlep irak tezdi--ler ķaçdılar :: olarńınđ tezmiş—in körüp ol kuotau atl(ı)đ beg ötru olarnı okıyu inçe tip tidi kelengler edgülerim :: m(e)n tirilmışke sizler negülük ança ked ķ[orķar] sizler .. AY 5/9.

“Üç gün geçti, dördüncü gün sabah o bey dirilip geldi ve yiyecek istedi. Onu gören orada toplanana herkes, başta tüm yakınları ve akrabaları olmak üzere korkarak uzağa kaçtılar. Onların kaçtığını gören Kuotao adlı bey onları çağırarak ‘Gelinler dostlarım, ben dirildiğim için, siz neden bu kadar çok korktunuz?’

(802) :: anı üçün alķu vışaylarığ ĉın kirtü arımışın tanuđlamaķıđ turķaru ol nomlarta b(e)lđü ' W ikisiz artuķraķ tözünlerig bışrunmak neteg ikisizinL'RY [**ne**]ĉe..... [t(e)ńđlig] tıdığ antrayları arısarlar [**neçe**] t(e)ńđlig nomlarnıńđ öz tözi ançulayu oķ arığ süzük yig bilge biligig bulmaķı bolur :: **neçe** t(e)ńđlig nom uğuşı yme ertükteg tözlüg arığ süzük köni bilge bilig üze ançulayu oķ alķu erksinmek ķut--luđ ülüğlüğ barçanı tuta tükel tođurmaķı bolur :: AY 78/16.

“Onun için bütün visayaların doğrulukla arınmasına tanıklık etmeyi o öğretelerde iz .. daha fazla asilleri öğrenmek nasıl iki olmaksızın ... ne kadar engel antarayaları temizlense o denli öğretelerin özü de temiz, saf, bilgiyi bulucu olur. Ne kadar öğreti soyu saf, temiz, doğru bilgi üzerine kurulmuşsa o kadar bunların hepsi güçlenmek, kut sahibi olmak, bahtlı olmak gibi bütün meziyetlere eksiksiz erişmeleri mümkün olur.”

(803) :: [taķı yme] alķu edgü nomlarığ üzü[ksüz] bulayın :: tolپ yirtinçüdeki **ne[ç]--[e]** ķamađ tınl(ı)đ

oğlanları barça kıp emgeklerintin ozup alku barça inçkü menğig bulmaqları bolsun :: *neçe* altı
 kaçığı bölükine egsük tınl(ı)ğlar erser .. olarnı barça bir yanğlıg egsüksüz tolu tükel kıltacı
 bolayın :: AY 116/13.

“ve yine bütün iyi öğretirli kesintisiz olarak bulayım. Bütün dünyadaki her ne kadar insanoğlu
 varsa onların hepsi tüm sıkıntılarında kurtulup hepsi huzura, mutluluğa ersin. Her ne kadar altı duyusu
 olan eksik canlılarsa ds onları bir türlü eksiksiz, bütünüyle tam yapacak kişi olayım.”

(804) .. bo çambudıvıp uluş içinteki *neçe* ögüzler köller yuullar yulaqlar sögüt ığaçlar otlar yaşlar
 arıqlar semek--lerig yine adruk adruk hu--a çeçek tüş yimişlerniğ yıltız--ların ulunların
 butıqların yapırğak--ların yine yme ı tarıg kılonğa--sın içinin taşının barça angsız körkle
 sevgülük taplağı--luk önglög yıdlig yigüke aşagüka yarağlıg kılu tegingey m(e)n .. AY 529/3.

“Bu Jambudvipa içinde ne kadar ırmak, göl, su, ağaç, ot, orman, türlü türlü çiçekler, meyvelerin
 kökü, dalları budakları, yaprakları varsa tümünün içinini dışını, bütün benzersiz güzelliğiyle sevimli, renkli,
 güzel kokulu ve yemeye içmeye uygun yapacağım.”

(805) y(a)ruk yaltrık yalt--ırtı .. bulunğ yınğak kıarıp .. körgeli bilgeli bolmadı.. *neçe* bar erser kıuş
 keyik .. arıgka saқақа tayaqlıg öz orunların kemişip .. ozdılar kaçdılar öngi öngi:: AY 630/21.

“Parlak ışık peyda oldu. Her taraf karardı ve görececek bilecek yer kalmadı. Ne kadar hayvan
 varsa, ormanlarından, kendi yerlerinden farklı farklı yerlere kaçarak kurtuldular.”

(806) •• •• kıanğı:han ögi kıatun eşidip ekün kelip oğlınğa *neçe* aytsar n(e)ng kıiginç birmedük •• ••
 Manic. 26.

“Babası Han, annesi Hatun bunu işitip geldiklerinde oğullarına ne kadar sorular sordularsa da hiç
 cevap alamadılar.”

(807) . bu tolp sansar içi-ntekii. tınlğlarığ *neçe* emgetgülög tolğatğuluğ . irin-türgülük bosantu-rğuluğ
 işler kötükler erser barça öpke bilig iy(i)n tetrülmek tin törüyür belgürer [.] TT II B 41.

“Bütün bu Samsara içindeki canlıları sıkıntıya sokacak, onlara acı verecek, sefilleştirecek ne
 kadar kötü iş varsa bunların hepsi öfkeden, ters düşmekten doğar.”

(808) . takı yme mn taz-nıng artukaç-nıng ilkisiz-dinberüki kıılmış *neçe* tsuy ayıg kıılınçımız bar erser .
 burhan nom buranıg kıuvrag üç erdni ödinte ökünürbiz bilinürbiz TT IV B 62.

“Yine Ben Taz’ın ve Artukaç’ın önceden beri yaptığı ne kadar kötü, fena davranışımız varsa
 burhanlık öğretisi, rahipler ve cemaatin, üç mücevherin zamanında itiraf ediyoruz, pişmanız.”

(809) anta ötrü arvış söz-lemiş krgek . yüz minğ tümen ulatı *neçe* küçi yitmişinçe söz-lez-ün [!] üz-

üksüz muntağ saşınç kılıp tarni söz-leser siz-iksiz sişi tigma işi ködügi büter TT V A 67.

“Sonra büyüü sözler söylemek gerek. Yüz bin on binden başlayarak ne kadar gücü varsa o kadar söylesin. Kesintisiz, böyle düşünüp büyüü sözler söylense kuşkusuz siti denen iş tamamlanmış olur.”

(810) . . bu yirtinçüdeki *neçe* ağır igin igledeçi iglig ler bar erser . . alķunı barça okıyur mn. . U III 45 17.

“Bu dünyada ağır hastalıklara maruz kalmış ne kadar hasta varsa onların hepsini çağırıyorum.”

(811) . . *neçe* taplasar tükeğü çe tavar algıl . . U III 47 19.

“Ne kadar uygunsa tükenene kadar mal al.”

(812) . . tıŋri burhan nıŋ edgü lerin tire kavıra sözledim uluğ //[[i]]lig köŋgöl deki *neçe* yirintilig
[[[mün]]] kadağ lar bar erser amı barça //////////iz kitermiş tarķarmış bolur lar ////////// lar tip ti di . .
U III 73 26.

“Tanrı Burhan’ın iyiliklerini dere toplaya söyledim. Gönlünde ne kadar acınacak ... günâh ve kusur varsa onu tamamen ... gidermiş olurlar ... -lar dedi.”

(813) . . yana ok [[[kalmaşapadi ilig inçe tip ayıtdı //[[tü]zün tınlğ burhan lar nıŋ et’öz lerinteki küç
leri kösün leri *neçe* t/glig bolur tip . . sudazumi ilig sözledi . . U III 73 2.

“Sonra ... Kalmaşapadi Han, ‘Asil canlı burhanların vücutlarındaki güç ne kadardır?’ diye sordu. Sudazumi Han cevap verdi: (...)”

(814) . . alķu *neçe* tavranmağ lar bar erser et// U III 74 31.

“Ne kadar gayretleri varsa...”

(815) : : inça kltı karaŋķu tünerig ev içinte *neçe* bar: erser yme adruk adruk erdini ed tavar-lar : yula
yoķ-ıntın karaŋķu üze kişledilip: köz bar erser yme körgeli umamış teg : ançulayu ok neçe bar
erser yme bilge bilig : adın-lar--ka yakın yağuk barıp nom eşidmeser bo kişi-ler arıdı umaz-lar :
Block. 109, 112.

“Karanlık ev içinde her ne kadar mücevher ve değerli eşya bulunursa bulunsun, kandil olmadan insana görünmezse onun gibi bilgi de başkalarına yakın olup da öğretiden söz etmezse bu kişileri aydınlatamaz.”

(816) uçuglı yoriğli tıŋlı neçe / tirilgü seniŋdin bulup bir içe KB 23.

“Uçan, yürüyen ve duranların hepsi rızklarını senden bularak yiyip içerler.”

(817) isiz edgü kalmaz neçe tüz ölü / uluğ ya kiçig tut kara yir bolur KB 1540.

“İyi ya da kötü, hiçbirisi kalmaz, hepsi de ölü; büyük ya da küçük, hepsi kara toprak olur.”

(818) bu emgek neçe boğzı egni için / tirer neñg yimez ölse emger küçün KB 1738.

“İnsanın bunca zahmet çekmesi hep boğazı ve sırtı içindir. Mal toplar, yiyemez, sonra da vebali altında kalır.”

(819) yalaavaş işi kör neçe söz bolur / sözi yaqşı bolsa tilekin bulur KB 2666.

“Elçinin işi hep sözle olur; sözü iyi olursa, dileğine kavuşur.”

(820) köni sözledinğ söz bütünlük bu ol / munıñda naruķı neçe egri yol KB 4876.

“Doğru söyledin, gerçek budur; bundan başkası hep eğri yoldur.”

AY 9/2, 9/2, 46/13, 78/12, 78/13, 93/22, 99/22, 106/6, 108/2, 108/10, 108/19, 114/21, 116/17, 116/20, 117/5, 118/4, 120/14, 122/16, 123/9, 151/12, 152/14, 153/19, 159/6, 160/14, 168/22, 169/11, 170/1, 170/7, 172/20, 350/6, 353/1, 370/8, 380/16, 382/22, 400/23, 425/13, 426/20, 434/2, 452/10, 452/15, 492/19, 504/10, 507/12, 509/3, 509/11, 510/19, 511/3, 517/11, 530/2, 557/13, 557/21, 558/21, 577/16, 585/13, 596/4, 605/7; **KB** 435.

§ 2.1.19.1.C. Aşağıdaki (821) – (830) numaralı cümlelerde sözcük, çokluk / abartma işlevli kullanılarak “nice, çok sayıda” anlamı vermiştir.

Yapı	<i>neçe</i>
	<i>neçe</i> F-KE
Anlam	Nice, çok sayıda

(821) .. yine mıntıda [adın] *neçe neçe* ki[şiler]niñg [sansız] saķışsız özlü[glorig ölümiş]--lerin körtüm..

neñg [inçip monı teg] b(e)lgülüg odğuraķ tüşinğe tegmiş--lerin idi körtüküm yok erti.. AY 9/2.

“Bundan başka ne kadar kişinin sayısız canlıyı öldürdüğünü gördüm. Bunun gibi karşılığını açıkça alanlara hiç rastlamamıştım.”

(822) .. bo meniñg iyin öğirmeklig edgölüg öğretim tiltağında.. ulatı et'özin tilin köñgülin kılmiş

neçe buyanlarım küçinte kşan kşan üdlerte üzük--süz edgü işlerim üklimeki bols--un .. AY 123/19.

“Benim bu sevindirici iyi öğretim sayesinde ve vücutla, dille yaptığım çok sayıda iyi davranışım nedeniyle kısa kısa zamanlardaki kesintisiz iyi işlerim artsın.”

(823) :: *neçe* meniñg t(e)ñgrim sizni ögmekdin yükünmek--din turmiş buyanlarımın kkir--siz tapçasız

könğülüm süzülmek--lig anğ turuğ edgü kılınçlarımın kut kolunu buyan evirer m(e)n :: AY 124/1.

“Tanrım, sizi övmekten, secde etmekten kazandığım çok sayıdaki sevabımı kirsiz, lekesin gönlümün arılığıyla yaptığım iyi davranışlarımı kut isteyerek sevabı tevcih ediyorum.”

(824) :: sansız sakışsız toyın--[lar] ş(a)mnançlar bo nomda nomluğ köz--[in tüke]ti açıldı :: **neçe neçe** tınl(ı)ğ--[lar bo]dıs(a)t(a)vlar kö lin öritdi--[ler] ötrü ol üdün tükel bilge t(e)nğri t(e)nğrisi burkan inçe tip şlok söz--leyü y(a)rılıkadı:: AY 340/11.

“Sayısız rahipler ve rahibeler bu öğretide öğreti gözünü iyice açtı. Ne kadar çok canlı Bodhisattva’ların gönlünü sevindirdi. Sonra eksiksiz bilgi sahibi Tanrılar Tanrısı Burhan şöyle bir şiir söyleyerek buyurdu: (...)”

(825) boltum ilig beg .. sansız sak[ışsız] kalp üdte .. telim boltum hormuzta .. **neçe neçe** ajunta azrua t(e)nğri boltum ülgüsüz .. burkanlarka tuş bolup .. tapığ uduğ kılmışımınğ .. anıñ sanın sakışın tenğlegeli kim uğay .. eşidip m(e)n bo nomuğ .. önğre üdte ök sevintim .. AY 580/3.

“Sayısız zamanlarda Han oldum. Sayısız Hormuzta oldum. Çok sayıda dünyada sayısız Ezrua Tanrı oldum. Burhanlara dost olup onlara yaptığım hizmetin ölçüsünü kim tutabilir? Ben bu öğretiyi işiterek önceki dünyada da sevindim.”

(826) **neçe** kördüm erse isizler işi / ozu bolmadı ay biliglig kişi KB 248.

“Ey bilgili adam, kaç defa gördüm, kötülerin işi hiçbir zaman ileri gidemedi.”

(827) kişi yası kılma özüñg kılma yas / **neçe** edğülük kıl hava arzu bas KB 1315.

“Başkasının zararını isteme, kendin de zarar verme. Çok iyilik yap, kendi arzu ve isteklerine hakim ol.”

(828) **neçe** kılgu işler bor içse kalur / **neçe** kılmağı iş esürse kelür KB 2101.

“Yapılacak nice işler içki yüzünden yapılamaz; yapılmaması gereken nice işler de sarhoşken yapılır.”

(829) **neçe** iş kişiye kiñgeşkü kerek / könğül tapmış işni kılgu kerek KB 3495.

“Nice işler vardır ki, insanlara danışmak gerekir; fakat yine de insan gönlünün uygun gördüğü işi yapmalıdır.”

(830) **neçe** küç bileklig yumıtmışlarığ / ölüm tuttu saçtı yıradı arığ KB 6072.

“Ölüm, nice kuvvetli bileklerin topladıklarını alıp, hepsini saçtı ve dağıttı.”

AY 124/1; KB 966, 987, 1061, 2102[2], 2501, 2953, 3500, 3850, 3973, 3974, 3988, 4259, 4523,

4524, 4708, 4725, 4835, 4845, 5133, 5191, 5212, 5361, 5417, 6070, 6071, 6395, 6401, 6402, 6434[2], 6435, 6470, 6475, 6536, 6538, 6542, 6634, 6636.

§ 2.1.19.1.D. *neçe* soru sözcüğü, aşağıdaki cümlelerde gerçek soru işlevli olarak “*ne kadar?*” anlamında kullanılmıştır.

Yapı	<i>neçe</i>
	<i>neçe</i> F-KE
Anlam	ne kadar?

(831) .. ol yme bir törlüg et'öz--nünġ uluġı kiçigi *neçe* tenġlig bolur tiser .. et'özining idizi altmış tümen kolti nayut bere kaç kavışığı ikin arakı orun lakşanınġ bedüki biş sumır tağça .. iki köziniġ ülgüsü tört taluy ögüz suviniġ yaltrık--ınça bolur .. AY 46/13.

“Yine bir vücudun büyüğü küçüğü ne kadardır?” dersen vücudun yüksekliği altı yüz bin kolti nayut mil arasında yer alan laksananın büyüğü Sumir Dağı kadardır. İki gözünün ölçüsü dört deniz suyunun parlaklığı kadardır.”

(832) ol üdün ol bayaġut oġlı udakanışandı urı bo bo savıġ eşidip söġüt t(e)nġrisinge bo kamaġ balıklar sanı *neçe* tenġlig erür tip ayıtdı .. ötrü söġüt t(e)nġri--si egsüksüz tükel on miġ balık--lar ol tip tidi .. AY 601/3.

“O zaman o zenginın oġlu Udakanışandı, bu sözü işiterek ağaç Tanrısına ‘bütün balıkların sayısı ne kadardır?’ diye sordu. Ağaç Tanrısı ‘Eksiksiz on bin balkı var.’ dedi.”

(833) ötrü t(e)nġri t(e)nġri[si burқан soma]--kıtı bodis(a)t(a)v[ka] ki m s(e)n somakıtuya bo ögdilig yükünç üze kamaġ tınl(i)ġ oġlanın edġü--ke menġike yaratġuluk kiġ alķıġ yol oruġı *neçe* yada körkitü birting .. bilmez uķmaz tınl(i)ġlar [mon]ı tuta öġretinsünler tip y(a)rlıkadı :: AY 653/4.

“Sonra Tanrılar Tanrısı Burhan, Somakıtı Bodhisattva’ya ‘Ey Somakıtı sen kimsin? Bu övgü dolu ibadetinle bütün insanoġlunu iyiye, mutluluġa götüren geniş yolune kadar yayıp onlara gösterdin? Bunları bilmeyen anlamayan canlılar da sözlerini dinleyerek öġrensınler’ diye buyurdu.”

(834) ne ayıġ kılınç kılсар tınlıġ--lar sekiz uluġ örtlüg tamularda toġarlar .. *neçe* ür kiç anta bolur yime ne türlüġ emgek teginürler ötrü purunı arhant ayasın kav--şurup tükel bilge maytrı burkan--nıġ çkr lakşanm itilmiş adaķınta yinçürü yükünüp inçe tip ötünür .. M 81-12.

“Nasıl kötü bir amel işleyince canlılar sekiz büyük alevli cehennemde doğarlar? Ne kadar orada

kalırlar? Nasıl acı çekerler? Bunun üzerine aziz Purna avuçlarını birleştirerek eksiksiz bilge Mayıtrı Burhan'ın bir tekerlek alameti ile süslü ayağı önünde eğilerek secdeye varır ve şöyle der: (...)"

(835) ilig aydı uktum bu söz belgölüg / söz aslı *neçe* ol negü ol bilig KB 995.

"Hükümdar, 'Anladım, bu böyledir, sözün aslı nedir ve söz kaç kısma ayrılır' dedi."

(836) yana aydı ilig söz aşğı *neçe* / yası ma *neçe* ol maᅇga ay açā KB 1000.

"Hükümdar yeniden 'Sözün ne kadar yararı; ne kadar zararı vardır, bana izah et.' dedi."

(837) körü barĝu begler tapuĝcı *neçe* / tusulur *neçe* ol tusulmaz *neçe* KB 2973.

"Beyler, hizmetkârın nasıl olduğuna ve ne kadar işe yarayıp ne kadar yaramadığına her zaman dikkat etmelidir."

(838) keçürmiş tiriglik barır kelgüsüz / *neçe* ol bu kaçılmış yime belgüsüz KB 3630.

"Geçen hayat, bir daha geri dönmemek üzere gider; geri kalanı ne kadar sürer? bu da belli değildir."

(839) maᅇga ayĝıl amdi törüni neçe / toĝularını sayu atayu biçe KB 4026.

"Bana şimdi kaç türlü töre ve usül olduğunu, isimlerini bir bir sayarak anlat!"

KB 997[2], 1004[2], 2552, 5343, 5455, 5700, 6034.

§ 2.1.19.1.E. KB'den alınan (840) – (844) numaralı cümlelerde sözcük, olumsuz kuvvetlendirici olarak kullanılır. Bu kullanımda *neçe* sözünü barındıran cümledeki yargının olumsuzunun uygunluğu, doğruluğu iddia edilmektedir:

Yapı	<i>neçe</i>
	<i>neçe</i> F-KE
Anlam	Ne kadar!

(840) iᅇe kılmış işler *neçe* yig bolur / iᅇe bışmış aşını yise ig bolur KB 632.

"Acele ile yapılan işler ne kadar iyi olur? Acele ile pişirilen yemeği yiyen kişi hasta olur."

(841) keçürmiş tirig ik tüpi boldı yil / bu kaçılmış tiriglik *neçe* birge il KB 1439.

"Geçirdiğin hayat, rüzgâr ve tipi gibi geçti; kalan hayatın, daha ne kadar saltanat temin eder?"

(842) kişi ildin ilke söz ıdĝu bolur / bitig bolmasa söz *neçe* sözleyür KB 2701.

"İnsan bir yerden başka bir yere her zaman haber gönderir. Eğer mektup olmasaydı, sözlerini

nasıl söyleyecekti?”

(843) bu dünya itig ig bu tirki sanı / yorıĝlı bu yalıĝuĝ neçe yir anı KB 5338.

“Dünyayı kurulu bir sofraya bil. İnsanlar yaşamları boyunca burada bulunan nimetlerden ne kadarını yiyebilirler?”

(844) ulındım men emdi otunlarğa tuştum / ökünç birle tün kün neçe yük yüdeyi KB 6602.

“Ben artık usandım, küstahlar arasına düştüm; gece gündüz pişmanlık içinde bu yükü daha ne kadar taşıyayım?”

KB 1443, 1998[2], 3607, 6602.

2.1.20.2. Sözcük Türü Olarak *neçe* Soru Sözcüğü

neçe soru sözcüğü, cümlede zarf, sıfat ve isim olarak kullanılmıştır.

2.1.20.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan *neçe* Soru Sözcüğü

(845) – (849) numaralı cümleler, sözcüğün zarf olarak kullanımına örnektir. Bu, sözcüğün temel kullanımıdır.

(845) küsüş tut yigitlik keçer sinde terk / kaçar bu tiriglik neçe tutsa berk KB 361.

“Gençliği aziz tut, çabuk geçer. Ne kadar sıkı tutsan da bir gün kaçır.”

(846) yalavaç işi kör neçe söz bolur / sözi yaqşı bolsa tilekin bulur KB 2666.

“Elçinin işi hep sözle olur. Söz iyi olursa dileğine kavuşur.”

(847) neçe az yağı erse yası telim / yağıda asıĝ bar tip aymaz tilim KB 4188.

“Düşman ne kadar az olursa olsun, zararı çoktur. Düşmanda fayda olduğunu dilim söyleyemez.”

(848) neçe körklüg erse kaĝun taş yüzi / yıdı ya beğizi ya meĝzi tözi KB 5110.

“Kavunun dışı, kokusu, şekli veya rengi ne kadar güzel olursa olsun ...”

(849) tirig ti kim ölse kör eđĝü atın / neçe yatsa oprap çara yir çatın KB 5919.

“İyi ad bırakmış olan bir kimse her ne kadar kara toprak altında çürüse de sen onu diri bil.”

AY 46/13, 453/4, 601/3, 613/9, 630/21; M 2-12, 2-18, 81/12; KB 23, 114, 248, 347, 403, 514, 517, 632, 736, 840, 919, 924, 1210, 1315, 1382, 1382, 1383, 1408, 1439, 1443, 1471, 1540, 1541, 1738, 1790, 1827, 1831, 1856[2], 1998[2], 2619, 2652, 2666, 2701, 2969, 3076, 3123, 3352, 3607, 3616, 3625, 3627, 3648, 3885, 3890, 3891, 4026, 4083, 4084, 4095, 4137, 4384, 4637, 4876, 5046, 5049, 5133, 5191, 5212, 5338, 5387, 5427, 5428, 5429, 5466, 5733, 5818, 5863, 5864, 6040, 6044, 6126, 6126, 6146, 6258, 6343, 6344, 6360, 6417, 6470, 6524, 6598, 6602, 6607, 6626, 6636.

2.1.20.2.2. Sıfat Görevinde Kullanılan *neçe* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (850) – (852) numaralı ve aşağıda yerleri gösterilen cümlelerde sıfat görevindedir.

(850) anı körüp kamağ kası kıdaşı başlap kim ol töride yığılmış neçe kişiler erti erser .. olar barça korpup belinglep ırak tezdi-ler kaçdılar ::AY 5/9,

(851) ..yene mntıda [adın] neçe neçe ki[şiler]niñ [sansız] saqışsız özlü[glerig ölümiş]--lerin körtüm .. AY 9/2.

(852) neçe kılgu işler bor içse kalur / neçe kılmağı iş esürse kelür KB 2101.

AY 78/16, 116/13, 123/19, 124/1, 340/11, 529/3, 580/3; KB 3495, KB 6072.

2.1.20.2.3. İsim Görevinde Kullanılan *neçe* Soru Sözcüğü

Sözcük, (853) numaralı tanıkta ve aşağıda yerleri gösterilen cümlelerde isim görevinde kullanılmıştır.

(853) anıñda neruqı tiriglik neçe / tiriglikke tutma söz aydım aç KB 3607.

“Bundan başka daha ne varsa onu hayat kabul etme, sana bunları açıkladım.”

2.1.20.3. Cümle Ögesi Olarak *neçe* Soru Sözcüğü

2.1.20.3.1. Zarf Tümleci İçerisinde Yer Alan *neçe* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yer alan (854) – (857) numaralı tanıklarda zarf tümleci görevindedir.

(854) .. bo meniġ iyn ögirmeklig edgülig ögretigim tıtaġınta.. ulatı et'özin tilin köngülin kılmış neçe buyanlarım küçinte kşan kşan üdlerte üzük--süz edgü işlerim üklimeki bols--un .. AY 123/19.

“Benim bu sevindirici iyi öġretim sayesinde ve vücutla, dille yaptığım çok sayıda iyi davranışım nedeniyle kısa kısa zamanlardaki kesintisiz iyi işlerim artsın.”

(855) körü bargü begler tapuġcı neçe / tusulur neçe ol tusulmaz neçe KB 2973.

“Beyler, hizmetkârın nasıl olduġuna ve ne kadar işe yarayıp ne kadar yaramadığına her zaman dikkat etmelidir.”

(856) kişi ildin ilke söz ıdġu bolur / bitig bolmasa söz neçe sözleyür KB 2701.

“İnsan bir yerden başka bir yere her zaman haber gönderir. Eğer mektup olmasaydı, sözlerini nasıl söyleyecekti?”

(857) küsüş tut yigitlik keçer sinde terk / kaçar bu tiriglik neçe tutsa berk KB 361.

“Gençliği aziz tut, çabuk geçer. Ne kadar sıkı tutsan da bir gün kaçır.”

AY 5/9, 9/2, 46/13, 78/16, 116/13, 123/19, 124/1, 340/11, 453/4, 529/3, 580/3, 601/3, 613/9, 630/21; M 2-12, 2-18, 81/12; KB 23, 114, 248, 347, 361, 403, 514, 517, 632, 736, 840, 919, 924, 1210, 1315, 1382, 1382, 1383, 1408, 1439, 1443, 1471, 1540, 1541, 1738, 1790, 1827, 1831, 1856[2], 1998[2], 2101, 2198, 2619, 2652, 2666, 2701, 2969, 3076, 3123, 3352, 3495, 3607, 3616, 3625, 3627, 3648, 3885, 3890, 3891, 4026, 4083, 4084, 4095, 4137, 4188, 4384, 4637, 4876, 5046, 5049, 5110, 5133, 5191, 5212, 5338, 5387, 5427, 5428, 5429, 5466, 5733, 5818, 5863, 5864, 5919, 6040, 6044, 6072, 6126, 6126, 6146, 6258, 6343, 6344, 6360, 6417, 6470, 6524, 6598, 6602, 6607, 6626, 6636.

2.1.20.3.2. Yüklemler Olarak Kullanılan *neçe* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (858) numaralı tanıkta yüklem görevinde kullanılmıştır.

(858) anıġda neruķı tiriglik neçe / tiriglikke tutma söz aydım açā KB 3607.

“Bundan başka daha ne varsa onu hayat kabul etme, sana bunları açıkladım.”

2.1.21. *neçeketegi* Soru Sözcüğü

Sözcük, *neçe* soru sözcüğü üzerine getirilen *+ke* yönelme durumu eki ve *tegi* edatından oluşmuştur.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	13	1	-	-	-

neçeketegi soru yapısı, AY’de dokuz; M’de bir; Mayt.Vat.’ta bir; MTT’de bir; MT’de bir; TT’de bir kez saptanmıştır.

Toplam: 14

2.1.21.1. *neçeketegi* Soru Yapısının Anlam Özellikleri

§ 2.1.21.1.A. Sözcük, aşağıda yer alan (859) – (867) numaralı örneklerde soru anlamı dışına çıkararak şartlı yapılarla kullanıldığında “*her ne zamana kadar...-ise*” anlamı kazanmıştır:

Yapı	<i>neçeketegi</i>
	<i>neçeketegi</i> F-KE
Anlam	her ne zamana kadar...-ise

(859) k(a)ltı yme çambu atl(1)ğ sögüt ıg[aç] tal sögütünüñ yimişi toğmaķı [bolsar] azu yme k(a)ltı mırnu (?) sögü[t] ambar atl(1)ğ yimiş ıgaç bo montag osuğluğ bolmağuluğ tañlançıg antağ uğrı yıķı bolup yumğın barça inçip yene burķanıñ tüz et'öz *neçekte tegi* tileser neñg idi bulga[lı umaz] AY 34f/10.

“Çambu adlı ağacın yemişi olsan yine mırnu adlı ağaç... ambar adlı yemiş ağacı .. bunun gibi olmayacak hayret verici ... öyle uygun zamanı olup hepsini öylece burhanın doğru vücudu ... ne zamana kadar tilese hiç bulunamaz.”

(860) teñgleyü qolulayu teginseser biz t(e)ngirim tütrüm teriñ yörüglüg bo nom erdini *neçekte tegi* yirtinçüde turup yitlinmeser batmasar ançaķa tegi bo yirtinçüde yiti kırk törlüg bodıpaķşık atl(1)ğ tuyunmaķ (16) arqalıg nomlar öçmedin üzülmedin turğay .. AY 197/12.

“Ölçüp açıklayarak söylesek Tanrım, keskin derin yorumlu bu öğreti mücevheri ne zamaa değın dünyada durup kaybolmasa, yok olmasa; o zamana değın bu dünyada otuz yedi tür Bodhi-Paksika adlı sezme destekli öğretiler yok olmaksızın, sona ermeksizin duracak.”

(861) ::antağ ol antağ ol tözün t(e)ngirler--e .. k(a)ltı sizler ötünmiş teg *neçekte tegi* bo nom erdini bar

erser .. ançağa tegi köni nomlar kirtü yürüglər yitlinmez batmaz .. AY 198/4.

“Öyledir, öyledir ey soylu Tanrılar, Böyle sizlerin söylemiş olduğu gibi bu öğreti mücevheri ne zamana değin var ise, o zamana değin doğru öğretiler, gerçek yorumlar kaybolmaz.”

(862) .. uluğ azruaya inçip inçe uğğıl .. k(a)ltı birök altun tilgenlig cakravart iligler ęan--lar *neçeke tegi* yirtinçüde <bar erserler ançağa tegi> yiti erdinileri yme yitlinmezler yoğadmaz--lar.. AY 395/14.

“Ey yüce Ezrua, öylece bil ki altın tekerlekli dünya hanları ne zamana kadar bu dünyada var ise, o zaman kadar yedi mücevher de vardı, kaybolmaz, yok olmaz.”

(863) kaçan birök cakravart ilig kaŋga kıy(ı)lğuça erser ötrü yiti erdini--leri yme özin ök yitlinürler yoğadurlar .. ançulayu yme birök bo nom erdini *neçeke tegi* yirtinçüde bar erser ançağa tegi üzelihsiz iduğ nom--luğ erdiniler yme yitlinmegey yoğad--mağay .. AY 395/20.

“Dünya hükümdarına kıyıldığı zaman bu yedi mücevher de kendini yok edecektir. Bunun gibi bu öğreti mücevheri ne zamana kadar dünyada var ise benzersiz kutsal öğretili mücevherler de o zamana kadar kaybolmayacak, yok olmayacak.”

(864) [] gme tınl(ı)ę-larta ęarın k[enç] kim bar erser-ler olar barça esen tükel uçuz [oŋga]y aęrıķanmadın t(e)rk [tavrata tuęurmaķ-ları] [boş]ulmaķ-ları bolzun *neçe-[ketegi m](e)n* balaçuk tiriğ esen erser-m(e)n ançaķategi oğul kız tuęurmaķ uğrın-[ta] ak[] telmirmek []... MT H108.

“... -an canlılardan yaşlı ve genç kim varsa onları tümü sağ salim kolaylıkla iyileşecek, ağrı çekmeden, doğumları çabucak olsun. Ben Balaçuk ne zamana kadar yaşarsam o zamana kadar evlat doğurma anında ...titremek...”

(865) yme t[akı] ol oğul *neçeke+tegi* tiriğ erser [yē]t[i] törlüğ adaķa emgenür ..MTT 0342.

“Yine o oğul yaşadığı süre içerisinde yedi türlü tehlikeye maruz kalır.”

(866) *neçeke tegi* bo sansar içinte tuğmuş tınlağlar aj-unluğ çadar ögüz içinte ağa tegilü beş aj-unluğ tegz-inç suv içinte çoma bata tört tuğumluğ kısağ taŋgağ--ta kısilur taŋgilur erserler .. ançağa tegi utun tetirler .. taķı yme *neçeke tegi* aj--unluğ arığsız oprı içinte niz-vanı kılı bolup ağnayu yatsarlar .. ançağa tegi utun ok atanurlar .. Mayt.Vat. 007-56, 061.

“Bu samsarada doğmuş canlılar ne zamana kadar dünya ırmağı içinde aka gide; beş dünya girdabı içinde bata çıka dört doğumlu dünyada kısılırsa o zamana kadar ahlâksız vardır derler. Yine ne zamana kadar kirlili dünya içinde ihtirasa kapılıp belenseler o zamana kadar ahlâksız olarak adlandırılırlar.”

(867) ol biz-inę kışanti kılıp arımaduķ ayığ kılınçımız-nı adıştit öz-e tuta teginürbiz . inçe turz-un kılı temir ęaz-ķuķuę yirke toķısar *neğekedeği* yirte yastar yoğunatu uz-ayu umaz erser . ançulayu yme ol biz-inę tsuy irinçü-lerimiz asıl-madın öklimedın ęorayu turz-un TT IV B 43.

“Bizim o tövbe edip de bağışlanmadığımız günahlarımızı adhiştite (bahtımıza) bağlıyoruz. Nasıl demir kazığı yere batırsan yerde yattığı sürece uzamaz ise onun gibi bizim kötü amellerimiz de azalmadan, çoğalmadan dursun.”

§ 2.1.21.1.B. *neçeketegi* yapısı, gerçek soru anlamındaki bilinmezlik yardımıyla, çokluk / abartı işlevinde kullanılır. Bu durumda, bilinmeyen zamandan çok sonsuzluktan söz edilmektedir. Aşağıda yer alan (868) – (871) numaralı tanıklar bu işleve örnektir.

Yapı	<i>neçeketegi</i>
	<i>neçeketegi</i> F-KE
Anlam	Ne çok

(868) basa basa közünteçi b(e)lgürteçi tözlüg ermez :: bir tanuqlamak üz--e *neçeke tegi* tegşilmeksiz isil--meksiz qoramaksız közünmeksiz b(e)lgürmeksiz tözlüg titir :: tısız y(a)rpsız ornağsız ermez :: AY 56/3.

“Sonra görünecek, belirecek yapıda değildir. Tanık olmak amacıyla o kadar uzun zamana kadar değişmeden, azalmadan, görünmeden ve belirmeden durur. Eksik ve kararsız değildir.”

(869) :: olar neçökin antağ titirler tip tiser :: inçe k(a)ltı alku burqanlarınġ 'eng'ilki b(e)lgürt--me et'özleri ürüg uzatı nom tilgenin evirip orun orun sayu qutrultaçı tınl(ı)ğlarqa tıtağları iyin al altağ kılu y(a)rıkap asığ tusu kılmaklıġ ulağı sapıġı *neçe--ke tegi* üzülmemeki kesilmemeki ol ürlüklüg mengü tip titir :: AY 61/9.

“Onlar neden öyledir?” dersin, şöyle ki, bütün burhanların ilk beliren vücutları öğreti tekerleğini çevirerek her yerde bulunan kurtarılacak canlılara nedenleri gereğince hile yaparak fayda sağlayan başları çok uzun zamana kadar kesilme, kopmaz. O sürekli ve ebedidir, denir.”

(870) .. kim qayu töz--ünler oġlı .. tözünler kız--ı olarka ayançaġ köngülin tapıngu üçün aş içġü ton kedim töl(e)t töşek iglemişdeki ot emde ulatılar üye *neçeke tegi* uza--tı tapınıp udunup ayayu ağırlayı birle yine sumır tağça erdinilig ögmekler üye tolgurup tapınsar udunsarlar ol pratykabud arhant--lar nırvanka kirmişinte kin yine olarka yiti erdiniler üye inçe k(a)ltı altun kümüş yinçü vaydurı çeç qaş kızıl yinçü erdiniler üye [itiglig] idiz astuplar turġurup [adruk] adruk yinçge tooğlar pralar [kuşatırılar] üye asıp salınturup S'R L'R :: şarıputrı--ya [kim qayu töz]-ünler oġlı.. tözünler kızınıġ buyan edġü kılinçü üküş teginür erki mu :: AY 80/21.

“Kim, hangi asil evladı onlara saygı duyan bir gönülle hizmet için yiyecek içecek, elbise, yatak, hastalandığında ilaç ve başka ne kadar hizmet edip saygısını göstereceği hizmetleri ve yine Sumir Dağı kadar mücevherli övgüleri ile hizmet etse, ol aziz Pratykabud nirvanaya ulaştığında yedi mücevherle altın, gümüş, inci, elmas gibi mücevherlerle süslü yüksek stupa (azize ait türbe) yaptırıp üzerine ayrı ayrı

ince gölgelikler gerdirip ...-sa ey Şariputri bu asil evladının yaptığı iyi ameller, kazandığı sevaplar çok mudur?”

(871) .. nom buşı--nınġ yine biş törlüg yig asıġ--ı bar titir .. kıayular ol biş tip tiser .. inçe kı(a)ltı 'engilki nom buşı erser özke adınaġuķa birle asıġlıġ titir .. tavar buşı neġ inçip antaġ ermez .. ikinti nom buşı erser tınl(ı)ġlarıġ üç uġuş yirtinçüdin üntürgeli udaçı titir .. tavar buşı yalaġġuz az amranmaķ uġuş yirtinçüdin yme üntürü ermez .. üçünç nom buşı erser tüz nomlug et'özüg arıtdaçı titir .. tavar buşı yine yanturu et et'özüg erser ükli--tür .. törtünç nom buşınınġ töz--i *neķeke teġi* alķınçsız tüketiñ--siz titir .. AY 163/4.

“Öġreti sadakasının da yine beş türlü üstün yararı vardır. ‘Bunlar hangileridir?’ dersin, şöyle ki birincisi öġreti sadakası ise kendine olduġu kadar başkasına da yararlıdır. Mal sadakası hiç de öyle deġildir. İkincisi, öġreti sadakası ise canlıları üç bölgeden çıkarabilmek içindir. Mal sadakası yalnız hırs ve açġözlülük esaslı olan bölgeden de kurtaramaz. Üçüncüsü, öġreti sadakası ise esas öġretili vücudu temizleyecektir. Mal sadakası yalnız somut vücudu artırır. Dördüncü, öġreti sadakasının esası çok uzun süre yok olmaz, tükenmez.”

§ 2.1.21.1.C. Sözcük, aşıġıda yer alan (872) numaralı cümlede gerçek soru işlevli olarak “*ne zamana kadar?*” anlamında kullanılmıştır.

Yapı	<i>neķeketegi</i>
	<i>neķe</i> F-KE
Anlam	Ne zamana kadar?

(872) orgaķlar üze kıurşayur yö(rgenür) üstün örtüki altın yap(aġı) tört tamı alķu temirliġ (ört-)-lüġ kıamaġ ödün iri(neç) yarlıġ tınlıġ--larıġ oķsız te(ġinçsiz) köyürür *neķeke teġi* ... tolmaġınçaka teġi/-... yana tirilürler .. neġ ant(a) ozu kıurtlu umazlar.. M 83-46.

2.1.21.2. Sözcük Türü Olarak *neķeketegi* Yapısı

neķeketegi yapısı, yukarıda verilen (859) – (872) cümlelerin bütününde zarf görevinde kullanılmıştır.

2.1.21.3. Cümle Ögesi Olarak *neķeketegi* Yapısı

neķeketegi yapısı, yukarıda verilen cümlelerin bütününde zarf tümleci görevinde

kullanılmıştır.

2.1.22. *neçekleti* ~ *neçükleti* Soru Sözcüğü

Sözcük EDPT 775b-776a'da bulunan *neçük* maddesi içerisinde yer almıştır. Burada sözcüğün, araç durumu eki alan *neçükin* gibi *neçük* sözüden türediği ve nadir olarak kullanıldığı belirtilmiş; “*nasil?*” anlamını karşıladığı örneklerle açıklanmıştır.

Erdal, *Old Turkic Word Formation*'da sözcüğün, *neçük* sözü üzerine *netegleti*, *birtemleti* ve *ğaltı* gibi sözcüklerde de görülen iki zarf yapıcı +*la* ve +*tl* ekinin getirilmesiyle oluştuğunu bildirmiştir (1991a: 406). Araştırmacı *A Grammar of Old Turkic*'te de sözcüğün yapısını böylece açıklamış ve “*ne yolla?*” anlamında kullanıldığını belirtmiştir (2004: 213).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	2	1	-	-	-

Sözcük, Budist Uygur dönemi metinlerinden U'da iki; Maniheist dönem metinlerden Man.'da bir kez saptanmıştır.

Toplam: 3

2.1.22.1. *neçekleti* ~ *neçükleti* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

Sözcük, gerçek soru işlevinde aşağıdaki (873) – (875) “*neden, niçin?*” anlamında kullanılmaktadır.

Yapı	<i>neçekleti~neçükleti</i>
	<i>neçekleti~neçükleti</i> F-KE
Anlam	Neden, niçin?

(873) tñgrı bañşı ölüť // // // // // // // [ölür]mek *neçekleti* utğurağ tegingülük bolur . . U III 4 8.

“Tanrı usta ölü öldürmeye niçin etraflı olarak ulaşılır?”

(874) ai yekler trkin söz-leñgler . *neçükledi* meniñ balıķımtaķı uluřumtaķı ig toĝa kitmez . yekler inçe tip tidiler . uluĝ ilig bu oķ seniñ balıķıñg-ta künтин yıñgaķ bir uluĝ bedük söĝüt bar . anta yavlaķ saķınçlıĝ rakşas bolur . üç bedük köz-leri oot öñĝlüĝ saķı arķasınta yadılu turup tamturmuş yula yalını teg közi karaķı yalınayu tegz-inü turur [.] U IV 10-62.

“Ey şeytanlar çabuk söyleyin. Benim kentimden hastalık neden gitmez. Şeytanlar ‘Yüce Han senin kentinde güneyde yüce bir ağaç var. Orada kötü düşünceli raksasa bulunur. Üç büyük gözü vardır ve ateş renkli saçı arkasında yayılmıştır. Kandil ışığı gibi gözü ve bakışı parlayarak döner.”

(875) [ħu]rm[uz]ta t[(e)ñĝ]ri y(a)rı(a)ķançuçı köñĝül-lüĝ erti řmnuĝ *neçükleti* ölürdi tip sizik ayıtsar inçe kiginç birgil řmnu öz tilin tegşürüp kamaĝ yeklerke inçe tip tanuķlayu sav birdi sizlerde almış ayu ħormuzta t(e)ñĝrike atĝay m[(e)n] Man I 19-10.

“Hormuzta Tanrı baĝıřlayıcı gönüllü idi. ‘şmnu’yu niçin öldürdü?’ diye kuşkuyla sorunca cevap ver şmnu dedi. şmnu kendi diliyle tüm şeytanlara ‘Sizden aldığımı Hormuzta Tanrı’ya söyleyerek anlatacaĝım’ dedi.”

2.1.22.2. Sözcük Türü Olarak *neçekleti* / *neçükleti* Soru Sözcüğü

Sözcük yukarıdaki cümlelerde zarf görevindedir.

2.1.22.3. Cümle Ögesi Olarak *neçekleti* / *neçükleti* Soru Sözcüğü

neçükleti soru sözcüğü saptanan cümlelerde zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

2.1.23. *neçeme* Soru Sözcüğü

Yapısını *ne+çe me* biçiminde açıklayabileceğimiz bu soru yapısı yalnızca EDPT 775a-b’de *neçe* maddesi içerisinde yer almaktadır. Burada *neçe* ile çoĝu zaman aynı anlamda kullanıldığı (ne kadar), kimi zaman “her ne zaman” anlamını taşıdığı şartlı yapılarda da *neçe* gibi “ne kadar...-sA da” anlamını kazandığı bildirilmiştir.

A Grammar of Old Turkic’te sözcüğün *neçe yme* biçiminden geldiği ima edilmektedir (Erdal 2004: 495).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	-	-	-	-	63

Sözcük, Karahanlı Türkçesi metinlerinden KB’de elli iki kez; DLT’de bir kez, Ku.T.’de altı kez ve AH’de dört kez kullanılmıştır.

Toplam: 63

2.1.23.1. *neçeme* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.23.1.A. Karahanlı Türkçesi metinlerinde saptanan sözcük, sonrasında gelen şart yapısıyla birlikte “*her ne kadar...*” anlamını karşılamıştır. Bu durumda, şartlı cümleden sonra gelen ana cümlelerin yüklemi, sıklıklarına göre geniş zaman, belirli geçmiş zaman ve gelecek zaman olarak saptanmıştır. Sözcük, aşağıda yer alan (876) – (887) numaralı tanıklarda bu işlevde kullanılmıştır. Bunun yanında (889) – (904) numaralı cümlelerde de “*her ne kadar...*” anlamını karşılamaktadır.

Yapı	<i>neçeme...-sA...geniş zaman/belirli geçmiş zaman/gelecek zaman</i>
	neçeme+isim+F-KE
Anlam	her ne kadar

(876) *neçe me* erejlense isiz bu kün / ökünç birle emger yarınkı künün KB 918.

“Kötü, bugün ne kadar huzurlu olsa da yarın, pişmanlıkla sıkıntı çekecektir.”

(877) *neçeme* mini eđgü tutsa özüñg / yoñgağçı yoñgasa tügülgey yüzüñg KB 5860.

“Sen benim hakkımda ne kadar iyi düşünsen bile, gammazların fitneleri seni benden soğutabilir.”

(878) *neçe me* kul erse közi tok beg ol / suğ öz beglikindin bu kulluğ yig ol KB 2619.

“Gözü yok olan her ne kadar kul olsa da beydir; aç gözlü kimsenin beyliğinden, böyle kulluk daha yeğdir.”

(879) *neçe me* kiçig erse duşman sañga / anı sen uluğ tut ay ersig toñga KB 3398.

“Ey mert ve cesur kişi, düşman senin için her ne kadar küçük olsa da sen onu büyük kabul et.”

(880) öküş bolsa artmaz bu dünya neñgi / *neçe me* az erse yeter öz teñgi KB 6331.

“Bu dünya malı, çok olsa da insana fazla gelmez; her ne kadar az olsa, kişi geçimini ona göre ayarlar.”

(881) *neçeme* obrağ keğük erse yağmurğa yarar DLT III, 38-20.

“Elbise ne kadar yıpranmış olsa yine yağmura yarar.”

(882) hergiz yarağlarıñız bolmaz kim dād bērsēñiz sizler urağutlar arasında *neçeme* ħarişlık kılsa siz emitmeñg munça emitmek çoğur sizler anı asılmış teg eger şalāh kılsa sizler ħorksa siz ol tañrı erür örtgen ulaşu yarlıħağan Ku.T. 26/88a2.

“Kadınlar arasında adaleti sağlamaya her ne kadar özen gösterseniz de güç yetiremezsiniz. Öyleyse, büsbütün birine eğilim sevgi ve ilgi gösterip de öbürünü askıdaymış gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir ve sakınırsanız, şüphesiz, Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.”

(883) eger açā tilese sizler bütünlükün keldi sizke [açmak] eger yığılsa siz ol yaħşırağ sizke eger yansa siz yanğay miz hiç asığ kılmaz sizdin ögürüñüz nerse *neçeme* üküş bolsa ol tañrı mü'minler birle Ku.T. 28/74a3.

“Eğer fetih istiyor idiyse işte size fetih; ama eğer (inkardan ve eski yaptıklarınızdan) vazgeçerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Yok, geri dönerseniz biz de döneriz. Topluluğunuz her ne kadar çok da olsa, size bir şey sağlayamaz. Çünkü Allah mü'minlerle beraberdir.”

(884) ol tañrı kim ıdıtlı yalavaçını köni yol birle ħağ dñn birle belgürtmek için ħamuğ dñn üze *neçeme* unamasa kāfirler Ku.T. 29/24b3.

“Müşrikler her ne kadar istemese de, dini, bütün dinlere üstün kılmak için elçisini hidayetle ve hak dinle gönderen odur.”

(885) bulmaz sen bir öğürni kim tapħalar tañrıħa hem soñg künke dōst tutarlar kim ħilāf kılsa tañrıħa yime yalavaçına *neçeme* bolsalar ataları er oğlanları azu ħadaşları azu uğuşları olar bitidi tañrı köñgülleri içinde imānnı ħavī kıldı olarnı rüh birle (...) Ku.T. 38/15a1.

“Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluk bulamazsın ki bunlar, her ne kadar babaları, çocukları, kardeşleri ya da kendi soyları olsun, Allah'a ve elçisine başkaldıran kimselerle bir dostluk bağı kurmuş olsunlar; Onlar, öyle kimselerdir ki, Allah kalplerine iman yazmış ve onları kendinden bir ruh ile desteklemiştir.”

(886) ey anlar kim bittiler boluñglar ađaħın ħılığlılar könilik birle tanuğlar Tañrı için *neçeme* kim özleriñiz üze bolsa azu ata ana üze bolsa yağuklarħa eger bolsa bay azu derviş tañrı sezā turur ol ikike yime uđmañg ten tilekiñge kim adl kılsa siz eger ħıştursa siz azu yüz ewürse siz ol tañrı erür anı kim ħılır siz bilgen Ku.T. 26/91b1.

“Ey iman edenler, kendiniz, anne-babanız ve yakınlarınız aleyhine bile olsa, Allah için şahidler olarak adaleti ayakta tutun. (Onlar) ister zengin olsun, ister fakir olsun; çünkü Allah onlara daha yakındır.

Öyleyse adaletten dönüp heva (tutkuları)nıza uymayın. Eğer dilinizi eğip bükerek (sözü geveler) ya da yüz çevirirseniz, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberi olmandır.”

(887) aydırlar tañrı tuta and çın-oğ üdürdi tañrı biziñ üze neçeme¹⁷ bolsa-miz yazuğ kılığlılar Ku.T. 30/9b3.

“Dediler ki: ‘Allah adına, hayret, Allah seni gerçekten bize karşı tercih edip seçmiştir ve biz de gerçekten hataya düşenler idik.’”

KB 247, 918, 1371, 1814, 2198, 2653, 2674, 2678, 2724, 2849, 2939, 3180, 3398, 3457, 4034, 4094, 4123, 4133, 4173, 4600, 6331.

§ **2.1.23.1.B.** Sözcük, KB’den alınan (888) numaralı örnekte çok gösterme, abartma amaçlı “*ne kadar*” anlamı kazanmıştır:

Yapı	<i>neçeme...</i>
	neçeme+isim+F-KE
Anlam	“Ne kadar, ne kadar çok”

(888) *neçe me* sınıdım isiz kılığlı / kite bardı künde üzöldi küçi KB 247.

“Kötülük yapamı kaç kez denedim, gücü her gün biraz azaldı ve sonunda takatten düştü.”

2.1.23.2. Sözcük Türü Olarak *neçeme* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yer alan (889) – (898) ve (899) – (904); yukarıda yer alan (876) – (887) numaralı tanıkların tümünde cümlede zarf görevindedir.

(889) ölüm kelse tutsa ökünç asğı yok / *neçe me* ulısa qara yir qatın KB 1371.

“Kara toprak altında istediğin kadar çok haykır; her ne yaparsan da ölüm gelip yapışınca faydası yok.”

(890) *neçe me* bilig bilse begler özi / bitigçi kerek ol bitise sözi KB 2674.

“Beyler, her ne kadar çok şey bilseler de, söylediklerini yazdırmak için yazıcıya ihtiyaç duyarlar.”

¹⁷ Sözcüğün, Ku.T.’de saptanan tek örnekte Ar. İn; Far. be-dürüstü sözcüklerinin karşılığı olarak “gerçekten” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir (Ata 2004: 532). Ancak, bizce aşağıdaki cümlede sözcük, yukarıdaki gibi “her ne kadar” anlamını karşılamaktadır.

(891) neçe me bu kün söz saŋga aysa öz / kiçiglerke başlap ayayın bu söz KB 4034.

“Her ne kadar bugün sözlerimi sana söylüyorsam da, onları küçüklerden başlayarak söyleyeceğim.”

(892) neçe me yakın tutsa begler sini / yaraşgıl er at birle turgıl köni KB 4173.

“Beyler seni, her ne kadar yakınlarında tutsalar da sen, hizmetkârlarla uyumlu ol ve onlara karşı dürüst ol.”

(893) neçe me çığay erse qalmaz açın / alır bu ölüm kör tirigde öçin KB 5466.

“İnsan ne kadar fakir olsa da aç kalmaz, ölüm ise öcünü bir gün mutlaka alır.”

(894) kayda kim bolsa sizler yeter sizlerke ölüm neçeme bolsa sizler eğiz yüksek ükekler içinde eger tegse olarqa bir eğgülık ayurlar (...) Ku.T. 26/46b2.

“Her nerede olursanız, ölüm sizi bulur; yüksekçe yerlerde tahkim edilmiş şatolarda olsanız bile. Onlara bir iyilik dokunsa derler: (...)”

(895) ey anlar kim bittiler bolunğlar ađaқın qılığlılar könilik birle tanuqlar Taŋrı üçün neçeme kim özleriŋiz üze bolsa azu ata ana üze bolsa yağıqlarqa eger bolsa bay azu derviş Taŋrı sezâ turur ol ikike (...) Ku.T. 26/91b1.

“Ey iman edenler, kendiniz, anne-babanız ve yakınlarınız aleyhine bile olsa, Allah için şahitler olarak adaleti ayakta tutun. (Onlar) ister zengin olsun, ister fakir olsun; çünkü Allah onlara daha yakındır (...)”

(896) belgürtse yarağlıgını yoқ yoğun qılsa yarağsızını neçeme taplamasa yazuqluğlar ya'ni kâfirler Ku.T. 28/68a2.

“O, suçlu-günahkârlar her ne kadar istemese de, hakkı gerçekleştirmek ve batılı geçersiz kılmak için (böyle istiyordu).”

(897) tileyürler kim öçürseler taŋrıŋıŋ nürını ağızları birle unamaz Taŋrı meger kim tükel qılsa öz nürını neçeme unamasa kâfirler Ku.T. 29/24a3.

Ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Oysa kafirler her ne kadar istemese de Allah, Kendi nurunu tamamlamaktan başkasını istemiyor.”

(898) ol ol turur kim ıdı yalavaçını köni yol birle çın dġn birle zâhir qılmaq üçün qamuğ dġnler üze neçeme unamasalar ortaқ qatığlılar Ku.T. 38/45a1.

“Elçilerini hidayet ve hak din üzere gönderen O'dur. Öyle ki onu (hak din olan İslam'ı) bütün dinlere karşı üstün kılacaktır; her ne kadar müşrikler hoş görmese de.”

2.1.23.3. Cümle Ögesi Olarak *neçeme* Soru Sözcüğü

Sözcük, saptanan tüm kullanımlarında zarf tümlecidir.

- (899) arıgsız kılınçı vefâsız cefâ / neçe me yitürse şeker hem yilig KB 2198.
“Her ne kadar şeker ve ilikle beslesen de, saf olmayanın vereceği vefasızlık ve cefadır.”
- (900) neçe me beg erse kıl ol umduçı / kişide ili umduçı ol tuçı KB 2724.
“Tamahkâr her ne kadar bey olsa da kuldur, o her zaman halk arasında da öyle anılır.”
- (901) neçe me özüm sözlese söz tilin / ilig yarlığı bu bitig söz adın KB 3180.
“Ben ağızdan her ne kadar söz söylesem de, hanın fermanı, yazılı sözü başkadır.”
- (902) bu üçte birisin kıılığlı kişi / neçe me beğük erse keslür başı KB 4123.
“Bu üçünden birini yapan kişi ne kadar büyük olursa olsun başı kesilir.”
- (903) neçe me toķ erse yiyü turģu aş / kişi aş kişike körü bir kıadaş KB 4600.
“Her ne kadar tok olsa da kişi, ikram edilen yiyeceği yemelidir, ey kardeş, yiyeceği kişiye göre ikram et.”
- (904) tilerler kim öçürseler tańırınıń nürını ağızları birle unamaz Tańır tikel kılgan turur Tańır nürını neçeme unamasa kâfirler Ku.T. 38/44b1.
“Onlar, Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Oysa Allah, Kendi nurunu tamamlayıcıdır; kafirler her ne kadar hoş görmese de.”

2.1.24. *neçede~neçete* Soru Sözcüğü

neçe sözcüğünün bulunma durumu almış biçimi olarak karşımıza çıkan *neçeDe* sözcüğü, metinlerimizde zaman ifadesiyle karşımıza çıkmaktadır (Erdal 2004: 202).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	19	-	-	-	-

neçete soru sözcüğü AY'de on dört; Jin'.’de iki; UPF'de iki; UT'de bir kez saptanmıştır.

Toplam: 19

2.1.24.1. *neçede~neçete* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.24.1.A. Sözcük, geçmişe ya da geleceğe ilişkin "...-*DIğIndA*" anlamı taşımaktadır. Bu anlam, çoğunlukla şartlı birleşik cümleler ile sağlanır. Şartlı cümleden sonra yeni cümleye "... -*DukdA*" biçiminde bir açıklamayla başlanabilir. Ana cümle içinde çoğunlukla *ançada (timin)* zarfı bulunur. Aşağıda yer alan (905) – (912) numaralı tanıklarda bu işlev söz konusudur. (912) numaralı cümlede şart anlamı emir kipiyle sağlanmıştır. Bunun yanında aşağıda yer alan (921), (923) – (928) numaralı cümleler de şartlı yapıdadır ve "...-*DIğIndA*" anlamı taşımaktadır.

Yapı	<i>neçete...-sA(r)</i>
	neçete+isim+F-KE
Anlam	...- <i>DIğIndA</i>

(905) .. k(a)ltı birök *neçede* çibinniğ çıyannıg adakq(a)yaları üze idiz kalıq[da] ısırka itip bütürgeli bultuqsar ol kalıklar y(a)rpı üze ırğalmağuluk boltuqda .. ançada timin tilegülük ol t(e)ngri t(e)ngri burqan şarırın ..AY 34g/3.

“Sineğin çıyanın küçük ayakları üzerine yüksek gökte saray yapıp bitirmeyi başarsa o gök katında asılı kaldığında hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden sonra artakalan eşyasını dileyecektir.”

(906) k(a)ltı birök *neçede* sinğekkeye bor bengi içip esürüp .. kent suzak sayu tüzü--de keze yapa tegzinip .. erüş üküş ev barq itgeli usar ançada timin tilegülük ol .. t(e)ngri t(e)ngri burqan şarırın AY 34ğ/5.

“O sinekçik şarap içip sarhoş olduğunda kent, köy gibi yerlerde gezinip çok ev bark yapmayı düşünse hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden sonra artakalan eşyasını dileyecektir.”

(907) ol oq buyan küçinte on <törlüg> küç tört törlüg ürüg uzatı ornanmış ög turuğlar uluğ edgü ögli köngül uluğ y(a)rılıqançuçı köngül--te ulatı sansız saqışsız kamağ--lıq nomlarığ tanuqlağalı boltum *neçe--de* birök m(e)n nırvanqa kirü y(a)rılıqsar m(e)n yme inçip edgü tityük nomluğ şasınım öçülmedin alqınmadın şuratu üdke teğinçe kedki yirtinçü--de serilip turur AY 164/12.

“İşte bu iyilik sayesinde on türlü güç, dört uzun süre yerleşmiş (olan) durular (gibi) ulu, iyi düşüncede bulunarak, bu yolla, sonsuz sayıdaki bütün herkesin öğretilerini kanıtlamak istedim. İşte ben Nirvana’ya girdiğimde bile, böyle iyi denen öğretili öğretim ortadan kalkıp yok olmadan işitilmiş

zamana kadar sonraki dünyada yerleşip kalır.”

(908) :: birök kim qayu tözünler qutluqlar **neçede** birök bo d(a)r(a)nı nomlarqa tükellig bolğalı usarlar .. ötrü ol tözünler qutluqlar ançada timin ön--tin sınığarkı burqanlar uluşıta b(e)lgürtme burqanlar et'özin q[amağda] üzeliksiz adruq adruq köni [kirtü] nomlarıg nomlap :: nom kirtüsü [çinju] tigme ertükteg kirtü tözde tepremedin ornanmadın kelmeksizin barmaksızın alqu tnl(1)glarınıñ edgü yıltızlıg uruqların bütürüp bısurup inçip kirtü tözde öñgi bir yme tnl(1)ğda timin b(e)lgüg körmedin atqanmadın adruq adruq nomlarıg nomlasarlar yme inçip ol savda sözde teprem--edin ornanmadın kelmeksizin barmaksız--ın toğmaq öçmek nomlarta toğmaksız--ıg öçmeksizig tanuqlayurlar :: AY 339/4.

“Kim, hangi asil ve kutsal canlı bu öğretilere bütünüyle ulaşırsa, işte o zaman o asiller ve kutsallar derhal önceki Burhanlar ülkesinde beliren burhan vücutlarını tümüyle en üstün, ayrı ayrı doğru öğretiyi kavrayarak öğretinin gerçeği denen tamamen doğru özde sarsılmadan, yer değiştirmeden, gidip gelmeden, bütün canlıların köklü soylarını tamamıyla öğrenip doğru özde başka bir canlıda görüldüğünü görmedem başka başka öğretileri öğrense yine o söz üzerine sarsılmadan, yer değiştirmeden gidip gelmeden doğmak, yok olmak öğretilerinde doğmamaya ve yok olmamaya tanık olurlar.”

(909) **neçede** birök bo savlarıg adınsıg kılip övke köñgül turgur—sar..ötrü ançada oq bo bütmiş işin içginur.. AY 443/12.

“Bu sözleri farklı kılip öfkeyle hareket ettiğim zaman bu bitmiş işi kaybeder.”

(910) : öñgi ol : / üzülmecli öçmekli-niñg üzülmemek öçmemek-niñg yme: / tuyup bilip onğargu ol tütrüm teriñg taplağın : / **neçete** birök yoqatdursar m(e)nli kişili saqıncıg / ançada timin bilgü-lük ol çıqonğ şınsı açari tip: // Jin' B224, D253.

“O farklıdır. Kırılacağı ve yok olacağı ve kırılmayacak ile yok olmayacağı sezip bilerek o derin kabulü onaracaktır. İnsanlı düşünmeyi yok ettiğinde o hemen Çıkong Şınsı usta olduğunu bilecektir..”

(911) **neçede** birök tuyun-sar-lar bodi tigme tuyunmaq yoluğ : / intin kıdıg-ta yanala tiliki küşüşi bultuqmaz : Jin' D291, G1.

“Bodhi denen sezgi yolunu sezdiklerinde ... kıyıda yeniden dilekleri gerçekleşmez.”

ol yme arslan-nañg turmış törösi erti .. **neçede** ünğürintin taş--ğaru ünser anta oq bir qatağ ünin etneyür erti .. ol oq töröçe erte turup öz ünğürintin taşğaru ünüp qatağ ünin etnedi ..UPF 056, UPF 097.

“O da arslanın eskiden beri gelen ilkesi idi. Mağarasından dışarı çıktığında sert bir sesle kükredti. Yine o ilke gereği, sabah kalkıp mağarasından dışarı çıktı ve sert bir sesle kükredti.”

(912) .. **neçede** birök ol ilig qan biz üçün tütsüg urup bo nom erdinike nomladaçı nomçıqa ağır ayağ

kılsun .. ol tütsügnüñg tütünü turum ara kök alık iinte yadılıp .. bizning yene ordumuz--a karımıza tegip t(e)ñgridem kuatrı bolup tegzinü turgay .. AY 424/8.

“O Han, bizim iin tütsü yakıp bu öğreti mücevherini öğretecek hocaya büyük saygı gösterdiğinde, o tütsünün dumanı bütün göğre yayılıp bizim sarayımıza ulaşacak ve ilâhi bir gölgelik olarak orada dönüp duravaktır.”

 2.1.24.1.B. “...-DIğIndA” anlamı, basit cümlelerde “*neçede...-DukdA*” yapısıyla da sağlanabilir. Bu durumda da *ançada* zarfı kullanılmaktadır. Aağıdaki (913) – (915) ve (922) numaralı cümleler bu kullanıma tanıktır.

Yapı	<i>neçede...-DukdA</i>
	Neçede+F-KE
Anlam	...-DIğIndA

(913) (a)ltı birök *neçede* müyüz baanınğ tüülüg yumak böz tokıp örklüg ıskı tumlıg üdlerte anı kedgeli boltuda ançada timin tilegülık ol t(e)ngri t(e)ngri burkan arırın ..AY 34f/11.

“Boynuzlu hayvanın tüylü yumak yününden bez dokuyup soğuk günlerde bunu giydiğinde hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden arta kalan eşyasını dileyecektir.”

(914) (a)ltı <birök *neçede*> tavığan başıta müyüz ünüp .. ol müyüzüg avurup atu itgeli bultuup .. ol atu üze yarmanıp t(e)ñgri yiriñge ağtıngalı boltuda ança--da timin tilegülık ol t(e)ñgri t(e)ñgri burkan arırın ..AY 34g/15.

“Tavanın başında bir boynuz ıkararak o boynuzu kavrayıp merdiven yapıp o merdiven üzerine turmanarak Tanrı katına yükselecek olduğunda hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden arta kalan eşyasını dileyecektir.”

(915) .. azu yme (a)ltı birök eşgek irinin *neçede* bımba atl(ı)ğ yimi teg ızıl öñglüg bultuup ked uz oynayu yırlayu bödigeli ududa .. ançada timin tilegülık ol .. t(e)ñgri t(e)ñgri burkan (16) arırın ..AY 34ğ/11.

“Ya da yine eşek dudağının bımba adlı yemi gibi kızıl renkli olup ustaca oynayarak arkı söylediğinde hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden arta kalan eşyasını dileyecektir.”

 2.1.24.1.C. Aağıdaki (916) – (920) numaralı tanıklarda geçmişe yönelik “...-DIğIndA” anlamı, belirsiz geçmiş zamanlı iki sıralı cümleyle sağlanır. Bu durumda yardımcı cümle, *neçete (kin)* yapısını barındırmaktadır.

Yapı	<i>neçede...</i>
	neçete+F-KE
Anlam	(geçmişe ilişkin) ...-DiğİnDA

(916) : : *neçede* <*kin*> ı[nçıu] atl(ı)ğ balıkdağı suvastıksı (?) atl(ı)ğ seňgremde tapışıp ötrü kıodturup
altı: : ol kuotau atl(ı)ğ beg bş—in inançları evinteki uluğı kiçigi barça bir ajunta özlüg ölürgü sav
birtem kıodup bir yintem bo nom erdinig boşguntılar tutdı—lar .. bitidiler bititdiler [okıdı]—lar
okıtdılar : : : AY 17/7.

“İnçıu adlı kentteki Suvastıksı adlı manastırda bulup aldığında o Kuotau adlı bey ..bu inanç
evindeki büyük küçük herkes canlı öldürecek sözlerden bir anda vazgeçerek bu öğreti mücevherini
öğrendiler, anladılar, yazdılar, yazdırdılar, okudular, okuttular.”

(917) .. bökünki künte ol tınl(ı)ğlar kelgülik üdinte kelmediler :: *neçede kin* ol yağıladaçı isig öz kıoltaçı
ud kıoyn tonğuz tağıgu kıaz ödirek--de ulatı tınl(ı)ğlar barça tegşilip [bolup manğa] yakın [kelip yele
in]çe tip tidi .. [bizni yağı] yavlağ törü--(de ölürip isig özümüzni [kıolu turtung erser] yme inçip
y[ene] [amtı sening atıng]ka bizni üçün [buyan] edğü kıılınç kııltılar .. AY 19/20.

“Bu zamanda o canlılar uygun zamanda gelmediler. O düşman kılıcı, sıcak ruhları isteyici
sığır, koyun, domuz, tavuk, kaz, ördek ve başka canlıların hepsi değışip dönüştüklerinde bana
doğru geldilee ve ‘Bizi o kötü günlerde öldürüp sıcak ruhumuzu istediysen senin adına bizim için
iyi amel işlediler.”

(918) .. ötrü olarınığ basasinta iderü bartı ançulayı iderü yorıyu *neçede* bir yirke tegip körti bir ulug köl
suvi suğulup alkıngalı uğ--ramışın .. anınığ içinte yene üküş telim balıklar yatmışın anı körüp ötrü
ol bayağut oğlu irinçkep tsuyurkıap uluğ y(a)rılıkıançuçı köngüli yügerü boltı :: AY 600/4.

“Sonra onları takip etti. Yürürken büyük bir gölün sularının çekilerek yok olduğunu; onun içinde
çok sayıda büyük balıkların yattığını gördüğünde o zengin oğlu acıyıp üzüldü ve yüce, bağışlayıcı gönlü
yükseldi.”

(919) .. ne anı körüp ök et’özlerin ol süngük üze kemişip ögsirep tınsırıp kıamıltılar .. *neçede kin* timin
öglenip ötrü iliglerin örü kötürüp uluğ ünin ulıdılar .. sıgtadılar .. ulıyu sıgtayı inçe tip tidiler ..
AY 619/18.

“Onu görüp vücutlarını o kemik üzerine atarak nefessiz kaldılar. Akılları başlarına geldiğinde
hanlarını yukarı kaldırıp yüksek sesle haykırdılar, ağladılar. Ağlayıp sızlayarak şöyle dediler: (...)”

(920) :: ötrü ol üdün ol buryuıklar başın tegreki begler inançlar soğık suv bügürüp yilpigü üze yilpiyü ilig
begig kıatun--uğ *neçede kin* timin ançaқыaya öglentürtiler .. öglenu birle ök ötrü iliglerin örü kötürüp

ulıy u sıgtay u inçe tip taqşurtılar :: AY 625/21.

“İşte o zaman Hanın çevresindeki beyler ve hizmetliler soğuk su getirip yelpaze ile yelleyerek hanı ve hatunu kendilerine getirdiler. Akılları başlarına geldiğinde hanlarını yukarı kaldırıp ağlaya sızlaya şöyle şiir dizdiler: (...)”

2.1.24.2. Sözcük Türü Olarak *neçede~neçete* Soru Sözcüğü

Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde saptanan tüm kullanımlarında zarf görevindedir.

(921) .. k(a)ltı birök suv--dağı çaluk atl(ı)g kırtk(a)yanıng ağzı içinte neçede yürüing tiş--leri törüser.. ol tişleri uzayu süngü uçı teg boltukda .. ançada timin tilegülük ol t(e)ngri t(e)ngri burkan şarırın ..AY 34g/11.

“Sıdaki çaluk adlı kurtçuğunu ağzında beyaz dişleri ortaya çıktığında, o dişleri uzayarak süngü ucu gibi olduğunda hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden arta kalan eşyasını dileyecektir.”

(922) k(a)ltı birök neçede semürgük atl(ı)g kuşgaç(a)yalar gandamadın atl(ı)g uluğ tağığ tumşuk--ı üze kötürüp .. orun orun sayu onğayk(a)ya iltü kötürü uçduğda ançada timin tilegülük ol .. t(e)ngri t(e)ngri burkan şarırın tip tidi :: 34h/11.

“Semürgük adlı kuşçağızlar Gandamadın adlı yüce dağı gagalarıyla başka başka yerlere uçarak götürdüğünde hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden arta kalan eşyasını dileyecektir.”

(923) .. ne{'}çede birök bo nom erdini yok bolsar ötrü ançada köni nomlar kirtü yörügler yitlinür yoğadur anı için sizler kamağ tözün--ler bo tütrüm tering yörüglüg nom erdini içinteki birer padakın birer şlökin birer bölükün birer kesinin bir uçluğ kop süzük kirtgünç köngülin oğinglar söz--leingler boşgununglar tutunglar sağıninglar AY 198/7.

“Ne zaman ki bu öğretti mücevheri yok olsa, işte o zaman gerçek yorumlar kaybolur, yok olur. Onun için sizler, bütün soylular, bu keskin, derin yorumlu öğretti mücevheri içindeki birer şiiri, birer kısmı (?) bir taraflı, bütünüyle temiz, inançlı gönülle okuyunuz, söyleyiniz, öğreniniz, tutunuz, düşününüz.”

(924) körmek bışrunmak iki törlüg yol--ları üze tarıkguluk nızvanlarıg t(e)rk tavrağ tarqarmak yme kayu erür tip tiser :: körmek yol erser k(a)ltı birök neçede atkanğuluk atkanğul--larta adirtsız körteçi bilge bilig üze artı ilinçsiz bolup bo adruk adruk başlağ savlıg b(e)lgülerig atkan--mağdın çın kirtü yintem köngülte atkan--mağdın ök turup orn<a>nıp atkantaçı--lı atkanğuluklı iki törlüg b(e)lgü--lertin ongi üdrülüp çınju tigma ertükteg tözüg uğdağı kayu ağıg--sız bilge bilig erser ol erür

körmek yol ..AY 253/12.

“İki türlü görmek ve öğrenmek yolları üzerine dağılmış ihtirasları aceleyle gidermek nedir? dersin, görmek yolu ise bağlanmış bağlarda ayırt edilemeyen görücü bilgi sayesinde arıtarak başsız kıldığında bu ayrı ayrı başı olan sözlü belirtileri bağlanmaktan gerçek gönülde sürekli bağlanmaktan kurtarıp yerleşerek bağlanacak ve bağlanmış iki türlü belirtilerinin farkını ayırt edip çınju (gerçek) denen özü anlayacak, akımsız bilgi görmek yoludur.

(925) .. neçede birök çambudivip yirtinçüde--ki toyın şamnanç upası upasan{'}'ç tört törlüg tirin kuvrağnıng bo nom erdinig boşgunmışların tutmuş--ların bitimişlerin bititmişlerin okımışların okıtmışların nomlamış--ların nomlatmışların körser sizler ötrü ançada oğ sımtağsız kımğ katıg köngülin küyü küzetü birip körkiğ busuş kadğu adaların tarķarıp kiterip inçkü menği birinğler tip y(a)rılıkadı AY 405/19.

“Çambudivip dünyasında rahip, rahibe, mümin, mümine gibi dört türlü topluluğun bu öğreti mücevherini öğrenmelerini, tutmalarını, yazmalarını, yazdırmalarını, okumalarını, okutmalarını, anlamalarını, anlatmalarını gördüğünüzde hevesli arzuyu sert gönülle koruyup kollayarak verip üzüntü ve kaygılarını gidererek huzur ve sevinç verin.’ diye buyturdu.”

AY 17/7, 19/20, 34f/11, 34g/3, 34g/15, 34ğ/5, 34ğ/11, 34ğ/22, 34h/9, 164/12, 197/17, 339/4, 424/8, 43/12, 600/4, 619/18, 625/21; **Jin’** B224, D253, D291, G1, **UPF** 056, 097.

2.1.24.3. Cümle Ögesi Olarak *neçede~neçete* Soru Sözcüğü

neçede~neçete sözcüğü aşağıdaki (926) – (928) ve yukarıdaki (905) – (925) numaralı cümlelerin tümünde zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

(926) k(a)ltı birök uluğ bedük kiğ alķıg kimi içinte telim üküş ed tavar erdiniler birle tolu urup suvsuz kurug yirlerte neçede yoriğalı bultuqsar ançada timin tilegülük ol t(e)ñgri t(e)ñgrisi burķan şarırın .. AY 34h/9.

“Büyük, geniş bir gemiyi çok fazla mal mülk mücevherlerle doldurup susuz kuru yerlerde gitmeyi umduklarında hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden arta kalan eşyasını dileyecektir.”

(927) k(a)ltı birök neçede sağrı yapırğakı tıgme yapırğak ot üze kuşatrı köligelik itip yaratıp bütürgeli bolğu erser .. ol köligelik üze yene uluğ yiilig yağmuruğ sergürgeli boltuğda ançada timin tilegülük ol .. t(e)ñgri t(e)ñgrisi burķan şarırın ..AY 34ğ/22.

“Sağrı yaprağı adlı yaprak ot üzerinde gölgelik yaptığında o gölgelik üzerine rüzgâr, yağmur yağdığında hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden arta kalan eşyasını dileyecektir.”

(928) .. neçede birök bo tütrüm teriñg yörüglüg nom erdini yitlinser batsar .. ötrü ançada tuyunmaq arqalıg nomlar başlap köni nomlar kirtü yörügler yme barça yitlingey--ler batgaylar t(e)ñgrim tip tidiler .. AY 197/17.

“Ne zaman ki bu keskin, derin yorumlu öğretici mücevheri yok olsa, kayboldu, sonra işte o zaman sezilmek destekli öğretilerden başlayarak, doğru öğretiler, gerçek yorumlar da kaybolacaklar, batacaklar efendim’ dedi.”

AY 17/7, 19/20, 34f/11, 34g/3, 34g/11, 34g/15, 34ğ/5, 34ğ/11, 34h/11, 164/12, 198/7, 253/12, 339/4, 405/19, 424/8, 43/12, 600/4, 619/18, 625/21; **Jin’** B224, D253, D291, G1, **UPF** 056, 097.

2.1.24.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar

(929) neçede-edgü ögli köñgüllüg , , UT 981.

“Ne zaman ki iyi düşünceli gönüllü..”

2.1.25. neçök / neçük Soru Sözcüğü

UTS 91’de sözcüğün “nasıl” anlamını karşıladığı bildirilmiştir.

Temir, neçük sözcüğünü, -ça eşitlik eki almış biçimler arasında saymış, böylelikle yapının neçe+ök olduğunu belirtmiştir.

EDPT 775b-776a ne soru zamirine eklenen nadir görülen, işlevi belirsiz bir -çük ekinden oluştuğu, yeni sözcüğün “nasıl” ya da kimi zaman “niçin” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

DTS’de sözcüğün, “1. neden, niçin, 2. nasıl, ne suretle” anlamlarında kullanıldığı belirtilerek bu kullanımlar için tanıklar verilmiştir (1969: 357).

Türk Dilinde Edatlar’da, sözcüğün yapısı, ne+çe+ök biçiminde açıklanmış "nasıl, niçin" anlamı verilen sözcüğün kullanımlarına örnekler verilmiştir (Hacıeminoğlu, 1992: 278).

Barutçu da neçük yapısının neçe+ök birleşimine dayandığını düşünmektedir (1992: 74).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheizt Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	16	1	2	-	21

Sözcük, AY’de dört; KİP’te bir; KP’de dört; U’da altı; Üİ’de bir; IB’de bir; MTT’de bir; Christ.’te iki; DLT’de iki ve Ku.T.’de on dokuz kez kullanılmıştır.

Toplam: 40

2.1.25.1. *neçök / neçük* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.25.1.A. Sözcük, şartlı cümlelerde yer aldığı soru işlevi dışında belirsiz bir “*nasıl ...-sA*” yapısının karşılığı olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki (930) – (932) numaralı cümlelerde bu anlam söz konusudur.

Yapı	<i>neçök / neçük...-sA(r)</i>
	neçök / neçük+F-KE+F-KE
Anlam	Nasıl ... -sA

(930) : : k(a)ltı <*neçök*> öngre ertmiş üd-teki alku uluğ bodıs(a)t(a)vlarınıg burkan kutınga katıglanur erken ökünüp bilinip kşanti çamhuy kılınıp tsuy irinçü ağır ayıg kılınçları neteg arıtı alkıntı dışıt kşanti bultı-lar erser : : ançulayu oğ meniñg yme olarınıg teg tsuy irinçü ağır ayıg kılınçlarım alkınsun dışıt kşanti bulsunlar . . AY 138/16.

“Öyle ki, vaktiyle geçmiş zamandaki bütün ulu Bodhisattva’ların Buda kutsallığına (ulaşmak için) çabalarken pişman olup, bağışlanma dileklerinde, kötü, hatalı davranışları her nasıl silinip temizlendi, affedilip bağışlandı ise bu şekilde benim de onların(ki) gibi kötü, fena davranışlarım temizlensin, yok olsun.”

(931) . . k(a)ltı *neçök* kin keligme üdteki alku uluğ bodıs(a)t(a)v-lar burkan kutınga katıglantuklarınta tsuy irinçü ağır ayıg kılınçların kşanti çamhuy kılıp neteg arıtdı-lar arıtdı-lar alkınturdılar erser . . ançulayu meniñg yme tsuy irinçü ağır ayıg kılınçlarım olarınıg teg arısun alkınsun dışıt kşanti bulsun-lar . . AY 139/6.

“Öyle ki nasıl ileride, gelecek zamanlardaki bütün uu Bodhisattva’lar Buda kutsallığına (ulaşmaya) çalıştıklarında kötü, fena davranışlarını itiraf edip (onları) nasıl temizlediler, yok ettiler ise benzeri şekilde benim de kötü, fena davranışlarım, onlarınki gibi temizlensin, yok olsun, affedilsin.”

(932) . . k(a)ltı *neçök* amtı bo közüdür üdteki ontın sıngar yirtinçülerte erigme alku uluğ bodıs(a)t(a)vlar burkan kutınga katıglanıp tsuy irinçü ağır ayıg kılınçların ökünüp kaçınıp bilinip

uķunup kşantı kılıp neteg arıtdı alķınturtılar erser : : anķulayu oķ meniĝ yme tsuy irinķü ağır ayıĝ kılınķlarım olarnıĝ teg öķ arısun alķınsun dışıt kşantı bulsunlar : : AY 139/18.

“Öyle ki, nasıl şimdi bu görünen zamanda, saĝ taraftaki dünyalarda var olan bütün ulu, Bodhisattva’lar, Buda kutsallıĝına (ulaşmaya) çalışıp, kötü, fena davranışlarını itiraf edip, pişmanlık bildirip, açıklayıp, dileyip (bunları) nasıl temizleyip yok ettilerse, bu şekilde benim de kötü, fena davranışlarım onlarınki gibi temizlensin, yok olsun.”

§ 2.1.25.1.B. Sözcük, ařaĝıdaki (933) – (934) numaralı tanıklarda gerçek soru işlevli olarak “*nasil?*” anlamında kullanılmıştır.

Yapı	<i>neçök / neçük...</i>
	neçök / neçük+F-KE
Anlam	Nasıl?

(933) ne al altaĝ kılsar m(e)n ikileyü tirig öz bolĝay ertim erki k(e)ntü özüm bilmedin yazmış yaĝılmıř ayıĝ kılınķımnı k(e)ntü ökünüp erti yitiñsiz titir : : amtı *neçök* kılayın tip tidim . . AY 9/13.

“Ne kadar hile yapsam da ikinci kez dirilecektim. Öyle ki kendimi bilmeden hata edip iřlediĝim günahlarım ve kötü davranışlarım nedeniyle olamayacak kadar çok pişman oldum. şimdi ben nasıl davranayım?” dedim.”

(934) inçe y(a)rl(ı)ķayur zavtay p(a)tyamv(a)r : : oĝşayur s(e)n s(e)n yalıĝuķ oĝlı ol oĝlı ol inĝek-ke kim ıraqtın üntedi öz buz aĝu-sıĝa kim azıp barmış erdi neçük işiddi ol boz aĝu Christ. 15.

“Zavtay Patyamvar şöyle söyler: ‘İnsanoĝlu, sen yolunu kaybedip uzaĝa giden buzaĝısını çağırın o ineĝe benziyorsun. O buzaĝı o sesi nasıl duydu?’”

§ 2.1.25.1.C. *neçök / neçük* soru sözcüĝü ařaĝıdaki (935) – (937) numaralı cümlelerde gerçek soru işlevli olarak “*niçin?*” anlamı taşır.

Yapı	<i>neçök / neçük...</i>
	neçök / neçük+F-KE
Anlam	Niçin?

(935) körüp *neçük* kaçmadıĝ / yamar suvın keçmediĝ / tavarıĝnı saçmadıĝ / yésin seni ar böri DLT [BA] I 79-20.

“Beni gördüĝün hâlde niçin kaçmadın ve Yamar suyunu geçmedin? (Niçin) malını (cömertçe)

saçmadın (ve tatlı canını kurtarmadın?) (O hâlde, şimdi) seni sırtlanlar yesin!”

(936) neçük : niçin. ‘*neçük* bardıng= niçin gittin?’ DLT [BA] I 392-11.

(937) s(e)n yalıngıg oğlı ilig arıg yuğıl yavlağ қа қорқма сақınç arıg tut ne t(e)ngri ke sevişing bar
tükel kıl neçük tükel Christ. 29.

“Sen insanoğlu, elini temiz yıka, kötünden korkma, düşünceni saf tut. Hangi Tanrı’ya yakınsan ona bütünüyle nasıl tam yapılacaktır öyle git.”

§ 2.1.25.1.D. Ku.T’den alınan aşağıdaki (938) – (949) numaralı örneklerde geçmişteki iyi ya da kötü olaylar hatırlatılarak geleceğe yönelik uyarılarda bulunulmuştur. Sözcük, bu tür cümlelerde soru işlevi dışında “nasıl” anlamında hatırlatma ifadesi taşımaktadır:

Yapı	<i>neçök / neçük...</i>
	neçök / neçük+F-KE
Anlam	nasıl

(938) yalğanka tuttı anlar kim anlarda burun erdiler yime tegmediler onda bir anı kim berdimiz olarğa
yalğan tuttılar yalavaçlarımıznı *neçük* boldı meniñ evürmekim Ku.T. 33/59a2.

“Onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Hâlbuki bunlar onlara verdiğimiz şeylerin onda birine bile ulaşamamışlardır. Elçilerimi yalanladılar. Peki, beni inkâr etmenin sonucu nasıl oldu!”

(939) yana tuttum anlarını kim kâfir boldılar *neçük* bolğay meniñ kınim Ku.T. 33/74a2.

“Sonra ben inkâr edenleri yakaladım. Beni inkâr etmenin sonucu nasıl oldu!”

(940) yorımazlar olar yer içinde baqsalar *neçük* boldı olarınıñ soñı anlar kim olarda burun erdiler
katıgırak olardıñ küç birle ermez Tanrı Ğâiz kılsa anı nersedin kökler içinde hem yerler içinde ol
erür bilgen küçlüg uğan Ku.T. 33/84b1.

“Yeryüzünde dolaşp kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğuna bakmadılar mı? Oysa onlar kendilerinden daha da kuvvetli idiler. Göklerdeki ve yerdeki hiçbir şey, Allah’ı Ğâiz bırakacak değildir. Şüphesiz O, hakkıyla bilendir, hakkıyla kudret sahibidir.”

(941) eger tilese-miz yoğaytımız közleri üze bir ikindi aşunğaylar erdi köni yolğa *neçük* yol körerler
Ku.T. 34/16b2.

“Eğer dileydik, onların gözlerini büsbütün kör ederdik de (bu hâlde) yola koyulmak için didişirlerdi. Fakat nasıl görecekler ki?!”

(942) yalğan tuttı olarda burun Nûh boğını takı ögürler olarda kiğin oğradı heme/ kamuğ ümmet yalavaçlarıka tutsalar anı tartıssalar bâtil birle bâtil kılsalar anıñ birle köni sözni tuttı olarnı **neçük** boldı meniñ kıyım Ku.T. 35/24b3.

“Onlardan önce Nûh’un kavmi ve onlardan sonra gelen topluluklar da yalanlamıştı. Her ümmet kendi peygamberini yakalayıp cezalandırmaya azmetmişti. Hakkı yok etmek için batıl şeyler ileri sürerek tartışmışlardı. Bu yüzden onları kısıkvrak yakaladım. Benim cezalandırmam nasılmış, (gördüler)!”

(943) yorımaz- -lar mu yer içinde baqsunlar için **neçük** erdi anlarınñ soñı erdiler olarda burun erdiler olar kıtıgrağ olardı küçün üküş binâ kılgan er içinde takı tuttı olarnı Tañrı yazuqları birle bolmadı olarğa Tañrıdın küdeşigli Ku.T. 35/34a1.

“Onlar yeryüzünde dolaşıp, kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı? Onlar, kendilerinden daha güçlü ve yeryüzündeki eserleri daha üstündü. Böyle iken Allah, günahları sebebiyle onları yakaladı. Onları Allah’ın azabından koruyacak hiç kimse olmadı.”

(944) öç aldımız olardı bağıl **neçük** bolur yalğan tutğanlar soñı Ku.T. 36/47a3.

“Biz de onlardan intikam aldık. Yalanlayanların sonu, bak nasıl oldu!”

(945) yorımaz-lar mu yer içinde baqsalar **neçük** boldı anlarınñ soñı olarda burun helâklik kemişti Tañrı olar üze kâfirlerka anıñ meñizligler Ku.T. 37/9a3.

“Onlar yeryüzünde dolaşıp, kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğuna bakmadılar mı? Allah, onları yerle bir etmiştir. İnkâr edenlere de bu akıbetin benzerleri vardır.”

(946) ol Tañrı kıgrür anlarını kim taptılar kıldılar edgülekler büstânlar kim aqar anıñ altınında arıqlar anlar kim tandılar irinçlenürler yeyürler **neçük** kim yeyür yılkıla ve ot sığınu yer olarğa Ku.T. 37/10b3

“Şüphesiz Allah, inanıp salih ameller işleyenleri, içinden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. İnkâr edenler ise (dünya zevklerinden) yararlanırlar ve hayvanların yediği gibi yerler. Onların kalacakları yer ateştir.”

(947) azu boyun suğalar eger boyun susa-mız bêtür sizke Tañrı körklüg yanut eger yüz evürse siz **neçük** kim yüz evürdingiz anda burun kınayur sizni kıtığ kıyım birle Ku.T. 37/37b3.

“Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanlarına de ki: “Siz, güçlü kuvvetli bir kavme karşı teslim oluncaya kadar savaşmaya çağrılacaksınız. Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönerseniz, Allah sizi elem dolu bir azaba uğratar.”

(948) bakmazlar mu kökke üstünlerinde **neçük** binâ kıldımız anı tağı bezedimiz anı yok aᅇgar hiç açuᅇluᅇ Ku.T. 37/69b3 .

“Üstlerindeki göᅇe bakmazlar mı? Onu nasıl bina ettik, nasıl donattık! Onda hiçbir düzensizlik ve eksiklik yoktur.”

(949) ol kün ᅇoparur olarnı Taᅇgrı ᅇamuᅇni andıᅇarlar aᅇgar **neçük** kim andıᅇarlar sizke seznürler olar nerse üze bilgil olar olar yalᅇanᅇılar turur Ku.T. 38/12b1.

“Allah’ın onları hep birden dirilteceᅇi, onların da (kendilerini kurtaracak) bir iş üzerinde olduklarını sanarak size yemin ettikleri gibi Allah’a da yemin edecekleri günü düşün! İyi bilin ki, onlar yalancılarnın ta kendileridir.”

§ 2.1.25.1.E. Sözcük, aᅇaᅇıdaki örneklere ᅇaᅇma işlevli olarak “*nasıl!*” ifadesi taşımaktadır.

Yapı	<i>neᅇök / neᅇük...</i>
	neᅇök / neᅇük+F-KE
Anlam	Nasıl!

(950) imledi aᅇgar aydılar: **neçük** sözleyür-miz aᅇgar kim erür beᅇik iᅇinde oᅇlan Ku.T. 31/12a2

“Bunun üzerine (Meryem, çocukla konuşun diye) ona iᅇaret etti. “Beᅇikteki bir bebekle nasıl konuşuruz?” dediler.”

(951) ayᅇa[y]lar: büttümüz aᅇgar **neçük** olarᅇa kayra imân tağı tevbe ıraᅇ yerdin Ku.T. 33/62a3.

“(Azabı görünce), “ona inandık derler” ama onlar iᅇin, artık uzak bir yerden (dünyadan) iman elde etmek nasıl mümkün olur?”

(952) [ne] ol sizke **neçük** hükm ᅇılır siz? Ku.T. 34/41a1.

“Neyiniz var? Nasıl hüküm veriyorsunuz!”

(953) ol Taᅇgrı sizinᅇ iᅇinᅇiz turur ᅇamuᅇ neᅇni törütgen ilâh yok meᅇer ol **neçük** yalᅇan ayur sizler Ku.T. 35/60a2.

“İᅇte her ᅇeyin yaratıcısı olan Rabbiniz Allah! O’ndan baᅇka hiçbir ilâh yoktur. Durum bu iken nasıl oluyor da (haktan) döndürülüyorsunuz?”

(954) körmez mü sen anlarnı kim tartıᅇurlar Taᅇgrı--nınᅇ ayatları iᅇinde **neçük** evrülür? Ku.T. 35/64a3.

“Allah’ın âyetleri hakkında tartıᅇanları görmedin mi? Nasıl da döndürülüyorlar?”

§ 2.1.25.1.F. Sözcük, aşağıdaki (955) numaralı tanıkta, cümlede sözü edilen yargının olumsuzunu çağrıştırarak anlatımı kuvvetlendirmektedir.

Yapı	<i>neçök / neçük...</i>
	neçök / neçük+F-KE
Anlam	Nasıl!

(955) . . bu mını teg törüsüz iş işlep yir tñgri yme mini *neçük* kötürgey . . balıkta uluş ta ne yüz tutup yoriğay mn U III 83 16.

“Bunun gibi yapılmaması gereken iş yaparak ben Tanrı yerine nasıl gideyim? Kentte sokakta ne yüzle dolaşayım?”

2.1.25.2. Sözcük Türü Olarak *neçök / neçük* Soru Sözcüğü

Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi Türkçesi metinlerinde saptanan ve aşağıda yerleri gösterilen tüm cümlelerde zarf görevinde kullanılmıştır.

AY 9/13, 138/16, 139/6, 139/18; U III 83 16; Christ. 15, 29; DLT [BA] I 79-20, 392-11; Ku.T. 33/65b3, 33/62a3, 34/16b2, 35/60a2, 35/64a3, 38/60a2, 33/74a2, 31/12a2, 33/59a2, 33/84bl, 34/41al, 35/24b3, 35/34al, 36/47a3, 37/9a3, 37/69b3, 33/62b3, 36/10a3, 37/10b3, 37/37b3, 38/12bl.

2.1.25.3. Cümle Ögesi Olarak *neçök / neçük* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda gösterilen (930) – (955) numaralı cümlelerin tümünde zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

AY 9/13, 138/16, 139/6, 139/18; U III 83 16; Christ. 15, 29; DLT [BA] I 79-20, 392-11; Ku.T. 33/65b3, 33/62a3, 34/16b2, 35/60a2, 35/64a3, 38/60a2, 33/74a2, 31/12a2, 33/59a2, 33/84bl, 34/41al, 35/24b3, 35/34al, 36/47a3, 37/9a3, 37/69b3, 33/62b3, 36/10a3, 37/10b3, 37/37b3, 38/12bl.

2.1.25.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar

(956) .. *neçük* amtı mn //////////////// U III 19 12.

“Nasıl şimdi ben”

(957) *neçük* amtı //////////////// U III 40 5.

“Nasıl şimdi.....”

(958) . . amtı sini tin kitip *neçük* uğay mn . . U III 48 12.

“şimdi seni ... nasıl ereceğim.”

(959) .. *neçük* erser ölürgeli idmağay ///// u olar biş yüz yangalar bodisvt ////[nıŋ] tekresinte keyikçi

erig ////////// U III 59 8.

“öldürmek için göndermemek nasılsa ... onlar beş yüz fil Bodhisattva ...-nın çevresinde geyikçi adamı”

(960) . . *neçük* taplas////////// anı eşidip kalmaşapadi il[iğ] // ////////// inçe tip tidi U III 67 2.

“Nasıl kabul etse Onu duyup Kalmaşapadi Han ... şöyle dedi.”

2.1.26. *neçökin / neçükin* Soru Sözcüğü

EDPT 775b-776a’da bulunan *neçük* maddesi içerisinde yer alan sözcüğün, *ne* sözcüğünün üzerine nadir olarak kullanılan ve işlevi belirsiz olan *-çük* eki getirilmesiyle oluşan *neçük* sözünün araç durumu eki almış biçimi olduğundan söz edilmiştir. Yapıtta sözcüğün, nadir olarak kullanıldığı belirtilmiş; “*nasıl?*” anlamını karşıladığı söylenmiştir.

Erdal *A Grammar of Old Turkic*’te sözcüğün *neçük* biçiminin araç durumu eki almış biçimi olduğundan, Uygurcada “*nasıl?*” ve “*niçin?*” anlamlarını karşıladığından söz etmiştir (2004: 213).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	23	-	-	-	-

Sözcük, Uygur dönemi metinlerinden AY’de on yedi; HT’de bir; KP’de bir; KİP’te bir; Mayt.Vat.’ta bir; U’da iki kez kullanılmıştır.

Toplam: 23

2.1.26.1. *neçökin / neçükin* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.26.1.A. Sözcük, aşağıda yer alan (961) – (971) numaralı cümlelerde gerçek soru işlevli olarak “*neden, niçin?*” anlamı mektedir.

Yapı	<i>neçökin /neçükin...</i>
	neçökin/neçükin...+F-KE
Anlam	Neden, niçin?

(961) .. *neçökin* yine bar bolgay şarır tilegülük etler .. al altağ üze kodarlar .. et'öz süngük şarırların asıg tusu kılğalır için kamağ tınl(ı)glarka .. nomlug et'öz erser .. kirtüdin kelmiş burkan titir .. bo titir burkanlar--ning çın kirtü et'özleri .. yme nomlayurlar .. monçulayu ok çın kirtü nomug tip tidi :: :: AY 33/7.

“Ölünün arta kalan eşyasını isteyen kişiler neden vardır? Yetenekleri ile hareket ederler, bedeninin kemik kalıntılarını başkalarının yararına kullanmak için. Öğretili beden ise doğru olandan gelmiş Burhan’dır. Burhanların doğru bedenleri budur. Yine öğretiyi yayarlar. Bunun gibi gerçek öğretiyi dedi.”

(962) :: olar *neçökin* antağ titirler tip tiser :: inçe k(a)ltı alku burkanların 'eng'ilki b(e)lgürt--me et'özleri ürüg uzatı nom tilgenin evirip orun orun sayu kıtrultaçı tınl(ı)glarka tıtagları iyin al altağ kılı y(a)rıkap asıg tusu kılmaklıg ulağı sapığı neçe--ke tegi üzülmemeki kesilmemeki ol ürlüklüg mengü tip titir :: AY 61/2.

“Onlar neden öyle derler?’ dersin, öyle ki bütün Burhanların ilk önce beliren vücutları din tekerleğini çevirerek her yerde kurtarılacak canlılara sebeplerine uygun olarak yeteneklerini gösterip yarar sağlamaklı bağı nereye kadar kırılmaması kesilmemesi (varsa o kadar) kesintisiz, ebedidir.”

(963) .. *neçökin* yine t(e)ngirim ol antağ iki öngi yorıgda yorıdaçı tözünler oğlı tözünler kıızı bo kamağ tınl(ı)glarınğ kılmış buyan edgü kılıncılarınğa iyin ögir--geli bultukar .. AY 150/5.

“Efendim, yine neden o, öyle iki ayrı yolda yürüyen soylular oğlu, soylular kıızı, bütün bu canlıların işlemiş oldukları iyi davranışlarından dolayı sevinirler?”

(964) :: antağ erip atı kötrülmüş t(e)ngirim siz yine *neçökin* ol bodı tigma tuyunmak köngül üze alku nomlarınğ terinğde terinğ yürüglerin bilgeli uk--ğalı uduñguz erki t(e)ngirim tip ötünti:: AY 202/20.

“Öyle olup, ‘Adı yüce Tanrım, siz neden o Bodhi denen sezgiye dayanan gönül için bütün öğretileri, derinden derin yorumları bilmek, anlamak istersiniz?’ diye hürmetle sordu.”

(965) kükülürler kişi ara .. *neçökin* t(e)ngirim yalanguk--lar .. toğup yine kişi ara .. seçe yalanguzın bolurlar .. AY 549/6.

“... kişilerin arasında .. Tanrım neden insanlar doğduktan sonra insanlardan ayrılıp yalnız kalırlar?”

(966) artadı neng yme edlik--siz bolup ne erser asıgka tusuka kirmede **neçökin** bökünki künte monı teg k(e)rgeklig işletgülik yunglaguluk orun tapıp bo montag yıdıg k(e)rgeksiz et--'özümün sidmiş kemişmiş ying yar teg titip ıdalap bo irinç y(a)rılıg aç bars--ka negülük umuğ mağ bolmaz m(e)n tip monçulayu sakınıp içileri birle söz--leşgülik kizigin tizigin ertdürüp ol bars üze öngin öngin y(a)rılıkançuçı köngül turgurup irinçkediler tsuyurkadılar :: AY 612/3.

“Bozuldu, çürüdü. Tamamen faydasız olup hiçbir işe yaramadı. Neden bugün burası gibi gerekli işe yara bir yer bulup bu kadar gereksiz vücudumu Ying Yar (?) gibi bırakıp terk edip bu sefil ve aç parsa umut bağlayıp inanmıyorum?’ Böyle düşünerek kardeşleri ile sözleşerek sıra haline geçip o parsa bağışlayıcı bir gönülle bakıp merhamet ettiler.”

(967) :: ne ada erti atayım .. körklek(e)ye ögüküm .. ölmek emgek **neçökin** .. öngre kelip ertdürti .. sintide öngre ölmekig .. bulayın ay künk(e)yem .. körmeyin erti monı teg .. ulug açığ emgekig tip tidi .. AY 626/4.

“‘Tehlikenin adına ne diyeyim? Güzel yavrucuğum. Ölüm acısını neden bu kadar önce gelip götürdü. Senden önce ölümü ben bulayım, ayım, güneşim. Bunun gibi acıyı, sıkıntıyı görmeyeyim.’ dedi.”

(968) .. azrua--larnıg eyesi kopa adruk titir siz .. küsüşümüz teginür t(e)ngirim bizni irinçkenıg .. tarqaru kiterü y(a)rılıkanıg ikirçgü sizik köngülümüzni.. **neçökin** t(e)ngirim yal(a)ngıqlar yırtinçüde turup lolq .. ne uğurka t(e)ngiri tip .. atı bolur olarnıg .. AY 548/16.

“‘Ezruaların sahibi hepsinden ayrıdır.’ dersiniz. İseteğimiz şudur ki Tanrım, bizi bağışlayın. İkircikli, şüphe dolu gönlümüzdeki (bu şüpheyi) giderin. Tanrım, insanlar nasıl dünyada yaşayıp da onlara ne zaman Tanrı diye ad verilir?’”

(969) yme yene **neçökin** .. bolur--lar t(e)ngrilerinıg erkliğı .. monı monçulayu uğurın .. yırtinçü küzetçi t(e)ngriler .. ulug azrua t(e)ngrike :: montag yanglıg öt--üntiler .. t(e)ngriler erkliğı ulug azma .. t(e)ngri inçip ol üdün tört m(a)harañç t(e)ngrilerke .. ötrü inçe tip sözledi .. AY 549/11.

“Yine bunun gibi zamanı dünyayı koruyucu Tanrılar, nasıl Tanrılarının güçlüsü olurlar?’ diye Yüce Ezrua’ya sordular. Tanrı sonra o dört Maharañç Tanrılara şöyle söyledi (...)”

(970) . . takı yime alkıñsız kögüzlüg bodisvt tenıgri burkanka inçe tip ötüg ötünti tenıgri bu kuañşi im pusar **neçükin** ne alın çevişin bu çambudvip yir suvda yorıyur tınlıglarğa asıg tusu kılur nom nomlayur alı çevişi neteg erki . . KİP 98.

“Yine tükenmez gönüllü Bodhisattva Tanrı Burhan’a şöyle (bir) soru sordu: ‘Tanrım, bu Kuañşi im pusar nasıl ve ne gibi usûl ve çarelere başvurarak bu Jambudvipa (adlı) dünyada yaşayan canlılara fayda sağlar, dini öğretirken başvurduğu usûl ve çareler nedir acaba?’”

(971) (...) anta ötrü atlıg yüzlüg-ke inçe tęp ayıttı **neçükin** ağı barım kızıgansar üküş bulur. KP XII-6.

“Bundan sonra unvanlı ve önemli kişilere şu soruyu sordu: ‘İnsan zenginlik, mal mülk kazanmak

isterse çoğunu nasıl, ne yolla elde eder? (her nasıl kazansa çok olur)”

§ 2.1.26.1.B. Sözcük, aşağıda yer alan (972) – (978) numaralı cümlelerde şartlı birleşik cümle içerisinde yer alarak cümleye “*her nasıl...-sA*” anlamı vermiştir.

Yapı	<i>neçökin / neçükin...</i>
	neçökin / neçükin...+F-KE
Anlam	her nasıl...-sA

(972) :: ötrü olar maŋga inçe tip tidiler :: ay ere s(e)n birök kim ol s(e)n ölürgüçi tnl(ı)ğlar üçün ökünç köŋgöl öritip *neçökin* erser köŋgölünğın süzük kirtinçünüŋg [umuğı inağı tükel bilge] t(e)ngri t(e)ngri [burkan nomlamış] altun-önglög-[y(a)ruk-yaltrıklıg]--kopda-kötrülmiş-nom-iligi atl(ı)g nom bitigig tükel bü[tün] bititgüke küsüş öritgeli usar s(e)n bo emgekiŋgdin özğalı kıtrul--ğalı uğay ertinğ tip tidiler :: AY 10/22.

“Sonra onlar bana şöyle dedi: ‘Ey er, sen o öldürücü canlılar için nasıl merhametli bir gönül beslediysen onun gibi doğru gönlünün umudu ve inancı olan eksiksiz bilgi sahibi Tanrılar Tanrısı Burhan’ın öğretisi olarak sunduğu altın renkli, parlak, aydınlık, bütünüyle yüceltilmiş öğretiler hanı adlı öğretisi kitabını tümüyle yazdırdığında ona karşı heves besleseydin, bu acıdan, sıkıntından kurtulacaktın.’ dediler.”

(973) .. eşidü y(a)rılıkasun içime kim mening bo et'özümün isirkegüm idi kelmez :: tek bizinge *neçökin* erser amraklartın adınguluk emgek bolmasun erti tip korkar m(e)n tip .. bo savıg eşi--dip üçünçü m(a)has(a)tvı tigin iki içileringe ötrü inçe tip ötünti .. bo erser <duk> arjılar .. turguluk orun ol mening idi korkınçım ayınçım yok .. AY 609/2.

“Ağabeyim duyarak konuşsun ki benim bu vücudumu koruma isteğim pek yoktur. Yalnızca bize (ne olursa olsun) sevdiğimizden (onların ayrılığında) başka sıkıntımız olmasın’, diye korkuyorum. Bu sözleri duyan üçüncü Mahasatvi Prens miki kardeşine şöyle dedi: Kutsal ırşılar bu ise yaşanacak yer odur. Benim çok fazla korkum yok.”

(974) ötrü m(a)has(a)tvı tigin y(i)ti kınıg tölökde turup ulug bedük küsüşke inip ulug y(a)rılıkan--çuçı köŋgöl turgurup köŋgölün kögüz--in yakçırıp ol iki içilerin köŋgöl--kerip *neçökin* erser tuysar onğarsar ötrü ürküp belinğlep tıdıg ada kılıp küsemış küsüşümin kıanturmagay tip bugünüp (...) AY 615/10.

(975) .. *neçökin* yine birkerü .. birlek(e)ye ünüp üçüğü negülük titding özünğın .. bizni birle barmadın .. ögümüz kangımız bizinge .. utru körüp ayıtsar .. biz ikegi negü tip ötünelim sözlelim .. ol yig bolgay üçüğü .. birlek(e)ye ölser biz .. neng bizinge k(e)rgeksiz .. bo et'özümüz tirigi tip :: AY

620/1.

“Nasıl birlikte çıkıp da bizimle birlikte gelmedin? Neden kendine zarar verdin? Annemiz, babamız bizi görüp (seni) sorsalar ikimiz ne cevap vereceğiz? Üçümüz birlikte ölsek daha iyi olacak. Bu bedenin yaşamasının bize hiç gereği yok.’ dediler.”

(976) :: amtı monta ol tiginning .. ölügi tirigi neteg ol.. bar mu idi bilteci .. barmış yir-in adırtlıg
b(e)lgülüğ .. *neçökin* erser katıglanıp .. körkitingler bizinge .. tarka-ru kiterü biringler ..
busuşumuznu köngül--tin .. kamağ kişiler bir yanglıg .. söz--lediler aydılar :: bodıs(a)t(a)v tigin
kaçan ok .. ölyük ol tip tidiler .. AY 635/13.

“Şimdi bu prensin ölüsü ya da dirisi her neyse bilen var mı, gittiği yeri kesin olarak bilen? Her nasılsa (buna) katlanıp bize gösterin, gönlümüzden acıyı gidererek (onu) bize verin. Herkes böyle söyledi: ‘Bodhisattva Prens ne zaman ölmüş?’”

(977) amrağ oğlan-larım edgü ki-a barınglar ked köngül tegürüp tilengler istengler : : *neçükin* bolsar
siz-ler yana yanıp k[e]lip mañga işitdürüngler mn yme barıp yükün-eyin aňgar tip tidi U I 6-6.

“Sevgili oğullarım, gidin, gönlünüzü ona ulaştırıp isteyin. Sonuç her nasıl olursa bana yeniden gelip söyleyin. Ben de gidip ona secde edeyim.’ dedi.”

(978) : : inçip ol moğoç-lar *neçükin* vrişlim-tin önüp bardı-lar erser ol yultuz yme olar-nı birle barır
erdi : : U I 6-9.

“O büyücüler Jerusalem’den nasıl çıktılarsa o yıldız da öylece onları takip ediyordu.”

§ 2.1.26.1.C. Sözcük, aşağıdaki (979) – (982) numaralı tanıklarda, cümledeki yargının olumsuzunu çağrıştıran anlatımı kuvvetlendirme amacıyla kullanılmıştır. Aşağıdaki cümlelerin tümünde cümle geniş zaman ya da gelecek zaman kiplidir.

Yapı	<i>neçökin/neçükin...</i>
	neçökin/neçükin...+F-KE
Anlam	Nasıl!

(979) .. ögükk(e)yem çak sini .. tegür--teci monı teg .. busuş kadgu emgek--ke .. katıg v(a)jır ermez mu
.. kim mening bo yürekim .. yarılıp bükşilip barmadın ... *neçökin* turur monı teg .. tülümde m(e)n
b(e)lgülüğ .. körtüm erti bo b(e)lgüg .. iki imigim birkerü .. töpüre bıçılur tüşedim .. azıg tişim
köngrulup .. tüşüp kelir boltı erti :: AY 627/1.

“Kim acaba sevgili yavrumu öldüren, bunca kaygıya, sıkıntıya neden olan? Benim bu yüreğim böyle bir acıya yarılıp bükülmeden dayandığına göre sert bir elmas değil midir? Böyle nasıl durur? Ben rüyamda görmüştüm iki göğsümün ikiye ayrıldığını, azı dişimin koparak düştüğünü rüyamda gördüm.”

(980) üstün t(e)ngriining altın yalangukning bahşisi bolup tükel bilge biligke tegip .. inçip *neçökin* umagay m(e)n birer birer tınl(ı)glar üçün üküş kalplar ertginçe tamuda azu yme adın orunlarta olarnı üçün emgek emgenip togmak ölmek sansar--tın nızvanılar tegziñdin ozgur--galı kutgargalı tip y(a)rılıkadı:: AY 628/16.

“Üstte Tanrının altta insanın ustası olup eksiksiz bilgiye erişip nasıl her vbir canlı için çok uzun süre cehenneme katlanmayayım ya da yine başka yerlerde onlar için sıkıntılara katlanıp doğmak, ölmek gibi samsaradan, ihtiraslardan nasıl kurtarmayayım?’ dedi.”

(981) bo muntağ törlüg amraqtın adralmağ açığ emgek kıntaran b(e)lgürdi erki-i .. bo muntağ irinç y(a)rlağ ağız yarlıg yaşlıg *neçökin* kıdub barır siz .. M.Vat. 2.06

“Bu kadar çok sevdiğilerimden ayrılmak acısı şimdi nereden çıktı? Böyle sefil, fakir, yardıma muhtaç yaşlıyı nasıl bırakıp da gidiyorsunuz?”

(982) (.) samtso açarı söz-ledi (.) bu iki han-larığ mn . /m/s-dinberü ıdı körmüşim yok . *neçükin* bulğay mn bular-dın bu muntağ uluğ açığ ayağ-ıg tip tidi . HT I 71.

“Tripitaka Ustası, bu iki hanı ...-dan beri hiç görmedim. Böyle yüce, saygıdeğer kişiyi ben nasıl bulacağım?” dedi.”

2.1.26.2. Sözcük Türü Olarak *neçökin* / *neçükin* Soru Sözcüğü

Sözcük, cümlede zarf ve isim görevinde kullanılmıştır.

2.1.26.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan *neçökin* / *neçükin* Soru Sözcüğü

neçökin / *neçükin* soru sözcüğü, yukarıda yer alan (961) – (970) ve (974) – (982) numaralı cümlelerin tümünde zarf olarak kullanılmıştır.

AY 33/7, 61/2, 150/5, 202/20, 548/16, 549/6, 549/11, 558/10, 612/3, 620/1, 626/4, 627/1, 628/16, 635/13; HT I 71; KP XII-6, KİP 98; M 2.06, U I 6-6, 6-9.

2.1.26.2.2. İsim Görevinde Kullanılan *neçökin* / *neçükin* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda yer alan ve aşağıda yerleri gösterilen (971) – (973) numaralı tanıklarda *neçökin erser* yapısı içerisinde isim olarak kullanılmıştır.

AY 10/22, 609/2, 615/10 ve 635/13.

2.1.26.3. Cümle Ögesi Olarak *neçökin / neçükin* Soru Sözcüğü

Sözcük, tür olarak zarf görevinde bulunduğu cümlede zarf tümleci; isim olarak bulunduğu da yüklem parçası konumundadır.

2.1.26.3.1. Zarf Tümleci Olarak *neçökin / neçükin* Soru Sözcüğü

Sözcük, cümlede zarf olarak görev aldığı, yukarıda da belirtilen (961) – (970) ve (974) – (982) numaralı cümlelerde zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

AY 33/7, 61/2, 150/5, 202/20, 548/16, 549/6, 549/11, 558/10, 609/2, 612/3, 615/10, 620/1, 626/4, 627/1, 628/16, 635/13; HT I 71; KP XII-6, KİP 98; M 2.06, U I 6-6, 6-9.

2.1.26.3.2. Yüklem İçerisinde Yer Alan *neçökin / neçükin* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yerleri belirtilen, yukarıdaki (971) – (973) numaralı cümlelerde yüklem grubu içerisinde yer almıştır.

AY 10/22, 609/2, 615/10, 635/13.

2.1.27. *negü* Soru Sözcüğü

UTS 91’de sözcük için verilen karşılık “nasıl, niçin”dir.

Temir, *ne-gü* biçiminde açıkladığı sözcüğün “ne için, nasıl” anlamlarını karşıladığını aynı zamanda sözcüğün ilgi cümlelerinde özne görevi üstlendiğini belirtmiştir (1956: 258, 83).

DTS 357b’de yer alan sözcüğün “nasıl, ne suretle; ne; neden, niçin” anlamlarını karşıladığı belirtilmiştir.

EDPT 776b-77a’daki *negü* sözünün *ne* soru zamirinden türediği ve *negülük* ile aynı anlamı taşıdığı belirtilmiştir.

Türk Dilinde Edatlar'da, “nasıl, niçin” anlamı verilen soru sözcüğünün yapısının *ne+gü* biçiminde olduğu açıklanmıştır (Hacıeminoğlu 1992: 280).

A Grammar of Old Turkic'te, *ne* sözcüğünün çoğulu olarak görüldüğü bildirilen sözcüğün *ne* zamiri ile, üzerine getirilen birliktelik eki +(A)gU ekinden oluştuğu bildirilerek kullanımı için örnekler verilmiştir (Erdal 2004: 211).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	17	1	-	-	417

negü soru sözcüğü, AY’de sekiz; IS’de üç; Jin’.’de üç; M’de iki ve Üİ’de bir; Yos.’ta bir; KB’de dört yüz on yedi; DLT’de bir kez saptanmıştır.

Toplam: 37

2.1.27.1. *negü* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.27.1.A. Sözcük, saptanan cümlelerde daha çok “*ne?*” anlamında gerçek sorular yapmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kullanımı *ne* soru sözcüğü gibidir. Hatta kimi zaman (987) ve (988) numaralı cümlelerde olduğu gibi, *ne negü* biçiminde ikileme olarak da bu iki sözcüğü görmek mümkündür. *Negü* soru sözcüğü, aşağıda yer alan (983) – (1004) numaralı tanıklarda bu işlevde kullanılmıştır.

Yapı	<i>negü...</i>
	negü+F-KE
Anlam	ne?

(983) :: tözinler oğlıya p(a)ramıt timek savnıŋ yörügi *negü* bolur tip tiser . . k(a)ltı yig adruk asıglarığ bışrunmağ öğretmek p(a)ramıt timek savnıŋ yörügi erür :: AY 309/16.

“Ey asil oğlu, ‘kusursuzluk sözünün yorumu nedir?’ dersin öyle ki daha iyi başka yararları öğrenmek, öğretmek kursuzluk sözünün anlamıdır.”

(984) .. anta tağı avantlarınŋ tıtağlar-nıŋ işi ködügi *negü* erür :: AY 374/21.

“Nedenlerin işi (işlevi) nedir?”

(985) .. kaçan m(e)n kelser m(e)n öz <et’öz> körkümin körkitip bo dar(a)nı sözledeçi kişiye ya tözünüm sanğa *negü* k(e)rgek tip ayıtğay m(e)n .. AY 544/22.

“Ben geldiğimde güzelliğimi göstererek, öğretiyi dile getiren kişiye ‘Ey asilim, sana ne gerek?’ diye soracağım.”

(986) .. ötrü anand toyınka açgıl .. içinte **negü** bar körgil tip y(a)r[ıkadı]AY 606a/8.

“Rahip Ananda’ya anlat ve içinde ne olduğunu gör.’ diye buyurdu.”

(987) :: bo savıg eşidip m(a)has(a)tvı tigin ötrü içisi tiginke bo bars **negü** yiyür uzatıkı aşı **negü** ol tip ayıtdı .. AY 610/11.

“Bu sözleri işiterek Mahasvati Prens, kardeşi prense, ‘Bu pars ne yiyor? Ömrünü sürdürmesini sağlayan yiyecek nedir?’ diye sordu.”

(988) ögke kañgka <artuakraç> sevitmiş erting kadaşa .. neçökin yene birkerü .. birlek(e)ye ünüp üçüğü negülük titding özüñgin .. bizni birle barmadın .. ögümüz kañgımız biziñge .. utru körüp ayıtsar .. biz ikegü **negü** tip ötünelim sözlelim .. ol yig bolğay üçegü .. birlek(e)ye ölser biz .. neñg biziñge k(e)rgeksiz .. bo et’özümüz tirigi tip :: AY 620/5.

“Anneye, babaya, kardeşe kendini fazlasıyla sevdirmiştin. Nasıl birlikte çıkıp da bizimle birlikte gelmedin? Neden kendine zarar verdin? Annemiz, babamız bizi görüp (seni) sorsalar ikimiz ne cevap vereceğiz? Üçümüz birlikte ölsek daha iyi olacak. Bu bedenin yaşamasının bize hiç gereği yok.’ dediler.”

(989) .. ne odunu birle ök anta qorqınçlığın busuş--luğın inçe tip tidi .. **negü** erki amtı tıltağı .. yağız yir monçulayu tepreyür .. ögüz--ler köller yayılıp .. ı ığaçlar ırğalur .. AY 621/3.

“Sonra uyanarak, korku ve kaygıyla şöyle dedi: ‘Kara toprağın böyle sallanıp ırmakların, göllerin sallanıp, ağaçların asılı kamasının nedeni nedir ki?’”

(990) ötrü bodisvt inçe saşınur ol tutyak nızvanı yime **negüde** (ö)tgürü belgürer oñgalı köñgülte (sağ)ınıp adara ukar az kılınç tıl--tağınıtı tutyak nızvanı belgölüg bolur M 41-31.

“Bunun üzerine Bodhisattva şöyle düşünür : ‘Bu varlığa bağlanma ihtirası da hangi sebepten dolayı ortaya çıkar? İyice düşünerek anlar ki hırs ve arzu sebebiyle varlığa bağlanma ihtirası ortaya çıkar.’”

(991) /// miş evdin barqtın ön(üp) dıntar tip bu muntağ tamuluğ emgekliglerde ozmasar kırtulma--sar nızvanılarda yavlağ tağı **negü** bolğay ... M 111-11.

“...evden çıkmış rahip diye bunca cehennemlik ızdıraplardan kurtulmasa ihtiraslardan daha kötüsü ne olur (daha kötüsü olamaz ki!).”

(992) sañga (?) bo çağşı içinte **negü** bar körgil IS 14.

“Bu kitap içinde senin için ne olduğunu gör!”

(993) adın kişi-ke ağır ayağ alğu **negü** kesik ol IS 359.

“Saygı duyulacak hürmetli kişi karşısındaki, bu cesaret nedir?”

(994) burhan qutu-nıñg tıltağında bolğuluqı bolğuluqı *negü* bolzun : / Jin' 194.

“Burhan kutı sayesinde elde edeceği nedir?”

(995) kaçan birök yoqatdırsar b/...-lanmaq saqınç-ıg : / tegimlig ... teggeli nom hanı-nıñg uğuş-ın // kirtüdin kelmiş-ler-niñg *negü*... qayudın erser kelmek : / bışrunmaq (...?) tıltağ-ta kaç k(a)lp ödün edgü.../ tarqarğalı kitergeli usar-lar m(e)n-li kişi-li körüm-üg : : / ançada timin ötkürürler kirtü töz-nüñg taplağın :/ Jin' 266.

“Yok ettiği zaman ...-lanma düşüncesini, doğruluktan gelmişlerin geldiği yer ne... neresi ise öğretti hanının nesline erişebilmek için öğrenmek sayesinde çok uzun süre iyi ... insanlı görmeyi gidermeyi ve yok etmeyi düşünse hemen gerçek özün içeriğini anlatırlar.”

(996) ilkidin berü ök yapşınğuluqsuz nom ol / uçmaq-lı barmaq-lı ikigü-ni yumt/... bir teg kitergü ol : : // yırtınçü-li qoğ qıçmıgı *negü* bir : tüşin-li tıltağın-lı ... ermez Jin' 278.

“Eskiden beri bağımsız öğretidir. Ölümlü, gidimli ikisini ... giderecektir. Dünyalı, atomlu, ne .. karşılıklı sebepli ... değildir.”

(997) . . *ne* negü as-lıg-lar . . ögüg köñgül-üg hundaçı-lar . . U II 66 40.

“ne tür yiyecekler .. aklı gönlü gasp ediciler?...”

(998) . . birök öziñge gılmağı teg *ne* negü iş işlegeli oğrasar ol oğurda muntağ tül tüşeyük mn tip sözleyür erdi . . U III 54 13.

“Eğer kendin yapmayacağın ne kadar iş yapmaya gayret etseni o zaman böyle rüya göreceğim.’ derdi.”

(999) bilig ma'nisi bil *negü* tir bilig / bilig bilse yırar erde ig KB 156.

“Bilginin anlamını bil, bak bilgi ne der: bilgiyi bilen kişiden hastalık uzaklaşır.”

(1000) bu tört neñg azın azqa turma negü / bügü sözlemiş söz eşitgü ögü KB 306.

“Hakimler ne söylemişse, onların sözünü dinle, düşün ve bu dört şeyin azını az görme.”

(1001) yana ma ayıttı tilekiñg ne ol / *negü* iş kıılır sen kerekiñg ne ol KB 525.

“Yine, ‘Dileğin nedir, ne iş yaparsın, neye ihtiyacın var?’ diye sordu.”

(1002) *negü* ol tiriglik *negü* ol ölüm / qayudın kelir men qayıka yolum KB 1135.

“Yaşam nedir, ölüm nedir; nereden geliyorum ve nereye gidiyorum?”

(1003) *negü* söz yorıdı ne boldı işiñg / tilekiñg ne boldı kelürmü işiñg KB 3843.

“Neler konuştunuz, arzu edilen iş ne oldu; arkadaşın geliyor mu?”

(1004) nelük al boğunuğ kıızıl meñziñgi / *negü* birdi dünya sañga öz öñgi KB 6229.

“Kırmızı yüzün neden bugün solmuş? Dünya başka ne endişeler verdi?”

§ 2.1.27.1.B. Sözcük, aşağıda yer alan (1005) – (1010) numaralı cümlelerde çoğu zaman şartlı yapılarla kullanıldığında “*her ne*” anlamı verir. Ancak bu anlam (1008) numaralı örnekteki gibi kimi zaman şart yapısı olmaksızın da sağlanabilir.

Yapı	<i>negü...</i>
	negü+F-KE
Anlam	Her ne

(1005) monta basa *negü* küşüşi erser kıt kıolunup buyanın burқан kıtıñga evirip dorma sisini üntürmişde tört m(a)harañç t(e)ñgri-lerig tirini kıuvrağı birle öz öz lırsu (?) körkleriñge azu bayanlar-ıñga siñmişlerin sakıñıp : : AY 29/19.

“Bundan sonra kut dileyerek Burhan kutu sayesinde gdorma sisiyi çıkardığında dört Maharañç Tanrı’nın cemaati ile öz lırsu güzelliğine ve iyiliğine sindiğini düşünerek ...”

(1006) *negü* ekse yirke yana ol önür / *negü* birse evre anı oķ alur KB 1394.

“Yere ne ekilirse yine o biter, ne verilirse karşılığında aynı şey alınır.”

(1007) köñgüllüg kerek keç unıtmasa söz / *negü* söz eşitse kıatığ tutsa söz KB 2662.

“O kuvvetli bir hafızaya sahip olmalı ve sözü unutmamalı; ne gibi söz duyarsa duysun onu sıkı tutmalıdır.”

(1008) taķı ma *negü* söz yorımış alın / kıadaşım eşitti ötüñgey tilin KB 3810.

“Başka her ne söz ve çare konuşulmuş ise, onları da kardeşim duydu ve size arz edecektir.”

(1009) olarķa kıatılğıl keliş hem barış / *negü* kıolsa birgil alış hem biriş KB 4421.

“Onlara katıl, git ve onlar da sana gelsin. Ne isterlerse ver, alışverişte bulun.”

(1010) *negü* ektim erse anı orğu ahır / *negü* ordum erse anın söz süçittim KB 6556.

“Ne ektim ise, sonunda onu biçtim. Ne biçtim ise ondan zevk aldım.”

§ 2.1.27.1.C. Sözcük, (1011) – (1016) numaralı kullanımlarında, cümledeki yargının olumsuzunu çağrıştıran kuvvetlendirme işlevine sahiptir.

Yapı	negü...
	negü+F-KE
Anlam	Ne!

(1011) adı ködrülmiş tegüçi atı bağsar alđo bodun buğun anığ **negüsiñge** bolup süzülür IS 188.

“Adı yüce denen (kişinin) adı batsa, bütün halk onun nesine bakıp da arınacak?”

(1012) negü bar ajunda anđar hilesiz / **negü** hile bar kim anđar çaresiz KB 1182.

“Dünyada ne varki, ona karşı tedbir bulunmasın; ne tedbir var ki ona karşı bir çare bulunmasın.”

(1013) saranlıkta mđga **negü** bar açın / tirer neñg yiyümez kalır neñg kiğin KB 1672.

“Hasislikten daha kötü ne var, hasis toplar, yiyemez ve malı arkada kalır.”

(1014) ukušsuz kişi ol yimişsiz yığaç / yimişsiz yığaçığ **negü** kılın aç KB 2455.

“Akılsız adam, meyvesiz ağaç gibidir. Aç insan, meyvesiz ağacı ne yapsın?”

(1015) yana aydı öğdülmiş ilig kıtu / ajunda **negü** bar anđa yok otı KB 3875.

“Öğdülmiş cevap verdi: ‘Ey devletli hükümdar, dünyada çaresi olmayan ne var ki?’”

(1016) yigitlikni ığtım qarılıkka tegdim / yana yanđıl emdi **negü** söz tağıttım KB 6557.

“Gençliğimi elden çıkardım, yaşlılığa geldim. Sözü niye dağıttım, yine dönelim.”

§ 2.1.27.1.D. *negü* soru sözcüğü, aşağıdaki cümlelerde “*neden?*” anlamında gerçek sorular yapmıştır.

Yapı	negü...
	negü...+F-KE
Anlam	neden?

(1017) **negü** kaçdı vaktı turur ay oğul / mağga ay bileyin ay kılkı amul KB 6234.

“Ey oğul neden kaygı zamanıdır? Ey sakin yaratılışı bana söyle bunu ben de bileyim.”

(1018) nelük artadı ĥalk **negü** öñđdi koğtı / kayu öçke tuğtum ya kayda turayı KB 6588.

“Halk neden bozuldu, neden iyi adetleri bıraktı? Hangi zamana rastladım, ben şimdi nereye gideyim?”

§ 2.1.27.1.E. Sözcük, aşağıda (1019) numaralı KB'den alınan tek örnekte “*nasıl?*” karşılığında gerçek soru işlevli olarak kullanılmıştır.

Yapı	<i>negü...</i>
	negü...+F-KE
Anlam	nasıl?

(1019) *negü* yük kötürdüñg köñgülke bu kün / nişanın körür men alında tügün KB 6228.

“Gönlüne bugün nasıl birt dert yüklendin? Ben bunun izlerini alınıdaki düğümde hemen farkettim.”

2.1.27.2. Sözcük Türü Olarak *negü* Soru Sözcüğü

Sözcük, cümlede zamir ve zarf olarak görev alabilmektedir.

2.1.27.2.1. Zamir Görevinde Kullanılan *negü* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yerleri belirtilen, yukarıdaki (983) – (1016) numaralı cümlelerde zamir görevinde kullanılmıştır.

AY 29/19, 309/16, 374/21, 544/22, 606a/8, 610/11, 620/5, 621/3; M 41-31, 111-11; IS 14, 359, 188; Jin'194, 266, 278; KB 156, 306, 525, 1135, 1182, 1394, 1672, 2455, 2662, 3810, 3843, 3875, 4421, 6556, 6557.

2.1.27.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan *negü* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yerleri belirtilen (1017) – (1019) numaralı cümlelerde zarf görevinde kullanılmıştır.

KB 6228, 6234, 6588.

2.1.27.3. Cümle Ögesi Olarak *negü* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda verilen örneklerde yüklem içerisinde yer aldığı gibi, özne, sözde özne, nesne ve zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

2.1.27.3.1. Yüklem İçerisinde Yer Alan *negü* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yerleri belirtilen cümlelerde yüklem içerisinde yer almıştır.

AY 29/19, 309/16, 374/21, 610/11, 621/3; M 111-11; Jin'. 266, 278; KB 1135, 2455.

2.1.27.3.2. Özne Olarak *negü* Soru Sözcüğü

AY 544/22; IS 14,359; KB 1182, 1672, 3810, 3843, 3875, 4421.

2.1.27.3.3. Zarf tümleci İçerisinde Yer Alan *negü* Soru Sözcüğü

AY 620/5; M 41-31; IS 188; KB 6228, 6234, 6588.

2.1.27.3.4. Nesne Olarak *negü* Soru Sözcüğü

KB 156, 306, 525, 6556, 6557.

2.1.27.3.5. Sözde Özne Olarak *negü* Soru Sözcüğü

KB 1394, 2662.

2.1.28. *negük* / *negök* Soru Sözcüğü

Sözcüğün yapısına, kökenine ve kullanımına ilişkin açıklama DTS'de, EDPT'de yer almazken *A Grammar of Old Turkic*'te *negük* sözcüğünün *negü* üzerine gelen kuvvetlendirme ögesinin kalıplaşması sonucu olduğu bildirilmiştir (Erdal 2004: 211).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	2	-	-	-	-

negük soru sözcüğü, Budist Uygur metinlerinden AY’de iki kez kullanılmıştır.

Toplam: 2

2.1.28.1. *negök / negük* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.28.1.A. Sözcük, aşağıdaki (1020) numaralı tanıkta gerçek soru işlevli olarak “*ne?*” anlamındadır.

Yapı	<i>negök / negük...</i>
	negök/ negük...+F-KE
Anlam	ne?

(1020) kayu b(e)lgüke atқанmamaқ erser ol çınju tıgme ertügteg kirtü töz ol oқ erür . . kayu ertügteg kirtü töz erser . . öme-mek yme ol oқ erür . . ***negök*** ömez-ler tip tiser : : қ(a)ltı barıg yoқuğ <arığlıg> ömezler . . tüplügüg tüpsüzüg ömez-ler . . AY 291/19.

“Herhangi bir belirtiyeye bağlanmamak ise gerçek (çınju) denen (şeyle) birlikte (olan) doğru özdür. Bu öz her ne ile birlikteyse düşünmemek de odur. ‘Neyi düşünmezler?’ dersen, varı, yoku, temizliği düşünmezler. Esas olanı ve olmayanı düşünmezler.”

§ 2.1.28.1.B. Şartlı yapı içerisinde yer aldığı (1021) numaralı tek örnekte “*her ne*” anlamı kazanmıştır.

Yapı	<i>negök / negük...-sA(r)</i>
	negök / negük...+F-KE+F-KE
Anlam	Her ne

(1021) . . қ(a)ltı yalañguz kirtü töz üze ***negök*** erser yme neñg idi tüz atқанmadın saқınmadın inçin ermek erür . . AY 267/8.

“Yalnız gerçek öz üzerine ne varsa, doğruya hiç bağlanmadan, (onu) düşünmeden öylece ulaşmaktır.”

2.1.28.2. Sözcük Türü Olarak *negök / negük* Soru Sözcüğü

Sözcük, eldeki tüm örneklerde *ne* zamiri gibi kullanılmıştır.

2.1.28.3. Cümle Ögesi Olarak *negök / negük* Soru Sözcüğü

negök / negük soru sözcüğü AY'deki iki tanıkta nesne ve yüklem parçası olmak üzere iki farklı görev üstlenmiştir.

2.1.28.3.1. Nesne Olarak Kullanılan *negök / negük* Soru Sözcüğü

Sözcük, (1020) numarayla gösterilen AY 291/19'daki cümlede belirtisiz nesne görevindedir.

2.1.28.3.2. Yüklem İçerisinde Yer Alan *negök / negük* Soru Sözcüğü

AY 267/8'de yer alan (1021) numaralı cümlede, *negök / negük* soru sözcüğü yüklem içerisinde görev almıştır.

2.1.29. *negüke* Soru Sözcüğü

negü soru sözcüğü üzerine *+ke* yönelme durumu ekinin getirilmesiyle oluşan *negüke* soru sözcüğü, ne soru zamiri üzerine *+ke* yönelme durumu ekinin getirilmesiyle oluşan neke sözü gibi “*neden, niçin?*” anlamını taşıyan bir sözcüktür. Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde çok nadir olarak karşımıza çıkmaktadır.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	1	-	-	-	2

negüke soru sözcüğü yalnız UT'de bir kez ve AH'de iki saptanmıştır.

Toplam: 3

2.1.29.1. *negüke* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

Sözcük, (1022) numarada yer alan eldeki tek tanıkta “*neden, niçin?*” karşılığında kullanılmıştır.

Yapı	<i>negüke...</i>
	negüke+F-KE
Anlam	Neden, niçin?

(1022) taķı *negüke* azlanmaķsız yapşınmaķsız bolzunlar , , , UT 1362.

“ve niçin, cimrilik etmeyen, baēlanmayan olsunlar?”

2.1.29.2. Sözcük Türü Olarak *negüke* Soru Sözcüēü

Sözcük, eldeki tek tanıkta zarf görevindedir.

2.1.29.3. Cümle Ögesi Olarak *negüke* Soru Sözcüēü

negüke soru sözcüēü, zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

2.1.30. *negül* Soru Sözcüēü

Sözcük, EDPT 776b-777a’daki *negü* maddesinde yer almıştır. Burada sözcüēün *negü ol* biçiminden büzülmeyle bu biçimi aldığı bildirilmiştir.

Erdal, *A Grammar of Old Turkic*’te *negül* sözcüēünün *negü ol* biçiminden hece erimesi sonucu bu biçimi aldığından ve sözcüēün *ne* ile aynı anlamı karşıladiēından söz eder (2004: 127).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	10	-	-	-	-

Sözcük, BT 13’te bir; HT (ve Hüen.Tug.)’de dokuz kez saptanmıştır.

Toplam: 10

2.1.30.1. *negül* Soru Sözcüēünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.30.1.A. *negül* soru sözcüğü, aşağıda yer alan (1023) – (1027) numaralı tanıklarda “*neden, niçin?*” karşılığında gerçek soru işlevli olarak kullanılmıştır. Bu kullanımlardan (1023) – (1025)’te yer alan üç cümle olumsuz soru cümlesidir. Ancak, bu tesadüfi bir durumdur. Sözcük, anlam özellikleri açısından olumlu ya da olumsuz bir fiil gerektirmemektedir.

Yapı	<i>negül...</i>
	negül...+F-KE
Anlam	Neden, niçin?

(1023) şıla aditi ilig söz-ledi : *negül* munta kelmedi tip : Tug.Hüen V 4-18.

“Şıla Aditi, ‘Neden buraya gelmedi?’ dedi.”

(1024) ... alķayı tükedip : samtso aç/ari/ķa inķa tip tidi: m(e)n tit/sisi/ şıla aditi : öngre samtso açariğ ötüniüp : okıp *negül* kelmedi erdi : samtso açari k/iğinç/ birdi (...) Tug.Hüen. V 6-18.

“Övgüsünü tamamlayarak Tripitaka Ustası’na, ‘Ben öğrenci Şıla Aditi daha önce de Tripitaka Ustası’nı ricayla çağırılmıştım. Neden gelmedi acaba?’ Tripitaka Ustası cevap verdi: (...)”

(1025) ikinti ay yiti yañğı ki toñguz künke yuy kuş yañğlıg karşı-ta ħan birle körüşdi : körüştkd/e/ ħan samtso açari-ķa utru önti uluğ ağır ayağ k/ılı/?/ samtso açariğ olğurtdı /olğuru/ tükemiş-de kin ħan inçe tip tidi : samtso açari-i enetkek-ke barmış-ta *negül//* biz-inġe uķıtmadı tip samtso açari ötünti (...) Tug.Hüen. VI 8-13.

“İkinci ay, domuz gününde kuş yuvasına benzeyen saraysa han ile görüşti. Burada han Tripitaka Ustası’nı karşıladı, büyük saygı ve hürmetle oturttu ve sonra ‘Tripitaka Ustası Hint topraklarına geldiğinde neden bize anlatmadı?’ dedi. Tripitaka Ustası, saygıyla konuştu: (...)”

(1026) kōrkunç irak enetkek iliñge amtıķı yoriğ erser ķantu tapmış teg ... birleki yoriğ ol : muñgar *negül* /ta/lķañgu (?) tip tidi : Tug.Hüen. VI 15-15.

“Çok uzak Hint ülkesine şimdiki yolu kantu (?) bulmuş gibi, birlikte olduğu yol odur. Buna neden uzatacak (?) dedi?.”

(1027) [*negül*] ol lütsai beg özi[niñg] t[e]ñgl(e)yü bilmemek üze bo sıçğan--lı örimçik-li-te adırtı *negül* taķı yme eşidilür uluğ ünin sav sözläğüçi-ler uluğ tılañgur- -maķ-ta tıdıltı tēp yertinçü-lüg taş suķsu sav-ıg azķ(ı)y-a bilmeki üz--e ötrü sözleser teriñg nomuğ biltim tēp *negül* öñġisi sıçğan--ķ(ı)y-a eşiç so-a üze aģtınpıp sumer tağ-ķa aģtınpıp alp ermez ermiş tēmek-de örimçik- - k(i)y-e azğan tiken-deki tor-ķ(ı)y--a-g körmek üze t(e)ñgri yer--int(e)ki uluğ tutroķ körtüm tēp

temek-te öngisi HT VIII 387, 395, 398.

§ 2.1.30.1.B. Sözcük, aşağıda (1028) – (1030) numarayla gösterilen cümlelerde *ne* ve *negül* sözü gibi, “*ne?*” karşılığında gerçek sorular yapmıştır.

Yapı	<i>negül...</i>
	negül...+F-KE
Anlam	ne?

(1028) ürlügsüz sansar nirvan-ta ürkgü *negül* tözün-ler . üyeliksiz burhan nom-ınta öğretim tüşüt kılınğlar ::BT 13.35-2.

“Benzersiz Samsara Nirvanada asillerin korkusu nedir? Erişilmez Burhan öğretisini anlatın.”

(1029) [.....] seğrem [.....] ... [... tı]ltağı *negül* tésér ... [...] bo seğrem-deki bursağ [kuvrag seş]eğ nom-dağı yarlıg-ça [üç] törlüg-d[i]nki kirsiz aş-[ıg yè]yür-ler erdi HT III 768.

“... manastır... nedeni nedir? dersin Bu manastırdaki cemaat seşeng öğretisindeki buyruğa uygun olarak üç türlüemiş yemeği yerlerdi.”

(1030): udun han tükel bilge tğri tğrisi burhan kim bolur : yana burhan timiş at-nınğ yürügi yme *negül* tip ayıtdı Tug.Hüen V 74-13.

“Hoten Hanı ‘Eksiksiz bilgi sahibi Tanrılar Tanrısı Burhan kimdir? Burhan demenin açıklaması nedir?’ diye sordu.”...

2.1.30.2. Sözcük Türü Olarak *negül* Soru Sözcüğü

negül soru sözcüğü, cümlede zarf ve *ne* soru zamiri gibi zamir görevinde kullanılmıştır.

2.1.30.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan *negül* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda (1028) – (1027) numarada gösterilen ve aşağıda yerleri belirtilen cümlelerde zarf görevindedir.

Tug.Hüen V 4-18, 6-18; VI 8-13, 15-15; HT VIII 387, 395, 398.

2.1.30.2.2. Zamir Görevinde Kullanılan *negül* Soru Sözcüğü

negül soru sözcüğü, (1028) – (1030) numaralı tanıklarda zamir görevinde kullanılmıştır.

BT 13.35-2; HT III 768; Tug.Hüen V 74-13.

2.1.30.3. Cümle Ögesi Olarak *negül* Soru Sözcüğü

negü ol yapısı nedeniyle daha çok yüklem olarak kullanılması beklenen sözcük, *negül* kalıplaşması nedeniyle cümlede yüklem içerisinde yer almasının dışında zarf tümleci olarak da kullanılmıştır.

2.1.30.3.1. Zarf Tümleci Olarak *negül* Soru Sözcüğü

Tug.Hüen V 4-18, 6-18; VI 8-13, 15-15; HT VIII 387, 395, 398.

2.1.30.3.2. Yüklem Olarak *negül* Soru Sözcüğü

BT 13.35-2; HT III 768; Tug.Hüen V 74-13.

2.1.31. *negün* Soru Sözcüğü

Yapısına ve kullanımına ilişkin bilgi diğer kaynaklarda bulunmazken EDPT 776b-777a'daki *negü* maddesi içinde yer verilen sözcüğün yapısına ilişkin bir açıklama yapılmaksızın Kutadgu Bilig'deki tanık verilerek sözcüğe “*ne ile*” gibi bir anlam verilmiştir.

negün soru sözcüğü, *negü* sözcüğü üzerine *+n* araç durumu eki getirilmesiyle oluşmuştur ve saptanan tek örnekte, *+n* araç durumu eki almış çok sayıda soru sözcüğü gibi (*ķayun, neçökin, netegin*) “*nasıl?*” anlamında kullanılmıştır.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	-	-	-	-	1

Sözcük, çalışma kapsamında yer alan metinlerde yalnızca KB’de ve bir kez saptanmıştır.

Toplam: 1

2.1.32.1. *negün* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

Sözcük KB’den alınan aşağıdaki tek örnekte olumsuz kuvvetlendirme işlevli “*nasıl!*” anlamını kullanılmıştır.

Yapı	<i>negün...</i>
	negün+F-KE
Anlam	Nasıl!

(1031) arıgsızını yalñguş suvun yup arır / çalı artasa suv *negün* yup arır KB 2108

“İnsan temiz olmayan şeyleri su ile yıkayıp temizler. Eğer su kirlenirse o nasıl temizlenir ki?”

2.1.31.2. Sözcük Türü Olarak *negün* Soru Sözcüğü

negün soru sözcüğü KB’den alınan (1031) numaralı tek örnekte zarf görevindedir.

2.1.31.3. Cümle Ögesi Olarak *negün* Soru Sözcüğü

Sözcük yukarıda (1031) numarada yer alan KB 2108’deki cümlelerde zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

2.1.32. *negü için* Soru Sözcüğü

negü için soru yapısı, EDPT 776b-777a’daki *negü* maddesinde yer almış; burada, bu birleşik yapı için “*niçin?*” karşılığı vermiştir.

Sözcükle ilgili başka herhangi bir açıklama diğer kaynaklarda yer almamaktadır.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	4	-	-	-	-

negü için yapısı AY'de iki; U'da bir ve UPF'de bir kez saptanmıştır.

Toplam: 4

2.1.32.1. *negü için* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

Sözcük aşağıda, Budist Uygur metinlerinden alınan (1032) – (1035) numaralı cümlelerde “*neden, niçin?*” anlamında gerçek soru işlevli olarak kullanılmıştır.

Yapı	<i>negü için...</i>
	Negü için+F-KE
Anlam	Neden, niçin?

(1032) ne uğurka t(e)ñgri tip .. atı bolur olarnıñ .. yene yme *negü için* kayu inçip avant tıtagın .. t(e)ñgri oğlı tip at üze .. kükülürler kişi ara .. neçökin t(e)ñgrim yalañguq--lar .. toğup yene kişi ara .. seçe yalañguzın bolurlar .. AY 549/3.

“Ne zaman Tanrı diye adlandırmak uygundur ve ne için hangi sebeple Tanrı oğlu adını alarak kişilerin arasında ünlenirler? Tanrım, neden insanlar insanların arasında doğup (sonra onlardan) ayrılarak yalnız kalırlar?”

(1033).. *negü için* t(e)ñgriler .. t(e)ñgri yirinte toğup oq .. yme yene neçökin .. bolur--lar t(e)ñgrilerniñ erkligi .. momı monçulayu uğurın .. yirtinçü küzetçi t(e)ñgriler .. uluğ azrua t(e)ñgrike :: montaq yañlıg öt--üntiler ..AY 549/9.

“Yüce Ezrua Tanrı’ya, ‘Tanrılar, Tanrı yerinde doğup da neden böyle zamanda koruyucu Tanrıların gücüne erer?’ diye sordular.”

(1034) .. yene oq tişi tilkü inça tęp tedi .. bo savağ ayıtma söz-legeli uğu teg ermez .. ertinğü sız-inip kotoz öküz inça tęp tedi *negü için* söz-leyür s(e)n .. adırtlıg söz-legil .. UPF 25.

“Yine o dişi tilki şöyle dedi. ‘Bu sözleri söylemek uygun değildir.’ Öküz, şüpheyle ‘Ne oldu, niçin (bunları) söylüyorsun? Ayrıntılı olarak anlat’ dedi.”

(1035) .. tüzün oğlum-a negü için munça qoduru inçıklayu emgenür sn .. U III 35-26.

“Ey asil oğlum, neden bu kadar tamamıyla üzülerek sıkıntıya giriyorsun?”

2.1.32.2. Sözcük Türü Olarak *negü için* Soru Sözcüğü

negü için soru yapısı eldeki tüm örneklerde zarf görevindedir.

2.1.32.3. Cümle Ögesi Olarak *negü için* Soru Sözcüğü

negü için soru yapısı eldeki tüm örneklerde zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

2.1.33. *nelek / nelük* Soru Sözcüğü

UTS 91’de sözcüğün “niçin, nasıl, ne gibi” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

DTS 357b’deki *nelik* sözcüğü *nelük* maddesine gönderilmiş, aynı sayfa yer alan sözcüğün “nasıl, ne suretle; neden, niçin” anlamlarını karşıladığından söz edilmiştir.

EDPT 77a’da, “niçin” anlamı taşıdığı belirtilen sözcüğün *negülük* ile aynı anlamı taşıdığı ve *negü* > *nü* gelişimindeki gibi, bu sözcüğün de *negülük* sözcüğünden büzülme yoluyla oluşmuş olabileceği söylenmiştir.

Erdal, *nelük* ya da *nelök* biçimlerinde görülen sözcüğün Irk Bitig’de ve Manihaica I Anhang’da görüldüğünü ve bu metinlerin çok eski olduğunu kaydederek sözcüğün *ne+çe ök* yapısına benzer biçimde *ne+le ök* olarak yapılandığını, +IA ekinin *birle, ekile, tünle, yaqala* ve daha pek çok sözcükte görülen belirteç türeten ek olduğunu belirtmiştir (1977: 111-112). Ancak, Erdal, *A Grammar of Old Turkic’te*, sözcüğün yapısını *ne+(A)gU+lXk* olarak açıklamıştır (2004: 60, 213).

Türk Dilinde Edatlar adlı çalışmada “niçin, neden, nasıl” anlamlarını karşıladığı söylenen sözcüğün yapısı, *ne+le+ök* olarak açıklanmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 280-281).

Barutçu, Clauson’un yukarıda değindiğimiz görüşüne karşı çıkararak sözcüğün Irk Bitig ve Manihaica I Anhang gibi eski metinlerde kullanılmasını sözcüğün *negülükten* gelmediğinin kanıtı olarak gösterir. Araştırmacı, sözcüğün yapısını *nele ök* olarak açıklamaktadır (1992: 74-75).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	-	2	-	-	72

Sözcük, Man.'da bir; IB'de bir; KB'de kırk altı; DLT'de altı; Ku.T.'de yirmi kez saptanmıştır.

Toplam: 74

2.1.33.1. *nelek / nelük* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.33.1.A. Sözcük, aşağıda yer alan (1036) – (1043) ve (1066) – (1075) numaralı cümlelerde “*neden, niçin?*” anlamında kullanılmıştır.

Yapı	<i>nelek/nelük...</i>
	nelük+F-KE
Anlam	neden, niçin?

(1036) ol t(e)ñgrilikdeki xam ma(a) amu moçaqqa inçe tip ayıttı ne er s(e)n / / s(e)n *nelük* kelting bizinte / / / / / / lur tidi Man. I 25-20.

“O Tanrı yerindeki büyücü, Ammanuel Hoca’ya şöyle sordu: ‘Sen kimsin?Niçin bize geldin?’ ”

(1037) yirindin bu ilke *nelük* kelmişin / ayu birdi barça özi bilmişin KB 504.

“Memleketinden kalkıp, buraya niçin geldiğini, kendisinin neler bildiğini, hepsini ona anlattı.”

(1038) *nelük* tilde körksüz yorır bu sözüñg / nelük köñlüñgi artatur sen özüñg KB 1082.

“Niçin böyle nahoş şeyler söylüyorsun; niçin böyle maneviyatını bozuyorsun?”

(1039) *nelük* tilde körksüz yortur sen söz / ölüñg ne bildiñg aya köñgli tüz KB 5985.

“Niçin böyle kötü sözler söylüyorsun, ey temiz kalpli, öleceğini nereden anladın?”

(1040) küsep keldim erdi sini körgeli / *nelük* kizlediñg yüz mañga kelgeli KB 6301.

“Buraya seni görmek için gelmiştim; benden yüzünü niçin gizledin?”

(1041) *nelek*¹⁸ kerıştîng DLT [BA] I, 370-12.

“Niçin uğraştın, kavga ettin?”

(1042) öngdün *nelek* yalvarmadîng kaç qata bérđîng tavâr / tomluğ bolup qatındîng / qanıng emdi yer suvar DLT [BA] I, 498-20.

“Önce neden yalvarmadın? Kaç kez mal verdin; silahlanınca serteldin; şimdi kanın yeri sular.”

(1043) bardîng *nelük* aymadîng / kirü körüp qaymadîng / köngül berü yaymadîng / bolduğ erinç bolmağ DLT [BA] III, 245-15.

“Gittin, neden söylemedin? Geri bakıp dönmedin, gönül verip meyletmedin, olmayacak bir şey oldun.”

KB 369, 649, 775, 823, 957, 1082, 1511, 1534, 1535, 1674, 2056, 3205, 3333, 3401, 3528, 3529, 3618, 3960, 3961, 3974, 3975, 3984, 5476, 6229, 6544, 6588; **Ku.T** 26/45b3, 27/31b3, 28/40b2, 28/62a2, 29/33b2, 31/82a2, 31/91b2, 32/31b3, 35/84a3, 36/49a2, 36/59b1, 37/16a3, 38/40a3, 38/41b1, 38/64a3.

§ 2.1.33.1.B. Sözcük, aşağıda (1044) – (1046) numarda gösterilen tanıklarda bulunduğu cümleye “*nasıl?*” anlamı katmıştır.

Yapı	<i>nelek/nelük...</i>
	nelük+F-KE
Anlam	nasıl?

(1044) sevar barça yalınguq tiler arzular / anı qoldaçılar *nelük* buldılar KB 898

“Onu bütün insanlar sever, diler ve arzular; fakat isteyenler bu iyiyi nasıl buldular?”

(1045) *nelük* keldîng erki olarnı qoğup / buğun yüklerin sen boyunqa yüğup KB 3305

“Halkın yükünü boynuna yükledikten sonra, onları bırakıp, nasıl buraya geldin?”

(1046) aydum aňgar sevük / bizni taba *ne elük* / ketçîng yazı kerik / kırlar eđiz beđük DLT [BA] I, 94-2.

“Sevgilime söyledim; bizim tarafa yüksek, büyük, geniş kırları aşarak nasıl geldin?”

§ 2.1.33.1.C. Aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi kimi zaman belirli geçmiş zaman yapıları cümlelerde “*keşke ... -(mA)sAydı*” ya da daha da güçlü bir yargıyla “*...-(ma)malydı*” anlamı, belirli geçmiş zaman yapısında olan cümlelerdeki diğer unsurlar

¹⁸ B. Atalay, yapıtında dipnotla yaptığı açıklamada, sözcüğün basma nüshada *nelek* biçiminde harekelenmiş olmasına karşın yazma nüshada yazımın *nelik* biçiminde olduğunu bildirmiştir (Atalay,

yardımla ya da iki karşıt yargıyla sağlanmaktadır.

Yapı	<i>nelek /nelük...</i>
	Nelek / nelük+F-KE
Anlam	keşke ...-(mA)sAydI

(1047) *nelük* tirdim erdi bu altun kümüş / *nelük* kılmadım men çığayka ülüş KB 1129.

“Niçin bu altın gümüşi topladım, niçin bunları yoksullara dağıtmadım?”

(1048) *nelük* tirdiñg erdi bu Ʒalgu neñgiñg / negüke ülemediñg artgu neñgiñg KB 1205.

“Geride kalacak bu malı mülkü *neden* topladın, fazla malını neden dağıtmadın?”

(1049) özüm Ʒa Ʒadaştın neçe adırılıp / *nelük* turğay erdim bu yirke kelip KB 3337.

“Kardeş ve akrabalarımından ayrılıp buraya gelerek niçin bu kadar zaman burada kaldım?”

(1050) *nelük* sermediñg anda ança turup / anı kimke Ʒođtuñg bu yañgılığ kötüp KB 6242.

“Niçin orada bir süre kalmadın, onu bu durumda kime bıraktın?”

(1051) yalıñg keldim erdi yalıñg kurgü yirke / *nelük* dünyaƷa özni munça isittim KB 6553.

“Çıplak geldim, toprağaya yine çıplak gireceğim, niçin kendimi dünyaya bu kadar bağladım?”

(1052) *nelük* anğar biliştım / Ʒoçşup taƷı Ʒavuştım / tüzünlügin Ʒayıştım / alƷtı meniñg yayımı DLT [BA] III, 188-19.

“Niçin onunla biliştım, kucaklaşıp kavuştım, yumuşaklıkla kayırdım, benim yaz günlerimi öldürdü.”

(1053) yağı erür yalıñguƷuñg neñgi tavār / bilig eri yağısın *nelik* sever DLT [BA] III, 385-6.

“İnsanoğlunun malı mülkü, düşmanıdır; bilgi adamı düşmanını niçin sever?”

(1054) Ʒın-oƷ keldi sizke yalavaçlar mende burun nişanlar birle ol kim aydıñgız *nelük* öldürdüñgüz olarnı eger Ʒın erse sizler Ku.T 25/27b1.

“Benden önce size nice peygamberler, açık belgeleri ve sizin dediğiniz şeyi getirdi. Eğer doğru söyleyenler iseniz, niçin onları öldürdünüz?”

(1055) idimiz-ā *nelük* bitidiñg biziñg üze toƷuşmaƷnı *nelük* kiğitmez sen bizni yaƷın rüzgārƷa tegi Ku.T 26/45b2.

“Rabbimiz! Niçin bize savaş yazdın? Bizi yakın bir zamana kadar erteleyesdin ya!” derler. De ki: “Dünya geçimliği azdır. Ahiret, Allah’a karşı gelmekten sakınan kimse için daha hayırlıdır. Size kıl kadar haksızlık edilmez.”

(1056) ey atam **nelük** tapnur sen anğar kim eşitmez hem körmez hem asıg kılmaz sendin nerse Ku.T 31/16b1.

“Babacığım! İştımeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun?”

(1057) ey idimiz **nelük** idmadıng bizke bir yalavaç uđsa-miz seniğ belgüleriñge bolsa-miz biz mü’minlerdin Ku.T 32/31a3.

“Ey Rabbimiz! Niçin bize bir peygamber göndermedin; gönderseydin de âyetlerine uysaydık ve mü’minlerden olsaydık.”

(1058) ey peygamber **nelük** harām kıılır sen kim helâl kııldı Tanğrı sañga tileyür sen cüftleriñniñ hoşnüdlükünü Tanğrı örtgen ulaşu yarlıkağan Ku.T 38/88b1.

“Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah’ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”

KB 1130, 1136, 2288, 3618.

§ 2.1.33.1.D. Sözcük, aşağıda yer alan (1059) – (1062) numaralı cümlelerde, barındırdığı “neden, niçin” anlamına bağlı olarak cümledeki yargının olumsuzunu anlatır. Bu olumsuz ifade, aşağıdaki cümlelerde diğer unsurlar yardımıyla sağlanmıştır.

Yapı	<i>nelek /nelük...</i>
	nelek / nelük+F-KE
Anlam	neden, niçin!

(1059) k(a)n(i)ğı ölm(i)ş, köñgeki toñgmiş. k(a)n(i)ğı **n(e)lük** ölgey ol b(e)glic ol. köneki **n(e)lük** toñgay küneşke olurur ol IB 57.

“(Kızın) gözde sevgilisi ölmüş, kovası (da) donmuş. Gözde sevgilisi niçin ölsün? Beydir o. Kovası niçin dunsun? Güneşte duruyor.”

(1060) özüm arzulap keldi emdi sañga / **nelük** teggey emgek ay ilig mañga KB 5041.

“Ey hükümdar, ben sana kendi arzulla geldim, bu bana niçin zahmet versin?”

(1061) bir egnim meniḡ me bir ök bu boğuz / **nelük** munça yalnıḡuḡ yüki yüdmek öz KB 5465.

“Benim ancak bir sırtım ve bir boğazım var, niçin bu kadar insanın yükünü yükleneyim?”

(1062) **nelük** özke teḡsiz yörer sen yöriḡ / yöriḡke barır tüş ay köḡli öriḡ KB 6038.

“Niçin rüyamı kötü yorumluyorsun? Ey nefesine hâkim olan insan, rüya yorumunca çıkar.”

§ 2.1.33.1.E. Aşağıdaki (1063) – (1065) numaralı örneklerde, *nelek / nelük* soru sözcüğü, cevabı bilinmesine karşın anlatımı güçlendirmek için sorulan bir sorunun ögesi durumundadır. Aslında bu, günümüzde olduğu gibi on üçüncü yüzyılda da, tüm soru sözcükleri için karşılaşılabilecek durumdur.

Yapı	<i>nelek / nelük...</i>
	nelük+F-KE
Anlam	Neden, niçin!

(1063) söküşlüḡ nelük boldı zaḡḡaḡ otun / **nelük** öḡdi buldı feridun ḡutun KB 241.

“Küstah Dahhak neden söḡüldü de, Feridun neden medhe ikbâle kavuştu.”

(1064) ḡanı ol müsülman ḡanı töḡḡüci / **nelük** kirdi yirke ḡanı ol küci KB 6440.

“Hani o müslüman kanı döken kişi, niçin topraḡa girdi, gücüne ne oldu?”

(1065) ḡanı ol kişig satḡaḡuḡi kişi / **nelük** boldı satḡaḡ ḡara yir tuşı KB 6441.

“Hani o başkalarına iftira eden adam, bu müfteri nasıl kara topraḡa dönüştü?”

2.1.33.2. Sözcük Türü Olarak *nelek / nelük* Soru Sözcüğü

Saptanan cümlelerin büyük çoğunluḡunda *nelek / nelük* soru sözcüğü, zarf görevinde kullanılmıştır. Sözcük, tek örnekte de isim görevindedir.

2.1.33.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan *nelek / nelük* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yer alan (1066) – (1075) ve yukarıda yer alan (1036) – (1070) ve (1072) – (1075) numaralı tanıklarda zarf görevindedir.

(1066) negü ḡıldım erki elig men saḡḡa / **nelük** türdüḡ emdi bu öḡke maḡḡa KB 369.

“Ey hükümdar, ben sana ne yaptım sanki, şimdi neden bana böyle kin bağladın?”

(1067) ilig aydı ay toldı sözle sözüñg / nelük şük turur sen ne boldı özüñg KB 957.

“Hükümdar: ‘Ay toldı, konuş, niçin susuyorsun, ne oldu sana?’ dedi.”

(1068) ayur ay inançsız ajun bi-vefa / nelük kıldıñg emdi mañga sen cefa KB 1511.

“Ey güvenilmez, vefasız dünya, niçin şimdi bana cefa ediyorsun?” dedi.”

(1069) negü kıldı erdi қадашлар саңга / nelük yüz evürdüñg aça ay mañga KB 3205.

“Akrabaların sana ne yaptı, niçin onlara yüz çevirdin? Bunu bana açıkla!”

(1070) ayur ay қадашım nelük emgediñg / yana oқ mañga sen tekin kelmediñg KB 3960.

“Ey kardeşim, niçin zahmet ettin? Bu kez de sen bana boşuna gelmedin.” dedi.”

KB 241[2], 504, 649, 775, 823, 898, 1082 [2], 1129 [2], 1130 [2], 1136 [2], 1205, 1534, 1535, 1674, 2056, 2288, 3305, 3333, 3337, 3401, 3528, 3529, 3618, 3961, 3974, 3975, 3984, 5041, 5465, 5476, 5985, 6038, 6229, 6242, 6301, 6440, 6441, 6544, 6553, 6588, **DLT [BA] III**, 188-19.

2.1.33.2.2. İsim Görevinde Kullanılan *nelek* / *nelük* Soru Sözcüğü

(1071) yalıñg toğmış er kör yalıñg barğu ol / nelük dünya tirmek yana қоғду ol KB 3528.

“Çıplak doğmuş olan insan çıplak gidecektir; bırakılacak olduktan sonra dünya malını toplamak nedendir?”

2.1.33.3. Cümle Ögesi Olarak *nelek* / *nelük* Soru Sözcüğü

nelek / *nelük* soru sözcüğü, cümlede büyük çoğunlukla zarf tümleci olarak görev yapmaktadır. Sözcük, yukarıda isim görevinde kullanıldığı tek örnekte ise yüklem görevini üstlenmiştir.

2.1.33.3.1. Zarf Tümleci Olarak *nelek* / *nelük* Soru Sözcüğü

nelek / *nelük* soru sözcüğü, saptanan (1071) numaralı cümle dışındaki tüm kullanımlarında cümlede zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

(1072) yana aydı ay toldı ilig қутı / nelük boldı күн тоғdı ilig atı KB 823.

“Ay Toldı, ‘Ey devletli hükümdar, efendimizin adı niçin Kün Togdı olmuştur?’ dedi.”

(1073) ajunçı büğü beg nelük kenç urur / er at kıyda bolsa anuñ kenç alur KB 2056.

“Dünya hâkimi hakîm bey niçin hazine toplar? Asker her nerede ise hazineyi oradan alır.”

(1074) iki künki erter erejke bolup / nelük arsqar sen tiriglik bulup KB 3618.

“Hayatta iki günlük geçici mutluluk için neden kendini aldatıyorsun?”

(1075) nelük al bođuduñg kızıl menğiziniñgi / negü birdi dünya sañga öz öñgi KB 6229.

“Kırmızı yüzün niçin solmuş, dünya sana başka ne endişeler çıkardı?”

(1076) mañga rabbım aysa nelük kıldıñg andağ / negü tıldağım bar uwutka tuşıqtım KB 6544.

“Rabbim bana ‘Niçin böyle yaptın?’ diye sorarsa, ne mazeretim var, çok utanılacak duruma düştüm.”

KB 241[2], 369, 504, 649, 775, 898, 957, 1082 [2], 1129 [2], 1130 [2], 1136 [2], 1205, 1511, 1534, 1535, 1674, 2288, 3205, 3305, 3333, 3337, 3401, 3528, 3529, 3960, 3961, 3974, 3975, 3984, 5041, 5465, 5476, 5985, 6038, 6242, 6301, 6440, 6441, 6553, 6588.

2.1.33.3.2. Yüklem Olarak *nelek / nelük* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda (1071) numarayla gösterilen KB 3528’de yer alan tek tanıkta cümlede yüklem konumundadır.

2.1.34. *negülük* Soru Sözcüğü

EDPT 777a’da negü sözcüğünden türediği bildirilen sözcüğün “niçin?” anlamını karşıladığı ve kimi örneklerde Sankiritte aynı anlamdaki *kim* sözüne karşılık olarak çevrildiği bildirilmiştir.

Erdal, sözcüğün, *ne* soru sözü üzerine +(A)gU birliktelik eki getirilmesi sonucu oluşan *negü* sözcüğünden +lXk ekiyle türediği görüşündedir (2004: 213).

Orhon Türkçesi metinlerinde yer almayan sözcük, Uygurcadan başlayarak kullanılmıştır.

Orhon Türkçesi	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur	Karahanlı Türkçesi
-------------------	---------------------------	--------------------	------------------------------	------------------	-----------------------

Metinleri		Metinleri		Metinleri	Metinleri
-	32	-	-	-	5

negülük soru sözcüğü, AY'de beş; HT (ve Hüen.Tug.)'de on iki; IS'de bir; Jin'. 'de dört; KP'de dört; U'da dört; TT'de iki ve KB'de beş kez saptanmıştır.

Toplam: 37

2.1.34.1. *negülük* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.34.1.A. Sözcük, aşağıda yer alan (1077) – (1101) numaralı örneklerde “*neden, niçin?*” anlamında kullanılmıştır. Sözcük, bu cümlelerin büyük çoğunluğunda fiile bağlı zarf görevindedir.

Yapı	<i>negülük...</i>
	negülük+F-KE
Anlam	neden, niçin?

(1077) ne tıltağın bo et'öz.. kevilip küçsirep artayur.. m(a)habutlar kuvrağı .. *negülük* asılır üstelür.. AY 588/4.

“Bu beden ne sebeple güçsüzleşip çürür. Büyük aydınlanma cemaati niçin artar, çoğalır.”

(1078) (...) bo irinç y(a)rlıg aç bars-ka *negülük* umuğ ınağ bolmaz m(e)n tip monçulayu saşınıp içileri birle söz-leşgülik kizigin tizigin erdüürp ol bars üze öngin öngin yarlıkançuçı köngül turğurup irinçkediler tsuyurkadılar : : AY 612/8.

(1079) neçökin yine birkerü.. birlek(e)ye ünüp üçüğü *negülük* titdiñg özüñgin.. bizni birle barmadın .. ögümüz kañgımız biziñge..utru körüp ayıtsar .. biz ikegü negü tip ötünelim sözlelim .. AY 620/3.

“Nasıl birlikte çıkıp da bizimle birlikte gelmedin? Neden kendine zarar verdin? Annemiz, babamız bizi görüp (seni) sorsalar ikimiz ne cevap vereceğiz?’ dediler.”

(1080) t[enğri tenğrisi burhanıg] körüp nomluğ [yarlıgın eşidmiş]-de ökünçi kaqı[ğı kelip] *negülük* burhan-ka p[uşı bermedin] tep (...) HT III 608.

“Tanrılar Tanrısı Burhan'ı görüp öğretti vaazını dinledikten sonra "Niçin Burhan'a [sadaka olarak bu bahçeyi] bağışlamadım!" diye pişmanlık ve kızgınlık duydu.”

(1081) [.....] üze [.....] *negülük* ol HT III 655.

“... ile ... nedendir o?”

(1082)(...) bir braman [...] kuvrağ-ta taştın turup yığ-[la]p yana küler erdi, şilabadre açari kişi ıdıp ayı[tdı sen] **negülük** antağ kılur s[en...] HT III 805.

“Bu topluluğun dışında bir Brahman ayağa kalkıp ağlar sonra yine gülerdi. Sılabhadra Usta birisini gönderip sordu: ‘Sen niçin böyle yapıyorsun?’”

(1083) ... öñgre basa basa ötün/üp/ akip kelmedin amtı yana **ne/gülük/** anta bardı tip : ötrü y/alavaç/ ağız-ın-ta kumarı ilig/ke/ sav itdı: Tug.Hüen V 2-19.

“Önce tekrar tekrar rica edip ‘Buraya gelmeden, niçin oraya gitti?’ diye (bir) elçi aracılığıyla Humari Han’a haber gönderdi.”

(1084): öz-üñgüz-l/er/ baştınkı bilge bilig yok **/ne/gülük** yana ez-ük armağ sav kılip samts/o/ açariğ yünik körgitg/eli/ katıgılanur-sız-lar : Tug.Hüen V 20-3.

“Bilgi sahibi değilken neden yalan sözler söyleyip Tripitaka Ustası’nı ... göstermek için sıkıntı çekiyorsunuz.”

(1085) ...uvut ayat bilmedin noms/uz/ törüsüz al altağ kılip yant/uru/ yana **negülük** emgetmek köñg/ül/ turğurur-sız-lar Tug.Hüen. V 20-18.

“Utanmak nedir, bilmeden öğretiyeye ve geleneğe karşı hileyle neden gönlünüzü üzüyorsunuz?”

(1086) ...ınçıp birök inanç lar oğrınta il tutğalı bolt/uğmış/ tiser huiz-vañ xu-a-vañ at/lğ/ han-lardın berü ilçi bilge ler ertinğü üküş erdi : ançat/a/ **negülük** il tutmadı-lar Tug.Hüen. V 44-19.

“Böylelikle inançlar zamanında ülke edinmeyi başarmış, dense Huizvang Hua Vang adlı Han’dan beri il tutacak beyler çoktu. Öyleyse neden ülke edinmediler?”

(1087) sparir erdini teg yaroğ-ta y(a)roğ uluğ erdemlig-e **negülük** muntağ yanğılmağ üze tıdı-tı-ñgız erki HT VII 2151.

“Sparir mücevheri gibi, parlaktan daha parlak yüce ermimli karşısında niçin böyle yanılarak engellendiniz?”

(1088)(...) tağı yme burhan bahşı bir tılın nom nomlasar tınl(ı)ğ-lar öz tilinçe öz bilinğınçe uğar-lar temekig taplap **negülük** yana yalñguz egil-lerig öñgi keterip ki[şi] keziginte kıtmadı erki HT VIII 196.

“Usta Burhan diliyle öğretiyeye söylese, canlılar kendi dillerince ve bilgilerince anlar. Bunu neden kabul edip de tecrübesizlerin tecrübesizliğini gidererek neden insan sınıfına almadı ki?”

(1089) bir butık ügmek yügüg kötürür **negülük** ol üküş berk arıg-ıg yuul suv-k(ı)y-a-sı tükeyür çomğu-

ka [n]e kergek ol HT VIII 1373.

“Bir dal yığınının götürür de neden o çok temiz su tükeniyor. Batmasının sebebi ne?”

(1090) ıduğ öñgi kırtışı yme /n/eñg idi artamış teğşilmiş/i/ /te/ğınmez : **negülük** yana munta/ğ/ /a/dınsıg
yrlg yrılıkar tip /ti/di-ler : Tug.Hüen. X 14-11.

“Kutsal güzelliği hiç bozulmaz, geçişmez. Neden böyle farklı buyruk verir?’ dediler.”

(1091) **negülük** busuş-luğ erür sen teñgri-y-a ögirtürgil sevündürgil köñgöl-tekın IS 634.

“Ey Tanrım, niçin bu kadar üzüntülüsün? Gönülünü sevindir.”

(1092) bar-lı yok-lı birle kiterse baştınkı erür bo yörüg artuğ tağı **negü-lüg** ol Jin’. A₂-34, B-4.

“Varlı yoklu ikisini birden yok etsen bu yorum birincisidir. O nedendir?”

(1093) nomluğ kimi üze ök keçgeli usar-lar : **negülüg** ol otçurağ tartdaçı kişig k(e)rgeklep : köñgöl
yığmağığ oğşatgu ol balık tutğucu kişi-niñg balık-ıg bultuğda yanturu kemiş idi-şig kitermiş-inğe
: Jin’. B-197, D-224.

“Öğreti sahibini gemi üzerinden geçirmeyi düşünürlerse, Onu fazlasıyla çekecek kişinin gerekmesinin nedeni nedir? Bu gönül birikmesi, balık tutan kişinin balığı tuttuktan sonra kemiş kâseyi atmasına benzer.

(1094) siz kişi-de adruk begrek er közüñür siz **negülük** inçe irinç yarlıg boltuñguz KP LXVI-6.

“Siz diğer fanilerden farklı, çok soylu bir kimseye benziyorsunuz. Niçin bu kadar sefil ve acınacak duruma düştünüz?”

(1095) udçı er **negülük** barıg-sadıñgaz köñglünğüzni kim bertdi barmañg tep tedi KP LXVIII-8.

“Sığırtmaç, ‘Niçin gitmek istiyorsunuz? Kalbinizi kim kırdı? Gitmeyin!’ dedi.”

(1096) :: bu bir yumğak taş .. **negülüg** ol biziñge yılkı yme kötörü umatın turur U I 8-6.

“Bu bir yığın taşı bizim için neden bir at dahi götüremez?”

(1097) .. mañga yme öz tiriglik **negülüg** ol .. U III 41-4.

“Benim için yaşamın nedeni nedir?”

(1098) **negülük** tise sen ayayın sañga / eşitgil sözüñni ay ersig tonğa KB 196.

“Niçin?’, dersen, sana söyleyeyim, ey mert yiğit, sözümü dinle.”

(1099) **negülük** tise sen uçuşuz turur / uçuşuz kişiler ülğsüz turur KB 296.

“Niçin?”, dersen, o akılsızdır, akılsız adamlar ne mükafat görür, ne de ceza.”

(1100) *negülük* usandınğ tiriglik ıdıp / negüke ilenür sen emdi ulıp KB 1204.

“Niçin ona göre hareket etmedin ve neden şimdi inleyerek onu çekiştiriyorsun?”

(1101) *negülük* kodur sen bu edgülerig /nelük taplamaz sen bu öt saw erig KB 3984.

“Bu iyiliklere neden yüz çeviriyorsun? Bu öğütleri niçin kabul etmiyorsun?”

§ 2.1.34.1.B. Aşağıdaki cümlelerde yer alan *negülük* soru sözcüğü, olumsuz kuvvetlendirici olarak “*neden...gerek yok ki!*” anlamında kullanılır:

Yapı	<i>negülük...</i>
	negülük+F-KE
Anlam	neden ... gerek yük ki!

(1102) olarnınğ tezmişin körüp ol kuotau atl(ı)ğ beg ötrü olarnı okıyu inçe tip tidi kelenğler edgülerim: :

men tirilmişe sizler *negülük* ança ked çorçar sizler AY 5/15.

“Kuotau adlı bey, onların korktuğunu görünce onları çağırды ve ‘Gelin dostlar, ben dirilince niçin bu kadar çok korktunuz?’ dedi.”

(1103) isizke *negülük* kerek neñg tavar / neçe kirse bolğay çığay birle teñg KB 1308.

“Kötüye mal mülk niçin gereksin ki? Ne kadar mal elde ederse etsin, o fakirlerle birdir.”

§ 2.1.34.1.C. Aşağıdaki (1104) – (1107) numaralı örneklerde bir dilek söz konusudur. Bu kullanımda “*keşke....-sA idi*” gibi bir anlam sezilmektedir. Amaç, dileğin güçlü etkisini soruyla yumuşatmaktır:

Yapı	<i>negülük...</i>
	negülük+F-KE
Anlam	keşke ...-sA idi

(1104) (...) ayığ kılınçı ertingü [üküş] uluğ yazukluğ erür: : anı *negülük* monça keç kelürtüñgüzler AY 13/7.

“Kötü ameli çok fazladır, çok günahkârdır. Onu niçin bu kadar geç getirdiniz?”

(1105) ay yekler trkin mañga söz-leñgler [.] meninğ balıkımtağı budunuğ buķunuğ *negülüğ* ölürür-siz-

ler [.] U IV 8-27.

“Ey şeytanlar, çabucak bana söyleyin. Benim kentimdeki insanları neden öldürüyorsunuz?”

(1106) bu ne emgeklig yer ermiş *neglük* toğdum men KP IV-8.

“Burası ne kadar acı dolu bir ülke imiş. Niçin doğdum ben?”

(1107) eçim tegin ölüm yerke barır ol *neglük* kalır men teñgrim men yeme barayın edgü yavlağ bolsar birle bolalım KP XXX-1.

“Ağabeyim prens ölüm ülkesine gidiyor. Ben niçin kalayım, haşmetlim? Ben de gideyim. İyi de olsak kötü de olsak beraber olalım.”

2.1.34.2. Sözcük Türü Olarak *negülük* Soru Sözcüğü

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerden saptanan *negülük* soru sözcüğü, cümle içerisinde büyük çoğunlukla zarf görevinde kullanılmakta; az sayıda örnekte isim görevi üstlenmektedir.

2.1.34.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan *negülük* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda yer alan ve aşağıda yerleri belirtilen (1077) – (1080), (1082) – (1092), (1094) – (1096) ve (1098) – (1103) numaralı cümlelerde zarf görevinde kullanılmıştır.

AY 5/15, 13/7, 588/4, 612/8, 620/3; **IS** 634; **Jin'**. A₂-34, B- 4; **KP** IV-8, XXX-1, LXVI-6, LXVIII-8; **HT I** 96, **III** 608, 805; **Tug.Hüen V** 2-19, 20-3, 20-18, 44-19; **HT VII** 2151, **VIII** 196, 1373; **Tug.Hüen. X** 14-11; **TT VIII** D8, D 30; **U IV** 8-27; **KB** 196, 296, 1204, 1308, 3984.

2.1.34.2.2. İsim Görevinde Kullanılan *negülük* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yerleri belirtilen (1081), (1093) ve (1097) numaralı üç cümlede isim görevindedir.

Jin'. B- 197, D-224; **HT III** 65; **U III** 41-4.

2.1.34.3. Cümle Ögesi Olarak *negülük* Soru Sözcüğü

Sözcük, cümlede zarf olduğu durumlarda zarf tümleci; isim olduğu durumlarda da yüklem parçası olarak kullanılmıştır.

2.1.34.3.1. Zarf Tümleci Olarak *negülük* Soru Sözcüğü

AY 5/15, 13/7, 588/4, 612/8, 620/3; IS 634; Jin'. A₂-34, B- 4; KP IV-8, XXX-1, LXVI-6, LXVIII-8; HT I 96, III 608, 805; Tug.Hüen V 2-19, 20-3, 20-18, 44-19; HT VII 2151, VIII 196, 1373; Tug.Hüen. X 14-11; TT VIII D8, D 30; U IV 8-27; KB 196, 296, 1204, 1308, 3984.

2.1.34.3.2. Yüklem İçerisinde Yer Alan *negülük* Soru Sözcüğü

Jin'. B- 197, D-224; HT III 65; U III 41-4.

2.1.35. *negüme* Soru Sözcüğü

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	2	-	-	-	-

negüme sözcüğü yalnızca TT'de iki kez saptanmıştır.

Toplam: 2

2.1.35.1. *negüme* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

Sözcük, aşağıda (1108) ve (1109) numarada yer alan aşağıdaki iki örnekte “hiç!” anlamını karşılamaktadır. Sözcüğün bu anlamının ortaya çıkışında bağlı olduğu fiilin olumsuz yapıda olmasının etkisi büyüktür.

Yapı	<i>negüme...</i>
	negülük+F-KE
Anlam	Hiç!

(1108) ƙop küſüſi köngülçe ƙan[ar.] oğul ƙız [...]. bolur bu ƙiſi-ge kim yavız ſaƙıns-a negüm-e ƙılu umaz TT VII 28-26.

“Bütün istekleri gönlünce yerine gelir. Oğul, kız ... olur. Bu kişi hakkında kötü düşünen bir kimse bunu hiç yapamaz.”

(1109) satıg-qa barsa kişi kaçs-a tavar yoq bols-a nem-e tapm[az.] negü-m-e büdmez. TT VII 28-41.

“Satmak için gitse, kişi gitse, mal yok olsa hiç bulunmaz, (mal) hiç bitmez.”

2.1.35.2. Sözcük Türü Olarak *negüme* Soru Sözcüğü

Sözcük, saptanan cümlelerin bütününde zarf görevindedir.

TT VII 28-26, 28-41.

2.1.35.3. Cümle Ögesi Olarak *negüme* Soru Sözcüğü

negüme soru sözcüğü yer aldığı tüm cümlelerde zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

TT VII 28-26, 28-41.

2.1.36. *neke* Soru Sözcüğü

EDPT 774a-b,775a'daki ne maddesinde yer verilen sözcüğün “niçin” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Erdal, *A Grammar of Old Turkic*'te sözcüğün “niçin?” anlamında kullanıldığını belirtmiştir (2004: 212).

Hacıeminoğlu, yapısını *ne+ke?*, *ne+ök+ke?* biçiminde açıkladığı sözcüğün, “*neden, nasıl?*” anlamında, sebep ve hâl mefhumunu arayan soru edatı olduğunu belirtmiş, kullanımına örnekler vermiştir (1992: 280).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
2	1	-	-	-	-

Sözcük T'de iki; KP'de bir kez saptanmıştır.

Toplam: 3

2.1.36.1. *neke* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.36.1.A. Sözcük, aşağıda Budist Uygur dönemi metinlerinden KP'den alınan tek örnekte gerçek soru işlevli olarak “*neden, niçin?*” anlamında kullanılmıştır.

Yapı	<i>neke...</i>
	neke+F-KE
Anlam	niçin?

(1110) kaŋgı kan inçe tep ayıttı *neke* yığılayu buşuşluğ kelting tegin inçe tep ötünti taştın ilinçüke önmiş erdim üküş yok çığay emgeklig tınığ-lar-ağ körüp ıgladım. KP V-2.

“Babası han ona şöyle sordu: ‘Neden ağlayarak üzüntülü döndün?’ Prens şöyle konuştu: ‘Eğlenmek için dışarıya çıktığım sırada, sefalet ve acı içinde olan pek çok yaratık görüp ağladım.’”

§ 2.1.36.1.B. Sözcük, aşağıdaki (1110) numaralı Tunyukuk yazıtından alınan örnekte, barındırdığı “*niçin?*” anlamına bağlı olarak, cümledeki yargının olumsuzunu çağrıştırarak “...*gerek yok ki!*” gibi bir ifadeyi karşılamaktadır.

Yapı	<i>neke...</i>
	neke+F-KE
Anlam	...gerek yok ki!

b(e)n bilge tunyukuk : (a)ltun yış(i)ğ : (a)şa k(e)lt(i)m(i)z : (e)rt(i)ş üg(ü)z(ü)g k(e)çe k(e)lt(i)m(i)z : k(e)lm(i)şi: (a)lp tidi: tuym(a)dı: t(e)ŋgri um(a)y : ıduğ y(e)r sub : b(a)sa b(e)rti (e)r(i)nç : *n(e)ke* t(e)z(e)r biz üküş t(e)y(i)n : *n(e)ke* koorkur biz : (a)z t(e)y(i)n : ne b(a)s(i)n(a)l(i)m : t(e)g(e)l(i)m tid(i)m : t(e)gd(i)m(i)z : yulid(i)m(i)z : T 38, 39.

“Ben Bilge Tunyukuk, Altın ormanının aşarak geldik. İrtiş ırmağını geçerek geldik. Geleni cesur dedi, duymadı. Tanrı Umay, kutsal yer suyu sonra verdi elbette. Neden kaçıyorsunuz? Neden korkuyoruz. Az diye neden korkalım? Hücum edelim dedim. Hücum ettik, yağma ettik.”

2.1.36.2. Sözcük Türü Olarak *neke* Soru Sözcüğü

neke soru sözcüğü, üç örnekte de zarf görevinde kullanılmıştır.

2.1.36.3. Cümle Ögesi Olarak *neke* Soru Sözcüğü

Sözcük bütün örneklerde de zarf tümleci görevindedir.

2.1.37. *ne me* Soru Sözcüğü

Sözcük, UTS 91’de “ne, hangi” biçiminde tanımlanmıştır.

EDPT 777b-778a’da *ne* soru zamiri ile *me* edatının birleşmesiyle oluşturduğu söylenen bu birleşik yapının temelde belgisiz zamir olarak “herhangi bir şey ya da nesne *vb.*” anlamında kullanıldığı, erken dönem metinlerinde nadir olarak görüldüğü bildirilmiştir.

DTS 358a’da yer verilen sözcüğün “herhangi bir şey ya da nesne” anlamını karşıladığı belirtilmiştir.

Erdal, *A Grammar of Old Turkic*’te, bu soru yapısının *ne* ile *yme* yapılarının birleşimiyle olduğundan söz etmiştir (2004: 213-214).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	1	-	-	-	3

Sözcük, Budist Uygur metinlerinden TT’de bir; Karahanlı Türkçesi metinlerinden DLT’de üç kez saptanmıştır.

Toplam: 4

2.1.37.1. *ne me* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.37.1.A. *neme* sözcüğü, DLT’den alınan aşağıdaki (1111) ve (1112) numaralı örneklerde cümleye çokluk/ abartma ifadesi katmaktadır.

	<i>neme...</i>
--	----------------

Yapı	neme+F-KE
Anlam	Ne kadar...

(1111) *ne me* eğgü kişi ol DLT[BA] III 214-26.

“O, ne iyi adamdır.”

(1112) *neme* yavuz neňg ol bu DLT[BA] III 215-2.

“Bu ne kadar kötü şeydir.”

§ 2.1.37.1.B. Sözcük, aşağıdaki (113) numaralı tanıkta, cümledeki fiilin olumsuz yapıda olmasından kaynaklanan “*hiçbir şey*” anlamı taşımaktadır:

Yapı	<i>neme...</i>
	neme+F-KE
Anlam	hiçbir şey

(1113) satıg-ka barz-a , kişi kaçz-a , tavar yok bolz-a *nem-e* tapm[az .] TT VII 28-40.

“Satmak için gitse, kişi gitse, mal yok olsa hiç bulunmaz, (mal) hiç bitmez.”

§ 2.1.37.1.C. Sözcük, DLT’den alınan (1113) numaralı örnekte Kâşgarlı’nın ifadesiyle “*nasıl?*” anlamı taşımaktadır.

Yapı	<i>neme...</i>
	neme+F-KE
Anlam	Nasıl?

(1114) *neme* ne 9ıldı DLT[BA] III 236-2.

“Nasıl yaptı bilmem”

2.1.37.2. Sözcük Türü Olarak *ne me* Soru Sözcüğü

2.1.37.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan *ne me* Soru Sözcüğü

Sözcük, saptanan tüm örneklerde zarf görevinde kullanılmıştır.

TT VII 28-40; DLT[BA] III 214-26, 215-2, 236-2.

2.1.37.3. Cümle Ögesi Olarak *ne me* Soru Sözcüğü

2.1.37.3.1. Yüklem İçerisinde Yer Alan *ne me* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda (1111) ve (1112) numarada gösterilen tanıklarda yüklem olarak görev yapan söz grubu içerisinde yer almıştır.

DLT[BA] III 214-26, 215-2.

2.1.37.3.2. Zarf Tümleci Olarak *ne me* Soru Sözcüğü

neme sözcüğü, aşağıda yerleri belirtilen (1113) ve (1114) numaralı cümlelerde zarf tümleci görevindedir.

TT VII 28-40; DLT[BA] III 236-2.

2.1.38. *nemen* Soru Sözcüğü

Diğer kaynaklarda yapısı ve kökenine ilişkin herhangi bir bilgi bulunmayan sözcük için, Erdal, sözcüğün *ne yme* sözünden gelen *neme* sözcüğünün araç durumu eki almış biçimi olduğunu düşünmektedir (2004: 213).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	4	-	-	-	-

Sözcük, BT 13'te bir; HT'de iki; Jin'. 'de bir kez saptanmıştır.

Toplam: 4

2.1.38.1. *nemen* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.38.1.A. Sözcük, aşağıdaki (1115) – (1117) numaralı cümlelerde gerçek soru işlevli olarak “nasıl?” anlamında kullanılmıştır.

	<i>nemen...</i>
--	-----------------

Yapı	nemen+F-KE
Anlam	Nasıl?

(1115) [ta]pınguğ ançata **nemen** ... [.....] kün t(e)ngri ... [teg] ögüçüm : kün[.....][.....] keñikin : küyü[...] ... [.....]yoriyu : küreşü[...] ... [.....]nüg bilmedi[n :] [.....] teg [...]ndıng BT 13.12.J.19.
“Hizmeti öylece nasıl ... Gün Tanrısı .. gibi anneciğim gün yürüyerek ... i bilmeden ... gibi ...”

(1116) (.) birök öz yaş uz-ağuluğ bü/// edgü kılnç kılsar siz anı bilmez mn . **nemen** taqı neçe yaşağunğuz .../lğ şastr-ların körklerin nom bitig-lerin telim yıgyuğ mn (.) HT I 54.
“Eğer daha uzun yaşamak için iyi davranışta bulunursanız, nasıl yaşayacağınızı ben bilmem. Açıklamasını, güzelliklerini öğretti kitaplarını bütünüyle anlatacağım.”

(1117) amtı öz uluşum-ka yanturu barguluğ tapum ol . **nemen** ötgey mu mn. HT I 27.
“Şimdi, kendi halkıma dönerek gitmeyi istiyorum. (Buna) nasıl ulaşacağım?”

(1118) ötrü (.) çıkoñğ şınşı açarı ol tavğaç hanğa uluğ ilig bege bo kişig biltinğiz mü tip ayıtdı : tavğaç han **nemen** kim erti bilmedim tip tidi : Jin’ A₁-14.
“Sonra Şınşı Usta o Çin hakanına , ‘Ey büyük hakan bu kişiyi tanıdınız mı?’ diye sordu. Çin hakanı şimdi, kim olduğunu bilemedim.’ dedi.”

§ 2.1.38.1.B. Yukarıdaki (1118) numaralı cümlede, cümlenin alındığı yapıtın dizininde sözcük için, alınan “şimdi; nasıl?” karşılığı verilmiştir. Temel olarak “nasıl?” anlamında bir sözcük olan *nemen*in “şimdi” anlamında kullanılmasını açıklayacak yeterli örnek olmaması nedeniyle bu durumu kuşkuyla karşılamak gerekmektedir. Bu nedenle (1118) numaralı cümle, “nasıl?” anlamı veren diğer kullanımlarla birlikte verilmiştir.

2.1.38.2. Sözcük Türü Olarak *nemen* Soru Sözcüğü

Sözcük, saptanan tüm örneklerde zarf görevinde kullanılmıştır.

2.1.38.3. Cümle Ögesi Olarak *nemen* Soru Sözcüğü

nemen soru sözcüğü eldeki tüm kullanımlarında zarf tümleci görevindedir.

2.1.39. *neteg / netek* Soru Sözcüğü

UTS 91'de yer alan sözcüğün “nasıl, hangi, herhangi” anlamlarında kullanıldığı bildirilmiştir.

Temir, aynı zamanda *neçük* gibi ilgi zamiri olarak da kullanıldığını belirttiği *neteg* sözcüğünün *ne* soru zamiri ve *teg* edatının birleşimiyle oluştuğundan söz edilmiştir (1956: 258).

EDPT 776a-b'de, *ne* soru yapısı ile *teg* edatının birleşmesinden oluştuğu söylenen sözcüğün soru sözcüğü olarak “ne gibi, nasıl” anlamını karşıladığı aynı zamanda sıklıkla ilgi zarfı olarak da kullanıldığı belirtilmiştir.

DTS 358b'deki *neteg* maddesinde sözcüğün “ne gibi, ne tür, nasıl” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

Türk Dilinde Edatlar adlı yapıtta, “nasıl, niçin, neden” anlamlarını karşılayan sözcüğün *ne* soru zamiri ile *teg* edatından oluştuğu bildirilmiştir (Hacıeminoğlu 1992: 281-282).

Erdal da, sözcüğün *ne* ile *teg* edatının birleşimiyle oluştuğunu ve “ne gibi” anlamında kullanıldığını belirtmiştir (2004: 213).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	70	4	-	-	61

neteg / netek soru sözcüğü, AY'de altmış üç; İS'de bir; KİP'te bir; M'de iki; Üİ'de üç; IB'de dört; KB'de otuz; DLT'de on iki ve Ku.T.'de on dokuz kez kullanılmıştır.

Toplam: 135

2.1.39.1. *neteg / netek* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.39.1.A. Sözcük, aşağıda yer alan (1119) – (1128) numaralı cümlelerde, çoğunlukla Uygur dönemi metinlerinde gerçek soru anlamı dışında benzetme ilgisi

taşıyan “*nasıl ...-sa*” yapısında benzer bir ifadeyi karşılamaktadır. Bu anlam *neteg* soru yapısının şartlı cümlede kullanılmasıyla sağlanır. Şartlı birleşik cümlenin ana cümlesi genelde *ançulayu* (*oķ, yme, oķ yme*), *yme, antağ* gibi sözlerle başlar. Sözcük, bu anlamıyla *ķ(a)ltı* sözü gibi kullanılmıştır. Hatta kimi zaman aynı cümle içinde aynı işlevde bu iki sözcüğü görmek mümkündür:

Yapı	<i>neteg...</i>
	negülük+F-KE
Anlam	nasıl ...-sA?

(1119) :: *ķ(a)ltı b(e)lgü--li b(e)lgününğ* orunınlı ***neteg*** yok erser :: *ançulayu ok yme bar yme ermezli::*

yok yme ermezli:: bir yme ermezli:: önği yme ermezli :: sanlığ yme ermezli:: sansız yme ermezli::

y(a)ruk yme ermezli:: karañğķu yme ermezli:: AY 66/6.

“Öyle ki açık izin yeri nasıl yok ise onun gibi var da değildir yok da değildir. Bir de değildir, başkası da değildir. Sayılı da değildir, sayısız da değildir. Aydınlık da değildir, karanlık da değildir.”

(1120) .. *yme bo üyeliksiz üs--tünki yig köni tüz tuymaķ atl(ı)ğ burķan ķutın küsedeçi tözün--ler oğlı*

tözünler kıızı tayşing yoriğda yorıduķda ķamağ t(e)rs tetrü tınl(ı)ğlar birle ķatılıp ķavışıp önğre

*ķılmış tsuy irinçü ağır ayığ kılınç--ların ***neteg*** yanğın ökünser bilinser ķşantı ķırsarlar ol ayığ*

kılınçları arıyur alķınur erki t(e)ñğrim tip ayıtı ötünti.. AY 132/13.

“Daha üstü bulunmayan, (en) üstün, mükemmel, doğru-düz sezmek adlı Buda kutsallığını dileyen soylular oğlı soylular kıızı Mahayana yaşayışına (uygun) davrandığında bütün yanlış, hatalı canlılar ile karışıp, kavuşup geçmişte işlemiş (olduğu) suç ve kötü davranışlarını ne şekilde itiraf etse(ler), pişman olsalar, o kötü davranışları silinip yok olur mu acaba Tanrım?’ diye sordu.

(1121) :: *inçe ķ(a)ltı vayumandal atl(ı)ğ yiil tilgen narayan tonğamanıñ* küçi üze v(a)çırın ķatığdı toķıp

neteg saçılmaķsızın turur erser ançu--layu yme bodıs(a)t(a)vlar bo köngül küçi üze ķatığlanmaķnıñ

yigin adruķın tuyunup ol tuyunmaķları küçinte bek--lemek tümenmeklig küçin atl(ı)ğ

ķatığlanmaķın :: edgü nomlarığ içkermek atl(ı)ğ ķatığlanmaķın .. adınlarķa asığ tusu ķılmaķ

atl(ı)ğ ķatığlanmaķın :: bo üç törlüğü adruķķa tükellig ķatığ--lanmaķın uzun turķaru tavrınurlar

ķatığlanurlar :: AY 208/19.

“Öyle ki Vayumandala adlı rüzgâr tekerleği (döndükçe) Narayan Tonga’nın gücü sayesinde sert olarak yerleştirdiği elmaslar saçılmadan öylece duruyorsa Bodhisattva’lar bu gönüllerinin gücü sayesinde daha iyiyi, farklıyı sezerek, o sezgileri sayesinde sağlamlaşmak gücü adlı katlanmaları ile, iyi öğretiyi anlamak adlı katlanmaları ile, başkalarına yarara sağlamak etmek adlı katlanmaları ile, bu üç türlü bütünüyle farklı katlanmaları ile

(1122) :: k(a)ltı yüüzlüg tilgenlerin **neteg** örte y(a)rılıkayurlar erserler anç--ulayu oğ çambudıvıp yırtinçüg ulatı üç dıvıplarığ ming yir--tinçüg :: üç ming ulug ming yırtinçüg .. ötgürü on--tın sınıgarķı uluşlarığ bir yme qodmadın tüzü tüketi barçanı toşguru tuyu örte y(a)rılıkayurlar :: AY 500/2.

“Öyle ki yüzlü tekerleklerini nasıl yükseltiyorlarsa onun gibi Çambudıvıp dünyası başta olmak üzere binlerce dünyayı ve on yandaki halkı atlamadan düzelterek hepsini bütünüyle yükseltiyorlar.”

(1123) .. inçe bolzun teñgrim **neteg** yarlıkasar siz antağ oğ kılı tegineyin ötrü ayağka tegimlig purumı arħant yırde yitlinip kök kalıq-da belgülig bolur M 81-18.

“Böyle olsun Tanrım, Siz nasıl buyurursanız (ben de) ona göre saygı ile amel ederim. ‘Bunun üzerine saygıdeğer Aziz Purna yerde kaybolup gökte ortaya çıkar.’”

(1124) **neteg** kim orunsuz topıq yuıvlunur / anı teg me devlet özüm yolunur KB 662.

“Düz yerde top nasıl yuvarlanırsa saadet de aynı böyledir, ben sıyrılıp giderim.”

(1125) anadın **neteg** toğdum erse bu kün / anıñ teg barır men yalıñın muñgun KB 1513.

“Anadan nasıl doğdum ise bu gün de öyle acz içinde gidiyorum.”

(1126) kapuğda **neteg** erse oldruğ turuğ / bu yortuğda andağ kerek ay uluğ KB 2588.

“Ey yüce insan, saray kapısında herkesin yeri ne ise, muhafız alayında da o gözetilmelidir.”

(1127) **neteg** yörsa tüşni anı teg bolur / yavuz yörmö tüşni sañğa kılğa kor KB 6004.

“Rüyayı nasıl yorarsan öyle olur, kötüye yorma sana zararı dokunur.”

(1128) keçürmiş tiriglik bu kün boldı tüş / **neteg** ketçi erse yanut kelge tuş KB 6256.

“Yaşanmış hayatım bugün rüya gibi oldu, o nasıl geçtiyse karşılığı da öyle olacaktır.”

AY 21/14, 42/4, 51/20, 61/21, 66/16, 70/3, 75/10, 78/10, 113/6, 113/8, 113/10, 113/12, 138/20, 139/10, 140/2, 152/4, 153/9, 154/21, 160/21, 171/7, 171/14, 174/8, 206/9, 207/1, 207/22, 209/18, 210/16, 211/19, 212/17, 213/13, 214/7, 588/8; KB 2111, 6021.

§ 2.1.39.1.B. **neteg** / **netek** soru sözcüğü, (1129) – (1146) numaralı cümlelerde “nasıl?” anlamında gerçek sorul işleviyle kullanılmıştır. Bu temel işlev, Uygurcanın başlangıcından itibaren sıklıkla kullanılmıştır.

Yapı	neteg...
	negülük+F-KE

Anlam	nasıl?
-------	--------

(1129) k(e)rekü içi **ne t(e)g** ol tügünüki ne t(e)g ol közüni **ne t(e)g** körüglüg ol (e)gni **n(e)t(e)g** edgü ol b(a)g(ı)şı **ne t(e)g** bar ol tir IB 18.

“Çadırın içi nasıl? Bacası nasıl? Penceresi nasıl? Manzaralı. Çatısı nasıl? İyidir. İpleri nasıl? Var dedi.”

(1130) .. [bo] meniġ alımçılarımka bösüp erklig kıan üskinte ayduġ--da tegdükde **neteg** kılayın anı maġga ayu biriġler tip tiser m(e)n :: ötrü olar maġga inçe tip tidiler :: AY 10/18.

“Benden şikâyetçi olanlara .. güçlü Han huzurunda söylediğimde ‘Nasıl yapayım? Bana söyleyin.’ deyince onlar bana şöyle dediler: (...)”

(1131) .. yene ol [et’özler]ke tegdeçi iş ködügleri yme **neteg** erki .. AY 37/13.

“O bedenlere düşen görevler nedir ki?”

(1132) :: bo yme antada taķı yitiñsiz tutuñsız alp iş ködüg titir .. tözünler oġlı--ya .. nom kirtünüġ kirtüsi kirtü--de kirtü bilge bilig bolar ikegü barça adırsız tüp tüz tutdaçı tözlüg erip .. inçip bolarnıġ küç--inte erkinçe tapınça adıra işle--gülük iş ködügke tükellig bolmaġ **neteg** erki tip tiser .. anı yme inçe bilmiş k(e)rgek .. AY 51/13.

“Bu yapılmayacak kadar zor bir iştir. Ey asil oġlu, ‘Öğreti gerçeğinin gerçeği, gerçeklerden gerçek bilgi (olan) bunların ikisi bütünüyle ayırt edilemez düz temelli olup bunların gücü sayesinde yapılacak işlere hakim olmak nasıldır acaba?’ derseni onu da şöyle bilmek gerektir.”

(1133) .. ol bodı tigma tuyunmaġ köñgöl ol yme **neteg** erür :: atı kötrülmüşe inçip yene ol bodı tigma tuyunmaġ köñgölüg :: bo közüniür üdteki köñgöl üze yme bulġalı bultuġmaz : : AY 202/6.

“‘O Bodhi denen sezme gönlü nasıldır?’ Ey Adı yüce, o Bodhi denen sezme gönlünü bu görünen zamanda bulmak mümkün değildir.”

(1134) .. şlok takşutın inçe tip ötünti :: :: küsüşüm ol ötüngü--lük .. tolp yirtinçüg y(a)r{R}utdaçıka.. iki adaķlıġlarta yig kıopda .. adruk ayagka tegimligke .. bodis(a)t(a)vlar köni nomda .. **neteg** yaġın yorımaķın .. küsüşümin atı kötrülmüş .. taplaġay mu erki bilmez m(e)n tip :: y(a)rlıkadı uluş uluġı ol .. t(e)ġri kızıġga inçe tip tidi ..AY 372/16.

“Şiir söyleyerek şöyle dedi: ‘Bütün dünyayı yaratandan, iki ayaklılardan daha iyi bütünüyle farklı saygıdeğerden Rica ettiğim isteğim şudur ki Bodhisattva’lar doğru öğretide yürümek nasıldır? Adı yüce, isteğimi onaylıyor mu? Ben bilmiyorum.’ deyince Yüceler yücesi o Tanrı kızına şöyle buyurdu: (...)”

(1135) teġgrim bu kıuanşı im pusar neçükin ne alın çevişin bu çambudvip yir suvda yorıyur tınlıġlarķa

asığ tusu kılur nom nomlayur alı çevişi **neteg** erki KİP 100.

“Tanrım, bu Kuanşi im pular nasıl ve ne gibi usûl ve çarelere başvurarak bu Jambudvipa (adlı) dünyada yaşayan canlılara fayda sağlar, dini öğretirken başvurduğu usûl ve çareler nedir acaba?”

(1136) ...-ü ötünürler o(tsuz emsi)z ürüntegsiz ayığ (kılınç kı)lmağ neteg bolur (erki..) M 79-29.

“.. sorarlar: ‘Vasıtasızlık ve çaresizlik yüzünden kötü amel işlemek nasıl olur?’”

(1137) ayu bir mañga sen **neteg** tapnayın / sevinçinğ kayu ol anı tutnayın KB 839.

“Sen bana nasıl hizmet etmem gerektiğini söyle; neye sevinirsen, onları yapayım.”

(1138) bu eğgü kayu ol **neteg** ol özi / negü teg bolur eğgü kılkı tözi KB 855.

“İyilik nerededir ve nasıl bir şeydir, iyinin hareketi, özü nasıl olur?”

(1139) yana aydı ilig ay ögdülmiş / bilig bilgüçiler **neteg** bilmiş KB 1815.

“Hükümdar, ‘Ey Ögdülmiş, bilgililer bu bilgilerini nasıl elde ederler?’, diye sordu.”

(1140) eñg aşnu sañga men tuşayın barıp / **neteg** kılgu andın kılalım yorıp KB 5006.

“İlk önce ben sana geleyim, nasıl davranmak gerektiğini o zaman düşünelim.”

(1141) ayıttı ilig evre odğurmışığ / **neteg** ölmüşin hal negü bilmişig KB 6320.

“Hükümdar, Odğurmış’a, onun nasıl öldüğünü ve bu konuda ne bildiğini sordu”

(1142) bağgıl **neteg** koşarlar Tañgrı üze yalgannı tap añga belgüüg yazuğ Ku.T. 26/24a3.

(1143) **neteg** hükm kıldururlar olar üskinde Tevrit annîg içinde Tañgrınıñ hükmî yana yüz evrerler anda kidin ol ermez olar mü’minler. Ku.T. 27/49b2.

“Yanlarında, içinde Allah’ın hükmü bulunan Tevrat varken nasıl oluyor da seni hakem yapıyorlar, sonra bunun ardından verdiği hükümden yüz çeviriyorlar? İşte onlar (kendi kitaplarına da, sana da) inanmış değillerdir.”

(1144) aydı: yâ bolğay kim İdinğgiz yok kılğay yağınğzını azu erkliglik bergey sizke yer içinde bağğay **neteg** kılur sizler. Ku.T. 28/13a3.

” ‘Umulur ki, Rabbiniz düşmanınızı helâk edecek ve sizi bu yerde egemen kılıp, nasıl davranacağımıza bakacaktır.’ dedi.”

(1145) yorımazlar mu yer içinde körseler **neteg** boldı anlarınğ sonğı anlar kim olarda burun erdiler üküşrek olardı küçlüğrek bina kılğan yer içinde asığ kılmadı olardı olarka ol kim erdi kazğanur erdiler. Ku.T. 35/70a2.

“Onlar yeryüzünde dolaşp, kendilerinden önce gelenlerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı? Onlar kendilerinden daha çok, daha güçlü ve onların yeryüzündeki eserleri daha üstündü. Fakat kazanmakta oldukları şeyler onlara bir fayda vermemiştir.”

(1146) *neteg* bolğay hâlleri kaçan öldürseler ferîşteler ururlar yüzlerini hem soñğlarını. Ku.T. 37/19b2.

“Melekler, onların yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken hâlleri nasıl olacak?”

AY 37/13, 45/22, 168/5, 176/23, 270/20, 271/20, 274/1, 275/4, 275/17, 276/13, 278/21, 312/4, 312/5, 373/19, 381/18, 417/16, 593/4, 624/22, 635/11, KB 390, 839, 1069[2], 1795, 2431, 3055, 3475, 4571[2], 5051, 6237.

§ 2.1.39.1.C. Sözcük, KB’de ve Ku.T.’de saptanan bir özellik olarak, *kim* sözcüğüyle birlikte kullanıldığında yukarıda sözü edilen kullanıma yakın biçimde ve çoğu zaman şart cümlesi içerisinde yer almaksızın bir “nasıl ki” anlamı taşımaktadır.

Yapı	<i>neteg kim...</i>
	negülük+F-KE
Anlam	Nasıl ki?

(1147) *neteg* kim sevinçlig men sindin bu kün / bayat birsüni miñg sevinçing kutun KB 1561.

“Sen beni bugün nasıl memnun ettinse, Tanrı da seni öyle memnun etsin.”

(1148) *neteg* kim sevindi seninğdin köñgöl / bayat birsü andağ sevinç ay oğul KB 3066.

“Benim gönlüm senden nasıl hoşnut ise, ey oğul, Tanrı da seni öyle sevindirsin.”

(1149) ârzûladılar eger tansa sizler *neteg* kim tandılar bolsa sizler berâber teñg yime tutmañğlar olardin dostlar Ku.T. 26/54b1.

“Arzu ettiler ki kendileri nasıl küfre sapsınlarsa siz de sapsınız da beraber olasınız. Bu sebeple, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin.”

(1150) biz yarlıg ıdtımız sañga *neteg* kim yarlıg ıdtımız Nuhka peygâmlerlarğa anda kidin yarlıg ıdtımız

İbrâhimka ve İsmâcılka ve İshâkka ve Yakubka, yegenlerinğe cİsika Eyyubka Yunuska Hârunka, Süleymânka bedrimiz Dâvudka zeburnı. KuT. 27/6b1.

“Biz, Nûh’a ve ondan sonra gelen peygamberlere nasıl vahyettiysen, sana da vahyettik. İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a, torunlarına, İsa’ya, Eyyüb’e, Yûnus’a, Hârûn’a ve Süleyman’a da vahyettiğimiz. Davûd’a da Zebûr vermiştik.”

(1151) bu ögür kamuğ kirtgünügliler ol rast olarka dereceler İdileri üskinde yarlıkamaqlık hem ruzi tüzün **neteg** kim çıkardı seniğ İding evüñdin könilikin bütünlükün bir ögür müzminlerdin taplamazlar. Ku.T. 28/66a2.

“Nasıl ki, Rabbin seni hak uğruna (savaşmak üzere) evinden çıkarmıştı. Mü’minlerden bir grup ise bu konuda kesinlikle isteksizlerdi.”

(1152) aygıl her-âyine men korkuttaçı men belgüüg **neteg** kim indürdümüz üleşigliler üze anlar kim kıldılar oқиғını kes kes. Ku.T. 30/31b2.

“De ki: ‘Gerçekten ben, apaçık bir uyarıcıyım.’ Nasıl ki biz kendi kitaplarını parçalara ayıranlara da (kitap) indirmiştik. Onlar, (bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr ederek) Kur’an’ı da parça parça edenlerdir.”

(1153) ey anlar kim büttiler boluñlar Tañırınıñ yâriçileri **neteg** kim aydı ‘İsa Meryem oğlu öz eşleriñge kim ol yariçiler mañğa Tañrı birle aydılar Ku.T. 38/47b3.

“Ey iman edenler! Allah’ın yardımcıları olun. Nasıl ki Meryem oğlu İsa da havarilere, “Allah’a giden yolda benim yardımcılarım kimdir?” demişti. Havariler de, “Biz Allah’ın yardımcılarıyız” demişlerdi.”

Ku.T. 26/22b3, 26/72a3, 28/19a1, 29/49a1, 32/13b1, 32/40b3, 35/79a3, 38/39a3, 38/47b3.

§ 2.1.39.1.D. Sözcük, aşağıda (1154) – (1159) numarayla gösterilen örneklerde, cümledeki yargının olumsuzunu çağrıştırarak anlatımı kuvvetlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Sözcük, bu durumda “nasıl!” anlamındadır:

Yapı	<i>neteg/netek...</i>
	Neteg/netek+F-KE
Anlam	Nasıl!

(1154) : : amraq siñgilimiz[-ni] esirgep arıg braman uğuş-ın arıg-sız-қа **neteg** kömer biz IS 203.

“Sevgili kız kardeşimizi (bundan) esirgeyerek saf Brahman soyunu lekeli olana nasıl gömeriz.”

(1155) munıñ şükri emdi **neteg** öteyin / tirig bolsa özüm yılın hem ayın KB 390.

“Daha aylarca ve yıllarca yaşasam bile bunun şükürünü nasıl ödeyebilirim (ödeyemem ki!).”

(1156) kalı ögmegü ol uquşluğ kişiğ / **neteg** yirmegü bu uquşsuz işig KB 1776.

“Akıllı insan nasıl övülmez ve akılsız kimsenin işi nasıl yerilmez ki!”

(1157) baralım timekte açın yoğ sözüm / *neteg* ayđa barma tiy bu zm KB 3489.

“Gidelim’ demekten başka sözüm yok, ben sana nasıl ‘Gitme!’ diyebilirim (diyemem ki!).”

(1158) *neteg* beg bolur ol buğunka uluğ / tili yalđan erse kılınçı buşı KB 5075.

“Yalancı ve cimri insan nasıl halkın beyi olabilir (olamaz ki!).”

(1159) *neteg* beg bolur ol buğun erkligi / kni ergini ağra tutmaz gi KB 5885.

“Doğruyla eğriyi ayırt edemeyen bir kimse nasıl halkın üzerine hâkim olur (olamaz ki!).”

KB 5418.

2.1.39.2. Sözcük Türü Olarak *neteg* / *netek* Soru Sözcüğü

Sözcük, cümlede zarf ve isim olarak kullanılabilir.

2.1.39.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan *neteg* / *netek* Soru Sözcüğü

neteg / *netek* soru sözcüğü, aşağıdaki (1160) – (1164) ve yukarıdaki (1119) – (1128), (1130) – (1159) numaralı cümlelerde zarf görevinde kullanılmıştır.

(1160).. yme bo üzeliksiz s--tnki yig kni tz tuymak atl(ı)đ burđan şutun ksedeği tzn--ler oğlı tözünler kızı tayşing yoriğda yoriğuğda şamag t(e)rs tetr tınl(ı)đlar birle şatılıp şavişip nđre kılınış tsuy irinçü ağır ayığ kılınç--ların neteg yanđın ökünser bilinser şıantı kılrsarlar ol ayığ kılınçları arıyur alđınur erki t(e)nđrim tip ayıt tnti.. AY 132/13.

(1161) takı yme ř(a)ltı neteg amıtayusı atl(ı)đ t(e)nđri burđan vıçayaprabı atl(ı)đ t(e)nđri burđan kalyanaprabı atl(ı)đ t(e)nđri burđan gunaprabı atl(ı)đ t(e)nđri burđan ... AY 173/11.

(1162):: inçe ř(a)ltı vayumandal atl(ı)đ yiil tilgen narayan tonđanıđ küçi ze v(a)çırın şatığdı toğıp neteg saçılmaşsızın turur erser ançu--layu yme bodıs(a)t(a)vlar bo knđil küçi ze şatığlanmaşnığ yigin adruğın tuyunup ol tuyunmaşları küçinte bek--lemek tmenmeklig kçin atl(ı)đ şatığlanmakın :: AY 208/19.

(1163) anadın neteg toğdum erse bu kn / anığnığ teg barır men yalığın munđun KB 1513.

“Anadan nasıl doğdumsa bugün o şekilde ve aciz gidiyorum.”

(1164) kapuğda neteg erse oldruğ turuğ / bu yortuğda andağ kerek ay uluğ KB 2588.

“Herkesin saray kapısındaki yeri ne ise, bu hareket sırasında da olduğu gibi korunmalıdır, ey büyük.”

AY 21/14, 42/4, 51/20, 61/21, 66/6, 66/16, 70/3, 75/10, 78/10, 113/6, 113/8, 113/10, 113/12, 132/13, 138/20, 139/10, 140/2, 152/4, 153/9, 154/21, 160/21, 171/7, 171/14, 173/11, 174/8, 206/9, 207/1, 207/22, 209/18, 210/16, 211/19, 212/17, 213/13, 214/7, 500/2, 588/8; M 8-18; KB 662, 1513, 2111, 2588, 5418, 6004, 6021; Ku.T. 26/22b3, 26/72a3, 28/19a1, 29/49a1, 32/13b1, 32/40b3, 35/79a3, 38/39a3, 38/47b3.

2.1.39.2.2. İsim Görevinde Kullanılan *neteg* / *netek* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (1165) numarada yer alan ve aşağıda yerleri belirtilen cümlelerde isim görevinde kullanılmıştır.

(1165) anıñ yoriğı *netek* DLT[BA] I 27-9.

“Onun gidişi nicedir?”

(1166) *netek* sen? DLT[BA] I 392-10.

“Nasılsın?”

(1167) köñlüñ *netek* DLT[BA] III 366-15.

“Gönlün nasıl?”

IB 18 [4]; DLT[BA] I 378-5, II 40-18, 19, 52-17; III 15-19, 15-22, 123-9.

2.1.39.3. Cümle Ögesi Olarak *neteg* / *netek* Soru Sözcüğü

2.1.39.3.1. Zarf Tümleci Olarak *neteg* / *netek* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yerleri gösterilen, yukarıdaki (1129), (1165) – (1167) numaralı cümleler dışındaki tüm kullanımlarında zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

AY 21/14, 42/4, 51/20, 61/21, 66/6, 66/16, 70/3, 75/10, 78/10, 113/6, 113/8, 113/10, 113/12, 132/13, 138/20, 139/10, 140/2, 152/4, 153/9, 154/21, 160/21, 171/7, 171/14, 173/11, 174/8, 206/9, 207/1, 207/22, 209/18, 210/16, 211/19, 212/17, 213/13, 214/7, 500/2, 588/8; M 8-18; KB 662, 1513, 2111, 2588, 5418, 6004, 6021; Ku.T. 26/22b3, 26/72a3, 28/19a1, 29/49a1, 32/13b1, 32/40b3, 35/79a3, 38/39a3, 38/47b3.

2.1.39.3.2. Yüklem Olarak *neteg* / *netek* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yerleri belirtilen cümlelerde zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

IB 18 [4]; DLT[BA] I 27-9, 378-5, 392-10, II 40-18, 19, 52-17; III 15-19, 15-22, 366-15,123-9.

2.1.40. *netegin* Soru Sözcüğü

A Grammar of Old Turkic'te, *neteg* sözcüğünün araç durumu eki almış biçimi olarak açıklanan sözcüğün, “*nasıl?*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir (Erdal 2004: 213).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	65	-	-	-	-

Sözcük, AY'de beş; HT (Hüen.Tug.) bir; İS'de dört; Jin'.de üç ve UT'de bir Üİ'de elli iki kez saptanmıştır.

Toplam: 65

2.1.40.1. *netegin* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

Sözcük, aşağıda yer alan (1168) – (1181), (1182) – (1186) ve (1187) – (1191) numaralı cümlelerde “*nasıl?*” anlamında gerçek soru işlevli olarak kullanılmıştır. *Netegin* soru sözcüğü, çoğunlukla tek olarak kullanılmakla birlikte azımsanmayacak sayıda cümlede iki ayrı fiilin zarfı olarak da karşımıza çıkar.

Yapı	<i>netegin...</i>
	netegin+F-KE
Anlam	nasıl?

(1168).. yene inçip burқан қутın күседеçi bodıs(a)t(a)vlar m(a)has(a)t(a)vlar yme kirtüdin kelmiş--lerniñ kkirsiz anğ teriñgde teriñg inçe yörüglüg nomluğ y(a)rlıg--larınta örtüglüg kizleğlig bodıs(a)t(a)v--lar yorıgınta.. *netegin* bışrunurlar netegin yorıyurlar erki tip ötünti :: AY 37/17.

“Yine Burhan kutunu dileyen Bodhisattva’lar, Mahasattva’lar yine doğrudan gelmişlerin lekesez, derinden derin ince yorumlu öğretilerinde örtülü, gizli Bodhisattva’lar yolunda nasıl öğrenirler, nasıl yürürler acaba?” diye sordu.”

(1169).. monta yme 'eng{R}ilki tınl(ı)ğlar küsüşinçe ed tavar birmek üze bodı tigme tuyunmağ köngülüg *netegin* bulurlar *netegin* bütürürler AY 206/6.

“Yine birinci olarak canlılar isteklerince mal mülk vermeleri sayesinde Bodhi denen sezme adlı gönlü nasıl bulurlar, nasıl tamamlarlar?”

(1170):: yitiñ öñgi öñgi törlüg al altağ üze bodı tigme tuyunmağ köngülüg *netegin* bulurlar *netegin* bütürürler AY 211/14.

“Yedincisi farklı türden yeteneklerle Bodhi denen sezme adlı gönlü nasıl bulurlar, nasıl tamamlarlar?”

(1171):: bişinç alku edgü nomlarığ tolu tükel kıılmağğa tayanıp ç(a)hşap(u)d p(a)ramıtığ *netegin* bütürürler :: alku edgü nomlarığ tolu tükel kıılmağ yme kayu erür tip tiser:: alku edgü nomlar erser iki törlüg titir :: AY 224/3.

“Beşincisi, bütün iyi öğretileri bütünüyle tamamlamaya azmedip öğreti kusursuzluğunu nasıl tamamlarlar?”

(1172):: bişinç abışık kıılmağlığ törü üze burğanlar sanıñğa kirmekke tayanıp bütmiş bışmış bilge bilig p(a)ramıtığ *netegin* bütürürler :: abışık kıılmağlığ törü üze burğanlar sanıñğa kirmek yme kayu erür AY 308/11.

“Beşincisi, kutsama geleneği yoluyla Burhanların arasına girmeye azmedip bunu tamamlamış bilge bilgiyi, kusursuzluğu nasıl tamamlarlar. Kutsama geleneği sayesinde burhanlar arasına girmek nedir?”

(1173) bu /s/eñgremig söki udun han /va/yroçani atlg arhant üçün /i/dmiş erür : netegin itdi tip /ti/ser : öñgre bu il-te burhan /no/mı yok erken vayroçani atlg arhant Kaşmir-din kelip : bu /or/un-ta arıg ara dyan /o/lurdı Tug.Hüen. V 79-19.

“Bu manastırı eski Hoten hanı Vayçorani adlı aziz için yapmıştır. ‘Nasıl yaptı?’ dersin, önceleri bu kentte burhan öğretisi yokken Vayçorani adlı aziz Kaşmir’den gelerek burada saf öğretiyi oturdu.”

(1174) soğançığı körkle yörüglüg nırvan üz-lünçü-lüg nom-ıñğa : *netegin* köngülüg yavalturmuş *netegin* tarğarmış k(e)rgek tip : yavalturmağ-lı turmağ-lı ikigü-ke si-zik ayıtı ötünti Jin’ B 30, 30.

“Sevimli, güzel yorumlu Nirvananın bitiş öğretisine nasıl gönül yalvartmak, nasıl gidermek gerek?” diyerek yalvarmaklı durmaklı ikisi birlikte kuşkusunu dile getirdi.”

(1175) edgün barmış tözinçe yantudın y(a)rılığadı : / aşnu-ça kiginç birti *netegin* turmağın / anta basa

y(a)rılıkadı munçulayu öğretinġü-sin / tört tuğumın tuğmış tınl(ı)ğ-larığ : / tüzün y(a)rılıkañçuçı köñgöl bilge bilig üze tirtürdi :/ Jin' B 42.

“İyilikle varmış özü gereği yanıt verdi, evvelce cevap verdi. Sonra nasıl yaşadığını böyle öğretisinden söz etti. Dört doğumundan doğmuş canlıları, doğrulukla, bağışlayıcı gönlün bilgisiyle derletti.”

(1176) atı kötrülmüş t(e)ñgrim kıayu erser tözün-ler oğı tözün tözkerinç-siz yig tüzü köni tuymağ burhan kütinġa köñgöl öritser-ler ol tınl(ı)ğ-lar *netegin* tuğuluk ol netegin köñgölüg yavalturguluk ol... Jin' F 25, 25.

“Adı Yüce Tanrım, herhangi bir asil oğlu, asil, benzersiz, doğru sezme burhan kutuna gönül beslese, o canlılar nasıl doğar, gönlü nasıl sıkıştırılır?”

(1177) biz yine-ol uzun-yaş/nıñg-yarım/ta yarım/kı/a/sın-y(i)me-bulmadın bo kızğa-ğk/a yaş/ta-işleşip *netegin*-kentü özüm kinġetgeli/i boşunġalı uğay biz , , UT 940.

“Biz o uzun yaşın yarısından daha azını bile bulmadan bu kısa yaşamda nasıl çalışıp kendimizi genişletmeyi (geliştirmeyi) öğreneceğiz.”

(1178) bo oğ yañġı kün yine meniñg tıtsı -lığ kuvrağ-ım-nıñg nom şazın üslünçü-si-nedeği alko edgü -lerig bulġu-larıñg tapġu-larıñg ükligü-leriñge asılġu-larıñg baştınkı-ta başdınkı tıtağ-ı basudçı-sı bolġay :: *netegin* bolġay IS 424.

“Bu yeni günde benim öğrenci topluluğumun öğretisinin bitişine kadar bütün iyileri bulmalarına, çoğaltmalarına, birinci sebebi, yardımcısı olacak. Nasıl olacak?”

(1179): : *netegin* bolġay tēp tēser : : alqu tarmanriki (?) teñgri-ler -ler yme bo yañġı künüg körüp süzök köñgöl örüdgey-ler : : IS 466.

“Nasıl olacak?’ dersin, bütün Tarmanriki (?) Tanrılar da bu yeni günü görüp saf gönül besleyecekler.”

(1180) *netegin* tınlġ-larığ meñgilig kılġalı tavrınur siz . köne oot teg yti küçlüg köñgölünġüzte erip korun (?) dayak (?).. köl suvu teg yarlıkañçuçı köñgölünġüz küseyür netegin birgerü tözün meytrı bodisatav teñgrim : : IS 909.

“Canlıları nasıl sevindirmeye gayret ediyorsunuz. Doğru ateş gibi keskin, güçlü gönlünüze ulaşıp göl suyu gibi bağışlayıcı gönlünüz nasıl istiyor, Maytrı Bodhisattva Tanrım?”

(1181) tözün maytrı-y-a ilki-te kılmış buyan-larınğız-ka edi pidiri (?) teñgri kut kıolsar .
indiraniil erdinin eğiglig .. ıdoğ bo tusıd eğilti IS 913.

“Ey asil Maytrı, ilk (zamanda) yaptığınız iyi davranışlarımız nedeniyle Edi Pidiri Tanrı kut istese, İdiraniil mücevheriyle süslü .. bu kutsal gök süslendi.”

2.1.40.2. Sözcük Türü Olarak *netegin* Soru Sözcüğü

Sözcük, saptanan tüm örneklerde zarf görevinde kullanılmıştır. Bu kullanıma aşağıda yer alan (1182) – (1186) ve (1187) – (1191) numaralı cümlelerin yanında yukarıda yer alan (1168) – (1181) numaralı cümleler de dahildir. Sözcük, tüm kullanımlarda fiile bağlıdır. Cümlenin fiili çoğunlukla geniş zamanlı, kimi zaman da gelecek zamanlıdır.

(1182) :: 'eng'ilki b(e)lgürtme et'özüg bodıs(a)t(a)vlar *neteg--in* bulurlar erki tip [tiser] anı yme inçe bilmiş k(e)rgek ..AY 39/6.

“Birincisi ‘Beliren bedeni Bodhisattva’lar nasıl bulurlar ki?’ dersen, onu şöyle bilmek gerekmektedir.”

(1183) anı yene *netegin* y(a)rılıkayurlar erki tip tiser :: :: kı(a)ltı bo üç törlüg et'özde adınlar teğingülük tüş et'özü b(e)lgürtme et'özli ikegü erser .. tek yırtınçülüg at üz--e bar titirler için çın kırtü tüz et'öz ermezler için kışan kışan üdte toğdaçı öçde--çiler için :: basa basa közün--teçi b(e)lgürteçiler için .. AY 55/1.

“ve ‘Nasıl buyurlar?’ dersen, öyle ki bu üç türlü vücuttan ikisi başkalarının edindiği karşılık vücudu, belirtme vücudu ise, (bunlarda) tek dünyalılık da var dedikleri için doğru, gerçek vücut olmadıkları için, kısa kısa anlarda doğacak oldukları için ve sonra görünüp belirecekler için. (...)”

(1184) :: tok(u)zunç adruk adruk küç küsün üze bodı tıgme tuyunmak köñgüllüg *netegin* bulur--lar *netegin*

bütürürler tip tiser :: inçe kı(a)ltı altun tilgenlig çakravart ilig kıan--larınğ alp er erdinisi dört törlüg süülüg kıuvrağın neteg öz erkinçe tapınça evirer erser :: AY 213/10.

“Dokuzuncusu, ayrı ayrı güçleri sayesinde Bodhi denen sezme gönlünü nasıl bulurlar, nasıl tamamlarlar?’ dersen, öyle ki altın tekerlekli dünya hükümdarlarının güçlü, keskin mücevheri dört türlü askere sahip topluluğu nasıl kendi gücüyle, isteğiyle çeviriyorsa (...)”

(1185) :: monta yme bodıs(a)t(a)v--lar 'eng'ilki burkıanlarķa bodıs(a)t(a)vlar--ķa bütmiş işlig bil(Y)gelerke irmedin uzatı yakın tapınmakķa tayanıp bilge bilig p(a)ramıtığ *netegin* bütürür--ler :: AY 248/23.

“Bodhisattva’lar, ilk önce Burhanlara, Bodhisattvalara, bilgiye ulaşmış bilgelere erişmeden onlar için hizmete katlanıp bilgili kusursuzluğu nasıl tamamlarlar?”

(1186) :: ikinti alku nomlarınınġ 'eng başdınkı töz yörügin körüp kkirlerdin öngi üdrülmiş arıġ süzük tözinte köngüllerin turgurmak ornatmaġka tayanıp ġut ġolonmak p(a)ramıtıġ *netegin* bütürürler ..
AY 284/9.

“İkincisi, bütün öğretilerin en baştaki öz yorumunu görüp kirlerden ayrılmış, arı, saf öze sahip gönülleri yaşatmaya, yerleştirmeye katlanıp kut dilemek kusursuzluġunu nasıl tamamlarlar?”

2.1.40.3. Cümle Ögesi Olarak *netegin* Soru Sözcüğü

netegin soru sözcüğü on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde zarf tümleci olarak karşımıza çıkmaktadır.

(1187) .. bo titir b(e)lgürtme et'öz--nünġ üç törlüg bolmaġı :: ikinti tüş et'öz ġayu erür :: ol tüş et'öz--
üg yme bodıs(a)t(a)vlar *netegin* bulur--lar erki tip tiser :: anı yme inçe bilmiş uġmış k(e)rgek ::
AY 42/13.

“Belirmiş vücudun üç yolla olması budur. İkincisi meyve (karşılık, ödül) vücut hangisidir? O meyve (karşılık, ödül) vücudu Bodhisattva'lar nasıl bulurlar ki?’ dersin, onu da şöyle bilmek ve anlamak gerekmektedir.”

(1188) :: törtünç y(i)ti ġınıġ ġatıġlanmak üze bodı tigma tuyenmak köngülüg *netegin* bulurlar *netegin*
bütürürler AY 208/15.

“Dördüncüsü, yedi cezaya katlanma sayesinde Bodhi denen sezme gönlünü nasıl bulurlar, nasıl tamamlarlar?”

(1189) ... bo erür kirtgünç erkligke tayanıp buşı p(a)ramıtıġ bütürmek :: ikinti y(a)rılıġançuçı köngülke
tayanıp buşı p(a)ramıtıġ *netegin* bütürür--ler .. y(a)rılıġançuçı köngül yme ġayu erür tip tiser ::
y(a)rılıġançuçı köngül erser :: adınlarınınġ emgekinġe köngülününġ köymeki örtenmeki
irinçkemeki erür .. AY 216/4.

“Gerçek güçlünün yardımıyla sadaka kusursuzluġunu tamamlamak budur. İkincisi ‘Baġışlayıcı gönül yardımıyla sadaka kusursuzluġunu nasıl tamamlarlar? Baġışlayıcı gönül hangisidir?’ dersin, Baġışlayıcı gönül, başkalarının sıkıntısı için gönlünün yanması, acımasıdır.”

(1190) :: bo erür biş .. monta yme bodıs(a)t(a)vlar 'eng'ilki köni bilge biliglig küç üze tınl(ı)ġlar köngülün-
-teki yorıġlarınınġ edgüsin ayıġın adıra bilmekke tayanıp küç küsün p(a)ramıtıġ *netegin* bütürürler ::
AY 295/7.

Beş budur. Bodhisattva'lar ilk olarak doğru bilgileri sayesinde canlıların gönlündeki yolların iyisini kötüsünü ayırt edebilmeye dayanıp güç kusursuzluġunu nasıl tamamlarlar?”

(1191) :: üçünç sansarığ irmemek nırvanığ sevme--mek-ke tayanıp bütmiş bısmış bilge bilig p(a)ramıtığ *netegin* bütürürler :: AY 306/2.

“Üçüncüsü, Samsara’ya erişmemeye ve Nirvana’yı sevmemeye dayanıp bilgi kusursuzluğunu nasıl tamamlarlar?”

2.1.41. *netegleti* Soru Sözcüğü

Diğer yapıtlarda herhangi bir bilgi yer almayan sözcük için Erdal, sözcüğün, *neteg* sözü üzerine *neçükleti*, *birtemleti* ve *kalıtı* gibi sözcüklerde de görülen iki zarf yapıcı *+lA* ve *+tI* ekinin getirilmesiyle oluştuğunu ve “ne yolla?” anlamında kullanıldığını belirtmiştir (2004: 213).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	2	-	-	-	-

Sözcük, yalnız AY’de iki kez saptanmıştır.

Toplam: 2

2.1.42.1. *netegleti* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

netegleti soru sözcüğü, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde saptanan, aşağıdaki (1192) ve (1193) numaralı cümlelerde “*nasıl?*” anlamında gerçek soru işlevli olarak kullanılmıştır.

Yapı	<i>netegleti...</i>
	netegleti+F-KE
Anlam	nasıl?

(1192) . . adınlar *netegleti* iki törlüg nom yoğı bultuqmazı üze b(e)kiz b(e)lgülüg erür tip tiser : : inçe k(a)ltı bo nomluğ et’özde b(e)lgü-li b(e)lgünüñg orunınlı ikegü barça yoğ titirler : : AY 65/22.

“Başkaları nasıl iki türlü öğretinin yokluğu ve bulunmazlığı sayesinde açıkça bellidir?’ dersin, öyle ki bu öğretili vücutta ortaya çıkmış belirtinin ikisinin birden yerleştiği olmamıştır.”

(1193) . . yumğın tepremiş sanıpatığ . . emlegeli küseser . . edgü köngüllüg kişiler. . *netegleti* em-legü ol
 . . AY 588/16.

“Bütünüyle sarsılmış Samnipatayı tedavi etmek istenirse, iyi gönüllü kişiler nasıl tedavi edecek?”

2.1.41.2. Sözcük Türü Olarak *netegleti* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıdaki iki cümlede zarf görevindedir.

2.1.41.3. Cümle Ögesi Olarak *netegleti* Soru Sözcüğü

Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde saptanan yukarıdaki iki örnekte zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

2.1.42. *ne üçün ~ niçün* Soru Sözcüğü

EDPT 774a-b,775a'daki ne maddesinde yer verilen sözcüğün “niçin” anlamında kullanıldığı tanıklarla açıklanmıştır.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	33	-	-	-	-

Sözcük, yalnız AY’de otuz üç kez kullanılmıştır.

Toplam: 33

2.1.42.1. *ne üçün* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

Sözcük, aşağıda yer alan (1194) – (1205) numarayla gösterilen eldeki tüm örneklerde gerçek soru işlevli olarak “*neden, niçin*” anlamlarını karşılamaktadır.

	<i>ne üçün ...</i>
--	--------------------

Yapı	<i>ne için</i> +F-KE
Anlam	neden, niçin?

(1194) atı kötrülmüş ayağka tegimlig t(e)ñgrim çin kirtü birök alku burkanlar kirtü--din kelmişler monçulayu nırvanğa şarırlıg süngükleri yme yok erser **ne için** yene sudur nomda nırvanıg bar tip y(a)rılıkap ulatı şarırlıg süngük--inğe inçip t(e)ñgrilerig yalañguqlar--ıg ağır ayağ tapıg uduğ kılğalı negülük y(a)rılıkadı erki :: AY 34k/10.

“Adı yüce, saygıdeğer Tanrım, bütün gerçek Burhanların gerçekten geldikleri, bunun gibi Nirvana’ya ulaşmış kemikleri bile yok ise niçin sutra kitabında Nirvana’ya (girmeleri) var diyerek ölümünden sonra kalmış kemiğine Tanrılar’ı, insanları saygıyla tapınmalarını neden buyurdu ki?”

(1195) :: üçünç nomlug et'öz erser çin kirtü töz üze bar titir :: kim öñgre--ki iki törlüg et'özlerniñ bo nomlug et'öz tözi tüpi erür :: **ne için** tip tiser .. kirtü--nünğ kirtüsü kirtüde kirtü tözde öñgi adırsız tip töz kodtaçı bilge biligde adın burkan nomı y(a)rılıgı bultuğmaz için burkan--lar erser ::: AY 48/17.

“Üçüncüsü, öğretili vücut ise gerçek öz sayesinde vardır. Ki bu önceki iki türlü vücudun bu öğretili vücut için temelidir. ‘Ne için?’ dersin, Doğrunun doğrusu, doğrudan doğru öz, diğerlerinden farksızdır diyerek özünü bırakacak bilgiden başka Burhan öğretisi bulunmadığı içinse ...”

(1196) yalañguz nomluğ et'özke tayanıp .. kalısız nırvanıg y(a)rılıkayurlar **ne için** tip tiser .. alku adın nomlar barça 'eng tüpin--te alkınmaqlıglar için anın inçe y(a)rılıkayurlar:: AY 54/16.

“Yalnız öğretili vücuda dayanarak başkaları olmaksızın Nirvana’yı söylüyorlar, ‘Ne için?’ dersin, diğer bütün öğretiler en temelinden yok oldukları için öyle söylüyorlar.”

(1197) .. buyanlıg ögmeki aşnukı buyanta utar yigedür yüz ülüşinte bir ülüş--inğe yme yitmez oğsamaz :: :: ol **ne için** tip tiser .. tözünler oğlıya .. anın kim kayu tözün--ler oğlı tözünler kıızı Q orunta ontın sınıgar uğuşlarıntaki atı kötrülmüş nomluğ tilgen evir-mek buşı T' k(a)ltı nom buşıg yig üstünki y(a)rılıkayur m(e)n AY 82/6.

“İyi düşüncesi önceki iyi amelinde artar, iyileşir. Yüz parçasından birine bile yetmez, benzemez. ‘O nedendir?’ dersin, ey asil oğlu onunla hangi asil evladı .. yerde on yandan nesillerindeki adı yüce öğretinin tekerleğini çevirmek sadakası .. öğreti sadakasını iyi, en üstün (olarak) buyuruyorum.”

(1198) :: :: atı kötrülmüş bo sudur nom erdinig okıyu sözlelim adınlarğa yme kinğürü aç a yada könisinçe körkitelim bışrunu bütürü ür ke{'}'ç üdün turguralım .. **ne için** tip tiser :: atı kötrül--miş :: biz amtu momı teg edgü nom tiltağinta üyeliksiz köni tüz [tuymak] burkan kıtu küsüş anta ötrü

t(e)ñgriler erkligi hormuzta .. atı kötrülmüş [tükel bil]ge t(e)ñgridem mandarık hua çeçekler DY
L'R tüketip :: inçip montag tip ötünti :: AY 83/4.

“Ey adı Yüce, bu sutra öğreti mücevherini okuyarak anlatalım başkalarına ve açarak yayarak doğruluğuna uygun olarak öğretirek er geç bitirerek gösterelim. ‘Ne için?’ dersin, ey adı yüce, biz şimdi bunun gibi iyi öğreti nedeniyle erişilmez doğru sezme (adlı) burhan kutu isteği dolayısıyla Tanrılar Tanrısı Hormuzta ..adı yüce, eksiksiz bilgi sahibi, ilâhi Mandarık çeçekleri ... bitirip öylece diye rica etti.”

(1199) :: atı kötrülmüş y(a)rılıkadı .. antag ol kavşıkıya antag erür .. **ne için** tip tiser :: AY 83/19.

“Adı yüce, ‘Ey İndra, öyledir.’ dedi. ‘Ne için?’ dersin...”

(1200) kim kayu tnl(ı)ğ--lar eşidgeli bolsarlar .. üküş törlüg tsuy irinçü ağır ayıg kılnçları YW

LSW LK'Y :: kıutları buyan[ları] [ü]--[drü]lgey asılğay üstelgey :: [**ne için**] tip tiser :: AY 126/10.

“Kim, hangi canlı bunu işitecek olsa, çok fazla kötü, fena davranışı ... kutları, sevapları artacak, çoğalacak. ‘Ne için?’ dersin ...”

(1201) .. közünür üdte toğğalı umağuşa erser .. ötrü kin keligme üdteki tüş birteçi adartmağı yme ikileyü tağı turu umaz .. **ne için** turu umaz tip tiser .. alku itiglig nomlar tözi yok kurug için kirtüdin kelmiş mensiz kişisiz tnl(ı)ğsız yaşağlısız üze y(a)rılıkançuçı b(e)lgü tözlug nom--larta töz üze tutsar toğmağı öçmeki yok için .. AY 145/13.

“Görünür zamanda doğmadıklarında ise, daha sonra, ileride gelecek zamandaki yemiş verecek (olan) engellemeyi de yeniden bir daha sürdüremezler. ‘Ne için?’ dersin, bütün işlek öğretilerin esası olduğu için, gerçeklikten gelmiş, insansız canlısız ve acıyıcı, belirti esaslı öğretilerde yaradılış ile tutsa, doğması, ölmesi olmadığı için...”

(1202) :: yine yme kavşıkıya alku nomlar barça töz nomka tayağlıg titir:: ol tnl(ı)ğ tayağ boltağı töz nom yine sözlegülük--süz titir .. **ne için** sözlegü--lüksüz titir tip tiser :: alku b(e)lgü--lertin ertmiş keçmiş ketmiş için anın antag titir:: AY 146/6.

“Yine ey Kausika, bütün öğretiler tamamıyla asıl öğretilere dayalıdır. O destek bulacağı asıl öğreti yine söylenemez. ‘Ne için söylenemez?’ dersin, bütün belirtilerden geçmiş gitmiş olduğu için öyledir.”

(1203) ikinti yine bir kişi kirtüdin kelmişig nom tilgen--in evirtgeli ötüğçi bolsar monuñg buyanı aşnuğı yirtinçüde tolu yiti erdini urup buşı birmiş buyanta utar yigedür **ne için** tip tiser .. aşnuğı buyan erser tavar buşı titir .. kinki buyan erser nom buşı titir .. AY 161/17.

“İkinci olarak yine bir kimse gerçeklikten gelmişe öğreti tekerleğini öevirmek amacıyla ricacı olsa, bunun iyiliği önceki dünyada bütünleriyle yedi mücevher koymuş, sadaka vermiş iyilikten (daha) başarılı olur, mükemmelleşir. ‘Ne için?’ dersin, önceki iyilik ise mal sadakasıdır Sonraki iyilik ise öğreti sadakasıdır.”

(1204) altıncı : : kirtgünç erser . kamağ edgü nom-lar-nıñ başlağı titir . **ne için** antağ titir tip tiser .

yogalun tigme sapdaşaşabumik yoğ şastr-ta sözleyür . TT V B 63.

“Altıncısı gerçek ise, bütün iyi öğretilerin başlangıcıdır. ‘Ne için öyledir?’ dersen, Yogalun denen Saptadaşabumik denen şastrada öyle söylenir.”

(1205) onunc kirtgünç erser . sevitmek ayatmak edgüke tegürdeçi titir . **ne için** tiser . kıltı çuan tsiu atlg

bitig-de söz-leyür . TT V B 120.

“Onuncu gerçek ise, sevdirmek, saygı duyurmak iyiye gidecek denir. ‘Ne için?’ dersen, Çuan Tsuy adlı kitapta öyle söylenir.”

AY 155/13, 156/12, 175/23, 177/19, 183/1, 185/6, 192/6, 194/7, 203/15, 204/15, 239/19, 242/16, 246/21, 276/19, 278/6, 290/8, 441/12, 464/7, 464/24, 514/18, 530/16, 539/23, 612/23.

2.1.42.2. Sözcük Türü Olarak *ne için* Soru Sözcüğü

Sözcük eldeki tüm tanıklarda zarf görevindedir.

2.1.42.3. Cümle Ögesi Olarak *ne için* ~ *niçün* Soru Sözcüğü

ne için soru sözcüğü, on üçüncü yüzyıl öncesinde saptanan tüm örneklerde zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

2.1.43. *nü* Soru Sözcüğü

DTS 361b'de yer verilen sözcüğün “ne” anlamını karşıladığı belirtilmiş, Divânü Lügati't-Türk'te ve Kutadgu Bilig'de görüldüğü bildirilen sözcüğün kullanımlarına örnekler verilmiştir.

EDPT 775a'da, *ne* yerine kullanılan bu soru unsurunun *negü* sözcüğünden büzülme yoluyla bu biçimi almış olabileceği söylenmiştir.

Karahanlı Türkçesine ait olduğu belirtilen sözcüğün “ne” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir (Hacıeminoğlu 1992: 283).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	-	-	-	-	4

Sözcük, yalnızca Karahanlı Türkçesi metinlerinde saptanmıştır. KB’de bir; DLT’de ise üç kez kullanılmıştır.

Toplam: 4

2.1.43.1. *nü* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.43.1.A. Sözcük, aşağıdaki (206) ve (1207) numaralı tanıklarda görüldüğü gibi *ne* ve *negü* sözcükleri gibi, “*ne?*” anlamında gerçek sorular yapmaktadır.

Yapı	<i>nü...</i>
	nü+F-KE
Anlam	ne?

(1206) *nü*: “ne” yerinde kullanılan bir edattır ve “ne” anlamındadır. DLT [BA] III, 215-4.

(1207) *nü* tersen= ne diyorsun. Bunun aslı “negü”dür. ^۱, ^ك harfleri atılmıştır. DLT [BA] III, 215-5.

§ 2.1.43.1.B. Sözcük, KB’den alınan aşağıdaki (1208) numaralı örnekte olumsuz kuvvetlendirici olarak, cümledeki yargının olumsuzunu çağrıştırmaktadır:

Yapı	<i>nü...</i>
	nü+F-KE
Anlam	Ne!

(1208) *nü* kılsun er at bir ikindi bile / yava kıılma mini sevinçim tile KB 5851.

“Hizmetkârların birbirleriyle ne gibi bir işi olabilir (elbette olamaz). Onların ilişkilerinin yoluna koy da ben de rahat edeyim.”

2.1.43.2. Sözcük Türü Olarak *nü* Soru Sözcüğü

nü soru sözcüğü eldeki (1206) – (1208) numaralı cümlelerin tümünde zamir görevinde kullanılmıştır.

2.1.43.3. Cümle Ögesi Olarak *nü* Soru Sözcüğü

2.1.43.3.1. Nesne Olarak *nü* Soru Sözcüğü

Sözcük, KB 5851 ve DLT [BA] III, 215-5'teki örneklerde nesne görevindedir.

2.1.43.3.2. Özne Olarak *nü* Soru Sözcüğü

Sözcük, DLT [BA] III, 215-4'te özne olarak kullanılmıştır.

2.2. On Üçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçesinde Soruyu Oluşturan Bağımlı Biçimbirimler

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçesi metinlerinde saptanan ve yukarıda değerlendirilen soru sözcükleri dışında, bağımlı biçimbirimler olarak Orhon Türkçesine özgü *gu/gü* ve *mu/mü*, soru yapıcısı olarak kullanılmıştır. Bu iki yapı, bağımsız biçimbirim olan soru sözcüklerinden farklı olarak sonlarına geldikleri unsurlar yardımıyla anlam kazanır. Bu nedenle bu yapılar, araştırmacılarca ya *enklitik edat* olarak ya da *soru edatı* olarak adlandırılmıştır (Ayrıntılar için aşağıya bk.). Barutçu Özönder Türkçenin tarihi dönemlerinde kullanılan *oğ / ök, kök, erinç, gu / gü, mu / mü* ve *a / e* yapıları, enklitik edat olarak adlandırmıştır (2001: 75). Bu yapılar, içerisinde bir anlam barındırmalarına karşın bu açıdan tek başlarına kullanılamayan, eklendikleri sözcükleri anlamca tamamlayan unsurlardır. On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerindeki enklitik soru yapıcıları açısından bakıldığında yalnız Orhon Türkçesi metinlerinde görülen *gu / gü* yapısının nadiren kullanıldığını, *mu / mün*ün ise Orhon Türkçesi metinlerinde iki kez saptanmasına karşın (Tunyukuk yazıtında iki kez) Uygur metinlerinde sıklıkla karşımıza çıktığını söylemek mümkündür.

2.2.1. *gu/gü* Soru Parçacığı

On Üçüncü yüzyıl öncesinde, Orhon Türkçesine özgü soru yapısıdır. Yazıtlarda *mu/mü* kullanımı yanında *gu/gü* yapısına da rastlanmaktadır. Ancak, araştırmacılar, *gu/gü* ve *mu/mü* arasında kullanım farkı olduğu görüşünde birleşmekte, *gu/gü*'nün edebî bir kullanıma sahip olduğunu düşünmektedir.

Thomsen, *Turcica*'da, *bargu* yapısını incelerken bu yapının *bar-* fiili ile ona

eklenen “enclitique” bir *-gu* ekinde oluştuğunu, bu ekin çok rastlanan soru eki *-mu*’dan farklı olarak kesin bir “hayır” cevabı bekleyen soru edatı olarak algılanması gerektiğini belirtmiştir. Thomsen, verdiği örneklerle görüşünü desteklemekte *mu/mü* ile farklarını ortaya koymaktadır (Thomsen 2002: 360 vd.).

Eski Türkçenin Grameri’nde *gu/gü* yapısı soru edatı olarak kabul edilmiş, yaygın soru edatı *mu/mü*’nün yanında “yalnızca yazıtlarda (ve kimi modern ağızlarda) saptandığı belirtilerek “Belagatla ilgili sorular yapar. Cevap olarak bir ‘hayır’ bekler” biçiminde tanımlanmıştır (Gabain-Akalın 1995: 106).

Kononov (1980), Thomsen’in yukarıda değindiğimiz görüşü doğrultusunda bu yapıyı pekiştirme edatı olarak kabul etmektedir. Yazar, “mu ve gu/gü” yapılarının genel Altayca kökenli olduğunu düşünmektedir (1980: 207).

DTS’de, *gu* ve *gü* maddelerinde yapıların kuvvetlendirme edatı olduğu söylenmiş (1969: 195, 196), her iki maddede de *kük* maddesine gönderme yapılmıştır. *kük*¹⁹ maddesinde *kü~gü+ök?* biçiminde oluştuğu düşünülen yapının soru-kuvvetlendirme edatı olduğu belirtilmiştir (1969: 325).

Erdal (2004), kimi çağdaş Türk dillerinde ve Moğolcada da bulunan *gU* yapısının üslupla ilişkisine değinmiş, Orhon Türkçesinde iki kez kullanılan yapının olumsuz bir yanıt beklediğini belirtmiştir (31: 349). Yazar, ayrıca çalışmasının *Pragmatics and Modality* bölümünde, soru yapılarının retorik yönünden ayrıntılı biçimde söz ettikten sonra Orhon Türkçesinde kullanılan *gU* soru yapısının kullanımına ilişkin görüşlerini yinelemiştir (516-517).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
4 (2)	-	-	-	-	-

gu/gü, Orhon Türkçesi metinlerinden Köl Tigin (KT) ve Bilge Kağan (BK) yazıtlarında, bütünü ortak kullanımda olmak üzere toplam iki kez kullanılmıştır.

Toplam: 4 (2)

2.2.2.1. *ġu/ġü* Soru Parçacığının Anlam Özellikleri

On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde Orhon Türkçesine özgü bir özellik olarak karşımıza çıkan *ġu/ġü* soru yapısı, aşağıdaki (1209) ve (1210) numaralı cümlelerde görüldüğü gibi, bulunduğu cümleye kuvvetlendirme yoluyla “*Elbette ... değildir.*” anlamı katmıştır.

Yapı	... <i>ġu/ġü</i>
	...İ+ <i>ġu/ġü</i> (...)
Anlam	Olumlu yapıda olumsuz anlam

(1209) t(e)ñġri : y(a)r(ı)k(a)duġin : üçün : [ö]z(ü)m : ġuut(u)m : b(a)r üçün : k(a)ġ(a)n : ol(u)rt(u)m
: k(a)ġ(a)n : ol(u)r(u)p yok : çıġ(a)ñ : bod(u)n(u)ġ : ġoop ġuubr(a)td(ı)m : çıġ(a)ñ :
bod(u)n(u)ġ : b(a)y ġılt(ı)m : (a)z bod(u)n(u)ġ : üküş : ġılt(ı)m : (a)zu bu s(a)b(ı)mda
: ig(i)d b(a)rġu : KT G 10, BK K 8.

“Tanrı lütufkâr olduğu için, benim (de) talihim olduğu için, hakan (olarak tahta) oturdum. Tahta oturup yoksul (ve) fakir halkı derleyip topladım: Fakir halkı zengin yaptım, az halkı çok yaptım. Yoksa, bu sözümde yalan var mı?”

(1210) n(e)ñġ n(e)ñġ : s(a)b(ı)m : (e)rs(e)r : b(e)ngü : t(a)şka : urt(u)m : (a)ñġ(a)r körü bil(i)ñġ : türük :
(a)mtı : bod(u)n : b(e)gl(e)r : bödke : kör(ü)gme : b(e)gl(e)rġü : y(a)n(ı)lt(a)çı siz : KT G 11,
BK K 8.

“(Söyleyecek) her ne sözüm var ise edebî taşa hâkkettim. Ona bakarak (bu sözleri) öğrenin. (Ey) bugünkü Türk halkı (ve) beyleri, bu devirde bana itaat eden beyler, (sizler) mi yanılacaksınız?”

Yukarıdaki iki örnek dışında, DTS 325’te, Tunyukuk yazıtının 21. ve 30. satırında yer alan aşağıdaki cümlelerdeki, *öl(ü)rt(e)çi köök* (𐰣𐰆𐰋𐰏𐰔𐰕)T 21 ve : *öl(ü)rt(e)çik ök* (𐰣𐰆𐰋𐰏𐰔𐰕) T 30 yapılarında *ġu/ġü* (*ġü ök*) soru yapısının bulunduğu belirtilmiştir. Ancak, bu düşünce doğru değildir. Çünkü, *ġu/ġü* soru yapısı, yukarıda da söz ettiğimiz gibi, kullanım açısından cümledeki yargının olumsuzunu çağrıştırmaktadır. Ancak aşağıdaki, Tunyukuk yazıtından alınan örneklerde böyle bir durum söz konusu değildir. DTS’deki bu düşünce başka araştırmacılarca kabul edilmemiştir. Bu yapı, *ök* kuvvetlendirme edatının iki kez yinelenmesiyle oluşmuş olmalıdır. Yapının *ġü ök*

¹⁹ Yapıtta, *kük* yapısının Tunyukuk yazıtının 30. satırında saptandığı belirtilmiş, cümle verilmemiştir. Sözlüğün hazırlanmasında kullanılan Tunyukuk yazıtına ait malzeme Radlof, Malov, Giraud, Orkun’dan alınmıştır: bizni öl(ü)rteçik(ü)k temiş (...).

biçiminde olduğu iddiasının kabul edilmemesi için yukarıda sözünü ettiğimiz, *gu /gü* soru yapısına anlamsal uyumsuzluğa ek olarak Tunyukuk yazıtında 11. satırda yer alan *ol eki kişi bar erser : seni tabğaçığ : ölüртеçi : termen öñgre kıtañğ : ölüртеçi : termen : bizni oğuzuğ : ölüртеçik* cümlesinin kanıt olarak yeterli olduğu düşüncesindeyiz.

[kırk(ı)z]: küç[l(ü)g k(a)ğ(a)n : y(a)ğ(ı)m(ı)z] boltı: ol üç k(a)ğ(a)n: ögl(e)ş(i)p :(a)ltun yış üze : k(a)b(ı)ş(a)l(ı)m t(e)m(i)ş : (a)nça ögl(e)şm(i)ş : öñgre türk k(a)ğ(a)nğ(a)ru : sül(e)l(i)m t(e)m(i)ş : (a)nğ(a)ru sül(e)m(e)s(e)r : k(a)ç n(e)nğ (e)rs(e)r (KAÇANINĞ ERSER): ol b(i)zni [k(a)ğ(a)ni (a)lp (e)rm(i)ş : (a)yğuçısı bilge (e)rm(i)ş: k(a)ç(a)n n(e)ñ (e)rs(e)r (KAÇANINĞ ERSER) : öl(ü)rt(e)çi köök T 21.

“Kırgız güçlü kağan düşmanımız oldu, bu üç kağan birbirine akıl danışıp ‘Altay dağları üzerinde buluşalım!’ demişler. Şöyle akıl danışmışlar: ‘Doğu Türk kağanına doğru ordu sevk edelim!’ demişler, ‘Eğer onların üzerine ordu sevk etmezsek, ne zaman olsa, onlar bizi, kağanları cesur imiş, sözcüleri de akıllı imiş, ne zaman olsa, öldüreceklerdir....’”

türg(i)ş k(a)ğ(a)nta : küür(e)g k(e)lti: s(a)bi (a)nt(a)ğ : öñgd(ü)n k(a)ğ(a)nğ(a)ru: sü yorıl(ı)m t(e)m(i)ş : yor(ı)m(a)s(a)r : bizni: k(a)ğ(a)ni (a)lp (e)rm(i)ş: (a)yğuçısı: bilge (e)rm(i)ş : k(a)ç n(e)nğ (e)rs(e)r (KAÇAN ENĞİRSER) bizni : öl(ü)rt(e)çik ök : t(e)m(i)ş: T 29.

“Türgiş kağanından kaçak geldi. Sözleri şöyle idi: ‘Doğu kağanına karşı sefer edelim’ demiş. ‘Sefer etmezsek, kağanı cesur imiş, sözcüsü akıllı imiş, ne zaman olsa bizi mutlaka öldürecekler’ demiş. ”

2.2.1.2. *gu/gü* Soru Parçacığının Cümledeki Durumu

gu / gü enklitik edatı, yukarıda yer alan (1209) ve (1210) numaralı cümlelerin her ikisinde de isim sonrasında yer almıştır (beglergü, bargü). Elde herhangi başka bir tanık olmadığından, fiillerin sonunda yer aldığını kanıtlayacak bir durum yoktur. Bunun yanında bu yapının yalnız isim sonrasında kullanıldığını söylemek de mümkün değildir. Yukarıdaki iki cümleyi, cümlenin ögesi olması açısından değerlendirdiğimizde ise, (1209) numaralı cümlede yapının sonuna geldiği *bar* sözcüğünün cümlede yüklem olması nedeniyle yüklem; *begler* sözcüğünün özne olması nedeniyle özne içerisinde yer almıştır.

2.2.2. *mu / mü* Soru Parçacığı

UTS 88’de sözcüğün soru edatı olarak ve “öyle mi” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Eski Türkçenin Grameri’nde, bu yapının çok yaygın olarak kullanılan soru edatı olduğu vurgulanmıştır (Gabain-Akalın 1995: 106).

DTS 345b-346a’daki *mu*, 347a’daki *mu* ve 352a’daki *mü* maddelerinde, bu yapıların soru edatı olduğuna değinilerek örnekler verilmiştir.

Kononov, yazıtlardaki *mu* yapısını edatlar içinde göstermiş, yapının soru edatı olduğunu belirterek örnekleri sıralamıştır (1980: 207).

Hacıeminoğlu, Eski Türkçeden başlayarak görülen *mu/mü* biçimlerinin aslında soru eki olduğunu, yapının isim ve fiillerden sonra gelmesi yönüyle diğer soru edatlarından ayrıldığından söz eder (1992: 275-276).

A Grammar of Old Turkic’te, *mU* parçacığının eski Türkçede evet hayır soruları kuran yapı olduğu belirtilmiş, yapının, konuşucunun sorgulamak istediği sözcüğe göre cümlede yer değiştirebildiği bildirilmiştir (Erdal 2004: 411).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
2	101	1	-	-	254

mu/mü soru edatı, AY’de yirmi iki; Brief.’te iki; HT (ve Hüen.Tug)’de kırk, KP’de sekiz; KİP’te bir; M’de yedi; Antiisl.’de iki; U’da on iki; Üİ’de altı; ZiemeRama’da bir; Yos.’ta iki; KB’de elli iki; DLT’de on üç ve Ku.T.’de yüz seksen dört ve AH’de beş kez kullanılmıştır.

Toplam: 357

2.2.2.1. *mu / mü* Soru Parçacığının Anlam Özellikleri

§ 2.2.2.1.A. *mu / mü* soru yapısı aşağıdaki (1211) – (1276) numaralı cümlelerde gerçek soru işlevli olarak kullanılmıştır. Yapı, bu işlevde kullanıldığında içerisinde yer aldığı cümle çoğunlukla olumludur. *Mu / mü* yapısının gerçek soru işlevi çoğunlukla fiil cümlelerinde karşımıza çıkmakla birlikte isim cümleleri için de bu işlev söz konusudur.

Ayrıca, fiil cümlelerinin çokluğu, on üçüncü yüzyıl öncesinin genel özelliğidir.

Yapı	...mu...
	...mu...
Anlam	... mU?

(1211) bo yme altun-önglög-y(a)ruk-yaltrıklıg-kopda-kötrülmiş-nom-iligi atl(ı)g nom erdinig boşguntacı tutdaçı okıdaçı tıngladaçı bitideçı bitideçı tözünler oglı tözün-ler kızı toyın şamnanç upası upasanç tört törlüg tirin kuvrag-larınng köngülüngüzlerte antag sakınçingızlar tursar .. bar **mu** erki antag tınl(ı)glar kim bo nom erdini tıltagınta bo ok közünür ajunta edgü tüške tegdeçı.. birök edgü tüške tegdeçı-ler erser.. kimler tegdiler erki tip montag sakınçingızlar tursar .. AY 2/15

“Yine bu altın renkli parlak, aydınlık, tümüyle yüceltilmiş öğretiler hanı adlı öğreti mücevherini öğrenecek, okuyacak, dinleyecek, yazacak, yazdıracak asillerin evlatları, rahipler, rahibeler, inananlar dört türlü cemaatin gönlünde öyle düşünceler belirse bu öğreti mücevheri nedeniyle iyi karşılıkla ödüllendirilecek bir canlı var mı acaba? Eğer bunlar iyilikle ödüllendirilecekse bu türden düşünceye kimler erişti acaba?”

(1212)

: şarıputrı-ya [kim kayu töz]-ünler oglı.. tözünler kızınıng buyan edgü kılınç üküş teginür erki **mu**
:: şarıputrı inçe tip ötünti üküş teginür atı kötrülmişe antag teginür edgün barmışa tip :: AY 81/14

“Ey Şarıputrı, asiller evladının iyi amelleri ve sevapları çok olmuştur, öyle mi? Şarıputrı ‘Ey Adı Yüce, İyilikle yol alan, çok olmuştur.’ dedi.”

(1213) :: tözün t(e)ngri kızıya kayu biş yapığlartın çın kirtü nom tözi b(e)lgürer erser :: ol antağ osuğluğ biş yapığlar neñg inçip avantlartın tıltağlartın toğmazlar b(e)lgürmezler ::ne için tip tiser :: birök avantlartın tıltağlartın toğguça erser .. azu toğa tüketmiş için **mu** toğğay .. <azu tağı toğmayuğ için mu toğğay ..> AY 374/18.

“Ey Asil Tanrı kızı, hangi beş yapıdan doğru öğreti belirirse onun gibi beş yapı hiçbir nedenden doğmaz, belirmez.’Ne için?’ dersin, Eğer sebep var olacaksa var olarak tamamlandığı için mi doğacak yoksa doğmadığı için mi doğacak?”

(1214) .. ne mom eşidü birle ök ürkip belinğlep ötrü orduka kirip katunka inçe tip ötünti.. katun uka y(a)rılıkadı **mu** erki.. taşdın bir antag sav turur .. tiginig tilep takı bulmaz tip .. bo ne sav erki tip tidi .. AY 622/1.

“Bunu işitince ürküntü ve korku içine saraya girip han karısına şöyle ricada bulundu: ‘Dışarıdan gelen öyle bir sözdür. Prensi isteyip bulamaz diye, han karısı (bunu) anlayarak buyurdu mu acaba? Bu sözün anlamı nedir ki?’”

(1215) .. ol üdün katun bo savıg eşidip ulug busuşda kadguda turup açığı kelip közinte tolu yaşı birle

t(e)rkin ilig begke barıp ay ulug ilig beg m(e)n montag montag sav eşidtim bo ne sav ol .. azu bizing amrak ögü-kümüz 'eng kiçigi m(a)has(a)tvı<g> içgımmış ergey **mu** biz tip tidi.. AY 622/11.

“O zaman han karısı bu sözü işitince büyük üzüntüye kapıldı. Kaygıdan çok canı yandı, gözünden yaşlar gelerek aceleyle hana gidip ‘Ey Han, böyle bir söz duydum. Bu sözün anlamı nedir? Yoksa bizim sevgili çocuklarımızdan en küçüğü Mahasatvi’yi kayıp mı ettik’ dedi.”

(1216).. bo savıg ilig beg eşidip ürke belinğleyü açığı üze tıklıp ağılayu inçe tip sözledi..ay emgek ay emgek bökünki künte amrak ögükk(e)yemin yme yitdürtim içgın-tım erki **mu** m(e)n tip yaşın yutunu katun-in ötleüyü inçe tip tidi .. tözü-nüme s(e)n neng buşma buşrulma .. AY 622/16.

“Bu sözü işiten Han, korktu ve üzüntüden ağlayarak ‘Sıkıntı, sıkıntı. Bugün sevgili çocuğumu kaybettim, öyle mi?’ dedi. Sonra gözyaşlarını tutarak hanımına öğüt verir bir tonla ‘Sen üzülme, kayılanma.’ dedi.”

(1217): ötrü?/ /şı/la aditi ilig /e/rtinğü öp-kelep tapıgçı /b/uyruk-larınğa yrılıkadı : kumar/i/ /i/lig mini uçuz-lap **mu** bir to/yın/ için muntağ yoğun sav ıtip (?) ... öntürdi tip : yana /yala/vaç ıdıp öpke Hüen.Tug. V 3-7.

“Sonra Şıla Aditi Han çok öfkelenip hizmetçilerine şöyle buyurdu ‘Humari Han beni değersiz mi görüyor? Bir rahip için bunca söz göndermiş.’ Sonra yine elçi gönderip öfke ...”

(1218) ö[z]-in tuğmış bilmeki ol tıdığ--sız tılañğurmak edrem-i ol bo edrem-ke tükel-lig erser neçök ol boşgunmış boşğut-ta kudu bolğuluğu bolğay mu tek inme--lun şastr-ninğ yörügi kızleg--lig batutluğ için sözlegü--çi-ler önği önği sözleyür HT VIII 727.

“Kendisinin doğduğunu bilmeyi engelsiz tartışma erdemidir. Bu erdeme bütünüyle ulaşan, bu kadar tövbe ettiğin kabul olacak mı? İn Me Lun Şastra’nın izahatını gizlemek için bunu söyleyenler farklı farklı söylerler.”

(1219) oğlum muntuda inaru ög(=nğ)tün yınğak altun tağ bar közünür **mü** körünğ tıp tedi KP XXXVII-6.

“Oğlum buradan doğuya doğru giderken bir altın dağ vardır. Görülüyor mu?” dedi.”

(1220).. ötrü tağı içgerü kirdi ordu kapağ-ka tegdi ol kapağda sekiz körkle tañğ arığ kızlar sarıg altun yip enğrer-ler tegin körklerin tañğlap sizler lö-ler xanı künçuy-ı **mu** sizler KP XLIII-4.

“Sonra daha da içeri girdi ve saray kapısına ulaştı. Bu kapıda sekiz güzel, şaşılası temizlikte kızla sarı altından bir ip eğiriyordu. Prens, güzelliklerine hayran kalarak onlara ‘Siz ejderhalar hanının eşleri misiniz?’ (diye sordu.)”

(1221) atı kötrülmüş ayagka tegimlig t(e)ngrim ol y(a)ruklug tilgen içinte közünü y(a)rılıkadaçı t(e)ngri t(e)ngrişi burkan ne atl(1)g t(e)ngri burkan erki .. azu <ndı> kuo kelig edrem küçinte közünügme b(e)lgürtme burkan **mu** erki .. azu onğtın sıngarkı kayu kayu erser yirtinçüde erigme tüz t(e)ngri burkan **mu** y(a)rılıkar erki t(e)ngrim tip ötünti.. AY 189/3

“Adı yüce, saygıdeğer Tanrım, o ışıltılı tekerlek içinde görünerek buyurucu Tanrılar Tanrısı Burhan’ın adı nedir acaba? Yoksa İndı kuo gelme erdemi sayesinde görünen burhan mıdır yoksa sağ taraftaki herhangi bir dünyada duran doğru Tanrı burhan mıdır acaba?’ Tanrım diye hürmetle sordu.”

(1222) .. ol üdün t(e)ngri t(e)ngrişi burkan bo savıg takı adırtlıg bekiz b(e)lgülüg kılı y(a)rılıkagalı ol kuvrag arasına erigme t(e)ngriker kuvragına ya tözün t(e)ngriker bo nom erdinig ayayur ağır-layur yir oruntakı ilig kanıg begig işig bodunug karag küyü küz-etü tutmakınız çın kirtü erür **mu** tip ayıtu y(a)rılıkadı.. AY 192/21.

“O zaman Tanrılar Tanrısı Burhan bu sözü de ayrıntılı olarak açıklayabilmek amacıyla o cemaat arasındaki Tanrılar topluluğuna ‘Ey asil Tanrılar, bu öğreti mücevherini saygı duyarak dünyadaki bütün hanlara, beylere, onların hanımlarına, halka anlatarak (bu öğretiyi) gözetip kolladığınız doğru mudur?’ diye sordu.”

(1223) .. bo et'öznüng törüsün :: bar **mu** monta yapşingu .. m(e)nli nomlu ikegü :: alku nomı ürlüksüz .. üzlünçüde menğüsüz :: bolar yine alku-gun .. bilersiz biligdin tururlar :: AY 366/20.

“Bu vücudun yarasını .. buna bağlı olan var mıdır? İnsan ve öğreti ikisi.. Bütün öğretisi fanidir. .. bitimlidir, ebedi değildir. Bunların tümü bilgisizliktendir.”

(1224) .. iki adaklıglarta yig kopda .. adruk ayagka tegimligke .. bodis(a)t(a)vlar köni nomda .. neteg yangın yorımakın .. küşüşimin atı kotrılmış .. taplagay **mu** erki bilmez m(e)n tip :: y(a)rılıkadı uluş uluğu ol .. AY 372/17.

“İki ayaklıların tümünden daha iyi .. başka saygıdeğere ..Bodisattva’lar doğru öğretilerde .. yeni biçimde nasıl yürüyeceğini .. isteğini adı yüce .. bulacak mı acaba? Halkın büyüğü ‘Ben bilmiyorum.’ diye buyurdu.”

(1225) .. ötrü yine azrua t(e)ngrike inçe tip y(a)rılıkadı .. körür **mu** s(e)n ulug azruaya bo altun-öng-lüg-y(a)ruk-yaltrıklıg-kopda-kötrülmüş-nom-iligi atl(1)g nom erdinining ulug çoğın yalının kimler bo nom erdinig süzük kirtgünç köngülin titrü ukup eşidserler tutsarlar .. bo montag edgü tüş-ke utlıka teggeli tegimlig bolurlar .. AY 394/3.

“Sonra yine Ezrua Tanrı’ya şöyle buyurdu: ‘Ey yüce Ezrua, bu altın renkli, ışıltılı, aydınlık, tümüyle yüceltilmiş öğreti hanı adlı öğreti mücevherinin aydınlığını, bu öğreti mücevherini her kim saf yüreklilikle iyice anlayıp dinlerse bunun iyi bir karşılığını alarak, erişeceğini’ görüyor musun?’”

(1226) ..bursañg kuvraglarınğ orun-ınğa .. ayag çilteg tapıgım ..[anta] tüketip bursañglarka inçip ötrü

ayıtdı.. ol kuvragda barça-ka .. bar **mu** monta ked nomçı.. AY 573/3.

“Cemaatin mekânına saygı ve hürmet göstererek .. rahipler topluluğuna ‘Bütün bu cemaatte iyi bir öğretici var mı?’ diye sordu.”

(1227) ne anı uluğı m(a)habalı tigin körüp inçe tip tidi.. ay irinç tişi bars enük-legeli yiti kün bolmış yiti enük-leri eyip (?) meng yumşak tilegü ok teginç bulmayukka anın açmak suvsamak emgek üye sıkılıp yanturu yene öz enüklerin yigeli kılınur .. montada kez irinç tınl(ı)g bolgay **mu** tip tidi :: bo savıg eşidip m(a)has(a)tvı tigin ötrü içişi tiginke bo bars negü yüyür uzatıkı aşı negü ol tip ayıtdı .. AY 610/8.

“Sonra onu büyüğü Mahapali Prensı görüp ‘Ey sefil dişi pars yavrulayalı yedi gün olmuş yedi yavruyu dilediği yiyeceği bulamayınca acıkmak, susamak gibi sıkıntılar yüzünden dönüp yine kendi yavrularını yiyecek. Böyle sefil bir canlı var mı?’ dedi. Bu sözleri dinleyen Mahapali Prens ‘Bu pars, ne yer, aradığı yiyecek ne ki?’ diye sordu.”

(1228) bo savıg eşidip kiçigi ini-si inçe tip tidi.. eşidtim m(e)n mahas(a)tvı-nıng tsuyurkayu .. sözlemiş çın savın .. timinkeye körmüşde .. toruk küçsüz aç barsıg .. aç emgekke egirtip .. enükin yigeli kılmışın .. anın sizintim inimke .. et’özin titdi erki **mu** tip .. ol üdün ol iki tigitler monçu-layu sözleşü açıgları kelip yiringüdiler yıgladılar .. AY 619/5.

“Bu sözleri dinleyen küçük kardeş büyüğüne ‘Ben Mahasatvi’nin acıyarak söylediği doğru sözleri duydum. Zayıf, güçsüz aç parsın, açlığı yüzünden kendi yavrularını yiyeceğini duydum. Onun üzerine ağabeyime şüphemi dile getirdim. ‘Kendi vücudunu katletti, öyle mi?’ diye. Sonra o prensler böyle söyleyerek üzüntüyle ağladılar.”

(1229) çommış batmış erür m(e)n ..busuşlug taluy için-te .. uğramış m(e)n ölümke .. unakaya kiçmedin .. atayım için korkar m(e)n .. yitmiş yokadmış bolgay **mu** tip .. AY 634/5.

“Ben kaygı denizinde batıp boğulmuşum. Ölümlere gelmişim. Yavrum için korkuyorum. Onu acaba kayıp mı ettim? diyerek.”

(1230) .. begler yumgın üntiler .. balık-dın irak taşkaru .. orun orun sayu yadılıp .. istediler kamagun .. yaşları aka yıglayu :: ayıtdılar kişike .. ilig begning ögüki bodıs(a)t(a)v tigin kanta ol tip :: amtı monta ol tiginning .. ölügi tirigi neteg ol.. bar **mu** idi bilteçi .. AY 635/12.

“Beylerin hepsi kentin dışına, uzağa gittiler. Her yere yayılıp yaşları akarak, ağlayarak aradılar. Herkese hanın sevgili yavrusu Bodhisatav Prens’in nerede olduğunu, onun ölü ya da diri, ne durumda olduğunu sordular. Bilen var mı acaba?”

(1231) .. ötrü timin idil-ti.. ançak(a)ya öglenti.. yaşı aka tökülti .. ilig begke ayıtdı.. ögük{WK}-k(e)yem bar **mu** ermiş .. aysun manga adırtılıg .. AY 636/8.

“Sonra az önce ... oracıkta düşündü. Yaşı aktı. Hana sordu: ‘Sevgili yavrum var mıymış? Bana ayrıntılı olarak anlatsın.’”

(1232) [.....] eliglig [.....] aryav(a)lok(i)teşvar [bodisatv ol tep] yana kümüş [önglögüg] körkitü sözlemiş [bilitiñgiz] mü bo kümüş önglög [.....] erser [,] ken keligme [...] dört tuğum beş ajun [tınıglar]nıñ umuğı inağı m[ay]tri bodis(a)tv ol tep temiş muntağ temiş-in eşidip ötrü baħşı açarı maytri bodis(a)tv körkitü p[.....].. bilitiñgiz mü b[..... bilü] teginmedim tep t[... men] erser mançuşiri bodi[satv män] bilitiñg ay biz üçegü sizni tı[nlıglar]ka asıg tusu kılmadı [.....]kuruğ ätözünğünü [titgeli] ıdalağalı kılınmış-ıñgızı[n] körüp anı üçün ugray[u] sizni ütlegeli ketlimiz HT III 438 446

“Bu Bodhisattva Aryâvalokitesvara’dır’. [Altın rengindeki görüntü] yine gümüş rengindeki [görüntüyü] göstererek konuştu: ‘Onu tanıdınız mı? Bu gümüş renkli [görüntü] gelecekteki... dört doğum ve beş varlık canlıların umudu olan Maitreya Bodhisattva’dır.’ dedi. [Silabhadra Usta görüntünün] böyle konuştuğunu işittikten sonra, Usta, Bodhisattva Maitreya önünde eğilip (boşluk) Altın renkli görüntü kendini göstererek, ‘[Beni] tanıdınız mı?’ dedi. ... [Silabhadra] Usta (?), ‘Ben [sizi] tanımadım’ dedi (?). ‘Ben Bodhisattva Mançuşiri’yim. Bil ey Silabhadra! Biz üçümüz sizin canlılara yarar sağlamadan boş vücudunuzu feda etmeye çalıştığınızı görüp onun için özellikle sizi uarmaya geldik.’”

(1233) men şıla adi /t/ı ança ötdinberü yıgmış tir /miş/ kız-ğanmış edimin tvar-ımın /e/rdinimin yinçümin artamaz bi ...ip ağılık-ka kigürü umağay erki mü tip : uz-adı qorqur erdim amtı boltum urğalı buyan-lıg tarıg-lağ-ta tegimlig bolu-ı tikgeli artançsız ağılık-ka kirti tip : (...) Hüen.Tug. V 35-21.

“Ben Şıla Aditi, geçmişten beri biriktirdiğim, kazandığım malımı mülkümü, mücevherimi, incimi bozulmaz ... -ip hazineye sokabilecek miyim acaba? diyerek korkuyordum. Şimdi sevap tarlasına erişti bozulmaz hazineye girdi. diye ...”

(1234) birök mini tıdıp itma/sar?! ötrü ol tvğaç ilinteki ülgüsüz sansız tınlğ-lar-nı/ñg/ nom bilgülık bulunç-ların y/itür/mek üz-e: közsüz bolğuluğ ayıg kılınç-ka qorqmaz mu/sız/lar tip tidi : şıla adit/i/ ilig söz-ledi : biz titsi-/si/ samtso açarı-niñg edgüsin erdemini sevmek ayamağ ü/z-e?! uz-atı körelim tapınalım tip küşüşümüz ol : Hüen.Tug. V 38-13.

“Eğer beni engelleyip göndermezseniz. Sonra Çin ülkesindeki sayısız canlının bildiği öğretiyi kaybetmesinden kör olup kötü davranışlarda bulunmalarından korkmuyor musunuz?’ dedi. Şıla Aditi Han, ‘Biz Tripitaka Ustası’nın iyiliğini, erdemini sevmek, saygı göstermek için sizi sürekli görelim, hizmet edelim. Diyoruz. İsteğimiz odur.’”

(1235) ilig beg toyın-lar/ka/ ayıtdı : bu ne kişi ol tip bir toyın söz-ledi : bu erse/t/ arħant dintar ol : nirvadaşamabumi dyan-ka kirip üküş yıl ... ertmegiñge saçı sağalı uz-ap ... bolmuş erür : ilig beg /odğur/ğalı bolur mu tip tidi /toy/ın söz-ledi : odğurğalı-ı /tur/ğurğalı bolur : Hüen.Tug. 61-1.

“Han rahiplere ‘Bu kimdir?’ diye sorunca rahip ‘ Bir aziz, bir inanandır. Nirvadaşamabumi

meditasyonuna girmiş, çok uzun yıllar ... geçince saç sakalı uzayarak ... olmuştur. Han, ‘Uyanmış mıdır?’ dedi, rahip ‘Uyanmıştır.’”

(1236) ... inçip yana samtso açarığ ömişimz-ge anı için kelz-ün tip okıyu itdımız : yol ta ardımu emgentimü erki tip tidi samtso açarı ötünti : dört taluy içinteki bodun buğun enğri ilig-imz kutınga ...ılgıg-ın tirig esen /erür/-ler : Hüen.Tug. VI 37-4.

“Sonra Tripitaka Ustası’nı ... için gelsin, ‘Yolda, yoruldu mu, başına bir şey mi geldi acaba?’ diye haber gönderdik. Tripitaka Ustası, ‘Dört deniz içindeki halk hanımızın kutu sayesinde sağ salimdir.’ dedi.”

(1237) ... lar-takı töz-ün-lerge kedlerge inansar-lar tayansar-lar takı ne ayıtmış krgæk mini teg az eşidmiş-lerig : inçip tayanmağ u luğ **mu** ol : kamağ bilge-lerge küsüşüm ol samtso açarı subudi arhant-nıng bod/u/ğluğ kenj/e/ tonın kider-ip vimalakirt /amanç/-nıng yürüng tonın kedip (...)
Hüen.Tug. VI 39-5.

“Iardaki asillere inansa benim gibi az işitmişlere ne söylemeli. Yoksa bütün bilgelere inanmayacak (kişi) midir. İsteğim, Tripitaka Ustasının, Aziz Subhuti’nin renkli elbisesini çıkarıp Efendi Vimalakirti’nin beyaz elbisesini giyerek (...)”

(1238) [yö]leştürser edgüsin öngre--[ki] han-lar-nıng neçök ol [be]gimiz kutı birle tüzül--[gey] teñgeşgey tep tegeli [bo]ltuğğay **mu** yana bo yertinçü [y]er suv töröp yağız yer [li]uşa say üze tıdıg-lıg bolmış-dın berü tavgaç el takı ermedük erdi ıdoğ nom takı ujik-lar yme takı kiz--leglig erdi HT VII 513.

(1239) yadılıp munt[a] [bil]ge biliglig bulıt tolp-ta [.....]dı üstün altın yügürük [yügürteçi]lerig neñg inanmadı erser [yeg] adrok iş küdüg-ke [ıd]ok köni nom-nuñg munı-ı [teg] tañğlançığ asıg tusu [bol]mağ-ın bulğay **mu** erdi [ulu]ğ bodis(a)tv-lar ağılıkı sudur [.....] erser uluğ tuymağ-ka teg]gülük yörüg taplağ-ı-nıng [t]öz kerçekligi erür HT VII 565.

“Eksiksiz bilgi bulutu buraya yayılıp bütünüyle ... üstten alttan koşanlara hiç inanmadıysa ayrı işe kutsal, doğru öğretinin bunun gibi şaşırtıcı yararını bulacak mıydı? Yüce Bodhisattva’ların hazinesi sutra ... ise yüce sezgiye ulaşacak yorumu bulmak için temel gereksinimdir.”

(1240) kut buyan--[ı]ıg elim-nıng çoğ-ın yalının [u]kıtgalı odğuraç kılıp ündüm bir tugmış balık-dın kemişip etözümün kirtim tümen ölümlüg yerke nom bitig erür tözün--ler yorımış oron-dağı tükel ayıtdım kalmış kutluğ-lar-ka t(e)k barınça nom keñgürtdeçi-lerde tüzü istedim köni nomlamış--ıg bir bitig körser yığlayur erd[im körgey **mu** erk]i m(e)n HT VII 1725.

“Kutlu ve iyi davranışlı kentimin parlaklığını anlatmak için kalktım. Doğmuş bir balıktan

fırlayarak kendi vücuduma girdim. On bin ölümlü yere öğreti kitabı olan asillerin yürüdüğü yerde kalan bütün canlılara tek kalıncaya kadar bütünüyle anlattım. Öğretiyi yayacaklardan bütününden doğru öğretiyi öğretilmelerini isterim. Bir öğreti kitabı görsem ağlıyordum. (Şimdi) göreceğim miyim, acaba?”

(1241) bir-ki(y)-e ujik(ke) tuşsar sevinür erdim eşidgey **mu** erki m(e)n eşidmetöküg tep anı için etözli isig özli--de adın yeveg-ler üze tükel bitit-im egsükin kıt kılmış küsüş-üm--çe bolur-r erser birök töz ornum-da ögrünç-ke sapılmış amrılmış y(a)roķ bili[glig] y(a)rl(ı)ğ-daķı tapdaķı-ça nom a[ğtar]--ayın öngreki eligim(i)z tö[rö]--si üze yegedmiş erdi HT VII 1728.

“Bir tek heceye rastlasam ‘İşitmediğimi işitecek miyim acaba?’ diye sevinirdim. Onun için diri ve genç vücudun diriliğinden ve gençliğinden başka araçlar sayesinde eksiklerini bütünüyle yazdırdım. Kut isteyen gönlüme göre olursa öz yerimde sevinç bulmuş aydınlık bilgi içeren öğretilerini bulana kadar, önceki hanımızın töresine uygun olarak yeğlediği öğretiyi aktarayım.”

(1242) m(a)ha-çınad[eş] atl(ı)ğ kıtluğ t(a)vğaç uluş-d[aķı] ülgüsüz sansız sudur-larığ şastr-larığ nizvanı-ları[ğ] yinçge tözin ötgürmi[ş] aç[a]rı-ka ağır ayamaķ-[ın] esengüleyü ükü[ş] köngül ayıtu ıdur biz azķı(y)-[a] ig uğrınta azķı(y)-a busu[ş] kadgu uğrınta neteg enç **m[u] mu** erki m(e)n prtyadeve toyın t(e)ngri t(e)ngri burhan-nıng riğivid körünç kılu y(a)rlıķamış--ın şlok takşut yaratıp yana kamağ sudur-larığ teñgle--mek atlıg ülgü üze bilgü-sin toyın dirgadrime elg[in]te idd[ım] HT VII 1856.

“Esenlik dileğimizle gönlümüzdekini söyleyerek gönderiyoruz. Azıcık hastalık döneminde azıcık kaygı döneminde nasıl, huzurlu mu acaba? Ben aziz Prtyadeve Tanrılar Tanrısı burhanın Ridivid piyesini görerek buyurduğunu, şiir söyleyip yine bütün sutraları hesaplamak adlı payı sayesinde bilgisini aziz Dirgadrime eline gönderdim.”

(1243) // teg // mu U III 21 17.

“..... gibimu?”

(1244) // [tu]rup öngi kırtışı seviglig körki meñzi ança kı-a yme tegşilmedin artamadın turmaz mu . . U III 23 3.

“Durup farklı görünüşü, sevimli, güzel yüzü değışmeden bozulmadan kalmaz mı?”

(1245) // [bu]rhan lar nıng ürlügsüz //lüg nomuğ **mu** tınglağalı [ta]playur sn . . U III 50 3.

“... Burhanların kalıcı lı öğretisini mi dinlemek istiyorsun?”

(1246) . . burhan lar // //[ağ]ır satıglıg ol . . anıng s[atıg?] // - ın birgeli uğay **mu** erki sn U III 51 12.

“Burhanlar değerlidir. Onun değerini verebilir misin ki sen?”

(1247) yinde inançu tarhan beg kutuᅇa beg bars amᅇa ötügüm ıraᅇtın üküᅇ köᅇgöl aytu ötüni teginür-
biᅇ edgümü esenmü neteg y(a)rılıᅇar-siᅇ : esenin edgün erdükin işidip ᅇatıᅇ sevinür-biᅇ Brief. A
4.

“Inançu Tarhan Bey sayesinde ricamı uzaktan samimiyetimle gönderiyoruz. İyi misiniz, sağlıklı mısınız? Ne yaparsınız? İyiliᅇinizi, sağlıklı olduᅇunuzu duyup ᅇok seviniyoruz.”

(1248) b(a)ᅇ-a toyın sözüᅇ esen t(e)mür-ken s(e)n mini ᅇarı aᅇaᅇᅇ-ni tēser sen yol yer kördüᅇᅇ kelip
körüşüp barsar-sen n(e)ᅇü bolur aᅇ-a ēni-ler m-e barıp körüp ᅇılm(a)z turur meniᅇᅇ sindin öᅇᅇ
ᅇayᅇüm yoᅇ amtı-m-a bolsar k(e)lip köriüşüp barᅇul töleᅇ k(e)lmeyin anta oᅇ tursar-sen yēni m-
e ᅇatı ᅇiᅇi-ni unıᅇmıᅇ bolᅇ(a)y-sen aᅇuᅇmaz-**mu** köᅇᅇöl-ünᅇ uluᅇ boldı berü b(a)ᅇzun Brief C
13.

“Baka Toyın sözüᅇ. Esen Temürken Sen beni yaᅇlı kabul edip de sen gelsen beni görüp gitsen ne olur? Büyük ve küçük kardeᅇlerim de beni görmezler. Senden baᅇka düşünceᅇm yok. Buraya gel, beni gör ve git. Buraya gelmeyip de biraz daha orada drsan buraları ve ᅇok ᅇiᅇiyi unutacaksın. Gönlün büyüdü de aᅇılmaz mı oldu? Arkana bir bak.”

(1249) [te]ni telim söᅇüᅇ-ler-ni taᅇ-lar-ni telim ᅇan-var-ᅇı ᅇmᅇᅇ-ni tᅇᅇri törüdü tip sözler-ler .[tn]gri
törüdüᅇ-de bolar-ni. teᅇük-ler [t]ekmü ᅇaᅇ-[ı]nta bar erti teᅇürü bilig-ler-in ündürüp tegme-ni
terᅇke bükser bolur **mu** Antiisl. 8

“... ᅇok aᅇaᅇları, daᅇları sayısız canavarın hepsini Tanrı yarattı.’ derler. Tanrı bunları yarattıᅇında ondan önce yerlerinde sadece ᅇukurlar vardı. Yanlıᅇ bilgi verdiᅇi zaman ve hepsi tersine çevrilirse, böyle ᅇey olur mu?”

(1250) taᅇı s(e)n mini ... /// kiginᅇ ne yöᅇüᅇ ... taᅇı biri yme inᅇe ayıtmıᅇ ... n(e)ᅇᅇ s(e)n azu m(e)n
mü... mini al(a)ᅇᅇaduru uᅇay-**mu**... Yos. 26.

“ve sen beni ... cevap ne biᅇimde ... ve biri de ᅇöyle söylemiᅇ... sen hiᅇ ya da ben ... beni güᅇten düᅇürebilecek misin?”

(1251).. taᅇı yime alᅇıᅇsız köᅇüzlüᅇ bodisvt inᅇe biliᅇᅇ kim ᅇayu tınlıᅇ altmıᅇ iki koti sanı
ᅇaᅇᅇ öᅇüz iᅇinteki ᅇum sanıᅇa bodisvtlar atın atayu tapınu uᅇunu kataᅇlansar ölüm küniᅇᅇe
teᅇi atayu tapıᅇın uᅇuᅇın eᅇsütmeser aᅇın iᅇᅇüsin tonın tonanᅇusın . . . -ltin töᅇekin otıᅇa
emiᅇᅇe teᅇi alᅇı tüketi tegürser ol edᅇü ᅇılınᅇ erüᅇ **mu** titir alᅇıᅇsız köᅇüzlüᅇ bodisvt ol
edᅇü ᅇılınᅇ ertiᅇᅇü öküᅇ titir teᅇᅇrim tip ötünti. . KİP 88.

“Yine tükenmez gönüllü Bodhisattva, öyle bilin ki her canlı altmıᅇ iki koti kadar Ganj ırmaᅇı

içindeki kum sayısınca Bodhisattvalar adını anmaya, onlara hizmet etmeye çalışsa; ölüm gününe kadar adını anıp saygı ve bağlılığını eksiltmese; yiyeceğini, içeceğini, giyimini kuşamını, döşeğini, ilacına kadar her şeyini ksiksiz sunsa çok mudur?’ Tükenmez gönüllü Bodhisattva saygıyla ‘Bu iyi amel pek çoktur Tanrım.’ Dedi.”

(1252) ol avıçka er ıǵlayu ƙan-ƙa inçe tēp ötüñ-ti teñgriñ ne muñg taƙ boltı kim antaǵ teñgri teg erdini teg ögükünǵüzni ölüm yeriñge ıdur siz ol taluy suvı ertiñgü ƙorƙınçǵ ... adalıǵ ol üküş tınıǵlar barıp ölügli bir barsar yaraǵay **mu** tēp ötüñti KP XXVI-8. (olumsuz ç.)

“Yaşlı adam ağlayarak hana şu sözleri söyledi: Haşmetlim, gökyüzü gibi, mücevher gibi evladımızı böyle ölüm ülkesine göndermeniz için başınıza nasıl bir felaket geldi? Bu okyanusun suyu son derece korkunç tehlikelerle doludur. Pek çok insan oraya gider ve hep ölürlər. Bir insan yalnız giderse uygun olur mu?” diye sordu.”

(1253) ö[t?]rü tēgin inçe tēp ayıttı amraƙ ƙadaşım eşiñg tuşuñg biziñg beş yüz eren ƙança bardı .. ešen tegdi **mü** inisi ayıǵ ögli tēgin inçe tēp tēdi taluy içinte yoƙadı ƙutsuz ƙovılar üçün alƙu yoƙadı alƙu ölti-ler . . KP LIII-7.

“Daha sonra prens şunları sordu: ‘Sevgili kardeşim, arkadaşların, beş yüz adamımız nereye gitti? Sağ salim gittiler mi?’ Küçük kardeşi kötü düşünceli prens şunları söyledi: ‘Denizde yok oldular. Şanssız ve bahtsız oldukları için hepsi yok oldu, öldü.’”

(1254) ötrü eçisi tēginke inçe tēp ayıttı erdini bultuñguz **mu** tēp tēdi tēgin köni savlıǵ üçün bultum ögüküm tēp tēdi KP LV-1.

“Sonra ağabeyi prene şu soruyu sordu: ‘Mücevheri buldunuz mu?’ dedi. Prens doğru sözlü olduğu için ‘Buldum sevgili kardeşim.’ dedi.”

(1255) ikinti srvatyan atlıǵ bilge ilig öze asaǵ tusu ƙılmaƙı antaǵ erdi.. ƙutrultaçı tınıǵlarınǵ köñgöl kögüz töz yıldıƙ ƙılınç erig— —lerin utǵuratu körür erti .. **bar**mu**** munuñg köksinte ƙutrulmaƙlaǵ uruǵ taraǵ azu yoƙ bultuƙarmu munung köñgülinde kögüzinte ƙorƙınç ayınçlıǵ edgü töz yıldıƙ azu bultuƙmazmu ƙayu dyan smar küçinte sekiz türlüǵ tözün yol ta ingüsin inmegüsin utǵuraƙ uƙa yarlıƙar erdi M 4-14.

(1256) ...tünle inç bult**mu** erki .. ögire sevinü küler yüzün badari braman inçe tip tidi .. edgü edgü tözün olǵum anǵsız inç artuƙ edim.. ne üçün tip tiser yüz (yıl) yaşadım tünüg adıra sanasar tört tümen üç miñg iki yüz tünler erdi.. M 9-1.

(1257) .. teñgri baƙş(ı) bu muntaǵ biş çöbik bulganyuƙ iritmiş ƙısğa özte yaşta burƙanlar yirtinçüde belgürdi tip timiş savaǵ kirtgür**mu** erki .. ötrü badari braman inçe (tip) tidi .. tözün olǵum //- ...

kirtgünür men ne için tip tiser söki utluqlar öngreki bilgilerde antağ işidmişim bar (a)ntağ türlüg alp erdemlig anamlağ yürekliğ bek at(lığ) köngüllüğ tınlığ bolur.. M 9-27.

“İlâhi üstat, böyle beş kötü iğrenç, kısa yaşamda Burhanlar dünyada belirdi, diye söylenen söze inanılır mı?” Bunun üzerine Badhari Brahman şöyle dedi: ‘Asil oğlum, ben inanırım. Neden? derseni eski azizlerden, önceki bilgilerden şöyle işittim: ‘O derece yüksek faziletli, istekleri yerine getirilmiş, cesur ve kararlı bir canlı vardır.’”

(1258) ötrü tükel bilge maytrı buran öngre kisreki ödlerig bil- -ge biligin oduru olulap şanki toyın- -

a inçe tip yarlıayur utuñmu sen şanki yüz klp üç asañđı ödteki meniñ emgenmiş şan ödlerim ana öküş artmadı.. M 48-7.

“Bunun üzerine veksiksiz bilgi sahibi Maytrı Burhan, önceki ve sonraki zamanları bilgi ile tamamıyla mülahaza ettikten sonra rahip Şankha’ya haşmetle ‘Anladın mı sen?’ diye sorar. Yüz kalpa üç asamkheya süresindeki benim katlandığım zamanım biraz daha artmadı.”

(1259) .. anta ötrü (ayađđ)a tegimlik maytrı (buran) (ez)rua ünin üç miñ uluğ yarlıanuı (köngülin)

toyın uvrağağ oıp inçe (tip) (yarlı)ayur.. kördünüzmu siz ... M 55-14.

“Bunun üzerine saygıdeğer Maytrı Burhan İndra sesi ile üç bin büyük bin ... aksettirerek büyük bir acıma duygusuyla rahipler topluluğunu ağırarak ‘Gördünüz mü siz?’ diye sordu.”

(1260) ... (ayađđa) tegimlig maytrı buran ... ünün toyın (dıntar) ... inçe tip yarlı- -ayur küsey(ür)- -

mu sizler toyın- -lar ayığ ılınç(lığ) tınlıqlarnañ ayığ yavlak tüşlerin teginmişlerin yügerü körgeli ayaların kavşurup toyınlar inçe tip ötürler .. M 64-7.

“Saygıdeğer Maytrı Burhan, ... bir sesle rahipler .. şöyle der: ‘İster misiniz siz rahipler, günahkâr canlıların kötü sonlarına nasıl ulaştıklarını şimdi görmek?’ Rahipler avularını birleştirep saygıyla şöyle cevap verirler: (...)”

(1261) ötrü santuşıti teñgri inçe tip tiyür ... ayađđa tegimlig maytrı bodisvtnañ yırtınuke inip

tözkerinçsiz tüzü köni tuymağ buran utın bulđusun utđurađ uarmu siz ötrü toyın arzı inçe tip tiyür M 103-17.

“Sonra Samtusita Tanrı şöyle der: ‘Saygıdeğer Maytrı Bodhisattva’nın dünyaya inip ulaşılmaması mümkün olmayan, gerçek duyma burhan kutunu bulmasını kesin olarak anlar mısınız?’ ... Sonra rahip şöyle der: (...)”

(1262) iletü mañga açtı dünya sözün / ayur körmediñmu bu aan yüzün KB 82.

“Gözü bana ilişince, söze başladı ve ‘Sen bu hakanın yüzünü görmedin mi?’

(1263) bu til yasın aydıñ eşittim anı / anıñ asđı barmu ayu bir köni KB 982.

“Dilin zararını söyledin, işittim; onun faydası var mı? Bunu da doğruca söyle.”

(1264) esen barmu erki et öz inçlikin / negü teg yüder erki ödlekin KB 3198.

“Vücudun sağ ve esen midir? devran yükünü acaba nasıl yükleniyor?”

(1265) sende yarmağ bar mu DLT[BA] III 147-22.

“Sende para var mı?”

(1266) yiniñ sağ mu DLT[BA] III 147-22.

“Vücudun sağ mı?”

(1267) yana ıdtı siziñ üze ğamda kiğin iminlikni udku kim umızmak kelip örter bir öğürni sizdin bir

gürüh çın-oğ kadğurttı olarnı özleri, seznürler Tanğrıka sezâda adın, bilmezlik seziki, uyurlar:

nek bar mu bizke fermandın nerse ayğıl: bütünlükün fermân anıñ kamuğı Tanğrıka, kizleyürler

özleri içinde anı kim belgürtmezler sanga. Ayurlar: eğer bolsa bizke fermândın nerse öldürülmegey erdimiz munda Ku.T. 25/18a2.

“Sonra o kederin ardından üzerinize içinizden bir kısmını örtüp bürüyen bir güven, bir uyku indirdi. Bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü. Allah’a karşı cahiliye zanını gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlar; “Bu işte bizim hiçbir dahlimiz yok” diyorlardı. De ki: “Bütün iş, Allah’ındır.” Onlar sana açıklayamadıklarını içlerinde saklıyorlar ve diyorlar ki: “Bu konuda bizim elimizde bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik.” De ki: “Evlerinizde dahi olsaydınız, üzerlerine öldürülmesi yazılmış bulunanlar mutlaka yatacakları (öldürülecekleri) yerlere çıkıp gideceklerdi. Allah, bunu göğüslerinizdekini denemek, kalplerinizdekini arındırmak için yaptı. Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir.”

(1268) keldiler cādûlar Fir^çavnğa aydılar kim: bizke ter bar mu eger bolsa-miz yenğigli--lerdin. Ku.T.

28/7a2.

“Sihirbazlar Firavun’a geldiler. “Galip gelenler biz olursak mutlaka bize bir mükâfat var mıdır?” dediler.”

(1269) aydı bir öğür Fir^çavn boğnındın: çoğar mu sen Mūsâni hem boğnını artaqlık kılsunlar teyü yer

içinde hem çoğar seni hem tapunğularınığızni aydı: munu öldürgey-miz oğlanlarını yana tirig

çoğğay-miz tişilerini, biz olar üstününde uçuzlap keçrügümler-miz Ku.T. 28/11a2.

“Firavun’un kavminden ileri gelenler dediler ki: “Sen (sihirbazları cezalandıracaksın da) Mūsâ’yı ve kavmini, bu ülkede fesat çıkarırsınlar, seni ve ilâhlarını terk etsinler diye bırakacak mısın?” Firavun, “Biz onların oğullarını öldüreceğiz, kadınlarını sağ bırakacağız. Biz onların üzerinde ezici bir güce sahibiz?” dedi.”

(1270) üdürdi Mūsâ boğnındın yetmiş erni biziñ öd urmışımızka, kaçan tuttı erse olarnı yer titremeki

aydı: İdim eger tilese sen helâk / yok kıılır sen olarnı aşnu meni, yoqatur *mu* sen anıñ birle kim kııldı uquşuzlar bizdin, ermez ol meger seniñ sınamaking, kışrur sen kimni tilese sen, köndür sen kimni tilese sen, sen biziñ erkligimiz sen, örte bergil yazuqumızni, yarlıqağıl bizni sen, yazuq örtüglilerde yegreki sen Ku.T. 28/31b1.

“Mûsâ, kavminden, belirlediğimiz yere gitmek için yetmiş adam seçti. Onları sarsıntı yakalayınca (bayıldılar). Mûsâ, “Ey Rabbim! Dileseydin onları da beni de bundan önce helâk ederdin. Şimdi içimizden birtakım beyinsizlerin işledikleri günah sebebiyle bizi helâk mı edeceksin? Bu, sırf senin bir imtihanındır. Onunla dilediğin kimseyi saptırırısın, dilediğini de doğruya iletirsin. Sen, bizim velimizsin. Artık bizi bağışla ve bize acı. Sen, bağışlayanların en hayırlısısın” dedi.”

(1271) azu aysa siz: anıñ için ortaqqı atalarımız munda aşnu, erdimiz ʿayâllar olarda kidin, helâk *mu* kıılır sen bizni anıñ bir[le] kim artatğanlar / yaraqsız kılığlılar Ku.T. 28/49a1.

“Ya da “Bizden önce babalarımız Allah’a ortak koşmuşlar. Biz onlardan sonra gelen bir nesiliz. Şimdi batılcıların işlediği yüzünden bizi helâk mı edeceksin?” dememeniz içindir.”

(1272) bütünükün anlar kim ündeyürler Tañrıda adındın, kıullar *mu* erür sizler teg, ündeng olarnı icâbet kıılsunlar sizke, eğer çın erse sizler Ku.T. 28/60a4.

“Şüphe yok ki Allah’a karşı gelmekten sakınanlar, kendilerine şeytandan bir vesvese dokunduğu zaman iyice düşünürler (derhal Allah’ı hatırlarlar da) sonra hemen gözlerini açarlar.”

(1273) eger sorsañ olarqa ayurlar: bütünükün kirür erür-miz, oynayur-miz aygıl: Tañrını *mu* hem belgülerini *mü*, yalavaçını *mu* füsüs tutuğlı erür siz 29/46a2.

“Eğer kendilerine sorsan, “Biz sadece lafa dalmıştık ve aramızda eğleniyorduk”, derler. De ki: “Allah’la, O’nun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz?”

(1274) nek köz tutarlar *mu* / baqarlar *mu* meger kim olarqa ferîşteler azu kelse İdiñ yarlığı andağuk kııldılar anlar kim olarda öñğdin erdiler, küç kıılmadı olarqa Tañrı yok kim özleriñge küç kıılır erdiler Ku.T. 30/44a3.

“Hiç göz atıyorlar mı, bakıyorlar mı? (O kâfirler) kendilerine ancak meleklerin veya senin Rabbinin emrinin gelmesini bekliyorlar. Onlardan öncekiler de böyle yapmıştı. Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.”

(1275) aydılar anlar kim ortaqqı kattılar: eger tilese Tañrı tapınmağay / tapmağay erdimiz anda adın hiç nerseni, biz ap yime atalarımız ap yime harâm kııldımız nerseni andağuk kııldı anlarını kim olarda öñğdin, nek bar *mu* yalavaçlar üze meger tegürmeklik belgülüg Ku.T. 30/46a3.

“Allah’a ortak koşanlar, dediler ki: “Allah dileseydi ne biz, ne de atalarımız O’ndan başka hiçbir

şeye tapmazdık, O'nun emri olmadan hiçbir şeyi de haram kılmazdık." Kendilerinden öncekiler de böyle yapmıştı. Peygamberlere düşen sadece apaçık bir tebliğdir. Buna şüphe var mı?"

HT VII 119, 121, 125, 127, 130, 132, 1911, **VIII** 140, 191, 756, 1133, 1183, 1198, 1214, 1358, 1370, 1590; **Hüen.Tug. VIII** 6-8, 13-11, 29-22, 28-20; **KB** 82, 650, 683, 908, 982, 1530, 3156, 3160, 3198, 3606, 3633, 3763, 3824, 3843, 3921, 3992, 4025, 4775, 4836, 4899, 4920, 5121, 5763, 5772, 5785, 5831, 5832, 6503, 6531, 6590; **DLT[BA] I** 88-9, **III** 147-22, 154-5, 214-7, 8, 9, 11, 12, 20, 21, 23, 256-20, 437-20; **Ku.T.** 30/55a3, 30/67b1, 30/69a3, 30/70a2, 31/26b1, 31/30b3, 31/45a2, 31/66a3, 32/89b2, 32/1b3, 32/8b3, 32/32a2, 32/36a3, 32/39a2, 33/31b2, 33/32a2, 33/32b1, 33/65b1, 33/80b3, 34/5a3, 34/10b2, 34/14a3, 34/17b1, 34/24b3, 34/28b2, 34/35b1, 34/35b2, 34/37b3, 34/40a2, 34/40a3, 34/41a2, 34/48a1, 34/49b3, 34/58a3, 34/58b2, 34/70a1, 34/73b2[2], 34/84b3, 31,35/73b3, 31,35/74a2, 35/2a2, 35/14a3, 35/29a2, 35/33b3, 35/51b3, 35/70a1, 36/5a1, 36/15a1, 36/42b1, 36/44a1, 36/49b1, 36/55b3, 36/83b2, 36/100b3, 37/9a2, 37/17b2, 37/17b3, 37/20b1, 37/69b2, 37/72b1, 37/77a1, 37/79a1, 38/8a3, 38/9b3, 38/15a1, 25/10b2, 26/23b3, 26/24b2, 26/25b3, 26/26a2, 26/44b2, 26/65a2, 26/94b3, 26/96a2, 26/96a3, 26/98b1, 26/46a2, 27/55b3, 28/7b1, 28/7b2, 28/9b1, 28/26a3, 28/27b3, 28/48a2, 28/60a5[2], 29/11b1, 29/14a3, 29/44b2, 29/46a2, 29/50a1, 29/56a1, 30/8b2, 30/9a1, 30/26b2, 30/53a2, 30/58a2, 30/66b3, 30/71a3, 31/18a2, 31/26a1, 31/30b3, 31/32a1, 31/36a1, 31/36a2, 31/38a2, 31/51a1, 31/54a2, 31/56a1, 31/63a1, 31/63a3, 31/64b3, 31/92b2, 32/13b1, 32/39b1, 32/44b2, 33/48a3, 33/55b1, 33/78a3, 34/3b1, 34/10a1, 34/15a2, 34/18a2, 34/20a3, 34/28a1, 34/35b1, 34/40a1, 34/39a2, 34/40b3, 34/49a2, 34/49b1, 34/53a2, 34/90a2, 31,34/91a2, 31,35/72a1, 31,35/73a1, 35/8a2, 35/12b3, 35/18b3, 35/38b3, 35/53a2, 35/64a1, 35/76a1, 35/80b3, 36/37a3, 36/44b3, 36/53b3, 36/54a1, 36/59a1, 36/59a2, 36/65a2, 36/70a1, 36/83a1, 36/84a1, 36/2b1, 37/3b1, 37/63a1, 37/66a2, 37/68b2, 37/86b2, 37/87a3, 37/88a3, 38/45a3, 38/67b2, 38/67b3.

§ 2.2.2.1.B. *mu / mü* soru yapısı, aşağıda yer alan (1276) – (1283) numaralı tanıklarda, cümlede, olumsuz yapıda yer aldığı anda aslında durumun ya da eylemin gerçekleşeceğine inanılmasına karşın bu durumun konuşanın dinleyene göre statü olarak alt seviyede olması gibi türlü nedenlerle söylenmemekte olduğu görülmektedir.

Yapı	...-mAz mu...
	...mu...
Anlam	Elbette...(X)r

(1276).. amtı yine t(e)ngirim yok tip y(a)rılıkasarsız bo yırtinçüdeki tınl(ı)glarka sizingülük kedgırgülük [bolm]az **mu** [amtı] küşüşüm [ol atı] kötrülmiş t(e)ngirim .. AY 34/1

“Şimdi Tanrım, siz bu dünyadaki canlılara ‘yok!’ diye buyursanız bu onları ürkütmek olmaz mı? Şimdi isteğim odur ki Adı Yüce Tanrım.”

(1277): amtı altınç /k/ata buşı birgülük küşüşüm ol: samtso açari bu meniᅡg /e/dgülüg işim-ke iyin
öğirmek kılmaz **mu** tip tidi : samtso açari kiginç birdi : bodistv lar öz yorığ-ların bütürğü üçün
buyan-lı bilge biliglig /tö/z-in unitma/z/... Hüen.Tug. V 29-23.

“Şimdi altıncı kez sadaka vermek istiyorum. Tripitaka Ustası benim bu iyi davranışından dolayı sevinmez mi?” dedi. Tripitaka Ustası, ‘Bodisattva’lar kendi yollarını tamamlayabilmek için sevaplı, bilgili özlerini unutmaz.’ diye cevap verdi.”

(1278) m(e)n huintso bu savlarıᅡ titip öz-ümin tñᅡleser-mn enᅡ baştınkı bilge ermez-mn birök inanç beg
kılᅡalı saᅡınçı bar erser : tenᅡ tenᅡ alp-lar ked-ler bilgeler bar ular-nı kılsar bolmaᅡay **mu** : bu
sav üz-e tenᅡleyü ᅡolulayu yrılıᅡ/az/ un : muntın sınıᅡarᅡı sav-ᅡa ᅡay/lᅡ/ bolu yrılıᅡamaz-un :
Hüen.Tug. VI 40-8.

“Ben Hsüen Tsang, bu sözleri bir kenara bırakıp kendimi tartsam yolun en başındaki bilge bile olamam. Eğer inanılır bey olma düşüncesi varsa, onca yiᅡit Alpler, ᅡok bilgili bilgeler var, onlar olsa olmaz mı? Bu sözü ölçerek tartarak buyursun. Bu taraftaki söze baᅡlı olarak buyurmasın.”

(1279) soᅡᅡ ᅡaldı olarda kidin yaᅡuz ᅡalf, mirâs aldılar bitigni, aᅡırlar bu yaᅡınraᅡ neᅡᅡin, ayurlar:
munu yarlıᅡanur-miz eger kelse olarᅡa  araz anıᅡ meᅡᅡizlig aᅡırlar anı, alınmadı **mu** olar üze
bitig bütünlüki aymaᅡu--ları üze meger ᅡaᅡnı, oᅡıdılar ol kim anıᅡ içinde, soᅡᅡ sarây yeᅡrek
anlarᅡa kim saᅡnurlar ap uᅡmazlar **mu** Ku.T. 28/44b1.

“Onların ardından yerlerine Kitab’a (Tevrat’a) varis olan (kötü) bir nesil geldi. Şu geçici dünyanın değersiz malını alır ve “(nasıl olsa) biz baᅡışlanacaᅡız” derlerdi. Kendilerine benzeri bir mal gelse onu da alırlar. Allah hakkında, gerçek dışında bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan Kitap’ta söz alınmamış mıydı? Onun içindekileri okumamışlar mıydı? Hâlbuki, Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için ahiret yurdu daha hayırlıdır. Hiç düşünmüyorsunuz?”

(1280) toᅡuşmaz **mu** sizler bodun birle kim yardılar / sıdılar andlarını, oᅡradılar yalavaᅡnı ᅡıᅡarmaᅡᅡa,
olar oᅡradılar evvel yolu, ᅡorᅡar **mu** siz olardı, yime Taᅡᅡrı sezâraᅡ ol kim ᅡorᅡsa siz andın,
eger erse sizler mü’minler Ku.T. 29/9b3,10a2.

“Yeminlerini bozan, peygamberi yurdundan ᅡıkarmaya kalkışan ve üstelik size tecavüzü ilk defa kendileri başlatan bir kavimle savaşılmaz mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Oysa Allah, -eğer siz gerçek mü’minler iseniz- kendisinden korkmanıza daha lâyıktır.”

(1281) . . sn yme türk yigit sn . . mn yme oᅡlaᅡun öᅡrenmiş keᅡ ᅡiᅡᅡ mn biz ikikü isig amraᅡ köᅡᅡülin
meᅡᅡileser biz uz bolmaᅡay . . **mu** . . U III 82 19.

“Sen Alpsın, yiᅡitsin. Ben de nezaketi öᅡrenmiş bir gencim. Biz ikimiz birbirimizi severek anlaşsak olmaz mı?”

(1282) tedbir kılmazlar **mu** Kur'ânı, eger erse erdi Tanrı'da adınkı üskinde bulğatılar anıñ içinde tartışık üküş. Ku.T. 26/49b2.

“Hâlâ Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı.”

§ 2.2.2.1.C. Aşağıdaki cümlelerde seçenekli bir soru sorulmaktadır. Konuşan, dinleyene o ya da bu durumun vart olup olmadığını, ya da o ya da bu eylemin gerçekleşip gerçekleşmediğini sormaktadır. Bu, çoğunlukla *azu* sözcüğü ile sağlanırken KB 3158'de yer alan (1285) numaralı örnekte ya bağlacı ile sağlanmıştır. Bunun yanında (1286) numaralı cümledeki *yarlıkayuk mu ol azu yok* ibaresi, *mu* soru yapısı olmadan da soru yapılabileceğini gösteren belki de ilk örneklerdendir. Aynı durum (1286), (1288) ve (1289) numaralı cümlelerde de vardır. Söz konusu yapının eksiltirme eğilimi günümüzde de karşılaşılan bir durumdur.

Yapı	...mU azu mU
	mU azu (ya) ... mU
Anlam	...mI yoksa ...mI?

(1283) . . ħormuzta tñgri niñg m[u]/ orunıta olurgalı kösüşüñg ol . . azu ezrua tñgri niñg mu orunın tileyür sen . . U III 60 3, 61 5.

“Hormuzta Tanrı'nın yerinde oturmayı mı düşünüyorsun. Yoksa Ezrua Tanrı'nın mı yerini istiyorsun?”

(1284) yrılıka ... ıg eşidip : ulug tıntı : /ötrü?/ ayıtdı : şakimuni tñgri burhan burhan kıtın bulu yrılıkayuk **mu** ol : az-u yok tip : /kiginç/ birdi-ler : burhan kıu/tın/ bulu yrılıkap bunkı burh/an/ lar-nıñg iş-in ködügi/n/ barça ertürüp yme nirvan-ğ/a/ kirü yrılıkadı tip : Hüen.Tug. 62-5.

“... buyur.. ı işiterek sustu, sonra ‘Şakyamuni Tanrı Burhan, burhan kutunu bulduğunda buyurmuş mu yoksa yok mu diyerek sordu.’ ‘Burhan kutunu bulup buyurarak burhanların işini bütünüyle tamamlayıp yine Nirvana'ya girdi.’ diye cevap verdiler.”

(1285) kadaşım barını ötündi özüm / kelür**mü** ya kelmez açılmaz sözüüm KB 3158.

“Böyle bir akrabamın bulunduğunu arz ettim. Gelir mi, gelmez mi, bunu söyleyemem.”

(1286) anadınmu bilge toğar bu kişi / azu öğrenirmü yetilse başı KB 1678.

“İnsan, anadan mı alim olarak doğar, yoksa yaş ilerledikçe mi öğrenir?”

(1287) negü teg keçer kün ay ögdülmiş ay / çığaymu telim boldı ilde ya bay KB 3098.

“Ey Ögdülmiş, söyle, gün ve ay nasıl geçiyor, memlekette yoksul mu çoğaldı yoksa zengin mi?”

(1288) buğun tillerinde negü söz yorır / söküşmü telimrek ya ögdi kelir.KB 3100.

“Halk arasında ne gibi sözle dolaşiyor. Övenleri mi daha çok, yoksa yerenleri mi?”

(1289) kelir müsen azu barır musan DLT[BA] I 88-9.

“Gelir misin, yoksa gider misin?”

(1290) tilkü mü toğdı azu böri mü DLT[BA] I 429-16.

“Tilki mi doğdu yoksa kurt mu; Kız mı doğdu yoksa oğlan mı?”

KB 1678, 3101, 6589, 6591.

§ 2.2.2.1.D. Cümlede sözü edilen yargının söz edildiği gibi olduğuna inanıldığı, ancak bunun olumsuz bir yapıyla söylenerek anlatımın kuvvetlendirilmesinin amaçlandığı aşığıdaki cümlelerde bu anlamı, günümüz Türkiye Türkçesindeki “değil mi?” yapısı karşılığındaki *ermez mü* yapısı sağlamaktadır.

Yapı	<i>ermez mü...</i>
	ermez mü
Anlam	değil mi(dir)! (Elbette ..-dir.)

(1291) .. anta ötrü ilig beg katımı ançak(a)ya ögsireme-ki serilip saçı başı yadılıp iki ilig-i üze köğüzün tokıyu k(a)ltı balık suvıntın adırılıp isig kumda agına-mış teg yirte agınayu inçe tip yığladı .. kim erti erki bıçdaçı .. ögük-k(e)yem et'özin .. öngi saçılıp yatur ay .. kalmış süngük yir sayu .. içgin--mış m(e)n kençimin .. sever amrak atayım--ın .. busuşka emgekke basıtıp .. tep-rençsiz boltum ermez *mu* .. AY 626/19.

“Sonra han hanımı yere yatınca saçı başı dağıldı. İki elini göğüslerine vuruyordu. Aynı balığın sudan ayrılıp kızgın kumlara belenmesi gibi yere yattı ve toprağa belenerek iyice ağladı. ‘Sevgili yavrumun vücudunu kesen kim acaba? Her yere dağılmış yatıyor. Yaklnız kemikleri lkalmış, ben yavrumu kaybettim. Sevdiğim biriciğimi. Şimdi kaygıyla boğulup dayanıklı mı oldum?’”

kim erti erki ölüртеçi .. ögükk(e)yem çak sini .. tegür-teçi monı teg .. busuş kadgu emgek-ke .. katıg v(a)jır ermez *mu* .. kim mening bo yürekim .. yarılıp bükşilip barmadın .. neçökin turur monı teg ..AY 626/22.

“Kim acaba sevgili yavrumu öldüren, bunca kaygıya, sıkıntıya neden olan? Benim bu yüreğim

böyle bir acıya yarlıp bükülmeden dayandığına göre sert bir elmas değil midir? Böyle nasıl durur?"

(1292) :: atı kötrülmiş ayag-ka tegimlig t(e)ngrim :: bo alokaçntamanı atl(i)g bodis(a)t(a)vning bo tütrüm tering nom tözin ötgürü topulu bilmeki sakı-nu sözleyü yitiñsiz ermez **mu** t(e)ngrim tip tidi :: AY 390/19.

"Adı Yüce saygıdeğer Tanrım, bu Aloka mücevheri adlı Bodisattva'nın bu derin öğretisinin özünü bilmeye ve düşünmeye söz yetersiz değil midir?"

(1293) tükel bilge teñgri teñgri burhan nomug şaz--ınığ elig-lerke beg-lerke tutuzu yarlıkamış yarlıg-ıg bo iki ıdoğ-lar tükel bütürdi ermez **mu** HT VII 301.

"Eksiksiz bilgi sahibi Tanrılar Tanrısı Burhan, öğretiyi, kuralı, hanlara, beylere buyurduğu bu fermanı bu iki kutsal varlıklar bütünüyle bitirmişler değil mi?"

(1294) [ya]ğuru-dın berü yana edgür--dümüz bınıktımız neçök ol buyan edgü kılınç küçi üze eñ bolmaq-ka tegmek ermez **mu** biz amtı lagki balık başın kamağ çeu(lar) sayuķı señgrem-ler-de beşer [kiş]i toyın kirzün b[i]ziñg huñg-fu(g)tsi señgrem--[de] elig kişi toyın kirzün [te]p yarlıkadı HT VII 828.

(1295) ötrü oğlı tegin-ke inçe tep yarlıg-ğadı amraq ögük-üm meniñg elte kızgançım siziñg ermez **mü** amtı köñgölçe alın barça boşı berinğ ne için ölüm yerke barır siz KP XVI-5.

"Daha sonra oğlu prence şöyle söyledi: 'Sevgili yavrucuğum elimdeki devlet gelirleri sizin değil midir? şimdi istediğiniz kadar alın, tamamını bağış olarak verin. Ölümlü yere niçin gidecekmışsiniz?'"

(1296) ança yme alp ta alp ermez **mu** . . burhan lar niñg nomluğ sav lar ın eşitkeli tıñglaçalı ı bulmaq . . U III 32 7.

"Yiğitten daha yiğit değil midir? Burhanların öğretili sözlerini işitip dinlemek için ağaç bulmak ..."

(1297) ança yme muñgadınçığ ///ançığ ermez **mu** U III 39 7.

"Şaşırtıcı ... değil midir?"

(1298) . . amraq ataçım-a s// kenç kiçig özte toğmış sever oğu[lunğ]//// ermez **mu** mn. . ne yaztım sañga [negülüg mini] ///// ölürür sn . . U III 64 16.

"Sevgili babacığım, senden olmuş, genç, küçük, sevdiğin oğlun değil miyim? Ben sana karşı ne hata yaptım? Niçin beni öldürüyorsun?"

(1299) . . kalmaşapadi ilig ke köñgölçe tavar ıdalım ilig beg ikileyü barmazun . . ilig begig ölüm madar ağızıntın butlumuz ermez **mu** biz kamağü barça begimiz için kalmaşapadi ilig beg ke baralım U

III 69 14.

“Kalmaşapadi Han’a gönlümüzce malk gönderelim. Han ikinci kez gitmesin. Hanı ölüm intikamı almak üzereyken bulmadık mı? Hanımız için hepimiz Kalmaşapadi Han’a gidelim.”

(1300) . . . ötrü taitisi si nizvani larğa ertingü korqup başsi siŋa inçe tip ötünti . . oğsati ermez **mu** kim sizni teg edgü kutluğ tınlğ lar . . U III 75 8.

“... Sonra Taitisi si ihtiraslardan çok korkup ustasına şöyle söyledi: ‘Sizin gibi kutlu canlılara benzemez mi?’”

(1301) bodın körmedin erip tıŋri-niŋ bo sözlerig kim çın eşitdi burhan piyambar-lar-nıŋ yrlğ-ı bo sözdin temdek ermez **mü** Antiisl. 16.

“Tanrı’nın vücudunu görmeden kim bu sözleri gerçek(ten) işitti. Burkan peygamberin buyruğu bu sözden ispet olmaz mı? “

§ 2.2.2.1.E. Aşağıda yer alan (1302) – (1307) numaralı cümlelerde bir şaşma ifadesi söz konusudur. Bu türden cümlelerde, yapılması gereken, daha önce söylenmiş ya da toplumun her kesimince bilinen bir eylemin ya da durumun gerçekleşmemesi karşısındaki şaşkınlık anlatılmaktadır. Bu cümlelerin, KB’de ve Ku.T.’de saptanması, söz konusu metinlerin sanatlı dilinden ve öğretici yönünden kaynaklanmaktadır.

Yapı	... mU...
	... mü...
Anlam	mI!?

(1302) ayubirmedimü ataŋğ ya anaŋğ / ay oğlum beginğke özünğ kıılma teŋğ KB 651.

“Sana baban ya da annen, ‘Ey oğlum, kendini beyin ile bir tutma!’ demedi mi?”

(1303) tutuzmadımu kör saŋğa hil başıŋğ / basınma beginğni küdeşgil başıŋğ KB 652.

“Sana takım başın, ‘Beyine karşı kafa tutma, başını gözet!’ diye emir vermedi mi?”

(1304) azu saşınmazlar **mu**, yoğ eşleri birle telvelikdin ermez ol meger korqutğuçı belgülig baqmazlar

mu kökler yerler erkliki içinde anı kim yarattı Tanğrı nersedin, bolğay kim bolsa çın-oğ yağumış oğ bolğay atanmış ödleri, qayı sözke anda kidin kirtgünürler Ku.T. 28/54b1.

“Onlar düşünmediler mi ki (çok iyi tanıdıkları, kendileriyle iç içe yaşamış olan) arkadaşlarında (Peygamber’de) delilikten eser yoktur. O, ancak apaçık bir uyarıcıdır. Onlar göklerdeki ve yerdeki sınırsız hükümler ve nizama, Allah’ın yarattığı her şeye, ecellerinin yaklaşmış olabileceğine hiç bakmadılar mı? Peki, bundan sonra artık hangi söze inanacaklar?”

(1305) olarķa adaķlar **mu** yoriyurla[r] anıń birle azu olarķa eligler **mü** tutarlar anıń birle azu olarķa eligler **mü** tutarlar anıń birle azu olarķa közler **mü** kim körerler anıń birle azu olarķa kulaklar **mu** kim eşitürler anıń birle, aygıl: üdenģler ortaklarıńızını yana al kılıń mańģa, küdmengler mańģa Ku.T. 28/60a5.

“Onların yürüyecek ayakları mı var? Yahut tutacak elleri mi var? Veya görecek gözleri mi var, ya da işitecek kulakları mı var? De ki: “Haydi, çağırın ortaklarınızı, sonra bana tuzak kurun da bana göz açtırmayın bakalım!”

(1306) kıldıńız **mu** hâcılarka suv içürmekniń mezig-i harâmını âbâdân kıılmaķnı, ol kişi teg **mü** bitse Tańrıķa hem soń künke, toķuşsa Tańrı yolu içinde, berâber bolmazlar Tańrı üskinde, ol Tańrı köndürmes zâlim bođunlarını Ku.T. 29/14a1.

“Siz hacılara su dağıtmayı ve Mescid-i Haram’ın bakım ve onarımını, Allah’a ve âhiret gününe iman edip Allah yolunda cihad eden kimse gibi mi tuttunuz? Bunlar Allah katında eşit olmazlar. Allah, zâlim topluluğu doğru yola erdirmez.”

(1307) baķmaz **mu** sen anlarķa kim berildiler ülüş bitig--din, satģın alurlar yolsuzluķnı hem tileyürler kim kışsa siz yoldın Ku.T. 26/20a3.

“Kendilerine Kitap’tan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan sapmanızı istiyorlar.”

§ 2.2.2.1.F. Aşağıda yer alan (1308) – (1316) numaralı tanıklarda, cümlede sözü edilen yargının olumsuzunun çağrıştırıldığı görülmektedir. Bu, günümüzdeki cevabı “*Elbette ...-Xr (ya da - mAz)*” olan “*... ml hiç!*” sorusunun o dönemdeki kullanımınıdır.

	... mu
Yapı	...mu
Anlam	...ml hiç!

(1308) belģüler, yulduzlar birle olar köni yolķa barırlar azu ol **mu** kim törütür .. Ku.T. 30/37b3.

“Nice işaretler ve yıldızlarla da yollarını bulurlar. Yoksa onlar mı yaratır?”

(1309) anlar kim köz tutup tururlar siziń birle, eger bolsa sizke açuķluķ Tańrıdın ayurlar ermedimiz **mü** sizing birle eger bolsa kâfirlerķa [ülüş] ayurlar: egirtmedimiz **mü** siziń üze, yıģmadımız **mu** sizni mü‘minlerdin Tańrı hükm kıılur siziń ara kıopmaķ küinde hem kıılmaz Tańrı kâfirlerķa mü‘minler üze yol

Ku.T. 26/96b1.

“Onlar sizi gözetleyip duran kimselerdir. Eğer Allah tarafından size bir fetih (zafer) nasip olursa, “Biz sizinle beraber değil miydik?” derler. Şayet kâfirlerin (zaferden) bir payı olursa, “Size üstünlük sağlayıp sizi mü’minlerden korumadık mı?” derler. Allah, kıyamet günü aranızda hükmünü verecektir. Allah, mü’minlerin aleyhine kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir.”

(1310) ayurlar anlar kim bittiler: bular **mu** anlar andıktılar, Tanrı tuta andlarının katığınca, olar sizin birle, yok boldı oların amelleri, boldılar ziyânlıklar Ku.T. 27/58a1.

“(O zaman) iman edenler derler ki: “Sizinle beraber olduklarına dair var güçleriyle Allah’a yemin edenler şunlar mı?” Bunların çabaları boşa çıkmıştır. Böylece ziyan edenler olmuşlardır.”

(1311) ortak **mu** katarlar anı kim törütmez nersenî olar törütülürler Ku.T. 28/59a2.

“Hiçbir şeyi yaratamayan, kendileri yaratılan şeyleri Allah’a ortak mı koşuyorlar?”

(1312) neçe keç kişi bolsa özke yakın / öziñde bağırsak bolurmu saqın KB 517.

“Ne kadar iyi ve yakın bir insan olursa olsun, düşün, insana başkası kendisinden daha candan olabilir mi?”

(1313) negü erse **bar**mu ölümke itig / anı utru tutgıl ay bilge tetig KB 1188.

“Ölüme karşı herhangi bir çare var mı? Eğer varsa ey zeki alim, ölüme karşı o çareye başvurun.”

(1314) neçe beg haqı erse kullar öze / yime kul haqı yok**mu** begler öze KB 2953.

“Kullar üzerinde beyin o kadar hakkı var da, beyler üzerinde kulların hakkı yok mudur?”

(1315) bu yanğlıg kişiler töşendi yirig / ya **sen**mu kalır sen ya men mü tirig KB 4726.

“Bütün bu insanlar döşendiler. Burada seninle ben mi diri kalacağız.”

(1316) aydılar: yıgmadımız **mu** seni ajun--luğlardın. Ku.T. 30/29a1.

“Onlar, “Biz seni insanlarla ilgilenmekten men etmemiş miydik” dediler.”

KB 871, 1816, 3422, 4719, 5159, 5160.

§ 2.2.2.1.G. *mu / mü* soru yapısı, bağlam nedeniyle aşağıdaki cümlede görüldüğü gibi, cevabı bilinen soru cümleleri içinde yer alabilmektedir. Sorulan sorunun cevabını, hem konuşan hem de dinleyen bilmektedir. Bu tür soruların amacı, anlatımı daha güçlü kılmaktır.

... **mu**

Yapı	...mu...
Anlam	Cevabı bilinen soru

(1317) amraḫ ögüküm yer teṅri törümište berü bay yeme bar çığay yeme bar ḳayu-sıṅa emgekte ozğurğay sen tegin inçe tip ötü[n?]ti ḳaṅım ḳutı meni sever *mi* siz KP VI-5.

“Sevgili yavrum, yer ve gök yaratıldığından beri zenginler de yoksullar da vardır. Onları acı çekmekten nasıl kurtaracaksın?’ Prens şöyle konuştu: ‘Saygıdeğer babacığım, beni seviyor musunuz?’”

2.2.2.2. *mu / mü* Soru Parçacığının Cümledeki Durumu

Mu / mü soru yapısı, yukarıda da değinildiği gibi, bağımlı biçimbirim olması nedeniyle bağlı olduğu, kendisinden önceki sözcüğün durumuna göre cümlede anlam kazanır ve görevi bu biçimde ortaya çıkar. *mu / mü* soru parçacığını bulandıran cümlelere, yapının sonrasında yer aldığı sözcüğün türü açısından bakıldığında dönemin genel özelliği olarak yapının çoğunlukla fiillerden sonra yer aldığı görülecektir. *Mu / mü* soru yapısı, (1212), (1214), (1215), (1218), (1219), (1222), (1224), (1225), (1227), (1229), (1232), (1234) – (1236), (1238) – (1241), (1246) - (1249), (1252) – (1254), (1256) – (1262), (1269), (1270), (1274), (1276) – (1282), (1284) – (1286), (1289), (1302) – (1304), (1306), (1307), (1309), (1312), (1316), (1317) numaralı cümlelerde fiillerden sonra; (1211), (1216), (1220), (1221), (1223), (1123), (1224), (1228), (1230), (1231), (1233), (1237), (1242), (1245), (1247), (1250), (1251), (1255), (1263) – (1268), (1271) – (1273), (1275), (1283), (1286) – (1288), (1290) – (1301), (1305), (1308), (1310), (1311), (1313) – (1315) numaralı cümlelerde isimlerden sonra; (1213) ve (1217) numaralı cümlelerde de zarflardan sonra yer almıştır. Cümlelerde çoğu zaman *mu / mü* yapısı üçüncü kişi söz konusu olduğu için sonrasında herhangi bir kişi unsuru bulandırmazken (1289) ve (1317) numaralı tanıklarda sonrasında bir kişi unsuru yer almıştır. *Mu / mü* soru parçacığıyla ilgili olarak birliktelik kullanımı açısından dikkat çeken bir nokta da *mu erki* ve *erki mu* yapılarıdır. (1211), (1214), (1221), (1224), (1241), (1242), (1246), (1256), (1257) ve (1264) numaralı cümlelerde yer alan *mu erki* yapısı, günümüzdeki “...*mI acaba?*” karşılığında kullanılırken; (1212), (1216) ve (1228) numaralı cümlelerde tanıklanan *erki mu* yapısı, kullanım açısından *ermez mü* yapısına benzemektedir. Bu cümlelerde gerçekleştiğine inanılan bir eylemin onaylatılmak amacıyla sorulması söz konusudur. Bu yönüyle *erki mu* yapısı günümüz Türkiye Türkçesindeki “*öyle mi?*” yapısını karşılamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SORU SÖZCÜKLERİNİN ANLAM ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde, soru sözcüklerinin yüklendiği temel anlamlar ele alınarak her anlam alanına ait soru sözcükleri ve bu sözcüklerin kullanımlarına örnekler verilecektir. Çalışmanın birinci bölümünde verilen örnekler mümkün olduğunca burada yer almayacaktır. Ancak, cümle örneklerinin sınırlı sayıda olması durumunda birinci bölümde yer alan örnekler burada da olacaktır. Aşağıda, soru sözcüklerinin kazandığı anlamlar, cümleler üzerinde tek tek durularak anlatılmaya çalışılacaktır.

Soru cümlelerinde anlamın kapsamı, kuşkusuz dilin sahip olduğu sözcüklerin sayısı kadardır. Soru sözcüklerinin vurgu yapıldığı her sözcük, cümlede yeni anlama açılır. Ancak, soru yapılarının temel olarak anlam işlevlerini aşağıdaki gibi belirlemek mümkündür.

Çalışmamızda sorulu yapılar, içerdikleri anlam açısından iki bölüme ayrılmıştır:

1. Gerçek Soru

2. Sözde Soru

Bu iki ana bölümün alt ögeleri olarak beklenen cevaba göre aşağıdaki sınıflama yapılmıştır.

a. Evet ya da Hayır Cevabı Gerektiren Sorular b. Bir Açıklama Gerektiren Sorular

Bunlar dışında sözde soru oluşturan kimi soru sözcükleri de cevap olarak evet / hayır ya da bir açıklama gerektirmediğinden içerdiği anlam ya da üstlendiği görev açısından şu biçimde sınıflanmıştır:

Belirsizlik İşlevli Soru Sözcükleri

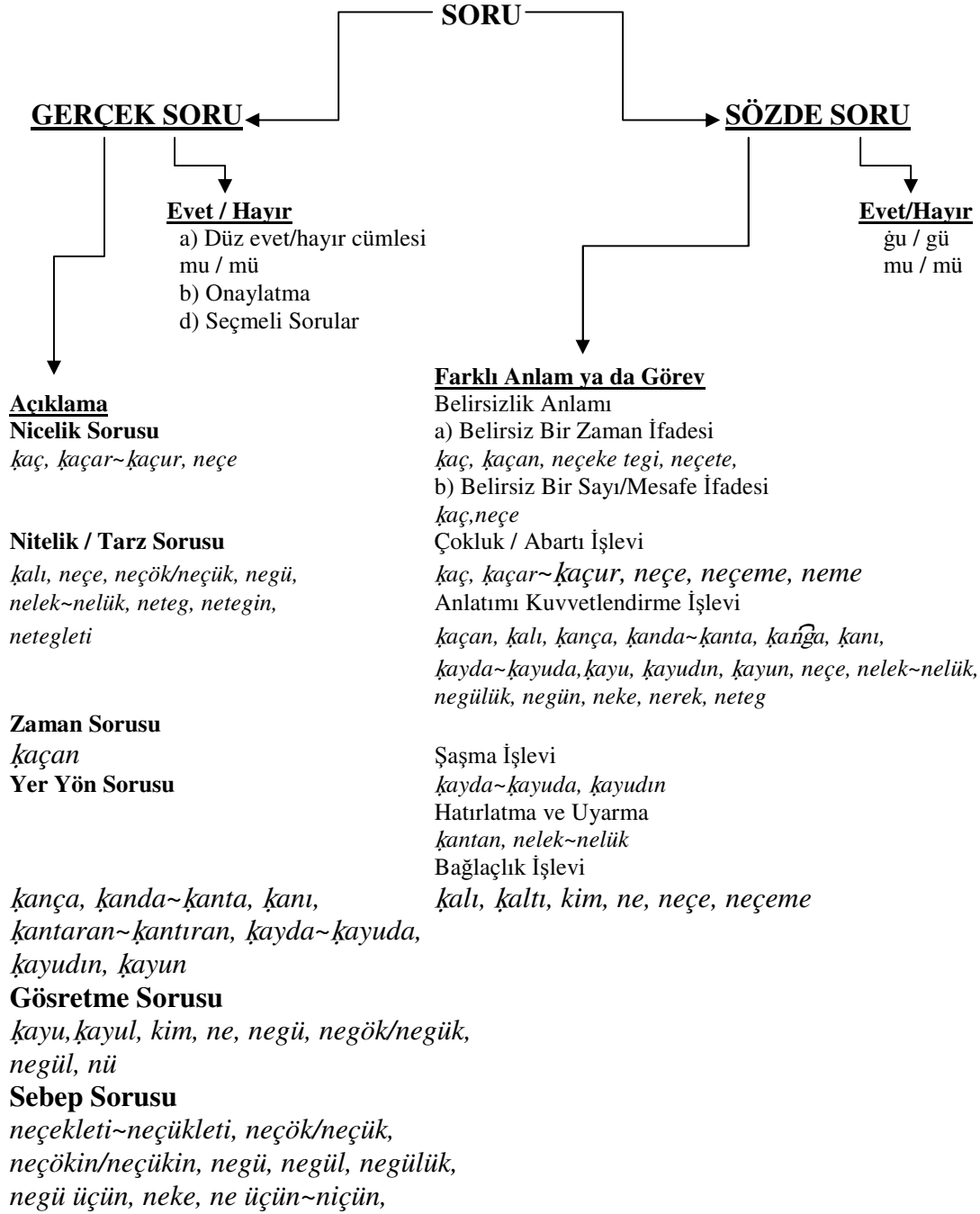
Çokluk / abartma İşlevli Soru Sözcükleri

Anlatımı Kuvvetlendirme İşlevli Soru Sözcükleri

Şaşma İfadesi Veren Soru Sözcükleri

Hatırlatma ve Uyarma İfadesi Veren Soru Sözcükleri

Bağlaçlık İşlevli Soru Sözcükleri

3.1. Gerçek Soru

Gerçek soru, adından da anlaşılacağı gibi, soru yapılarının soru dışında bir anlam ifade etmediği türdür. Bu tür için asıl soru terimi de kullanılır.

3.1.1. Evet ya da Hayır Cevabı Gerektiren Gerçek Sorular

3.1.1.1. *mu / mü* Soru Parçacığı

Evet ya da hayır cevabı gerektiren gerçek sorular, günümüzde olduğu gibi on üçüncü yüzyıl öncesi Türkçesinde de *mu / mü* ile yapılmaktadır. *mu / mü* yapısı gerçek soru işlevli olarak kullanıldığında herhangi bir kişi, nesne ya da kavramın varlığını ya da yokluğunu, cümlede söz edilen yerde bulunup bulunmadığını ya da bir eylemin yapılıp yapılmadığını sorgular. Bu durumda, soru sözcüklerinden farklı olarak *mu / mü* (ve gerçek soru işlevli olarak kullanılmasa da *gu / gü*) yapısını içeren cümlelerde bir bilgi vardır ve konuşan kendisinde olan bu bilginin varlığını-yokluğunu, doğruluğunu-yanlışlığını *vb.* sorgulanmaktadır. Örneğin aşağıdaki örnekte yer alan “*mücevheri buldunuz mu?*” sorusundan küçük kardeşin, prensin mücevheri aradığını bildiği anlaşılmaktadır:

ötrü eçisi teginke inçe tęp ayıttı erdini bultunğuz *mu* tęp tedi tegin köni savlıg için bultum
ögüküm tęp tedi KP LV-1.

Evet ya da hayır cevabı gerektiren gerçek soru cümlelerinde *mu / mü*'nin yeri anlamı etkilemektedir. Bu özelliği nedeniyle *mu / mü*, vurgulanmak, sorulmak istenen sözcükten hemen sonra yer alır. Örneğin, aşağıdaki birinci örnekte *mu / mü*, özne olan *k(a)ğ(a)n* sözcüğünden sonra değil de *kıuş(a)y(i)n* sözünden sonra gelseydi vurgulanan *k(a)ğ(a)n* ismi değil; *k(a)ğ(a)n kıuş-* fiili olurdu:

y(e)ti yüz: kişig: ud(u)z(u)ğma: ul(u)ğı : ş(a)d (e)rti: (a)yğ(ı)l tidi: (a)y(ı)ğm(a)si b(e)n (e)rt(i)m:
b(i)lge tunyukuk: k(a)ğ(a)n *mu* kıuş(a)yin t(e)d(i)m: s(a)- k(ı)nt(ı)m: toruk buuk(a)lı: s(e)m(i)z
buuk(a)lı: ır(a)kda bils(e)r: s(e)m(i)z buuka: toruk buka t(e)y(i)n: bilm(e)z (e)rm(i)ş t(e)-y(i)n
(a)nça s(a)k(ı)nt(ı)m: T 5.

“Yedi yüz kişiyi sevk eden büyükleri şad idi.. ‘Söyle!’ dedi. Sözcüsü ben idim. Bilge Tunyukuk. ‘Kağan mı kılalım.’, dedim. Düşündüm, Cılız boğa, semiz boğa uzakta olsa, hangisinin cılız; hangisi semiz olduğu bilinmez diyerek öylece düşündüm.”

3.1.2. Bir Açıklama Gerektiren Gerçek Sorular

3.1.2.1. kaç Soru Sözcüğü

kaç soru sözcüğü, günümüzde olduğu gibi on üçüncü yüzyıl öncesi yazılı metinlerde de çoğunlukla sıfat olarak kullanılmıştır. Sözcük, gerçek soru işlevinde kullanıldığında nicelik sorusu yapar.

t(e)ñgri t(e)ñgrisi burkankā inçe tip ötünti atı kötrülmüş ayağka tegimlig t(e)ñgrim **kaç** törlüg tıtağlar üze bodı tıgme tuyunmak köngülüğ bulur .. ol bodı tıgme tuyunmak kösül ol yme neteg erür :: AY 202/3.

“Tanrılar Tanrısı Burkan’a ‘adı yüce, saygıdeğer efendim, *bodı* denen kavrayış gönlünü bulmanın kaç yolu vardır ve bu *bodı* adlı kavrayış gönlü nasıldır’ diye ricayla sordu.”

(...) t’qy ym’ mwny t’k pwrk’n qwtyn pwlqw q’ tyld’q pwl’d’cy nwm l’r p’r mw ‘rky p’r ‘rs’r ym’ s’n ‘wyz’ **q’c** twyrlwk pwlwr ‘rky (...) SDB 630.

(*tağa yme muni teg burkan kutın bulğu-ka tıldağ boldaçı nom-lar bar mu erki bar erser yme sen üze kaç türlüğ bolur erki*)

“Yine bunun gibi burkan kutunu bulmana neden olacak öğretiler var mı ki, varsa senin üzerinde kaç türlüğü olacak ki?”

kaç yarmak bërdi. DLT [BA] I, 321-9.

“Kaç para verdi?”

3.1.2.2. kaçan Soru Sözcüğü

kaçan soru sözcüğü, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde saptanan, tek başına zaman sorusu oluşturan tek sözcüktür. Zaman sorusu bu dönemde *kaçu yıl*, *kaçu kün* gibi birleşik yapılarla da sağlanmaktadır.

.. ne ayıtmış k(e)rgek tağı bir m(e)n yalañguz özüm simeklep **kaçan** bütürü uğay m(e)n tip monçulayu saşınıp tavrağ balıqka barıp dıva-ındıraprabı ilig begke inçe tip ötünti.. AY 602/20.

“Ne söylemeli? ‘Bir ben yalnız çalışarak ne zaman bitireceğim’ diye düşünerek aceleyle kente gidip Dıvamdıraprabı Han’a şöyle dedi.”

yana ukturayın iligke bu söz / kaçu kün körüğü **kaçan** kelğü öz KB 510.

“Sonra ben bu meseleyi hükümdara arz edeyim; ne vakit geleceği ve hangi gün huzura çıkacağı tayin edilsin.”

3.1.2.3. *kaçar* ~ *kaçur* Soru Sözcüğü

On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerde yalnızca iki kez rastlanan *kaçar* (DLT’de *kaçur*) sözcüğü, aşağıda HT VIII’den alınan örnekte soru işlevinde kullanılmıştır. Nicelik sorusu yapan sözcük, bu iki tanıktan yalnız aşağıdaki örnekte sıfat olarak karşımıza çıkmaktadır.

yana yme eşidinġ şape [at]l(ı)ġ bilge körmedök terinġ [y]örüg-lerig t(e)nġri han ayıtu
[y(a)]rlıqadoқта turum ara bilti ukti öñgre-din+berü körmeyök oyun-larıġ sına-galı yaratsar **kaçar**
künte bütürür erdi bo muntaġ yañġlıġ köñgüli biligi üze tuşmış-ça yörüg-lerig telgeli topulġalı
tapı boltı HT VIII 124.

“Shng Ping adlı bilge görülmedik derin izahatları Tanrı Han’a sorduğunda bir anda bildi, anladı. Sınamak için onun hiç görmediği oyunları yaratsa bu türden gönlüne ve bilgisine göre olan izahatları biriktirmeye gücü vardı, daha önce karşılaşmış gibi birkaç günde bitirebilirdi.”

3.1.2.4. *kalı* Soru Sözcüğü

Sözcük, barındırdığı “*nasıl?*” anlamına koşut olarak aşağıda birinci tanıкта görüldüğü gibi nitelik sorusu yapmaktadır. *kalı* soru sözcüğü, az olmakla birlikte Kutadgu Bilig’de aşağıda ikinci cümledeki kullanımında “*niçin?*” anlamında sebep sorusu yapma işlevine de sahiptir.

bu sen bu ışıġ **kalı** kıldınġ DLT [BA] III, 234-1.

“Sen bu işi nasıl yaptın?”

yana aydı odgurmış aygıl manga / **kalı** kelding emdi ne boldı sañġa KB 3303.

“Odgurmış tekrar sordu: ‘-Bana söyle *niçin* geldin şimdi, sana ne oldu?’”

3.1.2.5. *kança* Soru Sözcüğü

kanı soru sözcüğüne eklenen +*ça* eşitlik eki ile oluşan *kança* soru sözcüğü, “*nereye?*” anlamında gerçek soru işlevli olarak kullanılır. On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerde, aynı anlam alanı içinde *kanġa*, *kanı* gibi soru sözcükleri de yer almaktadır. Aşağıdaki örneklerin tamamında *kança* sözünün *bar-* fiiliyle kullanılmış olması dikkat çekicidir.

ö[t?]rü tegin inçe tęp ayıttı amraq kadaşım eşinġ tuşunġ biziñġ beş yüz eren **kança** bardı . . esen
tegdi mü KP LIII-6.

“Sonra prens, ‘Sevgili kardeşim, arkadaşların, beş yüz adamımız *nereye* gitti? Sağ salim gittiler mi?’ diye sordu.”

bizni üz-eki amranmağ bilgisiz **kañça** bardı . . bizni qodup **kañça** b(a)rğalı saqınur siz M.Vat.2.06.

“Bizim üstümüzdeki sevmeye bilginize ne oldu? Bizi bırakıp **nereye** gitmeyi düşünüyorsunuz?”

kañça bardıñ ay oğul / erdiñ mında inç amul / attın emdi sen töngül / qıldıñ erse qılmağ
DLT[BA] I 74-17.

“Oğul, nereye gittin? Sen burada rahat, ilintisizdin. Attan vazgeç, yapacağını yaptın.”

3.1.2.6. **kañda ~ kañta Soru Sözcüğü**

Sözcük, **kanı** sözüne +*Da* bulunma-çıkma durumu ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. Bu özelliğine bağlı olarak gerçek soru işlevli kullanıldığında “*nereye?*” anlamını karşılamaktadır. **kañda** gibi **kanı**, **kañda** / **kañyuda** sözleri de “*nereye?*” anlamında sorular yapmaktadır:

.. t(e)rkin sözleñ buryuqa .. kiçiği oğlum **kañta** ermiş .. AY 624/15

“Ey emrim altındakiler, küçük oğlumun nereye olduğunu çabuk söyleyin.”

bo savıg eşid[ip] ... öñgi kırtış-ı tegşilip özümin baqrımın üzdeçi ögükk(i)y-em **kañta** ol BT 13.

2.J.17

“Bu sözü işitip...yüzünün rengi değişerek baqrımı delen sevgili yavrum nereye?...”

kañda: “Nereye?” anlamına bir edattır. “kañda erdiñ=nerede idin?” ü harfi kañyuda kelimesinin ü sinden çevrilmiştir. Aslı “kañyuda”dır. DLT [BA] I, 418-23.

3.1.2.7. **kanı Soru Sözcüğü**

Çoğunlukla “*hani!, nereye!*” anlamında söz edilen yargının olumsuzunu çağrıştırmaya nitelikte kuvvetlendirme işlevli sözde sorular yapmakta kullanılan sözcük, eldeki az sayıda örnekte “*nereye?*” karşılığında gerçek soru işlevli olarak kullanılmıştır:

eşitti ilig aydı keldür **kanı** / kañyuda turur bir köreyin anı KB 570.

“Hükümdar bunu duydu ve ‘Hani, nerededir? Onu bir göreyim.’ dedi.”

kanı: “nere” anlamına bir edattır. “Oğlum **kanı**= oğlum nereye?” DLT [BA] III, 237-4,5.

3.1.2.8. *kantaran* ~ *kantıran* Soru Sözcüğü

Sözcük, çalışmamızda incelenen metinlerde yalnız iki kez saptanmıştır. *kantaran*~*kantıran* soru sözcüğü, aşağıdaki birinci örnekte “*neden?*”; ikinci örnekte ise “*nereden?*” anlamını karşılamaktadır. Sözcüğün temel anlamı, *kandan*~*kantan* soru sözcüğü gibi “*nereden?*”dir. Aşağıdaki birinci örnekte ortaya çıkan sebep sorma işlevi ise, günümüz Türkiye Türkçesinde, konuşanın, yaptığı eylemi beklemediği, anlam veremediği dinleyene karşı yönelttiği “*Nereden çıktı şimdi bu?*” türünden bir cümleye benzemektedir. Burada da bir yer sorma değil; sebep sorma söz konusudur.

bo muntağ törlüg amraqtın adralmaq açığ emgek *kantaran* b(e)lgürdi erki-i .. M. Vat. 2. 06

“Bu kadar çok sevgili (dosttan) ayrılmanın acısı, üzüntüsü neden belirdi ki?”

:: köngül .. köngülteki nom--ları takı *kantıran* bultukar :: köngül .. köngülteki nomları

bolmağuçā erser bo nomuğ yene neçökin bilgeli uqğalı bultu--qar tip tidi:: AY 390/

“Gönül, gönüldeki öğretiyi nereden edindir? Eğer bu öğretiler yoksa bilmeyi ve anlamayı nasıl başarır?”

3.1.2.9. *kayda* ~ *kayuda* Soru Sözcüğü

Sözcük, soru işlevli olarak kullanıldığında “*nerede?*” karşılığında gerçek sorular yapmaktadır.

. . ötrü teginmekig sağıntım *kanyu-da* tö...[rüyür] teginmek ne tıtağ-ın teginmek toğar tip .. U II 6 16.

“Sonra, ‘Erişmek nerede doğar, ne sebeple doğar?’ diye erişmeyi düşündüm.”

ağır ağıruq *kayuda* qaldı= ağırlık, pılı pırtı nerede kaldı?” DLT [BA] I, 99-26.

3.1.2.10. *kayu* Soru Sözcüğü

kayu soru sözcüğü, aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi, gerçek soru işlevli olarak kullanıldığında, “*hangi?*, *hangisi?*” anlamlarını karşılamaktadır:

.. toyınlar inçe tip (ötünürler) kayu erki tengr(im biş) türlüg tıl--tağl(ar tükel) bilge maytrı burқан inçe (tip) yarlıkayur M 79-7.

“Rahipler saygıyla, ‘Bu beş türlü sebep hangileridir acaba Tanrım?’ Eksiksiz bilge Maytrı Burhan şöyle buyurur: (...)”

yana aydı ilig eşittim bu söz / tusulmaz kayu ol kişiğe yavuz KB 1665.

“Hükümdar tekrar, ‘Bu sözleri dinledim; peki insan için kötü ve faydasız olan şeyler nelerdir?’ diye sordu.”

3.1.2.11. *kayudın* Soru Sözcüğü

kayudın soru sözcüğü, aşağıdaki tek örnekte gerçek soru işlevli olarak “*neden?*” anlamında kullanılmıştır. Bu kullanımda konuşan, kendisine yönelttiği hayata, ölüme, varlığının gelişine ve gidişine ilişkin sorulara cevap aramaktadır:

negü ol tiriglik negü ol ölüm / *kayudın* kelir men kayuğa yolum KB 1135.

“Hayat nedir, ölüm nedir; *neden* geliyorum ve yolum nereyedir?”

3.1.2.12. *kayun* Soru Sözcüğü

Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerden yalnızca Kutadgu Bilig’de saptanmıştır. Yapıca, *kayu* soru sözcüğüne eklenen *+n* araç durumu ekiyle oluştuğunu düşündüğümüz sözcüğün, Kutadgu Bilig dışında başka hiçbir yapıtta rastlanmamış olması, sözcüğün *kayudın* yerine vezin gereği kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir. Çünkü sözcük, aşağıdaki kullanımda açıkça görüldüğü gibi *kayudın* sözüne eş değer olarak “*nasıl?*” anlamında kullanılmıştır:

yana çıktı oğlan ayıttı sözün / *kayun*²⁰ kelmişin hem tilekin özin KB 5957.

“Hizmetçi yeniden çıktı ve sözünü, nasıl geldiğini, isteğini ve kendisini anlattı.”

3.1.2.13. *kim* Soru Sözcüğü

kim soru zamiri, gerçek soru işlevli olarak kullanıldığında insanlar için söz konusu olan gösterme (işaret) soruları yapar:

saŋga *kim* tegürdi bu kaçđu saŋıŋ / negü erki halıŋ sözünđ ne erinç KB 6233.

“Kim seni bu kaygı ve kedere düşürdü. Bu halin nedir? Cevabını öğrenmek isterim.”

3.1.2.14. *ne* Soru Sözcüğü

Sözcük, cevabı insan dışındaki varlıkları gösteren gösterme (işaret) soruları yapar.

3.1.2.15. *neçe* Soru Sözcüğü

ne soru zamiri üzerine eşitlik ekinin getirilmesiyle oluşan sözcük, gerçek soru işlevli olarak kullanıldığında “*ne kadar?*” ve “*nasıl?*” anlamında sorular yapmaktadır. Sözcük, aşağıdaki birinci örnekte temel anlamına daha yakın olan “*ne kadar?*” anlamını karşılamaktadır:

ol üdün ol bayağut oğlı udakanışandı urı bo bo savıg eşidip söğüt t(e)ŋrisinge bo kıamağ balıklar sanı *neçe* teŋlig erür tip ayıtdı .. ötrü söğüt t(e)ŋri--si egsiksüz tükel on miŋ balıç--lar ol tip tidi .. AY 601/3.

“O zaman o zenginın oğlu Udakanışandı, bu sözü işiterek açağ Tanrısına ‘bütün balıkların sayısı ne kadardır?’ diye sordu. Açağ Tanrısı ‘Eksiksiz on bin balkı var.’ dedi.”

ne ayığ kılinç kılsar tınlıç--lar sekiz uluğ örtlüg tamularda toğarlar .. *neçe* ür kiç anta bolur yime ne türlüğ emgek teginürler ötrü purunı arhant ayasın kıav--şurup tükel bilge maytrı burkan---nıs çkr lakşanm itilmiş adakınta yinçürü yükünüp inçe tip ötünür .. M 81-12.

“Nasıl kötü bir amel işleyince canlılar sekiz büyük alevli cehennemde doğarlar? Ne kadar orada kalırlar? Nasıl acı çekerler? Bunun üzerine aziz Purna avuçlarını birleştirerek eksiksiz bilge Maytrı Burhan’ın bir tekerlek alameti ile süslü ayağı önünde eğilerek secdeye varır ve şöyle der: (...)”

3.1.2.16. *neçekleti~neçükleti* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki kullanımda da görüldüğü gibi, *neçök* için de söz konusu olan “*neden, niçin?*” karşılığında gerçek sorular yapmaktadır:

²⁰ Arat, sözcüğe “nereden?” anlamı vermiştir. Ancak sözcük, sonundaki araç durumu dolayısıyla “nasıl?” biçiminde karşılanmalıdır.

[ħu]rm[uz]ta t[(e)ŋ]ri y(a)rI(a)ķançuı köŋül-lüg erti Őmnuĝ *nećükleti* öIürdi tip sizik ayıtsar inće kiginć birgil Őmnu öz tilin tećşürüp ķamaĝ yeklerke inće tip tanuķlayu sav birdi sizlerde almıŐ ayu ĥormuzta t(e)ŋrike atĝay m[(e)n] Man I 19-10.

“Hormuzta Tanrı baĝıŐlayıcı gönüllü idi. ‘Őmnu’yu nićin öldürdü?’ diye kuŐkuyla sorunca cevap ver Őmnu dedi. Őmnu kendi diliyle tüm Őeytanlara ‘Sizden aldıĝımı Hormuzta Tanrı’ya söyleyerek anlatacaĝım’ dedi.”

3.1.2.17. *nećök / nećük Soru Sözcüĝü*

nećök / nećük soru sözcüĝü, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde “*nasıl?*” ve “*nićin?*” karŐılıĝında kullanılmıŐtır. Bizce sözcüĝün ilk anlamı köken aćısından baĝlı olduĝu *neće* sözcüĝünün ićerdiĝi anlama koŐut olarak “*nasıl?*” olmalıdır. Uygur metinlerinde sıklıkla rastlanan *ķaltı nećük* (ķaltı nećük-sAr anćulayu (oķ yme) ...= nasıl ki –sa) ikilemesi de bu düŐüncemizi destekler niteliktedir. Sözcük, Uygur metinlerindeki kullanımların tümünde bu anlamdadır. İkinci örnekteki *nećük* sözü günümüzde “*Ne yapayım?*” biçiminde çevrilse de, temelde “*Nasıl davranayım?*” gibi bir karŐılık söz konusudur. AŐaĝıda DLT’den alınan örnekte görölen “*nićin?*” anlamını ise daha sonradan kazanmıŐ olmalıdır.

[yö]leŐtürser edĝüsin öŋgre--[ki] ĥan-lar-nıŋ , *nećök* ol [be]gimiz ķutu birle tüzül--[ĝey] teŋĝeŐey HT VII 510.

ne al altaĝ ķılsar m(e)n ikileyü tirig öz bolĝay ertim erki k(e)ntü özüm bilmedin yazmıŐ yanĝılmıŐ ayıĝ ķılınćımmı k(e)ntü ökünüp erti yitiŋsiz titir : : amtı *nećök* ķılayın tip tidim . . AY 9/13.

“Ne kadar hile yapsam da ikinci kez dirilecektim. Öyle ki kendimi bilmeden hata edip iŐlediĝim günahlarım ve kötü davranışlarım nedeniyle olamayacak kadar çok pişman oldum. Şimdi ben nasıl davranayım?’ dedim.”

körüp *nećük* ķaçmadıŋ / yamar suvın kećmedinĝ / tavarıŋnı Őaçmadıŋ / yèsin seni ar böri DLT [BA] I 79-20.

“Beni gördüĝün hâlde nićin kaçmadın ve Yamar suyunu gećmedin? (Nićin) malını (cömertće) Őaçmadın (ve tatlı canımı kurtarmadın?) (O hâlde, Őimdi) seni sırtlanlar yesin!”

3.1.2.18. *nećökin / nećükin Soru Sözcüĝü*

Sözcük, gerçek soru işlevli olarak kullanıldığında aşağıdaki birinci örnekte görüldüğü gibi günümüz Türkiye Türkçesindeki “*nasil?*” sözcüğünün karşılığı durumundadır. İkinci örnekte ise “*niçin?*” anlamında kullanılmıştır:

(.) samtso açari söz-ledi (.) bu iki han-larığ mn . /m/s-dinberü ıdı körmişim yok . *neçükin* bulğay mn bular-dın bu muntağ uluğ açığ ayağ-ıg tip tidi . HT I 71.

“Tripitaka Ustası, bu iki hanı ...-dan beri hiç görmedim. Böyle yüce, saygıdeğer kişiyi ben nasıl bulacağım?’ dedi.”

.. *neçökin* t(e)ñgrim yalanguğ--lar .. toğup yene kişi ara .. seçe yalanguzın bolurlar .. AY 549/6.

“... kişilerin arasında .. Tanrım neden insanlar doğduktan sonra insanlardan ayrılıp yalnız kalırlar?”

3.1.2.19. *negü* Soru Sözcüğü

Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde çoğunlukla günümüz Türkiye Türkçesindeki “*ne?*” soru zamirine karşılık gelmektedir. Bu, aşağıda yer alan ikinci ve üçüncü örnekte açıkça görülmektedir. Ayrıca sözcüğün Uygur metinlerinde kimi zaman *ne negü* ikilemesi içinde kullanılması da bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Ancak, Eski Türkçe gramer çalışmalarında sözcüğün bu özelliğine değinilmemiştir²¹. Yalnız Erdal sözcüğün *ne* zamirinin çokluk biçimi olarak görüldüğünden söz etmiştir. Sözcük, yukarıda söz edildiği gibi, günümüzde “*ne?*” sorusuna karşılık gelse de bu kullanımlarda sözcüğü, aşağıdaki birinci cümlede olduğu gibi, kimi zaman “*nasil?*” ile de karşılamak mümkündür:

: : tözinler oğlıya p(a)ramıt timek savnıñ yörügi *negü* bolur tip tiser . . k (a)ltı yig adruk

asığlarığ bışrunmağ öğretinmek p(a)ramıt timek savnıñ yörügi erür : : AY 309/16.

“Ey asil oğlu, ‘kusursuzluk sözünün yorumu nedir?’ dersin öyle ki daha iyi başka yararları öğrenmek, öğretmek kursuzluk sözünün anlamıdır.”

.. anta tağı avantlarınıñ tiltağlar-nıñ işi ködügi *negü* erür : : AY 374/21.

“Nedenlerin işi (işlevi) nedir?”

3.1.2.20. *negök / negük* Soru Sözcüğü

negü soru sözcüğü ile *ök* kuvvetlendirme edatının birleşmesiyle oluşan *negök* soru sözcüğü, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerden yalnızca AY'de iki kez kullanılmıştır. Sözcük, gerçek soru işlevli kullanıldığında *negü* gibi “ne?” anlamını karşılamaktadır:

ķayu b(e)lgüke atķanmamaķ erser ol ķınju tıgme ertügteg kirtü töz ol oķ erür . . ķayu ertügteg kirtü töz erser . . öme-mek yme ol oķ erür . . **negök** ömez-ler tip tiser : : ķ(a)ltı barıg yoķuğ <arığlıg> ömezler . . tüplüğüg tüpsüzüğü ömez-ler . . AY 291/19.

“Herhangi bir belirtiyeye bağlanmamak ise gerçek (ķınju) denen (şeyle) birlikte (olan) doğru özdür. Bu öz her ne ile birlikteyse düşünmemek de odur. ‘Neyi düşünmezler?’ dersin, varı, yoku, temizliğı düşünmezler. Esas olanı ve olmayanı düşünmezler.”

3.1.2.21. *negül* Soru Sözcüğü

negü ol yapısının kaynaşması sonucu oluşan sözcük, *negü* ve *negül* gibi “ne?” karşılığında kullanılmıştır. Aşağıdaki örneklerde sözcük, “ne?” anlamında kullanıldığında ilk yapı gereğı cümlede yüklem konumundadır:

: udun ħan tükeli bilge tñgri tñgrisi burħan kim bolur : yana burħan timiş at-nıñg yörüğü yme **negül** tip ayıtdı Hüen.Tug. V 74-13.

Sözcük, “niçin?” anlamında kullanıldığında da görüldüğü gibi kalıplaşma nedeniyle her zaman yüklem olmadığı gözlenmektedir:

ürlügsüz sansar nirvan-ta ürkgü **negül** tözün-ler . üyeliksiz burhan nom-inta ögretig tüşüt kılnğlar :: BT 13.35-2.

“Benzersiz Samsara Nirvanada asillerin korkusu nedir? Erişilmez Burhan öğretisini anlatın.”

yertinçü-lüg taş suķsu sav-ıg azķ(ı)y-a bilmeki üz--e ötrü sözleser terinğ nomuğ biltim tęp **negül** öñgisi sıçgan--ķ(ı)y-a eşiç so-a üze ağtınp sumer tağ-ķa ađtınmaķ alp ermez ermiş têmeķ-de örımçik- -k(i)y-e azğan tiken-deki tor-ķ(ı)y--a-ğ körmek üze t(e)ñgri yer--int(e)ki uluğ tutroķ

²¹ Ancak kimi metin yayınlarında sözcüğün bu anlamı yer almaktadır. Örneğın, Tezcan, IS (1974: 93)'te ve Zieme, Vim. (2000: 170)'te *negü* sözcüğünü *was (=ne)* biçiminde anlamlandırmıştır.

körtüm tēp tēmek-te öñġisi [*negül*] ol lütsai beg özi[niñġ] t[e]ñġl(e)yü bilmemek üze bo sıçġan--lı örümçik-li-te adırtı *negül* taķı yme eşidilir uluġ ünin sav sözläġüçi-ler uluġ tılañġur- - maķ-ta tıdıltı tēp HT VIII 387, 395, 398.

3.1.2.22. *negülük* Soru Sözcüġü

Sözcük, gerçek soru işlevli olarak kullanıldığında “*neden, niçin?*” anlamını karşılamaktadır.

udçı er neglük barıġ-sadıñgaz köñlüñġüznı kim bertdi barmañġ tep tedi KP LXVIII-8.

“Sıġırtmaç, ‘Niçin gitmek istiyorsunuz? Kalbinizi kim kırdı? Gitmeyin!’ dedi.”

(...) taķı yme burhan bahşı bir tılın nom nomlasar tınl(ı)ġ-lar öz tilinçe öz biliginçe uķar-lar temekig taplap *negülük* yana yalñġuz egil-lerig öñġi keterip ki[şi] keziginte kıatmadı erki HT VIII 196.

“Usta Burhan diliyle öğretiyi söylese, canlılar kendi dillerince ve bilgilerince anlar. Bunu neden kabul edip de tecrübesizlerin tecrübesizliġini gidererek neden insan sınıfına almadı ki?”

3.1.2.23. *negü için* Soru Sözcüġü

On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde sınırlı kullanıma sahip olan bu birleşik yapı ne için gibi “*neden, niçin?*” karşılığında kullanılmıştır:

ne uğurķa t(e)ñġri tip .. atı bolur olarnıñġ .. yene yme *negü için* kayu inçip avant tıltagın .. t(e)sri oġlı tip at üze .. kükülürler kişi ara .. neçökin t(e)srim yalasuķ--lar .. toġup yene kişi ara .. seçe yalasuzın bolurlar .. AY 549/3.

“Ne zaman Tanrı diye adlandırmak uygundur ve ne için hangi sebeple Tanrı oġlu adını alarak kişilerin arasında ünlenirler? Tanrım, neden insanlar insanların arasında doġup (sonra onlardan) ayrılarak yalnız kalırlar?”

.. yene oķ tişi tilkü inça tēp tēdi .. bo savaġ ayıtma söz-legeli uġu teg ermez .. ertinġü sēz-inip kıotoz öküź inça tēp tēdi negü boltı .. *negü için* söz-leyür s(e)n .. adırtlıġ söz-legil .. UPF 25.

“Yine o dişi tilki şöyle dedi. ‘Bu sözleri söylemek uygun değildir.’ Öküź, şüpheyle ‘Ne oldu, niçin (bunları) söylüyorsun? Ayrıntılı olarak anlat’ dedi.”

3.1.2.24. *neke* Soru Sözcüğü

ne soru zamiri üzerine yönelme durumu eki getirilmesi ile oluşan sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerde sınırlı kullanıma sahiptir. Sözcük, günümüz Türkiye Türkçesindeki niye biçimine eş değer olarak “*neden, niçin?*” anlamlarında kullanılmıştır:

kañgı kan inçe tep ayıttı *neke* yığlayu buşuşluğ keltiñg tegin inçe tep ötünti taştın ilinçüke önmiş erdim üküş yok çığay emgeklig tınlıg-lar-ağ körüp ıgladım. KP V-2.

“Babası han ona şöyle sordu: ‘Neden ağlayarak üzüntülü döndün?’ Prens şöyle konuştu: ‘Eğlenmek için dışarıya çıktığım sırada, sefalet ve acı içinde olan pek çok yaratık görüp ağladım.’”

3.1.2.25. *nelek~nelük* Soru Sözcüğü

Uygurcada nadir olarak kullanılan, daha çok Karahanlı Türkçesi metinlerinde saptanan sözcük, “*neden, niçin?*” anlamında gerçek sorular yapmaktadır:

ol t(e)ñgrilikdeki kam ma(a) amu moçaqqa inçe tip ayıttı ne er s(e)n / / s(e)n *nelük* keltiñg bizinte / / / / / / lur tidi Man. I 25-20.

“O Tanrı yerindeki büyücü, Ammanuel Hoca’ya şöyle sordu: ‘Sen kimsin? Niçin bize geldin?’”

kese sözledim söz eşittiñg anı / *nelük* emgetür sen küçeyü mini KB 3961.

Sözcük, Karahanlı Türkçesi metinlerinden KB’de ve DLT’de az da olsa aşağıdaki iki örnekte görüldüğü gibi “nasıl?” anlamını karşılamaktadır:

sever barça yalñguğ tiler arzular / anı kıldaçılar *nelük* buldılar KB 898

“Onu bütün insanlar sever, diler ve arzular; fakat isteyenler bu iyiyi nasıl buldular?”

aydum añgar sevük / bizni taba *ne elük* / ketçiñg yazı kerik / kırlar eđiz beğük DLT [BA] I, 94-2.

“Sevgilime, “bizim tarafa yüksek, büyük, geniş kırları aşarak nasıl geldin?” diye sordum.”

3.1.2.26. *neteg / netek* Soru Sözcüğü

ne soru zamiri ile benzerlik bildiren *teg* edatının birleşiminden oluşan sözcük, bu

birleşik yapıyı oluşturan iki sözcüğün anlam özelliğine uygun olarak “*ne gibi, nasıl?*” anlamında gerçek soru işlevinde kullanılmıştır:

k(e)rekü içi *ne t(e)g* ol IB 18.

“Çadırın için nasıl?”

.. [bo] meniᅇ alımçılarımka bösüp erklig kıan üskinte ayduᅇ--da tegdükte *neteg* kılayın anı maᅇga ayu biriᅇgler tip tiser m(e)n :: ötrü olar maᅇga inçe tip tidiler :: AY 10/18.

“Benden şikâyetçi olanlara .. güçlü Han huzurunda söylediğimde ‘Nasıl yapayım? Bana söyleyin.’ deyince onlar bana şöyle dediler: (...)”

.../i ötrü toyınlar-ü ötünürler o(tsuz emsi)z ürüntegsiz ayıᅇ (kıılınç kı)lmaᅇ *neteg* bolur (erki..) M 79-29.

“Sonra rahipler ... sorarlar: ‘Vasitasız ve çaresizlik (yüzünden) kötü amel işlemek nasıl olur?’”

bu eᅇgü kıayu ol *neteg* ol özi / negü teg bolur eᅇgü kıılkı tözi KB 855.

“İyilik nerededir ve nasıl bir şeydir, iyinin hareketi, özü nasıl olur?”

3.1.2.27. *netegin* Soru Sözcüğü

neteg üzerine araç durumu eki getirilmesiyle oluşan sözcük *neteg* gibi “*ne gibi, nasıl?*” anlamını karşılayan gerçek soru yapımında kullanılmıştır:

:: bişinç abışık kıılmaᅇlıᅇ törü üze burқанlar sanısa kırmekke tayanıp bütmiş bışmış bilge bilig p(a)ramıtıᅇ *netegin* bütürürler :: abışık kıılmaᅇlıᅇ törü üze burқанlar sanıᅇga kırmek yme kıayu erür tip tiser :: AY 308/11.

“Beşincisi, kutsama geleneᅇi yoluyla Burhanların arasına girmeye azmedip bunu tamamlamış bilge bilgiyi, kusursuzluᅇu nasıl tamamlarlar. Kutsama geleneᅇi sayesinde burhanlar arasına girmek nedir?”

: : *netegin* bolᅇay tēp tēser : : alᅇu tarmanriki (?) tenᅇri-ler –ler yme bo yaᅇᅇi küᅇüᅇ körüp süzök köᅇᅇül örüᅇgey-ler : : IS 466.

“Nasıl olacak?’ dersin, bütün Tarmanriki (?) Tanrılar da bu yeni günü görüp saf gönül besleyecekler.”

3.1.2.28. *netegledi* ~ *netegleti* Soru Sözcüğü

neteg soru sözcüğüne diğer soru sözcüklerinin yapımında da kullanılan zarf yapıcı *+le* (nelük, neçükleti) ve *+DI* (çaltı, neçükleti) eklerinin getirilmesiyle oluşan sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde *neteg* soru sözcüğü gibi, “*nasıl, ne yolla?*” karşılığında kullanılmıştır:

. . adınlar *netegleti* iki törlüg nom yoķı bultuķmazı üze b(e)kiz b(e)lgülüg erür tip tiser : : inçe ķ(a)ltı bo nomluğ et’özde b(e)lgü-li b(e)lgünüs orununlı ikegü barça yoķ titirler : : AY 65/22.

“Başkaları nasıl iki türlü öğretinin yokluğu ve bulunmazlığı sayesinde açıkça bellidir?’ dersin, öyle ki bu öğretili vücutta ortaya çıkmış belirtinin ikisinin birden yerleştiği olmamıştır.”

. . yumğın tepremiş sanıpatığ . . emlegeli küseser . . edgü köngüllüg kişiler. . *netegleti* em-legü ol . . AY 588/16.

“Bütünüyle sarsılmış Samnipatayı tedavi etmek istenirse, iyi gönüllü kişiler nasıl tedavi edecek?”

3.1.2.29. *nü* Soru Sözcüğü

negü sözcüğünden geldiği düşünülen sözcük, Karahanlı Türkçesi metinlerinden KB’de ve DLT’de sınırlı sayıda kullanılmıştır. Sözcük, gerçek soru işlevli olarak “*ne?*” anlamını taşımaktadır:

nü: “ne” yerinde kullanılan bir edattır ve “ne” anlamındadır. DLT [BA] III, 215-4.

nü tersen= ne diyorsun. Bunun aslı “negü”dür. ۱, ۲ harfleri atılmıştır. DLT [BA] III, 215-5.

3.2. Sözde Soru

Sözde soru, adından da anlaşılacağı gibi cevap gerektirmeyen sorulardır. Ancak, kimi zaman onay alma ya da düşünceyi kuvvetlendirme amaçlı bir cevap beklentisi olabilmektedir. Örneğin tarihi lehçelerde Orhon Türkçesine özgü soru sözcüğü olarak karşımıza çıkan *gu / gü*, eldeki verilere göre, bulunduğu cümlelerden sonra “elbette hayır!” biçiminde bir cevap gerektirmektedir. Sözde sorunun asıl amacı soru sormak değil, soru yoluyla anlatılmak istenen düşünceyi kuvvetlendirmektir. Bu nedenle sözde sorularda cevap, sorunun her iki unsuru, konuşan ve dinleyen tarafından bilinmektedir.

Sözde sorularda kimi zaman hiçbir cevap beklentisi yoktur. Örneğin şaşma ifade eden soru cümlelerinde konuşan, dinleyenden bir cevap beklememekte, olan olay ya da ortaya çıkan durum karşısındaki şaşkınlığını dile getirmektedir.

3.2.1. Evet ya da Hayır Cevabı Gerektiren Sözde Sorular

3.2.1.1. *gu* ~ *gü* Soru Parçacığı

Çalışmamız kapsamında yer alan *gu* / *gü* soru yapısı, belagatla ilgili sorular yapar. Burada iletişimin iki ögesi, konuşan ve dinleyen için bir bilinmezlik söz konusu değildir. Köl Tigin ve Bilge Kagan yazıtında saptadığımız *gu* / *gü* yapısıyla kurulmuş cümlelerde dinleyenin “(*elbette, tabi ki*) hayır” cevabı vermesi beklenmektedir:

t(e)ñgri : y(a)rl(ı)k(a)dukin : üçün : [ö]z(ü)m : kuut(u)m : b(a)r üçün : k(a)ğ(a)n : ol(u)rt(u)m :
k(a)ğ(a)n : ol(u)r(u)p yok : çıg(a)n : bod(u)n(u)ğ : koop kuubr(a)td(ı)m : çıg(a)n : bod(u)n(u)ğ :
b(a)y kılt(ı)m : (a)z bod(u)n(u)ğ : üküş : kılt(ı)m : (a)zu bu s(a)b(ı)mda : ig(i)d b(a)rgu
: KT G 10, BK K 8.

n(e)ñg n(e)ñg : s(a)b(ı)m : (e)rs(e)r : b(e)ngü : t(a)şka : urt(u)m : (a)s(a)r körü bil(i)ñg : türük :
(a)mtı : bod(u)n : b(e)gl(e)r : bödke : kör(ü)gme : b(e)gl(e)rgü : y(a)n(ı)lt(a)çı siz : KT G 11,
BK K 8.

Yukarıdaki birinci cümlede, kağan halkına tahta oturduktan sonra yaptıklarını anlatıyor ve “yoksa sözlerimde hata/yalan var mı?” diye soruyor. Yüklemi vurgulanan bu cümlede, konuşana (kağan) göre dinleyen (halk) tüm bu eylemlerin farkındadır ve vereceği cevap “elbette yok/hayır” olacaktır.

İkinci cümlede ise cümlenin öznesi vurgulanmıştır. Konuşan yine kağandır ve dinleyenine (beyler) tüm talimatlarını sıralamıştır. Tüm bu söyledikleri karşısında ona itaat eden beylerin hata etmeyecekleri kanısındadır.

Bu, *gu* / *gü*’lü bir cümlenin “(*elbette, tabi ki*) hayır” cevabı gerektirmesi yukarıdaki iki kullanımda da cümlenin yapıcı olumlu olmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Eğer, yapıcı olumsuz bir cümleye rastlasaydık, cümlede bulunan *gu* / *gü* yapısının gerektireceği cevabın “(*elbette, tabi ki*) evet” olacağını söylemek mümkün görünmemektedir. Ayrıca, bu yapının Orhon Türkçesinde gerçek soru ögesi olup olmadığını da bu örneklerden çıkaramıyoruz.

3.2.1.2. *mu* ~ *mü* Soru Parçacığı

Sözde sorular, yukarıda da söz edildiği gibi, genel olarak herhangi bir cevap gerektirmeyen, temel amacı, sözün etkisini arttırmak, anlamı kuvvetlendirmek olan

yapılardır. Ancak, kimi zaman yukarıda *gu / gü* soru parçacığı için olduğu gibi, *mu / mü* için de söz konusu soru parçacığının bulunduğu cümlelerde sözü edilen yargının karşıtı bir cevap gerekmektedir. Örneğin aşağıda yer alan birinci örnekte, ... *bolurmu* yapısı “*elbette olmaz*”; ikinci cümledeki *yıgmadımız mu* yapısı ise “*elbette yasaklamıştık*” biçiminde bir cevap gerektirmektedir. Her iki tanık için de cümlede sözü edilen eylemin konuşan ve dinlenen ce bilindiği görülmektedir.

neçe keç kişi bolsa özke yakın / öziñde bağırsağ bolurmu sağın KB 517.

“Ne kadar iyi ve yakın bir insan olursa olsun, düşün, insana başkası kendisinden daha candan olabilir mi?”

aydılar: yıgmadımız *mu* seni ajun--luğlardın. Ku.T. 30/29a1.

“Onlar, “Biz seni insanlarla ilgilenmekten men etmemiş miydik” dediler.”

Konuşmanın iki ögesinin de sözü edilen konudan haberli olduğuna bir örnekte aşağıdaki cümledir. Burada, konuşan dinleyenin kendisini “sevdiğini” bilmektedir. Ancak, söyledikleri, “*Seviyorsanız, isteklerimi yerine getirirsiniz*” cümlesinin açık ifadesidir. Zaten konuşmada, dinleyenin bu cümleden sonra söyledikleri, Türkiye Türkçesiyle “*Ben sizi o kadar seviyorum ki, eldeki inci boncuk gibi...*” biçimindedir.

amrağ ögüküm yer teñri törümüşte berü bay yême bar çığay yême bar kayu-sısa emgekte
özgürgay sen tegin inçe tip ötü[n?]ti kañgım kıtı meni séver *mü* siz KP VI-5.

“Sevgili yavrum, yer ve gök yaratıldığından beri zenginler de yoksullar da vardır. Onları acı çekmekten nasıl kurtaracaksın?’ Prens şöyle konuştu: ‘Saygıdeğer babacığım, beni seviyor musunuz?’”

3.2.2. Cevap Gerektirmeyen Sözde Sorular

3.2.2.1. Belirsizlik İşlevli Sözde Sorular

3.2.2.1.1. Belirsiz Bir Zaman İfadesi Barındıran Sözde Sorular

On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde yer alan kimi soru sözcükleri, zaman işlevli olarak kullanılmışlardır. Bu kullanımlarda cümle türünün anlam üzerinde önemli etkileri vardır. Zaman işlevli soru sözcükleri için genel olarak üç cümle türü kullanılmıştır. Bunlardan birincisi ve en yaygın olanı, soru sözcüğünü de içeren şart cümlesinin, genellikle gelecek zamanlı, geniş zamanlı ya da gelecek zaman anlamı

içeren tasarlama kiplerinden oluşmuş yüklemi bulunan ana cümleye bağlandığı cümlelerdir. Bu durumda ana cümlelerin yükleminden de anlaşıldığı gibi geleceğe ait bir zaman ifadesi söz konusudur. İkinci cümle türü ise, zaman işlevli soru sözcüğünü içeren çoğunlukla –DUkdA zarf-fiil ekini almış söz grubunun genellikle geçmiş zaman kipli cümleye bağlanmasıyla oluşur. Ancak, *neçede / neçete* sözcüğünün bulunduğu bu türden cümleler geniş zaman kiplidir. Soru cümlelerinin zaman ifadesinde kullanılan üçüncü cümle türü ise, biri soru cümlesi içeren iki belirsiz geçmiş zaman kipli cümlelerin sıralanmasıyla oluşur. Bu durumda da geçmişe yönelik bir zaman ifadesi söz konusudur. Zaman ifadesi taşıyan soru sözcükleri görüldüğü gibi birinci ve üçüncü cümle türünde birleşik; ikinci cümle türünde ise girişik basit cümle içerisinde yer almaktadır. Girişik basit cümle, salt basit cümleden farklı olarak “içerisinde fiilimsi bulunan basit cümle” (Özmen 1999: 122) türüdür. Gerek geçmişte gerçekleşen gerekse gelecekte gerçekleşmesi beklenen bu eylemler zaman açısından birbirine bağlıdır. Birinin gerçekleşmesi diğerinin gerçekleşmesi durumunda mümkündür. Ayrıca bu cümlelerin tamamında anlam açısından bir genelleme söz konusudur. İlk eylemin gerçekleştiği her durumda ikinci eylemin de gerçekleştiği / gerçekleşeceği anlatılmaktadır.

3.2.2.1.1.1. kaçan Soru Sözcüğü

Gerçek soru işlevi dışında *kaçan* soru sözcüğünün en çok kullanıldığı anlam alanı, sözcüğün temel anlamına koşut olarak karşımıza çıkan zaman ifadesidir. Sözcük, çoğunlukla şartlı yapılar olmak üzere aşağıda değinilen farklı yapılarla cümleye zaman ifadesi katar.

Şartlı yapılarla kullanılan *kaçan* sözcüğüyle kurulan birleşik cümlelerdeki ana cümle çoğu zaman, gelecek zaman, geniş zaman ya da gereklilik, emir vb. gelecek zaman anlamı içeren kiplerle kurulur. Aşağıda verilen ilk iki örnek bu biçimdedir. Ancak, üçüncü örnekte *kaçan... -diler erser...-dı* yapısı söz konusudur. Bu durumda ilk iki cümlede geleceğe ilişkin “(eğer gerçekleşirse)...-DığIndA” anlamı sezilmektedir. Üçüncü örnekte ise *kaçan* sözcüğünü ve şartlı yapıyı içeren yan cümle birleşik bir çekimdir (belirli geçmiş zamanın şartı) ve sonrasında yine bir geçmiş zaman gerektirmektedir. Bu türden cümlelere günümüz Türkiye Türkçesinde de rastlamak mümkündür: *Ne kadar gelip gittiyse de bir türlü aradığını bulamadı.*

.. **kaçan** ol t(e)ñgri t(e)ñgrisi burkanığ körgeli bolsarlar :: ötrü olar ikileyü taçı kişi ajunıta kedilmegey--ler .. AY 191/2.

“Tanrılar Tanrısı Burhan’ı gördüklerinde ikinci kez dişilerin dünyasında yeni bir bedene sokulmayacaklar.”

.. **kaçan** monta et’öz kıdsar--lar üküşi barça t(e)ñgri yirinte toğup .. t(e)ñgriler kıvrağı asılır üstelür .. AY 412/14.

“Vücutlarını burada bıraktıklarında, bütünü Tanrı yerinde doğup... (böylece) Tanrılar topluluğu artar, çoğalır.”

kaçan ol moğoç-lar bidilkıım-ka tegdiler erser ol yultuz tebremedin şük turdı U I 6, 7.

“O büyüücüler Bedelhem’e vardıklarında o yıldız hareket etmeden sabit bir şekilde durdu.”

kaçan soru sözcüklü cümlelerde zaman ifadesi yalnızca şartlı yapılarla sınırlı değildir. Uygur metinlerinde karşılaşılan bir özellik olarak, geçmişe yönelik zaman ifadesi için aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi temel yapı “**kaçan ...-DUkDA ...-DI..**” biçimindedir. Ancak kimi zaman, aşağıdaki üçüncü ve dördüncü örnekte olduğu gibi, **kaçan...-DukDA** yapısını izleyen cümlenin yüklemi geniş zaman ya da gelecek zaman ifade eden bir kiple çekimlenmiş olabilir. Bu durumda, söz konusu **kaçan...-DukDA** yapısı gelecekte gerçekleşecek iki ardıl eylemin birincisini, henüz bitmiş olanını vurgulamaktadır. Üçüncü ve dördüncü cümlelerde geleceğe yönelik **kaçan ...-sAr ...** yerine **kaçan-DUkDA** yapısının kullanılmasının nedeni ise, bu iki cümlede eylemin gerçekleşmesinin şarta bağlı olmaması, eylemin mutlaka gerçekleşeceği beklentisi olmalıdır.

kaçan yirke tegdükke bodıs(a)t(a)v yene inçe tip sakıntı .. AY 616/15.

[**ka**]çan samtso açarıka [t]uşup köñgölümüzni sekiz köni-[le]rde turgurup bês kölünğü-de tegzintürdöke ötrü tapsızım(ı)z tarıqip b(a)yağı teg ênç boltumuz tęp tedi HT VII 785.

t(e)ñgri yirinte toğduqda .. t(e)ñgri kıanı bolurlar .. **kaçan** birök tegşilip .. yalañguklar ara intükde .. yalañguklar kıanı bolurlar .. AY 550/7.

:: bo d(a)r(a)nı üze ot birle kıayınturmuş isig suvuğ yüz sekiz kıata arvap çopunta kıodup törtidin yınğak bıntavır tartıp anta kin timin ol suv içinte kirip artı yunsun .. **kaçan** yuna tüketdükke ol

yunmuş suvuğ mandal içteki aş içgü birle suv-da töksün .. AY 478/7.

Aşağıda yer alan cümlelerde de *kaçan* soru sözcüğünün soru işlevi dışına çıkarak türlü yapılarla birlikte zaman ifade ettiği durumlar gösterilmiştir:

Sözcük, *kaçan...-DI...-DI* yapısı da geçmişe yönelik “...-DIğInDA” anlamı verir. Bu yapı günümüz Türkiye Türkçesindeki “*ne zaman (ki) ... -DI-DI*” biçimindeki yapıdır. Bunun gibi “*kaçan ...-ğA(y)...-ğA(y)*” yapısı da geleceğe yönelik “...-DIğInDA” anlamını karşılamaktadır. Bu tür cümlelerde gelecek zaman kipinden kaynaklanan bir şart anlamı sezilmektedir. Örneğin aşağıdaki üçüncü cümle için bu durum söz konusudur:

.. ol üdün m(a)has(a)tvı tiginning tapıgçıları tiginimiz keçdi tip *kaçan* bartı yorınglar kıanta ol istelim tip tiy(i)şdiler .. AY 620/14.

“O zaman Prens Mahasvati'nin hizmetçileri ‘Prensimiz gitti.’ dediğinde, ‘Ne zaman gitti? Yürüyün, neredeyse ondan isteyelim.’ dediler.”

.. busuşumuznı köngül-tin .. kamağ kişiler bir yañlıg .. söz-lediler aydılar :: bodıs(a)t(a)v tigin *kaçan* ok .. ölyük ol tip *tidiler* .. begler momı eşidip .. yançıltilar busuş-ın .. yırıntılar yıglayu .. emgentiler artuğkrağ .. ötrü ol üdün tavrati:: maharati ilig kıan .. açığ ünin yıglayu .. örü turtı orunıntın .. yakın bartı AY 635/18.

3.2.2.1.1.2. neçeke tegi Soru Sözcüğü

Sonuna yönelme durumu eki ve zaman anlamı veren *tegi* sözcüğünün getirilmesiyle zaman anlamı kazanan yapı Uygurca metinlerde karşımıza çıkmaktadır. *neçeke tegi* yapısı saptanan metinlerde aşağıda yer alan birinci örnekte görüldüğü gibi çoğunlukla şartlı birleşik cümlelerde *neçeke tegi ...-sAr ançağa tegi... -(X)r* yapısıyla Türkiye Türkçesindeki *ne zamana kadar ...-sA o zamana kadar ...-(X)r* yapısının karşılığı olarak kullanılmıştır. Ana cümlede *ançağa tegi* yapısı içermeyen şartlı birleşik cümlelerde *ançağa tegi* söz grubu sezilir. Aşağıdaki ikinci cümlede bu durum örneklendirilmiştir. Bu cümledeki ...*neçeke tegi tirig erser* cümlesinden sonra gelen ana cümlenin *ançaka tegi [yè]t[i] törlüg adağa emgenür* biçiminde olması cümleyi anlam açısından bir değişikliğe uğratmamaktadır.

neçeke tegi bo sansar içinte tuğmış tınlağlar aj-unluğ çadar ögüz içinte ağa tegilü beş aj-unluğ

tegz-inç suv içinte çoma bata tört tuğumluğ kışağ tasağ--ta kışılır tasılır **erserler** .. ançağa tegi utun **tetirler** .. taķı yme **neçeke tegi** aj--unluğ arıģsız oprı içinte niz-vanı ķulu bolup ağnayı **yatsarlar** .. **ançaka tegi** utun ok **atanurlar** .. Mayt.Vat. 007-56, 061.

yme t[akı] ol oğul **neçeke+tegi** tirig **erser** [yè]t[i] törlüg adaķa emgenür ..MTT 0342.

“Yine o oğul yaşıadığı süre içerisinde yedi türlü tehlikeye maruz kalır.”

Kimi zaman şartlı birleşik cümle, geniş zaman yerine gelecek zaman kipiyle de sonlandırılabilir:

tesleyü ĳolulayı teginser biz t(e)ñgrim tütrüm teriñg yörlüglüg bo nom erdini **neçeke tegi** yirtinçüde turup yitlinmeser batmasar **ançaka tegi** bo yirtinçüde yiti kırk törlüg bodıpakşık atl(ı)ğ tuyunmaķ arķalığ nomlar öçmedin üzülmedin **turğay** .. AY 197/12.

“Ölçüp açıklayarak söylesek Tanrım, keskin derin yorumlu bu öğreti mücevheri ne zamaa değin dünyada durup kaybolmasa, yok olmasa; o zamana değin bu dünyada otuz yedi tür Bodhi-Paksika adlı sezmeκ destekli öğretiler yok olmaksızın, sona ermeksizin duracak.”

3.2.2.1.1.3. *neçede ~neçete Soru Sözcüğü*

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde genel olarak Türkiye Türkçesindeki *ne zaman* anlamına karşılık gelen *neçede / neçete* sözcüğü, çoğunlukla birleşik cümlelerde ve zaman ifadesi için kullanılmıştır. Sözcük, şartlı birleşik cümlelerde kullanıldığında taşıdığı zaman ifadesi, geleceğe ilişkindir. Bu durumda şartlı yapıdan sonraki ana cümle çoğunlukla *ançada timin* yapısıyla başlar. Bunun dışında ana cümlelerin başında *ançada* sözü bulunmayacağı gibi, *ançada, ançada oķ, anta oķ*²² gibi zaman ifade eden yapılar da kullanılabilir. Bu, Türkiye Türkçesindeki *her ne zaman ...-sA işte o zaman-(X)r* yapısının karşılığıdır:

(a)ltı birök **neçede** sisekkeye bor bengi içip esürüp .. kent suzak sayu tüzü--de keze yapa tegzinip .. eriş üküş ev barķ itgeli **usar ançada timin** tilegülük ol .. t(e)ñgri t(e)ñgrisi burķan şarırın AY

²² anta sözü, ol yme arslan-nañg turmuş törösi erti .. neçede üsürintin taş--ğaru ünser **anta** oķ bir ĳatağ ünin etneyür erti .. ol oķ töröçe erte turup öz üsürintin taşğaru ünüp ĳatağ ünin etnedi ..UPF 056, UPF 097 cümlesinde “işte o zaman” anlamında kullanılmıştır. Bu kullanımda oķ sözünün de katkısı vardır. Sözcüğün zaman ifadesi için kullanımına, OY'deki (...) t(a)bg(a)ç : bod(u)n : s(a)bı : süçig : (a)ğısı : yimşak (e)rm(i)ş : süçig : s(a)bın : y(e)mş(a)ķ : (a)ğın : arıp : ır(a)ķ bod(u)n(u)ğ : (a)ńça y(a)ğutir : (e)rm(i)ş : y(a)ğru : ĳoontuķda : kirse : (a)ñ(ı)ğ bil(i)g : **(a)nta** öyür (e)rm(i)ş : KT G 5, BK K 4 ve KP'deki kaçan burķan ĳutın bulsa men siler-ni barķa **anta** ĳutarğa men tēp tēdi LXXVI-6 cümleleri örnek olarak verilebilir. Bu örnekleri arttırmak mümkündür.

34ğ/5.

“O sinekçik şarap içip sarhoş olduğunda kent, köy gibi yerlerde gezinip çok ev bark yapmayı düşünse hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden sonra artakalan eşyasını dileyecektir.”

neçede birök bo savlarığ adınsıg kılıp övke kösül turğur—*sar*..ötrü *ançada oğ* bo bütmiş işin içğınur.. AY 443/12.

“Bu sözleri farklı kılıp öfkeyle hareket ettiğim zaman bu bitmiş işi kaybeder.”

neçede birök tuyun-*sar-lar* bodi tigma tuyunmağ yoluğ : / intin kıdığ-ta yanala tiliki küsüşü bultuğmaz : Jin’ D291, G1

Sözcük, AY’den alınan aşağıdaki örnekte, yukarıda açıklanan zaman ifadesini emir cümlesi içerisinde yer alarak sağlamıştır. Bu durumda emir kipi, şart kipinin işlevini üstlenmiş gibidir:

.. *neçede* birök ol ilig an biz için tütsüğ urup bo nom erdinike nomladaçı nomçığa ağır ayağ kılısun .. ol tütsügnüñg tütünü turum ara kök kalığ içinte yadılıp .. bizniñg yene ordumuz--ka karşımızka tegip t(e)ñgridem kuşatrı bolup tegzinü turğay .. AY 424/8.

“O Han, bizim için tütsü yakıp bu öğreti mücevherini öğretecek hocaya büyük saygı gösterdiğinde, o tütsünün dumanı bütün göğe yayılıp bizim sarayımıza ulaşacak ve ilâhi bir gölgelik oluşarak orada dönüp duravaktır.”

neçede ~ *neçete* sözcüğü, yalnızca AY’de rastlanan örneklerde zaman işlevli zarf-fiil eklerinin bulunduğu cümlelerde de yer alabilir. Ancak bu, yalnızca AY’ye özgü bir durum olmamalıdır. Bilindiği gibi zaman ifadesi taşıyan *kaçan* sözcüğü de on üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde şartlı birleşik cümlelerde yer alabildiği gibi zarf-fiil eki içeren cümlelerde de sıklıkla kullanılmıştır. Ancak, zaman işlevli *kaçan* soru sözcüğü, bu türden cümlelerde geçmişe yönelik zaman anlamı içerirken, *neçede* ~ *neçete* için bu anlam sezilmemektedir. Çünkü örneklerin tümünde cümlenin yüklemi geniş zamanlıdır. Bu durumda söz konusu zarf-fiil eki, şart kipinin işlevini üstlenmiş gibidir:

.. azu yme k(a)ltı birök eşgek irinin *neçede* bımba atl(ı)ğ yemiş teg kızıl öslüğ bultukup ked uz oynayu yrılayu bödigeli *udukda* .. *ançada timin* tileğülük *ol* .. t(e)ngri t(e)ngrişi burkan şarırın ..AY 34ğ/11.

“Ya da yine eşek dudağının bımba adlı yemiş gibi kızıl renkli olup ustaca oynayarak şarkı söylediğinde hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden arta kalan eşyasını dileyecektir.”

Zaman işlevli *kaçan* sözcüğünde olduğu gibi *neçede* / *neçete* soru sözcüğü de,

geçmişte birbiri ardınca gerçekleşen eylemlerin zaman olarak birbirine bağlı biçimde gerçekleştiğine vurgu yapılırken kullanılır. Bu durumda belirsiz geçmiş zaman içeren sıralı birleşik cümle söz konusudur. Bu yapı, Türkiye Türkçesindeki *ne zaman ki –DI, işte o zaman –DI* yapısının karşılığıdır:

: : *neçede <kin>* 1[nçiu] atl(1)ğ balıqdağı suvastıksı (?) atl(1)ğ sesremde tapışıp ötrü kıodturup *altı* :
: ol kuotau atl(1)ğ beg bş—in inançları evinteki uluğı kiçigi barça bir ajunta özlüg ölürgü sav
birtem kıodup bir yintem bo nom erdinig boşguntılar *tutdı—lar* .. bitidiler bitidiler [oқdı]—lar
oқıtdılar : : : AY 17/7.

.. ne anı körüp ök et'özlerin ol süsük üze kemişip ögsirep tınsırap kıamıltılar .. *neçede kin* timin
öglenip ötrü iliglerin örü kötürüp uluğ ünin ulıdılar .. sıgtadılar .. ulıyu sıgtayı inçe tip tidiler ..
AY 619/18.

3.2.2.1.2. Belirsiz Bir Sayı / Miktar İfadesi Barındıran Sözde Sorular

3.2.2.1.2.1. kaç Soru Sözcüğü

Sözcük, saptandığı en eski metinlerden başlayarak belgisiz sıfat olarak “birkaç...” anlamını taşıyabilmektedir. On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerden özellikle Kutadgu Bilig’de kimi soru sözcüklerinin belirsizlik anlamı da taşıyabildikleri görülmektedir (Ayrıntılı bilgi için bk. aşağıda *kaç* sözcüğü). Ayrıca, Kutadgu Bilig’de *bir* sözcüğüyle birlikte kullanıldığı örneklerle de karşılaşılacaktır. Yine Kutadgu Bilig’de *bu kaç* yapısıyla “bu/şu birkaç...” anlamını taşıdığı görülmektedir. Sözcüğün belirsizlik işleviyle daha çok zaman bildiren sözcüklerin önüne geldiği görüyoruz: kaç kün (8 kez); kaç yıl (1 kez).

samstso açari /ol/ orun-ning kidin tağdın / bulung/ ça kodı inip : *kaç* bere yir bardukta /tüz/ yirge
tegdı Tug. Hüen V 51-3.

“Samstso Açari o yerden sonra dağdan aşağıya doğru inip birkaç mil gittikten sonra düz yere
(ovaya) ulaştı.”

daki erdinig ton kedim-de ulatı-larığ yulup alıp ilt/ü/ ilig beg-ke ançulatı-lar : ilig beg *kaç* kün
ertginçe ol eski oprak birle ertürüp : ötrü anta kin bun (?) tonın kedimin kedti: Tug. Hüen. V 36-
16.

(...) yettinç kün temir sua ağ tı temir ışığ yorıdı tegin kutı ülügi üçün adasız tudasız *kaç*
kün içinte erdini-lig otruğ-?ka tegdiler KP XXXIII-6.

“(…) Yedinci gün demir zincirler açıldı ve demir halatlar çözüldü. Prens in iyiliksever gücü ve şansı sayesinde tehlikeyle ve engelle karşılaşmadan birkaç gün sonra mücevher adasına ulaştılar.”

kerek hayl başısa bu bir *kaç* kılık / itilse işi ötrü tüzse yorık KB 2323.

ay ilig bu *kaç* neng kerek begke kör / budunka sevülse orun bolsa tör KB 2071.

3.2.2.1.3. Belirsiz Bir Kişi / Nesne İfadesi Barındıran Sözde Sorular

3.2.2.1.3.1. *kaçu* Soru Sözcüğü

Sözcük, büyük çoğunlukla sıfat görevinde bir sözcük grubu içinde kullanılırken, belirsizlik işlevini Kutadgu Bilig’den alınan aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi tek başına kullanıldığında belirsizlik zamiri olarak “*kimi, bazı*” anlamında görev alabilmektedir. Bu durumda adeta üçüncü kişi iyelik eki almış gibidir.

kayusı inanç beg *kayu* çağrı beg / kayusı tigin beg *kayu* çavlı beg KB 4068.

“Kimi İnanç Bey, kimi Çağrı Bey, kimi Tigin Bey, kimi Çavlı Bey (olur).”

kayu az yaşadı kayusı uzun / *kayu* baş kötürdi bedükrek sözün KB 6396.

“Kimi az yaşadı, kimi uzun, kimi hakîmâne sözlerle yüksek makama erişti.”

3.2.2.1.3.2. *kaçusı* Soru Sözcüğü

ötrü bilgü ol ol kişig lişip tözlüg erür tip . . sampat tözlüg kişiniñ . . barça bolur birkerü . . azu yme bolur ikegü . . azu bolur üç barça . . *kaçusı* erser biri-si . . artuğ küçlüg bolmağdın . . bilmiş k(e)rgek ol kişig . . AY 594/21.

Bilindiği gibi, günümüz Türkiye Türkçesindeki *hangi, kaç, kim* gibi kimi soru sözcükleri üçüncü kişi iyelik ekini aldıklarında belirsiz zamir görevi üstlenirler. Bu durum, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde *kaçusı* sözcüğü için geçerlidir.

3.2.2.1.3.3. *kim* Soru Sözcüğü

On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerde yer alan *kim* sözcüğü, şartlı cümleler içerisinde yer aldığı *her kim* anlamında belirsizlik unsuru olur. Bu durum, çoğunlukla gelecek zaman anlamı içeren kiplerle sağlanırken diğer kimi soru sözcüklerinde görüldüğü gibi, aşağıda ikinci örnekte yer alan, Karahanlı Türkçesinde

biçimce şart kipi içermeyen ama anlamca şart sezilen (belki de şartlı yapısı eksilmiş: *tusulur erse*) cümlelerde de karşımıza çıkabilir:

kim er tutsa öggü açınġu kerek / ol açığ bile er urunsa yürek KB 2399.

“Kim bir esir yakalarsa, onu övmeli ve ihsanda bulunmalı ki, o da bu ihsan ile övünsün.”

sañġa *kim* tusulur tusulġıl añġar / tusulmaz kişig kıl özünġde sñġar KB 5538.

kim isiz kılınsa hem edġü yanıt / ol isiz yanıtı hem isiz bolur KB 6263.

3.2.2.1.3.4. *ne* Soru Sözcüġü

ne türlüġ bu işke tegir erse öz / baġırsaġlıġın teg yaruġ ġılġa köz KB 4134.

“Her ne işle uğraşırsan uğraş, o işi gönülden yap, bu sana mutluluk verir.”

Yukarıdaki örnekte de görüldüġü gibi, *ne* soru zamiri, şartlı cümlelerde kullanıldığında çoġunlukla belirsiz bir nesneyi, varlığı, kavramı işaret eder.

3.2.2.1.4. Belirsiz Bir Yer İfadesi Barındıran Sözde Sorular

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde yer alan soru sözcüklerinin yer yön işlevi temelde **ka* zamirinden türeyen *kanı* ve *çayı* sözcüklerinin türevleriyle sağlanmaktadır. On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerde soru sözcükleri, yer yön bildirme işlevini genel olarak söz konusu yeri ya da yönü belirli değil; belirsiz biçimde yerine getirir. Bu durum, soru sözcüklerinin temelde barındırdığı belirsizlikle açıklanabilir. Soru sözcüklerinin bu işlevi de büyük çoġunlukla şartlı birleşik cümlelerde ortaya çıkmaktadır.

3.2.2.1.4.1. *kaçı* Soru Sözcüġü

Barındırdığı yer yön anlamı nedeniyle şartlı cümle içinde *kaçı* sözcüġü genellikle “*her nereye*” anlamı vermektedir. Bu durumda şartlı birleşik cümlenin ana cümlesi geniş zaman kipiyle kurulmaktadır. Ayrıca az olmakla birlikte “*kaçı ...-ğay ...-ğay*” yapısının da bu anlamı karşılamak üzere kullanıldığı görülmektedir. Aşağıdaki ikinci cümle bu duruma örnektir.

beg ol bu köngül kör kamuğ öz kulu / begi **kança** barsa udu kul yolu KB 3856.

amtu muni ekki köz teglerip sançayın bu **kança** bargay kentü ölgey tep sağıntı KP LVII-6.

“Şimdi bunun iki gözünü de oyup kör edeyim. Nereye giderse gitsin, kendisi ölür’ diye düşündü.”

On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerde rastlanan, içerisinde **kança** sözcüğü barındıran her şartlı yapı “*her nereye*” anlamı taşımamaktadır. Aşağıda yer alan, KB’de rastladığımız örnekte **kança**, anlam açısından gerçek soru işlevine sahiptir. Bu cümleyle ilgili dikkat çeken bir nokta da şartlı birleşik cümlelerin ana cümlesinin belirli geçmiş zaman kipine sahip olmasıdır. Bu, Karahanlı Türkçesi şiir dilinde karşılaşılan bir durumdur. Geçmişte tecrübe edilmiş ya da herkesçe kabul edilen şarta bağlı eylemlerin anlatımında kimi zaman bu yola başvurulmuştur.

ķuruğ kaldı kalbüd uçup barsa can / bayat bildi **kança** barır erse can KB 1525.

“Ruh uçup gidince vücut boş kalır; ruhun nereye gideceğini ancak Tanrı bilir.”

3.2.2.1.4.2. **kançuķ** Soru Sözcüğü

kança soru sözcüğünün *oķ* kuvvetlendirme edatıyla kalıplaşması sonucu oluşan **kançuķ** da anlam açısından **kança** gibi bir işleve sahiptir. Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde yalnız DLT’de görülmüştür. Bu tek kullanımda **kançanın** şartlı yapılarla kullanımındaki gibi bir görünüm sergilemektedir. Ancak burada bir şartlı yapı değil; geniş zaman çekimi söz konusudur. Şartlı yapının olmaması belki de bir eksiltiden (**kançuķ** kaçar [*erse*] ol tutar) kaynaklanmaktadır. Ancak, sözcüğün bir kez kullanılmış olması bu konuda söz söylemeyi engellemektedir.

ķurvı çuvaç ķuruldı / tuğum tikip uruldı / süsi otun oruldı / **kançuķ** kaçar ol tutar DLT[BA] I, 195-4.

3.2.2.1.4.3. **ķanda ~ ķanta** Soru Sözcüğü

Sözcüğün soru dışındaki yer yön işlevi çoğunlukla şartlı cümlelerle

sağlanmaktadır. Bu durumda *her nerede ...-sA-(X)r* biçiminde bir yapı söz konusudur:

. . kóp türlüg edgü kılınç kazğançı taluy ögüzde terisrek titir ağlağ tözkerinçsiz erdemi ol erür
ķanta atasar anta ok eşidür içginmaz munginta emgekinte ara kirür ozğurur . . KİP 210

Aşağıda yer alan ikinci cümlede ise Karahanlı Türkçesi şiir dilinden kaynaklanan farklı bir durum vardır. *ķanda* sözcüğü bu cümlede şart anlamı sezilen (belki de şartlı ögesi düşmüş: *ķanda tüşer erse*) yapıda; ancak ana cümle belirsiz geçmiş zamanlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi şartlı yapılar, geleceğe gönderimde bulunan cümlelerdir ve yer aldıkları birleşik cümlelerin yüklemi, anlamca gelecek; biçimce geniş zaman ya da tasarlama kiplidir. Ancak, Karahanlı Türkçesi şiir dilinde bu türden cümlelerle karşılaşılmaktadır. Örneğin aşağıdaki ikinci cümle yapıca, KB'den alınan *ķuruğ ķaldı kalbüd uçup barsa can / bayat bildi ķanķa barır erse can* 1525. cümlesi gibidir.

ündep uluğ tabaru tavraķ kelip yügürgil / ķurğak yılın buķun kör *ķanda* tüşer koğı ıl DLT [BA]
III, 69-2.

3.2.2.1.4.4. *ķayda* ~ *ķayuda* Soru Sözcüğü

ķayda ~ *ķayuda* soru sözcüğü de soru işlevi dışında barındırdığı temel anlama koşut olarak belirsizliği yer yön ilişkisi açısından ortaya koymaktadır. Bu belirsizliğin anlatımında diğer sözcüklerde olduğu gibi en çok başvurulan yok şartlı birleşik cümlelerdir.

: : *ķayuda* birök padaķları üjikleri ķalsar unıtılsar köngüllerinte kelürüp açuķ adırılığ közüntürü
tegingey *men* : : AY 474/4.

münlüg ķadağ-lıg nom-lar yme m[ü....][...] b[o]lsar sizni-te münsüzi taķı *ķayu-ta* : :
musadğuluğ bolmağay adın-ķa tuğum ajun uç-ınta [turu]p : bir tuğum-luğ teñgrim siz tuğumluğ
ajun-luğ nızvani-larığ tuğalı anuķ y(a)rılıķar siz : : BT 13.19.C.

pırsançı ķan yme *ķayu-ta* kel bar ķılır erser tıdıg-sız-ın tilegü-ke boşuğ yarılığ berü yarılıķadı IS
238.

: : saķınç ig erür saķınç ķart erür saķınç-sız bolmaķ ķamağ-ta yeg üsdünki amrılmaķ erür tęp üküş

sağınç-lığ kişi-ler emgek-ligin yaçur uğıyu umaz una muntağ üküş sağınç uu-ka tıtığ kılđu erser **ķayu-ta** taķı edđülüđ iş-ke tıtığ ağa kılmağay mu : : IS 704.

ķılınçı ķarı oğlan özlüğ uķuş / uķuş **ķayda** bolsa asar bar yapuş KB 1870.

“Akılın hareketi yaşı; fakat kendisi gençtir. Akıl nerede olsa git ona yapış!”

hem ķıldı meni ķutluđ namāzlı zekātlı **ķayda** bolsam hem buyurdı masar namāzını hem zekātnı tirig bar erginçe Ku.T. 31/12b3.

“Her nerede olursam olayım beni namazlı zekātlı, kutlu ķıldı ve yaşıdığım sürece, bana namazı ve zekātı emretti.”

mel'unlar **ķayda** ma bulnurlar tutlurlar öldrülürler Ku.T. 33/22a3.

“Lanete uğratılmışlar her nerede olurlarsa olsunlar yakalanırlar ve öldürürler.”

ol burunusuz içinte tańsuķ edđü yıd yıpar .. uzatı kötiyü tururlar **ķayuda** ertüklerin bilir siz .. AY 348/1.

.. yine kim küseserler .. burķanlar yorıgın bilgeli terisinde teris tutunçsuz .. bilgülük tözin uķđalı ö[trü] .. küseserler **ķayuda** .. nom-lamışın bo nomuğ .. altun öslüğ y(a)ruķluđ .. ķopda kötrülmüş suduruğ .. barmış kergek AY 582/6.

3.2.2.2. Çokluk / Abartı İşlevli Sözde Sorular

3.2.2.2.1. **ķaç** Soru Sözcüğü

ķaç soru sıfatı, on üçüncü yüzyıl öncesinde de (onuncu yüzyıldan başlayarak) bulunduğu cümleye çokluk ve abartı anlamı vermek amacıyla kullanılmıştır. Bu kullanımlarda daha çok sıklık belirten sözcükler (**ķata**) kullanılmıştır. Bunun yanında zaman (yıl) ve çokluk (türlüğ) bildiren sözcüklerin öncesinde yer alan **ķaç** soru sözcüğü de bu anlamı karşılamak üzere metinlerde yer almıştır:

ol ödün baranas uluşta bir edđü alp yerçi suvçı bar erti **ķaç ķata** taluy-ķa kirip beşer yüz erin barıp esen tükel kelmiş erti KP XXIII-8.

ķaç türlüğ söz aydım DLT [BA] I-476-26.

ösdün nelek yalđarmadı **ķaç ķata** bēdis tawar

tolumluđ bolup ķatındıńđ ķanıńđ emdi yer suwar DLT [BA] I, 498-20.

Yukarıda yer alan ilk örnekte, **ķaç** soru sözcüğünün bu kullanımı açıkça görülmektedir. Sözcüğün bulunduğu, (...) **ķaç ķata taluy-ķa kirip beşer yüz erin barıp esen tükel kelmiş erti** cümlesinde, bir önceki cümle olmadan da bu anlam

sezilmektedir. Ancak, DLT'den alınan *kaç türlüğ söz aydım* ve (...) *kaç kata bērdinġ ta'var* cümleleri, ancak metin bağlamında bu anlamı vermektedir. Aksi takdirde bu cümle aynı zamanda gerçek soru cümlesi olarak da kullanılır. DLT'den alınan birinci cümle herhangi bir bağlam içerisinde yer almaksızın tek olarak verilmiştir. Ancak, cümlelerin DLT'deki Arapça karşılığı *qultu anwā^{an} min al-kalām* (D-K 1982: 355) biçimindedir. Bu ibareyi D-K İngilizceye *I said all sorts of things* biçiminde çevirmiştir (age.: 355). Bu türden bir cümle için günümüzde de bu koşullar geçerlidir. Ayrıca, bağlamın dışında konuşmada (en azından günümüzde) vurgu da bu anlamı kazandırır.

3.3.2.2.2. *kaçar* ~ *kaçur* Soru Sözcüğü

Günümüz Türkiye Türkçesinde ve kimi çağdaş lehçelerde üleştirme işlevli bir sözcük olan *kaçar* sözcüğü, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde yalnızca iki kez saptanmıştır. Onuncu yüzyıla ait HT VIII'de *kaçar* biçiminde sıfat olarak kullanılan sözcük, DLT'de *kaçur* biçimindedir ve sıfat değildir. Sözcük, bu tek örnekte anlam açısından abartma / çokluk işlevine sahiptir²³.

ğara tünüg keçürsedim / ağır unı uçursadım / yetikenig *kaçursadım* (kaçur sadım) / sağış içre künüm toġdı DLT [BA] III, 247-24.

3.2.2.2.3. *neçe* Soru Sözcüğü

ne soru sözcüğü üzerine +*çe* eşitlik ekinin getirilmesiyle oluşan sözcük, taşıdığı anlam gereği soru işlevi dışında abartı / çokluk işlevli olarak da kullanılmaktadır. Aşağıdaki birinci örnekte yer alan *neçe neçe* tekrarıyla bu anlam kuvvetlendirilmiş, abartı / çokluğun sayısı bir kat daha arttırılmıştır.

²³ *yetikenig kaçursadım* (bizce *kaçur sadım*) cümlesi, yalnız başına kullanıldığında “(Gündüz olsun, sıkıntılarım bitsin diye) Yedikardeş yıldızını kaçırmak istedim.”, biçiminde aktarılabilir. Nitekim, Dankoff-Kelly'de de bu olasılığa değinilmiştir (1984: 279). Üstelik, ilk iki dizedeki istek bildiren *keçürse-* ve *uçursa-* fiilleri ile üleştirme anlamı içeren sözcüklerin sıfat görevinde kullanılıyorken burada zarf görevinde olması buna izin vermektedir. Ancak, son dizedeki *sağış* “sayma, sayış” sözü *kaçur sadım* söz grubunun *saymak* eylemiyle ilgisini göstermektedir. Sözcüğün sıfat olarak kullanılmamasının nedenini ise belirlemek güç görünmektedir. Bunu vezne bağlayarak vezin gereği isim görevindeki bir sözcüğün eksiltildiğini söylemek bir tahminden öteye gidemez. Atalay ise, dipnotta yaptığı açıklamada sözcüğün *kaçarsadım* yerine yanlışlıkla bu biçimde yazıldığını; Kaşgarlı Mahmut'un bu dörtlüğü *say-* fiili için verdiğini belirtmiştir.

.. yene mıntıda [adın] *neçe neçe* ki[şiler]niñg [sansız] saqıssız özlü[glıerig ölürmış]--lerin körtüm.. neñg [inçip monı teg] b(e)lgülüg odğuraq tüşinğe tegmiş--lerin idi körtüküm yoq erti.. AY 9/2.

“Bundan başka ne kadar kişinin sayısız canlıyı öldürdüğünü gördüm. Bunun gibi karşılığını açıkça alanlara hiç rastlamamıştım.”

kara baş yağısı kızıl til turur / *neçe* baş yidi bu taqı ma yiyür KB 966.

neçe kend uluş bağ çiçekliklerig / kuruğ koğtı boldı kara yir sanı KB 6435.

3.2.2.2.4. *neçeme* Soru Sözcüğü

Yukarıda, *neçe* sözünün tekrarlanmasıyla abartı / çokluk işlevinin arttırıldığından söz edilmişti. Bunun bir yolu da *neçeme* yapısını kullanmaktır. Neçe sözü tek başına bu işlevi üstlenebilirken kimi zaman sözcük sonuna *me* kuvvetlendirme edatının getirilmesiyle oluşan *neçeme* sözcüğü kullanılarak abartılmak istenen varlık, nesne ya da kavram kuvvetlendirilmektedir:

neçe me sınıadım isiz kılğuçı / kite bardı künde üzöldi küçi KB 247.

“Kötülük yapanı kaç kez denedim, gücü her gün biraz azaldı ve sonunda takatten düştü.”

eger açā tilese sizler bütünlükin keldi sizke [açmaq] eger yığılsa siz ol yaqşırağ sizke eger yansa siz yangay miz hiç asıg kılalmaz sizdin öğürüsüz nerse *neçeme* üküş bolsa ol tasrı mü'minler birle Ku.T. 28/74a3.

“Eğer fetih istiyor idiyse işte size fetih; ama eğer (inkardan ve eski yaptıklarınızdan) vazgeçerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Yok, geri dönerseniz Biz de döneriz. Topluluğunuz her ne kadar çok da olsa, size bir şey sağlayamaz. Çünkü Allah mü'minlerle beraberdir.”

3.2.2.2.5. *neme* Soru Sözcüğü

Cümlede sözü edilen nesne, varlık, kavram ya da düşüncüyü çok göstermenin yollarından biri de *ne me* sözcüğünün kullanılmasıdır. Bünyesinde zaten abartma / çokluk anlamı bulunduran *ne* sözcüğüne *me* kuvvetlendirme edatının getirilmesiyle cümledeki yargı daha da kuvvetlendirilmiş olur:

ne me eğğü kişi ol DLT[BA] III, 214-26.

“O, ne iyi adamdır.”

neme yavuz neñ ol bu DLT[BA] III, 215-2.

“Bu ne kadar kötü şeydir”

3.2.2.3. Anlatımı Kuvvetlendirme İşlevli Sözde Sorular

Çoğunlukla cümleyi anlamca olumlu söyleyip olumsuz çağrıştırmak yoluyla anlatımı kuvvetlendirme söz konusu iken, olumsuz cümlede olumlu çağrışımdan da söz etmek mümkündür (kalı). Bunun yanında DLT’de saptanan tek örnekte (kayda) olumlu cümlede olumlu çağrışım söz konusudur.

3.2.2.3.1. *kaçan* Soru Sözcüğü

kaçan sözcüğü, Kutadgu Bilig’deki çok sayıda örnekte, cümlede sözü edilen yargının olumsuzunu çağrıştırmak yoluyla düşüncüyü kuvvetlendirme amaçlı bir kullanıma sahiptir. Sözcük, bu türden cümlelerde, barındırdığı “*ne zaman*” anlamının karşıtı olan “*hiç!*” anlamını karşılamaktadır. Dolayısıyla ortaya çıkan yeni cümle, günümüz Türkiye Türkçesindeki “*hiçbir zaman*” ifadesini taşıyan “*hiç....ml/mu!*” sorularının karşılığı olmaktadır:

arığ boldı begler tadusı özi / arığ bolmasa aş *kaçan* yir çozi KB 2845.

“Beylerin kendileri ve onları vücuda getiren dört unsur temizdir; ey kuzum, yemek temiz olmazsa onu hiç yiyebilir mi!”

meniñdin iligke kaçan tegge şer / kiçig men kiçigdin negü yası bar KB 5063.

“Benden hükümdara hiç kötülüğüm dokunabilir mi, ben küçüğüm, küçüğün büyüğe nasıl bir zararı olabilir ki!”

3.2.2.3.2. *kalı* Soru Sözcüğü

Sözcük, cümlede verilen yargının olumsuzunu anlatmakta kullanılır. Bu, diğer soru sözcüklerinde de olduğu gibi anlatımda tek düzelikten kurtulmak için başvurulan yollardan biridir. Böylelikle anlam edebi açıdan kuvvetlendirilmektedir:

Karahanlı Türkçesi metinlerinden KB’de ve DLT’de sıkça karşılaşılan bu sözcük, daha çok olumsuz yapıda olumlu anlamı kuvvetlendirmek üzere kullanılmıştır.

Olumlu yapıda kullanımı görülmekle birlikte (burada ikinci cümle ayrıca KB’de (15’te 2) iki; DLT’de bir (1’de 1 örnek) olmak üzere oldukça sınırlıdır.

bu mundağ içimni **kaht** sevmeyin / tilep bulğuğa öz **kaht** ivmeyin KB 4788.

“Böyle rabbimi nasıl sevmem; Arayıp durmak için *nasıl* acele etmem?”

bilig bilse kağgun **kaht** katgurar / biligsiz sıgun sen ağınar yora KB 6613.

3.2.2.3.3. **kañça** Soru Sözcüğü

KB’deki iki örnekte **kañça** sözcüğü, soru işlevinin dışında “nerede !, yok ki!” anlamında olumsuz kuvvetlendirici olarak kullanılmıştır. **kañça** sözcüğünün bu anlamı kazanmasında her iki örnekte de görülen, bir önceki cümlenin yüklemi olan **kanı** sözcüğünün etkisi vardır. Böylelikle cümle, “...hani!, ...nerede!” gibi bir anlam kazanmış; anlatım açısından daha güçlü hâle getirilmiştir.

seniñde ozağı ajun tutğuçı /kanı **kañça** bardıkanı ol küçi KB 5137.

“Senden önce dünyaya hâkim olanlar hani, nereye gittiler; o kudret ve ihtişamları nerede?”

isiz bu yigitlikkanı **kañça** bardı / tilep bulmadım men neçe met ilettilim KB 6524.

3.2.2.3.4. **kañda ~ kañta** Soru Sözcüğü

Sözcük soru işlevi dışında olumsuz kuvvetlendirici olarak da kullanılmaktadır. Bu anlamıyla sözcük Türkiye Türkçesindeki “nerede!” karşılığı olarak kullanılmıştır. Ancak, aşağıdaki ikinci cümlede “nereden!” sözcüğüne daha yakın görünmektedir. Birinci ve üçüncü örnekte, **kañta** sözcüğü ile aynı cümlede yer alan ve aynı işlevde kullanılan *n(e)güde* ve **kanıkı** sözcüklerinin **kañta** sözcüğünün bu işlevini desteklediği görülmektedir.

t(e)glük kıun ırk(e)k yunt(t)a (e)mig til(e)yür kün ortu yütürüp tün ortu **kañta** n(e)güde bulg(a)y ol tir. IB 24.

“Kör (bir) tay, (emmek için) erkek ata meme arıyor. Güpegündüz kaybedip gece yarısı **nerede**, nasıl bulacak?” (Bulamaz ki!)

biş baqar teŋinçe tavarı(m) yoq **ƙanta** taƙı biş yüz yaratmaq birü uğay men M 10-39

bardı közüm yaruƙı / aldı özüm ƙonuƙı / **ƙanda** erinç ƙanıƙı²⁴ / emdi uğın uğğarur DLT [BA] I, 46-20.

3.2.2.3.5. **ƙanı** Soru Sözcüğü

Sözcük, çoğunlukla cevabı bilinen sorular oluşturmaktadır. Cümledeki yargı **ƙanı** sözcüğüyle anlamca olumsuz duruma getirilmekte ya da zaten olumsuz bir yargı varsa olumsuzluğu kuvvetlendirmektedir. Bu durumda sözcük gerçek soru işlevi dışında bir “nerede!” anlamına sahiptir. Aslında on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde *nerede* anlamı gerçek soru türünde çoğunlukla *ƙayu* ve *ƙayuda / ƙayda* sözcükleriyle sağlanırken **ƙanı** sözcüğü daha çok, sözde sorular meydana getirmektedir. *ƙayu* ve *ƙayuda / ƙayda* ile **ƙanı** sözcükleri arasındaki benzerlik ve farklılık ilişkisini, günümüz Türkiye Türkçesindeki nerede ve hani sözcüklerinin ilişkisiyle açıklamak mümkündür. Her iki dönemde de her iki yapı, birbirlerinin anlam alanlarına girmekle birlikte, arada bu tür bir kullanım farkı vardır. Aşağıdaki birinci ve ikinci örnekte ikişer kullanım söz konusudur. Bu kullanımlarda **ƙanı** sözcüğünü içeren cümledeki yargı olumludur ve **ƙanı** sözünü içeren ikinci cümle, olumlu olan ilk cümledeki yargının tam karşısındadır:

türük : ƙ(a)ra ƙ(a)m(a)ğ : bod(u)n : (a)nça tim(i)ş : ill(i)g : bod(u)n (e)rt(i)m : il(i)m : (a)mtı
ƙ(a)nu : k(e)mke : il(i)g : ƙ(a)zğ(a)nur m(e)n : tir (e)rm(i)ş : ƙ(a)ğ(a)nl(ı)ğ : bod(u)n :
 (e)rt(i)m : ƙ(a)ğ(a)n(ı)m **ƙ(a)nu** : ne ƙ(a)ğ(a)nça : iş(i)g küç(ü)g : birür m(e)n : tir (e)rm(i)ş
 : (a)nça tip : t(a)bğ(a)ç : ƙ(a)ğ(a)nça : y(a)ğ(ı) bolm(ı)ş : KT D 9 [2].

“Türk avam tabakası şöyle demiş: ‘Devlet sahibi (bir) halk idim; devletim şimdi nerede? Kimin için ülkeler fethediyorum.’ der imiş, ‘Hakan sahibi (bir) halk idim; hakanım nerede? Hangi hakana itaat ediyorum.’ der imiş, böyle deyip Çin hakanına düşman olmuş.”

emānet atı bar **ƙanı** ƙıldaçı / naşihat sözi bar **ƙanı** tutdaçı KB 6471.

ƙanı emr-ü ma‘rûf ƙılığlı kişi / **ƙanı** nehy-ü münker tıdığlı kişi KB 6472.

²⁴ Bu şiir parçasının üçüncü dizesinin son sözü olan *ƙanıƙı*, Atalay’a göre *ƙanıƙ* “kanmış, kanık” anlamında kullanılan sözcüktür. Atalay bu bölümü “Nerede o dileğine eren?” biçiminde çevirmiştir. Dankoff-Kelly (1985: III, 126) ve Tekin (1989: 82), sözcüğü **ƙanı** sözcüğü üzerine anlatımı

3.2.2.3.6. *ķayda* ~ *ķayuda* Soru Sözcüğü

ķayda ~ *ķayuda* soru sözcüğü de kuvvetlendirme işlevli soru sözcüklerindedir. Sözcük, çoğunlukla aşağıda yer alan birinci örnekteki cümle yapısıyla, olumlu yapıda olumsuz anlam biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, zaten kuvvetlendirme işlevli soru sözcüklerinin genel görünümüdür (Yukarıda belirtildiği gibi kimi zaman olumsuz cümle yapısı olumlu anlamı da çağrıştıırabilir). Ancak, ikinci cümlenin yapısı bu genel kullanımın dışındadır. DLT'den alınan bu örnekte olumlu cümle, olumlu yapı söz konusudur. Kaşgarlı, *aşıç(?)* (*eşıç(?)*) maddesinde bu atasözünü verdikten sonra bu sözün, bir kişinin, kendisini tanıyanların yanında kibirlenmesi sonrasında söyleneceğini belirtmektedir (DLT [BA] I-52; D-K 1982: 99). Dolayısıyla bu cümle, içerisinde bir yemek olan ve bu nedenle dibi görünmeyen tencerenin kendisini övmek için “*Benim dibim altındır.*” demesi üzerine, onu yakından tanıyan kepeenin “*Ben neredeyim (Buradayım, senin en yakınındayım, seni çok iyi tanıyorum).*” biçiminde cevap vermesi olarak açıklanabilir.

ķayda ol meniġ ortaklarım anlar kim ayturlar erdiġiz Ku.T. 32/40a1.

“Sürekli bana ortak olduklarını söyledikleriniz nerede?”

aşıç ayur túbüm altun ķamıç ayur men *ķayda* men DLT [BA] I, 52-11.

“Tencere, ‘dibim altın’ der, kepeç, “ben nerdeyim” diye sorar.”

3.2.2.3.7. *ķayu* Soru Sözcüğü

ķayu soru sözcüğü, aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, sözcüğün günümüz Türkiye Türkçesindeki karşılığı olan “*hangi*” sözcüğü için de söz konusu olan bir işlev olarak cümledeki eylemin karşıtını çağrıştıırma amaçlı bir kullanıma sahiptir. Örneğin aşağıda Ku.T.’den alınan birinci ve ikinci cümleden, genel olarak Tanrının yarattıklarından ve yaptıklarından sonra ölecekleri gün de yaklaşmışken hâlâ ona ve onun sözlerine inanmıyorlarsa onları inandıracak başka bir şey kalmamıştır, gibi bir anlam çıkmaktadır.

baķmazlar mu kökler yerler erkliki iķinte anı kim yarattı Tanġrı nersedin bolġay kim bolsa cın-oķ

kuvvetlendirme amaçlı getirilen +*ķı* aitlik ekine bağlarlar ki aynı yapı (ķanıķı) KB’de (5494) de bulunmaktadır.

yağumış ok bolğay atanmış ödleri **ķayu** sözke anda kidin kirtgünürler Ku.T. 28/55b1.

“Göklerin ve yerin bağımlı olduğı egemenliğe, Allah'ın yarattığı şeylere ve ihtimal (verip) ecellerinin pek yaklaştığına bakmıyorlar mı? Bundan sonra onlar artık hangi söze inacaklar?”

ol Tasrınıs nişānları okıyur-miz sizis üze rāslık üze **ķayu** sözke Taŋrı kidin anıŋ nişānlarında taparlar Ku.T. 36/91a2.

“Bunlar, Allah'ın ayetleridir; size bunları hak olmak üzere okuyoruz. Onlar, Allah'tan ve Onun ayetlerinden sonra hangi söze iman edecekler?”

3.2.2.3.8. **ķayudın Soru Sözcüğü**

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde saptanan tüm soru sözcükleri gibi *ķayudın* soru sözcüğü de günümüz Türkiye Türkçesindeki “*nereden!*” sözcüğü için de söz konusu olan bir işlev olarak anlatımı kuvvetlendirmek amacıyla “*hiçbir yerden*” anlamında kullanılmaktadır. Örneğin aşağıda yer alan KB'deki kullanımda daha önceki beyitlerde, hükümdarın ihmalkârlığı, güçsüz olması ve açgözlülüğü nedeniyle halkın güçsüz düşeceği vurgulanmış, aşağıdaki beyitte de bu üç kötü şeyin hükümdarda bulunmadığı, dolayısıyla memlekete kötülüğün de *hiçbir yerden* gelmeyeceği anlatılmıştır.

senisde yok emdi bu üçte biri / **ķayudın** tegir ilke küçkey eri KB 3111.

“Bu üçünden hiçbiri sende yok, öyleyse memlekete zorba nereden gelecek?”

3.2.2.3.9. **ķayun Soru Sözcüğü**

Yalnızca KB'de ve iki kez saptanan sözcük, anlatımı kuvvetlendirme işlevli olarak aşağıdaki tek örnekte kullanılmıştır. Aşağıdaki kullanımda sözcük, cümleye, “*nasıl!, hiçbir biçimde*” anlamı katmaktadır:

hitay arķışı kesse arķış toğı / **ķayun** kelgey erdi tümen tü ağı KB 4426.

“Hitay kervanları yolları toza bulamasaydı, binlerce tür ipekli kumaş nasıl gelecekti?”

3.2.2.3.10. **neçe Soru Sözcüğü**

Temel kullanım işlevi sayı soruları yapmak olan *neçe* sözcüğü barındırdığı “*ne kadar*” ve “*nasıl*” anlamı gereği bu anlamları karşılayan anlatımı kuvvetlendirme

amaçlı sözde soru cümlelerinde de yer almıştır. Örneğin, aşağıda yer alan birinci cümlede iki kez geçen *neçe* sözcüğü ilk kullanımda sayı anlamı dışında, “*ne ölçüde*” gibi bir anlam taşımaktadır. Beyitin ikinci dizesindeki *neçe* sözcüğü ise cümleye “*çok sayıda, pek çok*” anlamı katmaktadır. İkinci örnekteki *neçe* sözcüğü ise soru anlamı dışında bir anlama sahip olan “*nasıl!*” karşılığında kullanılmıştır.

ive kılmış işler *neçe* yig bolur / ive yise aş suv neçe ig bolur KB 1998[2].

“Acele yapılmış işler ne kadar iyi olur ki. Yemek aceleyle yense, su aceleyle içilse çok sayıda hastalık gelir.”

ulındım men emdi otunlarğa tuştum / ökünç birle tün kün *neçe* yük yüdeyi KB 6602.

“Ben artık usandım, küstahlar arasına düştüm. Gece gündüz pişmanlık içinde bu yükü nasıl taşıyayım.”

3.2.2.3.11. *nelek ~ nelük Soru Sözcüğü*

Sözcük, anlatımı kuvvetlendirme amaçlı olarak iki farklı özellikte karşımıza çıkmaktadır. Aslında bu iki farklı özellik de sözcüğün barındırdığı “*niçin*” anlamından kaynaklanmaktadır. Aşağıda yer alan ilk iki örnekte sözcük, cümledeki olumlu eylemin olumsuzunu çağrıştırarak anlatımı kuvvetlendirmekte ve bu durumda cümleye “*keşke ...-mAsAydl*” gibi bir anlam katmaktadır. Üçüncü örnekte ise sözcük, yine olumlu yapıdaki cümleye “*neden, niçin*” anlamı katmaktadır. Buradaki “*neden, niçin*” anlamı, günümüz Türkiye Türkçesindeki “*A: -Sen de mi çarşıya geliyorsun?; B: - Elbette geliyorum, neden gelmeyeyim ki*”, ikili konuşmasındaki *neden* sözcüğünün cümleye kattığı, eylemin mutlak olumsuzunu çağrıştıran bir sözcük niteliğindedir:

nelük anğar biliştım / çoçşup tağı kawaştım / tüzünlügin kaçıştım / alktı meniñg yayımı DLT

[BA] III, 188-19.

“Niçin onunla tanıştım (keşke tanışmasaydım), kucaklaşıp kavuştum, yumuşaklıkla kayırdım, benim yaz günlerimi öldürdü.”

nelük koğtım erki bu eğgü işig / *nelük* söktüm erki yazuqsuz kişig KB 1130

“Ah, sanki niçin bu iyi işi bıraktım (keşke bırakmasaydım); sanki niçin bu günahsız insanlara kötü sözler söyledim.”

özüm arzulap keldi emdi sañga / *nelük* teggey emgek ay ilig mañga KB 5041.

“Ey hükümdar, ben sana kendi arzularla geldim, bu bana *niçin* zahmet versin (vermez elbette)?”

3.2.2.3.12. *negülük* Soru Sözcüğü

Anlatımı kuvvetlendirme işlevli kullanılan *negülük* sözcüğü de yukarıda anlatılan *nelük* sözü gibi iki farklı özellikte karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, aşağıda yer alan ilk cümlede görülen, gerçekleştirilen ya da maruz kalınan eylem sonrasında duyulan pişmanlığı anlatır. Diğeri ise aşağıda ikinci örnekte görüldüğü gibi “...-A *gerek yok ki!*” gibi bir cümleyi ifade etmektedir.

bu ne emgeklig yer ermiş *neglük* toğdum men KP IV-8.

isizke *negülük* kerek neñg tavar / neçe kirse bolğay çığay birle teñg KB 1308.

“Kötüye mal mülk niçin gereksin ki? Ne kadar mal elde ederse etsin, o fakirlerle birdir.”

olarınıñ tezmişin körüp ol kuotau atl(ı)ğ beg ötrü olarnı okıyu inçe tip tidi kelenğler edgülerim: :
men tirilmişke sizler *negülük* ança ked kırkar sizler AY 5/15.

“Kuotau adlı bey, onların korktuğunu görünce onları çağırdı ve ‘Gelin dostlar, ben dirilince niçin bu kadar çok korktunuz?’ dedi.”

3.2.2.3.13. *negün* Soru Sözcüğü

On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerde ender görülen bir soru sözcüğü olan *negün*, KB’den alınan aşağıdaki örnekte, cümlede sözü edilen eylemin mutlak olumsuzunu çağrıştırır özellikte “*nasıl*” anlamını taşımaktadır:

arığsızını yalñguğ suvun yup arır / kalı artasa suv *negün* yup arır KB 2108.

“İnsan temiz olmayan şeyleri su ile yıkayıp temizler; eğer su kirlenirse, nasıl temizlenir.”

3.2.2.3.14. *neke* Soru Sözcüğü

Gerçek soru işlevli olarak neden soran bir sözcük olan *neke*, anlatımı kuvvetlendirme amaçlı kullanıldığında aşağıdaki örnekte de görüldüğü gibi, konuşanın cümlede sözü edilen nedenin aslında olmadığı düşüncesini edebi bir biçimde soru kullanarak sağlamaktadır. Bu durum, on üçüncü yüzyıl öncesi ve sonraki dönem ve

sahalardeki metinlerde de rastlanan bir özellik olarak diğer pek çok soru sözcüğünde de görülmektedir. Aşağıdaki cümlede konuşan (Tunyukuk), düşmandan korkmak ve kaçmak için bir nedenlerinin olmadığını, az olsalar bile bunun savaşın yenilgiyle sonuçlanacağı anlamına gelmeyeceği konusunda telkinde bulunmaktadır:

tıl(ı)ğ k(e)lürti: s(a)bı (a)nt(a)ğ : y(a)r(ı)ş y(a)zıda : on tüm(e)n : sü t(è)-
r(ı)lti: tir: ol s(a)b(ı)ğ (è)ş(i)d(i)p : b(e)gl(e)r : koop[(ı)n] y(a)n(a)l(ı)m : (a)rıg ubuti y(è)g : t(è)di:
b(e)n (a)nça: t(è)r m(e)n : b(e)n bilge tunyukuk : (a)ltun yış(ı)ğ : (a)şa k(e)lt(i)m(i)z : (è)rt(i)ş
üğ(ü)z(ü)g k(e)çe k(e)lt(i)m(i)z : k(e)lm(i)şi: (a)lp tidi: tuym(a)dı: t(e)nğri um(a)y : ıduğ y(è)r sub
: b(a)sa b(è)rti (e)r(i)nç : **n(e)ke** t(e)z(e)r biz üküş t(è)y(i)n : **n(e)ke** koorkuur biz : (a)z t(e)y(i)n : ne
b(a)s(ı)n(a)l(ı)m : t(e)g(e)l(i)m tid(i)m : t(e)gd(i)m(i)z : yuld(ı)m(i)z : T 38, 39.

“Bir haberci getirdiler. Sözleri şöyle: ‘Yarış ovasında yüz bin asker toplandı’ diyor. Bu haberi duyunca beyler hep birlikte ‘Dönelim; temiz (yani savaşın yenilmemiş) utancı (savaşın yenileninkinden) daha iyidir!’ dediler. (Ben de şöyle dedim:) ‘Ben şöyle diyorum, ben Bilge Tunyukuk: Altay dağlarını aşarak geldik, İrtiş ırmağını geçerek geldik. (Buralara kadar) gelenler ‘(Geliş) zor(du)!’ dediler, (ama pek de zorluk) hissetmediler. Galiba Tanrı Umay, kutsal Yer ve Su (ruhları bize) yardımcı oluverdiler. Niye kaçıyoruz? (Düşman) çok diye niye korkuyoruz? Azız diye niye yenilelim? Saldıralım!’ dedim. Saldırdık, talan ettik.”

3.2.2.3.15. *neteg* ~ *netek* Soru Sözcüğü

Sözcük, gerçek soru işlevi dışında, aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, cümlede söz edilen eylemin olumsuzunu çağrıştıran, anlatımı kuvvetlendirmeyi amaçlayan, günümüz Türkiye Türkçesindeki “*Söyleyin bakalım, çalışmayan öğrenci nasıl sınıf geçebilir?*” cümlesindeki “nasıl” sözcüğüne benzeyen bir kullanıma sahiptir:

neteg beg bolur ol buğunka uluğ / tili yalğan erse kılnıçı buşı KB 5075.

“Yalancı ve cimri insan nasıl halkın beyi olabilir? (olamaz ki!)”

bu hahıg bilird e ukuşluğ kişi / negü teg uğır inç neteg yir aşı KB 5418.

“Akıllı insan bu hâli gördüğünde nasıl rahat uyur, nasıl yiyip içebilir? (rahat uyuyup, yiyip içemez ki!)”

2.2.2.4. Şaşma İşlevli Sözde Sorular

2.2.2.4.1. *kayda* ~ *kayuda* Soru Sözcüğü

kayda ~ *kayuda* sözcüğü, aşağıdaki Ku.T.’de saptanan örneklerde de görüldüğü gibi, gerçek soru işlevi dışında, günümüzdeki “nasıl” soru sözcüğünün karşılığı olarak

kullanılmıştır. Bu kullanımlarda konuşanın yaşananlar karşısındaki şaşkınlığı söz konusudur:

ol Tanrı kim sizinîğ iğinîğiz anđar turur erk Tanđrı yok meger ol *ķayda* evrölür sizler Ku.T. 34/81b1.

“Rabbiniz ki sizin sahibinizdir. Güç onundur. Ondan başka İlah yoktur. Buna rağmen nasıl çevriliyorsunuz?”

eger sorsa sen olarķa kim törütüti olarnı ayurlar Tanđrı *ķayda* yandurlurlar Ku.T. 36/73b2.

“Sizi kim yarattı?” diye soracak olsan, ‘Tanrı’ diyecekler. Öyleyse nasıl olur da çevrilirler?”

2.2.2.4.2. *ķayudın* Soru Sözcüğü

Sözcük, Türkiye Türkçesindeki “Aaa, nereden çıktın sen!” cümlesindeki benzer biçimde, konuşanın yaşanan olaylar, gerçekleşen eylemler karşısındaki şaşkınlığını dile getirdiği cümlelerde yer alabilmektedir. Bu, on üçüncü yüzyıl öncesi metinleri için ender rastlanan bir durum da olsa, sözcük böyle bir işleve sahiptir:

özünđe baķa kör ne erdinđ mańđa / *ķayudın* kelür bu fuzulluk sańđa KB 644.

“Kendine bir bak, benim için ne idin? Bu kibir, küstahlık sana şimdi nereden geliyor?”

3.2.2.5. Hatırlatma ve Uyarma İşlevli Sözde Sorular

3.2.2.5.1. *ķandan* ~ *ķantan* Soru Sözcüğü

Sözcük yalnızca Orhon yazıtlarında aşağıda verilen örnekte kullanılmıştır. Kullanıldığı bu cümlede gerçek soru işlevi dışında hatırlatma ve uyarma işlevine sahiptir. Hatırlatma ve uyarma soruları, konuşanın, geçmişte yaşanan (çoğunlukla olumsuz) olayları dinleyene hatırlarak gelecekte yaşanabileceklere karşı gizliden gizliye uymayı amaçlar. Bu yönüyle anlatımı kuvvetlendirme işlevli cümlelerden ayrılır. Çünkü anlatımı kuvvetlendirmeyi amaçlayan soru yapılarının kullanıldığı cümlelerde söz edilen eylemin karşıt anlamlısı dinleyiciye çağrıştırılmaktadır. Burada ise bu karşıt çağrışımdan söz edilemez. Aşağıdaki cümlede kağan, geçmişte, devletine en büyük yanılığıyı, itaatsizliği halkın yaptığından, aksi takdirde düşmanın hiçbir biçimde ve hiçbir yerden gelemeyeceğini bildirmekte ve halkını gelecekte bunların olmaması

konusunda uyarmaktadır:

: türük : bod(u)n : (e)rt(i)n] ökün : kür(e)günġ (i)n : üçün : ig(i)dm(i)ş : bilge : k(a)ġ(a)n(ı)ñġ (ı)n :
 (e)rm(i)ş b(a)rm(ı)ş : (e)dgü (e)l(i) nġe : k(e)ntü : y(a) nġ(ı)lt(ı)ġ : y(a)bl(a)k : kigürt(ü)g :
 y(a)r(a)kl(ı)ġ : **k(a)nt(a)n** : k(e)l(i)p : y(a)nya (e)ltdi : sünġ (ü)gl(ü)g : **k(a)nt(a)n** : k(e)l(i)p(e)n :
 süre (e)ltdi KT D 23, BK D 19.

“(Ey) Türk halkı, (kötü huyundan) vazgeç ve nadim ol! İtaatsizliğin yüzünden, (seni) besleyip doyurmuş olan akıllı hakanın ile bağımsız (ve) müreffeh devletine (karşı) kendin hata ettin (ve) nifak soktun. Silahlı (düşman) nereden gelip (seni) bozguna uğrattı (ve) dağıttı? Mızraklı (düşman) nereden gelip de (seni) yerinden yurdundan) sürüp kaçırttı?”

3.2.2.5.2. *nelek* ~ *nelük* Soru Sözcüğü

nelük sözcüğü de hatırlatma ve uyarma işlevli olarak kullanılmıştır. Aşağıda, KB'den alınan örneklerde de görüldüğü gibi geçmişte yaşanan olaylar hatırlatılarak dinleyen, gelecek konusunda uyarılmaktadır. Aşağıdaki birinci örnekte *nelük* sözcüğü iki kez kullanılmıştır. Birincisinde, geçmişte yaşanan olumsuz; ikincisinde olumlu olaydan söz edilmiş; dinleyen, tercihlerini iyi yapması konusunda uyarılmıştır. İkinci cümlede ise dinleyene geçmişteki olumsuz olay hatırlatılarak geleceğe yönelik bir uyarı yapılmıştır:

söküşlüġ *nelük* boldı zaħħaġ otun / *nelük* öġdi buldı feridun ġutun KB 241.

“Küstah Dahhak neden söġüldü de, Feridun neden medhe, ikbâle kavuştu.”

ġanı ol kişig satġaġuġı kişi / *nelük* boldı satġaġ ġara yir tuşı KB 6441.

“Hani o başkalarına iftira eden adam, bu müfteri nasıl kara topraġa dönüştü?”

3.2.2.6. Bağlaçlık İşlevli Sözde Sorular

Türkçede soru sözcüklerinin soru, belirsizlik, çokluk / abartı, olumsuz kuvvetlendirme, şaşma, hatırlatma ve uyarma gibi temel işlevleri bulunmaktadır. Tüm bu özellikler, günümüz soru yapıları için geçerli olduğu gibi on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde de saptanmıştır. Bu temel özellikler yanında on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerde saptanan kimi soru yapıları, etkileşimde bulunulan yabancı dillerin ya da cümledeki diğer unsurların etkisiyle bağlaç görevinde de kullanılmıştır.

3.2.2.6.1. *ğalı* Soru Sözcüğü

On üçüncü yüzyıl öncesinde yalnızca Karahanlı Türkçesi metinlerinde rastlanan *ğalı* sözcüğü, şartlı cümleler içerisinde yer aldığında “eğer” anlamı taşımaktadır. Bu durumda *ğalı* sözünü içeren şartlı yapıdan sonraki ana cümle, aşağıda birinci cümlede görüldüğü gibi geniş zaman, gelecek zaman ya da ikinci ve üçüncü cümledeki gibi tasarlama kiplidir.

bu ay toldı aydı söz aşğı *telim / ğalı* sözleyü birse uş bu tilim KB 984.

“Ay toldı, ‘Eğer dilim dönerse söyleyeyim, sözün faydası çoktur.’ dedi.”

ğalı bulsa eğğü saşınuk tişi / yava kılma alğıl ay eğğü kişi KB 4498.

“Ey iyi insan, eğer iyi ve takva sahibi bir kadın bulursan, fırsatı kaçırma, evlen.”

ğalı bu tigüni yiyü bilmese / katılma koşu bir küyer ot yisü KB 5396.

“Eğer bu lokmayı yiyemezse, karışma, bırak kor yesin.”

teğür meniñ savımı bilgelége ay / tınar ğalı atatsa kısrak sıpı tay²⁵ DLT [BA] III, 158-9

“Sözümü bilgelere eriştir ve söyle. Eğer kısrığın tayı at olursa kısrak dinlenir.”

3.2.2.6.2. *ğaltı* Soru Sözcüğü

Eski Türkçenin Uygurca döneminde sıklıkla kullanılan bir sözcük olan *ğaltı* sözcüğü, yukarıda söz edildiği gibi, temel işlevli olarak “nasıl?” anlamında gerçek sorular yapmakla birlikte incelenen metinlerde daha çok “öyle ki, şöyle ki” karşılığında cümle açıcı bir bağlaç olarak kullanılmıştır. Sözcük, bu anlamı verirken kimi zaman *inçe* sözüyle desteklenmiş, kimi zaman da özellikle şartlı cümlelerde (*inçe*) *ğaltı* *neteg erser ançulayu yme antağ erür* türünden yapılarla karşılaşılmaktadır. Yukarıda söz edildiği gibi, on üçüncü yüzyıl öncesi Türkçesindeki soru yapılarının bağlaçlık işlevlerini şartlı cümlelerdeki *neçe* (ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde *ğaltı*

²⁵ Bu beyiti, Atalay, *Hey! Sözümü bilgelere eriştir, kısrığın tayı at olursa kısrak dinlenir* biçiminde aktarmıştır.

sözcüğünün devamı olarak görülen *kalı*) sözü dışında yabancı etkilerle açıklamak mümkündür. Hamilton'a göre Toharcadaki “zira, öyleyse, şöyle ki, gerçi” anlamlarında kullanılan ve “niçin” anlamındaki *kuyal* sözünden gelen *kuyalte* sözünün, aralarında ses ve görev benzerliği bulunan Türkçe *kalı* soru sözcüğüyle karıştığını söylemek mümkündür. Aşağıdaki iki örnekte *kalı* sözcüğünün bu kullanımı tanıklanmıştır.

:: yanmamağ yme dört türlüğ titir :: kayular ol dört tip tiser :: inçe *kalı* 'enğ'ilki kirtgünçintin yanmamağ :: :: :: ikinti kezigintin yanmamağ .. üçünç edgüsintin yanmamağ törtünç yorığintin yanmamağ erür :: AY 237/17.

“Dönmemek de dört türüdür. ‘Bunlar hangileridir?’ dersin, birincisi doğrudan dönmemek, ikincisi (bağlı olduğun sıradan) dönmemek, üçüncüsü iyiden dönmemek, dördüncüsü yolundan dönmemektir.

amtı biz taz-ıg artuqaçığ irinçkep yrılıkançuçı köngüllerin yügerü kılip yaz-uğumuz-nı boşuyu yrılıkaz-un-lar tijit kışanti bolz-un . *kalı* neteg biz-inğ kılinçımız kışanti kılip neteg arıyur erser . ançulayu yme kamağ biş ajun tınlğ oğlanları-nınğ kıp türlüğ ağır tsuy irinçü öküş kılinçları arız-un alkınz-un TT IV B 37.

“Şimdi biz, Taz'a ve Artokaç'a acıyıp bağışlayıcı gönülleriyle yukarı götürüp günahımızı bağışlasınlar, tövbe olsun. Nasıl bizim günahlarımızı affedip nasıl bizi artıyorlarsa bizim gibi beş dünyanın insanlarının da türlü günahlarını bütünüyle temizleyip yok etsinler.”

3.2.2.6.3. *kim* Soru Sözcüğü

Türkçe *kim* soru sözcüğü, Maniheizm ve Budizm inanç sistemlerinin öğrenilmesi isteğiyle başlayan yoğun çeviri etkinlikleriyle birlikte İranî dillerdeki *kim* bağlacının etkisiyle soru işlevi dışında bağlaç görevinde de kullanılmıştır. Aşağıdaki örnekte *kim kim* yapısı içerisinde *kim* sözcüğünün iki kullanımı görülmektedir. Bu yapı içerisinde yer alan birinci *kim* sözcüğü belgisiz zamir; ikincisi ise bağlaç görevinde kullanılmıştır.

toğuşsun Tañrı yolu içinde anlar kim satarlar yakın tiriglikni âhiretka. kim *kim* toğuşsa Tañrı yolu içinde öldrülse azu yeñgse her-âyine aña berür-miz yanut uluğ Ku.T. 26/42a3.

“Allah yolunda savaşınlar. Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse, biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz.”

3.2.2.6.4. *ne* Soru Sözcüğü

ne soru sözcüğü de, İran dillerindeki *ne* sözcüğünün etkisiyle Uygur dönemi metinlerinde ve Kutadgu Bilig’de görülen bir özellik olarak “*ve, hem*” anlamında kullanılmıştır. Uygur metinlerinde bu işlevdeki *ne* sözcüğü çoğu zaman *yme* sözüyle desteklenmiştir. Örneğin Altun Yaruk’ta (...) *odunup kelti ne odunu birle* (...) 93/1 “*uyanarak geldi ve gelmesiyle ...*” biçiminde yalnız *ne* olarak kullanılmış, aşağıdaki birinci örnekte ise *ne yme* biçiminde yer almıştır. İkinci örnek ise, Kutadgu Bilig’den alınmıştır. Kutadgu Bilig’de *ne* sözcüğü yerine farklı nüshalarda *ya* ya da *me* sözcükleri de kullanılabilmiştir.

irinç yarlıg tınlğ-larığ yaz-uksuz-ın bulqatıwz erser . amraqınta adır-dıwz erser . **ne** yme mn taz artuqaç birle tüz-ün yavaş edgü kişi-lerig küng kul kılıp uçuz yinik tutup emgetip irintürdümüz erser . (...) TT IV B 15.

“Sefil, fakir canlıları bilmeden karıştırdıysak, sevdiğinden ayırdıysak ve Taz, Artukaç ile doğru, iyi kişileri kul ve cariyeye yapıp onları değersiz kılarak acı çektirdiysek...”

örüg hem silig ol **ne** kılıkı amul / qamuğ teprenürke bağırsağ köngül KB 1852.

“Halim selim ve sakin tabiatlıdır. Bütün canlılara karşı şefkatlidir.”

3.2.2.6.5. *neçe* Soru Sözcüğü

neçe soru sözcüğü, aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, şartlı birleşik cümle içerisinde yer aldığı anda “her ne kadar” anlamını kazanmıştır. Bu tür cümlelerde ana cümleyi oluşturan eylem ya da durum, şartlı cümlede sözü edilen eylem ya da durumun yetersiz kalması sonucu gerçekleşmiştir:

.. neñg yme bo et’özüg küyü küzetü ayayu tutup artatmağalı idi umadın **neçe** ked uzanıp igidtim erser yme q(a)ltı yavlaq yağı törüsinçe yanturu mini kemişü utup sevinçsiz utlısız kıltı meniñg küçümin anın inçe bilmiş k(e)rgek .. et’öz erser b(e)ksiz meñgüsüz titir .. AY 613/9.

“Bu vücudu koruyup kollayarak hiç bozmadan her ne kadar besledimse de kötü düşman beni töresince çevirerek attı ve yendi. Beni sevinçsiz, sonuçsuz kıldı. Benim gücümü böylece bilmek gerek. Vücut ki, ebedi değildir.”

toğuğlı neçe toğdı ölgü için / *neçe* barmasa iltür ağır küçün KB 1210.

3.2.2.6.6. *neçeme* Soru Sözcüğü

neçeme sözcüğü de yukarıda açıklanan *neçe* gibi, şartlı birleşik cümlelerin şartlı yapısında yer aldığında “her ne kadar” anlamı vermektedir. Aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, bu durumda da ana cümlede, şartlı cümlede anlatılan eylem ya da durumun yetersiz kaldığı anlatılmaktadır:

neçeme obrağ keğük erse yağmurğa yarar DLT III, 38-20.

“Elbise ne kadar yıpranmış olsa yine yağmura yarar.”

bulmaz sen bir öğürni kim tapğalar tasrığa hem sos künke döst tutarlar kim hilâf kılsa tasrığa yime yalavaçısıa *neçeme* bolsalar ataları er oğlanları azu kıdaşları azu uğuşları olar bitidi tasrı kösülleri içinde imânnı kıvî kıldı olarnı rûh birle (...) Ku.T. 38/15a1.

“Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluk bulamazsın ki bunlar, her ne kadar babaları, çocukları, kardeşleri ya da kendi soyları olsun, Allah'a ve elçisine başkaldıran kimselerle bir dostluk bağı kurmuş olsunlar; Onlar, öyle kimselerdir ki, Allah kalplerine imanı yazmış ve onları kendinden bir ruh ile desteklemiştir.”

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmayla yaklaşık beş yüz yıllık süreçte Türkçenin eldeki ilk yazılı ürünlerinde saptanan soru yapıları, bu yapıları içeren soru cümleleri incelenmiştir. Çalışma kapsamında, dönemi temsil ettiğini düşündüğümüz yapıtlarda 5133 soru cümlesi saptanmış; bu cümlelerde yer alan soru sözcükleri anlamları, sözcük türleri ve cümle öğeleri açısından incelenmiştir. Çalışmamızda, sözü edilen 5133 soru cümlesinden bir bölümü yer almış; diğer soru cümlelerinin ise buldukları yerler belirtilmek yoluyla araştırmacıların hizmetine ve değerlendirmesine sunulmuştur.

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde soru sözcükleri, *gu / gü* ve *mu / mü* dışında **ka*, *kim* ve *ne* sözcüklerine dayanmaktadır. Bu sözcüklere çekim eki, yapım eki ve edatlar getirilerek yeni sözcükler oluşturulmuştur. Kimi soru sözcükleri üzerine gelen +GA yönelme durumu eki; eklendikleri kökten farklı anlam içeren *kaŋga*, *kaŋka* ve *neke* sözcüklerinin oluşmasını sağlamıştır. Bunun gibi, +DA bulunma-çıkma (örneklerimizde yalnızca bulunma) durumu eki *kanda~kanta*, *kayda~kayuda*, *neçete*; +Dan çıkma durumu eki *kandan*; +çA eşitlik eki *kaç (?)*, *kaŋca*, *neçe* ve *neçe* sözünden türlü yollarla oluşan *neçete*, *neçök/neçük vb.*; +n araç durumu eki, *kaçan (?)*, *kaŋun*, *negün*, *nemen* gibi yeni yapıların oluşumunda görev almıştır. Yapım ekleri de yeni soru sözcüklerinin yapımında kullanılmıştır: Birliktelik bildiren +AgU eki *negü* (belki de *edgü* sözcüğünde yer alan +gü ekinden?); zarf yapım eki +IA, +II *neçökleti/neçükleti*, *nelek~nelük*, *netegleti*; *kalı*; +tI zarf yapma eki *kaltı*, *neçökleti/neçükleti*, *netegleti* sözcüklerinin türemesini sağlamıştır. Yeni soru sözcüklerinin ortaya çıkmasında *ma*, *me* ve *oq*, *ök* kuvvetlendirme edatlarının etkisi görülmektedir: *neme*, *nemen*, *neçök*, *nelük*. Bildirme işlevli *ol* zamiri de *kaŋul* (< *kaŋu ol*) ve *negül* (<*negü ol*) sözcüklerinde bulunmaktadır. *ilig aydı kim sen negü ol atıŋ / kaŋudın kelir sen negü ol yatıŋ* KB 583; *çoğ yana öpke bili giy(i)n tetrülmek yme kaŋu ol . muna anu yme inçe bilmiş krgk* TT II B 36 gibi cümlelerde yüklem görevinde bulunan *kaŋu ol* ve *negü ol* sözcüklerinin kaynaşması sonucu oluşan yeni sözcükler zamanla kalıplaşarak âdeta tek sözcük gibi cümlede farklı görevler üstlenebilmiştir: : *m(e)n tit/sisi/ şıla aditi* : *önğre samtso açarığ ötünüp* : *oqap negül kelmedi erdi* : Tug.Hüen. V 6-18.

Soru sözcüklerine eklenen üçüncü kişi iyelik ekleri de kimi zaman *ķayusı* ve *ķayuları* örneklerinde görülen soru zamirlerinin oluşumunda etkili olmuştur.

Yukarıda değindiğimiz yollarla yeni soru sözcüklerinin ortaya çıkışında sözcüklere en çok kaynaklık eden soru yapısının *ne* zamiri olduğu gözlenmektedir. *ne* soru zamiri, üzerine aldığı çekim eki (*neke*), yapım eki (*neçe*, *negü vb.*) ve edatlarla (*neme*, *nelük vb.*) yeni soru yapıları **ķa* ve *kim* yapılarına oranla daha fazla sayıda yeni soru sözcüğünün oluşumunu sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında **ķa* soru zamirinin *ķaç*, *ķalı*, *ķança* gibi 17 soru sözcüğünün; oluşumuna katkıda bulunurken *nede* bu sayı 19'dur. *kim* ise yeni soru sözcüğünün oluşumuna katkıda bulunmaz. Bunda *kim* sözcüğünün yalnız insanlar için kullanılması etkili olmuş olmalıdır. *Kim* soru sözcüğüne koşut olarak kullanılan *ne* soru sözcüğü ise, insan dışında varlıklar için kullanıldığından daha çok sözcüğün türetimine katkı sağlamıştır.

Dil tarihinde, dönemlerdeki geçişler birdenbire ve net olmamaktadır. Dolayısıyla Türkçe de sekizinci yüzyıldan sonraki dönemlerde birbirine girişik dönemleri yaşamıştır. Örneğin on birinci yüzyılda bir yandan Budist ve Maniheizt Uygur döneminin edebî ürünleri ortaya çıkarılırken diğer yandan İslamlık etkisindeki Karahanlı dönemi edebiyatı yaratılmıştır.

Yaklaşık beş yüz yıllık dönemde kültür çevrelerinin değişmesine karşın soru yapıları açısından Türkçenin bir süreklilik arz ettiği görülmektedir. Metnin türüne ya da zamanına göre yeni işlev ve anlam kazanmakla birlikte genel özellikleri açısından soru yapıları -en azından kaynak dillerin etkisi olarak açıklanabilecek- bir farklılık taşımamaktadır. Sekizinci yüzyıldan başlayarak soru sözcüklerine süreklilikleri açısından bakıldığında; *ķaç*, *kim*, *ne*, *mu*, *mi* sözcüklerinin Orhon Türkçesinden başlayarak kullanıldığı; *ķanı* ve *neke* sözcükleri Orhon Türkçesi, Budist Uygur ve Karahanlı Türkçesi dönemi metinlerinde saptandığı görülmektedir. Bununla birlikte *ķayda* ~ *ķayuda*, *ķayu*, *neçe*, *neçök*, *negü*, *negülük*, *neteg* sözcükleri Uygur ve Karahanlı dönemi metinlerinde; *ķalı*, *neçeke tegi*, *neçökleti*, *neçete*, sözcükleri yalnız Uygur dönemi metinlerinde; *ķaçar* ~ *ķaçur*, *ķança*, *ķanda* ~ *ķanta*, *ķayudın* ve *neme* sözcükleri yalnız Budist Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde; *nelük* sözcüğü Maniheizt Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde; *ķu/ķü* ve *ķantan* yalnız Orhon Türkçesinde; *ķantaran*~*ķantıran*, *ķanġa*, *neçökin*, *negök*, *negüke*, *negül*, *negü için*, *negüme*, *nemen*, *netegin* Budist Uygur metinlerinde; *ķalı*, *ķançuk*, *ķayun*, *neçeme*, *negün* ve *nü* sözcükleri de yalnız Karahanlı Türkçesi metinlerinde bulunmaktadır.

On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde görülen soru yapılarının %90-95 oranında bu çalışmada yer aldığını söyleyebiliriz. Çünkü seçilen metinler, dönemi temsil eden, benzeri çalışmalarda da kullanılan metinlerdir. Ancak, bu temsil etme durumunun sözcüklerin kullanım sıklığı açısından da aynı olduğunu söylemek güçtür. Sözcüklerin sıklıklarının belirlenmesi, herhangi bir dile ait temel söz varlığının ortaya çıkarılmasında izlenen yollardan biridir. Ancak sözcük sıklıklarının belirlenmesinde, incelenen metinlerin yazım (ya da çeviri ve istinsah) tarihi, türü ve içeriği gibi çok sayıda özelliğin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Sonuçların daha sağlıklı olması açısından incelenen metinlerdeki herhangi bir sözcüğün aynı nitelikteki metinlerdeki sayısı kadar dağılımı da önemlidir. Döneme ait incelenmeyen metinler nedeniyle sözcüklerin kullanım sıklıkları, yalnız bu çalışmada incelenen metinlerle sınırlı kalmıştır. Her ne kadar dönemi büyük ölçüde temsil eden metinler seçildiyse de incelenmeyen metinlerdeki kullanımlar, sıklık açısından farklı sonuçların çıkmasına neden olabilir.

Orhon Türkçesinde yazılan metinlerdeki soru sözcüğü türü ve sayısı, Uygurcaya ve Karahanlı Türkçesine oranla oldukça sınırlıdır. Bunun başlıca nedenlerinden biri, döneme ait az sayıda metin bulunması; diğeri ise, döneme ait metinlerin belirli bir konu çerçevesinde kurgulanmış olmasıdır. Orhon Türkçesi döneminden kalma metinler, çoğunlukla yönetici olan kişilerin ölümü ardından yazılan, onların yaptıklarını anlatan yazıtlardır. Bu nedenle konu ve söyleyiş özellikleri Uygurca ve Karahanlı Türkçesi döneminden kalma metinlere oranla oldukça sınırlıdır. Ancak bu durum, Orhon Türkçesi döneminden kalma metinlerdeki anlatımın canlı, sanatlı olmasına engel değildir. Daha önce de değinildiği gibi Orhon Türkçesi yazı dilinin, soru cümleleri açısından değerlendirildiğinde de güçlü ve canlı bir anlatımının olduğu görülmektedir. Metinlerin anlatı türünün soru sözcüklerinin anlam boyutunu da etkilediği görülmektedir. Örneğin Orhon Türkçesi metinlerinden KT, BK ve T'de; Karahanlı Türkçesi metinlerinden Ku.T.'de etkili olan anlatım, bu metinlerde yer alan soru cümlelerinde geçmişteki olayların hatırlatılarak geleceğe yönelik uyarı ifadesi taşımasını sağlamıştır.

Soru sözcüklerinin kullanım sıklığı açısından Budist Uygur dönemi metinleriyle Karahanlı Türkçesi dönemi metinlerinde yoğunluk gösterdiği görülmektedir. Bu durumun en önemli nedeni kuşkusuz söz konusu dönem metinlerinin sayıca çokluğu ve hacimleriyle ilgilidir.

Soru sözcükleri tür açısından incelendiğinde şu sonuçlara varılmıştır: Genel olarak soru sözcüklerinin soru işlevleri açısından temel kullanımı, *kaç, kayu, kaçar, neçe, neme, negü* sözcükleri için sıfat; *kaçan, kalı, kaltı, neçete, neçeketegi, neçekleti~neçökleti, neçök~neçük, neçökin~neçükin, negü için, nelük, neteg, netegin, netegleti, ne için~niçün* sözcükleri için zarf; *ķanda~ķanta, ķaᅇga, ķantan, ķantıran, ķayda~ķayuda, ķayudın* sözcükleri için isim; *kim, ne, negü, nü* sözcükleri için zamir olarak açıklanabilir. *gu/gü* ve *mu/mü* parçacıkları ise bağımlı biçimbirimlerdir. Ancak, soru sözcüklerinin soru dışında işlevlerde sıklıkla kullanılması sözcüklerin tür olarak değişimine de neden olmuştur. Genel olarak her sözcüğün, cümlenin türlü yerlerinde ve görevlerde bulunduğunu söylemek mümkündür.

On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde saptanan soru cümlelerini büyük çoğunlukla fiil cümlelerinin oluşturduğu görülmektedir. Temelde bu durum, soru cümlelerinin değil; dönemin genel cümle yapısının bir özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü, dönemin cümle yapısı yüklem türüne göre fiil cümlesinden yana ağırlık göstermekte; isim cümlesini yüklemi *bar* ve *yoķ* olan cümlelerle, *ol* zamiriyle sonlanan bildirme çekimli cümleler oluşturmaktadır.

Soru yapılarının diziliş cümlenin anlamında ve gücünde etkili olmaktadır. Orhon Türkçesine özgü *gu / gü* ve Türkçenin genel soru edatı *mu / mü*'nün cümledeki yeri bu anlamda önemlidir. Diğer soru yapılarında ise dizim özellikleri soru cümlesinin anlamı ve gücü konusunda etkili değildir. Ancak, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde özellikle sözde soru cümlelerinde soru sözcüklerinin yeri konusundaki genel eğilim söz konusu cümlelerin soru sözcüğüyle başlaması yönündedir. .. *ķ(a)ltı* birök *kim ķayu tınl(ı)ğlar yüz miᅇ kalp üdün alsız altağsız altı p(a)ramıtlar içinte ķatığlansarlar..* AY 394/11.; *ķaçan* kiçe *boltuķ/ta/ öz öz ķutularısa /ya/tıltı-lar : : Tug. Hüen V 33-16.*

Soru cümlelerinin diziliş özellikleri açısından dikkat çeken bir nokta da Orhon Türkçesi döneminden başlayarak Türk cümlesinde kullanılan koşulluk özelliğidir. Böylece cümle daha ahenkli duruma gelmektedir: *bo nom erdini neçeke tegi yırtinçüde turup yitlinmeser batmasar ançaķa tegi bo yırtinçüde yiti kırk törlüg bodıpakşık atl(ı)ğ tuyunmaķ arķalığ nomlar oçmedin üzülmedin turğay ..* AY 197/12; *neteg kim orunsuz topıķ yuğlunur /anı teg me devlet özüim yolunur* KB 662.

Soru sözcüklerine sık kullanılan birleşik yapılar açısından bakıldığında *ne için (tip) tiser* yapısının *ne için* sözcüğü içindeki kullanım oranının daha yoğun olduğu görülmektedir. Bu oran, yalnız AY göz önüne alındığında daha da artmaktadır. Bunun

gibi, *negü ter* kullanımının *negü* sözcüğü içindeki kullanımı da oldukça fazladır. Yapının en çok kullanıldığı KB'de bu oran daha da artmaktadır.

Çok sayıda soru ögesinin birbirine yakın biçimde yer alması soru yapılarına ilişkin ilgi çeken bir diğer noktadır. Örneğin, AY'den alınan şu örnekte aynı anlam alanına ait *kalıtı* ve *neteg* sözcükleri art arda kullanılmıştır: *kalıtı neteg öngre ertmiş kin kelteçi (...) yarlıkayurlar erser ançulayu oğ m(e)n yme kutrulmağ küsüşlüğ t(e)ngrim kamağ tnl(ı)ğ oğlanları birle ol antağ yöleştürgülüksüz üstünki yig tözkerinçsiz edgülerig egsük-süz tükel büttürgeli udaçı bolayın 174/8*. Bu iki soru sözcüğünün yan yana kullanımıyla aslında tek bir *benzerlik* ifadesinden söz edilmektedir: *...nasıl ... ise ben de onun gibi ...-ayım*. Dolayısıyla *kalıtı* ve *neteg* soru sözcükleri bir araya gelerek ikileme (hendiadioyn) görevi üstlenmiş gibi görünse de *kalıtı* ve *neteg* sözcüklerinin yan yana kullanılmadığı çok sayıda örnek bize bu yapının bir ikilemeden çok anlatımı güçlendirmek için kullanılan iki farklı sözcüğün art arda gelmesi sonucu oluştuğunu düşündürmektedir: *.. kalıtı t(e)ngrim taluy ögüz suvınıng tamızımın neteg alp [bilgü]lük erser .. (...) [(...) k(a)ltı kök] kalık <kovuğu yme antağ oğ> erür (nasıl ki ... nasıl ... iseo da öyle ...-dır)*. Ancak, soru sözcüklerinin bir araya gelerek oluşturduğu ikileme türünden birliktelikler de yok değildir: *.. ne negü as-lıg-lar .. U II 66 40; ne negü iş işlegeli oğrasar U III 54 13*. Ayrıca, çok sayıda soru sözcüğünün farklı cümlelerde bir araya örnekler de vardır: *nelük artadı halğ negü öngdi koğtı / kayu öçke tuştum tuştum ya kayda turayı KB 6588*. Uygur dönemi metinlerde sıkça karşılaşılan *kim kayu* yapısını oluşturan *kim* sözcüğünün *.. anı üçün kim kayu iligler kanlar birök bo nom erdinig eşidgeli bolsarlar .. ötrü ülgüsüz üküş burkanlarğa tuşup :: edgü yltızlıg uruğuğ tarımış bolgaylar .. AY 431/2*. gibi cümleler nedeniyle bağlaç işlevinde kullanıldığını düşünmek mümkün görünse de sözcüğün, aslında belirsizlik işlevli olarak kullanıldığını düşündüren çok sayıda neden vardır. Bunlardan birincisi, kuşkusuz *kim kayu* yapısından sonra çoğunlukla *tnl(ı)ğ, tözünler oğlı tözünler kıızı, burkan, bodıs(a)v(a)t, er vb.* gibi canlıları simgeleyen sözcüklerin kullanılmasıdır. Böylelikle bu yapı, Türkiye Türkçesindeki *Camı kim, hangi yaramaz kırdıysa hemen ortaya çıksın* türünden bir cümle karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında yukarıdaki cümleye benzeyen ve *kim* soru sözcüğünün çokluk biçimini içeren *.. anı üçün kimler birök bo üç törlüg et'özlerig könisinçe uksarlar bilserler (...)* AY 38/20 gibi örneklerle sıkça kullanılan *birök kim kayu* yapısına benzeyen *[apam birök kimke] sansarlıg...[Q DY' oz]mağ kutrulmağlıg*

[*fögrünç sevinç*]*KY k(e)rgek erser (...)* AY 22/3 ya da *kaçan kayu kün* MT H122 gibi kullanımlar da bizi destekler niteliktedir. Ancak, yapıtlarda *kimler kayu* ya da *kim* sözcüğüne çekim eki getirilmesiyle oluşan başka herhangi bir biçime rastlanmaması bu düşüncenin doğruluğu konusunda bizi kuşkulandırmaktadır. İncelenen metinlerde, kimi zaman sorunun etkisini arttırmak amacıyla aynı anlam alanında yer alan iki soru sözcüğünün art arda kullanıldığı başka durumlar da vardır. *kayuda kaçan, kaçan kayu kün, ne negü* gibi kullanımlar bu açıdan dikkat çekmektedir. *kayu* sözcüğünün sonrasında aldığı daha çok zaman bildiren *yıl, kün, ay* gibi sözcüklerle bir grup oluşturarak kaçan yerine kullanılması da saptanan bir diğer özelliktir. Bunun gibi, *kim* yerine *kayu kişi* ya da *ne kişi* kullanımı da söz konusudur.

Soru sözcüklerinin anlam açısından zamanla daha fazla işlev kazandığı gözlenmektedir. Özellikle Uygurcanın yapıcı karmaşık, anlamca çoğu zaman soyuta kayan cümle yapısı, soru sözcüklerinin yeni anlam ve işlev kazanmasına da zemin hazırlamıştır. Bu yeni anlam ve işlevlerin ortaya çıkmasında çevirilerin de etkisi açıkça görülmektedir. Soru sözcüklerinin yukarıda sözü edilen dört işlevi dışındaki anlam ve işlevleri örneğin *kalı, kim* ve *ne* soru zamirlerinin bağlaç olarak kullanımlarını kaynak dildeki benzerlerinin etkisiyle açıklamak mümkündür.

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde saptanan soru yapılarının anlamca gerçek sorudan çok sözde soru işlevine sahip olmasını, en basit biçimde yazı dilinin gelişmişliği ve işlenmişlik sonucu sistemli duruma gelişile açıklemek mümkündür. Burada sözü edilen gelişmişlik ve sistemlilik sözleriyle dilin herhangi bir dil karşısındaki değil; kendi içindeki gelişmişliği ve sistemli oluşu anlatılmaktadır. Bu özellik, kaynak diller için olduğu kadar Türkçe için de söz konusudur. Çünkü Türkçe, sözünü ettiğimiz kaynak dillerdeki yapıları karşılayacak güce sahiptir ya da yeni yapılara açıktır. Bu durum yalnız soru yapıları için değil; diğer pek çok dil malzemesi için de söz konusudur.

Gerçek soru cümleleri çoğunlukla basit cümlelerde karşımıza çıkmakta; sözde soru yapılarının ise daha çok birleşik cümlelerle var olduğu gözlemlenmektedir. Bu konuda kuşkusuz şart cümlelerinin varlığı önemlidir. Şartlı birleşik cümlelerde yer alan soru sözcüklerinin çoğunlukla belirsiz bir zamanı, belirsiz bir durumu, belirsiz bir kişiyi ya da nesneyi işaret ettikleri görülmektedir. Ancak bunun her zaman böyle olduğunu söylemek mümkün değildir. Şartlı birleşik cümleler içerisinde yer alan soru sözcükleri kimi zaman gerçek soru işlevli olarak kullanılmıştır. Bu durumun en sık karşılaşılan örneği kuşkusuz eski Uygur metinlerinde görülen *ne üçün (tip) tiser* ve daha çok AY'de

görülen *qayu erür (tip) tiser* yapısıdır. Bu yapı, büyük çoğunlukla Budist Uygur metinlerinde görülmekle birlikte Maniheizt metinlerde de bulunmaktadır. Söz konusu yapı genellikle soru-cevap yöntemine başvurulmuş metinlerde yer almaktadır. Budist Uygur metinlerinde soru-cevap yöntemine sıkça başvurulmuştur. Bu türden metinlerde konuşan dinleyene ve dinleyen, konuşana soru sormakta Budizm'in temel ilkeleri bu yolla ortaya koyulmaktadır. Metinlerin kuruluşu açısından konuşanın dinleyene sorduğu sorularla dinleyenin konuşana sorduğu sorular arasında soru sözcükleri açısından temel bir ayırım bulunmamasına karşın dinleyenin sorularındaki *t(e)ñgrim* gibi hitap biçimleriyle *ötün-* fiilinin varlığı üst makama sorulan soruların yumuşamasını sağlamıştır: *:: antağ erip atı kötrülmiş t(e)ñgrim siz yene neçökin ol bodı tigma tuyunmak köngül üze alqu nomlarning teriñgde teriñg yörüglerin bilgeli uk--ğaşı udusuz erki t(e)ñgrim tip ötünti:: AY 202/20.*

Soru cümlelerinde geçerli olan benzerlik ve süreklilik hem gerçek soru cümleleri hem de sözde soru cümleleri için söz konusudur. Örneğin *kanı* soru sözcüğü, sekizinci yüzyıla ait KT'den ve on birinci yüzyıla ait KB'den alınan şu örneklerde “*nerede!*, *yok ki!*” anlamında kullanılmıştır: *türük : k(a)ra k(a)m(a)ğ : bod(u)n : (a)nça tim(i)ş : ill(i)g : bod(u)n (e)rt(i)m : il(i)m : (a)mtı k(a)nı : k(e)mke : il(i)g : k(a)zğ(a)nur m(e)n : tir (e)rm(i)ş : k(a)ğ(a)nl(ı)ğ : bod(u)n : (e)rt(i)m : k(a)ğ(a)n(ı)m k(a)nı : ne k(a)ğ(a)nka : iş(i)g küç(ü)g : birür m(e)n : tir (e)rm(i)ş : (a)nça tip : t(a)bg(a)ç : k(a)ğ(a)nka : y(a)ğı bolm(ı)ş : KT D 9; kanı ol ölüg tiriğli kişi / ölümke tutuğ boldı ahr işi KB 4717.*

Soru sözcüklerini Türkiye Türkçesinin soru sözcükleri temel alındığında, anlam alanlarını şu biçimde oluşturmak mümkündür:

hangi *qayu*; **hani** *kanı*; **kaç** *kaç*, *neçe*; **kaçar** *kaçar~kaçur*; **kim** *kim* (ya da birleşik yapıda *qayu kişi*, *qayu tınl(ı)ğ vb.*); **nasıl** *kalı*, *kaltı*, *qayun*, *neçök~neçük*, *neçökin~neçükin*, *negüme*, *negün*, *nelek~nelük*, *neteg*, *netegin*, *netegleti*; **ne** *ne*, *negök~negük*, *negü*, *nü* (ya da birleşik yapıda *qayu neñg vb.*); **nerede** *qanda~qanta*, *qayda~qayuda*; **nereden** *qantan*, *qayudın~qayutın*, *qantaran~qantıran*; **nereye** *qança*, *qançuq*, *qasa*, *kanı*, *qayuqa*; **ne zaman** *kaçan* (ya da birleşik yapıda *qayu küñ*, *yıl vb.*); **niçin** *kalı*, *neçekleti~neçükleti*, *neçök~neçük*, *neçökin~neçükin*, *negü*, *negüke*,

negül, negülük, neke, nelek~nelük, ne için, negü için.

Türkiye Türkçesi temel alınarak oluşturulan yukarıdaki sınıflamada Türkiye Türkçesindeki bir sözcüğe karşılık on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde saptanan sözcüklerin sayıca çokluğunu nasıl açıklanabilir?

Genel olarak dillerde aynı anlama gelen (ya da yüzyıllar sonra birbirine yaklaşan) sözcüklerin varlığını şu üç yolla açıklamak mümkündür:

Bu konuda akla ilk gelen düşünce, sözcüklerin işlev yönünden farklı olabileceği düşüncesidir. Örneğin, “*nerede*” anlamı veren *ķayuda~ķayuta* sözcüğü, gerçek sorular yapmada daha çok kullanılırken aynı anlamdaki *ķanı* sözcüğünün daha çok anlatımı kuvvetlendirme işlevli sözde sorular yapmaktadır. İkincisi söz konusu sözcüklerin farklı dönem ve sahalara ait olabileceği ya da farklı metinlerde saptanmış olabileceği düşüncesidir. Bu konuya, yalnızca Karahanlı Türkçesi metinlerinde rastlanan “*ne*” anlamındaki *nü* sözcüğünü örnek olarak verebiliriz. *neçökin~neçükin* soru sözcüğüne Şiŋġo Şeli Tutuŋ’un yapıtlarında daha çok rastlanmaktadır. Yazarın en tanınmış çevirisi olan AY’de *neçök* ve *neçökin* sözcüklerinin her ikisi de saptanmıştır. Bu iki sözcük arasında, AY’de gözlenen durum, *neçök* sözünün daha çok şartlı cümlelerde kullanılması ya da “*nasıl?*” anlamında gerçek sorular yapması iken *neçökin* sözcüğünün şartlı cümlelerde daha az yer alması ve “*niçin?*” anlamında kullanılmasıdır.

Yukarıdaki sınıflamada yer soran soru sözcüklerinin tarihi dönem metinlerinde daha çok **ķa* zamirine dayandığı görülmektedir: *ķanı, ķança, ķanı, ķanda~ķanta, ķantan, ķanġa, ķantıran, ķayda~ķayuda, ķayudın, ķayuka*. Türkiye Türkçesinde ise yer sorusu daha çok *ne* zamirine dayanan sözcüklerle sağlanmaktadır. Günümüz Türk lehçelerinde bu ifadenin daha çok **ķa* zamirine dayandığı gözlenmektedir. Bu durum biçim/tarz (ķalı, ķaltı, neteg) ve zaman ifadesi için de geçerlidir.

Döneme ilişkin gramer çalışmalarında çoğunlukla soru sözcüklerinin anlamlarına ilişkin bu genel olarak bu tür tanımlamalar yapılmıştır. Ancak, soru sözcüklerini içeren cümleler anlamları açısından incelendiğinde bu tanımlamaların yalnızca bir özetten ibaret olduğu görülecektir. Öyle ki *ķaçar, ķayun, negüike ve negün* soru sözcükleriyle ilgili açıklama ve örneklere ilk kez bu çalışmada değinilmiştir.

Soru sözcüklerinin temelde dört işlev üzerinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Bu işlevlerden en temel olanı kuşkusuz soru (gerçek soru) işlevidir. Ancak, soru, bunların en temeli olmasına karşın en sık başvurulanı değildir. Soru, çalışmanın bundan önceki bölümlerinde de değinildiği gibi, bilinmeyi, belirsiz olanı

doğrudan ya da dolaylı olarak dinleyenden istemedir. Sözcüklerin gerçek soru işlevine çalışmamızda incelenen metinlerde *kaç* sözcüğü için dört kez; *kaçan* sözcüğü için altı kez başvurulmuştur.

Soru-Belirsizlik İlişkisi

Soru sözcükleri için söz konusu olan işlevlerden sayıca en çok kullanılanı belirsizlik işlevidir. Soru sözcükleri, soru işlevi dışında belirsiz bir kişiyi, nesneyi, zamanı *vb.* bildirebilmektedir. Temel olarak, soru-belirsizlik ilişkisinin açıklaması kolay bir ilişki olduğu söylenebilir. Çünkü, sorunun temelinde yer alan iki öge bilinmezlik ve belirsizliktir. Dolayısıyla soru, konuşan, dinleyen ya da her ikisi için bilinmezlik ifadesi yanında belirsizlik ifadesi anlamına da gelmektedir. Belirsizlik ifadesi incelenen metinlerde büyük çoğunlukla şart cümlelerinde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, şartlı yapı içerisinde yer alan *kim sözcüğü sanğa kim tusulur tusulğil asar / tusulmaz kişig kıl özüde sısar KB 5538* cümlesindeki gibi “her kim ...-sA, ... kişilerin hepsi”; *kaçan sözcüğü, ülegü neñg er tutğu begler kalın / kaçan kolsa tutğay yağısı ilin KB 3030* örneğinde görüldüğü gibi, “her ne zaman ...-sA, ... -DIĞI her zaman”; gibi cümleye bir belirsizlik ifadesi katmaktadır.

Soru-Abartma/Çokluk İlişkisi

Sorunun barındırdığı bilinmezlik ve belirsizlik dolayısıyla ortaya çıkan bir durum da soru yapıları yardımıyla bilinmeyi çok gösterme düşüncesidir. Temelde bu anlatım özelliğinin ortaya çıkış nedeni da sözün etkisini artırma düşüncesidir. Soru sözcüklerinin bu işlevi doğal olarak çoğunlukla sayı/miktar soran sözcüklerle sağlanmaktadır. Bunun yanında günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi *ne* sözcüğünün türevleriyle de abartma/çokluk ifadesi sağlanmaktadır. On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde bu işlev *kaç, kaçar~kaçur, neçe, neçeme, neme* sözcükleriyle sağlanmaktadır. Abartma/çokluk işlevi için on üçüncü yüzyıl Türkçesi metinlerinde en çok başvurulan sözcük, *kaç* sıfatıdır.

Soru-Olumsuz Kuvvetlendirme İlişkisi

Soru sözcüklerinin bu işlevi, cümlede sözü edilen yargının soru yoluyla olumsuzunun çağrıştırılması biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Kendisinin zor durumda iken yakınları tarafından yalnız bırakıldığını düşünen konuşanın, dinleyenine yönelttiği “*Kim yardım etti.*” cümlesi aslında söylenmek istenen “*Hiç kimse yardım etmedi.*”

cümlesinin soruyla kuvvetlendirilmiş biçimidir. Böylece cümlede sözü edilen *yardım et-* eylemi, soru yoluyla *yardım etme-* eylemine dönüştürülmektedir. Bu türden örneklere özellikle şiir dili olması nedeniyle KB’de sıkça rastlanmaktadır. *süçig bu tiriglik açığ bu öliim / anundı **kanı** emdi kaçğu yolum* KB 1170; ***kıyda** erdi olarğa pend rāstlıķın keldi olarğa yalavaç belgüliüg* Ku.T. 36/77b2. Sorunun bu işlevi neredeyse her sözcük için karşımıza çıkmaktadır.

Bu dört işlev yanında, soru cümlelerinin rica işlevi de vardır. Türkiye Türkçesinde, *Kapıyı açar mısın?* ricası, kimi zaman *Kapıyı açabilir misin?* ya da *Rica etsem kapıyı açar mısın?* gibi cümleye yeni biçim ya da sözcüklerin eklenmesiyle emirden ricaya kaymaktadır. Bu işlev metinlerimizde yukarıda da söz edildiği gibi, *teñgrim* sözcüğü ve *ötün-* fiiliyle sağlanmaktadır.

Bunlar dışında metinlerin türleri de soru yapılarının kullanımını biçimlendirebilmektedir. Örneğin, *Orhon yazıtlarında*, *Kur’an Tecümesi*’nde ve kısmen *Kutadgu Bilig*’de geçmişteki olayların hatırlatılarak, geleceğe ilişkin uyarıların bulunduğu soru cümleleri fazlasıyla yer almaktadır. Bunun gibi, *Altun Yaruk*, *Maytrısimit nom Bitig*, kimi Maniheist metinler ve *Kutadgu Bilig* gibi yapıtlarda da öğretme amacı güdüldüğünden metinler soru-cevap temelinde kurulmuştur. Bu yüzden *ne üçün tip tiser* ve *negü tir* gibi kullanımlara sıkça rastlanmaktadır. Metinlerin dili de soru cümleleri için önemlidir. İncelenen metinlerin büyük çoğunluğu temelde öğretici metinler olmasına karşın kuru anlatımdan uzak, sanatlı bir yapıya sahiptir. Şiir diline yaklaşan bu özellik soru yapılarının da soru işlevi dışında başka pek çok işlevi barındırmasını sağlamıştır. Bu açıdan Orhon yazıtlarının, *Kutadgu Bilig*’in ve *Kur’an Tercümesi*’nin dili dikkat çekmektedir. Örneğin Ku.T.’den alınan şu cümlede bir şaşkınlık söz konusudur: *eger sorsa sen olarğa kim törütti olarnı ayurlar Tanrı **kıyda** yandurlurlar* Ku.T. 36/73b2. “‘Sizi kim yarattı?’ diye soracak olsan, ‘Tanrı’ diyecekler. Öyleyse nasıl olur da çevrilirler?”

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde soru yapılarının genel olarak sağlam bir dizilişe sahip olduğu gözlenmektedir. Metinlerde, soru sözcüklerinin görevi ve işlevi belirli bir durumdadır. Benzer dizilişler ve yapılar çoğunlukla sözcüklerin aynı işleve sahip olmalarını sağlamıştır. Örneğin herhangi bir soru sözcüğünün şartlı yapı içerisinde yer alması söz konusu sözcüğün çoğunlukla aynı işleve sahip olması sonucunu doğurmuştur. Bu kullanımlarda istisnalar yok denecek kadar azdır. Bu durum, dilin işlenmişliğinin, sistemli oluşunun göstergesi olmalıdır.

Soru cümlelerini verilen cevaplar açısından da değerlendirmek mümkündür. On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde soru sorma eylemi alt seviyedekilere hitap eden konuşan için *ayıt-* (*ayt*), *sözle-*, *y(a)rılıka-*; üst seviyedekilere hitap eden konuşan için: *ötün-*, *sözle-* fiilleriyle sağlanırken cevap verme eylemi için, *kiginç bir-*, *yanut bir-*, *sözle-*, *ayıt-* (*ayt-*) fiilleri kullanılmıştır.

Cevapları açısından bakıldığında daha çok yapıcı olumlu cevapların verildiği görülmektedir. Yukarıdaki *ne üçün (tip) tiser* yapısında olduğu gibi, kimi metinlerde sorulan sorunun cevabı, konuşan tarafından bir sonraki cümlede verilmektedir. Bu Uygurca için kimi metinlerdeki kurmaca özelliği olarak görülmektedir. Ancak, kimi zaman metnin bütünü ya da bir bölümü bu biçimde kurulmadan da sorunun cevabı konuşan tarafından verilebilmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, yaklaşık beş yüz yıllık dönemde kültür çevrelerinin değişmesine karşın soru yapıları açısından Türkçenin bir süreklilik gösterdiği görülmektedir. Metnin türüne ya da zamanına göre yeni işlev ve anlam kazanmakla birlikte genel özellikleri açısından soru yapıları -en azından kaynak dillerin etkisi olarak açıklanabilecek- bir farklılık taşımamaktadır. Türkçenin söz diziminin soru cümleleri açısından değerlendirildiğinde çeviri ögelerden çok fazla etkilenmeyecek derecede sağlam ve sistemli olduğu görülmektedir. Örneğin, aşağıdaki, Budist ve Hıristiyan Uygurlardan kalma metinlerden alınan iki örnekte dizim açısından bir fark görünmemektedir: .. *kaçan m(e)n oglum çanarşabıdın bo savıg eşidü teginser m(e)n* AY 442/7.; *kaçan ol moğoc-lar bidilhum-ka tegdiler erser* U I 6 7. Bunun gibi Budist Uygur ve Maniheist Uygur cümlesindeki eşdeğerlik de şu cümlelerde açıkça görülmektedir: ..*kalıtı lenhua sayu tütün tüterçe* KP XXXVIII-5; [*ınça*] *k(a)ltı* [...] *b[]g asurmuş-ça* [...] *bêş t(e)ngri y(a)roqıtı ol*] MTT 830. Soru cümleleri örneğinde saptanan bu durumun genel söz dizimi açısından da böyle olduğunu düşünmek mümkündür.

KAYNAKLAR

- ABDURRAHMANOV, F. A. vb. (1975), *Özbek Tili Grammatikası I, Morfolojiya*, Özbekistan SSSR 'Fan' Neşrieti, Taşkent.
- ARAT, Reşid Rahmeti (1977), "Uygurca yazılar arasında II", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi C. XXII* den ayrı basım, İstanbul, s. 17-32.
- (1979), *Kutadgu Bilig III, İndeks* (Hzr.:Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- (1991), *Eski Türk Şiiri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- (1992), *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki, Atebetü'l-Hakayık*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- ARIKOĞLU, Ekrem (2007), "Hakas Türkçesi", *Türk Lehçeleri Grameri*, (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s.1085-1148.
- ÁRPÁD, Berta, (2004), *Szavaimat jól halljátok... A türk és ujur rovásírásos emlékek kritikai kiadása*, Szeged.
- ASMUSSEN, Jes P. (1965), *X^uastvānīft Studies in Manichaeism*, Acta <theologica Danica, Prostant Apud Munksgaard, Copenagen.
- ATA, Aysu (2004), *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası)*, (Giriş-Metin-Notlar-Dizin), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- (1991), *Eski Türk Şiiri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ATALAY, Besim (1949), *Molla Salih, Eş-Şüzûr-üz-Zehebiyye vel-Kıtaiü'l-Ahmediyye fil-Lûgat-it-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- (çev.), (1999), *Divanü Lûgati't-Türk Tercümesi I-III*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. baskı, Ankara.
- (1999), *Divanü Lûgati't-Türk Tercümesi Dizini "Endeks"*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. baskı, Ankara.
- BANG. W.-A. von Gabain (1928), "Ein uigurisches Fragment über den manichäischen Windgott", *Ungarische Jahrbücher* 8, s.246-256.
- (1929a), *Türkische Turfan-Texte I*, Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co., Berlin.
- (1929b), *Türkische Turfan-Texte II*, Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co., Berlin.
- (1930a), *Türkische Turfan-Texte III*, Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co., Berlin.

- (1930b), *Türkische Turfan-Texte IV*, Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co., Berlin.
- (1931), *Türkische Turfan-Texte V*, Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co., Berlin.
- - G. Rachmati-A. von Gabain (1934), *Türkische Turfan-Texte VI Das Buddhistische Sūtra Sekiz Yükmek*, Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co., Berlin.
- - G. R. Racmati (1987), “Lieder aus Alt-Turfan”, *Makaleler I*, (hızl.: Osman Fikri Sertkaya), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s.721-732.
- - R. Rahmeti (1987), “Türlü cehennemler üzerine Uygurca parçalar”, *Makaleler I*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları (hızl.: Osman F. Sertkaya), Ankara, s. 419-431.
- (1996), *Köktürkçeden Osmanlıcaya*, (çev. Tahsin Aktaş), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- BARUTÇU, F. Sema (1987), “Uygurca Sadâprarudita ve Dharmodgata Bodhisattva Hikâyesi”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara.
- (1990), “Abhidharmakoşabhāṣyatīka-Tattvārtha-Nāma’nın Eski Uygurca tercümesinden bir parça” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XXXIV, S. 1-2, Ankara, s. 11-25.
- (1992), “Eski Türkçe kaltı ve nelük kelimeleri”, *Türkoloji Dergisi*, C. X, S. 1, Ankara, s. 71-76.
- BARUTÇU ÖZÖNDER, F. Sema, (1998), “*Abidarim kınılığ koşavarti şastirtağı çinkirtü yörüglerning kingürüsü’nden Üç İtigsizler, Giriş- Metin- Tercüme- Notlar-İndeks, XXX Levha*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- (2000), “Handigay yazıtı”, *Kök Araştırmalar*, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, C.3, S. 2, Ankara, s. 75-86.
- (2001), “Türkçe enklitik edatlar üzerine : çI / çU”, *Kök Araştırmalar*, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, C.3, S. 2, Ankara, s. 124-126.
- (2002), “Eski Türklerde dil ve edebiyat”, *Türkler*, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 481-501.
- (2007), “Çöyr Yazıtı”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi C.3, S. 3*, Ankara, s. 108-124.
- BAYTOK, Aysel (2006), “Kırgız Türkçesinde Evet/Hayır Soruları”, *Modern Türklük*

- Araştırmaları Dergisi C.3, S. 3, Ankara, s. 78-99.*
- BORJAKOW, A. vb. (1999), *Türkmen Diliniñ Grammatikasy, Morfolojiya, Türkmenistaniñ Prezidantiniñ Yanındaki İlim we Tehnika Baradaki Yokarı Geñeş Magtımıgılı Adındaki Dil we Edebiyat İnstitutı, Aşgabat.*
- BROCKELMANN, C. (1954), *Osttürkische Grammatik der Islamischen Literatur-Sprachen Mittelasiens*, E. J. Brill, Leiden.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1992), “Karahanlılar devri Türk edebiyatı”, *Türk Dünyası El Kitabı, Üçüncü Cilt, Edebiyat*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 57-67.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1993), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Enderun Kitabevi, 3.baskı, İstanbul.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*, Oxford University.
- COULTHARD, Malcolm (1985), *An Introduction to Discourse Analysis*, Applied Linguistics and Language Study, Second edition, Longman.
- COŞKUN, Volkan (2000), *Özbek Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÇANDARLIOĞLU, Gülçin (2002), “Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü”, *Türkler, C. 2*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 193-214.
- DANKOFF, Robert (1983), *Yūsuf Khāṣṣ Ḥājib, Wisdom of Royal Glory (Kutadgu Bilig), A Turko-Islamic Mirror for Princes*, Chicago and London.
- DANKOFF, Robert - James Kelly (1982), *Mahmūd el-Kāṣgarī, Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at-Turk), Part I*, Sources of Oriental Languages and Literatures, Turkish Sources:7, Harvard.
- (1984), *Mahmūd el-Kāṣgarī, Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at-Turk), Part II*, Sources of Oriental Languages and Literatures, Turkish Sources:7, Harvard.
- (1985), *Mahmūd el-Kāṣgarī, Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at-Turk), Part III*, Sources of Oriental Languages and Literatures, Turkish Sources:7, Harvard.
- DELİCE, H. İbrahim (2003), *Türkçe Sözdizimi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- DİZDAROĞLU, Hikmet (1976), *Tümcebilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- EDİSKUN, Haydar (2005), *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, 10. Baskı, İstanbul.
- ELVERSKOG, Johan (1997), *Uygur Buddhist Literature*, Silk Road Studies I, Brepols,

Turnhout.

- EMRE, Ahmet Cevat (1945), *Türk Dilbilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2004), *Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ERDAL, Marcel (1977), “İrk Bitig üzerine yeni notlar”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1977*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 87-119.
- (1979), “The chronological classification of old Turkish texts”, *Central Asiatic Journal 23*, s.151-175.
- (1991a), *Old Turkic Word Formation, A Functional Approach to the Lexicon, I-II*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- (1991b), “An Altaic particle gU?~!””, *Altaica Osloensia Proceedings from the 32nd Meeting of the Permanent International Altaistic Conference Oslo, June 12-16, 1989*, (ed.: Bernt Brendemoen), s. 125-139.
- (2004), *A Grammar of Old Turkic*, Brill, Leiden-Boston.
- ERGİN, Muharrem (1993), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayım Tanıtım, 21. Baskı, İstanbul.
- ERGÖNENÇ AKBABA, Dilek (2007), “Nogay Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s.623-678.
- ERSOY, Feyzi (2007), “Çuvaş Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s.1285-1340.
- ERTON, İsmail (1997), “A Contrastive Study of English and Turkish Interrogatives: A Discourse Perspective”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- FEDAKÂR, Durdu (1994), “Das Alttürkische in Sogdischer Schrift Textmaterial und Orthographie”, *Ural Altaische Jahrbücher Neue Folge 13*, s. 133-157.
- GABAIN, A. von (1935), *Die uigurische Übersetzung der Biographie Hüen-tsangs I Bruchstücke des 5. Kapitel*, Sitzungberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- (1954-1959), *Türkische Turfan-Texte VIII-X*, Akademie-Verlag, Berlin.
- (1995), *Eski Türkçenin Grameri* (çev.: Mehmet AKALIN), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GENCAN, Tahir Nejat (2001), *Dilbilgisi*, Ayraç Yayınları, Ankara.
- GENG Shimin - Hans-Joachim Klimkeit (1986), “Die uigurische Xuan-Zang-Biographie Ein Beitrag zum 7. Kapitel”, *Zentralasiatische Studien 19*, Otto

- Harrassowitz, Wiesbaden, s. 253-277.
- - Hans-Joachim Klimkeit - Jens Peter Laut (1993), "Prolegomena zur edition der Hami-handschrift der Uigurischen Daşakarmapathāvadānamālā", *Türk Dilleri Araştırmaları 3, Talat Tekin Armağanı*, Simurg Yayınları, Ankara, 213-230.
- GINZBURG, Jonathan, Ivan A. Sag (2000), *Interrogative Investigations, The form, Meaning, and Use of English Interrogatives*, CSLI Publications, Stanford.
- GIRADUD, René (1961), *L'Inscription de Bain Tsokto, Edition Critique*, Paris.
- GÖKSEL, Aslı – Celia Kerslake (2005), *Turkish, A Comprehensive Grammar*, Routledge, London and New York.
- GÖMEÇ, Saadettin (1999), *Kök Türk Tarihi*, Akçağ Yayınları, 2. baskı, Ankara.
- GRØNBECH, K (1995), *Türkçenin Yapısı* (çev.: Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1992), *Türk Dilinde Edatlar*", Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- HAMILTON, James Russel (1998), "Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası- Kalyanamkara ve Papamkara-", (çev.: Ece Korkut, İsmet Birkan), Simurg Yay., Ankara.
- HAMILTON, James – Niu Ru-ji (1998), "Inscriptions Ouïgoures des grottes Bouddhiques de Yulin", *Journal Asiatique 286.1*, s. 127-210.
- HAZAI, G. (1970), "Ein Buddhistisches Gedicht aus der Berliner Turfan-sammlung", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae XXIII (1)*, Budapest, s. 1-21.
- (1975), "Fragmente eines uigurischen Blockdruck-Faltbuches", *Altorientalische Forschungen 3*, s. 91-108.
- HİMRAN S. (1941), *Huastuanift, von Le Coq'un İngilizce Tercümesinden*, 1941, Ankara.
- İDBEN, Emir İçhem (1999), *Abdullah Ramiz Paşa, Emsile-i Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARA, Mehmet (2001), *Türkmence (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük)*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KARABACAK, Esra (2002), *Bergamalı Kadri Müeyyessiretü'l-Ulûm*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARAHAN, Leyla (2004), *Türkçede Sözdizimi*, Akçağ Yayınları, 7. Baskı, Ankara.
- KARTUNNEN, Lauri (1977), "Syntax and semantics of questions", *Linguistic and*

Philosophy, C. 1, s. 3-44.

- KASAPOĞLU ÇENGEL, Hülya (2005), *Kırgız Türkçesi Grameri, Ses ve Şekil Bilgisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KAYA, Ceval (1994), “*Uygurca Altun Yaruk –Giriş, Metin ve Dizin-*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih (1999), *Saha (Yakut), Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KLIMKEIT, Hans-J. (1990), “Buddhism in Turkish Central Asia”, *Numen* XXXVII-1, s. 53-69.
- KONONOV, A. N. (1956), *Çağdaş Türk Edebi Dilinin Grameri* (basılmamış Sabit Paylı çevirisi),, Sovyet İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü, Moskova-Leningrad.
- (1980), *Grammatika Yazıka Tyurkskih Runiçeskih Pamyatnikov VII-IX vv.*, Akademiya Nauk SSSR, İstitut Vostokovedeniya, Leningrad.
- KOSHIK, Irene (2005), *Beyond Rhetorical Questions*, John Benjamin Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1986), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yayınları, 3. baskı, İstanbul.
- KÖSEARİF, Fuat (1936), *Türkçe Mani El Yazmaları (Manichaica)*, C.I., İstanbul.
- KRALLMANN, Dieter – Gerhard Stickel (1978), *Zur Theorie der Frage*, Gunter Narr Verlag, Tübingen.
- KRUEGER, John R. (1977), *Tuvan Manual, Area Handbook, Grammar, Reader, Glossary, Bibliography*, Indiana University Publications Uralic and Altaic Series, Bloomington.
- KUDARA, Kōgi – Peter Zieme (1988), “Chinesisch-alttürkische Fragmente des ‘Schwitzbad-Sūtras’”, *Altorientalische Forschungen* 15, s. 182-191.
- LE COQ, A. von (1908), “Ein manichäisch-uirgurisches Fragment aus Idiķut-Schahri”, *Sitzungsberichte der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften*, s. 398-414.
- (1909), “Ein christliches und ein manichäisches Manuskriptfragment in türkischer Sprache aus Turfan (Chinesisch-Turkistan),”, *Sitzungsberichte der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften*, s. 1202-1218.
- (1911), *Chuastuanift, ein Sündenbekenntnis der manichaischen Auditores*. Gefunden in Turfan (Chinesisch-Turkistan),. Berlin.

- (1912), *Türkische Manichaica Aus Chotscho I*, Verlag der Akademie der Königl. Wissenschaften, Berlin.
- (1919), *Türkische Manichaica Aus Chotscho II*, Verlag der Königl. Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- (1922), *Türkische Manichaica Aus Chotscho III*, Verlag der Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- LIGETI, L (1998), *Bilinmeyen İç Asya* (çev.: Sadrettin Karatay), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- MALOV, S. E. (1951), *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pis'mennosti, Teksti i Issledovaniya*, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva – Leningrad.
- MANSUROĞLU, Mecdut (1988), “Karahanlıca”, (çev.: Mehmet Akalın), *Tarihi Türk Şiveleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara. s.133-171.
- MATTHEWS, Richard (1993), *Papers on Semantics and Grammar*, European University Studies, Peter Lang, Frankfurt Am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien.
- MAUE, Dieter - Klaus Röhrborn (1980), “Zur alttürkischen Version des Saddharmapuṇḍarīka Sūtra”, *Central Asiatic Journal* 24, s.251-273.
- MERÇİL, Erdoğan (1991), *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- MÜLLER, F.W.K. (1908), *Uigurica I*, Abhandlungen der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- (1912), *Uigurica II*, Abhandlungen der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- (1922), *Uigurica III*, Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- (1931), *Uigurica IV*, Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- NADALYAEV, V. M. vd. (1969), *Drevnetyursky Slovar'*, Akademia Nauk SSSR, Leningrad.
- ORKUN, Hüseyin Namık (1994), *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. baskı, Ankara.
- ÖLMEZ, Mehmet (1991), *Altun Yaruk III. Kitap (5. Bölüm)*, (*Suvarnaprabhâsasûtra*), Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 1, Ankara.
- (1994), “Hsüen-Tsang’ın Eski Uygurca Yaşam Öyküsü VI. Bölüm” *Yayımlanmamış*

Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- (1997), “Kurzer Überblick über die Buddhistische-Übersetzungsliteratur in Alt türkisch (Eski Türkçe Budist Çeviri Edebiyatına Kısa Bir Bakış)”, *Çağdaş Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış: Nevin Önberk Armağanı*, (ed. Mehmet Ölmez), Ankara, s. 225-256.
- (1998), “Tibet Buddhizmine ait eski Uygurca Bahşı Ögdisi”, *Bahşı Ögdisi: Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich seines 60. Geburtstags / 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı*. (hızl.: Jens Peter Laut - Mehmet Ölmez, Freiburg/İstanbul, s. 261-296.
- ÖLMEZ, Mehmet-Klaus Röhrborn (2001), *Die alttürkische Xuanzang-Biographie III. Nach der Handschrift von Leningrad, Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von A. v. Gabain*. Otto Harrassowitz · Wiesbaden.
- (2002), “Die alttürkische Xuangzang-Biographie II (Eski Uygurca Xuangzang Biyografisi, II)”, *Splitter aus der Gegend von Turfan, Festschrift für Peter Zieme anlässlich seines 60. Geburtstags* (hızl.: Mehmet Ölmez – Simone-Christiane Raschmann), Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, İstanbul – Berlin.
- (2005), “Burkancı (Budist), ve Manici (Maniheizt), Türk Edebî Çevreleri, Nesir”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi C. IV*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s. 129-135.
- ÖNER, Mustafa (2007), “Tatar Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s.679-748.
- ÖZKAN, Nevzat (2007), “Gagavuz Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri* (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s. 81-170.
- ÖZMEN, Mehmet (1997), “Türkçede değil kelimesi ve kullanımları”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1995*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 315-368.
- (1999), “Eksik olan dil bilgisi terimlerimiz üzerine”, *Doğu Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri 20-23 Mayıs 1999* (Yayıma hızl.: Nurettin Demir - Emine Yılmaz), Gazimağusa, s.111-124.
- ÖZTÜRK, Rıdvan (2007), “Özbek Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s.291-354.
- ÖZYETGİN, A. Melek (2001), *Ebû Hayyân, Kitâbü'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk, Fiil: Tarihi-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*, KÖKSAV Yayınları, Ankara.

- PEKACAR, Çetin (2007), “Kumuk Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s.939-1008.
- PRITSAK, Omeljan (1977), “Kara-hanlılar”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.6, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 251-273.
- RACHMATI, G. R. (1937), *Türkische Turfan-Texte VII*, Mit sinologischen Anmerkungen von W. Eberhard, Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften Jahrgang 1936, Philosophisch-historische Klasse 12, Verlag der Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- RAMSTEDT, G. J. (1940), “Four Uigurian documents”, *Across Asia from West to East in 1906-1908 II*, (ed.: Carl Gustaf Mannerheim), Helsinki, s. 3-12.
- RÄSÄNEN, Martti (1969), *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türkisprachen*, Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVII,1, Helsinki.
- RÖHRBORN, Klaus (1971), *Eine uigurische Totenmesse*, Berliner Turfan Texte II, Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie, Akademie Verlag, Berlin.
- (1991), *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII, Nach der Handschrift von Leningrad, Paris und Peking sowie nach dem Transkript von Annemarie von Gabain*. VSUA: 34, Xuanzangs Leben und Werk, vol. 3. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- (1996), *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII, Nach der Handschrift von Leningrad, Paris und Peking sowie nach dem Transkript von Annemarie von Gabain*. VSUA: 34, Xuanzangs Leben und Werk, vol. 5. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- – Osman Sertkaya (1980), “Die alttürkische Inschrift am Tor-*Stūpa* von Chü-yung-kuan”, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 130, s. 304-339.
- RYBATZKI, Volker (1997), *Die Toñuquq-Inschrift*, *Studia uralo-altaica* 40, Szeged.
- SEMET, Ablet (2002), “Ein Fragment des I. Kapitels der uigurischen Xuanzang-Biographie”, *Splitter aus der Gegend von Turfan, Festschrift für Peter Zieme anlässlich seines 60. Geburtstags*, (ed.: Mehmet Ölmez-Simone Christiane Raschmann), İstanbul-Berlin, 265-277.
- (2005), *Lexikalische Untersuchungen zur uigurischen Xuanzang-Biographie*, Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, Xuanzangs Leben und Werk

Band 34, Teil 8, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

- SERTKAYA, Osman Fikri (1995a), “‘İnel Kağan’ mı?- ‘İni İl Kağan’ mı?” *Göktürk Tarihinin Meseleleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s.76-98.
- (1995b), “Köl Tigin’in kitâbesinin dikilmesinin 1250. Yıl dönümü dolayısı ile Moğolistan Halk Cumhuriyetindeki Köktürk harfli metinler üzerinde yapılan arkeolojik ve filolojik çalışmalara toplu bir bakış” *Göktürk Tarihinin Meseleleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 313-334.
- (1998), “Die Runen-Inschrift von Çoyr”, *Bahşı Ögdisi: Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich seines 60. Geburtstags / 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı*. (hızl.: Jens Peter Laut - Mehmet Ölmez, Freiburg/İstanbul, s. 349-361.
- (2001), “Eski Türkler okur yazar mıydı?”, *Göktürk Devletinin 1450. Kuruluş Yıldönümü -Sempozyum Bildirileri-*, <http://www.turkoloji.com.tr>
- SWIFT, LLOYD B. (1963), *A Reference Grammar of Modern Turkish*, Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series 9, Bloomington.
- TAŞAĞIL, Ahmet (2002), “Uygurlar”, *Türkler*, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 215-224.
- (2003), *Göktürkler I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. baskı, Ankara.
- (2004), *Göktürkler III*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- TAVKUL, Ufuk (2007), “Karaçay-Malkar Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s.883-938.
- TEKİN, Şinasi (1976), “*Uygurca Metinler II, Maytrisimit, Burkancularing Mehdîsi, Maitreya ile Buluşma Uygurca iptidaî bir dram (Burkancılığın vaiphasika tarikatine ait bir esrin Uygurcası)*”, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- (1980), *Maitrisimit nom bitig, Die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika-Schule*, Berliner Turfantexte IX, Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients, Akademie der Wissenschaften der DDR Zentralintitut für Alte Geschichte und Archäologie, Akademie-Verlag, Berlin.
- (1988), “Mani dininin Uygurlar tarafından devlet dini olarak kabul edilmişinin 1200. Yıldönümü dolayısı ile birkaç not (762-1962)”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Bellten 1962*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. baskı, Ankara, 1988, s. 1-11.
- (1989), “Uygurcada yardımcı cümleler üzerine bir deneme”, *Türk Dili*

- Araştırmaları Yıllığı Belleten 1965*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.35-63.
- (1993), “*Uygurca Metinler I, Kuanşi İm Pular (Ses İşiten İlah)*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- (2001), *İştikakçının Köşesi, Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*, Simurg Yayınları, İstanbul.
- TEKİN, Talat (1989), *XI. Yüzyıl Türk Şiiri, Dîvānu Luğātî't-Türk'teki Manzum Parçalar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- (1993), *Irk Bitig, The Book of Omens*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- (1994), *Tunyukuk Yazıtı*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 5, Simurg Yayınları, Ankara.
- (2000), *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9, Ankara.
- (2004), *Irk Bitig, Eski Uygurca Fal Kitabı (ed.: Nurettin Demir – Emine Yılmaz)*, Öncü Kitap, Ankara.
- (2006), *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TEMİR, Ahmet (1956), *Die Konjunktionen und Satzeinleitungen im Alt-Türkischen*, E. J. Brill, Leiden.
- TEZCAN, Semih – Peter Zieme (1971), “Uigurische Brieffragmente”, *Studia Turcica*, Budapest, s. 451-460.
- (1990), “Antiislamsche Polemik in einem alttürkischen buddhistischen Gedicht aus Turfan”, *Altorientalische Forschungen 17*, s. 146-151.
- TEZCAN, Semih (1974), *Das Uigurische Insadi-Sutra, Berliner Turfan-Texte III*, Akademie- Verlag, Berlin.
- (1978), “En eski Türk dili ve yazını”, *Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 271-323.
- (1981), “Kutadgu Bilig dizini üzerine”, *Belleten*, C. XLV/2, Nisan 1981, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 23-77.
- THOMSEN, V. (2002), *Orhon Yazıtları Araştırmaları (çev.: Vedat KÖKEN)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TOPARLI, Recep – M. Sadi Çögenli – Nevzat H. Yanık (1999), *El-Kavânînü'l-Külliyye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TUGUŞEVA, L. Y. (1991), *Uygurskaya Versiya Biografii Cyuan'-Tszana*, Akademiya Nauk SSSR institut Vostokovedeniya, Moskva.
- (1971), “Yarlıki Uygurskih Knyazey iz Rukopisnogo Cobraniya lo İvan SSSR”,

- Tjurkologiçeskiy Sbornik*, Akademia Nauk SSSR, Moskva, s. 244-260.
- Türkçe Sözlük* (2005), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ULTAN, Russel (1978), “Some general characteristics of interrogative systems”, *Universals of Human Language*, Vol. 4: Syntax, (ed.: Greenberg, Joseph H.-Charles A. Ferguson - Edith A. Moravcsik), Stanford University Press, Stanford, s. 211-248.
- UNDERHILL, Robert (1987), *Turkish Grammar*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England.
- UYGUR, Mermi (1984), *Felsefenin Çağrısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- WILSON, Deirdre – Dan Sperber “Mood and the analysis of non-declarative sentences”
- YAYLAGÜL, Özen (2002), *Türk Dilinde –sA(r),’lu Kuruluşlar (Tarihî – Karşılaştırmalı Bir Durum Çalışması)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), , Malatya.
- (2003), “Türk Runik Harfli Metinlerde Soru”, *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Ankara.
- YAZICI ERSOY, Habibe (2007a), “Yeni Uygur Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s.429-480.
- (2007b), “Başkurt Türkçesi” *Türk Lehçeleri Grameri*, (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s.749-810.
- YÜKSEL, Zühâl (2007), “Kırım-Tatar Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s.811-882.
- ZIEME, Peter (1968), “Die türkischen Yosıpas-Fragmente”, *Mitteilungen des Instituts für Orientalforschung XIV*, s. 45-67.
- (1969), “Ein uigurisches Sündenbekenntnis”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae XXII (1)*, s.107-121.
- (1975a), *Maniheisch-türkische Texte*, Berliner Turfantexte V, Akademie- Verlag, Berlin.
- (1975b), “Ein uigurischer Erntesegeten”, *Altorientalische Forschungen III*, s. 109-143.
- (1989), “Zwei neue alttürkische Saddharmapuṇḍarīka-Fragmente”, *Altorientalische Forschungen 16*, s. 370-379. (9. Ya da 10. Yy. s.371),
- (1990), “Ein alttürkisches Fragment des Kṣitigarbha-Sūtras aus Bāzāklık”, *Altorientalische Forschungen 17*, s. 379-384.

- (1991), “Bruchstücke einer alttürkischen Übersetzung des Mahāyāna Mahāparinirvāṇasūtras aus Turfan”, *Altorientalische Forschungen* 18, s. 297-303.
- (1998), “Das nestorianische Glaubensbekenntnis in einem alttürkischen Fragment aus Bulayık”, *Ural-Altäische Jahrbücher, Band 15, 1997/1998*, Harrassowitz Verlag, s. 173-182. (13. Ya da 14. Yy s.174),
- (2000a), *Vimalakīrtinirdeśasūtra*, Berliner Turfantexte XX, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften Akademienvorhaben Turfanforschung, Brepols, Belgium.
- (2000b), “Verse des Candasūtra nach Chinesisch-Uigurischen bilinguen”, *Türk Dilleri Araştırmaları* 10, Ankara, s.65-80.
- (2005), *Magische Texte des uigurischen Buddhismus*, Berliner Turfan Texte XXIII, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Akademienvorhaben Turfanforschung, Brepols, Belgium.
- - G. Kara (1978), *Ein Uigurisches Totenbuch*, Akademiai Kiado, Budapest.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Engin ÇETİN
Doğum Yeri ve Yılı: Dört Yol / 14.03.1977
Adres: Adana
e-posta: encetin@yahoo.com

Eğitim

Doktora: 2002 – 2008 Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı - Adana.
Yüksek Lisans: 1999 – 2002 Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı - Adana.
Lisans: 1995 – 1998 Çukurova Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk
Dili ve Edebiyatı Bölümü - Adana.
Lise: 1990 – 1994 Dört Yol Lisesi

İş Deneyimi

2000 – 2008 Çukurova Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi - Adana.
1999 – 2000 Sunar Nuri Çomu Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni -
Adana.

Yabancı Dil

İngilizce (iyi düzeyde); Almanca (orta alt düzeyde),

Bilgisayar

Ms Office Word, Ms Office Excel

Bilimsel Çalışmalar

Makaleler

ÇETİN, Engin (2004), "Eski Türkçedeki insan yapımı nesne adlarında ödünçlemeler üzerine", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C 13, S 1, Adana, s. 193-210.

ÇETİN, Engin (2005), "Divanü Lugati't-Türk'teki yiyecek içecek adları ve bu adların Türkiye Türkçesindeki görünümleri", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C 14, S 2, Adana, s. 185-200.

Bildiriler

ÇETİN, Engin (2005), "Orhon yazıtlarında 'itaat' kavramı", *6. Deutsche turkologenkonferenz*, 23-26 Temmuz 2005, Frankfurt. (Baskıda)

ÇETİN, Engin (2005), "Eski Uygurlarda çeviri etkinlikleri ve çevirilerin eski Uygurcaya etkisi", *The 3rd International Postgraduate Conference in Linguistics and Language Teaching*, 20- 21 Ekim 2005, Adana.

ÇETİN, Engin (2007), "Maniheist Uygur metinlerinde ikicilik (düalizm)", *XIII. Uluslararası KIBATEK Edebiyat Sempozyumu Bildirileri* (13 – 19 Kasım 2006), Adana, s. 113-120.

ÇETİN, Engin (2007), "Kutadgu Bilig'de ne soru sözcüğü ve kullanımları", *Kazakistan ve Türkiye'nin Ortak Kültürel Değerleri Sempozyumu Bildirileri* (21 – 26 Mayıs 2007), Almatı, s. 437-444.